

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

Кафедра філософії

ФІЛОСОФІЯ І ПРАВО

Тези доповідей
XV Міжнародної наукової конференції
аспірантів та студентів
(23 травня 2019 року)

Харків
«Право»
2019

УДК 340.12

Ф56

Організаційний комітет:

Голова – А. П. Гетьман, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, проректор з наукової роботи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Члени: О. Г. Данильян, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії; С. Б. Жданенко, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії; І. І. Коваленко, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії; Г. В. Коваленко, кандидат юридичних наук, асистент кафедри філософії

Тези друкуються мовою авторів у авторській редакції

Філософія і право : тези доп. XV Міжнар. наук. конф. аспірантів та студентів (23 трав. 2019 р.). – Харків : Право, 2019. – 406 с.

ISBN 978-966-937-721-0

У пропонованій до уваги читачів збірці тез і повідомлень XV Міжнародної наукової конференції аспірантів та студентів «Філософія і право» висвітлюється широке коло як загальнофілософських проблем, так і різноманітних аспектів філософії права. Певна частина матеріалів конференції розвиває і поглиблює філософські уявлення у царині правової онтології, правової антропології, теорії правових цінностей, теорії пізнання права та інституційного виміру права. Деякі напрацювання містять спроби не тільки по-новому підійти до осмислення вже достатньо розробленої проблематики, а й виявляються кроком на шляху пізнання раніше не відрефлектованого шару правової реальності. У цьому сенсі зміст нижченаведених тез засвідчує зацікавленість майбутніх фахівців права у більш глибокому теоретичному освоєнні тих феноменів правової реальності, пізнання яких є умовою розв'язання нагальних практичних завдань правотворчого й правозастосовного характеру в контексті гідного виконання професійної місії у розбудові правової державності в Україні.

УДК 340.12

Адреса редакційної колегії:

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
вул. Пушкінська, 77, Харків, 61024, Україна

© Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2019

© Оформлення. Видавництво «Право», 2019

ISBN 978-966-937-721-0

ВСТУПНЕ СЛОВО

Шановні учасники та гості зібрання!

Щиро вітаю Вас на відкритті XV Міжнародної наукової конференції аспірантів та студентів «Філософія і право»!

Вельми приємно бачити тих, хто цікавиться мудрістю великих мислителів і розуміє, що філософія надзвичайно корисна для будь-якого сучасного фахівця, у тому числі й для служителя Феміди.

На сьогоднішньому зібранні представлені всі навчальні підрозділи нашого університету, а також провідні вищі навчальні заклади України, Німеччини, Італії, Естонії, Словаччини, Чехії, Іспанії, Ізраїлю, Польщі, Австралії та Японії.

Звертаючись до творчого потенціалу філософії, сучасні студенти та аспіранти не тільки пильно зберігають накопичені традиції, а й продовжують рухатись уперед, примножуючи знання і досвід. Обрані вами теми та їхня якість показують, що філософські та філософсько-правові знання можна ефективно використовувати у майбутній професійній діяльності.

Уже стало традицією, що чимало колишніх студентів-учасників наших конференцій та проблемних груп при кафедрі філософії щорічно поповнюють лави аспірантів університету, блискуче захищають дисертації, при написанні яких вони спираються на фундаментальні знання з філософії та філософії права.

Дана конференція – це чудова можливість для відкритого діалогу, обміну думками та досвідом. Бажаю всім учасникам конференції яскравих виступів, цікавих дискусій, набуття цінного досвіду та дружніх контактів, а також продуктивних успіхів у досягненні поставлених цілей. Також хочу висловити сподівання на ваші подальші вагомі здобутки у дослідженні актуальних проблем філософії та права.

**Проректор з наукової роботи
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України А. П. Гетьман**

ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ ПРАВА

*Алексанян Карина,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 1 група*

ФІЛОСОФСЬКИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ І УПРАВЛІННЯ В ПОЛІТИЧНОМУ ВЧЕННІ МОНТЕСК'Є

Концепція державної влади Шарля Монтеск'є дуже актуальна в наш час. У статті 1 Конституції України закріплено, що наша держава є суверенною, незалежною, демократичною, соціально-правовою. Відповідно до ст. 6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Вважаємо, що саме положення цих статей Основного Закону України віддзеркалюють основні філософсько-правові погляди Шарля Луї Монтеск'є.

На думку Капустіної Н. Б., Коваленка А. А., Петрова В. Б., Шарль Монтеск'є став першим, хто розмежовував поняття суспільства і держави. Данильян О. Г. вважав що, Монтеск'є пов'язував появу держави з етапом історичного розвитку суспільства. У своїх працях Дзьобань О. П. вказував, що в кожній соціальній структурі головним елементом Монтеск'є вважав ту або іншу людську пристрасть, яка дає можливість діяти аби зберегти стійкий стан. Для республіки характерною ознакою є чеснота, для монархії – честь, для деспотії – страх. А якщо та чи інша «пристрасть» або психологічний принцип послаблюється, то цей образ правління порушується. Цим самим вчений встановив певну залежність між образами правління і психологією народів. Він обґрунтував теорію множинності природних форм влади, які мають відповідати загальному духу нації. Сенс його концепції звівся до твердження, що законодавства, характерні для певних форм правління, детерміновані різними чинниками: характером політичної влади, географічним середовищем, звичаями, вдачами, релігією, численністю населення, тощо. Капустіна Н. Б. вказує, що у концепції Шарля Луї Монтеск'є центральне місце державного ладу посідає протиставлення поміркованих і не поміркованих форм правління. Демократія аристократія і монархія належать до поміркованих форм правління, де відносини між правителями і громадянами здійснюється у правовій формі, а державна влада розділена між різними соціальними силами установами та посадовими особами, які здійснюють взаємний контроль і стримування від зловживання владою. В непоміркованих формах правління державна влада здійснюється довільно, там немає поділу і розподілу позиції влади і вона найчастіше концентрується в одній особі або державному органі. Результатом дослідження Коваленко А. А. є те, що Монтеск'є створив модель ідеальної держави. Ідеалом для нього

стала вільна держава, яка базується на концепції поділу влади, а теорія поділу влади підкріплена методом стримувань і противаг. Метою теорії розподілу влади є гарантування безпеки громадян від свавілля і зловживання влади, забезпечення їхньої політичної свободи, створення інституту права як справжнього регулятора відносин між громадянами і урядом. Вчений вважав, що свавілля зловживання влади впливає з людської природи. «Будь-яка людина, яка наділена владою схильна зловживати нею і вона йде в цьому напрямку поки не досягне встановленої для неї цілі» – писав мислитель.

Отже, філософським вирішенням проблеми влади у державі у політичному вченні Шарля Луї Монтеск'є є рівномірний поділ влади на три гілки які є апаратом стримування і противаг одна одній.

Алієва Аліса,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 3 група*

ФІЛОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ НА ГЕРМЕНЕВТИКУ ЯК МЕТОДОЛОГІЮ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

На сьогодні різноманітні герменевтичні концепції отримали широке розповсюдження. Герменевтика розглядається як філологічна, історична та філософська теорія тлумачення текстів, як методологія гуманітарних наук взагалі, як істинне філософське розуміння людини, а також як універсальне філософське знання, яке здатне служити методологічною основою розуміння дійсності.

Спочатку герменевтика розумілась як допоміжний засіб тлумачення та розуміння текстів в класичній грецькій філософії. Пізніше за допомогою обґрунтування гуманітарних наук В. фон Дільтеєм, а також діяльності Ф. Шлейєрмахера, М. Хайдаггера відбувся своєрідний філософський переворот, який перетворив герменевтику з мистецтва розуміння текстів у філософський метод.

Ф. Шлейєрмахер заклав теоретичні основи загальної герменевтики. Він не пов'язував її з визначенням змісту, а намагався виробити загальне уявлення про розуміння як єдиної методологічної проблематики. У герменевтиці він бачив універсальний культурно-історичний метод тлумачення, заснований на розумінні, яке визначалося як «самознаходження мислячого духу». Будь-який текст, будь-яка мова повинні бути осмислені та перетворені на акт розуміння. Тобто, потрібно осягнути і текст, і контекст самого твору та ідею автора. Такого роду розуміння повинно подолати часовий бар'єр та поставити читача на місце автора. Таким чином, мета процесу розуміння в герменевтиці - осягнення твору автора через аналіз.

Досліджував подібну проблему В. фон Дільтей, який вбачав в герменевтиці методологічну основу наук про дух, які мають справу з розумінням людських думок, мистецтва та культури. Герменевтика Дільтея – це герменевтика свідомості чи душі, яка розуміється як потік переживань. Переживання нашаровуються один на одного, тим самим вони створюють складний комплекс психічного життя. Пам'ять є тим цінним резервуаром, в якому акумулюються наші позитивні та негативні емоції. Розуміння, за думкою Дільтея, – реконструкція. Текст має внутрішній зміст, і читач як інтерпретатор повинен його реконструювати. Таким чином, Дільтей значно розширив коло герменевтичного тлумачення.

Філософія В. Дільтея для М. Хайдеггера стала поштовхом для створення власного оригінального герменевтичного методу. Відповідно до підходу Хайдеггера, який розкритий у творі «Буття чи час», феномен розуміння потрібно розглядати не в теоретико-пізнавальній концепції, а в онтологічному просторі. Людське буття (Dasein) є з самого початку буттям ясним. Саме завдяки тому, що для Dasein є характерним розуміння буття, в принципі можливе дискурсивне «розкриття» світу. Аналіз цього Хайдеггер називає «герменевтикою фактичності».

Отже, будучи однією з найвпливовіших філософських дисциплін, герменевтика претендує на те, щоб бути підставою всякого філософського міркування. Розробляючи методологію гуманітарної науки, герменевтика намагається створити іншу стратегію дій, по-новому осмислити проблеми, які перед нею виникають. Немає сумніву, що викладання циклу герменевтичних дисциплін, таких як теорія і історія філософської герменевтики, знайомство з процедурами античної класичної герменевтики минулого століття, герменевтичних версій сучасних видатних представників цього напрямку (адаптованих для відповідної галузі знання), сприяє перебудові мислення і переведенню його в гуманітарне русло.

Антоненко Максим,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ШКОЮ України, 1 курс, 9 група*

КОНЦЕПТИ ДУШІ, СВОБОДИ ТА ВОЛІ У ХРИСТИАНСЬКІЙ АНТРОПОЛОГІЇ СКОВОРОДИ

Григорій Сковорода буде свій власний життєвий світ, ґрунтуючись на речах, очевидних для його «внутрішньої людини», а також на великому скарбі світу символів, альтернативного щодо «мирської» культури, – на «світі Біблії». Пробудження від духовного сну, від життя звичайного, мирського, до життя вищого, духовного – сенс

духовних вправ Сковороди. Важливо також, що філософ бачить світ ідеальних смислів як те, де Бог перебуває мов «все у всьому». Ідеальне – це сфера, де Царство Боже вже прийшло, де обожнення вже відбулося і де обожнення передчувається для всього реального. Душа людини аналогічно до смислів Писання теж ідеальна, і людина несе в собі цю душу як іскру Божу, як таку, що її здійснено всередині ідеальності. Тіло є втіленням задуму Бога про людину в реальності. Душа ж – втілення в ідеальності. Душа тому «споріднена» Богові. «Сродна» як розум – Уму, як дух – Духові, як духовне життя – Духовному Життєві. Ця спорідненість душі Богові настільки близька, що виникає навіть спокуса бачити в душі частинку Бога. Проте душа людини – не частинка Бога, бо вона – вільна. Саме свобода душі дає змогу відчутти різницю між ідеальністю Бога і його думок та ідеальністю душі. Виявляється, що може бути ідеальність створена, і це є душа.

Проте хоч би якою близькою і спорідненою була душа щодо Бога, свобода створює нескінченний проміжок між Творцем і створеною душею,

між вільним Художником Богом та вільним художником людиною. Навіть без будь-якого гріха і тілесності людина – це інше, ніж Бог. Інше, але нескінченно подібне Богові. Звідси, з цієї нескінченної подоби, впевненість у нескінченному таланті кожної людини.

Для Сковороди стан присутності Бога в душі, а душі у Бозі – це екстаз, радість сердечна, невпинна подяка, блаженство і повна задоволеність. Специфіка Сковороди в його впевненості, що обожнення легко доступне для людини. Достатньо тільки відректися від світу, відійти від марнот, відмовитися від пристрастей, почати жити життям внутрішньої людини.

Для Сковороди принципово важлива відсутність у його роздумах філософії культу. Сковорода не бажає навіть бачити ідеальну невидиму Церкву у власній онтології. Тим паче в цьому вченні немає місця для реальної церкви. Душа є самотньою перед Богом. Її життєвий світ – не церква, а тільки Біблія. Але Біблія не є для Сковороди джерелом будь-яких певних тверджень, які були б теологією Одрокрення або ж догматикою. Сковорода – за повністю алегоричне прочитання Біблії. Сковорода вважає істинним тільки алегоричний сенс Біблії, буквальный же сенс вважає лише «слідами» на шляху до вищого сенсу. Сковорода радикально стверджує: «Всеї Библии предметом Сам только один Бог. Тут ей конец до послѣдней черты. Без Его она и лжива, и дурна, и вредна, а с Ним вкуснѣе и прекраснѣе всѣх невѣст».

Душа за допомоги Біблії біжить з низин Содому в гори небесного Єрусалиму подібно до сімейства Лота. Оглядатися на все мирське не можна: дружина Лотова, яка озирнулася і скам'яніла, для Сковороди є образ усякого, хто звертає свою увагу на буквальный сенс Біблії.

За Сковородою, душа як розумна і вольова вільна особистість має центром своєї істоти спрямованість до Бога як Блага. Для Сковороди ця духовно-розумна воля до Блага-Бога є інстинктом людського ества. Інстинктом, який треба відкрити і якому треба слідувати. Цей вищий інстинкт є вогнем любові тварі до Творця, устремлінням життя до Життя, розуму – до Першого Пізнаючого, волі – до Першого Бажаючого. Пізнати цю спрямованість у собі і є пізнати себе, пізнати справжню природу своєї душі.

Слідування цьому вищому інстинктові дає людині справжню свободу. Людина стає незалежною від обставин, пристрастей, від «світу». Сковорода повелів на своєму надгробку написати: «Світ ловив мене, але не спіймав». Ця свобода втечі єдиної душі до Єдиного Бога можлива завдяки простому послуху своїй внутрішній духовній природі. Реалізація цього інстинкту дає щастя. Людина покликана до цієї діяльності, мов птах до польоту. І саме щастя людини – у цьому польоті, у самій цій діяльності. Свобода не має іншої мети, ніж власне самої свободи. Для звичайної людини життя є бурхливим морем, перебувати в якому – нещастя. Для людини, що виконує природне призначення, в цьому морі плавати – щастя, позаяк ця діяльність є природною, мов плавання для риби. Риба, коли пливе, не помічає всього цього бурхливого моря і не страшисться його. Вона пливе, поглинена діяльністю плавання. Згідно зі Сковородою, в цьому і є вища свобода – пройти через море життя, не помічаючи його, живучи Вищим Життям. Через світ проходячи, мов через прозоре середовище.

У цьому своєму вченні Сковорода близький до стоїцизму. Жити у світі, не помічаючи світу, не даючи пристрастям світу ввійти до себе, – ось свобода, ось ідеал, ось природне покликання людини. Слідування вищому духовному інстинкту дає змогу завжди стояти вище обставин життя, вище випадків у світі.

Коли людина знає своє інстинктивне розумно-вольове устремління до Бога, то вона досягає також і духовний сенс Біблії, вільно проникаючи крізь букву до духу. Саме таке пізнання споглядальним розумом виявляється природним. Все вказує на Бога для чистого устремління розуму і волі, для не по в'язаного міркуваннями розуму, для люблячого серця, для вдячної Богові уяви.

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ФІЛОСОФСЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ

Правове виховання є одним із невід'ємних аспектів повноцінного розвитку особистості в сучасному світі. Важливість та актуальність правового виховання для людини полягає у визначенні його мети. Метою правового виховання є ідеально уявлений результат правовиховної діяльності, формування у сучасної молоді глибокої впевненості у справедливості вимог українського законодавства, необхідності добровільного їх виконання, здатність приймати рішення, що не суперечили б чинному законодавству.

Визначення правового виховання Є. М. Мануйлов формулює як виховну діяльність школи, родини, ВНЗ, правоохоронних органів, спрямовану на формування правової свідомості, правової культури, правових навичок та звичок. Найважливішими завданнями правового виховання, на думку Є. М. Мануйлова, є формування поваги до чинного законодавства та моральних норм, готовності брати активну участь у роз'ясненні та пропаганді вимог Конституції України та українського законодавства.

Одним із найважливіших джерел правового виховання молоді в Україні є діяльність ВНЗ у цьому напрямку. Не є секретом те, що основою гармонійного і цілісного розвитку особистості є права культура. Неможливо вважати фахівця будь-якої сфери спеціалістом та добросовісним громадянином, якщо він, виконуючи свої обов'язки, працюючи, порушує закони та вимоги Конституції України. Здатність сучасної особистості, у майбутньому кваліфікованого спеціаліста, розуміти правила співжиття у суспільстві, вимоги законів та відповідним чином впроваджувати це в своїй практичній діяльності – це фундамент сучасного розвитку суспільства. Однак, ця здатність не є вродженою, вона формується під впливом певних виховних чинників та засобів. Перш за все це правове виховання студентів ВНЗ. Проте у такого правового виховання є досить значні недоліки, такі як: надання переваги вивченню прав, а не обов'язків представника сучасного суспільства, майже відсутнє обґрунтування справедливості законів і норм (головний акцент робиться на заборонах) та інші. З метою усунення недоліків правового виховання сучасної молоді у ВНЗ України перш за все необхідно вдосконалювати систему правового виховання. Одним із шляхів вирішення проблем правового виховання молоді у ВНЗ України є забезпечення комплексного засвоєння студентами знань про людину. Людина – суб'єкт правового виховання та політичної системи в цілому. Для цього якісного викладання

потребують такі дисципліни як філософія, політологія, соціологія та інші. Ще одним не менш важливим аспектом виховання правової культури, на думку І. І. Коваленко, є правове середовище. Правове середовище є дуже складним мікросередовищем, але й дуже важливим чинником у здійсненні правового виховання молоді в Україні. Правовому середовищу притаманні специфічні зв'язки і відносини, в основі яких лежить правомірна поведінка, здійснювана у межах правових приписів. У ВНЗ треба постійно дбати про створення такого середовища.

Отже, правове виховання, здійснюване ВНЗ – є одним з найважливіших чинників повноцінного і всебічного розвитку молоді в Україні. Питання правового виховання й досі залишається актуальним, через наявність певних недоліків та необхідності вдосконалення і внесення певних змін у форми і методи реалізації правового виховання молоді сучасної України.

Бадика Дар'я,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
факультет адвокатури, 1 курс, 5 група*

СУЧАСНА КОНОТАЦІЯ ПРОБЛЕМИ ПАТРІОТИЗМУ

На даний момент осмислюючи ситуацію в Україні, тема патріотизму набирає чималих обертів для обговорення. Саме рівень відданості своїй країні визначає внесок конкретної особистості в різні галузі соціального життя, такі як наука, мистецтво тощо. Патріотизм викликає найрізноманітніші почуття та асоціації у наших громадян-від любові до неприйняття, від піклування до повної байдужості, від зачарованості до огиди. На суттєвих зламах історії, таких як війни, революції, кризові явища, стихійні лиха, роль і значення патріотизму в суспільстві зростає та змінюється. Це пов'язано з різким підвищенням тенденцій громадської активності. Саме в ситуаціях, коли проявляється особлива жертвність в ім'я Батьківщини, благородні пориви щодо її захисту, патріотизм постає складним і неординарним явищем.

При визначенні особливостей українського патріотизму важливу роль відіграє той факт, що наша країна відносно недавно стала незалежною. Значна частина населення України, що жила ще за часів СРСР, ставиться до сучасних ідеалів нейтрально або навіть критично. Вони не роблять повною мірою того, щоб могли зробити для населення, яке проживає на теренах України. Особистість та її інтереси, як зазначала радянська мораль, відходили на другий план при порівнянні їх з інтересами та потребами колективу. З такої позиції патріотизм, як відданість народу і державі, постає абсолютно органічним і виправданим. Патріотизм – категорія, що має моральний зміст. В сьогоденні вагомо змінилася вітчизняна суспільна мораль. Відповідно змінилися і розуміння

та значимість патріотизму. Так, на початку століття патріотизм відійшов на другий план, втратив належний героїзуючий сенс та свою актуальність. Інша причина непопулярності жертви в ім'я колективу, суспільства, держави – це загальна тенденція індивідуалізації суспільства, вакуум суспільних ідеологій, панування цінностей індивідуального блага, корисності і комфорту та сміхотворність альтруїстичних потягів з боку індивідуума. Тож сьогодні патріотизм вплетений в коло цінностей переважно приватного, індивідуального характеру, тому стало можливим таке явище, як громадська деморалізація. Причинами цього можуть слугувати остаточно несформоване громадянське суспільство, відсутність програми виховання, що була б спрямована на формування патріотичних почуттів та поглядів, нелегітимність влади, що породжує відчуженість громадян від держави тощо.

Наприкінці, як висновок, хочу зауважити, що справжній патріотизм повинен зорієнтуватися на творення та в будь-якому разі не на руйнування. Саме демократичне суспільство є головним чинником розвитку та формування патріотизму серед населення. Без усунення причин відходу патріотизму на другий план, без належного патріотичного виховання населення на історичних традиціях України навряд чи можна з впевненістю говорити про надійне відвернення загроз і стійке гарантування безпеки держави, суспільства, особи. Саме в умовах політичної ситуації, що склалася в нашій державі від початку агресії на сході, утвердження в свідомості людей України, як суверенної, незалежної, соборної держави, усвідомлення ними готовності стати на захист інтересів свого народу має стати одним з пріоритетних завдань.

Баран Єлизавета,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого,

Слідчо-криміналістичний інститут, 1 курс, 3 група

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

Кожна людина незалежно від рівня її правосвідомості – унікальна особистість, зумовлена специфічними особливостями віку, статі, випадкових впливів тощо. Соціум відкриває безмежний простір для реалізації свободи вибору системи цінностей, форм діяльності та поведінки, залежно від цього формуються критерії оцінки розвиненості свідомості. Вибір поведінки – універсальна психологічна категорія, однаково поширена на суспільно корисну, нейтральну або суспільно небезпечну форму, у тому числі злочинну.

Девіантна поведінка (тобто та, що відхиляється від норми) завжди викликала інтерес у спеціалістів та представників різних галузей знань. Одночасно з цих поведінкові девіації є проблемою, що часто зустрічається у приватному житті багатьох людей, так як ця поведінка набула широкого

поширення у соціумі. З кінця 20 століття почали формуватися та набули свого поширення негативні тенденції розвитку девіантної поведінки, серед них: зріст кількісного рівня індивідуальних девіацій та поширення групових, у зв'язку з поширенням інформаційних технологій виникають новий вид девіацій – інтернет злочини.

Теорії, що роблять акцент на когнітивних процесах (тобто на переконаннях, цінностях та поняттях), у сучасних психологічних поясненнях злочинності і девіації виходять на перший план. Наші переконання, цінності і поняття – головні детермінанти нашої поведінки.

Одна з найбільш поширених концепцій причин злочинності, розроблена Л. Мертоном, побудована саме на тому припущенні, що причиною виникнення правопорушень і злочинності є дисгармонія, «розрегульованість» суспільства, або аномія (термін Е. Дюркгейма). Аномія як соціально-психологічне поняття позначає морально-психологічний стан індивідуальної та суспільної свідомості, що характеризується зламом системи цінностей, зумовленим кризою суспільства, суперечностями між проголошеними цілями і неможливістю їх реалізації для більшості. Вона виражається «у відчуженні людини від суспільства, апатії, розчаруванні в житті, злочинності».

Наука має достовірні докази того, що серйозні та стійкі патерни делінквентної поведінки формуються у ранньому дитинстві. Дослідники відзначали багато розходжень в імпульсивності, розвитку соціальних навичок та емоціях, які проявлялися у спілкуванні з іншими дітьми. Ці фактори вже у ранні шкільні роки відрізняли дітей, що стали згодом небезпечними девіантами, від звичайних.

Ще однією ознакою є дитяча крадіжка, тобто звичка красти є одним з най достовірніших ознак, що дає можливість прогнозувати делінквентність у більш пізньому віці. До ознак девіантної поведінки у ранньому дитинстві є також систематична брехня. Треба відмітити, що стан середовища, у якому дитина росте, тобто неблагополучна обстановка вдома, неповноцінна шкільна освіта та небезпечне оточення, сприяє закріпленню злочинного способу життя і патернів антигромадської поведінки.

Науковці виділяють дві категорії делінквентів: «невиправні злочинці» та «правопорушники в юності». До перших відносяться ті люди, що почали рано стали злочинцями або рано виявили антисоціальну поведінку, їх злочинна поведінка продовжується протягом усього життя. Однією з головних детермінант також є те, що такі люди часто страждають на синдром дефіциту уваги та гіперактивності, на неврологічні та поведінкові проблеми, їх комунікативні та академічні навички знаходяться на рівні нижче середнього.

Щодо «правопорушників у юності», то в таких людей антисоціальна поведінка починається у підлітковому віці та завершується

з початком дорослішання, вони не страждають на вказані вище проблеми, їх комунікативні та академічні навички розвинуті середньо або високо.

Білоус Ірина,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПЮК для СБ України, 1 курс, 2 група*

ВТЕЧА ВІД СВОБОДИ: ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ

Свобода як теоретична проблема та соціальний феномен завжди мала велике значення для людини. Тому дане поняття є одним із найзначніших у практичній філософії. Свобода є ознакою особистості, втіленням сенсу життя людини та умовою розкриття її власної сутності. Вона надає право вільної дії, але водночас, відповідальність за її наслідки.

Велику увагу дослідженню свободи, зокрема свободи у посттоталітарному суспільстві, приділяв Е. Фромм. У своїй книзі "Втеча від свободи" він переконливо доводить, що переважна більшість людей, на словах визнаючи цінність свободи, в реальному житті виявляється не готовою до її переживання. Е. Фромм стверджує, що самотність, ізоляція і відчуженість властиві всім людям. На думку філософа, між свободою та безпекою утворилося величезне протиріччя (або свобода – або безпека), і саме воно стає причиною основних труднощів у житті людини ХХ століття. В умовах авторитарного, техногенного, мілітаризованого суспільства людина відчувається незахищеною. Свобода асоціюється у неї із самотністю, слабкістю, відчуженістю, вразливістю. Людина намагається подолати свою самотність "втечею від свободи". З позиції психоаналізу, Е. Фромм вказує на ряд способів, або стратегій, такої "втечі від свободи". Нестерпність тягаря відчуження може переростати в почуття агресії як до оточення (садизм), так і до себе (мазохізм). Відчуження також може виражатися в конформізмі, пристосуванстві людини до інших людей і умов життя.

Оцінюючи сучасні умови для виникнення "втечі від свободи", необхідно звернутись до концепції інформаційного суспільства, що належить Д. Беллу, Е. Тоффлеру. У своїх роботах вони визначають, інформаційне суспільство як орієнтоване на людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток, в якому кожний може створювати інформацію і знання, мати до них доступ, користуватися і обмінюватися ними, таке, що дає змогу окремим особам, громадам і народам повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи своєму стабільному розвитку і підвищуючи якість життя своїх громадян. Людина в такому суспільстві ніби отримує повну свободу дій (в рамках закону), матиме змогу вільно, без усляких обмежень проявляти свою індивідуальність.

З. Бауман підкреслює, що процес індивідуалізації суспільства спостерігається на всіх рівнях і в усіх сферах. При цьому індивідуалізація не є результатом вільного вибору людини, а скоріше її долею. Вона стає способом самоствердження, самозбереження, але ніяк не самореалізації. Людині дають відчуття свободи і значущості, але свобода ця є неповноцінною, оскільки передбачає в основному обов'язки і дуже примарні права. У глобальному просторі тотальної конкуренції людина зобов'язана бути самостійною, активною, діяльною, відповідальною, навіть якщо вона до цього не готова. Результат індивідуалізації інформаційного суспільства – його структурне роз'єднання, постійна деконструкція. Роз'єднання суспільства зайшло настільки глибоко, що сукупність схожих проблем, страхів, інтересів, очікувань не можуть сформувати цілісності, а також об'єднати людей в єдину спільноту.

Людина по відношенню до суспільства виступає носієм двох протилежних начал: необхідності – адже страждає від впливу зовнішніх умов, та свободи вибору – адже приречена до активності. Людина певною мірою починається там і тоді, де і коли вона формує і розвиває у собі свободу вибору. Проте свобода у надмірній своїй кількості може мати деструктивні наслідки не тільки для того, на кого вона розповсюджується, але й для того, хто є її носієм, втілювачем. Далеко не кожен індивід здатен здобути перемогу у жорсткій конкурентній боротьбі за соціальні свободи, матеріальні блага, освіту, роботу, статус і гідне положення, громадську й професійну самореалізацію тощо. До того ж така боротьба зовсім не сприяє духовному розвитку особистості, збуджуючи лише її прагматизм та егоїзм.

Таким чином, явище "втечі від свободи" набуває свого нового сенсу та забарвлення в умовах постіндустріального та інформаційного суспільства, виявляючись невідворотним і закономірним наслідком його індивідуалізації.

Білоус Костянтин,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
аспірант кафедри цивільного процесу*

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Головними завданнями сучасної демократичної, правової держави в інформаційній сфері є визнання і забезпечення гарантій реалізації інформаційних прав індивіда, охорона і захист національного інформаційного простору, розбудова і розвиток інформаційної інфраструктури. Про це свідчить зміст програм розвитку інформаційного суспільства, затверджених на законодавчому рівні держав, які впевнено крокують на шляху утвердження і розвитку постіндустріальної

(інформаційної) суспільно-економічної моделі, що є втіленням та безпосередньо відображає сучасну інформаційну картину світу.

З огляду на зазначене вище, важко не погодитися з ідеєю, що в рамках інформаційної цивілізації змінюється масив доступних діяльнісних процедур у широкому спектрі людської діяльності, тобто змінюється не тільки інструментальна частина інформаційної діяльності, але й сама людина. В результаті формується нове бачення людиною дійсності – інформаційна картина світу [1, с. 577]. Результати доктринального аналізу сучасної філософської літератури вимальовують головний конфлікт, який називає у ще до кінця не сформованій новій моделі інформаційного суспільства, — конфлікт між державою і суспільством, джерелом якого є відвертий антагонізм між декларованою «абсолютною» свободою інформації та континуумним контролем за цією свободою з боку держави під тривіальним приводом – забезпечення безпеки, в нашому випадку – інформаційної.

Сучасна інформаційна картина світу є складною і неоднозначною, оскільки остання сформувалася та продовжує розвиватися за безпосередньої участі в цьому процесі комерційних структур та громадських організацій, тобто за межами державно-владної вертикалі та її контролюючих органів. Коли Інтернет став загальнодоступним засобом комунікації та поширення інформації через його комерціалізацію, він вийшов з-під контролю державних структур, які, навіть в умовах сьогодення, наполягають на власній виключній ролі в процесах розвитку інформаційного суспільства, котрий відбувається виключно завдяки підтримці держави та через ретельний контроль за інформатизацією суспільства. Ситуація ускладнюється тим фактором, що на сьогодні більшість засобів акумулювання і передавання даних контролюється невеликою групою найбільш технологічно розвинених держав, так званими «інформаційними жандармами» [2, с. 97].

Вирішення проблеми гармонізації рівня науково-технічного розвитку країн та регіонів світу все частіше пов'язують з успішним завершенням процесу глобалізації та інтенсифікацією темпів розвитку інформаційних технологій (далі за текстом – ІТ). Тому, очевидно, постає проблема збереження національної, культурної, етнічної та інших ідентичностей на фоні інтенсифікації розвитку процесів інформаційної взаємодії [3, с. 25]. Сучасні ІТ, як засоби самовираження, передбачають їх певну уніфікацію, зокрема: мовну, психологічну, культурну, ідеологічну та інші.

Загалом перелік окремих проблемних аспектів формування і розвитку сучасної інформаційної картини світу не є вичерпним та охоплює собою найрізноманітніші форми та прояви діяльності держави і суспільства, а процес розвитку набуває вибухового характеру [1, с. 575]. Тотальна інформатизація виступає основоположною детермінантою формування нового світобачення сучасної людини й нових способів

усвідомлення дійсності, що актуалізує проблеми філософсько-теоретичного і практичного змісту:

➤ конфлікт влади (держава – індивід) пов'язаний з боротьбою держави, в умовах тотальної інформатизації, за збереження влади та контролю над людиною і суспільством в цілому, шляхом створенням міфів про керівну роль держави в інформаційному суспільстві;

➤ психологічний компонент – вплив ІТ на психіку людини, який детермінує зміну свідомості й світогляду індивіда в умовах вільного інформаційного обміну;

➤ ідеологічна складова – формування сучасної життєвої філософії на основі нового стилю життя (віртуальна реальність, людина в кіберпросторі), нав'язування з боку держави певної ідеології за допомогою ІТ. Такі проблеми здебільшого мають психологічний характер і вирішуються комплексно шляхом розробки адекватної ідеологічної системи спрямованої на формування певного психотипу;

➤ правові аспекти – відсутність у правоохоронних органів законодавчого забезпечення, ефективного правового механізму, обмеженість технічних засобів контролю за дотриманням режиму законності в інформаційному середовищі (кіберзлочинність);

➤ геополітичні фактори – пов'язані з глобалізацією. Інформаційне суспільство передбачає створення «світу без кордонів», всесвітнього уряду. Єдина інформаційна картина світу є потужним детермінантом для формування уніфікованих правового та політичного просторів;

➤ економічні чинники – обумовлені різним ступенем впровадження інформаційних технологій у виробничу діяльність, низькою кваліфікацією працівників, відсутністю належної освіти, знань, умінь, навичок, нерозуміння сутності процесів інформатизації. Все більшого значення набуває вміння працювати в умовах інформаційних мереж і великих обсягів інформації.

➤ Отже, формування сучасної інформаційної картини світу ґрунтується на принципово новому підході до організації людської спільності. Він передбачає перехід на вищий рівень свідомості в результаті вільного інформаційного обміну, придбання нових знань, умінь і навичок, зміни психології та світогляду. Тому сучасна інформаційна картина світу – це насамперед соціокультурний феномен, що характеризується безумовним пріоритетом інформації і знань, які становлять собою найвищу цінність. Інформація розглядається, як

головний результат виробництва, а інформаційні технології є його основними засобами і способами.

Література:

1. Данильян О. Г. Інформаційна картина світу як соціокультурна реальність / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань // Гілея: наук. вісн.: зб. наук. пр. / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2013. – Вип. 70 (№ 3). – С. 573–578.
2. Михайловский В. Н. Формирование научной картины мира и информатизация. СПб.: Изд-во Санкт-Петербургской кафедры философии РАН, 1994. – 145 с..
3. Данильян О. Г. Інформаційна картина світу в контексті перспектив сучасної науки й культури / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань // Інформація і право. – К., 2013. – № 1 (7). – С. 21–28.

Більченко Анастасія,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого,

міжнародно-правовий факультет, 1 курс, 4 група

ФІЛОСОФСЬКІ МОТИВИ У ТВОРЧОСТІ ЙОГАННА СЕБАСТЬЯНА БАХА

«Музика – це філософське одкровення, а філософія – це музичний ентузіазм» – так стверджував російський філософ Олексій Федорович Лосєв. Філософія та музика тісно пов'язані між собою, адже мають здатність відображати людину, є засобом специфічного вимірювання динаміки розвитку світу, виступають в якості своєрідної моделі світобудови. Вони тяжіють один до одного і поза цієї схильності не можуть бути всебічно з'ясованими. Тому, починаючи з XVII століття філософські ідеї простежувались у творчості багатьох композиторів, а саме Ріхарда Вагнера, Миколи Дилецького, Олександра Скриябіна, Альфреда Шнітке. Але найбільшу увагу філософському осмисленню буття приділяв Йоганн Себастьян Бах.

Йоганн Себастьян Бах – німецький композитор XVIII століття, музикант-філософ, який розмірковує про найглибші, вічні питання людського буття. Він і сьогодні вражає своєю багатогранністю, але головне в його творчості – це біблійно-філософське начало, роздуми про життя і смерть. Його музика звертається до глибин внутрішнього світу людини. І.С. Бах був глибоко віруючою людиною (протестант), завдяки чому в його музиці відчувається особлива велич, світова скорбота. Одним з найбільш видатних творінь І. С. Баха стали «Пристрасті за Матфеем» – грандіозний твір із 78 номерів, який виконувався протягом чотирьох годин. Філософські мотиви відігравали значну роль у музиці

«Пристрастей»: від суворой, піднесеної скорботи до щирого вболівання, роздуми про просвітлене торжество життя.

«Месу сі-мінор» над якою Й. С. Бах працював протягом десятиліття, називають філософської сповіддю Баха, найбільш повним вираженням його ставлення до світу. У цьому творі композитор розкрив свій життєвий ідеал, звертаючись до того високого в людині, що не підвладне часу: готовність до морального подвигу, до самопожертви. Філософський зміст «Меси» втілюється в монументальній, новаторській формі, яка значною мірою розширила рамки традиційного канону. Її образи – страждання, смерть, скорбота, а разом з тим – надія, радість, тріумф, – вражають глибиною і силою. «Меса сі-мінор» – твір найбільшої філософської мудрості, людяності, глибини почуттів, створеної в кращих традиціях стилю бароко.

Філософський характер музики знайшов втілення в поліфонічному мистецтві І. С. Баха, вершиною якого були фуґи – багатоголосні твори, в основі яких лежить одна музична тема, яка звучить послідовно в різних голосах. Прикладом є «Добре темперований клавір» – неперевершений зразок поліфонічної клавірної музики, у якому також простежуються філософські та Біблійні мотиви автора. Музика «Добре темперованого клавіру» просякнута символікою християнських образів. Численні музично-риторичні фігури, цитування протестантських хоралів, асоціації з кантатами, месами дозволяють зробити висновок про те, що композитор використовував їх свідомо, прагнучи досягти втілення християнської образності в цьому циклі.

Таким чином, Йоганн Себастьян Бах у своїй музиці висвітлює релігійно-філософські проблеми тогочасного життя. За допомогою дивного світу звуків він розмірковував про вічні і важливі питання людського життя: про моральний обов'язок людини, про її роль і призначення в цьому світі, про життя і смерть. Творчість Й. С. Баха вражає своїм розмахом, композитор став широко відомий у всьому світі, адже його твори завжди змушували думати і співпереживати. Слухаючи композиції автора, мимоволі поринаєш в них, замислюючись над глибоким змістом, що лежить в їх основі.

Благай Ія,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКОЮ України, 1 курс, 2 група*

ГРОМАДЯНСЬКИЙ ПАТРІОТИЗМ: СУТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Громадянський патріотизм – це система знань із правової культури та дотримання вимог закону, наявність навичок оцінки політичних та правових подій і процесів у суспільстві та державі,

громадянської позиції, постійної готовності до служіння своєму народу і виконання конституційного обов'язку. У контексті змістової визначеності громадянський патріотизм може характеризуватися і як громадянська відповідальність за розвиток Батьківщини з активним утвердженням позитивного сьогодення і збереженням ціннісного змісту історії для майбутнього.

Громадянський патріотизм спрямований на усвідомлення мотивів поведінки, суті взаємовідносин держави і громадянина, виховання мислячого громадянина, який здатен протистояти маніпуляціям з боку деструктивних політичних сил і засобів масової інформації та вміє раціонально обґрунтувати свою точку зору. У цьому контексті визначальним у вихованні сучасного українського громадянина повинно бути поєднання двох начал: перш за все, це повага до закону і суспільства, а також розвиток ініціативності, відповідальності і вміння користуватися особистими свободами, тобто формування громадянської компетентності.

Слід зауважити, що компетентність означає коло питань, в яких людина добре обізнана, володіє знаннями і досвідом. Компетентна в певній галузі особа володіє відповідними знаннями та здібностями, що дозволяють їй добре орієнтуватися у даній сфері та ефективно діяти в ній.

Крім цього, у визначенні громадянського патріотизму суттєве значення має активна громадянська позиція. На основі любові до Батьківщини і поваги до своєї історії, до традицій свого народу в сучасних умовах кардинальних змін формується сьогодення та майбутнє країни. Активна життєва позиція співвідноситься з практичним утвердженням громадянського патріотизму, виявляється в готовності до подолання труднощів на сучасному етапі розвитку країни, в прагненні до забезпечення сталого та стабільного розвитку українського суспільства на всіх рівнях.

Громадянський патріотизм невіддільний від формування громадянської політичної культури, це явища однопорядкові, такі, що доповнюють один одного. У цьому контексті політична культура націлена на формування зацікавленої участі в політичному житті, на свідоме включення громадянина в творення ефективної політичної системи і демократичного суспільства.

За допомогою громадянської політичної культури можливе утвердження основних складників політичного будівництва в Україні: верховенства закону, вільних виборів, добросовісної політичної конкуренції, змінюваності посадових осіб за допомогою конкурсної змагальності, інформаційної відкритості владних органів, системи суспільних ЗМІ, інститутів громадянського суспільства, ефективного громадського контролю і громадянського діалогу з регулярно оновлюваними владними структурами.

Гносеологічний аспект політичної культури зумовлений тим, що вона як специфічна форма ставлення суб'єкта до політичних реалій

включає в себе духовно-ціннісні основи: політичні знання та цінності, цілі і принципи, ідеї, теорії і програми; погляди, уявлення і орієнтації; традиції, форми, способи і методи політичної організації і діяльності. Даний аспект орієнтований на пізнання основ і дозволяє охарактеризувати якісний бік розуміння реальності (яким є об'єкт і як здійснюється пізнання політичного буття? яка результативність процесу пізнання?). Хоча розглядається і кількісний складник пізнання реальності (які рівні пізнавального процесу і ступінь його засвоєння? що необхідно для результативної культивування духовно-ціннісного складника політичної культури і повноцінної участі громадян у процесі перетворюючої діяльності?).

Що ж стосується функціонального аспекту політичної культури, то він пов'язаний з її конкретними проявами в політичному житті і у взаємозумовленості підвидами глобальної культури – економічної, правової, моральної, релігійної; політичними і соціальними цінностями; способами дій індивідів і громадських груп; нормами, еталонами, зразками політичної діяльності, які регулюють відносини і поведінку суб'єктів (актуальні нормативні і регулятивні аналітичні аспекти); різними політичними інститутами і організаціями, політичною системою в цілому (інституційний аспект). Функціональні взаємозв'язки дозволяють охарактеризувати феномен як якісний предикат суб'єкта політичної діяльності, міру його політичного розвитку і толерантності.

Опосередкованою формою взаємозв'язку громадянського патріотизму і громадянської політичної культури повинна виступати толерантність у широкому розумінні змісту цього слова. Толерантність у даному разі можна визначити як терпимість до чужого способу життя, поведінки, думок, звичаїв, почуттів, переконань. Це один з основних демократичних принципів, нерозривно пов'язаних із концепціями плюралізму, соціальної свободи і прав людини, який став утверджуватися як загально-значимий принцип людського спілкування після буржуазних революцій, однак до цього часу часто порушується та відкидається як на міжособистісному, так і на державному рівні.

Отже, підсумовуючи, можна визначити, що громадянський патріотизм – це система цінностей, які людина надає суспільству, а держава – громадянину. Таке визначення громадянського патріотизму впливає з його історичної та практичної, а також теоретичної та змістової сутності.

СЕНС ЖИТТЯ ЛЮДИНИ ЯК ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА

Проблема місця, ролі, призначення людини у світі, сенсу життя є вічною. Усім відоме запитання Гамлета «Бути чи не бути?» містить у собі глибокий зміст пошуку сенсу життя та духовну орієнтацію особистості. Пошук та прагнення до реалізації сенсу життя, що є особливим та унікальним для кожної особистості, є первинним мотивом самого життя.

Тема сенсу життя актуальна протягом усього існування людства, а її проблема хвилювала філософів протягом усієї історії, тому вже у період Античності сформувалися різні підходи до цієї проблеми. Демокріт визначив мету життя як досягнення щастя. Сократ наголошував, що у виборі життєвого шляху потрібно керуватися власним розумом, тому саме розвиток розуму, а також дотримання доброчесностей і є сенсом життя людини. У свою чергу, Аристотель вказував на прагнення до найвищого блага – самовдосконалення, вважаючи, що робити добро та бути щасливим і є призначенням, єдиною метою нашого існування.

Проблема сенсу життя людини в епоху Середньовіччя розглядалася як пізнання і споглядання Бога. Августин Блаженний у своєму творі «De vita beata» доводив, що справжнє щастя людина може осягнути лише в пізнанні Бога.

Філософи епохи Відродження розглядали людину як найдосконаліший витвір природи. Леонардо да Вінчі стверджував, що якщо пізнати природу, то пізнаєш самого себе. У цей період були спроби пов'язати формування особистості з реальними умовами її буття.

Наступний етап вирішення проблеми сенсу життя людини пов'язаний з працями німецьких філософів. За І. Кантом сенс життя – усередині людини, який не існує сам по собі, а виникає у процесі усвідомлення особистістю свого місця у світі. Він вважав, що саме сенс життя виражає сутність світогляду. Гегель пов'язував сенс життя з «добрим у собі й для себе». Натомість А. Шопенгауер визначив життя як прояв світової волі, тобто насправді людськими бажаннями рухає чужа воля. Він стверджував, що «життя – це пекло, у якому дурень женеться за насолодами, а мудрець, навпаки, обмежує свої бажання». На його думку, сенсом життя є постійна боротьба зі смертю та невпинне страждання, яке постійно замінюється іншим.

У Новітній час досить глибоко цією проблемою займалися екзистенціалісти – Ж. П. Сартр та А. Камю, які вважали, що життя і світ позбавлені сенсу. Останній наголошував, що «світ позбавлений сенсу, і той, хто усвідомив це, знаходить свободу». У свою чергу, Ф. Ніцше як

представник нігілістичних поглядів стверджував, що поява надлюдини і є сенсом життя.

Сучасне трактування проблеми сенсу життя людини чітко представлено В. Франклом у вченні «Логотерапія», який вважав прагнення шукати сенс життя головним «двигуном» формування особистості. Деякі з існуючих сенсів життя Франкл відкидав, наприклад, щастя і насолода, продовження роду не може бути сенсом життя. Віра та релігія посідають важливе місце у його теорії та практиці. Основний прояв Бога він бачив у совісті, за допомогою якої людина знаходить сенс життя. Також В. Франкл підкреслював, що кожна людина має своє покликання і повинна усвідомити та реалізувати своє призначення.

Отже, сенс життя людини – це самостійне осмислення та організація життєвого шляху особистості відповідно до власних цінностей, а також реалізація своїх прагнень, намірів, планів щодо головної мети свого існування.

Брояков Сергій,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
аспірант кафедри фінансового права

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Потрібно зауважити, що правова безпека є невід'ємним інтегративним складником такої загального поняття як національна безпека. Національна безпека та правова безпека співвідносяться як ціле та його частина. Без утвердження та гарантування правової безпеки не є можливим розвиток жодної демократичної, правової та соціально-орієнтованої держави.

Перед тим як перейти до безпосереднього розгляду піднятої проблематики вбачається за доцільне надати визначення такому родовому поняттю, як “безпека”. Дослідники, як правило, визначають безпеку, як “стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства, держави, людства від небезпек” [2, с. 223]. Що ж стосується правової безпеки, то вона віддзеркалює одну із граней безпеки як комплексного явища. Під правовою безпекою пропонуємо розуміти гарантований правом належний розвиток суспільних відносин, який сприяє реалізації прав, свобод та інтересів індивіда, забезпечує сталий та прогресивно-орієнтований суспільний поступ. При цьому необхідно чітко усвідомлювати, що в силу глобалізаційних процесів та інтернаціоналізації соціальної взаємодії неможливо говорити про правову безпеку виключно в національному вимірі. На сьогоднішній день індивід може відчувати себе в правовому сенсі захищеним тільки в тому випадку, якщо такий захист гарантується йому безвідносно прив'язки до конкретної юрисдикції. Так, вже активно функціонують наднаціональні інституції

(міжнародні суди, міжнародні арбітражі тощо), які мають своїм призначенням забезпечити захист прав та інтересів громадян на основі уніфікованих, погоджених міжнародним співтовариством стандартів. Таким чином, пропонується виокремлювати наступні види правової безпеки: а) національну правову безпеку; б) міжнародну правову безпеку. Відповідні рівні безпеки не є ізольованими один від одного. Вони постійно взаємодіють між собою, доповнюючи правові гарантії захищеності (міжнародний рівень) та сприяючи їх об'єктивній реалізації в межах конкретних держав (національний рівень).

Необхідно відмітити, що ефективність правової безпеки прямо пропорційно залежить від характеру правової ментальності конкретної нації. Що стосується правової ментальності українців, то вона розпочинає своє становлення та ідейно-орієнтаційне обрамлення ще з часів Київської Русі (приблизно IX-X ст.). Правова ментальність українців являє собою поліаспектне, складне та суперечливе явище, що не має однозначно встановленого вектору розвитку. До основних рис правової ментальності українського народу можна віднести: а) правовий нігілізм, який виражається в недбалому та негативному відношенні до права; б) етатизм, що виявляється в надмірній орієнтації на державну владу, як єдину рушійну основу розвитку суспільства; в) відсутність усталеності аксіологічних настанов, що отримує свій вияв у перманентному пошуку нових цінностей та орієнтирів подальшого розвитку [1, с. 162–163]; г) негативні прояви конформізму, які мають місце як в професійному правовому середовищі, так і поза ним. Всі вищезазначені риси безумовно негативно впливають на функціональність та стабільність правової безпеки. За відповідних характеристик ментальності правова безпека може гарантуватися тільки шляхом твердого та жорсткого встановлення державою загальнообов'язкових правил поведінки та відповідно забезпечення їх виконання за посередництвом можливості застосування потенційного чи дійсного примусу. Однак, в силу поступального руху в бік інтеграції із Європейським Союзом, визнання юрисдикції наднаціональних судових інституцій (наприклад, Європейського суду з прав людини), консультування та експертно-аналітичного сприяння міжнародних організацій у проведенні реформ національного законодавства та владних інституцій (наприклад, діяльність Агентства США по міжнародному розвитку (USAID), Європейської Комісії “За демократію через право” (Венеційська комісія) можливо констатувати позитивні зрушення у модернізації національної правової ментальності. Безумовно, такого роду трансформація не є справою одного дня, проте вектор прогресивного поступу вже окреслено.

Правова безпека не можлива без трьох складових: а) розвиненої та узгодженої системи права; б) належного рівня правової культури населення (включає в себе правосвідомість, правову поведінку та юридичну практику); в) функціонування міжнародних гарантій

забезпечення державного суверенітету, прав та інтересів фізичних та юридичних осіб. За відсутності якого-небудь із зазначених вище інтегративних складників правова безпека має умовний, а іноді навіть ілюзорний характер.

Отже, формування основ національної правової безпеки та забезпечення її ефективного функціонування є одним із пріоритетних завдань України. Забезпечення правової безпеки лежить як в площині публічного, так і приватного інтересу.

Література:

1. Данильян О. Г., Дзьобань О. П., Калиновський Ю. Ю., Моїсєєва Н. І. Національна безпека України в етно-ментальному та міжнародному вимірах: монографія. Харків: 2004. 276 с.
2. Данильян О. Г., Дзьобань О. П., Панов М. І. Національна безпека України: сутність, структура та напрямки реалізації: навч. посіб. Х.: Фоліо, 2002. 285 с.

Бодейко Валерія,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 7 група*

ЛЮДИНА: КОЛІЗІЇ АНТРОПОЦЕНТРИЗМУ

Феномен людини сьогодні є однією із фундаментальних проблем філософії. Кантівське запитання «Що є людина?» торкає глибинні основи філософського пошуку. Його теоретична значущість, на думку С. Пролєєва, полягає у тому, що воно «висловлює не цікавість дослідника до людини як предмета пізнання, а виокремлює феномен людини як самостійне буття, сенс якого повинен постати у вигляді самостійної метафізичної проблеми». У XVIII – на поч. XXI століть антропоцентризм виходить за межі своєї класичної інтерпретації, формується «посткласична парадигма» антропоцентризму, що є свідченням актуальності означеної проблеми.

У різних варіантах вона розгортається у працях представників філософської антропології – М. Шелера, Г. Плеснера, А. Гелена, Е. Ротхаєра, Х.-Е. Генгстенберга, які переконують нас у тому, що саме людина і вся її повнота буття мають бути єдиним предметом філософського пошуку. Важливе місце відводили людині Б. П. Вишеславцев, С. Б. Кримський, В. І. Іванов, П. С. Гуревич, М. К. Мамардашвілі, Ю. А. Жданов, П. П. Гайдєнко. Ідеї, що були покладені в основу антропоцентризму, так чи інакше знайшли свою мотивацію у Данте Аліґ'єрі, Ф. Петрарки, Марсіліо Фічіно, Калочо Салотаті, Лоренцо Валла, Мішеля Монтєня, Джаноццо Манетті, Казімо Раймонді, Піко делла Мірандоли, Іммануїла Канта, Артура Шопєнгауєра, Мартіна Бубєра та ін.

У класичному вимірі антропоцентризм – це концепція, згідно з якою людина є центром і метою філософського пошуку, який стверджує винятковість людини як найвищої цінності. Антропоцентризм не випадково стає осередком філософії Ренесансу і прокреслює нову магістраль європейської історії, що дозволяє дослідникам трактувати її як поворотний момент у розвитку Європи. Біля витоків європейського антропоцентризму та гуманізму стояли Ф. Петрарка та Боккаччо, приватним учителем яких був В. Калабрійський, котрий разом із Г. Акіндіном вступив у суперечку з ісихастом Г. Паламою.

Західноєвропейські гуманісти плакали ренесансний ідеал людини, вознесений на небувалу висоту гордині, а Бога визначали чистою абстрактною ідеєю. «Простежується бажання піднести людину до привілейованого статусу. При цьому використовуються два основні шляхи реалізації вказаних прагнень. Один із цих шляхів передбачав возвеличення людини у контексті егоцентризму, коли цілком нівелювалися принципи толерантності. Інший передбачав усвідомлене та відповідальне позиціонування людини в центрі світобудови», – стверджує І. Скакун. Звідси – ренесансний титанізм, що постає модифікованою формою антропоцентризму. Епоха пізнього Ренесансу позначена мотивом падіння людини, що озвучений у творах Альбрехта Дюрера (гравюра «Меланхолія») та Пітера Брейгеля (Падіння Ікара). Їх об'єднує метафора падіння людини із небесних висот. А далі ми чуємо карнавальний регіт Рабле і ідкий сарказм Дж. Свіфта, тонку іронію Еразма Роттердамського і раціоналістично строгу сатиру Мольєра, гнівний гротеск Гойї і скептичну іронію Франса, інтелектуальну іронію Бернарда Шоу та ін. Дух іронії постає як дух тотального заперечення, яким пронизана до основ епоха Нового часу та Просвітництва. Цей дух остаточно руйнує людину і початок цього руйнування закладає Гете. Його Фауст - символ європейської культури, у зв'язку з чим фаустівський сюжет можна сприймати як своєрідне філософсько-етичне дзеркало, яке відображає тенденції розвитку думки в різні культурно-історичні епохи. Посткласична парадигма антропоцентризму формується в умовах світоглядного плюралізму. У Ж. Батая людина стає не більше, ніж симулякром, а у М. Фуко – написом на піску, на якому вітер зітре навіть назву людина.

Важливо підкреслити парадигмальну відмінність української антропоцентричної домінанти. В українській філософії вона співвіднесена з кордоцентричною настановою: крізь серце пролягає шлях до трансформацій, воно постає незмінним місцем зустрічі людини із її Творцем. Центрована поняттям серця, українська антропологічна парадигма тяжіє до ісихазму.

Нині формується новий тип реальності, що потребує уточнення антропологічних координат.

НАУКА ЯК ОБ'ЄКТИВНЕ ВИРАЖЕННЯ СВІТУ

Термін сциентизм був визначений науковою доктриною як погляд про те, що єдиним джерелом справжніх фактичних знань про світ є наука і науковий метод пізнання. На нашу думку доцільно зосередитися на другій частині цього визначення і показати чому сциентисти праві в тому, що саме науковий метод є формою об'єктивного вираження світу.

За Платоном людське пізнання схоже на пізнання людей в печері, що повернуті спиною до виходу. Вони бачать лише тіні тих об'єктів, які існують поза печерою. Відомо, що світ поза печерою Платон асоціював із світом ідей, а тіні в печері із нашим, матеріальним світом. Ми знаємо, що людське сприйняття не ідеальне. Ми не можемо сприйняти багато речей в природі і без відповідних приладів ніколи б і не дізналися про їх існування (інфразвук, ультразвук та багато іншого). Спираючись на працю А. Калікало «Відносність як поняття у філософії та науці», всі наші висновки будуть проводитись на основі не повної картини, наші умовиводи будуть неточні, не позбавлені суб'єктивності, адже робляться на основі власного досвіду і власних особливостей сприйняття. Але існує спосіб об'єктивного пізнання і він полягає у вивченні світу за допомогою наукового методу. Якщо звернутися до концепції наукового методу Лейбніца, то все починається із світла, тобто споглядання, коли ми знаходимо щось цікаве. На другому кроці ми намагаємося дати цьому явищу розумне, з нашої суб'єктивної точки зору, пояснення. Зазвичай із нього випливає прогноз. Потім гіпотезу на основі розумного пояснення і прогнозу ми маємо експериментально перевірити, також необхідно цю інформацію зіставити із уже існуючими даними. Саме цей алгоритм відрізняє наукову гіпотезу від псевдонаукової. Більше того, невід'ємною частиною наукового процесу є науковий скептицизм. Як зазначає І. Ньютон у роботі «Математичні начала натурфілософії» для того, щоб наукову теорію вважали правильною та, щоб її прийняло наукове співтовариство, вона повинна не раз бути підтверджена експериментально. Крім того, рівень довіри до наукової теорії зростає зі збільшення кількості експериментальних випробувань, які вона пройшла, але якщо існуватиме хоч б один експеримент, що не підтверджує зазначену теорію, то ця теорія визнається як невірна і одразу ж відкидається. Якщо звернутися до концепції тематичного аналізу Д. Холтона, то він небезпідставно зазначає, що будь-яке наукове дослідження є суб'єктивним і залежить від людини через низку факторів: особистісних зусиль вченого, вже відомих, поширених знань, пануючої наукової парадигми, сукупності соціологічних факторів та багато іншого.

Насправді, якщо глибше задуматися над тим як працює науковий метод, то стане зрозуміло, що сама по собі наукова теорія зумовлює появу фільтра, через який наукове знання дещо деформується, фільтра умовностей. Люди поставили умову, домовились про те, що певні речі, предмети будуть називатися саме так, а не інакше, ми використовуємо знакові системи для запобігання двозначності і неточності. Ми пізнаєм довколишній світ за допомогою приборів, що самі ж і створили. Ми розуміємо світ за допомогою чисел, абстрактних речей. Тому наукова теорія є виявом об'єктивної реальності через ще один умовний фільтр. Ми погоджуємося із О. А. Буровою, яка в дослідженні «Про принципи симетрії в науці та мистецтві» навела достатньо аргументів на користь спільності таких соціальних феноменів як наука та культура, що робить науку ще більш важливим соціальним явищем.

Більшість тих речей, якими ми зараз користуємося, які формують нашу цивілізацію, існують завдяки науці. Набагато простіше сказати, що всьому причина Бог чи міфічні істоти. Але людство пішло далі, створюючи нові й нові теорії, задаючи собі питання й намагаючись знайти на них відповіді, таким чином вкотре підтверджуючи, що науковий метод пізнання справді є формою об'єктивного вираження світу.

Борійчук Софія,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 13 група*

НІЦШЕАНСЬКІ МОТИВИ У ТВОРЧОСТІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

Після прочитання соціально – психологічних творів видатної української письменниці Ольги Кобилянської перед читачем постає центральне питання про наявність певного зв'язку світобачення авторки з теорією «надлюдини» Фрідріха Ніцше. Як усім відомо, наприкінці ХІХ ст. – на початку ХХ ст. виникає всезагальна криза в культурі, підґрунтям якої стає злам у самосвідомості суспільства. Для філософії сучасності характерним є нове філософське мислення, яке формувалося як некласична система. Одним з просвітителів був Фрідріх Ніцше, який прагнув вивести людство на новий щабель культури. Негативне ставлення мислителя до попередньої та наявної метафізики, специфічна форма виразу своїх філософських ідей утворили у свідомості людей справжню «революцію», на чолі якої він опинився.

Своєрідний перелом в естетичному світогляді відбувся також і в українських літераторів, оскільки їх проймала ідея оновлення особистості. Першим представником модернізму стала Ольга Кобилянська. Її зростання на Південній Буковині, яка була заселена переважно румунами, а також її навчання в німецькій школі сприяло тому, що українська

письменниця писала німецькою мовою свої перші твори. У них досить по – різному простежується вплив філософії Ніцше, зокрема його концепції «надлюдини». Погляди філософа імпонували письменниці. На основі цього в Ольги Юліанівні сформувалися власні погляди стосовно ролі жінки в сучасному суспільстві. Кобилянська відстоювала гендерну рівність, будучи феміністкою. Такі твори письменниці, як «Людина» і «Царівна» наділені антропологічним потенціалом, який підлягає теоретичному осмисленню в дискурсі ніцшеанської філософії. Таким чином, авторка змалювала сучасне суспільство і зміни у свідомості людини, коли вона звільняється від слабких сторін природи.

У повісті «Людина» одразу потрібно звернути увагу на назву твору, оскільки вона попереджує читача про сконцентрованість на людській сутності. У відповідності до ніцшеанської концепції головна героїня цього твору Олена Ляуфлер є дочкою царсько-королівського лісового радника, адже за переконаннями філософа тільки той, хто належить до аристократії зможе стати «надлюдиною». До цього ж брак освіти дуже турбує героїню, тому вона читає багато наукової та політичної літератури. Адже «надлюдиною» може бути лише той, хто має необмежений інтелект і широкий світогляд. Також Олені Ляуфлер притаманна гордість, як одна з рис, що визначає «надлюдину», бо Ніцше критикував і зневажав співчуття, яке було проявом слабкості – найглибшої безодні.

Зовсім новою постає героїня з повісті «Царівна». У цьому творі Наталка Веркович не вагається у своїх ідеях. Дівчина змальована сильною особистістю, засуджує співчуття в усіх його проявах відповідно до ніцшеанської концепції. Це саме повторюється у творі філософа «Так казав Заратустра»: «Бог мертвий через своє співчуття до людей». На рівні персонажів можна провести певні паралелі та побачити відзеркалені ідеї Заратустри в образі Наталки Веркович.

Отже, сприйняття філософії Фрідріха Ніцше українськими діячами культури було неоднозначним та різностороннім. Навіть ідеї філософа по-різному присутні у повістях Кобилянської «Людина» та «Царівна». Правильна інтерпретація концепції «надлюдини» в літературних творах дозволяє створити яскравий художній образ людини, яка завдяки волі до влади змогла самореалізуватися. Найбільш вагомими для української культури є сліди ніцшеанства, які визначають антропологізм творів Ольги Кобилянської і дозволяють вибудувати специфічний образ людини як доволі цілісної конструкції.

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Свроінтеграційні процеси, утвердження принципу демократичної, правової, соціальної держави в Основному законі, спонукає до відродження визначальних поглядів на формування ідеї громадянського суспільства. Вказана ідея не є новою, проте актуальним на сьогодні й досі залишається формування вказаного типу суспільства. З огляду на це, видається доцільним проаналізувати підходи до визначення цього поняття з часів античності до наших днів.

Найдосконалішим державним устроєм, згідно з поглядами представників античності, є той, який базується на принципах народовладдя, демократії та поділу влади, який повинен запобігти її узурпації. Ю. Малинка зазначає, що, Платон і Арістотель виходили із того, що суспільне життя без держави, без встановлюваного і підтримуваного нею порядку призведе до безладдя і не обіцяє нічого доброго громадянам. Нерозділеність держави та громадянського суспільства, за твердженням Н. Дубас, спонукали до відповідного поділу філософів доби Середньовіччя, що реалізовували такі спроби не завжди свідомо.

Сучасне розуміння цього явища формувалось разом з ідеями класичного європейського конституціоналізму. М. Рідель вказує, що погляди В. Гегеля сприяли створенню такого громадянського суспільства, за яким воно відрізняється від держави тим, що у громадянському суспільстві реалізується воля особи, її приватний, правовий інтерес, що є узгодженим з суспільним колективним інтересом інших осіб, у той час як держава захищає інтереси загального як цілого. Т. Герасимів та Т. Дашо розглядають правову державу як політичний інструмент формування громадянського суспільства, оскільки лише вона здатна вжити всіх необхідних заходів щодо його встановлення та розвитку.

С. Кострючков під громадянським суспільством розуміє символічне поле, розгалужену мережу соціальних інститутів, практик і цінностей, яка охоплює комплекс основних соціальних характеристик і параметрів суспільного життя, є автономною від держави й має властивість самоорганізації.

Громадянське суспільство – є сучасним типом демократичного суспільства, яке формується й розвивається в руслі стабільної та ефективної економіки й демократичної політичної системи. Тобто, активне громадянське суспільство функціонує в умовах позитивного впливу на нього економічної та політичної сфер, що забезпечує

послідовну ефективну соціальну політику в інтересах найширших верств населення

Діяльність громадянського суспільства, на думку Т. Гарасиміва та Т. Дашо, реалізується у таких напрямках: забезпечення функцій контролю установчої влади над правомірністю дій органів державної влади; стимулювання громадянської активності; досягнення дієвого консенсусу між інститутами державної влади та широкими колами громадськості; створення сприятливої соціально-психологічної атмосфери як у суспільстві загалом, так і в його окремих структурах; репрезентація інтересів усіх громадян і на місцевому, і на загальнодержавному рівні; контроль за розподілом привілеїв у суспільстві.

Отже, досліджуючи проблему, на рівні філософського аспекту, варто ще раз підкреслити, що громадянське суспільство – це ідея про ідеальне, що нерозривно пов'язана з власною державою. Належне функціонування громадянського суспільства неможливе без існування правової, соціальної держави. Задля його поступового формування необхідним є створення міцних передумов громадянського суспільства, з одного боку, і перетворення самої держави на соціально-політичний інститут із новими функціями, які б відповідали потребам громадянського суспільства, – з іншого.

Бугай Юлія,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПЮК для СБ України 1 курс, 2 група*

ЗНАЧЕННЯ ПРОВИНИ, СОРОМУ І СОВІСТІ У ФІЛОСОФІЇ, РЕЛІГІЇ ТА ПРАВІ

Провина, сором і совість – це духовні якості й філософські категорії, що мають одночасно глибокий морально-етичний, релігійний та правовий сенс. Особливості їх розуміння у різних ціннісних системах, а саме у філософії, релігії та праві, становить мету даного дослідження.

Відчуття провини є одним з найбільш руйнівних для психіки людини, яка його відчуває, а також може ставати інструментом маніпуляції з боку інших людей, що переслідують корисні цілі. Підставою провини є власний вчинок суб'єкта, усвідомлений ним як причина негативних для суспільства наслідків. Не дарма є приказка: «Винну голову меч не січе». Це означає, що ми самі можемо стати собі найкращими катами. Саме тому однією з найефективніших психологічних маніпуляцій з людиною є використання її почуття провини з метою зробити її слухняною, готовою на все. Крім того, вина – це почуття, властиве морально розвиненій людині, здатній брати на себе відповідальність за свої вчинки. Механізм формування провини широко використовується в

релігії. Чим жорсткіші правила, тим більше шансів, що віруюча людина їх порушить і буде відчувати почуття провини, гріховності, готовності спокутувати провину. У праві вина нерозривно пов'язана з порушенням закону, злочином і встановлює її тільки суд. Вина – це невід'ємна ознака правопорушення, а її зміст – це сукупність психічних елементів, що відображають об'єктивні ознаки правопорушення та виражають негативне ставлення особи до цих ознак.

Провина відрізняється від сорому. Якщо провина – інтимно-особистісний стан, то сором – публічний; він виникає тоді, коли інші люди дізнаються про те, що ми робимо якісь ганебні речі. Відчуття сорому спонукається потенційною присутністю інших людей, думка яких для нас важлива. Біблія вживає поняття «сором» в двоякому сенсі: по-перше, сором знаходить згубне значення в гріховному стані людини, по-друге, сором з'являється перед обличчям Божественного суду. У праві сором, на відміну від вини, не закріплений у нормах чи статтях закону, але саме із соромом тісно пов'язані такі поняття, як честь, гідність і провина. Саме на соромі ґрунтується розкаяння злочинця й визнання ним власної вини. Також на сором робиться ставка превентивної тактики карного права у східних країнах, що застосовують публічні покарання й казні, адже почуття сорому відіграє дуже важливу роль у правореалізації й правовому вихованні.

Совість можна визначити як своєрідне «зріле» почуття провини. Це здатність особистості самостійно формулювати свої цінності та моральні зобов'язання, які потребують реалізації на практиці. У філософії, совість – це здатність до активного самопізнання, самооцінки, самокритики, особистісного ставлення до чинних у суспільстві моральних норм, це так званий «внутрішній голос» моральної особистості, яким не можна знехатувати, не відрікаючись від самого себе. Право оперує категорією «свобода совісті», що є однією із фундаментальних свобод людини. Водночас це важлива філософська та релігійна категорія, адже визнання свободи совісті означає разом з тим визнання цінності вільної особистості, її духовного суверенітету, яка у своєму духовному самовизначенні підзвітна лише своїй совісті, а для віруючої людини – Богу, зв'язок з яким є для неї і сенсом і метою життя. Свобода віросповідання є складовою свободи совісті і постає як свобода вибору релігійних ідеалів, як внутрішня здатність особистості до ідеологічного самовизначення й самореалізації, як її природне право.

Отже, можна зробити висновок, що провина, сором і совість у філософії, релігії та праві мають свої особливості смислу та генезису, але водночас кожна із цих категорій здійснює структурообразуючу функцію у формуванні духовно довершеної людини, особистості чи суб'єкта права, орієнтує на свідоме, відповідальне їх ставлення до світу.

СУЧАСНІ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ДИСКУСІЇ ПРО СПРАВЕДЛИВІСТЬ

На сьогоднішній день проблема тлумачення і розуміння поняття «справедливість» є достатньо актуальною, адже справедливість вважається найвищою моральною чеснотою. Нажаль, питання щодо співвідношення справедливості і права лише починають набувати популярності через те, що більшість вітчизняних і світових науковців, філософів та правознавців приділяють увагу іншим нагальним питанням, таким як: звеличення ролі і значення свободи, винаходження нових способів зведення права до існуючого офіційного закону, звеличення рівності можливостей і рівності законності як способу пом'якшення соціальної нерівності та ін. Можна погодитись, що ці питання є основою дискусійних начал правознавства, але не треба й забувати про те, що в основі цих питань є відображення справедливості. Сучасні науковці у своїх дискусіях на достатньому рівні не розглядають поняття «справедливості» як самостійної першооснови всього суспільства. Справедливість порівнюється з різними іншими не менш важливими чеснотами та явищами.

Сучасні дослідники цього феномену О. Дзьобань та Є. Мануйлов розглядають справедливість як нерозривне поняття з соціальністю. У своїй роботі «Справедливість як права цінність: концептуалізація феномену» особливої уваги вони приділяють думкам європейських філософів щодо розгляду справедливості і пропорційності. Вони виділяють три основні концепції соціальної рівності: лібертаристська, комунітаристська та неоліберальна. У неоліберальній концепції передбачається розуміння справедливості як чесної рівності можливостей і гарантованого соціального мінімуму. У ліберталістській концепції прослідковується ідея справедливості як рівності вільних індивідів, а індивідуальна свобода вбачається насамперед у безперешкодному веденні економічної діяльності. Для комунітаристкої концепції характерним є те, що справедливість тут вбачається як рівний розподіл соціальних благ і рівне соціальне визнання.

У дослідженні В. Графського «Законність і справедливість як сталі ціннісні очікування та орієнтири в історії законодавства і правознавства» зазначається, що в сучасному колі дискусій про природу призначення права, ідеї про справедливі закони не почуті або не достатньо визнані. Законна справедливість – це один із проявів класичної справедливості, під якою розуміється наявність у правовому спілкуванні розумності та порядку, націленість на мир, безпеку і користь (благо). Вона

в свою чергу може поставати у формі належної процедури правового спілкування, бути проявом відплатної та зрівняльної справедливості, а також може мати вигляд чітко фіксованої обов'язкової справності й невизначеного довгу. Законна справедливість проявляється у таких формах, як: законна справедливість за звичаєм, яка зазвичай проявляється у принципі таліону: «око за око»; законна справедливість за офіційним законним правом та науково-доктринальна законна справедливість, яка ґрунтовно й багатосторонньо втілюється у теоретичних і філософських характеристиках і дефініціях права й правових конструкціях.

Отже, через набуття популярності дискусій з питань тлумачення справедливості, у сучасному понятті, її однозначно виділити неможливо, та потрібно розглядати в комплексі з іншими чеснотами, наприклад: мораль, свобода, законність, чесність, право та ін. У різні часи та епохи справедливість тлумачилась по-різному, тому доцільно для сучасної епохи переосмислити дане поняття на рівні філософсько-правової рефлексії, кожен народ має свої цінності та блага з якими в них асоціюється справедливість.

Ванджурак Марина,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
міжнародно-правовий факультет, 1 курс, 2 група*

ФІЛОСОФІЯ СЕНСУ ЖИТТЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Що таке сенс життя? Це питання цікавило людей з давніх-давен. Однак, для кожного відповідь буде особливою та унікальною. Як правило, таким питанням цікавляться люди, абстрагуючись від щоденної метушні, які хочуть виявити своє призначення у світі, нащо вони живуть, заради кого тощо. Мабуть, людина, яка без вагань зможе дати відповідь на нього і є щасливою. Проте, досить сумнівно, що це є можливим, адже треба добре подумати. При розгляді проблеми сенсу життя, як правило залишають без уваги аналіз самого поняття «сенс». І не випадково, оскільки визначення поняття «сенс» можливе з онтологічної, гносеологічної, логічної, методологічної, семантичної, семіотичної позицій. Для того, щоб пояснити зміст поняття «сенс», коли йдеться про «сенс життя», можна перелічити супутні поняття: благо, цінність, гармонія, досягнення, служіння, щастя, душевна рівновага, самореалізація, цілі, свобода, вибір тощо.

Проблема сенсу життя є вічною і кожен трактує її по-різному. Наприклад, філософія Григорія Сковороди. В його літературному спадку є наявними безліч цінностей, які актуальні дотепер. Сенс життя Г. Сковорода вбачав у пізнанні себе і світу, постійному здобутті знань та інтелектуальному збагаченні. Також він висунув «ідею сродної праці», яка полягала в тому, що людина буде щасливою, тільки працюючи за

покликанням, отримуючи насолоду від власної професії. У відомій поезії «Всякому городу нрав і права...» він акцентує увагу на тому, що кожна людина по-своєму визначає життєві цінності та ідеали, яких прагне, однак найголовніше, для людини – мудрість, задля якої вона повинна жити: «А мені одна тільки в світі дума, як би умерти мні не без ума».

Взагалі Сквороду досить влучно назвали «філософом себепізнання». Питоме евдемонізмом його бачення світу, зумовило розвиток ідеї «пізнай себе».

Отже, філософське бачення сенсу життя людини Г. Сквородою базується на аксіологічних та етичних принципах.

Тема сенсу життя людини стала лейтмотивом драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня». П'єса представлена конфліктом між духовним і приземленим, добром і злом, брехнею і щирістю. Головною дійовою особою, безумовно, є Мавка, яка вміє пробачати і вірно кохати – найважливіше її багатство. За Лесею Українкою сенс життя – це гармонія, воля, вміння кохати і берегти все живе.

У свою чергу, О. Турянський у творі «Поза межами болю» висвітлює конфлікт у людині природних інстинктів і прагнення до життя, показав загальні цінності – дружбу, вірність, любов до своїх близьких та рідної країни, гуманізм, що об'єднують серця людей, звільняють і просвітлюють душу. Позитивно звучать слова Добровського в кінці твору, адресовані оповідачу, а у дійсності до кожного: «Коли у тьмі і в хаосі, в якому ми мучимося, тліє іскра якої-небудь ідеї, то твоя огненна любов до життя й до його вищих цінностей перемаже смерть». Тому незважаючи на трагізм подій (живим залишився тільки Оглядівський) головна концепція перемоги духа над матерією є яскраво виражена як сенс буття людини.

Досить часто можна почути думку про те, що матеріальні цінності є не головними, адже це дуже земні бажання, найперше, про що має думати людина є моральність, духовність, жадання до творчості. Існує й така думка, що прерогативу потрібно в житті надавати матеріальним цінностям, а потім вже дбати про духовні. Чи це так? Ніхто не знає і не буде знати, бо кожна людина робить для себе особистий вибір. Загальні уявлення про сенс життя трансформуються у свідомості кожного суб'єкта заради визначення свого сенсу життя і досягнення гармонії зі світом.

Витвицький Максим,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 5 група*

ГУМАНІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМУ

У ірраціонально-гуманістичному напрямі західної філософії провідне місце належить екзистенціалізму, який відкриває нові досягнення в концепції знань як про буття та існування людства в цілому,

так й про свободу та відповідальність за власний вибір. Тобто у центрі цього вчення є людина як найвища цінність Всесвіту. Антропологічна спрямованість свідчить про неабиякий внесок гуманізму, що є фундаментом вчення про існування. Саме тому екзистенціальний напрямок має вагоме значення у розвитку особистості та залишається актуальним й до сьогоднішніх днів.

В середині ХХ ст. у Франції зароджується новий напрям філософського вчення – екзистенціалізм. Представники якого вважали, що не Бог, а сама особистість створює себе. Зокрема, В. Стеценко підкреслював, що екзистенціалісти розвивали концепцію неповторності внутрішнього світу людини та вірили, що самовдосконалення призведе до усвідомлення свого призначення у цьому жахливому середовищі.

Філософи-екзистенціалісти завжди прагнули, щоб їх погляди втілилися в життя, а не були всього лише теорією, яка неможлива на практиці. Це простежується у філософії такого видатного творця як Жан-Поль Сартр, який фактично започаткував цей напрям. Він завжди наголошував, що людина править світом і здатна самостійно творити себе. Також М. Бердяєв, досліджуючи це питання, наголошував, що для реалізації цілей потрібна свобода, яка проявляється в повному пізнанні світу. Суспільство, яке пройшло тернистий шлях до самовизначення, просто заслуговувало на вільний стан. Однак повне розпорядження власними діями, вчинками – не зовсім правильно, оскільки воно призводить до свавілля. Тому А. Смілік у своїй праці зауважив, щоб запобігти такому розвитку подій, забезпечити мир та спокій у суспільному житті, філософи-екзистенціалісти свободу тісно пов'язують з відповідальністю. Саме цей фактор забезпечує гуманістичний потенціал екзистенціалізму, тому що він формує відповідальність не тільки за себе, але й за інших, світ в цілому.

Жан-Поль Сартр у своїй праці «Екзистенціалізм – це гуманізм» зазначав про два різновиди екзистенціалізму: християнський, до якого належали

К. Ясперс, Г. Марсель та атеїстичний, до якого належав сам філософ. Незважаючи на розбіжності у власній філософії, вони пропонували своєрідну «заміну» релігійного світобачення. А точніше – картину світу, яка повністю залежить від внутрішнього світу людини, тому що особистість – це визначальне поняття у сьогоденні та майбутньому. На думку Жана-Поля Сартра, екзистенціалізм – це таке вчення, яке робить можливим людське життя, і яке, крім того, стверджує, що будь-яка істина і діяльність пропонують суб'єктивність. У цьому простежується своєрідна єдність їх філософських поглядів із думками софістів. Проте для екзистенціалістів найголовніше не суб'єктивність, а людина як уособлення всієї своєї гуманності, яка й відрізняє її від інших істот.

Отже, концептуальний зміст екзистенціалізму свідчить про те, що це справді один із найбільш людиномірних напрямів сучасної

філософської думки, який прагне пояснити сутність людини в нерозривній єдності з усіма структурами її екзистенції. Саме тому гуманізм є основоположним принципом, який сприяє осмисленню проблеми свободи людини як невід'ємного елемента у філософії існування. Таким чином, вагомим є гуманістичний потенціал екзистенціалізму, який незалежно від свого релігійного чи атеїстичного контексту утверджує людину як самодостатню особистість.

Вільвіцька Світлана,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКОЮ України, 1 курс, 6 група*

ФІЛОСОФІЯ СВІДОМОСТІ РОБЕРТА КІРКА

Головним фундатором ідеї філософських зомбі вважають сучасного британського філософа Роберта Кірка, який значну увагу у своїх наукових дослідженнях приділяє тематиці логічної можливості істот, тотожних з точки зору всіх фізичних описів людині, але без свідомості. Кірк дотримується такої думки: є принаймні логічно можливим те, що може існувати організм, нерозрізнений від нормальної людини в усіх анатомічних, поведінкових та інших спостережуваних аспектах, але при цьому нечуттєвий. Питання про валідність такого припущення має безпосередній зв'язок з проблематикою філософії свідомості, яка в аспекті досліджуваної теорії філософських зомбі висуває їх концепцію як один із аргументів проти концепції матеріалізму. На думку науковця, сама можливість логічного доведення існування подібних істот спростовує певні вельми поширені погляди стосовно суто біологічних зв'язків чуттєвого досвіду з внутрішнім свідомісним сприйняттям, тоді як обґрунтування їх хибності тільки підкріплює домінуючий авторитет матеріалістичного філософського світогляду. Тож за свою мету Кірк першочергово ставить доведення логічної можливості зомбі, висуваючи при цьому вагомі аргументи.

Один з них починається з розповіді Кірком історії людини на ім'я Ден, який зі стану цілком нормальної, повноцінної людини почав поетапно перетворюватися на зомбі. Одного дня, серйозно порізавши руку, чоловік був здивований відсутністю природного відчуття болю від отриманого пошкодження, незважаючи на «больову ситуацію» і «больову поведінку». Ден наполягав на тому, що у цьому випадку він відчував себе радше «лялькою», що не має над своєю «больовою поведінкою» ніякого контролю: смикання його пальців від порізів було лише волею звички тих часів, коли він ще був чуттєвим, хоча через відсутність болю свідомої необхідності у цьому не було. Через шість місяців Ден починає помічати, що втрачає чуття нюху, але його поведінка теж зберігається такою самою, якою вона була тоді, коли він ще міг розрізнити запахи. Згодом Ден

залишився лише з двома органами чуття: зором та слухом, а потім втратив і ці останні. Деякі з його близьких друзів почали підозрювати, що у Дена дійсно «всередині тиша й темрява» і він перетворився на зомбі. Але, оскільки його поведінка залишалась такою, наче він і не втрачав жодного зі своїх органів чуття, вони дійшли висновку, що, врешті, він нормальний. Незважаючи на те, що психологічно дуже важко, ба навіть неможливо повірити у зомбі, це автоматично не означає їх хибність. Як зазначає Кірк: «те, у що психологічно неможливо повірити, як наслідок не обов'язково має бути хибним», пояснюючи цим висловом головну мету своїх досліджень – «показати лише логічну можливість Зомбі». Слушним буде провести таку паралель: як і австралієць Д. Чалмерс у своєму *magnum opus*, де «ідея зомбі проти фізикалізму вживається найбільш систематично», так і британець Р. Кірк у своїй статті доводить, що немає логічного впливання від мозку до свідомості. Апелюючи до уявного скептика, Кірк стверджує: «тільки тому, що він уже знає про те, що людські істоти є чуттєвими, він схильний казати, що виходячи з наявності у людини здорового мозку впливає стан чуттєвості. Крім того, поняття структури та хімічної композиції цього органу, як видається, не має жодних релевантних зв'язків з поняттям мозком не впливає чуттєвість особи, яка має цей мозок». Отже, «не існує хороших апіорних аргументів проти тієї можливості, що дві речі можуть відрізнитися у важливому аспекті й бути нерозрізненими через спостереження їхніх поточних структур і станів». Згідно з Кірком, дійсно, важко побачити, як будь-яка версія матеріалізму могла би бути примиреною з логічною можливістю Зомбі, за тієї умови, що ми є чуттєвими.

У своїй наступній статті «*Zombies v. Materialists*» Кірк продовжує доводити логічну можливість зомбі і як наслідок – хибність матеріалізму. Щоб підтвердити цей висновок, а саме те, що з фізичного не впливає свідомість і теза про впливання ментального з фізичного є хибною, Кірк пропонує нам уявити наступну ситуацію. Спробуймо уявити Гулівера в Ліліпутії, який у своїх подорожах зустрів расу істот, менших за ліліпутів, але технологічно набагато більш розвинених, ніж ми самі. Команда вчених вторглася до його голови, від'єднала нервові закінчення, які йдуть до та від його мозку, через що зробила їх недієвими. З того, що залишилося від нервової системи, вона під'єднала до монітору входи через аферентні нерви, а виходи почала посылати через еферентні, таким чином продукуючи поведінку, нерозрізненну із поведінкою нормальної людини. Таким чином, Мозкова Команда перебрала на себе ті функції мозку Гулівера, які керували його поведінкою, а їхня завзята орієнтація на цей проект влєвнила їх у тому, що істота, частиною якої тепер вона стала, була схильною поводити себе як людина. Кірк називає цю істоту Зулівером. Незважаючи на те, що Зулівер поводить себе в усіх відношеннях як нормальна людина, у нього немає ніякої чуттєвості, або,

як ми би зараз сказали, феноменальної свідомості, оскільки «Зулівер був нічим іншим, як супер-лялькою, з ляльководами-резидентами». Отже, враховуючи вищезазначене, можна дійти до висновку, що свідомість не впливає з поведінки. На думку Кірка, Зулівер є яскравим контрприкладом проти «аналітичного біхевіоризму» та «каузального аналізу», згідно з якими «ментальний стан є, грубо кажучи, відповідальним за реалізацію певного різновиду поведінки». Незважаючи на те, що Зулівер поводить ся так, наче він переживає біль: дригається, стогне тощо, з цього не впливає, що він насправді має біль, оскільки у цьому разі каузальні стани є власне такими, що спричинені діяльністю Мозкової Команди і відповідають за нервові входи та виходи, а також за кінцеву поведінку. «Каузальні функції, що, як правило, аналітично корелюють з болем, виконуються. Але із самого факту, що вони виконуються, ще не впливає, що Зулівер відчуває біль». Згідно з Кірком, Зулівер є також контрприкладом і проти «матеріалістичної теорії тотожності». Навіть якщо через внутрішні модифікації у мозку спробувати повернути Зулівера до стану чуттєвості Гулівера, то ми не матимемо міцної опори для переконання в тому, що, навіть якщо ця чуттєвість з'явиться, – це буде тільки результатом цих модифікацій у мозку, оскільки не існує прямого впливання від фізичного опису до свідомості. Цю статтю Роберт Кірк завершує так: «ми маємо усвідомити, що для нас існує щось більше, ніж те, з чим матеріалісти є спроможними погодитися».

Волотовська Наталя,
*Мюнхенський університет
імені Людвіга-Максиміліана (Німеччина),
магістратура*

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ СУТНОСТІ ПРАВОВОГО СУСПІЛЬСТВА

Для сучасного українського суспільства проблема дотримання права, подолання правового нігілізму у всіх сферах соціуму є надактуальною. Безумовно її вирішенню буде сприяти всебічний розвиток правового суспільства, подальша демократизація суспільних відносин, успіхи у розбудові української держави. Як відомо буття правового суспільства визначається розвиненими горизонтальними зв'язками, рівнем самоорганізації між всіма суб'єктами соціального простору. Якість таких зв'язків на пряму залежить від громадянської позиції особистості, характеристик її правосвідомості. Зокрема, базовими аксіологічними константами суб'єкта правовідносин з розвиненою демократичною правосвідомістю є усвідомлення цінності свободи, повага до права, відповідальність за свої вчинки, прагнення до реалізації соціальної справедливості тощо.

В процесі переходу суспільства від тоталітарного типу правосвідомості й правової культури до демократичного, особливого значення набуває розвиток громадянської відповідальності всіх учасників соціальних змін. Принциповим моментом в цьому контексті є саме розуміння поняття “громадянська відповідальність”. У демократичному, правовому суспільстві акцент робиться на взаємній відповідальності держави та громадянина. Особливо важливими для буття правового суспільства є громадянські якості особистості, яка своєю активною життєвою позицією сприяє утвердженню демократичних зразків правової культури, сприяє реалізації правових цінностей. Відповідальні громадяни та їх об’єднання є дієвими суб’єктами демократичного державотворення, які контролюють дії влади, стають ініціаторами суспільно-важливих рішень, є прикладом для менш активних й свідомих співгромадян.

Як зазначалося вище, однією з ключових цінностей правового суспільства є справедливість. Вона є константою і моральної й правової свідомості. Історія свідчить, що уявлення про справедливість завжди були присутніми у національній свідомості багатьох народів у формі ідеалу, тобто гіпотетичного образу досконалого суспільства і людини, як кінцевої мети, до якої спрямовано суспільний і моральний розвиток. Критерієм справедливості була совість: справедливо те, що по совісті. Західноєвропейське розуміння справедливості нерозривно пов’язане з поняттям законності. Навіть слово «справедливість» у багатьох європейських мовах походить від латинського слова «justice», що вказує на зв’язок з поняттям юридичного закону. Головна вимога справедливості як етико-правової категорії – це повага прав й гідності людей, що є однією з умов буття правового суспільства. Ця думка може бути виражена і по іншому, справедливість полягає у виконанні людиною своїх обов’язків як форми соціального служіння, що у свою чергу є гарантією забезпечення прав людини. Такі обов’язки можуть мати як правовий характер, так і моральний.

Аналізуючи особливості буття людини у правовому суспільстві варто враховувати, що на ранніх стадіях онтогенезу людина у своїй поведінці керується зовнішньою формою свідомості. У підлітковому віці вона звертає погляд на себе, робить предметом усвідомлення власну свідомість, насамперед, щоб скоригувати власні цілі й ціннісні орієнтації. У ході такої рефлексивної діяльності відбувається не лише осмислення проблем буття з точки зору моральних цінностей, які визнає людина, а й самооцінка цих моральних засад. Якщо соціальне оточення є здоровим з морально-правової точки зору, то молодій людині буде набагато простіше налаштувати свій власний ціннісний барометр на морально-правові цінності, стати повноцінним суб’єктом діючого або майбутнього правового суспільства.

Отже, філософське осмислення сутності правового суспільства здійснюється у декількох проєкціях – онтологічній, аксіологічній та антропологічній.

Гавриленко Катерина,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
господарсько-правовий факультет, 1 курс, 2 група*

ЛЮДИНА І ДЕРЖАВА У ФІЛОСОФІЇ ПРАВА ГЕГЕЛЯ

Георг Вільгельм Фрідріх Гегель - відомий представник німецької класичної філософії, роботи якого є справжнім внеском XIX століття. Беручи до своєї уваги право, розглядаючи його з точки зору походження та самого розвитку Гегель створив свою найвідомішу роботу «Філософія права» 1820 року. На той час, ця дійсно актуальна тема набула бурхливого обговорення серед тих, хто з нею ознайомився.

Тож що саме розглядав Гегель і чому зазнав критики з боку інших? Які погляди викладав та чи дійсно це стало певним підґрунтям права? По-перше, на його думку право повинно гарантувати свободу. Ця свобода полягає в можливості мати права і обов'язки. Людина, яка не має прав, не має обов'язків і навпаки. По-друге, Гегель казав: «У праві людина повинна знайти свій розум, повинна, отже, розглядати розумність права». А це означає, що потрібно знайти істину права.

Навіть на сьогоднішній день, деякі теми яких торкався Гегель є цікавими. Оскільки він не залишає поза увагою деякі економічні, частково політичні проблеми, формує можна сказати унікальну концепцію конституційної держави. Навіть чуючи обурення проти своїх думок з боку оточуючих, він не відходячи від своєї позиції вважав, що держава є розвиненою системою, яка повинна ґрунтуватись на загальних правах людини і беручи до уваги всі громадські інститути, економічні системи та організації працювати як цілісний механізм.

Гегеля обвинувачували в тому, що він перебільшував роль самої держави і був на боці монархій. Вважали, що він є прихильником тоталітарного режиму, адже велику увагу приділяв покаранню. Наприклад, він вважав, що смертна кара є дійсно справедливою відповіддю на протиправну дію і точно має право на життя, адже певна моральність не повинна протистояти смертній карі, а також підкорятись людській доброті, інакше тоді право буде не таким, яким воно повинно бути на думку Георга. Будь-який злочин є свідомим, а таке покарання є відновленням порушеного права.

Стосовно ролі громадян. На його думку, рівність може призвести до бідності, тому що коли люди будуть мати однакові умови, навіть якщо вони є дійсно належними, то у такому випадку результативності як такої

не буде. Різні прошарки населення мають і запов'язані займати своє місце серед певних галузей.

Пізніше Гегель формулює ідею громадянського суспільства. До чого висуває думку, що слід не плутати державу та громадянське суспільство. В громадянському суспільстві кожний має мету та йде до неї не звертаючи увагу на оточуючі фактори. Однак людина потребує певних суспільних відносин та комунікації, тому що без цього мета буде досягнена лише частково, не в повній мірі. Якщо це держава, то тільки правова з розвиненим правосуддям, власною конституцією та високим рівнем захисту осіб, які перебувають на її території. Тобто відмінність громадянського суспільства полягає в більш високому рівні житті, тому що метою такого суспільства є забезпечення порядку.

Отже, в своїй роботі Гегель довів, що головним є рівність всіх людей перед законом, незалежно від твого положення у соціумі. Тільки так будь-яка держава зможе досягнути успіхів.

Гамаюнова Вікторія,
*Тартуський університет, (Естонія),
юридичний факультет,
3 курс, магістратура*

ТЕНДЕНЦІ ДЕМОКРАТИЗМУ У ПЛАТОНА, Т. КАМПАНЕЛЛИ ТА Г. СКОВОРОДИ

Філософія Г. Сковороди фундаментальна за своїм характером, адже глибоко і міцно укорінена у давньогрецьку філософську традицію, богословську християнську теорію та євангельську мораль. У досить ліричній формі вона несе вагомі загальнолюдські цінності, закладає геніальні світоглядні принципи, навчає специфічному й досконалому розумінню світу і способу існування в ньому.

В межах даної теми демократизм і його тенденції розглядаються не як змістовні ознаки політичного режиму, а в значенні якісної особливості соціальних, моральних, аксіологічних, духовних підстав філософії Платона та Сковороди. Відомо, що особистість Платона була ідеалізована українським філософом, а платонізм в значній мірі визначив ідеалістичний характер філософії самого Сковороди та багато його ідей, зокрема двонатурності світу. Проте для побожного богослова Сковороди язичницька філософія Платона по суті була чужою, “поганською”. Християнськи ж адаптований варіант платонізму наявний у ренесансному творі Т. Кампанелли “Місто Сонця”, який міг стати посередником між античним філософом та українським просвітителем.

“Ідеальна держава” Платона, “Місто Сонця” Кампанелли та “Горна республіка” Сковороди перегукуються у багатьох аспектах. Так, спільною для них є ідея “Бога в душі” як безсмертної, вічної сутності людини. Усі три філософи створили образи-ідеї утопічних держав, де

людина мала б можливість самореалізуватись і бути щасливою. У Кампанелли та Сковороди уявні держави навіть знаходяться у схожих місцях – високо у горах – в осередді справедливості, тобто у Царстві Божому, духовному, адже головна проповідь Христа була нагорною. У Платона, доречи, душі людей – їх справжні натури – також мешкають у верховному світі ідей – в жилищі богів, на небі.

Згідно Платону та Сковороді, душі є обдарованими свободою волею і тому за власним рішенням обирають собі добрий чи гріховний шлях життя. Гордия у цій справі поганій радник. Саме принцип свободної волі виступає у філософів міцною теоретичною підставою ідеї природної гідності кожної особи, її свобідного духу, демократичного усвідомлення себе як невіддільної частки цілого (держави, народу) і як умови благополуччя й злагоди даного цілого (холізм). Сам особистий спосіб життя зазначених геніїв трьох епох ґрунтувався на служінні народу, цінуванні його інтересів, потягів, прав і обов'язків. Простими, доступними й демократичними були їх цінності і їх стосунки з людьми. Свободний дух, вільні вчинки, що властиві як самим філософам, так і ідеальним громадянам їхніх уявних республік, зорієнтовані повністю на закони божі й справедливості.

Усі три філософа пропонують общинний спосіб життя, заперечують приватну власність (Платон – лише у правителів і військових). Сковорода, вслід за Платоном, схвалює кастовість суспільного устрою і розподіл праці, проте, на відміну від грецької моделі, суспільне розшарування у нього обумовлене “нерівною рівністю” і ґрунтується на свідомому виборі дорослою людиною самої себе, свого покликання. Так, “фонтан” божої благодаті, обдарованості, прояв природного хисту, таланту кожної людини знаходять свій вихід лише у “сродній праці”, яка їй “по серцю”. Отже, є “люди, сродні до хліборобства”, “люди, сродні до воїнства” та “люди, сродні до богословія”. Останні і мають керувати, адже “республіка належатиметь переродженим, оновленим людям, які пізнали і зрозуміли Бога і живуть за його законами, а тому щасливі”. Доречи, у Кампанелли при владі також жрець – метафізик, духовно наближений до Бога.

Таким чином, уся філософія Сковороди в рівній мірі просякнута демократичним духом античного республіканства Платона та духом антибуржуазного християнського реформаторства Кампанелли, що робить її глибокою, теоретичною, гуманістичною, зорієнтованою на закони Божі і справедливість.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ОСВІТИ Й ФІЛОСОФІЇ У ТВОРЧОСТІ Г. С. СКОВОРОДИ

Вагомий внесок у розробку і розвиток нових філософських ідей і педагогічних методів зробив видатний український філософ, письменник та педагог Г. С. Сковорода. Як відомо, він мав енциклопедичні знання, володів кількома мовами, вивчав античну філософію і літературу, грав на музичних інструментах, писав вірші й філософські трактати тощо. Єпископи й ченці пропонували йому прийняти духовний сан, його спокушали високими світськими посадами, але він не піддавався, бо зраджувати улюбленій справі для нього означало зраджувати самому собі.

Цікавою для нас є філософсько-педагогічна спадщина Г.С. Сковороди. Так, філософ виступав проти старого схоластичного виховання, тому що вважав, що головним завданням у вихованні особистості є допомога у розкритті природних здібностей людини, її покликання. Людина має знайти справу, саме ту задля якої вона народилася. Сковорода постійно повторював: «Знай швець своє швецтво, а в кравецтво не мішайся». Цими словами він наголошував на тому, що людина знайде своє щастя (сєнс життя), тільки за умови того, що буде займатися улюбленою працею.

Ідеєю «сродної праці» просякнута майже вся творча спадщина Г. Сковороди. Прикладом може бути його байка «Бджола та Шершень», в якій автор засуджував Шершня як образ людини, яка вважає, що головне в житті це можливість веселитися, їсти, пити і нічого не робити, а образ Бджоли уособлює людей, які тішаються улюбленою справою. Вони не думають про те, скільки вони працюють, скільки сил вони витратили і скільки заробили, адже їхня справа приносить їм задоволення.

Отже, у центрі педагогіки Г. Сковороди лежить концепт «сродної праці», який розглядається крізь призму принесення користі суспільству. Філософ говорив: «Щасливий той, хто з'єднав споріднену собі особисту посаду з спільною». Він також засуджував такі верстви суспільства, як дворянство й духовенство, через використання ними праці кріпаків. Їх Сковорода описував як дармоїдів, які через свої лінощі, забули, що таке праця, і єдине на, що вони здатні це використовувати працю інших.

Прогресивними також є погляди Г. Сковороди на проблему необхідності виховання всього народу. Усвідомлюючи те, що освіта (за тієї умови, що Сковорода не виокремлював виховання й освіти) недоступна для всього населення, він вимагав, щоб освіта була безоплатною або хоча б недорогою.

Відомий філософ намагався пояснити важливість освіти, виховання й розуму, які були для нього нерозривними. Теорію без практики він вважав неможливою і безглуздою: «У всіх науках і мистецтвах плодом є правильна практика». Таким чином, Г. Сковорода добре розумів, що наука і освіта відповідно являють собою теорію і практику, які взаємодоповнюють одна одну.

Теорія пізнання Григорія Савича базується на пізнанні людиною самої себе, адже як можна пізнати світ, якщо не знаєш своєї сутності. Гносеологія Сковороди складається з двох етапів:

Перший етап – це пізнання за допомогою органів чуття, які можуть сприйняти тільки зовнішню оболонку.

Другий етап – це пізнання за допомогою розуму, або премудрості. Дані, які ми отримуємо під час чуттєвого і розумового етапів пізнання, є нерозривними, вони, як практика і теорія, тісно взаємопов'язані.

Отже, філософська і педагогічна спадщина Г. Сковороди спрямовані на глибоке усвідомлення сутності людини. За допомогою цих двох компонентів людина пізнає спочатку саму себе, свою природу, а потім намагається знайти своє покликання, що принесе їй справжнє щастя, допоможе зрозуміти істину.

Генкул Юлія,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого,

міжнародно-правовий факультет, 1 курс, 2 група

ФІЛОСОФСЬКИЙ ВИМІР ЕВТАНАЗІЇ

Сучасна наука може боротися із численними хворобами, повертати людей до повноцінного життя, виводити із стану клінічної смерті, рятувати новонароджених дітей. Прогрес генної інженерії все більше вкорінює в нашу свідомість ідею про можливість безсмертя, але разом із цим, автоматично породжуються нові, більш складні проблеми, які потребують як технічного, так і морального вирішення. Однією із них є евтаназія.

Дана проблема є вкрай актуальною, адже життя людини – це найвища цінність, визнана як суспільством на рівні моралі, так і законодавством. Право на життя у людини склалося набагато раніше за його теоретичне осмислення філософами і юристами. Людині ХХІ ст. важко змиритись із думкою, що рано чи пізно земне життя закінчується, тому досить часто виникають думки про сенс життя та чи існує безсмертя взагалі. Протягом останніх десятиліть значно зросла кількість хвороб, які є невиліковними і приносять нестерпні страждання людині, і тому постає філософський аспект евтаназії – чи мучити людину далі, чи дати їй шанс на спокійну смерть.

Спробуємо з'ясувати що таке евтаназія взагалі. Термін «евтаназія» походить від двох грецький слів: прикметника «eu» – тобто благо і «thanatos», що означає смерть. Цей термін уведений у науковий обмін у XVI ст. англійським філософом Ф. Беконом у творі «Про гідність і примноження наук». Підходи до визначення евтаназії у різних науках різняться. Зміст та сутність цього поняття вивчає і філософія. Загалом евтаназія – це умисне прискорення настання смерті невиліковно хворого з метою припинення його страждань. Сама ідея евтаназії зародилась дуже давно і має глибокі історичні корені. Вона розглядалась у філософсько-правових вченнях античності, зокрема Платоном, Аристотелем, Сократом, у середньовіччі – Августином Блаженным та Фомою Аквінським, у період Нового часу Т. Гоббсом. Якщо розглядати евтаназію з точки зору християнства, то вона є абсолютно неприпустимою. Це порушення Закону Божого, адже у Бога є свій план стосовно кожної людини, а інакше це посягання на його владу.

Варто зазначити, що в залежності від характеру дій, спрямованих на здійснення евтаназії розрізняють активну – проведення дій із прискоренням смерті невиліковно хворої людини згідно з її проханням з метою позбавлення її від тяжких страждань та пасивну – це відмова від застосування лікарських засобів і маніпуляцій, за допомогою яких підтримувалось життя важко хворого пацієнта. Відповідно є держави, де дозволена активна чи пасивна евтаназія, або де заборонено обидва її види. Це більшість країн світу, в тому числі й Україна.

Питання щодо легалізації евтаназії було підняте достатньо давно. Перша у світі спроба легалізації була здійснена в 1906 р. у штаті Огайо (США). Сучасні науковці не можуть прийти до єдиного висновку щодо того, чи є етичною легалізація евтаназії, чи може людина розпоряджатись своїм життям. Цікаво, що більшість словників тлумачать це поняття як «вбивство», не надаючи йому ніякої етичної форми.

Отже, дослідивши дане явище, яке є предметом гострих суперечок у наукових та суспільних колах, можна стверджувати, що евтаназія не вписується в існуючі соціально-правові рамки, вона потребує подальшого глибокого осмислення. Проте я вважаю, що людина повинна у будь-якому випадку боротися за своє життя і розпоряджатися ним на свій власний розсуд, адже це право кожного.

Гиверц Павел,
Иерусалим (Израиль)
Национальный юридический университет
имени Ярослава Мудрого,
аспирант кафедры криминалистики

ПРИМЕНЕНИЕ МОРФОЛОГИЧЕСКОГО АНАЛИЗА ДЛЯ ВЫПОЛНЕНИЯ ОБЗОРОВ И КЛАССИФИКАЦИЙ

Важным этапом большого количества научных исследований является изучение, обзор и классификация исследуемых объектов. Для этого исследователь, в большинстве случаев, рассматривает все возможные известные разновидности объектов изучения. Такими объектами могут быть как конструкции механизмов, так и процессы взаимодействия различных механических, информационных или социальных систем. После этапа сбора информации производится анализ, синтез и обобщение разновидностей изучаемых объектов или процессов, выделение признаков их обобщающих или отличающих. Используя эти признаки можно выделить группы, элементы которых обладают сходными характеристиками. Полученные системы группировки или классификации могут в дальнейшем использоваться как на этапах исследования, так и при дальнейшем применении его результатов.

Недостатком вышеописанного подхода к выполнению обзоров является то, что некоторые разновидности исследуемого объекта могут не попасть в выборку, рассматриваемую исследователем. Более того, некоторые варианты могут просто не существовать на момент выполнения исследования и поэтому, естественно, будут не включены в выполняемый обзор или разрабатываемую классификацию.

Поэтому, в определенных ситуациях, намного целесообразнее использовать методы системного анализа, такие как метод морфологического анализа, разработанный швейцарским астрономом Фрицем Цвикки. Этот метод был разработан для решения технических и конструкторских задач в сороковых годах XX-го века. В соответствии с ним в механизме или процессе, который требовалось разработать, выделялись характеристики являющиеся основными. Эти характеристики называются «морфологическими осями». В процессе работы для каждой оси записываются все возможные ее разновидности, включая теоретические и гипотетические. При этом каждая ось может делиться на оси более низкого порядка. Полученная многомерная матрица называется «морфологическим ящиком» и содержит фактически все варианты решения поставленной технической задачи. Такое большое количество вариантов является одним из недостатков метода морфологического анализа, так как требует отдельных этапов отсека заранее нереальных или неосуществимых вариантов, а также этапов анализа и выбора наиболее целесообразных и эффективных из них.

Большое количества элементов, полученных в результате применение морфологического анализа, являясь недостатком этого метода, как метода поиска технических и конструкторских решений, с другой стороны, это является его большим достоинством при выполнении обзоров. Проанализировав объект исследования можно выделить морфологические оси. В каждом конкретном случае требуется выделить признаки, характеризующие объект в рамках исследования. Такими осями могут быть различные реакции человека на получение некоей информации или механизмы придания начальной скорости пуле огнестрельного оружия. Составив «морфологический ящик» исследователь может последовательно искать объекты, соответствующие каждому их элементов полученной матрицы. Применение такого подхода сильно снижает вероятность упустить из поля зрения предметы или явления, которые должны быть учтены в исследовании. Кроме этого, использование морфологического анализа позволяет включить в исследования варианты объекта исследования, которые на данный момент еще не существуют, но теоретически могут появиться в будущем.

Гнітій Андрій,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
аспірант кафедри права Європейського Союзу*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ ТА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ

Сучасний етап розвитку України характеризується активним державотворчим процесом, основні цілі якого окреслені Конституцією України, а саме створення демократичної, соціальної та правової держави (ст. 1). Досягнення цієї мети можливе лише у суспільстві, яке має належний рівень правової свідомості та правової культури, що є результатом ефективно проведеного правового виховання.

Після здобуття Україною незалежності, в державі почалися трансформаційні процеси, пов'язані із переходом від авторитарного режиму до демократичного та відповідною зміною суспільних цінностей. Це, у свою чергу, вплинуло на те, що попередня система правового виховання була зруйнована, а нова ще не створена, результатом чого стало зростання рівня корупції і злочинності в державі, поширення проявів правового нігілізму тощо [1, с. 427]. Про це свідчить той факт, що у 2017 році Україна посіла друге місце в Європі за рівнем корупції після Російської Федерації, а також те, що тільки за 2017 рік було зареєстровано 523 911 кримінальних правопорушень [2].

Процеси державотворення та правового виховання є взаємопов'язаними та мають безпосередній і опосередкований вплив один на одного, що зумовлюється рядом чинників. Правове виховання, з метою

формування необхідного рівня правосвідомості та правової культури, здійснює вплив на державотворчі процеси в країні за допомогою таких чинників: 1) якість правової вихованості громадян; 2) рівень правової вихованості суб'єктів влади; 3) рівень правової освіти; 4) стан розвитку юридичної науки; 5) здатність правового виховання попереджати та виправляти викривлення правосвідомості, тобто орієнтувати населення на правомірну поведінку [3, с. 30].

Побудова в Україні правової та демократичної держави нерозривно пов'язана із сприйняттям та утвердженням принципу верховенства права. Цей процес має будуватися на чіткій аксіологічній основі із дотриманням базових цінностей справедливості, свободи, рівності, законності.

Якість державотворчих процесів є особливо залежною від рівня правової вихованості суб'єктів влади, які представлені службовими і посадовими особами органів державної влади та місцевого самоврядування. Зазначені суб'єкти наділяються законодавчими, виконавчими, судовими, контрольними повноваженнями, унаслідок чого можуть вирішувати долю громадян. Тому їх правове виховання повинно бути спрямоване не лише на засвоєння основних знань, умінь та навичок, що стосуються державно-правової дійсності, а й поєднане із досягненням відповідності високим морально-етичним стандартам, що мають нормативне закріплення (наприклад, Кодекс суддівської етики, Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури). Показниками рівня правової вихованості суб'єктів влади мають стати: здатність нести відповідальність за свої дії, вміння погоджувати інтереси різних суб'єктів, вирішувати конфліктні ситуації, ефективно захищати права і свободи громадян та створювати можливості їх реалізації [3, с. 33].

Важливу роль у встановленні правової держави в Україні також відіграє рівень розвитку правової освіти. Особливу увагу необхідно приділяти підготовці юристів як тих суб'єктів, які оперуючи правовим інструментарієм, не лише тлумачать та застосовують правові норми, а й беруть активну участь у їх створенні. Професійна підготовка юристів має здійснюватися із врахуванням сучасних тенденцій розвитку світу, що пов'язані з утвердженням принципів плюралізму, глобалізму, фрагментарності тощо. У сучасних умовах для української юридичної освіти постає завдання збереження правових традицій українського народу з одночасним інтегруванням до свого змісту новітніх тенденцій сучасного світу [4, с. 277].

Важливим чинником державотворчих процесів в Україні є стан розвитку правової науки, оскільки участь вчених у розробленні нормативно-правових актів та наданні практичних роз'яснень у їх застосуванні сприятиме удосконаленню нормотворчої та правозастосовної практики. Проте, на сьогоднішній день перед наукою стоїть завдання обґрунтування необхідності застосування природно-правових принципів у

позитивному праві. Крім того, нестабільність, неефективність та велика кількість колізій у законодавстві вимагає наукового пояснення нормативних приписів правового доктриною, яка відіграє керівну роль у здійсненні правового виховання.

Між процесами державотворення і правового виховання існує також зворотній зв'язок, який полягає у впливі державотворчих процесів та державної політики на характер і зміст правового виховання шляхом: 1) створення обґрунтованих загальнодержавних програм розвитку виховання та освіти і втілення їх у життя; 2) здійснення державно-правової практики (діяльність владної еліти); 3) створення державою багатоступеневої системи правової освіти, що повинна забезпечити безперервність правового виховання та здійснення його на всіх етапах життя особи (у сім'ї, дошкільних закладах, загальноосвітніх середніх школах, професійно-технічних навчальних закладах, вищих навчальних закладах, установах післядипломної освіти, державних установах, на підприємствах, фірмах різних форм власності, у громадських організаціях, а також самостійно) [5, с. 4]; 4) підвищення загальної моральності громадян через популяризацію правових знань, пробудження в населення інтересу до них та підвищення їх доступності; 5) обґрунтування певного вектору зовнішньої політики, який зумовлює орієнтацію виховання на систему цінностей відповідної спільноти (у сучасних умовах на систему цінностей Європейського Союзу) тощо [3, с. 31].

Сучасний процес державотворення в Україні вимагає створення дієвої системи правового виховання, яка забезпечить належний рівень правосвідомості та правової культури суспільства. При цьому правове виховання повинно зводитися не тільки до сприйняття, розуміння та виконання правових норм та принципів конкретною особою в суспільстві, а й забезпечення гарантування їх дотримання з боку кожного члена суспільства, який буде діяти відповідно до ціннісних орієнтацій та внутрішньої мотивації правомірної поведінки, що є загальноприйнятним для демократичної, соціальної, правової держави.

Література:

1. Данильян О. Г. Особливості організації та управління правовим вихованням у демократичному суспільстві / О.Г.Данильян, О.П. Дзьобань // Гілея: науковий вісник : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Укр. акад. наук. – Київ, 2011. – Вип. 50 (№ 8). – С. 427–433.
2. Державна служба статистики України. Правопорушення. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 14.01.2019).
3. Данильян О.Г. Проблема взаємовпливу правового виховання і державотворчого процесу: українські реалії /О.Г. Данильян, О.В. Петришин// Вісник Академії правових наук України. - Харків : Право, 2010. - № 1 (60). - С. 28-39.

4. Правове виховання в сучасній Україні : монографія / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; за ред.: В. Я. Тацій, А. П. Гетьман, О. Г. Данильян. – Харків : Право, 2010. – 368 с.
5. Данильян О. Г. Деякі напрями оптимізації правового виховання в сучасній Україні / О.Г.Данильян, Я.О.Овдієнко // Наукові записки Харківського університету Повітряних Сил. Соціальна філософія, психологія. – 2009. - Вип. 2 (33). – С. 3-11.

Голод Владислава,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 4 група*

ЕТИЧНІ ІМПЕРАТИВИ «ФІЛОСОФІЇ СЕРЦЯ»

Г. СКОВОРОДИ

Кожна людина у світі прагне знайти своє щастя. Але не всім людям вдається досягти цього самого «щастя». Іноді навіть не всі в змозі зрозуміти, що воно для них є і де його взагалі шукати. Прагнення досягти щастя дає нам сенс життя. Ми живемо, щоб бути щасливими, ми стаємо щасливими, для того щоб жити. Тому ця тема була і залишається дуже актуальною в усі часи. І у XVIII століття з'являється людина, яка змогла дати відповіді на всі ці філософські питання. Нею є видатний український філософ-містик – Григорій Савич Сковорода, який обґрунтував ці питання в своєму відомому вченні, що отримало назву «філософія серця».

За визначенням К. Кислюка «філософія серця» – це спосіб пізнання, який полягає в осягненні людиною навколишнього світу й самого себе не стільки мисленням («головою»), скільки «серцем» – емоціями, чуттями, здоровим глуздом. Яка ж концепція цього вчення саме за Григорієм Сковородою?

За Сковородою, серце – це «безодня» людської душі, через яку відкривається дорога до Бога і щастя. Відомий філософ І. Мірчук проаналізувавши поняття «серце» за мислителем, виділяє в ньому матеріальне та духовне начало, наголошуючи, що саме духовне начало зможе привести людину до щастя. Бо щастя на думку Сковороди не залежить від матеріальних благ, воно залежить від самої людини, від того чи пізнає вона себе, свою долю і природу. У його вченні, щастя людини це не задоволення її потреб, воно має глибші корені. Його суть він вбачає у способі життя людини. І тому Сковорода часто вживав такий відомий вислів Сократа: «Інший живе щоб їсти, а я їм для того, щоб жити. Для нього ті люди, які задовольняються матеріальними благами не є по-справжньому щасливі. Замість щастя вони вдовольняються тільки його подобою, яка пізніше зникає.

У вченні лежить глибокий антропологізм, бо для Сковороди людина є ключем до пояснення усіх загадок буття. І розгадати людина ці

загадки може саме через самопізнання. Тому він завжди говорив такі слова: «пізнай себе» чи «поглянь у себе». Але для нього людина не закінчується лише розумовою працею, її суть знаходиться у її серці та волі.

Досягнення щастя для Сковороди у його «філософії серця» є остаточною метою життя. Він говорив так: «наше желание верховное в том, чтобы быть счастливыми». На думку Л. Ороховської, щастя філософ розглядав як стан незалежності та душевного спокою, що досягається шляхом звільнення від тиску навколишнього світу і подолання бентежних пристрастей, злої волі всередині людини.

Також «філософія серця» Г. Сковороди тісно пов'язана з його ідеєю «сродної праці». «Сродна праця» – це гармонія людини з природою. За її допомогою людина також може отримати справжнє щастя, яке виявляється у праці за покликанням. Праця не за покликанням схиляє людину на невірний шлях, а щоб мати «чисте серце» вона не повинна йти ним. Праця – це вільний потяг людини, а сам процес праці – насолода і відчуття щастя. Саме «несродність праці» є причиною всіх проблем у суспільстві.

Отже, «філософія серця» Григорія Сковороди є глибоким філософським вченням, яке розкриває поняття людського «серця» та вказує нам шлях до щастя. Серце мислитель розуміє як внутрішню духовну сутність людини, а за мету життя бере досягнення щастя. Виходячи з цього можна зробити висновок, що «філософія серця» є дуже повчальною для кожної людини, бо дає нам відповіді на багато «життєвих» питань і вказує правильний шлях до справжнього людського щастя.

Голоп'юров Костянтин,
*Український державний університет
залізничного транспорту,
факультет УПП, 1 курс, 12 група*

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА Б. КІСТЯКІВСЬКОГО

Вивчення творчості видатного представника української філософії права Богдана Кістяківського дає можливість не лише визначити його внесок у її розвиток, а й розкриває вплив його концепцій на сьогодення, допомагає дати відповіді на складні питання державотворення України.

«Соціальні науки і право. Нариси з методології соціальних наук і загальної теорії права» – головна книга Кістяківського, де розкривається особливість буття права та його сутність. Філософ вважав, що право виступає державно-організаційним, соціальним, психічним, та нормативним явищем. Всі ці різні прояви права рівноцінні, а тому

підлягають самостійному вивченню та розробці. Проаналізувавши їх ми будемо мати взаємодоповнювальні визначення права.

Основна ознака державно-організаційного поняття права полягає в сукупності норм, до виконання яких примушує держава, які захищаються та гарантується державою. Соціологічне поняття права розкриває право як сукупність таких відносин, які здійснюються безпосередньо в житті суспільства. Таким чином право виявляється соціальним явищем, яке містить в собі широке коло національних, побутових, економічних та інших відносин. У взаємодії з цими відносинами право створюється, змінюється, розвивається. Психологічне поняття права – це сукупність тих психічних переживань обов'язку або обов'язків, які володіють імперативно-атрибутивною характером. Характерні риси психологічної теорії: право – явище вольове, і виключно психічне; в основі права лежать душевні переживання, які мають певні властивості. Нормативне або етико-логічне поняття набуває виразу в різноманітних вченнях про природне право. Таке поняття права має величезну пізнавальну цінність, вважав Кістяківський, тому що свідчить про усталений характер права (належний), на який майже повністю не звертається увага в жодному іншому розумінні права.

Крім вище зазначених понять права Кістяківський визначив ще й два технічних поняття права, до яких відносяться юридико-догматичне та юридико-політичне поняття. Призначення цих понять полягає у визначенні та систематизації правових явищ для вирішення суто практичних завдань догматичної юриспруденції.

Всі ці чотири теоретичні та два технічні поняття права не можливо звести одне до одного. Вони знаходяться в антитетичному взаємозв'язку, а тому повинні вивчатися паралельно. Але разом з цим, право як реальне явище єдине.

Філософська-правова концепція Богдана Кістяківського орієнтована на вивчення права як частини культури суспільства. В понятті права слід виділяти право як реальний факт життя та як сферу належного. В основі права як прояву належного лежить принцип етичного обов'язку, який передбачає побудову світу цінностей. Поняття «цінність» знаходиться у свідомості людей, але значення цього поняття проявляється в суспільній практиці. Цінності становлять особливий вид буття, а саме – «культурну громадськість». Це – особливий світ, який виникає завдяки духовним потребам людей. Його також потрібно ретельно досліджувати, тому що він як і світ природи реально існує. Тому для юриста об'єктом вивчення повинна стати правосвідомість людей, їхнє розуміння права для регулювання соціальних відносин та підтримки громадського порядку.

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Проблема забезпечення національної безпеки викликає сьогодні серйозну заклопотаність громадянських і державних діячів, учених, усіх громадян України. Багатоаспектність і комплексність цієї проблеми зробили її предметом дослідження фахівців практично всіх галузей наукового знання: техніки, філософії, соціології, права, психології, економіки, математики, екології, біології, охорони здоров'я та ін. Багато хто вважає, що розуміння проблем національної безпеки радикально змінилося за останнє двадцятиріччя у зв'язку із посилення останнім часом терористичних актів. Стало очевидним усьому світові, що колишні концептуальні й військово-політичні підходи розв'язання проблем національної безпеки багато в чому застаріли, не відповідають потребам сучасних завдань [5, с. 211].

Людство вступило в третє тисячоліття, обтяжене безліччю проблем. Серед них найбільш гострими є: міжнародний тероризм, численні регіональні і міжетнічні конфлікти, екологічна, сировинна, продовольчі проблеми, поширення наркоманії та СНІДу, що у сукупності з іншими глобальними проблемами ставлять людство на грань виживання. У свою чергу життєво важливий вплив на долі світу, людської цивілізації в цілому в ХХІ ст. можуть справити результати соціальної і політичної трансформації країн (серед яких перебуває й Україна), що здійснюють важкий перехід від тоталітаризму до демократії. Дійсно, у процесі трансформації зараз знаходиться четверта частина території планети, яка володіє гігантським людським, промисловим, культурним та військовим потенціалом, що може бути використаний як на благо, так і на зло людства [2, с. 9].

Зрозуміло, що підходи та уявлення про систему забезпечення національної безпеки потрібно змінювати, у тому числі й законодавчу базу, у якій розглядаються порядок дій і заходи щодо забезпечення національної безпеки. Вона є основою для конструктивної взаємодії органів державної влади, організацій і суспільних об'єднань для захисту національних інтересів України і забезпечення безпеки особи, суспільства і держави.

Сьогодні теорія національної безпеки проходить етап активного формування та динамічного розвитку. Пошук надійних теоретичних засад організації системи стратегічного планування у сфері національної безпеки потребує її розгляду з погляду застосування найзагальніших політико-правових методів та інструментів діяльності держави, побудованих на базових принципах комплексності та системності,

спрямованих на досягнення найвищого рівня національної безпеки [1, с. 321].

Варто говорити про те, що проведення системного дослідження місця та функції конфліктів у транзитивний період розвитку дозволить мінімізувати неминучі негативні наслідки конфліктогенних процесів в умовах демократизації соціально-політичного, економічного і духовного життя суспільства.

Соціально-філософський аналіз двох типів соціальних систем — тоталітаризму і демократії (за способом виникнення, характером соціальної взаємодії, характером взаємозв'язків із зовнішнім середовищем і поміж внутрішніми елементами, головними методами розв'язання соціальних суперечностей, впливом конфліктів на соціум та ін.) дає змогу зробити висновок про їхню несумісність, а тому неможливість безпосереднього переходу від одного типу суспільства до іншого. Тому всі соціуми, що трансформуються від тоталітаризму до іншої системи суспільно-політичного буття, закономірно зобов'язані пройти особливий трансформаційний (перехідний) період. Причому поняття перехідності тут слід розуміти не як просту номінацію етапу трансформації соціуму, а як особливий стан соціальної системи, що має самодостатнє значення [2, с. 5].

Невдачі останніх років у державотворчій сфері спричинили розчарування населення у проголошених ідеалах та цінностях, піддали сумніву вже не можливість створення правової держави, а доцільність такого орієнтиру взагалі. Остання тенденція унеможливує ефективне правове виховання, засноване на демократичних принципах [3, с. 30].

Варто зазначити, що всі нинішні думки про національну безпеку України задані духом неопозитивізму, його логікою, є часто несвідомою тематизацією позитивізму, а тому не мають прямого, метафізичного відношення до української національної безпеки, не стосується її суті, її підміняють різними "умовами", "ризиками", "зовнішнім" для неї політичним, соціальним, культурологічним знанням. У всіх сучасних суспільно-політичних "бійках", що мають суто прагматичний характер, з приводу трактування поняття "національна безпека" забута українська філософія та її предмет: українське людське буття. Філософія закликає "національну безпеку" до ясної, глибокої, творчої самосвідомості: як на рівні особи, що діє в цій сфері, так і на рівні суспільства в цілому. І лише філософія може засвідчити її національне вимірювання [4, с. 132].

Отже, останнім часом для всього всесвіту, а особливо країн, які знаходяться в перехідному стані, гостро стоїть питання загрози національній безпеці. Чим більш еволюціонує людство тим більш глобальних проблем воно долає, в той же час, як не прикро з'являються інші проблеми всесвітнього масштабу у зв'язку із розвитком науки і техніки. Основними з них є загроза тероризму, екологічні та продовольчі проблеми, активне поширення небезпечних захворювань, озброєнні

конфлікти. Проблеми цього виду становлять загрозу навіть розвинутим країнам. Що ж до країн які знаходяться в розвитку своєї державності їх населення стурбовано станом безпеки своєї Вітчизни.

Література:

1. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики : Вибр. наук. праці / О. С. Власюк. – К. : НІСД, 2016. – 528 с.
2. Данильян О. Г. Місце та функції конфліктів у трансформаційний період розвитку суспільства / О. Г. Данильян // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сер. : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. - 2014. - № 2. - С. 5-12. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_2014_2_3
3. Данильян О.Г. Проблема взаємовпливу правового виховання і державотворчого процесу: українські реалії /О. Г. Данильян, О.В. Петришин// Вісник Академії правових наук України. 2010 р. №1(60). - X. : Право, 2010. - С. 28-38.
4. Національна безпека України в етно-ментальному та міжнародному вимірах: монографія/ О.Г. Данильян, О.П.Дзюбань, Ю.Ю. Калиновський, Н.І. Моїсеєва – Харків, 2004 – 274 С.
5. Правові основи формування і функціонування органів державної влади у контексті євроінтеграції: монографія/ Нац. Акад.правових наук України, НДІ держ.буд-ва та місц.самоврядування, Нац.юрид.акад. України ім. Ярослава Мудрого; за ред. Ю.П. Битяка, О.Г. Данильян – Харків: Право, 2010 -384 С.

Гончаров Вадим,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 8 група*

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «ДРУЖБА» ЯК НЕОБХІДНОГО ЧИННИКА РОЗВИТКУ БІОСОЦІАЛЬНОЇ ІСТОТИ

Важливою виступає проблема дружби як чинник розвитку людини. Питання дружби є актуальним, так як у сучасному суспільстві надто ідеалізується поняття «дружба», люди часто шукають таку дружбу, якої важко досягти в реальності, нерозбірливо ставляться до друзів. Для того, аби зрозуміти, хто такий друг, дружба в цілому, якими якостями повинен володіти друг, варто звернутися до надбань філософських поглядів.

Античний мислитель Аристотель виділяє три основні види дружби: утилітарну (заснована на користі), гедоністичну (пов'язана з емоційною прихильністю, задоволенні під час спілкування) та досконалу.

Утилітарна дружба трактується, як товаришування, а гедоністична — приятелювання.

Дружба має засновуватися на спільності думок, поглядів, вчинків, проведеного часу, чесності, довірі, безкорисливості, взаємній прихильності. Піфагор стверджує, що дружба повинна базуватися на рівності, бо тільки вона породжує справжню, міцну дружбу, так нерівність викликає підпорядкованість та залежність. На думку Аристотеля та Піфагора, важливим елементом є взаємне бажання, без нього будь-що може зруйнувати дружні стосунки.

Головною передумовою дружби виступає спільність занять, проведення часу, але коли цей чинник починає порушуватися, то треба задуматися, чи довго протримаються ці стосунки. Контраргументом є судження Аристотеля про не обов'язковість проведення вільного часу разом, аби не набридати один одному.

Платон вказує, що в центрі дружби лежить душевне, вічні чесноти, а не тілесне, обґрунтовуючи це мінливим характером останнього. Якщо в основі дружби душевне, то можна сказати, що друзі живуть один в одному, незалежно від фізичної присутності.

Основним компонентом міцної дружби є здатність прощати, говорити правду, а також вислуховувати її, прислухатися до критики, сприймаючи останню не як прояви докору, а навпаки, як шлях до вдосконалення. Цицерон стверджував, що друзі відповідальні один між одним, вони повинні ділити навпіл як славу, так і ганьбу.

Аби добитися дружби необхідно докласти зусилля, проявити кмітливість, щоб зацікавити когось, виявити бажання для взаємного спілкування. Причиною розриву дружби є розходження в поглядах, віддаленість, як в духовному так і фізичному аспектах, згасання психологічного тяжіння до людини, емоційного комфорту в присутності один одного. Щоб зберегти дружбу, потрібно завжди проявляти в дружбі активність, це не повинні бути стосунки, коли лише від одного проявляється ініціатива; друзів має бути максимум 1-2; не варто заводити постійно нових друзів. Цицерон порівнює нових і старих друзів з винами, чим витримані, тим кращі.

Дружбу можна розглядати як засіб розвитку, вдосконалення, комунікації, функціонування в цьому світі, засіб уникнення помилок, абстрагування від проблем, джерело порад, підтримки. Аристотель стверджує, що лише друзі є затишним притулком у цьому світі, друзі потрібні молодим, щоб уникати помилок, старим, щоб підтримувати один одного в той час, коли найближчі і найдорожчі відходять в інший світ.

Таким чином, дружба творить, розвиває людину, не дає загинути в суровому світі реальності. Однак, необхідно осмислити те, що є для себе дружба, розглянути всіх друзів на відповідність власним вимогам цього феномену і найголовніше подумати, чи можливо ти робиш щось не так на

шляху до міцної дружби. Тож, якщо внутрішній світ людини сповнений дружньою налаштованістю, то можна вважати, що ця людина є щасливою.

Гукова Анна,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
міжнародно-правовий факультет, 1 курс, 3 група*

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЯК ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА

В умовах розбудови демократичної держави, єдиним джерелом влади є народ, тому ігнорування розвитку інституцій громадянського суспільства є неможливим. Існування громадянського суспільства базується на активних особистостях, які є носіями певного типу свідомості. Починаючи з 2014 року, в українських ЗМІ та повсякденному обігу активно вживається словосполучення «громадянська свідомість». Науковці розкривають це поняття як свідоме осмислення громадянином своєї ролі та місця у державі, за умови якого активізується державницька діяльність особистості, реалізуються національні інтереси, встановлюється гармонійний зв'язок між громадянами і владою.

У демократичних країнах діє принцип людиноцентризму, за яким державна політика формується, орієнтуючись на потреби людей, враховуючи їх бажання та інтереси. Людина розглядається не як абстракція, а в повноті всіх своїх життєвих сил та потреб. Такий підхід до людини дозволяє побудувати демократію європейського зразку, але за умови наявності громадян з активною життєвою позицією підґрунтям якої є саме громадянська свідомість.

Філософи-класики неодноразово звертались до проблеми формування громадянського суспільства та громадянської свідомості особистості. Так, Т. Гоббс проголошував верховенство громадянського суспільства над державою. На його думку, суспільство виникло до держави і є довговічнішим за неї. З іншого боку – він вважав, що держава, у разі перетворення на Левіафана, підпорядковує собі та поглинає суспільство.

У свою чергу, Дж. Локк ставив свободу вище за інші цінності, а людину – вище за державу. На думку Жан-Жака Руссо, з громадянського суспільства утворюється держава лише на основі укладання суспільного договору.

Загалом, людина як біосоціальна істота має потребу в пізнанні світу та пошуку свого істинного призначення. В цьому сенсі варто зазначити, що процес формування громадянської свідомості є тривалим. Суспільствознавці вважають, що її становлення корелюється з етапами формування особистості. Так, в процесі життєдіяльності людина засвоює

досвід соціального оточення, а навчання й виховання сприяють формуванню у неї моральних якостей, уявлень про соціальні закони існування світу. Вищеозначені процеси обумовлені особливостями соціалізації конкретного індивідуума.

Безсумнівно, що громадянська свідомість особистості формується під впливом суспільства, а виховний процес не припиняється за межами навчального закладу, він триває і під час подальшого розвитку людини. Як складова освіти виховний процес має бути зорієнтований на духовні цінності народу, його національну ідентичність, самобутність та гідність, а як інструмент впливу з боку суспільства – ґрунтуватися на цінностях активної життєвої позиції, прагнення до істини, критичного мислення та поваги до прав людини.

Таким чином формування громадянської свідомості особистості відбувається під впливом як держави, так й інститутів громадянського суспільства. На мою думку, виховання соціально-відповідальних особистостей, закладення у них стійких уявлень про світ, суспільство, державу, політичні й правові засоби регулювання громадського життя є одним із пріоритетних завдань державної політики України на наступні роки, що дозволить кожній людині відчути свою значущість у масштабах держави, повноцінно реалізувати свої громадянські права та обов'язки.

Гулаткан Соломія

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 7 група*

ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ «ФОРМУЛИ РАДБРУХА»

«Формула Радбруха», в якій знайшли відображення погляди німецького філософа Г. Радбруха, залишається надзвичайно цікавою для науковців та безумовно відіграє значну роль у сучасній філософії права. Проте чому, отримавши суто теоретичне формулювання, «формула Радбруха» почала активно застосовуватись в судовій практиці?

«Формулу Радбруха» можна виразити наступним чином: тільки у випадку, якщо норма діючого закону (права) грубо суперечить справедливості і повністю її заперечує, при прийнятті рішення необхідно керуватися принципом справедливості, повністю відкидаючи приписи несправедливої норми. Такий підхід допомагає уникнути прийняття рішень, які суперечать загальнолюдським принципам, руйнують уявлення про добро та справедливість, але водночас дає змогу зберегти правову стабільність.

«Формула Радбруха» не обмежується використанням лише вченими-позитивістами, вона також набула застосування в сучасній судовій практиці. Саме при вирішенні судового спору та тлумаченні правових норм постає проблема вибору. Вибір полягає між формально

існуючим приписом правової норми, який спирається виключно на текст норми як на пряме вираження волі законодавця та пріоритетом справедливості, який не має нормативного визначення терміна.

Вперше «формула» отримала своє практичне застосування при здійсненні правосуддя судами в перші роки після закінчення Другої світової війни. В подальшому до неї звертався і Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ).

Яскравим прикладом може слугувати відповідь ЄСПЛ на скаргу засуджених колишніх членів Національної ради оборони НДР. Кесслер, Штрелец і Кренц стверджували, що дії, за які вони були притягнені до відповідальності, не були правопорушенням в той час, коли їх здійснювали. З цієї причини, на їх думку, засудження німецькими судами стало порушенням заборони про зворотню дію закону, вказаної в Європейській конвенції з прав людини. Посилаючись на «формулу Радбруха», ЄСПЛ визнав вироки німецьких судів законними, зазначив, що в той період часу нацистський закон був нечинним, оскільки суперечив «совісті й відчуттю справедливості» і тому не міг бути застосований. Таким чином, в своїй діяльності ЄСПЛ керується принципом «верховенства права», а не «верховенства закону».

У практиці українського судочинства прикладом посилання на «формулу Радбруха» можуть слугувати доводи відповідача до Верховного Суду України (рішення П/9901/38/18 800/485/17 від 05.03.2018) про те, що він діяв відповідно до статті 60 Конституції України, якою передбачено, що ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження та накази, є безпідставними. Відповідач зазначає, що явна злочинність повинна оцінюватись за аналогією до так званої «формули Радбруха»: за загальним правилом законодавство повинно застосовуватися навіть тоді, коли у суб'єкта правозастосування існують певні сумніви щодо справедливості його змісту; виняток утворюють лише ситуації, коли акт стає настільки несумісним зі справедливістю, що є неправовим за своєю природою.

Отже, саме для розрізнення ситуацій, в яких суд може закрити очі на інші норми права та застосувати принцип верховенства права, й слугує «формула Радбруха», яка не просто має важливе теоретичне значення, а й активно використовується в судовій практиці ЄСПЛ, спричиняє значний вплив на закріплення поваги до основних прав людини та принципу справедливості в діяльності ЄСПЛ. Саме Радбрух зумів втілити та закріпити у системі права важливу аксіому, що коли закон втрачає справедливість – справедливість стає законом.

«ПОРЯДОК ІЗ ХАОСУ» ЧИ КЕРОВАНИЙ ХАОС?

У даному дослідженні піднімається проблема особливості розуміння категорії “хаос” у контексті різних актуальних теорій, а також можливості співвідношення і узгодження його сенсів.

Так, в рамках актуальної сьогодні синергетичної парадигми хаос розглядається як потенційне джерело порядку, можливість відносно стійких і стабільних структур. Для відкритих систем будь-якої природи, в тому числі соціальних, нелінійна динаміка, або хаос, виступає єдиною гарантією їх збагачення, живлення, оновлення й самоорганізації. Цим пояснюється домінування деконструкції як сучасного способу буття та методу розуміння реальності. Категорія “хаос” набуває сьогодні багатогранного, глибокого і зазвичай позитивного змісту, пов’язується зі спонтанним природним началом, асоціюється із демократією, ініціативною знизу й саморегуляцією неоднорідних структур.

Зараз, у час, коли люди відійшли від визнання божого плану, природного і об’єктивного пояснення соціально-політичних явищ, постало питання: чи є революції закономірним, об’єктивно обумовленим явищем, спричиненим незгодою більшості населення з правлячим режимом? Відповіддю на це питання стала теорія керованого хаосу, сформульована С. Манном у 1971 році. Причиною її популярності на пострадянському просторі став розпад СРСР, адже деякі вчені вбачали причину розпаду у хаосі керованому США, такі умовиводи робились на основі стереотипів, що з’явилися під час Холодної війни.

Сама теорія спирається на статус-кво за яким існує досить впливова політична сила, яка прагне узурпувати владу. Щоб досягти своєї цілі вона підбурює народ до повстання, але підбурює настільки майстерно, що натовп сприймає нав’язану думку, як умовивід до кого він прийшов сам, як власну ініціативу. Також С. Манн визначає засоби для створення хаосу на певній території: сприяння ліберальній демократії; підтримка ринкових реформ; підвищення життєвих стандартів у населення, перш за все еліт; витіснення традиційних цінностей і ідеології; ненависть до правлячої політичної сили. Під впливом сучасних тенденцій, серед іншого, виділяють також доступ громадян до глобального інформаційного простору. Ця умова на сьогодні є ключовою, адже через інтернет здійснюється поширення ідей, що спричиняють хаос, а дії обуреного натовпу модеруються через соціальні мережі.

На перший погляд, суспільно-політична теорія керованого хаосу виявляється дискредитацією синергетичної концепції “порядка із хаосу”, адже вона подає хаос як імітацію самого себе, симулятивне буття. Однак, з

іншого боку, “керований хаос” не втрачає своїх сутнісних ознак: є формою нелінійної динаміки, спричинений відкритістю й чутливістю системи, не виключає можливість дисипації ресурсів, залишає місце для структур-аттракторів як факторів поступальної еволюції системи (такими структурами виступають зовнішні керуючі політичні сили). До того ж будь-який хаос, що влаштований, не виключає моменту спонтанності. Тому навіть “керований” хаос залишає значний відсоток імовірності у розвитку системи. Отже хаос завжди у значній мірі є детермінованим, організованим, навіть у своїй вірогідності. Таким чином, “керований хаос” в цілому не суперечить синергетичному хаосу, а є скоріше його штучною модифікацією, обумовленою часом та актуальною тенденцією до симуляції та самоорганізації, тобто різновидом хаосу, що тяжіє до порядку.

Гуржій Вікторія,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 13 група*

ГУМАНІСТИЧНІ ПОГЛЯДИ ЕПОХИ ВІДРОДЖЕННЯ ЯК ФУНДАМЕНТ СУЧАСНОГО ГУМАНІЗМУ

Кожен, хто вивчав філософію, знає, що в епоху Відродження в центрі уваги була саме проблема людини. Поведінка людини була предметом вивчення філософії ще з давніх часів. Ця тема актуальна й сьогодні, оскільки досягнення культури цієї епохи лягли в основу культури й сучасної цивілізації. Гуманізм - це певна течія, ідейний рух, орієнтований на людину як найвищу цінність. Тому доцільно проаналізувати риси та представників цього напрямку.

Насамперед, варто звернутися до самого поняття «гуманізм», адже його можна розглядати в широкому та вузькому аспектах. У широкому значенні – це система певних поглядів на людину як найбільшу цінність, а у вузькому сенсі – це ідейний рух західноєвропейської культури епохи Відродження, де розглядається право людини на гідне життя, на земне щастя, а увага зосереджується на повазі до розуму й гідності людини, де можуть вільно виявлятися почуття, емоції та здібності кожного.

Представників цього ідейного напрямку було досить багато, це були люди різного соціального стану, об'єктом дослідження яких стало все людське. Один з перших носіїв гуманізму був саме Данте Аліґ'єрі. Спрямовуючи свої роздуми на обґрунтування цінності людини, довів, що буття кожного полягає саме у свободі волі. Данте вважав, що продуктом реалізації власного розуму є людина, тобто кожен самостійно вирішує, ким бути та який шлях обрати для майбутнього.

Римський філософ Лоренцо Валла також звертався до гуманізму, за основу своїх роздумів він брав ідею насолоди, яку повинна відчувати

кожна людина у всіх її вимірах. При оцінці людських вчинків філософ закликає керуватися не абстрактним мисленням, а конкретними життєвими умовами, які допоможуть зробити правильний вибір.

П'єтро Помпонаці у своїх роздумах звертається, насамперед, до поведінки людини, стверджує, що випадкові події необхідні кожному. Кожна людина має право на вибір, але її дії визначаються співвідношенням причин та наслідків, тому вибір зумовлений соціальними факторами та зовнішнім середовищем.

Європейські гуманісти досить часто акцентували увагу на тому, що кожна людина повинна самовдосконалюватися та виховувати в собі добродієність, оскільки це не дар Божий, а наслідок виховання та праці над собою. Однією з якостей людини також повинне бути самопізнання, яке допоможе їй досягнути морального вдосконалення та внутрішнього оновлення.

На сьогодні також головним й актуальним залишається дослідження людини та її гідності, питання моралі та етики. Незважаючи на те, що з часом формується нова свідомість у суспільства, нові принципи та стереотипи, гуманізм, як ідейний рух, продовжує розглядати людину як найвищу цінність, яка заслуговує на гідне й щасливе життя.

Отже, дослідивши різні аспекти, риси гуманізму, розглянувши представників цього ідейного напрямку, можна сказати, що ця течія повинна існувати завжди, оскільки досить важливо звертатися до людини, її основних якостей та принципів.

Гусарікова Барбора,
*Університет Масаріка,
гуманітарний факультет, 5 курс (Чехія)*

МОРАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ НЕПРАВДИ У ТВОРЧОСТІ І КАНТА

Кант неодноразово обговорював проблему неправди. Завідомо неправдиві обіцянки, на його думку, є неприпустимими з правової та етичної точок зору, оскільки підривають основи суспільства, є злочином проти справедливості та людяності. Вони принципово не підлягають універсалізації. Кант виявляє себе метафізиком (нормативності), абсолютистом і універсалістом. Він розмірковує так, нібито мораль є гомогенною і цільною. При гомогенному баченні мораль – «благополучна», вона не знає внутрішніх протиріч. Інший підхід виявляється можливим при допущенні нормативної негомогенності моралі, при якому якийсь зміст моралі розглядається як абсолютне, себто безумовне і пріоритетне, а якийсь – як відносне, в сенсі умовного; і ступінь імперативності моральних принципів визнається різною: поряд з необхідним і забороненим є рекомендоване і нерекондоване, припустиме і неприпустиме.

Кант вважає неприпустимою брехню навіть з людинолюбства. Він стверджує, що жодна добродійність не може бути виправданням брехні. «Обов'язок говорити правду, – стверджує він, – не робить жодної різниці між тими особами, стосовно яких треба його виконувати, і тими, щодо яких можна і не виконувати; навпаки, це безумовний обов'язок, який має силу у всіляких відносинах». Наполягаючи на правовому характері своєї аргументації, Кант, разом з тим, не приймає повністю того уточнення поняття брехні, внесеного юристами, згідно з яким брехня пов'язана зі шкодою. Воно надмірне. Достатньо, говорить Кант, визначення, згідно з яким під брехнею розуміється «навмисне невірне показання проти іншої людини».

У «Метафізиці норівів» Кант дає правове визначення брехні, яка «у вченні про право називається збчення істини тільки тоді, коли брехня порушує права інших». Публічне право, за Кантом, – це не державне право; воно не має ніякого відношення до позитивного права. Це філософське, метафізично-правове поняття, що означає «сукупність зовнішніх законів, які роблять можливим» право як таке, тобто «обмеження свободи кожного умовою згоди його зі свободою усіх інших, наскільки це можливо за деяким загальним законом». Публічне право задає обов'язок перед людством і перед іншим як іншим взагалі, тобто неконкретним іншим. На противагу цьому Кант розкриває етичний ракурс розгляду, при якому предметом уваги стають обов'язки людини по відношенню до самої себе. Кант підкреслює, що він не говорить про такого роду обов'язки, оскільки це «... належить вже до етики; а тут мова йде про правові обов'язки». Виходить, що Кант задає етичному особливі рамки.

У «Метафізиці норівів», у частині, присвяченій чеснотам, сфера етичного визначається Кантом істотно ширше: це не тільки обов'язки по відношенню до самого себе, але й обов'язки по відношенню до інших. Якщо ж звернутися до вчення про категоричний імператив, то можна побачити, що ним (зокрема, в його практичному принципі) в якості спеціального предмета компетенції вказується на ставлення до людства. Можна сказати, що категоричний імператив – це загальнонормативний принцип, що лежить в основі як моральності, так і права; але з цього аж ніяк не випливає, що обов'язок по відношенню до людства не входить в коло моральності, а належить виключно праву.

ПРОБЛЕМА ІСТИНИ Й ПРАВДИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ: ФЕНОМЕН ФЕЙКУ

Питання істини і правди цікавило людство упродовж його існування. Особливо гостро проблема істини-правди стоїть у наш час, коли фейки стають частиною нашого життя, і розрізнити де правда, а де ні стає все важче. С точки зору класичної позитивної науки, правда – це інформація, що претендує на достовірність, а істина – знання, що адекватно відображає реальний стан речей, але у той самий час тлумачний словник української мови дає визначення істини через поняття “правда”, ототожнюючи їх. Але чому правда – не завжди істина? І чи можлива абсолютна правда взагалі?

Досить важливою є гносеологічна констатація відмінності між абсолютною і відносною істинами. Якщо абсолютна істина – це повне, вичерпне знання про світ як про складно організовану систему, то відносна істина – це неповне, але в деяких випадках вірне знання про об'єкт. Виходячи з цього, правда є відносною істиною. Ця істина може бути, але швидше за все, вона є неповною, через те що перед людиною відкривається лише якийсь фрагмент, а не ціле. Правда – поняття більш приземлене, буденне; істина – піднесене та всеосяжне. Правда суб'єктивна, а істина об'єктивна. Істина одна, а правда – це суб'єктивне сприйняття конкретною людиною події або факту. Правду можна спробувати оскаржити, істина ж не піддається сумніву.

У сучасній культурі поняттям, протилежним істині і правді, є фейк. “Фейк” (від англ. fake) – означає підробку, фальсифікацію, обман. Отже, що саме підпадає сьогодні під популярне визначення “фейк”? Оброблені за допомогою фотошопу фотографії і відеоролики; змонтовані в редакторі відео, або зняті зовсім в інший час і в іншому місці; фальшиві новини, які не можливо відрізнити від правди; сторінки в соціальних мережах, створені від імені інших людей тощо.

Феномен фейку у своїй масовості стає можливим через те, що разом із розвитком інформаційних технологій та стрімким збільшенням інформації люди не мають можливості перевірити та переконатися у достовірності знань і відомостей, які отримують в інтернеті. Соціальні мережі виконують корисні функції, роблячи можливим комунікацію, об'єднання людей за інтересами, допомагають спілкуванню і оперативному розповсюдженню інформації. Однак, специфікою соціальних мереж залишається анонімність та фейковість значної частини інформації, яку вони забезпечують.

Дослідники фейкових новин вказують на три основні причини, які сприяють розповсюдженню дезінформації: поступальні зміни в спілкуванні та комунікаційних технологіях, політичну невизначеність та збройні конфлікти. Підкреслюється, що всесвітня віртуальна мережа нині стала основним постачальником інформації, а кількість її користувачів швидкими темпами зростає кожного року. Тільки Facebook налічує два мільярди аккаунтів. Інтернет протягом останнього часу створив той віртуальний світ, що набув реальності щодо отримання послуг, придбання товарів, просування брендів і т. ін. Проте в цьому світі не вирішена проблема особистої відповідальності за надання та використання інформації, проблема захисту персональних даних, загострилось питання істини і правди. На даний момент головна мета, яку кожен повинен поставити перед собою – це намагання якомога детальніше аналізувати та “фільтрувати” ту інформацію, яку ми черпаємо із всесвітньої павутини.

Слід зазначити, що фейк виявляється невід’ємною ознакою сучасної культури, адже вона давно визнана симулятивною, тобто такою, що оперує переважно багатократними копіями попередніх копій, штучним продуктом, який користується тимчасовим попитом. Адже за своєю природою вона є споживацькою культурою анонімних користувачів.

*Дейнека Віолета,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
аспірант кафедри трудового права*

ПРОБЛЕМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Побудова правової держави та громадянського суспільства в Україні передбачає суттєве підвищення правосвідомості та правової культури усіх суб'єктів суспільних відносин, оскільки без них неможливо побудувати таку державу і суспільство. Успішне вирішення цих завдань залежить від багатьох факторів, у тому числі і від рівня правового виховання і правової освіти населення країни.

Окрім того, у сучасний період, коли з усією гостротою постали проблеми перебудови правового мислення, усунення застарілих стереотипів у правотворчості і правозастосуванні, підвищення поваги та довіри до закону і правоохоронних органів із боку населення, правове виховання, без перебільшення, стає основним компонентом ідеологічної функції будь-якої держави [1, с. 6].

Під правовим вихованням розуміється організований, цілеспрямований, систематичний процес формування системи правових знань, переконань, навичок правомірної поведінки, поваги до права, який забезпечує перенесення вираженої у законі волі законодавця до безпосереднього виконавця [1, с. 126].

В ключі визначення правового виховання варто навести ряд позитивних і негативних факторів, що впливають на формування правової культури громадян, зокрема, до них належать: 1) політичні фактори (особистий приклад провідних політиків, їхні висловлювання); 2) економічні фактори (інформація про загальний стан національної економіки та перспективи її розвитку і т.п.); 3) соціальні фактори (рівень життя громадян і перспективи його поліпшення, якість соціального законодавства і т.п.); 4) культурні фактори (загальний рівень культури суспільства і т.п.).

Проте все ж основний вплив на формування правової культури громадян здійснює якість національного законодавства, рівень його реалізації та застосування, тобто ефективна робота судових, правоохоронних та адміністративних органів державної влади; ступінь захисту прав і свобод людини. Іншими словами, людина буде поважати державу і право тільки тоді, коли вони будуть надавати їй реальні і дієві інструменти реалізації та захисту її прав, свобод та інтересів.

Відповідну точку зору підтримують науковці і зазначають, що процес правового виховання буде приречений на невдачу, якщо в ньому не здійснюватиметься необхідна злагоджена взаємодія всіх соціальних інститутів суспільства. Саме тут уявляється важливим уникнути зростаючих девіації та криміналізації взаємодії державних суб'єктів правовиховного процесу (шкіл, ВНЗ, правоохоронних органів), громадських організацій та сім'ї [1, с. 68].

Особливої актуальності питання узгодженої діяльності соціальних інститутів пов'язано з тим, що політико-правові інститути, які забезпечували цей процес у колишніх республіках Союзу РСР, в результаті трансформації були або практично зруйновані, або зазнали докорінних змін. Ось чому доволі важливим завданням транзитивного періоду є створення нових демократичних політико-правових і суспільних інститутів, які повинні займатися правовим вихованням громадян цих країн [2, с. 221].

Ряд дослідників доводять необхідність створення багаступінчастої системи правової освіти, яка покликана забезпечити безперервність правовиховних дій щодо населення [3, с. 8]. До цієї системи відносяться наступні елементи: 1) сім'я та дошкільні заклади, оскільки саме тут діти одержують початкові знання про норми поведінки, у них формуються навички їх додержання, виховуються повага до батьків, вихователів, однолітків, людей похилого віку; 2) загальноосвітні і професійно-технічні навчальні заклади, де має сформуватися повага до правової системи вмілому; 3) ВНЗ, де особистість має поглибити правові знання, одержані в середній школі, сформувати професійну правосвідомість; 4) правова освіта і виховання працюючої частини населення країни та пенсіонерів.

Окрім побудови ефективної системи правової освіти маємо враховувати, що в процесі організації правовиховної роботи важливе місце займають такі напрямки, як координація діяльності державних органів і громадських організацій у сфері правового виховання; інформаційне забезпечення правовиховного процесу; методичне забезпечення правовиховної діяльності; узагальнення і розповсюдження позитивного досвіду роботи з правового виховання та ін. [4, с. 430].

Можемо зробити висновок, що на сьогодні в Україні відсутня система правового виховання, яка була б ефективною, і, як наслідок, немає розробленого координаційного та інформаційного забезпечення такої системи. Окрім того, правове виховання піддається впливу різноманітних факторів, що понижує ефективність формування правової свідомості та правової культури.

Література:

1. Правове виховання в сучасній Україні : монографія / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; за ред.: В. Я. Тацій, А. П. Гетьман, О. Г. Данильян. – Харків : Право, 2010. – 368 с.
2. Данильян О.Г. Місце і значення соціального контролю у сфері правового виховання : [«круглий стіл» «Проблеми правового виховання в сучасній Україні»] / О. Г. Данильян // Проблеми законності : академ. зб. наук. пр. / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2009. – Вип. 103. – С. 220-224.
3. Данильян О.Г. Деякі напрями оптимізації правового виховання в сучасній Україні / О.Г. Данильян, Я.О. Овдієнко // Наукові записки Харківського університету Повітряних Сил. Соціальна філософія, психологія. – 2009. – Вип. 2 (33). – С. 3–11.
4. Данильян О.Г. Особливості організації та управління правовим вихованням у демократичному суспільстві / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань // Гілея: науковий вісник : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Укр. акад. наук. – Київ, 2011. – Вип. 50 (№8). – С. 427–433.

Деркач Яна,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 5 група*

МОРАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОБЛЕМАТИКА В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Зі стрімким розвитком технологій у сучасному суспільстві змінюється життєвий світ людини: поведінкові стандарти та цінності особистості. Саме тому актуальним є розгляд у новому світлі таких важливих суспільних регуляторів як право й мораль.

Футуристичні ідеї, про які раніше люди могли тільки мріяти, стали реальністю. Медицина, освіта, наука – значення їх розвитку важко переоцінити, але тут виявляється парадокс на тлі покращення матеріального виникає криза духовності. Мораль є складовим елементом, що активно впливає на розвиток всієї системи суспільства. Вона нерозривно пов'язана з правом, бо їх призначення створення зразку, еталону поведінки. Тут і криється одна з проблем, сучасна культура позбавляє індивіда від ідеалів, а без орієнтира в сучасну інформаційну епоху в потоці безконтрольної інформації, особистість зазнає маніпуляцій, що призводить до моральної деформації.

Так українські філософи О. П. Дзьобань і С. Б. Жданенко зазначають, що «інформаційне суспільство – це суспільство, у якому відбулася втрата взаєморозуміння, що призводить до неможливості знайти загальний стандарт поведінки, загальні ідеї, єдину мову... Такий ціннісний плюралізм постає не стільки виявом свободи, скільки неможливістю дійти спільних ідей через вплив інформації. Засилля інформації призводить до витіснення ціннісно-смыслових настанов; миттєвість і сенсаційність виходять на передовий план, усуваючи сам прецедент серйозної рефлексії».

Увагу привертає філософський погляд І. Канта на зв'язок права й моралі, він визначає їх змістовно-практичну цілісність – ієрархічно побудовану культурно-онтологічну систему. Безумовність морального закону як метафізичного прояву свободи є передумовою кінцевої легітимзації права, що виступає головною інтегративною властивістю цієї єдності. Саме ієрархічне співвідношення моралі і права подане у нормативній піраміді В. Бачиніна, яка містить не тільки сучасні, але й «більш давні та фундаментальні нормативно-ціннісні основи, що склалися протягом всієї історії. В основі цієї нормативної піраміди знаходяться найдавніші заборони – табу, які безпосередньо пов'язані з архетипами. Над ними надбудована система релігійних норм, що внесли до механізму соціонормативної регуляції момент метафізичної абсолютності й виявилися здатними позбавити індивідуальну свідомість труднощів вибору. Наступними є моральні норми, тут кожна людина розглядається як представник окремої соціальної групи. На ідеологічному рівні знаходяться вимоги від держави та основних її інститутів, які вимагають від громадян аби їх практична і духовна діяльність підпорядковувалась політичним цілям і задачам держави. Завершує цю піраміду система правових норм, яка юридично оформлює все вищезгадане у раціональні приписи та заборони. В нормах права «присутній» весь ціннісно-нормативний зміст піраміди. Якщо зникне хоча б один із рівнів то це негативно вплине на правопорядок і соціальну стабільність.

Отже, побудова сучасного інформаційного суспільства призводить до того, що зникають традиційна система цінностей,

орієнтирів. Безконтрольний потік суперечливої інформації, духовне зубожіння і маніпуляція свідомістю призводять до руйнування основоположних принципів моралі. І право, яке закріплює і ґрунтується на основних її засадах також деформується і втрачає авторитет. Наслідком є неефективна регуляція суспільства і його поступове руйнування.

Дзьобань Тетяна

Національний технічний університет «ХПІ»

Навчально-науковий інститут хімічних технологій та інженерії,

2 курс, група ХТ-17а(О)

ЛЮДИНА В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ОСНОВНІ ВПЛИВИ ТА ПРОБЛЕМИ

Сучасні інформаційні й комунікаційні технології, генна інженерія й біотехнології, а також нові технології виробництва їжі й енергії у глобальному масштабі принципово відкривають нові можливості входження людини в інформаційне суспільство і одночасно пред'являють особливі вимоги до її життєдіяльності й поведінки.

Формування нової людини – «людини інформаційної» – це одна з базисних характеристик інформаційного суспільства. У даній характеристиці важливими стають наступні визначальні моменти. Передусім, значущим є те, якою повинна бути особистість в умовах інформатизації. В умовах розгортання інформатизації кожне з діалектично взаємозв'язаних начал людини: фізичне, психічне й соціальне, вимагає спеціального урахування, оскільки тільки в цьому випадку нові можливості інформаційного суспільства можуть бути повною мірою використані для розвитку людини. Без урахування специфіки цих начал людини, інформатизація чревата негативними суспільними наслідками.

Багато проблем сучасної діяльності людини пов'язані з розумінням соціальних і комунікаційних процесів, які проходять процес деформації, обумовлений виходом людської цивілізації на новий етап соціально-економічного розвитку.

Основними соціальними проблемами, пов'язаними з особистістю, в умовах інформатизації є:

- проблема мовної комунікації, що становить ядро інформатизації;
- проблема інформаційної безпеки особистості, яка означає її право на отримання об'єктивної інформації і припускає, що одержана людиною з різних джерел інформація не перешкоджає вільному формуванню й розвитку її особистості.

Впливами на особистість можуть виступати:

- цілеспрямований інформаційний тиск з метою зміни світогляду, політичних поглядів і морально-психологічного стану людей;
- розповсюдження недостовірної, спотвореної, неповної інформації;
- використання неадекватного сприйняття людьми достовірної інформації. Інформаційні впливи є небезпечними або корисними не стільки самі по собі, скільки тим, що управляють могутніми речовинно-енергетичними процесами. Суть впливу інформації якраз і полягає в її здатності контролювати речовинно-енергетичні процеси, параметри яких є на порядок вищими за саму інформацію;
- комп'ютерна злочинність, віруси. Спроба творців вірусів, як правило, молодих людей реалізувати себе у вірусотворчості пов'язана низкою причин: бажанням самостверджуватися, «прогриміти», а також відсутністю усвідомлених життєвих цілей.

Соціум сьогодні – це комунікаційна система, де постійно здійснюється обмін інформацією та думками, і де кожен член суспільства має право на доступ до інформації, на відстоювання власної позиції. Комунікація пронизує всі соціальні процеси, проте має не лише позитивні, а й тривожні наслідки, оскільки призводить до віртуалізації (дереалізації) реальності, уможливлене маніпуляцію свідомістю, перетворює людину у «розірваного» «часткового» суб'єкта, який перетворюється на «ретранслятора» повідомлень, наслідком чого стає втрата власного «Я», втрата особистості.

Людина є не тільки суб'єктом інформаційних комунікацій, які вона створює й використовує. Не меншою мірою вона стає й об'єктом дії інформаційних мереж, оскільки її життєдіяльність забезпечується ними.

Діброва Таїсія,
*Національний юридичний університет
 імені Ярослава Мудрого,
 ІПКЮ, 1 курс, 1 група*

ОСМИСЛЕННЯ ФЕНОМЕНУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ СВОБОДИ

Відповідальність – це здатність суб'єкта відповідати за свої дії. Якщо розглядати відповідальність крізь призму свободи, то бути відповідальним означає бути самостійним, вільним.

У статті В. М. Маліновської щодо юридичної відповідальності як різновиду соціальної вказується, що Аристотель розглядав відповідальність у нерозривному зв'язку з діями суб'єкта та їх наслідками.

Д. Кірюхін у роботі на тему справедливості і права зазначав, що за Кантом відповідальність є базовою характеристикою особи, яка відрізняє її від неживого предмета.

Велика увага приділена філософами співвідношенню відповідальності і свободи. Людина не може нести відповідальність за вчинки, здійснені поза її волею, тобто у результаті примусу. А чи нестиме людина відповідальність за дії, здійснені зі страху? Досліджуючи свободу вибору, Т. Крамар у своїй статті написала, що, відповідальність можлива лише там, де відсутній тиск зовнішніх обставин.

Актуальною в даному питанні є проблема вибору, а саме як зрозуміти, який крок буде вірним. За що у результаті людина відповідатиме?

У своєму дослідженні про логіку взаємозв'язку між моральною відповідальністю і свободою І. В. Ратинська зазначила, що людське існування та свобода невіддільні одне від одного, а свобода починається тоді, коли в людини є можливість вибору. Тобто наявність вибору, який би він не був, свідчить про свободу. Свобода ж, у свою чергу, породжує відповідальність. Від Аристотеля і до Ніцше даний зв'язок є домінуючим. Так, трансцендентальна свобода суб'єкта є тією підставою, яка робить його відповідальним за свої дії.

Філософи називають свободу не даром, а важким тягарем для людини. Так, В. В. Пітулей в роботі щодо проблем відповідальності у соціальній філософії пише, що відповідальність – це неминуча ціна свободи, плата за неї. Дане твердження впливає із прямої залежності, а саме: чим ширше свобода, тим більше відповідальність.

Слід звернути увагу на те, що відповідальність формується на основі того, які вимоги ставить перед індивідом суспільство. Тобто свобода аж ніяк не може перетворюватись на свавілля, яке зачіпатиме інтереси інших осіб.

Отже, проблема відповідальності і свободи є вкрай актуальною та потребує подальших ґрунтовних досліджень на рівні філософсько-правової рефлексії.

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА УПРАВЛІННЯ ПРАВОВИМ ВИХОВАННЯМ У ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

В умовах створення правової держави і демократичного суспільства, інтеграції в європейське і світове співтовариство набуває великого значення проблема правового виховання в Україні. Поряд із поширенням ідей демократизму та гуманізму, справедливості та свободи, рівності громадян перед законом, верховенства права, гарантування державою виконання правових приписів – відбувається переосмислення правових уявлень громадян про права і обов'язки, про законність і дійсність права.

Нажаль, сучасна Україна є спадкоємицею «тоталітарного» сприйняття правової реальності і також правового виховання. Тоталітарна правосвідомість СРСР і його правова культура, що панувала близько 70 років на теренах нашої країни і є породженням режиму тоталітаризму, тому необхідно почати з аналізу тоталітаризму як суспільного явища. Як справедливо зазначає в одній з своїх праць Данильян О.Г., виникнення тоталітаризму пов'язане з кризою, яку переживали європейські країни в 20-30-і роки ХХ сторіччя.

Важливою сутнісною рисою тоталітаризму є формування його на ідеях принципового монізму. Під монізмом слід розуміти одномірність соціального, політичного, правового, економічного і духовного життя тоталітарного суспільства, тяжіння до стирання всілякої різноманітності, у той час коли демократичні системи ґрунтуються на плюралізмі [1, с. 30].

Ситуація в пострадянських країнах, у тому числі в Україні, ускладнюється й тим, що політико-правові інститути, які здійснювали правове виховання і формування правової культури в цих країнах, у процесі трансформації були практично зруйновані. Тому одним із найважливіших завдань держави у цей період є створення нових демократичних політико-правових інститутів, які повинні займатися правовим вихованням населення [2, с. 378].

Задля подолання прірви між «зруйнованим» і ще «недосконало відтвореним» – в Україні необхідно створити не тільки правові інститути, а й обґрунтувати методи та шляхи організації та управління правовим вихованням. Для формування таких інституцій слід визначити, що являє собою правове виховання та окреслити усі можливі його напрямки.

Правове виховання за своїм змістом – це складне, багатоаспектне поняття, яке у рамках правознавства розглядається, або як система соціальної дії права (загально соціологічний аспект), або як функція державних та громадських організацій з соціального управління

населенням, з метою формування у нього необхідного рівня правової свідомості та правової культури. Такий підхід дозволяє зосередити увагу на таких важливих проблемах правовиховного процесу як його організація та управління.

Принципи системної організації й ефективного управління мають вирішальне значення і для досягнення цілей правового виховання в нашій країні. Причому, зведені в певну систему, правовиховні заходи повинні бути взаємопов'язаними, цілеспрямованими й послідовними діями різних структурних підрозділів як державних, так і громадських інститутів, об'єднаних спільним задумом та підпорядкованих єдиній програмі. Організація ефективного правового виховання в сучасному суспільстві потребує теоретичного обґрунтування основних правовиховних заходів та послідовності їх здійснення. Аналіз досвіду правового виховання в нашій та інших країнах, дозволяє виділити основні етапи та напрямки організації правовиховної роботи, послідовне здійснення яких повинне забезпечити необхідний рівень правосвідомості та правової культури населення.

Основними етапами організації правового виховання в сучасному суспільстві є: аналіз стану правовиховної роботи в суспільстві та оцінка її ефективності; розробка на основі цього аналізу поточних та перспективних планів (програм); організація практичної реалізації прийнятих планів (програм); соціальний контроль за ефективністю правовиховної роботи. У процесі організації правовиховної роботи важливе місце також займають такі напрямки, як координація діяльності державних органів і громадських організацій у сфері правового виховання; інформаційне забезпечення правовиховного процесу; методичне забезпечення правовиховної діяльності [3, с. 429-430].

Важливим напрямком діяльності держави з формування необхідного рівня правосвідомості і правової культури населення є законодавче забезпечення правового виховання. Цей напрямок включає два основні аспекти. Перший з них полягає в ухваленні державних законів, правових актів, що регламентують порядок організації та здійснення правовиховної роботи в суспільстві. Другий – припускає створення сучасної, несуперечливої правової системи та забезпечення її реалізації на практиці, що саме по собі має істотний правовиховний потенціал.

Сучасний стан організації та управління правовим вихованням України свідчить про необхідність створення ефективної системи правового виховання, яка повинна забезпечити належний рівень правосвідомості і правової культури населення. Об'єктивно існує нагальна потреба у правовихованні. Основними напрямками підвищення ефективності правового виховання повинні бути: соціалізація індивіда, зменшення рівня криміналізації суспільства та рівня корупції, пошук оптимальних шляхів організації право-виховного процесу в сучасних

умовах, що вимагає чіткого визначення його мети, функцій та механізму реалізації, формування відповідних державних установ та організацій.

Література:

1. Данильян О.Г. Тоталітарна правосвідомість і правова культура та їх характерні ознаки / О.Г. Данильян // Державне будівництво і місцеве самоврядування : зб. наук. пр. / Акад. прав. наук України, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування.— Харків : Право, 2007.— Вип. 14.— С.27-35
2. Правове виховання в сучасній Україні : монографія / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; за ред.: В.Я. Таций, А.П. Гетьман, О.Г. Данильян.— Харків : Право, 2010.— 368с
3. Данильян О.Г. Особливості організації та управління правовим вихованням у демократичному суспільстві / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань // Гілея: науковий вісник : зб. наук. пр. / Нац. Пед. Ун-т ім. М.П. Драгоманова, Укр. Акад. наук.— Київ, 2011.— Вип. 50(№8) — С. 427-433
4. Філософія права : конспект лекцій / под ред. О.Г. Данильяна.— Харьков : Право, 2009.— 170с.

Драганчук Владислав,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого,

військово-юридичний факультет, 1 курс, 3 група

АКСІОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Проблема інформаційної безпеки актуалізувалася з початком гібридної війни проти нашої держави. Саме ця інформаційна агресія виявила значні недоліки існуючих практик захисту інформаційно-культурного простору.

Інформація – сучасний, потужний стратегічний ресурс, котрий сприяє національному прогресу. Учені О. Радченко, і О. Бухтатий виділяють 3 аспекти інформаційних відносин: ідеологічний(створення та поширення в свідомості людини ціннісних настанов, пояснень, обґрунтувань, політичних рішень), інформаційні(обмін інформації між учасниками інформаційних відносин), технологічні (регулювання розвитку різних сегментів інформаційної безпеки). Сучасним над актуальним завданням демократичної держави є забезпечення права на інформацію, гарантування інформаційної безпеки людини та суспільства. Звідси й постає проблема аксіологічної безпеки суспільства.

Аксіологічна безпека – це своєрідна психологічна складова “соціального почуття”. Люди недооцінюють роль цінностей у житті, не розуміють масштабів небезпеки аксіологічної війни. Лише цінності

створюють саму громадянськість, суб'єктивність індивідуума, а тому їх зруйнування впливає на всі напрями життя людини виключно знищуюче.

Вчені доводять, що основою процвітання держави має бути не інформаційна агресія, а сильна внутрішня політика, розвиток моральних принципів, норм, комфортна психологічна обстановка в державі. О. Дзьобань стверджує, що проникання нових цінностей з Зх. Європи викликає певний дисбаланс ціннісний орієнтацій населення, витіснення із національних правових систем вічних, універсальних моральних цінностей, що призводить до втрати людини у праві особистісного життєстверджуючого начала. Така ситуація негативно впливає на аксіологічне підгрунття, й сприяє деформації ціннісних орієнтирів громадян.

У сучасних умовах у формуванні ціннісного простору відіграють мережеві спільноти, проте в них може проявлятися негативний вплив на ціннісний світ людини: невпевненість в безпеці особистих даних у мережі, інформаційні технології створюють можливість руйнування життєвого світу людей, пріоритетів і цінностей, залучення психіки людей у віртуальну реальність, право державних структур на перегляд інформації, намагання певних суб'єктів поставити власні інтереси вище державних, маніпулювання суспільною свідомістю. Тому необхідно розповсюджувати просвітницький, науковий, літературний контент для різних груп населення у різній формі. В останні роки активізувалася об'єднані кримінальні, екстремальні й терористичні організації, які втручаються в інформаційний простір (хакерські атаки на урядові сайти, банки, портали, хуліганські спонукання, кібершпигунство). Захист інформаційної сфери справа не тільки державних органів, а й окремих суб'єктів суспільства, тому потрібно поглиблювати співробітництво держави з громадським сектором, але компанії неохоче співпрацюють, не повідомляють про хакерські атаки, загрози, збитки.

Тому у стратегічному плані державі варто зміцнювати аксіосферу шляхом відтворення цінностей через освіту та виховання, дбати про захищеність культурно-інформаційного поля країни від зовнішніх впливів, при цьому активно співпрацюючи з інститутами громадського суспільства та неурядові аналітичні центри. Держава має стимулювати громадянську ініціативу щодо зміцнення інформаційної безпеки, створювати належні умови для діяльності суб'єктів громадянського суспільства у цій царині.

УКРАЇНСЬКИЙ МЕНТАЛІТЕТ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Що таке менталітет? Кожна людина відповідає на це питання по-різному, адже універсального наукового визначення цього поняття не існує. Менталітет досліджують галузі суспільствознавства: філософія, соціологія, психологія, історія, політологія, філософія права, культурологія. Серед них особливе місце посідає філософія.

Філософський енциклопедичний словник під редакцією В. Шинкарука дає таке визначення ментальності. «Ментальність (від. лат. mens (mentis) – спосіб мислення, склад душі) – характеристика специфіки сприйняття та тлумачення світу в системі духовного життя того чи іншого народу, нації, соціальних суб'єктів, що уособлюються певними соціокультурними феноменами».

У наукову літературу термін «менталітет» увели науковці Л. Леві-Брюль, Л. Февр, М. Блок. Учені по-різному розмірковують про українську ментальність.

Н. Гнасевич відзначає, що «ментальність українців має визначальний вплив на такі основні риси їх політичної культури, як волелюбність, демократичність, толерантність, а також утверджує пріоритет особистих інтересів над загальнонародними, політичний конформізм, схильність до анархізму, міжособної боротьби».

І. Грабовська наголошує, що «на відміну від ідеології чи масової психології, ментальність не можливо виміряти й описати в чітко виражених параметрах, її ототожнюють з душею нашого народу».

В. Ковальський вважає, що «головна закономірність у сенсі феномену ментальності, правової зокрема, полягає у ставленні до влади: українці довели, що жодної влади не визнають і жодної довго не витримують». Дослідник зауважує, що перебуваючи 300 років під польською короною й 350 років під протекторатом Москви, вони залишалися народом, який зберіг незалежність.

До компонентів менталітету зараховуємо: підсвідомість, історичну пам'ять нації, дух нації, природно-правове підпорядкування спрямованості нації. Першоосновою менталітету є архетипи, які проявляють себе як символи в міфах, казках, фольклорі, обрядах, традиціях. Свідомі елементи нерозривно пов'язані зі сферою несвідомого, що розглядається винятково як галузь колективного.

Філософське осмислення менталітету доречно розглядати з двох боків. З погляду онтології менталітет – це реальний феномен, що об'єктивно існує. З погляду гносеології це теоретичний конструкт,

інструмент дослідника, змодельований з метою більш повного прояснення складного суспільного комплексу.

Правова ментальність формується під впливом правових звичаїв, принципів. Вона являє собою правові стереотипи, вкоріненість яких залежить від цінностей певного суспільства. На формування сучасної правової ментальності українців вплинули різноманітні ментальні настанови. Ми погоджуємося з дослідницею Н. Гнасевич, яка виділяє дві групи таких настанов: природні (споконвічні) та набуті в умовах неволі. До перших вона відносить крайній індивідуалізм, домінування емоцій і почуттів над інтелектом і волею, селянськість українців. До других вона відносить психологічну мімікрійність (бажання відповідати певним рамкам), комплекси меншовартості, етноментальну неоднорідність суспільства, екзекутивність (домінування материнсько-жіночого начала над батьківсько-чоловічим).

Отже, менталітет є унікальним філософським явищем. Філософія визначає ментальність як особливий феномен, загальну духовну настроєність, що формує світогляд. Правознавство наголошує, що ментальність є внутрішнім чинником юридично значущої поведінки. Проаналізувавши погляди науковців, менталітет у широкому сенсі можна визначити як систему переконань, поглядів, уявлень, духовних цінностей, стереотипів поведінки індивіда чи суспільної групи.

Дьякова Ольга,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 6 група*

ОСМИСЛЕННЯ ВИСЛОВУ АРИСТОТЕЛЯ «ЛЮДИНА - ЦЕ ПОЛІТИЧНА ТВАРИНА»

Арістотель, як і інші давньогрецькі філософи, не уявляв людину поза суспільством. На його думку, людина у всій повноті здатна реалізувати свій потенціал, саму себе тільки в державі, з її звичаями, традиціями і прийнятими зразками поведінки. Він вважав, що кожен індивід, що живе в державі, в суспільстві, є «політичною твариною», адже являє собою інтерес для будь-якої влади. Виходячи з цього, в обов'язки будь-якої цивілізованої держави входить забезпечення гідного рівня життя кожного члена суспільства.

М. Богатов виклав свої філософські погляди на дану проблематику у своїй статті «Влада і політика: на полях філософії літератури». Автор спирається на праці таких дослідників, як Жак Рансьєр, Жиль Делез, Барбара Кассен. Він стверджує, що «у цьому сенсі поліс існує не в центрі якоїсь вертикалі, де внизу знаходяться незначні і потворні люди, а зверху - благородні і добрі; скоріше поліс - це місце горизонтальне і, як здається, кругле, а тому будь-яка частина, яка виходить за межі кола і що стосується

його, так само віддалена від центру, яким в даному випадку виступає тварина політична».

Велику увагу проблемі виникнення суспільства та держави приділив А. Рубанов, який у статті «Соціальні погляди Арістотеля» розглянув ідеї давньогрецького філософа про соціальну структуру, справедливість, соціальну стабільність і особливу стабілізуючу роль середнього класу. Він приходиться до висновку, що звернення до ідей Арістотеля, які стосуються основ організації соціального життя, багато в чому допомагає адекватно оцінити процеси, що відбуваються в сучасному суспільстві. Основну увагу в роботі автор акцентує на тому, що добросовісність громадянина полягає в умінні панувати і бути підвладним.

У статті «Влада «кращих людей» в соціально-філософських концепціях Платона і Арістотеля» О. Лонін та Д. Григоренко зазначили, що державний лад, заснований на «владі кращих», повинен відповідати типу суспільства і, в силу цього, бути легко сприйнятим. Науковці стверджують, що найкращий державний устрій можна встановити тільки при найкращому управлінні.

Зміст таких понять, як «антропогенна цивілізація», «розвиток людської особистості» розкриває О. Агальцев. У статті «Арістотель про природу спілкування» він аналізує відкриття Арістотелем онтологічної підстави природи людини і спілкування через розгортання її генетичної сутності і самодетермінації. Основну увагу в роботі автор акцентує на тому, що взаємна адаптація людини до людини в безпосередніх соціальних контактах здійснюється через спілкування.

Отже, фразу «людина - це політична тварина» слід розуміти так: лише розвиваючись в суспільстві, людина може сформуватися як особистість.

Перебувати і виховуватися серед людей - природна потреба індивідуума. Поза суспільством людина не може навчитися основним чеснотам, необхідним для правильного функціонування держави. А добро держави Арістотель ставив дуже високо у власній ієрархії цінностей.

Дядюра Даяна,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
факультет адвокатури, 1 курс, 1 група*

КЛІПОВА СВІДОМІСТЬ

Феномен кліпової свідомості виник як закономірна реакція на нову хвилю розвитку цивілізації і посідає провідне місце серед проблем сучасної філософії. Проблематику фрагментованого сприйняття світу досліджували такі вчені як Е. Тоффлер, М. Маклюен, Ф. Гіренок, К. Фрумкін, Дж. Мартін та інші.

В першу чергу, варто зазначити, що поняття “кліпова свідомість” абсолютно відповідає сьогоденній дійсності та темпам розвитку інформаційних технологій. При розгляді проблеми слід врахувати як переваги, так і недоліки данного роду мислення. До мінусів вчені відносять: зниження рівня показників концентрування, а також погіршення стану довготривалої пам’яті, повна або часткова неспроможність до аналізу, послаблення почуття емпатії до інших, тенденція мовного спрощення, що доходить до мінімалізму засобів спілкування, піддатливість людини до впливу ЗМІ, складнощі у засвоєнні знань. Проте водночас кліпове мислення робить людину здатною до мультизадачності, прискорює її емоційні та розумові реакції, захищає від перевантаження шляхом фільтрації інформаційних надходжень.

Вчені вживають термін “кліпова свідомість” як синонім до інформаційної залежності, але сьогодні існує надзвичайно багато актуального матеріалу, який постійно оновлюється, тому кліпова свідомість нам просто необхідна для адаптації в умовах частої зміни інформації, яка подається нашому мозку. Сучасна людина потребує спрощення матеріалу задля економії свого часу. Існує необхідність у настільки великій кількості даних, що не вистачить сил поступово аналізувати весь її обсяг, щоб виділити необхідне. Отже переробку вторинного матеріалу неможливо відносити виключно до негативних явищ.

Технологічний розвиток також звинувачують у залежності від нових яскравих образів, які легше зберігати в свідомості, не використовуючи аналітичних здібностей. Але в умовах віртуалізації звернення до нових форм запам’ятовування є цілком природним процесом еволюції засобів сприйняття. Тепер людина може одночасно виконувати набагато більше справ, ніж раніше. Культуролог К. Фрумкін вважає, що навколишній світ перетворюється на мозаїку, де інформація постає у вигляді розрізнених, мало пов’язаних між собою фактів, що полегшує для людини відбір головного. Тут діє “ефект заголовку”, коли читацька увага зацікавлюється найбільш привабливим. Відповідно, тепер інформація подаватиметься у скороченому варіанті, тому що людська свідомість самостійно не виокремлює важливе серед загального потоку і через це їй необхідні зовнішні регулятори, які призводять до мінімізації застосованих слів та логічних ланцюжків.

Дослідник впливу кліпового мислення на розвиток мовної культури учнів старших класів Ф. Гіренок вважає, що стислість забирає “глибину” прочитаного. Варто розуміти, що корисність мінімізації полягає в тому, що людині легше сприймати більше аспектів одного питання одночасно, що можна віднести до проявів багатофункціональності. Згідно дослідженням психолога Дж. Палладіно, внаслідок кліпового мислення ми поступово втрачаємо здатність до довготривалої концентрації уваги. У своїй книзі “Максимальна

концентрація” автор звинувачує цифрову епоху в перевантаженні уваги, що призводить до втрати ефективності будь-якого результату. Можливо, вже готова інформація має недоліки в порівнянні з тією, яку ми споживаємо внаслідок власного висновку, але проте значно зростають показники обсягу тієї інформації, яку ми можемо отримати на виході. Таким чином, продуктивність виправдовує зміни у сприйнятті навколишнього світу і засоби, якими цей ефект досягається.

Отже кліпова свідомість сьогодні постає не тільки як психічне явище, але й як онтологічний феномен – стан свідомості й актуальний спосіб буття людини в світі.

Єфименко Анастасія,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого,

господарсько-правовий факультет, 1 курс, 2 група

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ФЕНОМЕНУ ГЛОБАЛІЗМУ

Починаючи з другої половини минулого століття, увагу людства привернули терміни глобалізація та глобалізм. В наш час багато вчених, політологів, соціологів, філософів досліджують ці поняття. Майже кожного дня ми чуємо про наслідки глобалізації, які, на превеликий жаль, не завжди є позитивними. Тому, на мою думку, дуже актуальним є питання глобалізму та глобалізації, а саме погляди сучасних зарубіжних та вітчизняних вчених, філософів предметом дослідження яких є вищезазначені поняття.

На перший погляд терміни глобалізація та глобалізм є тотожними, однак на практиці це не так. Глобалізація у філософії торкається наступних питань: становлення суспільних структур наднаціонального рівня; вплив глобалізації на суспільство і на спосіб життя індивідів, моделі життєтворчості; людство як глобальна спільнота і можливості конституювання світового суспільства. У своїй статті, О. О. Фурса виділяє багато підходів до розуміння поняття глобалізм. На мою думку, найточнішим є наступне визначення – глобалізм – це система, що дозволяє завдяки застосуванню новітніх технологій контролювати свідомість і суспільну поведінку людини, і яка домагається усього світу і є світовою революцією в точному сенсі слова, прагне перетворювати весь світ за своїм образом і подобою. Г. Я. Пашуля пропонує визначати глобалізм як неоліберальну модель глобалізації. Головним у неолібералізмі можна вважати те, що вимагається розширення свобод індивідуума, обмеження державного втручання в господарське життя і орієнтація на ринок. Вільний ринок і вільна конкуренція, на думку неолібералів, мають автоматично забезпечити найбільш раціональний і ефективний розподіл ресурсів і капіталовкладень. Однак, існує і

протилежна точка зору, яка полягає у тому, що глобалізм не може бути ідеологією, оскільки він є паралельним процесам націоналізації ідеологій, таким чином, синергетичні процеси глобалізму, внаслідок якого потужні впливи сучасної західної філософії демократії проникли в пострадянські держави та асимілювались у відповідності до аборигенних державницьких традицій. Виходячи із вищезазначеного, можна дійти висновку, що сьогоднішня Україна є «полігоном» для випробовування суспільної моделі майбутнього.

Розглядаючи проблеми глобалізації, неможливо обійти стороною сучасні концепції глобалізму. Серед основних ідеологів виділяють Ж. Атталі, З. Бжезінські, І. Валлерстейна, К. Поппера, Ф. Фукуяму. Неомарксист І. Валлерстейн розбив суспільство на три типи: «мінісистеми», «світові імперії» та «світові економіки». Перші є маленькими суспільствами, для яких характерна єдність культури, тоді як другі – світові імперії, в межах яких виявлялися різні культури. Останній же тип суспільства – не що інше, як капіталізм.

Дуже поширеною є думка, що глобалізм - це ідеологія глобалізації, а антиглобалізм - ідеологія антиглобалістської боротьби. Антиглобалісти вважають, що глобалізація несе негативний вплив на суспільство. Основною причиною цього негативного впливу є те, що до нової системи «відкритого» світу, різні народи і держави підійшли з різним рівнем розвитку та значно відрізняються по своєму економічному, воєнно-стратегічному та інформаційному потенціалу.

Отже, підсумовуючи вищезазначене, мною були зроблені наступні висновки. Глобалізація з кожним днем набирає все більшу швидкість. Можна виділити погляди вчених, які вбачають в глобалізації більше позитивних явищ, ніж негативних, а також вчених, які керуються антиглобалістськими поглядами. Не дивлячись на діаметрально протилежні погляди на це питання, можна сказати, глобалізм є недостатньо вивченим з боку вчених та потребує подальшого дослідження у зв'язку із розростанням процесу глобалізації.

Жорняк Катерина,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого,

міжнародно-правовий факультет, 1 курс, 2 група

КОНЦЕПЦІЯ СВОБОДИ У ФІЛОСОФІЇ ЖАН-ПОЛЯ САРТРА

У сучасному світі актуальною є тенденція саморозвитку особистості. Вона набирає масовості, що добре впливає на суспільство, і заново порушує вічні філософські питання, зокрема питання свободи.

Кожен розуміє це поняття по-своєму, і думки філософів з цього приводу також різняться. Але я вважаю, що Жан-Поль Сартр у головній праці «Буття та Ніщо» найкраще описав свободу особистості, адже на

його думку свобода залежить від самостійності індивіда та його відповідальності за скоєні вчинки.

Сартр у своєму трактуванні свободи виходить з того, що свідомість є «Ніщо», яке у зовнішньому світі речей виступає як отвір. Сартр називає «Ніщо» визначальною характеристикою людського буття. І звідси він ставить питання про те, що повинно існувати якесь буття, завдяки якому «Ніщо» приходить у речі, і таким буттям є буття людини. Саме людина приносить у світ активність, заперечення, сумнів. Цю можливість приносити у світ «Ніщо» Сартр назвав свободою.

Людина сучасності у Сартра представлена як відчужене створіння. Він пише: «Ми всі приречені на свободу». Рано чи пізно перед кожним індивідом постає екзистенційний вибір, який стосується його життя. Це питання не можна залишитись без вирішення. Але який би варіант людина не обрала, вона завжди буде жалкувати про альтернативний варіант, який вона відхилила у минулому. У цьому сенсі люди приречені на свободу.

Яким би не був індивід, у якому б суспільстві і в який історичний період він би не існував, він буде вільним у будь-якому випадку, і ніщо цей факт не змінить. На думку Сартра: «Людина не може бути то вільною, то рабом – вона повністю і завжди вільна або її немає». Цю тезу повинен засвоїти кожен, адже більшість людей зациклені на тому, що обмежує їх свободу, відкидаючи думку про те, що нічого їх обмежити не може.

Насправді існує тільки той, стверджує Сартр, хто сам себе робить і є творінням власного вибору. Людина повинна завжди вибирати, тому що життя – це постійна трансцендентальність, тобто «перевершення» того, що є, і це досягається вільним вибором. Для людської реальності «бути – значить вибирати себе». Жити за таким принципом – значить удосконалюватися з кожним днем, аналізувати будь-яку інформацію, яка поширюється у суспільстві, і вже потім судити про її істинність.

З іншого боку, свобода передбачає відповідальність. Сартр вважав, що тягар відповідальності постійно існує в свідомості. Тільки особистість творить своє буття і сама має вирішувати свою долю. У сучасному світі важливим є усвідомлення того, що людина несе відповідальність перед собою за власний вибір. Перекладаючи відповідальність на інших, людина не може розвиватися далі, вона стоїть на місці.

Отже, Жан-Поль Сартр шукав взаємозв'язок свободи і свідомості, свободи і вибору, свободи і відповідальності. І усі ці елементи охарактеризував у своїй праці «Буття та Ніщо» з позиції екзистенціалізму. Я переконана, що багато людей живуть за принципами, які випливають з концепції свободи Сартра, а для деяких вони можуть здатися неприпустимими. Але на мою думку, сучасне суспільство повинне мати саме таке уявлення про свободу, для якого характерними є вільний вибір свого буття, самостійність вчинків і відповідальність за них.

«УТОПІЯ» ТОМАСА МОРА – ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС

З усіх літературних і політичних творів Мора найбільше значення має «Утопія». Цей твір і досі є актуальним для багатьох країн світу, у тому числі і для України. Мор створив першу струнку соціалістичну систему, хоча й розроблену в дусі утопічного соціалізму.

Важко знайти актуальну проблему соціально-економічного і політичного розвитку Англії XVI в., яка так чи інакше не обговорювалася б в «Утопії». Мор не тільки намалював в «Утопії» вражаючу картину господарського та політичного розвитку сучасної йому Англії, але і показав соціальні наслідки економічних змін в зв'язку з так званним первинним накопиченням капіталу, що призвело до масової експропріації та зубожінні тисяч дрібних селян-власників.

Дослідник Сказкін С.Д. пише у своїй науковій роботі щодо приватної власності у творі «Утопія»: «Різкій критиці піддалися обгородження общинних земель на користь лордів і присвоєння селянських наділів для розширення панських пасовищ». Треба зауважити, що це великий крок вперед, оскільки у попередніх соціалістичних письменників соціалізм носив суто споживчий характер.

«Утопія» — це не просто твір з незвідки. Як освічена людина свого часу Томас Мор використав величезний літературний матеріал, що накопичився впродовж століть. Таким чином, в літературному відношенні «Утопія» Мора створювалася не на порожньому місці, вона творчо синтезувала досвід багатьох поколінь.

Комуністична утопія Томаса Мора об'єктивно виражала настрої і сподівання передпролетаріату — найбіднішого селянства і ремісників, які постраждали внаслідок процесу первісного нагромадження капіталу. В особі основоположників утопічного комунізму передова думка людства вперше поставила питання про необхідність заміни буржуазного ладу ладом, вільним від приватної власності та експлуатації людини людиною. На нашу думку, поставити одне питання — замало для вирішення проблеми, але комуністи-утопісти були обмежені історичними умовами свого часу, вони були просто безсилі вирішити його. І тільки в епоху розвинутого капіталізму «соціалістичні мрії перетворилися в соціалістичну боротьбу мільйонів людей».

Дослідивши наукові роботи вчених-філософів щодо «Утопії», доцільно наголосити, що досі триває полеміка щодо цього твору. Особливу увагу приділено життєвим поглядам письменника, на яких, на думку вчених, побудовано «Утопію». Всі вчені приходять до висновку,

що Томас Мор був суперечливий у своїх баченнях на світ, які він виклав у книзі.

Наприклад, на острові Утопія все одно існувало рабство, так, воно було в більш м'якій формі, але все одно нікуди не поділося. Тому доцільно поставити питання, чи бачив сам Томас Мор вихід із складної ситуації тодішнього суспільства? Томас Мор дуже добре розумів всю складність ліквідації приватної власності, в якій він бачив головну проблему тих днів, в суспільстві його часу.

Отже, доцільно зазначити, що твір Томаса Мора «Утопія» залишається актуальним на сьогодні і є темою обговорення для багатьох сучасних філософів.

Зайцев Владислав,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 9 група*

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ САМОРОЗВИТКУ

Саморозвиток як в минулому, так і в сучасному житті залишається важливим аспектом для розкриття повного потенціалу особистості та є умовою для досягнення успіхів, але кожна людина розуміє його по-своєму, тому в різні епохи розвитку людства існували різні підходи до тлумачення поняття «саморозвиток». Це питання залишається актуальним, тому що самовдосконалення спрямоване на здобуття контролю над своєю свідомістю, чим не займається традиційна освіта. Також прихованою проблемою залишається однобічність саморозвитку. Для детального розкриття цього поняття допоможе звернення до філософського осмислення самовдосконалення на різних історико-філософських етапах представниками різних філософських напрямів.

В епоху Античності поняття «саморозвиток» вивчали Сократ і Арістотель. Філософська система Сократа визначає самопізнання як засіб самовдосконалення. На практиці це можна пояснити таким чином – за допомогою самоаналізу можна коригувати напрямок свого розвитку. В той час Арістотель зазначав, що джерелом саморозвитку є цілепокладання, яке потрібно для впорядкування власних дій.

Середньовічний філософ П'єр Абеляр вважав, що знання не є самоціллю, а лише слугують моральному піднесенню людини. Це судження можна доповнити тим, що знання самі по собі слугують в якості інструмента для забезпечення саморозвитку в різних напрямках: інтелектуальному, фізичному, духовному.

Представники Ренесансу вважали, що саморозвиток повинен бути всебічним і гармонійним, тобто щоб був баланс між фізичним і духовним началом.

На думку І. Канта, елемент, який можна імплементувати в поняття «саморозвиток», щоб подолати його однобічність – моральне самовдосконалення. Так як людина повинна вчитися правильно поводити себе в суспільстві, взаємодіяти з іншими, то це неодмінно впливає на її успішність.

Л. Фейербах вважав, що саморозвиток відбувається в процесі спілкування та спільної діяльності. Саме якісне та правильне спілкування з досвідченою та мудрою особистістю потрібно людині, яка прагне саморозвиватися. Спільна діяльність також веде до успішних результатів в сфері самовдосконалення, вона може бути виражена у взаємодопомозі, дискусіях та полеміці.

Не можна оминати думку Г. Гегеля щодо самовдосконалення. Він стверджував, що умовою розвитку людини повинна бути влада душі над тілом. Неможливо позбутися прокрастинації та нерішучості в своїх діях без сильного духу та сили волі.

Е. Фромм був переконаний, що на саморозвиток впливає соціальне середовище. Врахувавши, що воно має як позитивні, так і негативні риси, тому треба вміти адаптуватися до такого оточення, намагаючись брати від нього лише позитивні аспекти.

Отже, для більш детального розкриття поняття «саморозвиток» треба звернути увагу на такі умови, які підвищують його ефективність: спроможність душі керувати тілом; вміння практичного застосування знань; здатність до самоаналізу, який допомагає визначати свій напрямок розвитку; здібність пристосовуватися до негативного впливу соціального оточення. Щодо того, як подолати однобічність самовдосконалення, то треба врахувати ідеї: гармонійного розвитку людини епохи Відродження; морального самовдосконалення як стрижня саморозвитку в цілому; комунікації з досвідченою та мудрою особистістю.

Зайцев Герман,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ШКОЮ України, 1 курс, 5 група*

ОНТОЛОГІЯ СИМУЛЯКРУ

Симуляція визнана потенційним станом та способом буття постмодерного світу. Симулятивним сьогодні є простір соціальних ролей, політичних і правових відносин, економіки, комунікації, світ культури і мистецтва. Адже саме симуляція є умовою успішної адаптації людини, інтеграції її у інформаційний та речовий контекст сучасності.

Симулякр (від лат. *simulacrum* – копія) – ключовий термін постмодерністської філософії, який означає зображення, однократну чи множинну копію того, чого насправді не існує. Сьогодні симулякр розуміють як культурне утворення, що копіює форму вихідного зразка.

Симулякр може стосуватися будь-яких речей. Першим філософом, що досліджував копії у суспільстві, можна вважати Платона. За Платоном – копія, це створений прототип. Копія не має онтологічного статусу, а тому її засуджують як підробку. Симуляція уявлялась Платону як безперервний процес, де кожна копія породжує групу нових. Платон розрізняв дві стадії копіювання: правдиве відображення й навмисно спотворене.

Свого онтологічного обґрунтування «симулякр» здобув у роботі французького філософа Ж. Бодрійяра «Симулякри і симуляція» (1981 р.), де пояснено ілюзійну ситуацію сучасності. Він зазначає, що «ми живемо в світі симулякрів». Людська праця більше не несе продуктивної функції, а є формальною нормою життя (у кожного має бути заняття). Новини, що передруковуються і множаться засобами масової інформації незліченну кількість разів, в кінцевому рахунку, не мають нічого спільного з реальними фактами. В цьому сенсі праця і новини – є симулякрами.

Аби зрозуміти, як і чому симулякрам вдається приховувати соціальні хиби, Ж. Бодрійяр виокремлює чотири стадії утворення образу:

1) Доброякісне зображення, копія, що має «сакраментальний характер», у яку ми віримо, яку можна назвати відображенням фундаментальної реальності.

2) Злоякісне відображення реальності, недостовірною копія, яка «маскує і спотворює фундаментальну реальність» і носить шкідливий характер; тут знаки і зображення можуть натякати на існування якоїсь невизначеної реальності, але сам по собі знак не здатен до інкапсуляції.

3) Образ, що маскує відсутність фундаментальної реальності, тобто знак є достовірною копією, тому що це копія без оригіналу. Тут символи та образи претендують на репрезентацію чогось реального, коли насправді ніякої репрезентації немає, як і самої реальності першого порядку; і випадкові зображення лише передбачаються тими речами, до яких вони ніяк не відносяться. За Ж. Бодрійяром, образ носить «характер чародійства», де весь сенс штучно зачарований і виявляється відсиланням до алхімічної правди.

4) Фаза чистої симуляції, де симулякр не має ніякого відношення до будь-якої реальності, «будучи власно симулякром в чистому вигляді». Тут образ відображає лише інші образи і претендує на свою реальність виключно заради інших подібних претензій.

Як висновок, хотілось зазначити, що люди створюють псевдореальності і живуть у них через те, що їм так зручно. Прикладом може слугувати політичний істеблішмент, який живе в уявному світі умовних змін, спродукованих справ, штучних фактів та фейкових новин. Симулятивними, у свою чергу, є сфери виробництва і торгівлі, що продукують і розповсюджують штучні товари для їх масового споживання. Отже, сучасна людина власноруч побудувала навколо себе світ симулякрів, мешкання у якому є більш зручним, ефективним і комфортним для неї. Проте, живучи у власних ілюзіях та штучних

цінностях, вона позбавилась усього глибинного, втратила духовність та здатність до критичного мислення.

*Землякова Дарина,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 3 група*

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНЕ РОЗУМІННЯ АБСУРДУ

Абсурдом пронизане все наше суспільство. Він усюди: від внутрішнього світу людини до цілого Всесвіту. Абсурд суттєво впливає на екзистенцію, змінює світогляд та допомагає прийняти нові ідеали. Саме цим обумовлена актуальність теми.

В працях античних і середньовічних філософів закладено певну традицію у тлумаченні абсурду, за якої його суттєвими ознаками є сукупність негативних властивостей об'єктивної дійсності, відсутність у ній логіки, сенсу. Представники філософії екзистенціалізму середини ХХ ст. – А. Камю, Ф. Ніцше, Ж.-П. Сартр наголошували на кризовому становищі людей в сучасному світі, коли їх цінності та ідеали були втрачені. В умовах сьогодення абсурд починає розумітися як особлива модель поведінки і мислення (Л. Андрєєв, Г. Бояджієв, Г. Зверєв, Б. Зінгерман та ін.).

Навколишній світ прагне знівелювати кожен конкретну індивідуальність, перетворити її у частину знеособленого буття, саме тому людина відчуває себе «сторонньою» (А. Камю) у світі байдужих до неї речей та людей. У стані абсурду людина втрачає сенс, свої цінності, ідеали, але ж, попри все, залишається зовнішній світ, внутрішні світи інших людей, природа, суспільство – безліч інших невід'ємних аспектів буття. Отже, абсурд є повноправною його частиною. А ось у екзистенції (внутрішньому світі) відбуваються справжні зміни. Повна відсутність вияву почуттів, емоцій, лише суцільне розчарування і розгубленість. Людина, що довго не спроможна вийти з такого стану і перейти до змін, стає потенційним самогубцем.

На думку І. Шамши, абсурдизм – це сутність, що бунтує проти існування, але не просто існування, а існування без сутності, так, як мистецтво бунтує проти суспільних проблем, проти корупції, бюрократизму, проти того, щоб людина була заради держави. Такий бунт проти безглуздості свого існування обертається для людини парадоксальним шляхом – винайденням сенсової цінності. Питання лише в тому, чи здатна людина відкритися в такий момент зовнішньому світу для формування нового у собі. Теорії абсурду досить оптимістичні. Вони вчать знаходити вихід, змінюючи світогляд, приймаючи нові цінності та ідеали. На думку дослідника Л. Сафонові, через абсурд просвічує сенс буття, здатність протистояти злу, людська схильність ховатись від

неприємних очевидностей. І прикладів того безліч. Хочемо змін в країні на краще, але не беремо у цьому участь, прагнемо щастя, але продовжуємо займатися неприйнятною для душі справою, мріємо про високе, але мислимо побутом, критикуємо сучасне мистецтво, але нічого не створюємо самі. Усюди лише абсурд, який вже став частиною наших реалій. Гірка правда сьогодення – війна заради миру. І це потребує негайних змін, адже ціна бездіяльності – людські життя. Великих зусиль потребує прийняття тих перетворень, що приносить у наше життя абсурд, але чи готові ми до цього?

Отже, екзистенціальне розуміння абсурду – це погляд на проблему відсутності здорового глузду та сенсу через філософське осмислення внутрішнього світу людини. Абсурд перевертає світогляд, не залишаючи шансів на повернення до колишніх ідеалів та переконань. І це не безвихідь, не чорна діра, а лише частина буття, що постає як пошук нових цілей, цінностей, певне «переналаштування» для подальших дій. Абсурд виступає як засіб подолання кризи буття, як сутність, що створює новий порядок речей, як рушійна сила прогресу. Він допомагає переосмислити те, що вже давно потребує нових підходів, адже зміни відкривають шлях до нових звершень Зовнішній світ, що не завжди готовий підлаштовуватися під індивідуальну екзистенцію, готує для особистості щоразу нові випробування, але ніколи не варто втрачати себе і свою унікальність, розчиняючи їх у власній свідомості та безмежному Всесвіті у спробі порозумітися із ним.

Ігнатюк Юлія,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого,

господарсько-правовий факультет, 1 курс, 4 група

ВІРТУАЛЬНА РЕАЛЬНІСТЬ ЯК ФОРМА БУТТЯ

Що таке віртуальна реальність? Поняття «віртуальна реальність» в сучасному значенні вперше використав наприкінці 80-х років ХХ ст. Жерон Ланьє, відомий діяч кіберкультури. Знання про віртуальну реальність можна розглядати як у широкому, так і в вузькому сенсах слова. У широкому» сенсі віртуальна реальність є результатом переживання людиною низки екзистенціально-психологічних станів (уява, фантазія, сон тощо). У вузькому – це комп'ютерна віртуальна реальність. Базовою характеристикою комп'ютерної віртуальної реальності є інтерактивність. Розвиток комп'ютерних наук і технологій надає людині можливість сприймати альтернативний світ, відмінний від реальності. Ця можливість обумовлює, в свою чергу, цілу серію проблем світоглядного характеру, пов'язаних з розумінням віртуальної реальності.

Філософський підхід, який використовується для вивчення віртуальних реальностей, отримав назву «віртуалістика». Філософська

інтерпретація віртуальної реальності може не збігатися з інженерним розумінням цього феномена. Ще Сократ показав, полемізуючи з афінськими полководцями, що конкретні прояви мужності не дають відповіді на питання: що таке мужність як така? Перш за все, не можна погодитися з тими визначеннями віртуальної реальності, які трактують її як ілюзію або як ілюзорний світ. При такому тлумаченні ми втрачаємо найістотніше, а саме те, що віртуальна реальність – це реальність, так як вона фіксується людиною або приладом. Тривимірна графіка, об'ємний звук, що локалізуються людиною, тактильні відчуття тощо – все це матеріальні прояви віртуальної реальності.

Якщо абстрагуватися від етимологічного трактування і спробувати інтерпретувати віртуальну реальність змістовно, то і тут ми стикаємося з неоднозначністю. Віртуальна реальність принаймні амбівалентна, як і техніка в цілому, коли її розглядають в соціокультурному аспекті. Для філософської інтерпретації віртуальної реальності добре підходить формула Е. Маха: світ є комплекс відчуттів. Віртуальний світ - це комплекс відчуттів. Грань між фізичною та психічною реальністю в віртуальному світі стерта. Але якщо віртуал закриє очі або хтось висмикне вилку комп'ютера з розетки, віртуальна реальність зникає. Таким чином, віртуальна реальність неможлива без взаємодії фізичного і психічного, або більш конкретно: вона неможлива без взаємодії людини і техніки.

Віртуальна реальність «вросла» у суспільство. Поступово цей термін виявився поширеним і загальноприйнятим. Примарність, «несправжність» соціальної дійсності відзначається багатьма соціологами й філософами-постмодерністами ХХ ст.: Ж. Бодрійяром, Ж. Дельозом, Ж. Деррідою. Багато представників науки сходяться на тому, що сучасну культуру можна вважати віртуальною, оскільки в її основі лежать віртуальні процеси комунікацій, керовані електронікою. Але при цьому культура є цілком реальною, а не уявною, оскільки являє собою фундаментальну реальність, фізичну дійсність.

Підводячи підсумок, слід зазначити: явище віртуальної реальності займає значне місце у існуванні сучасної людини. Феномен віртуальної реальності може поставати в нашому житті в різних модусах. Не можна категорично зосереджуватися ані на позитивному, ані на негативному характеру цього явища. Вона несе в собі набір різних характеристик, які з різноманітних аспектів впливають на людину, що перебуває в її межах. Яким чином користуватися можливістю заглиблення у віртуальний простір – людина має визначити сама.

ЦІНІСНИЙ ВИМІР ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Інформаційна безпека вітчизняного суспільства має базуватися як на сучасних технологіях, так і ґрунтуватися на різноманітних цінностях, які забезпечать світогляд громадян від агресивних інформаційних впливів. Розуміння інформаційної безпеки має включати в себе не тільки захист інформаційних ресурсів суспільства, держави та людини, а й збереження ціннісних аспектів історичної пам'яті, культурних традицій, специфічного національно-етнічного способу життя українського народу. В цьому контексті дослідники ведуть мову про захист інформаційного суверенітету нашої країни розуміння якого вбирає в себе правові, політичні, ціннісно-культурні, безпекові й інформаційні процеси у державі. Цілком логічно, що програми з інформаційної безпеки спрямовані, в першу чергу, на захист інформаційного суверенітету держави.

На переконання В. Горлинського, існує три групи загроз та небезпек, що проявляють себе у духовній сфері сучасного українського суспільства:

- 1) небезпека руйнування духовного світу людини, що загрожує становленню її свідомості, світоглядним основам, свободі думки, переконань, інтелектуальної діяльності;
- 2) загрози усталеному функціонуванню всіх форм суспільної й масової свідомості та ментальності;
- 3) загрози розвитку культури всього українського суспільства, його етнічних і конфесійних спільнот, а також загрози функціонуванню таких соціокультурних інститутів як наука, мораль, освіта, виховання, мистецтво, релігія, що забезпечують задоволення духовних потреб нації.

З точки зору О. Курбана, найбільш надійним засобом боротьби з інформаційними атаками є створення тотального ментального бар'єру, який може витримати будь-які несподіванки. При цьому одержувачі інформації перебуватимуть на певних ідеологічних позиціях, що дасть їм змогу критично сприймати або взагалі не реагувати на шкідливу інформацію. Створення такого механізму є довготривалим процесом і передбачає налагодження системного інформування на основі мультимедійного ефекту та багатократного повторення відповідних попереджень, розкриття механізмів можливих маніпуляцій і типових фейків, з якими може стикнутися основна маса населення. Формування

такого роду захисту є комплексною роботою, до якої необхідно залучати зусилля та ресурси суспільства, держави та окремих громадських лідерів.

Для посилення ціннісного підґрунтя інформаційної безпеки українського суспільства необхідно розвивати освіту, науку, культуру та загалом гуманітарну сферу нашої держави. Фахівці стверджують, як провідники у суспільство моральних і духовних цінностей, суб'єкти сфери культури, в першу чергу, повинні сприяти розвитку гуманітарних цінностей, загальноприйнятих норм поведінки, етики, залучати та знайомити суспільство із досягненнями вітчизняного та зарубіжного культурного надбання. Водночас, у ринкових умовах неможливо ефективно досягати цих цілей, не побудувавши міцну та сталу фінансово-матеріальну базу суб'єктів сфери культури. Аналізуючи сучасне становище суб'єктів сфери культури в національній економіці України, можна відзначити таке: сфера культури фінансується за “залишковим” принципом, у суспільстві знівельована роль подібних установ, державою дана сфера залишена наодинці з умовами ринкової економіки,

Таким чином, аксіологічний вимір інформаційної безпеки українського суспільства передбачає розроблення та втілення державних програм, за участю суб'єктів громадянського суспільства, з популяризації європейських цінностей, національних ціннісних пріоритетів, демократичних світоглядних орієнтирів.

Капкан Богдана,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ШКОЛОЮ України, 1 курс, 13 група*

ЧИ ІСНУЮТЬ МЕЖІ ЛЮДСЬКОГО ПІЗНАННЯ?

(на основі філософії І. Канта)

Досліджуючи німецьку класичну філософію, не можна оминати увагою всім відомого її родоначальника Іммануїла Канта. Кант - велике ім'я в історії світової філософії, в історії не тільки німецького народу, а й усього людства. Кант був новатором в області філософії, став автором великої гіпотези космогонії й творцем власної філософської системи, присвяченої вивченню походження пізнавальної діяльності, її закономірностей і меж. Саме в полеміці з Кантом народилися філософські концепції Фіхте, Гегеля.

Узагалі вчення І. Канта знайшло відгук серед видатних філософів (В. Асмус, К. Ясперс, М. Хайдеггер, В. Кашин, В. Соловйов, А. Щербина).

Досліджуючи гносеологічну теорію І. Канта, можна зрозуміти, що в ній відбувається «критика» розуму та здійснюється спроба визначення меж людського пізнання, що була спрямована не проти науки, а проти сліпої віри в її безмежні можливості. Відкидаючи догматичний прийом пізнання, І. Кант вважав, що замість нього потрібно взяти за основу

інший – метод критичного філософствування, який полягає в дослідженні прийомів самого розуму, у розчленуванні загальної людської здатності до пізнання та в дослідженні того, як далеко можуть сягати ці межі, щоб з'ясувати їх природу та можливості.

Кант вважав, що людський розум може визнати лише те знання, яке він сам здобував на зрозумілих йому принципових засадах. На протипагу його думкам, раніше висували твердження про те, що в результаті пізнавальної діяльності людські знання повинні відповідати дійсності.

Філософ об'єднує раціональне і чуттєве пізнання, яке проходить три ступені: чуттєве пізнання, розсудок та розум.

Найнижчий – чуттєве споглядання, яке виявляється у тому, аби інформації від зовнішнього світу надати порядку та єдності. Це здійснюється за допомогою апріорних, існуючих у свідомості суб'єкта понять про простір і час. Отже, ми нічого не можемо пізнати поза простором і часом.

Другий ступінь пізнання – розсудок, тобто здатність людини існувати у вже існуючій системі.

Розум - вищий ступінь пізнання, тобто здатність людини створювати щось нове. Розум не має прямого зв'язку з чуттєвістю, а пов'язаний з нею через розсудок.

Чи не одним із найвизначніших досягнень філософа є поділ на «речі-у-собі» (ноумени) та «речі-поза-собою» (феномени). У пізнанні об'єкт існує завжди «для нас », тобто відкривається сторонами, які наші відчуття можуть відтворити. У всіх інших властивостях предмет є закритим для пізнання. Таким чином, поняття «речі-у-собі» позначає певну межу нашого пізнання. Порушити цю межу, яка розділяє «речі-у-собі» та «речі-поза-собою» неможливо, оскільки вона існує лише в середині наших уявлень. Як наслідок, ми можемо пізнати тільки явища і нічого не можемо знати про сутності (ноумени).

Отже, можна зробити висновок, що вчення І. Канта є доволі заплутаним і суперечливим, однак саме це виводить людину на шлях істинного пізнання. Безумовно позитивним у його філософії було уявлення про роль антагонізмів у людському пізнавальному процесі, через які він поставив і спробував осмислити проблеми діалектики. Виділивши ці суперечності, І. Кант визнає їхнє існування лише в розумі людини, а не в об'єктивній дійсності, тому й не бачить шляхів теоретичного вирішення. Підсумовуючи вище зазначене, можна сказати, що засновник німецької класичної філософії ставить надзвичайно важливі проблеми в дослідженні структури пізнавального процесу, багато з яких лишаються актуальними й у наші дні, розкриваючи подальші перспективи в дослідженні гносеологічних можливостей людини й одвічного протистояння розуму та віри.

ДЕЛІБЕРАТИВНА ДЕМОКРАТІЯ ЯК СПОСІБ ПОДОЛАННЯ КРИЗИ В ПРАВІ СУСПІЛЬСТВА ПІЗЬНОГО МОДЕРНУ

У сучасному світі поняття «криза» стає все більш вживаним в наукових колах і це відноситься не тільки до економічних, фінансових або політичних відносин. Системні кризові явища – це, скоріше, діагноз нашого суспільства, який виражається в кризі мистецтва і науки, філософії і релігії, права і моралі, способу життя і звичаїв; кризі форм соціальної, політичної та економічної організації. ХХ сторіччя є найдраматичнішим і найвідповідальнішим з усіх попередніх епох, саме в цю епоху постало питання про виживання людства. Жодна інша епоха не заглядала так глибоко в безодні зла – з'явилося навіть поняття абсолютного зла, цілком позбавленого позитивного змісту, зла, пов'язаного з перспективою знищення людства.

Таким чином, ми вступили в нове тисячоліття з дуже серйозними проблемами і колізіями, як казав Вацлав Гавел (президент Чехії): «Раніше ми сиділи в зоопарку; нас випустили – і ми опинилися в джунглях».

У вітчизняній науці на сьогоднішній день як ніколи гостро стоїть проблема кризи в праві, пов'язаної таким явищем як перевиробництво нормативно-правових актів (даний феномен отримав назву «юридифікація») та низьким рівнем юридичної техніки, що призводить до поширення дефектів норм, втрати ефективності нормативно-правових актів та їх незрозумілості для більшості населення. Як наслідок, суспільство страждає на правовий нігілізм та еkleктизм у свідомості сучасної людини.

Відомий німецький соціолог Юрген Хабермас, досліджуючи «хвороби суспільства» ХХ століття, в якості ліків розглядав концепцію деліберативної демократії. Її ідея полягає в тому, що деліберативна (дискусійна) демократія – це напрям в політиці, при якому прийняття рішень здійснюється не одноособово, а на основі колективного обговорення між громадянами та державою. На відміну від ідеї відомої всім нам демократії, де головним елементом політики є прийняття рішення більшістю, при деліберативній демократії справжню легітимність матимуть лише ті рішення, в обговоренні яких брала участь якомога більша кількість зацікавлених громадян.

Юрген Хабермас, розробляючи власну теорію комунікативної дії, розглядав політичний дискурс як невід'ємну частину політичної системи суспільства та надавав важливого значення участі громадян у прийнятті політично значущих рішень в країні, їхньому обміну поглядами та

позиціями з представниками влади, наявності соціального діалогу (саме тому, деліберативну демократію доволі часто ще називають дискурсивною) Важливим моментом діалогу є те, що його сторони є рівними, а основою слугує право на вільне вираження думок та поглядів шляхом відмови від будь-яких форм насилля, і це право Хабермас називав «ідеальною мовною ситуацією». Метою деліберативного дискурсу є досягнення консенсусу, яким є прийняття рішень на основі загальної згоди, отриманої під час обговорення.

Отже, до основних ознак деліберативної демократії можна віднести: а) рівність учасників обговорення; б) свобода участі у дискурсі; в) всебічне та глибоке вивчення питання, яке є предметом обговорення учасниками дискурсу та г) переважання альтруїзму над егоїзмом та інтересів суспільства над власними.

Підводячи підсумок, варто зазначити, що надзвичайно важливим є поглиблення участі громадян у вирішенні проблем місцевого та державного значення не лише шляхом проведення виборів, але й участю суспільства у дискурсах з представниками влади. На сьогоднішній день певні елементи деліберативної демократії вже можна простежити і в нашій державі. Так, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» закріплює можливість за територіальною громадою проводити громадські слухання та загальні збори для зустрічі з депутатами відповідної ради та прийняття рішень місцевого значення.

Карпій Ольга,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого,

міжнародно-правовий факультет, 1 курс, 4 група

ФІЛОСОФІЯ АБСУРДУ АЛЬБЕРА КАМЮ

Філософія ХХ століття характеризується розвитком екзистенціалізму – напряму, де людина розглядається як страждаюча істота, що має свободу вибору. Однією з основних рис екзистенціалізму є те, що на перше місце висуваються різні категорії, серед яких є поняття абсурду. Саме дослідженню цього поняття Альбер Камю присвятив декілька років свого життя.

А. Камю був ірраціоналістом і заперечував можливість пізнання світу, бо вся дійсність, на його думку, є беззмістовною і нерозумною. Він цікавився питанням про те, чи варто людині жити і, на жаль, прийшов до невтішного висновку: людина є смертною, а її доля трагічна і безглузда. Людське існування завершується смертю і приводить людину до відкриття «абсурду» як кінцевої правди своєї долі на землі.

Абсурд філософ вважав основною проблемою людського життя. Цей термін визначається як нісенітниця чи безглуздість. Всі свої думки з цього приводу А. Камю висловив у своєму філософському есе «Міф про

Сізіфа». Ця робота починається зі слів: «Є тільки одна справді серйозна філософська проблема – проблема самогубства. Розв’язати, варте чи не варте життя того, щоб жити, означає дати відповідь на основне питання філософії». Проблема самогубства не втратила своєї актуальності від часів Камю і сьогодні залишається предметом дискусій багатьох мислителів і захисників права кожного на свободу вибору. Камю зазначає, що самогубство є соціальним явищем, проте причини його слід шукати у внутрішніх переживаннях людини. І такою причиною він називає почуття абсурду, яке кожна людина може відчувати внаслідок незлагодженості між самою собою і своїм життям.

«Людина, яка усвідомила абсурд, уже навіки від нього залежна» – визначив філософ. Камю пише, що цей абсурд існує лише в почуттях людини і виникає через усвідомлення людиною швидкоплинності життя, та поза людським розумом його не існує. Коли зникне свідомість – зникне і абсурд, проте такий варіант виходу для Камю не підходить. Якщо ж сенсу життя немає, то чи є інший вихід крім самогубства? Це питання Камю розкрив в останньому розділі своєї праці – притчі про Сізіфа.

Дивлячись на життя Сізіфа у звичайному світі філософ робить висновок, що Сізіф уже є абсурдним персонажем. Він пише: «Його презирство до богів, ненависть до смерті і бажання жити коштували йому невимовних мук – він змушений безцільно напружувати сили. Така ціна земних пристрастей». Камю звертає увагу на стан Сізіфа під час короткої зупинки – в цей момент до нього повертається свідомість. Тому цей міф є трагічним, бо головний герой має свідомість. Про яку кару для Сізіфа можна говорити, якби він мав надію на успіх? Ця свідомість допомагає йому зрозуміти, що така доля є нескінченною і над цим він замислюється, спускаючись з гори.

Роботу «Міф про Сізіфа» називають маніфестом філософії абсурду. Альбер Камю незвично підійшов до цієї проблеми, розглянувши її не як висновок, а як початок роздумів. Камю визначив три наслідки, до яких може привести людину відчуття абсурду: «бунт», «свобода» і «жага». Основним виходом зі стану абсурду він обрав «бунт», що означає «діяти». Про це він говорить у наступних роботах. Таким чином, філософія абсурду Альбера Камю побудована на усвідомленні людиною цього явища і утвердження ідеї «бунту» єдиним доцільним виходом з такого стану.

ПРОБЛЕМА ЩАСТЯ В ІСТОРІЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ

Наразі багато філософів сучасності досліджують поняття, які турбували людину ще з Античності. Одним з таких є поняття «щастя». Філософи стверджують, що в нашому мобільному світі люди зовсім загубили почуття справжнього задоволення, насолоди від будь-яких вчинків, речей, перестали черпати часточки радості з будь-чого. Ось тому проблема щастя людини є актуальною і зараз у сучасному світі.

Щастя для кожної людини є особливим поштовхом для досягнення чогось більшого у житті. Для кожного це або матеріальне прагнення, або духовне. Як казав Фейербах: «Де немає прагнення до щастя, там немає прагнення взагалі. Прагнення до щастя – прагнення прагнень». Таким чином, Фейербах окреслив важливість щастя для людини, його значення для подальшого розвитку людства.

Так, на думку Дж. Локка: «Щастя у своєму повному обсязі є найвища насолода, до якого ми здатні, а нещастя – найвище страждання». Досягнувши щастя, людина ніби дізнається щось невідоме, нерозгадане, торкається незаних ще нікому почуттів. Філософи по-різному намагалися трактувати сенс поняття «щастя». І не можна стверджувати, що хтось правий, а хтось – ні, бо кожен вкладав своє бачення у поняття «щастя». Досить цікавою була думка Ф. Ніцше, який вважав, що щастя є в кожному прожитому нами дні. Кожний день приносить для нас радість, і треба насолоджуватися тим, що маєш зараз. Гете стверджував: «Тільки той по-справжньому щасливий і великий, кому не потрібно ні підкорятися, ні наказувати, для того, щоб являти собою щось». На думку Гете, ми повинні прагнути бути самими собою для отримання справжнього, а не фальшивого щастя.

Цікаво трактує проблему щастя філософ Античності Аристотель. На його погляд, ані розкіш, ані багатство, ані почесті не можуть бути справжнім щастям для людини. Це всього лише зовнішня оболонка, якою людина прагне похизуватися перед публікою, однак це одномоментне явище. Згодом це переростає в певні цілі, досягнувши які, людина як раніше лишається незадоволеною. Тому на думку Аристотеля треба шукати щастя глибше. Для філософа щастя людини полягало у діяльності, активному пошуку радості. Саме шлях до реалізації чогось і є вже щастям, бо людина прагне дійти певної поставленої мети. І цей часом складний, з перепонами (або легкий) шлях є щастям досягнення мрії. Ще одним не менш важливим аспектом поняття щастя, за вченням Аристотеля, є задоволення життям. Людина, яка вміє насолоджуватися кожним днем, бачить гарне у всьому і є щасливою.

Продовжуючи розгляд нашої теми з позицій сучасної філософії, зазначимо, що А. Шопенгауер досить негативно ставився до поняття «щастя». Він підкреслював: «Є одна для всіх вроджена помилка – це переконання, ніби ми народжені для щастя». На думку Шопенгауера, істинним щастям для людини є відсутність страждань. Філософ стверджував: «Щастя, як і здоров'я, коли його не помічаєш, значить воно є».

Однак з часом думки про щастя в історії філософії змінюються. Низка сучасних філософів запевняють, що людина щаслива зараз, в даний час. У сучасному світі людина є щасливою з будь-якої дрібниці і єдиним цінним у понятті «щастя» є емоції, почуття, переживання, які людина виражає щиро.

Таким чином, і в наш час досить складно відповісти точно на питання що таке взагалі «щастя». Для кожного воно різне, і сказати, що саме матеріальний світ чи духовний є важливішим для отримання щастя не можна.

Кліменко Дар'я,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
аспірант кафедри фінансового права*

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Сучасний етап існування нашої країни сповнений великою кількістю суперечностей та проблем, які є невід'ємною частиною повсякденного життя. Економічна криза, неефективна політика державної влади щодо її подолання, політична нестабільність, невиконання передвибірних обіцянок політичними діячами, засильство корупції в усіх ешелонах публічної влади тільки ускладнюють ситуацію у правовій сфері та прискорюють процес втрати громадянами України як моральних, так і правових орієнтирів [1, с. 174]. На жаль, рівень правової культури сучасного суспільства знаходиться на досить низькому показнику. У свою чергу це проявляється у сплеску криміногенної ситуації в молодіжному середовищі. Звідси й тенденція до омолодження злочинності і розвиток різних форм девіантної поведінки серед підлітків. Підтримання соціального порядку в таких умовах вимагає особливих механізмів соціального контролю.

Розвиток суспільства безпосередньо залежить від культурного і інтелектуального потенціалу кожної людини, де особливу функцію виконує культура і виховання. Загальновідомо, правове виховання є найважливішим засобом, що дає можливість всім членам суспільства отримувати правові знання. Тому важливу роль у формуванні ціннісно-правових орієнтацій відіграють сім'я, дошкільні заклади, загальноосвітні середні школи, вищі навчальні заклади, установи післядипломної освіти,

установи культури і мистецтва, державні установи, засоби масової інформації.

Важливим компонентом інституту правового виховання, для того щоб його діяльність була цілеспрямованою та ефективною, необхідний постійний соціальний контроль. Термін «соціальний контроль» поняття багатозначне. Його можна розглядати як у широкому, к і вузькому розумінні. У першому – це сукупність механізмів у соціальній системі (суспільстві, соціальній групі, організації тощо), за допомогою яких забезпечуються його самоорганізація й самозбереження шляхом встановлення й підтримки певного нормативного порядку й використання відповідних зразків поведінки, якими можуть бути окремі цінності, правові й моральні норми, адміністративні розпорядження, звичаї, традиції та ін. У другому значенні під цим поняттям в основному мається на увазі сукупність засобів і методів впливу суспільства на небажані форми девіантної поведінки з метою їх елімінавання (усунення) або скорочення, мінімізації [2, с. 221].

Слід зазначити, що соціальний контроль останнім часом активно вбудовується в антикорупційну діяльність держави, тому рівень правового виховання набуває активного розвитку серед державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування, адже на них покладено завдання щодо забезпечення правового виховання населення. Тому сьогодні питання етики публічної служби, правової вихованості управлінських кадрів вимагають першочергової уваги. Крім того, в умовах транзитивного суспільства курс на побудову правової держави передбачає масштабне реформування. При цьому політико-правова, адміністративна, судова, економічна реформи повинні забезпечуватися не тільки належними юридичними механізмами, фінансовими і матеріальними ресурсами, а й професійними кадрами [3, с. 274].

Крім того, державні органи, органи місцевого самоврядування повинні розробляти певні програми, які спрямовані на організацію та здійснення правового виховання у суспільстві. Така робота не може бути здійснена без відповідного правового забезпечення, тому правове виховання повинно здійснюватись на законодавчому рівні.

У процесі правового виховання повинні брати активну участь засоби масової інформації (ЗМІ). Правове виховання також передбачає створення певної системи, яка направлена на навчання та виховання правової культури. Поширення правової інформації через ЗМІ у наш час є найпотужнішим засобом розповсюдження доступу громадян до такої інформації. Про закон потрібно мовити професійно та доступно. В ході правового інформування населення ЗМІ зобов'язані дотримуватися певних принципів при виборі змісту та обсягу правової інформації. Найважливіші принципи з них, на наш погляд, є наступні: актуальність і своєчасність правової інформації; негативна оцінка протиправних діянь і їх караність; потреба правової інформації для повсякденного життя і діяльності

населення; конкретність і доступність правової інформації; достовірність і об'єктивність правової інформації; оптимальність правової інформації (оптимальне співвідношення позитивних і негативних фактів) [4, с.10].

Правове виховання належить до основних політико-правових інститутів, яке здійснює певний вид соціальної діяльності з управління і регулювання суспільних відносин [5, с. 189].

Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що наявність високого рівня розвитку правової культури особистості - запорука високої соціально-правової активності громадян, об'єктивно необхідної в умовах дестабілізації сучасного суспільства. У процесі правового виховання повинні брати участь не тільки сім'я, навколишнє оточення, а й різні організації, установи та ЗМІ. Тому, чим вище буде інформування та обізнаність суспільства щодо правового виховання, тим меншими будуть прояви девіантної поведінки.

Література:

1. Данильян О. Г. Деякі напрями оптимізації правового виховання в сучасній Україні / О.Г. Данильян, Я.О. Овдієнко // Наукові записки Харківського університету Повятряних Сил. Соціальна філософія, психологія. – 2009. – Вип. 2 (33). – С. 3-11.
2. Данильян О. Г. Місце і значення соціального контролю у сфері правового виховання : [«круглий стіл» «Проблеми правового виховання в сучасній Україні»] / О. Г. Данильян // проблеми законності : академ. зб. наук. пр. / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2009. – Вип. 103. – С. 220-224.
3. Правове виховання в сучасній Україні : монографія / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; за ред.: В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна. – Харків : Право, 2010. – 368 с.
4. Данильян О. Г. Особливості організації та управління правовим вихованням у демократичному суспільстві / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань // Гілея: науковий вісник : зб. наук. Пр.. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Укр. акад. наук. – Київ, 2011. – Вип. 50 (№ 8). – С. 427-433.
5. Філософія права : учебник / под ред. О.Г. Данильяна. – Москва : ИНФРА-М, 2007. – 336 с.

ПРОЯВИ НІГІЛІЗМУ В СПОЖИВАЦЬКІЙ КУЛЬТУРІ

Актуальність даного дослідження пояснюється сутнісним зв'язком понять «нігілізм» та «споживацтво», зокрема у просторі сучасної символічної культури. Нігілізм (від лат. «ніщо») – специфічний спосіб ставлення людини до світу, що піддає сталі цінності запереченню і ревізії. Нігілістичні погляди з'явилися ще в античній філософії та пройшли декілька етапів. Варто зазначити, що у філософів різних часів було не однакове бачення його змісту. Так, Ф. Якобі, розумів під нігілізмом ототожнення буття з так званим «спекулятивним мисленням», Г. Гегель пов'язував нігілізм із нездатністю трансценденталістської моделі забезпечити єдність мислення і буття. А. Камю розумів нігілізм як волю до заперечення та відчаю, що пов'язується з усвідомленням абсурдності людського існування. Проте найбільш радикальним уявляється нігілізм Ф. Ніцше, що набув форми імморалізму й волюнтаризму. В значенні головної характеристики нігілізму можна визначити втрату етично-ціннісного підходу до світу і до людей.

Сьогодні філософія вводить таке явище як трансформація суб'єктності. Мова йде про суспільство масового споживання, де етика знаходиться на вкрай низькому рівні. Споживацтво вже виходить за межі матеріальних відносин і стає характеристикою свідомості і способу буття людини. Із матеріальної практики воно перетворюється у практику соціокультурну. Як наслідок – традиційні форми соціальної адаптації людини заміщуються новими формами, зокрема шляхом в асоціальність. Споживач – це новий специфічний тип людини, що стає масовим.

В свою чергу, під терміном «споживацька культура» пропонується розуміти середовище знаків і символів. Будь-який товар сьогодні набуває символічного забарвлення. Від споживання речей людина переходить до споживання знаків – престижу, успіху тощо. Таким чином, споживач потрапляє в залежність від технологічних ланцюжків споживання. Коли цей процес захоплює людину цілком, стає центром її життя, виникає ринкове явище споживацтва, пов'язане з односторонньою залежністю людини від речей і нестримним прагненням їх придбати. У споживацькій культурі відсутні великі цінності та ідеали. Люди сьогодні не шукають сенс життя, та не займаються пошуками свого призначення, а живуть насолоджуючись кожним днем та самим собою. Отже, споживацька культура, яка більш не орієнтована на виробництво і накопичення цінностей, водночас перестає бути орієнтованою і на особистість, тобто йдеться про так звану «деструкцію особистості», тобто

руйнування будь-яких соціальних норм і цінностей, відчуженість, внутрішній протест, переоцінку цінностей.

Нігілізм – «життя всупереч» – це закономірна реакція неуспішних людей на їх власну неспроможність пристосуватись до успішних прошарків суспільства – еліти. В результаті: виникнення субкультур, або, навпаки, референтних груп, що створюють середовище наслідування та копіювання, соціокультурних брендів і практик – середовище символів. Термін «бренд» нині являє собою уявлення про відповідний товар, послугу, компанію, стиль, або особистість. Бренд у сучасному світі, особливо для молоді, є символом успіху, статусності, тому здатен повною мірою впливати на вибір споживача.

Таким чином, ринкові принципи домінують сьогодні у всіх сферах життя, включаючи мистецтво, освіту, ідеологію, родинні стосунки, політику. Адже головною цінністю сучасної культури є комфорт. Людина живе заради символу, для того, щоб здаватися, а не для того, щоб бути. Проте знаками легко маніпулювати. Споживацька знакова система захоплює свідомість людини, інтегрує людину у себе, підкорює собі, роблячи своєю жертвою. Людина-знак, людина-споживач повністю облишена творчої ініціативи.

Коконос Вікторія,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 5 група*

ПРО СИСТЕМУ МЕТОДІВ В НАУКОВОМУ ПІЗНАННІ ПРАВА

У сучасній правовій науці питання використання методів і форм пізнання, не дивлячись на його досить широке вивчення, стоїть досить гостро. Проблеми методології права можна віднести до вічних і завжди актуальних проблем юриспруденції.

Успіх дослідження більшою мірою залежить від правильності обраного методу, від його актуальності і відповідності сучасному стану науки і суспільства. Враховуючи, що право є одним з регуляторів суспільних відносин і способів впливу на їх розвиток, вибір способу дослідження має більше значення не лише для розвитку правової системи, але і суспільства в цілому.

Методологія пізнання правових явищ зазвичай визначається як сукупність різних методів, прийомів отримання нових знань про право. Питання методології науки виникли досить давно, тому що сама наука є частиною духовної культури людства, формою осягнення буття. Проблеми методології пізнання права, зокрема, сходять до методології пізнання в цілому. Створення методологічної проблематики зазвичай пов'язується з філософськими ідеями древніх греків, перш за все з вченням Аристотеля. У Новому часі – з такими значущими для філософії

вченими, як Ф. Бекон і Р. Декарт, а в подальшому – Дж. Локк, І. Кант, Г. Гегель, К. Маркс, Г. Спенсер.

Структурно методологія має декілька рівнів: діалектико-світоглядний, загальнонауковий (міждисциплінарний), спеціально-науковий, перехідний від пізнавально-теоретичної до практичної діяльності.

Відносно юридичної методології та її особливостей, на відміну від загальнонаукової, слід погодитися з думкою А. М. Бернюкова про те, що «методологія права не має яких-небудь принципових відмінностей від загальнонаукової методології, але, складаючи її різновид, має свою специфіку, яка визначається особливостями об'єкта, функцією і метою пізнання».

Отже, правознавча методологія не може перечити загальнонауковій, оскільки є її різновидом. У той же час, враховуючи спеціальний предмет дослідження, використання лише загальнонаукових методів буде недостатньо для його вивчення. Потрібні спеціальні методи, що дозволяють ефективно досліджувати специфіку предмета юриспруденції.

До загальноправових слід віднести такі методи, як: історико-правовий, порівняльно-правовий, формально-юридичний, метод інтерпретації.

Самостійним методологічним напрямом є юридична герменевтика, предметом якої є інтерпретація правових норм, збагнення їх сенсу, осмислення всієї правової дійсності в цілому. Як зазначає Д. А. Керімов, розуміння герменевтичного прийому як особливого методу тлумачення правової норми включає не тільки буквальну розшифровку тексту норми, що тлумачиться, а й оцінку правової ситуації, супутньої реалізації цієї норми.

Формування і застосування методів в процесі пізнання завжди підпорядковується певним нормам і цілям. У своєму дослідженні «Проблеми сучасної методології пізнання правових явищ» А. С. Палазян розробляє концепцію логіки пізнання, що виражається у формі так званих методологічних установок. Найважливішими з них він визнає об'єктивістську і суб'єктивістську. На думку науковця, у методології права можна виявити приклади поєднання обох цих установок.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що використання загальноправових і спеціальних методів дослідження сприяє ефективному і правильному розумінню, а отже, й вирішенню важливих питань правознавства.

ФІЛОСОФІЯ ЛЮБОВІ ЕРІХА ФРОММА

Філософське осмислення теми кохання завжди було і залишається актуальною проблемою. Адже однозначного тлумачення поняття любові надати неможливо. Оскільки кожен, кому пощастило пережити це почуття, трактує його по-своєму. До даної теми зверталися такі видатні філософи, як Еріх Фромм, Фрідріх Ніцше, Людвіг Андреас Фейєрбах та інші. Проте зупинитись хотілось на філософії Еріха Фромма, зокрема на його концепції «псевдо любові».

Залежно від «об'єкту любові» видатний філософ виокремлює: «братську любов», «материнську любов», «еротичну любов», «любов до себе», «любов до Бога». Однак у наш час поняття любові є дещо спотвореним та існування даних форм в чистому прояві є досить рідкісним явищем. Адже свідомість сучасної людини спрямована виключно на матеріальні блага. Це зумовлено тим, що в умовах ринкової системи все зводиться до обміну, торгу та споживання. Головна мета суспільства — вдало вкласти власну робочу силу та енергію задля отримання максимального прибутку. Таким чином, людина штучно послаблює свої духовні потреби, намагаючись замінити їх на матеріальні. Її сутність, за Хакслі, зводиться до таких якостей: «ситий, добре одягнений, сексуально задоволений». Саме це і є найголовнішою передумовою поширення форм так званої «псевдо любові», як прояву неврозу людини, певної патології.

Любов на основі так званого «командного духу», за Фроммом, є проявом патології. Оскільки люди, які вступають в шлюб і намагаються діяти злагоджено, як команда, націлені на взаєморозуміння та терпимість, але при цьому не досягають глибинної єдності та залишаються чужими один одному.

Виявом неврозу людини є також почуття неоднозначної прив'язаності до одного з батьків з подальшим перенесенням їх характерних рис на «об'єкт любові». Це може призвести до емоціонального спустошення. Оскільки людина не задовольняє потребу в тому викарбуваному на підсвідомому тлі рідному та знайомому ідеалі. Різновидом такої патології може бути, наприклад, відношення зрілого чоловіка до своєї дружини, як до матері.

Наступною формою «псевдо любові» є «ідолопоклоніння», що проявляється у перетворенні коханої людини в кумира. Індивід повністю підкорюється своєму партнеру, вважаючи його найвищим благом. Таким чином, замість того, щоб знайти себе та досягти єднання, особистість втрачає себе в іншій людині.

Е. Фромм виділяє такий вид патології як «сентиментальна любов», основою якої є внутрішні переживання особи. Наприклад, людина спостерігає за щасливою історією фільму та в думках переживає дану картину, ототожнюючи її з собою. Таким чином, вона помилково вважає, що задовольняє свою потребу в любові.

Ще одним проявом невротичної любові, на думку Е. Фромма, є «використання проєктивних механізмів, для того щоб піти від своїх власних проблем і замість цього зайнятися недоліками і слабкостями партнера». Така особистість не помічає власних недоліків, а спрямовує всі зусилля на перевиховання іншого. Такі відносини приречені на поразку. Оскільки сутність людини не може довго терпіти будь-якого ущемлення в її власній свободі.

Любов — це насамперед мистецтво, осмислення та опанування якого коштує значних зусиль. Вона є найважливішою потребою людської душі, яку сучасна особистість намагається замінити різноманітними формами «псевдо любові». Отже, необхідно зупинитися у цій шаленій естафеті за матеріальним благополуччям та дослухатися до своєї внутрішньої сутності. Перш за все, важливо навчитися розраховувати власну енергію та життєві сили для досягнення гармонії між матеріальним та духовним началом всередині себе.

Котова Аліна,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 4 група*

ПРАВОВИЙ ІДЕАЛ ТА ПРАВОВА ДІЙСНІСТЬ: ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ У СВІДОМОСТІ ТА ПРАКТИЦІ

З позиції правового ідеалу, право, як особливе суспільне явище розглядається як значуща цінність, поведінковий еталон, основа цивілізації і культури, важливий гарант гідного існування особистості. Вимоги правового ідеалу і багатогранний потенціал права в основному збігаються і спільно виступають як об'єктивні критерії оцінки правової дійсності.

Як стверджує У.Таймасханов, слід вести мову про два домінуючих підходи до проблеми правового ідеалу. Згідно з першим підходом, правовий ідеал ототожнюється з нормами моралі. Такий підхід за своєю суттю є філософським або філософсько-правовим. Він має значення в оцінці правової дійсності з погляду природно-правових принципів, що розглядають право, юридичний закон вторинним по відношенню до природного права, яке і є ні що інше як правовий ідеал.

На думку А. Величко, правовий ідеал обумовлений правовими морально-етичними нормами та має визначальний вплив на суспільні уявлення про найбільш досконалу державно-правову організацію

суспільства, що є кінцевою метою суспільних прагнень та суспільної діяльності.

А. Алексеева стверджує, що „... вчення про правовий ідеал повинен відкинути властивий йому старий утопізм і перейти до істинного, здорового реалізму. Основною темою цього вчення має бути не відшукання кінцевої формули суспільної досконалості, а вказівка тих дійсних шляхів і засобів, за допомогою яких може бути поліпшений всякий можливий правопорядок. Це можливо при повній свідомості. Подібне поліпшення може вилікувати багато хвороб суспільства, але не в змозі перетворити суспільство і довести його до стану земного раю.

Правовий ідеал включений у структуру правової ідеології, як сукупність офіційно прийнятих поглядів на мету і завдання права, правового регулювання тієї чи іншої сфери суспільних відносин.

Отже, на нашу думку, дослідивши певні погляди на правовий ідеал та правову дійсність, логічно зробити деякі висновки і узагальнення. По-перше, в умовах становлення і функціонування громадянського суспільства і правової держави, коли особистість, її права і свободи проголошуються як вища цінність, система права і правова дійсність, що склалася, певною мірою зорієнтовані на правовий ідеал. По-друге, будучи категорією ціннісного порядку і займаючи нейтральну позицію, правовий ідеал лише опосередковано впливає на розвиток системи права і правового життя суспільства. До правового ідеалу можна лише прагнути, форсувати ж його потужний потенціал вольовими діями не є можливим. По-третє, об'єктивне співвідношення природного права і правового ідеалу привносить в систему права такий важливий ціннісний компонент як правові закони. Тим самим, абстрактний зміст правового ідеалу певною мірою привноситься у систему чинного законодавства і плідно впливає на життєдіяльність громадянського суспільства.

Кочолодзян Марія,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
факультет адвокатури, 1 курс, 1 група*

ПРАКТИКА ПАРТИЦИПАЦІЇ У СУЧАСНІЙ КУЛЬТУРІ

Практика співучасті, або партиципації, набуває дедалі більшого поширення в різних галузях нашого життя. Насамперед це пов'язано з розвитком і популяризацією інтернет-технологій, блогінгу, мікроблогінгу, мас-медіа, соціальних мереж тощо. У людини як суб'єкта культури, економіки, політики та взагалі соціуму з'являється певний абсолютно унікальний практичний досвід співавторства в різних галузях і сферах. Безліч публічних та анонімних авторів створюють контенти, влаштовують

форуми, перформанси, флешмоби, перетворюючи комунікацію у сучасний спосіб буття людини в світі.

Партиципація (культура співучасті) – це певне наближення людини, що раніше була просто споживачем культурних цінностей, до позиції їх виробника, активного учасника творчого простору. Доречно згадати про автора багатьох праць на тему ролі партиципації в сучасному світі – Г. Дженкінса, який зазначає, що саме завдяки дивовижному феномену співучасті ми можемо спостерігати демократизацію культурного виробництва. По-перше, йдеться про зміну позицій, тобто сьогодні популярний авторський продукт створює не еліта, якій раніше було делеговано цю роль, а, по суті, кожен, хто забажає. Так, будь-який індивід стає співнаповнювачем цифрового середовища, яке згодом видозмінюється, враховуючи наші потреби і запити. По-друге, говорячи про партиципацію, не можна обмежуватись лише соціальними медіа, оскільки насправді культура співучасті – це певна ідеальна конструкція, розповсюдження і втілення якої характеризує будь-яку сферу життя, адже в умовах глобалізації і швидкої зміни цінностей, поглядів, інтересів саме в такий спосіб можна не тільки одноразово зацікавити, але і в подальшому залучити людей у певну галузь.

Практика співучасті стає впливовим аспектом у політиці та громадській сфері. Вона допомагає у залученні коштів, розповсюдженні інформації, підтримці законодавства та петицій, а також інших політичних, економічних та культурних заходах. Практика співучасті використовується також у сучасному мистецтві. Все більшою популярністю в світі користується імерсійний театр. Його особливість полягає у тому, що глядач – не пасивний учасник, який просто сприймає виставу, а повноправний учасник того, що відбувається. Зберігається лише межа між зовнішнім, звичним світом та ігровим художнім простором. В основу імерсійних вистав покладено принцип візуалізації. Віртуалізація свідомості дозволяє активізувати розумові процеси, загострити, збільшити реалістичність сприйняття.

Говорячи про політичний сенс культури співучасті, можна зазначити, що на основних її засадах будується демократія. Наприклад, вибори парламенту, голови держави, місцевої влади, референдуми й плебісцити, інтернет-форуми з політичних питань, інститут відкликання народних обранців, імпічмент, нагляд громадських рад за діяльністю державних органів та делегування прав владним суб'єктам тощо. Усі ці явища свідчать про активне залучення населення в політичне життя країни, співучасть його у владі.

Отже, практика партиципації дедалі більше стає частиною нашого повсякденного життя, що є дуже важливим і корисним для людини. Основною причиною цього явища є розвиток і поширення технічних засобів глобальної комунікації, соціальних мереж, швидкоплинності попиту та пропозицій на ринку товарів і послуг, загальна інтенсифікація

життя. Практика партиципації перетворилася на особливу культуру співучасті, що має свої прояви абсолютно в усіх сферах суспільного буття. Учасницькі заходи гарантують включення людини в системи та структури, що формують сучасний життєвий простір.

Крикун Катерина,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ППКЮ, 1 курс, 7 група*

МАНІПУЛЯЦІЯ СУСПІЛЬНОЮ СВІДОМІСТЮ КРИЗЬ ПРИЗМУ ФІЛОСОФСЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ

Маніпуляція суспільною свідомістю – явище не нове, воно існувало протягом всього розвитку суспільства. Проте саме зараз воно особливо актуальне, адже маніпуляція суспільною свідомістю набуває вагомого значення та гостроти в кризові періоди розвитку цивілізацій.

Для того, щоб глибоко дослідити цей феномен, варто з'ясувати, у чому полягає власне суть маніпуляції суспільною свідомістю на рівні філософської рефлексії. То ж якщо звернутися до ретроспективного підходу, ми можемо побачити, що маніпулювання суспільством є атрибутом політики та тісно пов'язане з поняттям «влада». Так, на думку Платона, маніпуляція, хоча і є одним з явищ навколишньої дійсності, одночасно є унікальною, тому що є одним із засобів, що дозволяють підпорядкувати волю та навіть людині не тільки певні думки, але і скерувати її на виконання певних дій без жодного фізичного примусу: «...Мистецтво переконувати значно відрізняється від інших мистецтв, оскільки воно примушує всіх рабськи служити собі добровільно, а не насильно...».

На мою думку, маніпулятори намагаються змінити наші думки, уявлення, переконання. То ж варто почати мислити самостійно, перестати сприймати за правду всю ту інформацію, яку отримуємо, піддавати її сумнівам та фільтрувати. Відомий філософ Герберт Маркузе у своїй праці «Одновимірна людина» піднімає питання розвитку сучасного індустріального суспільства ціною формування одновимірного сірого соціуму. Маркузе висловлює таку думку на цей рахунок: «І якщо переформування індивідів є настільки глибоким, що до товарів, які несуть в собі задоволення, входять також думки, почуття, прагнення — навіщо ж їм хотіти мислити, відчувати та фантазувати самостійно?»

Мислителі довго шукали відповідь на питання, у чому ж секрет маніпуляції та яким чином завдяки їй вдається керувати людьми. Американський соціолог Г. Шиллер досліджував філософсько-соціологічний аспект маніпуляції суспільством та висунув таку тезу: «Для досягнення найбільшого успіху маніпуляція повинна залишатись непомітною. Успіх маніпуляції гарантований, якщо об'єкт маніпуляції

вірить, що все, що відбувається природно невідворотно. Коротше кажучи, для маніпуляції необхідна фальшива дійсність, в якій її присутність не буде відчуватись. Таким чином, важливо, щоб люди вірили в нейтральність їх основних соціальних інститутів».

В епоху інформаційних технологій особливого значення набувають засоби масової інформації. Так, американський дослідник ЗМІ Р. Макнейл писав: «Телебачення стало причиною таких докорінних змін у засобах політичного інформування суспільства, подібних яким не відбувалося з часу заснування нашої республіки. Ніщо до розповсюдження телебачення не вносило таких жажливих змін до техніки переконання мас». Громадська думка є особливим інструментом у маніпуляції свідомістю. Саме через засоби масової інформації вона створює відчуття спільноти, єдності, де кожен громадянин відчуває себе частиною єдиного цілого і відповідно змушений думати і діяти так як всі.

Отже, маніпуляція суспільною свідомістю на рівні філософської рефлексії є формою управління, технологією влади, яка має субстанціональну основу та є феноменом соціально-культурного простору в своєму онтологічному вимірі. Протягом розвитку маніпуляції змінювались її форми, методи, вводились нові технології. Проте незмінною залишалась їх соціальна основа – відносини підпорядкування. На нашу думку цей феномен ще не достатньо вивчений і потребує подальшого дослідження та вдосконалення на рівні філософської рефлексії.

Кужель Катерина,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 8 група*

ПРОКРАСТИНАЦІЯ — БАНАЛЬНА ЛІНЬ ЧИ СТРАХ ПЕРЕД НЕВДАЧАМИ

Важливою проблемою сучасного суспільства виступає явище прокрастинації. Прокрастинація — психологічний термін, що означає схильність людини відкладати все на потім. Давайте зізнаємося чесно, хто з нас не відкладав «на потім» виконання важливого завдання або прийняття доленосного рішення? Недостатність теоретичних та емпіричних досліджень зазначеного феномена, практична відсутність ефективних психологічних і медичних способів «лікування» прокрастинації свідчить про актуальність даної теми.

Якнайкраще робота виконується тоді, коли щодо неї існують особистісна зацікавленість і неабиякі очікування. Якщо ж діяльність сприймається як непотрібна, важка, людина підмінює її більш цікавою, актуальною на даний момент. Причиною цього є схильність людини до ігнорування можливостей майбутніх досягнень, страхом перед невдачами

і зосередження на отриманні миттєвого задоволення. Для кращого розуміння прокрастинації, варто звернутись до філософських надбань.

Однією з найдавніших згадок про прокрастинацію до нас дійшло з Греції. Поет Гесіод у поемі «Труди і дні» осуджує зволікання: «Ніколи не відкладайте вашу роботу на завтра та на післязавтра; бо млявий працівник не заповнює свій сарай, як і той, хто відкладає свою роботу; людина, яка відкладає роботу, завжди в розоренні». Тобто той, хто відкладає постійно справи на потім стає «бідним» і тільки старанність може призвести до успіху. Згодом в тому ж самому регіоні полководець Фулідід пише, що прокрастинація — одна з найбільших шкідливих людських якостей.

Відомий давньоримський політичний діяч, філософ Марк Цицерон вважав, що повільність і зволікання неприпустимі у будь-якій справі, а також жалівся у своїх працях на прояв прокрастинації у владній верхівці. Римський філософ Луцій Анней Сенека попереджав: «Доки ми відкладаємо життя, воно минає».

На протигагу вищезгаданим твердженням виступають думки філософів стародавнього Єгипту та французьке розуміння явища. Франція, яка історично була аристократичним суспільством, для якого фізична праця вважалася ознакою низького статусу, прокрастинація сприймається не так категорично. У Стародавньому Єгипті вважалося, що зволікати — корисно та мудро.

У XXI столітті прокрастинація переважно сприймається так, як її тлумачили античні філософи. Зволікання виступає чинником, який починає гальмувати процес самоосвіти і розвитку, заважає становленню особистості у соціальному середовищі.

Прокрастинація характеризується як процес добровільного зволікання виконання важливих справ, що супроводжується відчуттям дискомфорту та призводить до виснаження, тривожності, внутрішньоособистісного конфлікту і погіршення міжособистісної взаємодії та пов'язаний з браком саморегуляції. Погодьтеся, явище дуже схоже на лень?

Таким чином, проаналізувавши характеристику прокрастинації та думки філософів, можна дати відповідь на питання, що це зовсім не лень. Адже, лінива людина, коли не виконала завдання не відчуває за це сором чи чогось схожого, на відміну від прокрастинатора, якого мучить дискомфорт.

Отже, прокрастинація є добровільним процесом відкладання справ «на потім» та є ознакою нерозвинених вольових процесів, невміння до самоорганізації, цілеспрямованості. Ця «хвороба» в сучасному світі є найбільшою проблемою молоді, яка хоче самореалізуватися. Тож, нам потрібно боротися з прокрастинацією, щоб уникнути дискомфорту та прагнути до виконання завдань «тут і тепер».

БАГАТОВИМІРНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ТА МОНАДНІСТЬ ЛЮДИНИ

Питання особистості неодноразово досліджувалося видатними філософами, проте, в сучасному світі ця проблема постає вже як фундаментальна у таких науках як соціологія та психологія.

Узагальнивши основні підходи та методи видатних науковців у сфері психології, можна підсумувати визначення поняття «особистості» таким чином: особистістю називають конкретну особу, що взята в системі стійких психологічних та соціальних характеристик, які таким чином визначають її світогляд та ставлення до самої себе, а також до навколишнього світу.

Соціологи дійшли думки, що особистістю можна назвати низку властивостей людини та їх взаємодію з системою соціальних цінностей через активну діяльність.

Тож, підсумувавши вищесказане, можна зазначити, що і психологи, і філософи, і соціологи сходяться в думці, що особистість у людини може бути лише одна. Проте, наразі почастишали випадки, коли це правило не спрацьовує, все більше людей потрапляють під коло дії такого наукового поняття як «дисоціативний розлад ідентичності», тому я буду намагатись дослідити таку сучасну проблему як множинна особистість і як наявність другого «Я» впливає на свідомість та життєдіяльність людини.

Вважається, що сильна емоційна травма може спричинити такий феномен, який призводить до розщеплення особистості людини на дві чи три частини, але в історії існує відомий випадок, коли в особі вміщувалось аж 24 особистості.

Перші особистості Біллі Міллігана з'явилися в достатньо ранньому віці – в 3-4 роки: хлопчик без ім'я, з яким він бавився, не відчувачи належної турботи з боку матері, та Крістін, яка опікувалась та доглядала за його молодшою сестрою Кеті. Пізніше, згвалтування вітчимом стало поштовхом до виникнення у 8-річному віці інших «Я», а в старшій школі через постійне насильство з боку одноліток у Біллі Міллігана остаточно сформувався поділ особистості. Згодом, потрапивши до психічної лікарні Мілліган заявив, що має в собі 10 особистостей, проте, внаслідок повторної експертизи у нього виявили ще 14.

Сам Біллі був першоджерелом та ядром цього феномену, окрім нього також виділяють 10 бажаних, тобто базових особистостей та 13 небажаних, тобто ті, які в силу своїх недостойних вчинків були виключені з першого розряду. Усіма ними керував 22-річний англієць Артур і саме він визначав, хто із сім'ї на даному етапі має взяти верх та «прокинутись».

У сучасному світі все ще існує багато скептиків, які зазначають, що люди з дисоціативним розладом просто грають і насправді все це є їх фантазією. Проте, я не можу з цим погодитись, оскільки дослідження, проведені на основі МРТ мозку, доводять, що все це є реальністю і зовсім не може бути вигадкою. Крім того, у деяких людей виділялись особистості, що були сліпими (досліди мозку показували відсутність активності в тій частині, що відповідає за зір), проте, основне «Я» та інші – не мали такої проблеми. Хоча дослідження в цій сфері ще проводяться й однозначно лікарі зараховують таку проблему до психічних захворювань, це все ж таки підводить мене до думки, що ми достатньо мало знаємо про такий феномен, а отже не можемо стверджувати точно.

Таким чином, нам варто замислитись над цим питанням і для себе встановити, скільки ж насправді існує особистостей у людини: одна чи декілька?

Кулик Сніжана,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
військово-юридичний факультет, 1 курс, 4 група

ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ, ДУХОВНОСТІ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Культура та духовність є важливим підґрунтям не тільки для кожної людини, але й для всього суспільства. Життя суспільства – складний, цілісний процес активно-творчої діяльності людей, спрямованої на освоєння та перетворення світу, створення, збереження, примноження, засвоєння культури, у ході чого задовольняються, виробляються, розвиваються людські проблеми.

Сучасна соціокультурна ситуація характеризується насиченістю й різноманіттям динамічних процесів. Сучасні суспільні тенденції зумовлюють розширення актуального комунікативного простору, зміну існуючих культурних та духовних конфігурацій. Основні тенденції інформатизації найбільш чітко виявляються в культурних процесах, які сьогодні відзначаються неоднозначністю й складністю. Постають питання щодо можливості гармонійного розвитку людини, її духовності, культури в сучасному інформаційному суспільстві.

Деякі науковці вважають, що в умовах технологічного детермінізму культура, духовність виконують обмежувальні та стабілізуючі функції, створюючи ефект опосередкованого «стику» нових технологій зі споживачем. Сучасні технології, інтегруючись у середовище суспільних відносин, стають важливим чинником трансформації культури в інформаційному напрямі. Крім того, зафіксовано зміни у сфері духовної культури, викликані несвідомими діями її творця – людини, безособовою

логією технічного розвитку, процесами самоорганізації техногенного середовища. На даний час, в інформаційному суспільстві культура і духовність зазнає кризи, в першу чергу сфера моралі і загальнолюдських цінностей. Стало очевидним, як підкреслює О.Жидкова, що створення загальнопланетарного поля інформації, окрім взаємного обміну культур і їх творчих змін, призводить до розхитування традиційних цінностей. Створення сучасного світового інформаційного простору поступово висуває нові вимоги перед людиною, як носієм культури, духовною суспільною істотою, здатною приймати виклики інформаційної цивілізації і нести відповідальність за власні дії та наслідки. Інформаційне суспільство ставить перед людиною проблему вироблення нових цінностей і світоглядних орієнтирів, необхідних для його виживання сьогодні. В епоху, коли розпадаються минулі авторитети і стереотипи, дефіцит духовності може стати серйозною загрозою для подальшого розвитку сучасної цивілізації, серйозним деструктивним чинником для культури, що формується. Вражаючим є прогрес комп'ютерів та телекомунікації, які послужили тому, що маловідома технологія «Інтернет» перетворилася на рушійну силу переходу до мережевого суспільства. Мережева структура проникає у всі сфери життя людини, реформує культуру і духовність людини. М.Кастельс вважає, що сучасне суспільство потребує нової культури. На його думку, інформатизація і технологія стануть двигуном для створення нових рамок культури і духовності.

У результаті, культурологічний аспект « нової інформаційної » людини є важливим і сприяє появі на наших очах нового типу культури як « культури суспільства епохи інформатизації ». І. Негодаєв виділяє три її рівні: звичаї та традиції; сегменти культури, що забезпечують відтворення існуючих нині форм життєдіяльності; програми майбутніх форм життєдіяльності людей – етап, який і визначає сучасну стадію розвитку культури та духовності. Необхідно також підкреслити, що « в епоху інформатизації зникає минула відмінність між матеріальною і духовною культурами », що інформаційне суспільство характеризується суперечністю еволюційних процесів у культурі - наявністю як диференціації, так і інтеграції. З одного боку, для людства стає проблемою зникнення рамок між матеріальною і духовною культурами, але, як стверджують науковці, це явище необхідне для розвитку сучасного суспільства.

Отже, науково-перспективними у контексті зазначеної проблематики уявляються дослідження впливу інформатизації на культуру та духовність, це дасть можливість спрогнозувати низку соціокультурних процесів, у тому чи іншому суспільстві.

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА КОНЦЕПЦІЯ «ІДЕАЛЬНОЇ» ДЕРЖАВИ

Питання побудови концепції «ідеальної» держави турбувало мислителів усіх часів і народів, залишаючись і в теперішній час актуальним для дослідження. На думку О.С.Терзі, поняття «ідеальної держави» можна сформулювати, як концептуальну єдність таких складових, як громадянське суспільство і правова держава. Структура концепту «ідеальної держави» постійно зазнавала змін та інтерпретувалася відповідно до конкретних історичних, політичних та соціально-економічних етапів розвитку суспільства.

Філософи та правознавці епохи Античності показували необхідність існування в державі правових законів, що були б мірилом справедливості дій держави та панували б над державними структурами. Слід виокремити погляди Платона, який першим спробував створити концепт ідеальної держави, в основі якої лежить дуалістичний концепт співвідношення душі та держави. Але на думку К.Поппера, політична програма Платона та створений ним тип соціального правління мають тоталітарний характер, а Б.Рассел називає філософа «адвокатом тоталітаризму». Аристотель на протигагу філософським поглядам Платона, в основу держави ставить принцип автономного індивіда. На його думку, «хребтом» держави є індивідуальність з її невід'ємними правами, незалежними від держави.

Із поширенням християнства, закладається ідея права, як «божественного» інструмента забезпечення добра і справедливості для всіх людей. Середньовічна ідея громадянського суспільства присутня в трактатах Фоми Аквінського й Августина Блаженного, де страх «вільної» людини перед Абсолютом, як уособленням принципу розумності і справедливості спонукав до пошуку нових суспільних відносин, які були б засновані на справедливості, рівності та соціальному компромісі.

Мислителі Відродження та Просвітництва розвинули і доповнили тезу античної філософії, акцентували увагу на поділі влади, зокрема системі стримувань і протигаг, конституціоналізмі, ствердженні ідей формальної рівності, справедливості і свободи людей. Зокрема О.С.Терзі вважає, що Шарль де Монтеск'є заклав основи буржуазного конституціоналізму, теорії правової держави і формування ліберальної політичної думки, яку згодом вдосконалив Кант.

У середині XIX ст. виникла марксистська соціологічна доктрина, яка трактувала державу і право як складові явища великої надбудови, базисом якої є соціально-економічна сфера. В.М.Хмара стверджує, що

всесвітньо-історична перебудова супроводжуватиметься відмиранням держави, а громадянське суспільство буде перетворено на глобальну систему.

Підводячи підсумки, можна з впевненістю констатувати, що історія вчення про «ідеальну» державу охоплює систему ідей, думок, уявлень, концепцій, без знань і врахування яких є неможливим теоретичне розроблення концепції правової держави і практичне пристосування її до умов сьогодення. Адже філософсько-правова концепція «ідеальної» держави досі є дискусійним питанням у процесі державного будівництва і потребує більш нагального дослідження.

Курчевьонук Ганна,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ШКОЛОЮ України, 1 курс, 1 група*

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ФЕНОМЕНУ МЕДІА- МАНІПУЛЯЦІЇ

У наш час медіа грають дуже важливу роль у житті та вихованні особистості. Всю інформацію ми отримуємо з преси, екранів телевізорів, комп'ютерів, мобільних засобів тощо. Щоранку ми дивимося телевізор, читаємо газету чи слухаємо радіо з метою втамувати інформаційний голод, і в усіх вищезазначених джерелах ми обов'язково натикаємося на маніпуляцію.

Медіа-маніпуляція – це вид психологічного впливу, що здійснюється через пресу (газети, журнали, книги), радіо, телебачення, інтернет, соціальні мережі, кінематограф, звукозаписи та відеозаписи, відеотексти та телетексти, рекламні банери та панелі, що призводить до пробудження в об'єкта впливу намірів, які змінюють його бажання, настрої, поведінку, погляди тощо.

Феномен маніпуляції пов'язують з масовою свідомістю та поведінкою. Реалії сьогодення свідчать про те, що маніпулятивний вплив є головним інструментом в організації життя суспільства.

До маніпуляції зверталися з давніх-давен. Це був політичний атрибут, який тісно пов'язувався з поняттям «влада». Хоча саме поняття «маніпуляція» виникло в науці нещодавно, проте філософське осмислення проблеми маніпуляції свідомістю особистості було започатковане ще античними філософами. Так, Платон вважав, що маніпуляція є одним із засобів, що дозволяють контролювати волю та нав'язувати людині не тільки певні думки, але і направляти її на виконання певних дій без фізичного примушування. На його думку, мистецтво переконувати значно відрізняється від інших мистецтв, оскільки воно примушує всіх рабськи служити собі добровільно, а не насильно.

Маніпулятивний вплив у сучасних реаліях реалізується через сферу споживання. Поведінка людей у суспільстві споживачів стає визначеною та передбачуваною. Через програмування потреб, бажань, переконань здійснюється контроль та управління. Масова людина не здатна мислити критично, її свідомість має формуватися ззовні та бути керованою. Щодо цього Ортега-і-Гассет пише, що феномен маніпуляції суспільною свідомістю пояснюється необхідністю духовного керівництва та диктатури: «Більшість людей не має поглядів. Народу притаманні лише оціночні судження. Непристосованість до теоретичного мислення заважає їм приймати розумні рішення та формувати правильну думку. Але без думки людство було б хаосом – навіть більше «історичним ніщо», тому «погляди треба впорснути їм під тиском, як мастило в машину».

Медіа-маніпуляції грають чи не найважливішу роль у цьому складному процесі, оскільки ЗМІ, технології, Інтернет пронизують кожен сферу нашого життя. За таких умов медіа-маніпуляція стає найшвидшим способом донесення до людини потрібної думки, бажання чи ідеї. Різні варіанти подрібнення такого засобу впливу дають зрозуміти, що цей вид маніпуляції дійсно працює. Саме ЗМІ привчили людину мислити стереотипами та поступово знизили інтелектуальний рівень повідомлень так, що перетворилися на інструмент притуплення з метою простої та ефективної можливості нав'язування потрібного твердження.

На превеликий жаль, підсумовуючи все вищесказане, можна зробити невтішний висновок, що сьогодні людина неспроможна цілком захистити себе від впливу, а маніпуляції в ЗМІ — це зазіхання на свободу вибору і, в підсумку, неможливість самоідентифікації особистості. Прикро зазначати, що дуже часто ЗМІ не сприяють формуванню нормального суспільства, а виступають інструментом маніпуляції в руках безчесних людей.

Лаврова Вікторія,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
аспірант кафедри кримінального процесу*

ФОРМУВАННЯ НАУКОВОЇ КАРТИНИ СВІТУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Для науки сьогодні характерні інтенсивні зміни, швидкість яких вражає. Світ трансформується на наших очах. На тлі вказаного, важливим є філософське осмислення наукової картини світу, оскільки саме філософія має необхідний інструментарій, щоб дати комплексну оцінку і цілісний погляд на таку гранично широку і динамічну категорію.

Наукова картина світу охоплює широкий спектр різномірних даних, що підпадають під загальний знаменник тільки на рівні універсального причинно-наслідкового закону. На рівні індивідуальної

свідомості, як показали результати досліджень, існують одночасно декілька картин світу, поява яких детермінована особливостями соціальної ідентифікації особистості. У межах кожної рольової позиції, яка передбачає усвідомлення «групової більшості» функціонують різні психосемантичні моделі світу, які можуть функціонувати незалежно одна від одної. У процесі соціального становлення відбувається становлення картини світу особистості – внутрішнього імпліцитного уявлення про світ та його закономірності, яке формується на основі групової картини світу [1, с. 11]. Таким чином, для комплексного дослідження наукової картини світу, необхідно враховувати як багатоаспектність вказаної категорії, так і її багаторівневність з точки зору окремої особи.

Сучасна наукова картина світу має низку характерних внутрішніх особливостей. По-перше, зростає не тільки число міждисциплінарних і наддисциплінарних напрямів у науці, а наукові дослідження частіше організовуються як проблемно орієнтовані. По-друге, деякі зрізи науки стикаються з проблемою нагромадження теоретичних побудов через труднощі перевірки їх експериментальним шляхом. По-третє, сучасна наука має могутній обчислювальний інструмент – комп'ютер. У свою чергу, інформаційна культура формулює свої граничні умови існування сучасної науки [2, с. 21].

Виходячи із перелічених особливостей та враховуючи тенденції розвитку науки і техніки, можна спрогнозувати наступні перспективи у формуванні наукової картини світу.

По-перше, подальший інтенсивний розвиток і трансформація інформаційної культури. Інновації у сфері інформаційних технологій, їх вкорінення в буденне життя, збільшенням кількості людей, які мають доступ до мережі Інтернет є як базисом, так і каталізатором зазначеного виходу особистості в інформаційне існування і свободи доступу до інформаційного життя.

Серед науковців є думка, що в рамках інформаційної цивілізації, що формується, змінюється масив доступних діяльнісних процедур у широкому спектрі людської діяльності, тобто змінюється не тільки інструментальна частина інформаційної діяльності, але й сама людина. Отже, трансформується її інформаційна культура, під якою розуміється вміння цілеспрямовано працювати з інформацією, використовувати її, обробляти, зберігати й передавати, тобто вона визначає рівень інформаційного спілкування. В результаті формується нове бачення людиною дійсності – інформаційна картина світу [3, с. 577]. Таким чином, швидкість розвитку технологій і розвиток інформаційної культури це взаємопоряджуючі та взаємовизначаючі процеси.

По-друге, радикалізація дуальності простого та складного в науковому знанні. Глобальна економічна криза останнього десятиліття, справляє безпосередній вплив на сферу науки (в тому числі академічної), яка вимушена диверсифікувати джерела свого фінансування. Для цього

важливо, як розвивати технології, робити відкриття і прориви, так і доносити досягнення широкому загалу, який краще сприймає інформацію максимально наочно і спрощено, через зображення з мінімумом тексту.

Таким чином, в майбутньому вбачається, з однієї сторони, подальше зростання рівня технологій, кількості інновацій, використання все більш складних структур в науці, з іншої сторони, максимальне спрощення формулювань і більш часте використання зображень, схематичного донесення інформації, розмиття грані між спеціально-науковим та науково-популярним.

По-третє, посилення ролі громадських лідерів в процесі донесення наукових знань до суспільства. Кириченко В.В. в результаті соціальних досліджень, дійшов висновку, що публічні особи, задають вектор суспільного світосприйняття, вказують на ті елементи простору, які є важливими і які, так чи інакше, пов'язані з конкретною особистістю. Як виявилось, роль науковця є менш вдалою у процесі формування громадського зацікавлення інформаційним контентом і навпаки, роль громадського діяча виявилася найбільш ефективною у цьому процесі [4, с. 11]. Зазначене, на нашу думку, є логічним наслідком поширення соціальних мереж, в яких блогери стають громадськими лідерами, а публічні особи набувають нових важелів впливу на суспільну думку.

Отже, для комплексного дослідження наукової картини світу потрібно враховувати як багатоаспектність вказаної категорії, так і її багаторівневість з точки зору окремої особи, а також особливості і перспективи розвитку, що ґрунтуються на тенденціях в науці, економіці та соціумі.

Література:

1. Кириченко В.В. Наукова концептуалізація моделі становлення картини світу особистості у сучасному інформаційному суспільстві // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – К.: Видавництво «Фенікс», 2018 – С.75-94
2. Данильян О.Г. Інформаційна картина світу в контексті перспектив сучасної науки й культури / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань // Інформація і право. – 2013. – № 1. – С.21-28.
3. Данильян О.Г. Інформаційна картина світу як соціокультурна реальність / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань // Гілея : науковий вісник: зб.наук.пр. / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, Укр. Акад. наук. – Київ, 2013. – Вип. 70. – С. 573–578.
4. Кириченко В.В. Рольова ідентифікація комунікатора як чинник формування картини світу в інформаційному суспільстві / В.В. Кириченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». – 2018. – № 3 (1). – С. 169-173.

ПРОБЛЕМА ВІЙНИ І МИРУ У ФІЛОСОФІЇ НОВОГО ЧАСУ

Протягом всієї історії розвитку філософської думки проблема війни і миру не втрачає своєї актуальності. Війна як спосіб вирішення міжнародних або локальних конфліктів протягом історії людства вважалася деякими державними діячами швидким та ефективним методом, але разом із тим вона завжди несла із собою масові руйнування, велику смертність, породжувала насильство.

Т. Гоббс у своїх творах «Про громадянина» і «Левіафан» стверджував, що війна є спадковою особливістю людини. За його теорією суспільного договору людина в додержавному стані не може вийти з постійної війни «всіх проти всіх», якщо немає сили, яка контролює людину ззовні, наприклад, держави. Ідеї Гоббса є відправною точкою для обговорення природніх здібностей людини, що відобразилось у роботах Руссо та Канта. У своєму трактаті «Левіафан» Гоббс стверджує, що війна відповідає природі людини, але в той же час вона є руйнівною для неї. Саме на війні проявляються найгірші риси у людей, які мають владу, зокрема, егоїзм, жадібність, жорстокість до інших народів, що перетворює країну на «жахливе чудовисько». Жан-Жак Руссо мав дещо інший погляд на природу людини у порівнянні з Гоббсом. В своєму творі «Про суспільну угоду, або принципи політичного права» він стверджував, що людина в природньому стані була мирною і не становила загрози для інших, а ворожість людини розвивалася історично, водночас з розвитком поняття власності, класової розшарованості. Руссо також розробив бачення міжнародної політики, яке визначало агресивну поведінку між країнами як прагнення уникнення занепаду та стагнації. Тобто, він вважав, що воєнні конфлікти між державами будуть існувати протягом всієї історії, але з певними загальнообов'язковими табу, наприклад, заборона вбивати полонених. І. Кант видає трактат «До вічного миру», в якому розглядає війну і мир як складні соціальні явища, що діалектично пов'язані між собою. Мислитель вважає, що хоча війни є небажаними явищами, але вони призводять до нових умов в міжнародних відносинах, знижують шанси початку нової війни. Позиція філософа полягає в тому, що злагоди у світі можна досягти лише тоді, коли міжнародні зв'язки відображають, у певних аспектах, відносини між індивідами в справедливому суспільстві. Наприклад, особа повинна поважати право іншої особи на свободу вибору, так само, жодна держава не повинна втручатися в законодавство і внутрішню політику іншої держави. Отже, так само як індивід є членом справедливого суспільства, так і держави повинні бути членами глобальної федерації – «ліги миру». Шлях до

«Вічного миру» – це довготривалий процес, але всі держави світу поступово рухаються у напрямку досягнення стану рівноваги та балансу. Які зміни на шляху до «Вічного миру» пропонував Кант? По-перше, встановлення республіканізму, адже війна буде корисною лише в тому разі, коли люди дали згоду на це, інакше кажучи, якщо вони готові прийняти всі жахливі наслідки війни. По-друге, Кант закликає до скасування постійних армій і заміни їх народними ополченнями. Причиною цього є те, що наявність постійної армії призводить до своєрідної гонки озброєння, і сприяє використанню людини як інструмента проти іншої держави, що суперечить особистим правам людини. По-третє, філософ рішуче виступає проти накопичення державного боргу для військових цілей.

Отже, роботи Т. Гоббса, Ж-Ж. Руссо, І. Канта отримали широке визнання у розробці проблеми війни і миру. Згідно з ідеями Гоббса, що отримали додаткову аргументацію в працях Канта, війна – цілком природне явище, яке повинно мати чітку систему заборон. Проблеми війни і миру, захисту життя людини повинні залишатися актуальними та надалі досліджуватися вченими.

Лазуренко Олександра,
*Національний юридичний університет
Імені Ярослава Мудрого,
військово-юридичний факультет, 1 курс, 3 група*

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВА І МОРАЛІ

У регулюванні суспільних відносин право взаємодіє з мораллю. Застосування норм права вимагає проникнення в етичну оцінку життєвих відносин, обставин у конкретній юридичній справі. Мораль і право — головні регулятори поведінки людей. Співвідношення між ними складне і включає взаємозв'язок єдності та відмінності. Єдність права і моралі полягає в наступному: 1) Системність. 2) Єдина мета. 3) Єдині цінності. 4) Це правила поведінки загального характеру. 5) Можуть збігатися за змістом. 6) Мають єдину духовну природу. 8) Мають нормативний характер. 9) Являються найкращими моделями поведінки людей в суспільстві.

Розмежування права й моралі може бути проведене за рядом таких критеріїв:

1. За походженням.
2. За сферою регулювання.
3. За формою вираження.
4. За ступенем деталізації.
5. За засобами забезпечення виконання та специфікою санкцій.

Таким чином, право і мораль мають велику кількість спільних ознак, тому стає зрозуміло, що вони не просто паралельно існують, а взаємно доповнюють одне одного. Сила законів значно зростає, коли право не просто регулює певні відносини і спирається на владу, а й коли воно має підґрунтям суспільну мораль. Правова система державно-

організованого суспільства закріплює життєво важливі для всього суспільства вимоги моралі. Коли законодавча влада працює над вдосконаленням права, то вона враховує стан суспільної моралі, етичну культуру населення, спирається на те, що право повинне бути етичним, а закони гуманними і справедливими. Використовуючи право, держава намагається донести суспільству прогресивні норми моралі, бореться з несправедливістю, злом і пороками. Мораль у свою чергу також значно впливає на правове життя суспільства, що призводить до розвитку права, зміцнення громадського порядку. Мораль і право тісно взаємозалежні, більше того, можна говорити про глибоке взаємопроникнення права й моралі. Вони взаємообумовлюють, доповнюють і взаємозабезпечують один одного в регулюванні суспільних відносин. Об'єктивна сторона такої взаємодії визначається тим, що і закони несуть в собі принципи гуманізму, справедливості, рівності людей. Закони держави, де діє право, виражають вищі моральні вимоги сучасного суспільства. Норми права існують як надійні провідники моралі, вони захищають і закріплюють моральні засади суспільства. Сила законів значно зростає, коли право не просто регулює певні відносини і спирається на владу, а й коли воно має підґрунтя суспільну мораль. Правова система державно-організованого суспільства закріплює життєво важливі для всього суспільства вимоги моралі. Коли законодавча влада працює над вдосконаленням права, то вона враховує стан суспільної моралі, етичну культуру населення, спирається на те, що право повинне бути етичним, а закони гуманними і справедливими. Використовуючи право, держава намагається донести суспільству прогресивні норми моралі, бореться з несправедливістю, злом і пороками. Мораль у свою чергу також значно впливає на правове життя суспільства, що призводить до розвитку права, зміцнення громадського порядку. Мораль і право тісно взаємозалежні, більше того, можна говорити про глибоке взаємопроникнення права й моралі. Об'єктивна сторона такої взаємодії визначається тим, що і закони несуть в собі принципи гуманізму, справедливості, рівності людей.

Отже, за допомогою права держава домагається затвердження у свідомості громадян, усього населення загальнолюдських, прогресивних норм моралі, бореться з несправедливістю, злом і пороками.

Лаптева Ірина,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
факультет адвокатури, 1 курс, 3 група*

НЕКРОФІЛЬСЬКИЙ ХАРАКТЕР ЯК ЯВИЩЕ ІНФОРМАТИЗОВАНОГО СУСПІЛЬСТВА

Тенденція інформатизації усіх сфер соціального життя людини давно стала нормою, як власне й наслідки даної інформатизації у духовно-

моральній сфері. Етичний, ідеологічний, правовий і суспільний індивідуалізм сучасної людини є свідченням впливу на її психіку електронних технологій у промисловості, обслуговуванні, побуті й комунікації, що тримають постлюдину у своїх міцних мережах як у просторі суцільного комфорту, абсолютної можливості і абсолютної залежності водночас. Адже критика саморуїнації людини, а також теоретичне її осмислення сьогодні, як і завжди, актуальні.

Проблема обґрунтування некрофільського характеру як характерного цивілізованій людині була поставлена Е. Фроммом ще у першій половині ХХ століття. У «Анатомії людської деструктивності» він визначає некрофілію як «пристрасний потяг до всього мертвого, хворого», «потяг перетворити живе в неживе», «виключний інтерес до всього механічного (небіологічного)».

Варто зазначити, що некрофільський характер є водночас частиною інформаційного суспільства. Так, В. Кафтан у своїй праці «Філософія сучасного інформаційного суспільства» визначає основні формуючі елементи такого суспільства. Одним із них є засоби масової інформації і комунікації та негативний їх вплив на психіку і моральність людини. Річ у тім, що надмірне їх використання спотворює нашу реальність, яка поступово перетворюється в експеримент, де руйнується сам простір спілкування і соціальної взаємодії. Соціальні мережі стають невід'ємною частиною життя людства, зокрема молоді, і залежність від них вражає. Через підсвідоме інтегрування інформації в індивідуальну свідомість, у тинейджерів виникають ознаки некрофільського характеру, що є тенденцією їх десоціалізації та відчуженості від природності й тілесності.

Аналіз Е. Фроммом некрофільських сновидінь дає змогу усвідомити, що вираження «некрофільських» бажань на підсвідомому рівні, в сучасному інформаційному суспільстві має місце й сприймається нормально. Науковець описує сновидіння, в якому людина створила «суперруйнівника», що може знищити весь світ. Яскравий цьому приклад – ядерна зброя та інформаційні технології, які є невід'ємними ознаками сучасних розвинених держав. Слід звернути увагу на понятійну парадигму у В. Кафтана, у якій інформаційне суспільство «поглинає природне штучним». Це явище яскраво прослідковується в сучасному світі та може вважатись прямим виявом некрофілії. Людина руйнує сама себе заради інформаційно-технічного прогресу. В. Кафтан дуже влучно порівнює власну концепцію «омертвіння людини» з концепцією «мертвого Бога» у Ф. Ніцше.

Невід'ємною частиною нашої інформаційної цивілізації є числа. В. Буряк у своїй книзі «Ноосферогенез, глобалізація та сучасне інформаційне суспільство» виділяє в суспільстві параноїдальну зацикленість на постійному рості ВВП, матеріальному виробництві, продуктивності праці. Число як основа є «мертвим», несубстанційним,

абстрактним, облишеним особистісного, духовного, як і сама індивідуалізована людина сучасності. Число не може стати основою всього живого, тому веде до серйозної кризи моральності, переорієнтації цінностей постіндустріальної епохи.

Таким чином, некрофільський характер людини інформаційного суспільства набуває все більшої актуальності по мірі віддалення її від усього біологічного, природного, справжнього, морального. Усвідомленням цих втрат як раз і пояснюється «гонка за Реальністю» як характерна для сучасності проблема, яка однак шукає своє вирішення знову за допомогою віртуальних технологій.

Липнік Вікторія,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
міжнародно-правовий факультет, 1 курс, 1 група*

ІДЕЯ ПРАВОВОЇ РІВНОСТІ У ФІЛОСОФІЇ Ж.-Ж. РУССО

Питання правової рівності в сучасному світі є надзвичайно важливим, тому що саме рівність в правах надає нам однакові соціальні можливості. Принцип рівних прав, свобод та обов'язків є наріжним каменем демократичного конституціоналізму.

В Античності і Середньовіччі сукупність прав особи залежала від походження, майнового стану і статі. Тогочасне право налічувало велику кількість стратифікаційних ознак (релігія, національність, колір шкіри). Тобто античне і середньовічне право не знало загальної рівності. У Новий час ситуація кардинально змінилася – провідною ідеєю стає заперечення відмінностей між людьми за будь-якими ознаками. Не зважаючи на сформовану історично дискримінацію, Дж. Локк, Т. Гоббс та Ж.-Ж. Руссо наполягали на природній рівності всіх громадян. Вони вимагали скасування привілеїв, наданих певним особам.

Ідея правової рівності була детально обґрунтована в теорії суспільного договору Ж.-Ж. Руссо. На думку філософа, коли кількість людей на Землі збільшилася, утворилися громади. Із появою приватної власності, виникла майнова диференціація, що породила беззаконня. Ж.-Ж. Руссо стверджував, що перший, хто огородив ділянку землі, породив злочинність. Люди, які накопичили більше приватної власності стали владою, щоб зберегти своє багатство. Вони підписали суспільний договір з народом про рівність всіх і кожного, який насправді мав захистити інтереси заможної меншості.

Для обґрунтування права Руссо відкидає теорію природного права, яка розглядає право як вимогу розуму, веління природної справедливості властиві людині з початку її існування. Замість цього він пропонує протилежну ідею – історичистське праворозуміння. В основі історичистського праворозуміння покладено думку про те, що людині не

властиво дослухатися до розуму. В процесі вдосконалення знярядь праці, накопичення навичок і знань людина перетворюється на раціональну істоту, розум якої слугує не природі, а волі. Люди утвердили суспільний договір, який носить моральний характер і регулюється правом.

Цікаво те, що право розуміється Руссо як позитивний закон. Тобто такий, який в ніякому разі не можна порушувати і який стосується всіх громадян. Філософ стверджував, що люди рівні не лише при розподілі благ, але й в разі покарання. Для Руссо одним з найважливіших критеріїв закону є всезагальність. «Будь-який закон є законом, тільки якщо його ухвалив сам народ. В іншому випадку це взагалі не закон», – говорив він.

Ідея правової рівності є важливою і для системи міжнародних відносин. Зокрема, для дослідників міжнародного права такий підхід Руссо до розуміння універсальності законів є досить актуальним – норми міжнародного права відіграють значну роль у інтеграції суспільства, мають сприяти прискоренню процесів глобалізації і зменшенню протиріч між різними державами.

Отже завдяки науковому доробку Жан-Жака Руссо світ має сучасний вигляд. Філософ докладно пояснив, чому не має бути різниці між людьми за походженням, національністю, кольором шкіри, релігією. Він запропонував ідею про те, що суспільство має забезпечувати рівність всіх перед законом як у правах, так і в обов'язках. Згідно з його теорією керувати державою і складати законодавство мусить саме народ. Саме такий уклад призводить до правової рівності. На думку філософа тільки таке законодавство може бути дійсним, оскільки відображає інтереси народу.

Лисенко Анна,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
аспірант кафедри міжнародного приватного права
та порівняльного правознавства*

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Проблема національної безпеки належить до важливих багатоаспектних та інтегральних явищ суспільного життя нашої країни. Динамічні внутрішньодержавні зміни, які відбуваються в Україні, визначили її зовнішньополітичний курс на європейську інтеграцію. Перспективою цього процесу є формування загального європейського політико-економічного простору, в якому Україна зможе реалізувати свої інтереси.

Питання національної безпеки України пов'язані, перш за все, зі зміною ціннісних пріоритетів українського народу. Втілення в життя

суспільно-політичних прав і свобод людини, які охоплюють унікальне та своєрідне «право на безпеку», яке обумовлюється рівнем політико-економічного розвитку, правової та політичної культури суспільства та належними соціально-політичними умовами. Стан переговорного процесу щодо Угоди про асоціацію з ЄС, політика безпеки – складова інтеграційного руху України в ЄС в умовах, коли виклики і загрози безпеці мають транскордонний характер.

Науковці репрезентують поняття національної безпеки як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави, людства в цілому від внутрішніх і зовнішніх загроз [1, с.9]. Це поняття стало класичним та було використане законодавцем в Законі України «Про основи національної безпеки України».

Сучасна наука наголошує увагу на тому, що для сучасної цивілізації найбільш характерними є трансформації від тоталітаризму (авторитаризму) до демократії [2, с. 6]. Тому, процеси глобалізації, посилення єдності світу з одночасним поглибленням його національної різноманітності, революція у військовій сфері призвели до зміни загроз та небезпек для людства, окремих націй і держав, що вимагає виробленню нових підходів глобальної, міжнародної та національної безпеки.

На сьогодні в Україні склалися такі політичні умови, за яких стан національної безпеки знаходиться в край хиткому становищі, та які призводять до накопичення нерозв'язаних проблем і зростання у людей незадоволення політикою органів державної влади. Низький рівень розвитку громадянського суспільства є чинником, який провокує конфліктогенність політичної сфери. Загрозу національній безпеці і стабільності держави, яка знаходиться на шляху трансформації від тоталітарного до демократичного стану, становлять відсутність традиції шанувати права людини й прагнення цивілізовано домагатися їх дотримання. На жаль, сьогодні в Україні є реальна загроза послаблення системи легального регламентування держави, що фактично призведе до роздержавлення суспільного життя. Поступово це буде призводити до зниження життєзабезпечення суспільства та відсутності реального координуючого впливу влади на життя суспільства.

Окрім внутрішніх загроз національній безпеці України, існують і зовнішні загрози. Стратегічна невизначеність зовнішньої політики, неврегульованість міжнародно-правових відносин із сусідніми державами та відсутність чіткого стратегічного плану інтеграції – це лише деякі з умов, які порушують стабільний стан національної безпеки.

Варто погодитись з О. Гончаруком, що концепція «національної безпеки» є частиною парадигми безпеки, яку слід розглядати не як окрему статичну ситуацію, а як динамічну – без відриву від процесів її еволюції в бік універсальної, глобальної безпеки, яка базується на засадах стабільності [2].

Окрім того, вчені підкреслюють, що інтеграція України у сфері безпеки має хороші перспективи. Це обумовлено, перш за все тим, що Україна може бути не лише споживачем безпеки, а й реальним вкладником [3, с.264].

Слушною є думка про те, що стан стійкості соціальної системи стосовно зовнішніх і внутрішніх несприятливих впливів визначає і характеризує безпеку суспільства, особистості та держави [4]. Відповідно до результатів соціологічних опитувань, проведених Центром О. Разумкова у 2017 р., переважна більшість громадян України відчувають себе незахищеними від великих стихійних лих, техногенних катастроф, терактів, воєнної агресії, епідемій, а також відчувають реальну загрозу втрати власності та бізнесу.

На сучасному етапі розвитку Української держави просліджується відсутність національної ідеї як парадигми, здатної консолідувати «політичну націю» шляхом вироблення консенсусної стратегії національно-державного розвитку. Задля вирішення даної проблеми Україні належить створити систему політичної безпеки, яка має повністю відповідати завданням демократичної держави. Таким чином, першочерговим завданням є розвиток громадянського суспільства, підвищення рівня політичної культури та правосвідомості населення. При цьому, важливо пам'ятати, щоб національна безпека була надійно захищена від свавілля і амбіцій силових структур безпеки (армії, правоохоронних органів, розвідки тощо). Тому, у виявленні і захисті справжніх національних інтересів у демократичних державах, величезна роль належить опозиції, незалежним ЗМІ, різним асоціаціям та фондам.

Підсумовуючи, варто визначити, що в аспекті зовнішньої політики і політики безпеки рух до європейської інтеграції уможливить входження України в систему безпеки ЄС, в якості повноправного суб'єкта, для спільної протидії загрозам національній і міжнародній безпеці. Нарешті, вступ до ЄС та світова глобалізація в значній мірі сприятиме утвердженню позицій нашої держави в системі міжнародних відносин.

В умовах глобалізації та євроінтеграції, накопичення зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці України зумовлює створення дієвого механізму їх попередження та подолання.

Список використаних джерел:

1. Національна безпека України: сутність, структура та напрямки реалізації. : навч. Посіб. / О. Г. Данильян, О.П. Дзьобань, М.І. Панов. Харків: Фоліо, 2002. – 285 с.
2. Данильян О. Г. Місце та функції конфліктів у трансформаційний період розвитку суспільства / О. Г. Данильян // Вісник Національної юридичної академії

- України імені Ярослава Мудрого. Сер. : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2014. – № 2. – С. 5-12
3. Гончарук А. Збереження стабільності в АТР : запорука розвитку чи чинник стагнації? / А. З. Гончарук // Стратегічна панорама. – 2000. – №3–4.
  4. Правові основи формування та функціонування органів державної влади у контексті євроінтеграції : монографія / Ю. П. Битяк [та ін.] ; за ред.: Ю. П. Битяк, О. Г. Данильян ; Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. будівництва та місц. самоврядування, Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків : Право, 2010. – 384 с.
  5. Національна безпека України в етно-ментальному та міжнародному вимірах : монографія / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань, Ю.Ю. Калиновський, Н.І. Моїсєєва. – Харків: [б.в.], 2004. – 276 с.

Логойко Олена,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 19 група*

ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ ФІЛОСОФІЇ ПОСТМОДЕРНІЗМУ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ

Постмодернізм – період європейської історії, що починається після завершення модернізму, який поширений у всіх сферах людської життєдіяльності, культурі, філософії, політиці, економіці тощо. В філософії Постмодернізм виникає як відчуття вичерпності онтології, у межах якої реальність могла підлягати насильному перетворенню, переходу з "нерозумного" стану до "розумного". Таке скептичне відхилення від настанови на перетворення світу є результатом відмови від спроб його систематизації: світ не тільки не піддається людським зусиллям його редагувати, але й не вкладається ні в які теоретичні схеми.

Наука сильно критикується з боку постмодернізму. А саме заперечення здатності науки давати об'єктивне, достовірне знання, виявляти закономірності та причинні зв'язки, з'ясовувати тенденції. Її критикують за те, що наука абсолютизує раціональні методи пізнання, а ігнорує інтуїцію, уяву та інші нетрадиційні способи, що вона прагне пізнавати загальне і суттєве, недооцінюючи одичне та випадкове. Постмодернізм – це "скандальний", з точки зору класичних інтелектуальних навичок, тип філософствування "без суб'єкта": суб'єкт розпався як центр системи уявлень.

Світогляд сучасної постмодерної людини не має визначених міцних засад, адже всі форми ідеології розмиті, не спираються на волю; це своєрідна софт-ідеологія, тобто м'яка і ніжна. У ній уживається все, що

раніше вважалося несумісним; у постмодерністському світогляді немає стійкого внутрішнього ядра. Світовідчуття постмодерної людини можна визначити як неофаталізм, адже людина вже не сприймає себе як господаря своєї долі, він вірить у гру випадковості, у раптове, несподіване везіння. Мета, а тим більше, велика ціль, перестають бути важливою цінністю; в наші дні спостерігається "гіпертрофія засобів і атрофія цілей" Важливою рисою постмодерну є театралізація, оскільки всі суттєві події набувають форми шоу, яскравого спектаклю; навіть політика із сфери активної та серйозної діяльності людини-громадянина перетворюється на видовище, місце емоційної розрядки.

Розглянемо тепер, в чому ж конкретно виявляється ірраціональність постмодернізму. Ірраціоналізм – це філософська течія, що проголошує примат нерозумного початку і робить його основною характеристикою як самого світу, так і його розуміння. Постмодернізм характеризується згідно гібридизації, розширенням минулого в сьогоденні. Це виражається у зверненні до ірраціональних форм пізнання. Постмодернізм являє собою повернення до синкретизму, але він позбавлений прагнення до дослідження глибинних проблем і процесів буття, він прагне до ясності, до поєднання культурних епох. Крім того постмодернізм заперечує саму можливість існування релігії. Заперечення ж всього попереднього досвіду пізнання дійсності повинно, відповідно, заперечувати ідеї християнства як атрибут європейської культури.

Головною умовою використання потенціалу різноманітних методів та методологій є так звана «ситуація постмодерну», завдяки якій в розвитку науки останнім часом превалюють дослідження на міждисциплінарному рівні, які значно розширюють коло наукових інтересів дослідників із різних галузей знання в умовах глобалізованого наукового-культурного простору.

Таким чином, постмодернізм до теперішнього часу став інтернаціональним явищем. Ірраціональність проявляється в сучасних умовах кризи культури, спробах нетрадиційним шляхом вирішити проблеми її подальшого розвитку з уявним перебільшенням духу всезагального заперечення.

Лопатюк Ілона,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 6 група*

ФІЛОСОФІЯ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Сучасний етап розвитку світової цивілізації можна визначити як перехід від індустріального суспільства до інформаційного. Його поява

пов'язана з інформаційною революцією, що супроводжується розвитком інформаційних технологій, які радикально та стрімко змінюють світ.

З огляду на це спостерігається надмірне споживання інформації. Вона не засвоюється повною мірою, що призводить до контрпродуктивної культурної активності. Соціальна філософія детермінує інформаційне суспільство як «суспільство нового типу, що формується в результаті нової соціальної революції, породженої вибуховим розвитком і конвергенцією інформаційних і комунікаційних технологій».

Першим роздуми стосовно наповнення простору інформацією та ноосфери становлення «розумного» простору запропонував В. Вернадський. Він виділив такі соціокультурні фактори, які формують ноосферу: поширення людини по всій планеті; відкриття нових альтернативних джерел енергії; розвиток засобів зв'язку й обміну, що інтегрують людей в єдине ціле; вибух наукової творчості в ХХ сторіччі та масова демократизація державного устрою.

Досліджуючи поняття «інформація» С. Савченко, виокремлює наступні підходи: антропоцентричний підхід, полягає в тому, що «використовуючи дане поняття для аналізу сучасного світу, воно зменшує деяку міру невизначеності, неповноти знань»; техноцентричний підхід, проявляється у розумінні інформації, є характерним для технічних наук, в основі якого матеріальні об'єкти як зареєстровані; ноуцентричний підхід, за своєю суттю є відмовою від визначення поняття «інформації» через її всезагальність і фундаментальність. На нашу думку, дані підходи поглиблюють поняття «інформація» для того, щоб подолати суперечності індустріальної та постіндустріальної цивілізації.

Як зазначають І. Коцюба та Н. Наливайко, технологічне й ідеологічне підґрунтя глобалізації формує інформаційне суспільство. Рівень життя, праця, освіта та ринок залежать від базового ресурсу – інформації, яка виступає абсолютною цінністю. Вона набуває нового значення, перетворюється на економічну категорію. Тому, країни, що мають високий рівень інформатизації є більш самостійними у визначенні своєї тактики розвитку, на відміну від всіх інших.

Некерований характер розвитку інформаційних технологій та процес посилення індивідуалізації особистості у інформаційному суспільстві в умовах глобалізації дослідили Л. Лопатка та В. Козирев. Вони встановили, що пріоритет належить інформаційним цінностям, а не матеріальним. Поруч з цим має місце інформаційна криза, що означає відірваність тих, хто занадто захоплюється інформаційними технологіями від реального життя. Як наслідок можуть знищуватись національні особливості культур, спосіб їх життя.

В результаті вимальовуються чіткі наслідки глобалізації інформаційного суспільства, що пов'язані з матеріальним освоєнням світу і духовним розвитком індивідів. Глобалізацією є «стиснення» соціального світу і, водночас, зростання усвідомлення світом «розширення» самого

себе. Безумовно, розвиток держав знаходиться під впливом глобалізації, де їх автономія і суверенітет будуть зменшуватися; а з іншого боку, у багатьох випадках міжнародна кооперація та інтеграція дозволяють державам ефективно відстоювати свої національні і стратегічні інтереси. В глобалізованому світі вже сформувалися вектори розвитку інформаційного суспільства. Вони створили передумови до філософського окреслення його структури, діалектики взаємодії її елементів. В цій структурі існує єдиний процес формування нової картини світу, де природа – індивід – соціум – наука, техніка, технологія існують як діалектична єдність, що називаються світовим розвитком.

Лукань Марія,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
аспірантка кафедри міжнародного права, 1 курс, 1 група

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Стрімкий розвиток науки, техніки, інформаційних технологій та прогресивна новаторська діяльність людства у різних сферах життя, зумовлюють появу об'єктів інтелектуальної власності, які стають не тільки власністю творця, але й суспільним багатством, яке здатне змінити світ на краще.

Науковці та дослідники сучасності звертають увагу на недостатню розробку філософсько-методологічних аспектів категоріального статусу інтелектуальної власності. Так, зневага до моральних аспектів виникнення та функціонування інтелектуальної власності, ігнорування специфіки її ідеальних об'єктів, вплинуло на недостатнє формування «адекватних» по відношенню до суспільства способів захисту прав власників на об'єкти інтелектуальної власності.

Початковою передумовою філософсько-правового аналізу інтелектуальної власності слугує положення, відповідно до якого слід розглядати інтелектуальну власність не як володіння речами, а як володіння знаннями, певною інформацією – ідеальними об'єктами, які мають специфічну форму існування [3, с. 82].

Постають проблемні філософсько-правові питання інтелектуальної власності. Зокрема, це питання гуманістичного характеру, пов'язані з ідеями «свободи, рівності та братерства», які виявляються у соціально-культурному аспекті інтелектуальної власності. Тобто проблеми, пов'язані з критикою існуючої у світі системи захисту інтелектуальної власності, які апелюють до дискурсу не приватної, а всезагальної справедливості, звертаючи увагу на універсальні цінності, на які повинно орієнтуватись людство.

Наприклад, у сфері інтелектуальної власності пов'язаної з патентуванням нових живих організмів та медичних препаратів, виникає велике філософсько-правове питання сучасності: «Чи є справедливим позбавлення збіднілих верств населення можливості користуватися запатентованими лікарськими засобами. Чи не є це порушенням прав людини?»

Ці глобальні надважливі питання спонукають нас вийти за межі чисто економічних чи правових питань інтелектуальної власності та подивитися на світ «іншими очима», згадати про справедливість, повагу до гідності, гуманність, право кожного на життя. Адже саме такі стандарти є смислом сучасного існування. Таким чином необхідно знайти баланс між інтересами правласника та справедливістю в ім'я розвитку суспільства (позитивним ефектом, який об'єкт інтелектуальної власності дає людству).

Також науковці акцентують увагу на трансформацію інтелектуальної власності в особливий соціальний інститут, пов'язаний з виникненням нового класу людей, трудова діяльність яких пов'язана виключно з інноваційною сферою та інформаційними технологіями у сучасному світі. Інформація стає особливим предметом суспільних відносин, як наслідок, інтелектуальна власність постає важливим соціальним інститутом. Таким чином набувають актуальності дослідження історичних аспектів інтелектуальної власності як особливого явища та її культурогенезу, що сприяло перетворенню інтелектуально-правових відносин у єдиний самостійний соціальний інститут. Пошук відповіді на філософське питання: «Чому людська цивілізація прийшла до усвідомлення необхідності правової охорони інтелектуальної власності та впорядкування цих специфічних відносин?» - можливо наблизить людство до з'ясування, чому сьогодні виникають протиріччя у сфері охорони та захисту прав, пов'язаних з реалізацією інтелектуально-правових відносин [1, с. 213].

Отже, вважаємо за необхідне опрацювати з точки зору філософії проблеми оцінки інтелектуальної власності для створення методологічної бази, з метою вдосконалення законодавства у сфері інтелектуальної власності та створення прийнятних сучасних та гуманних способів захисту правовласників.

Література:

1. Стовпець О.В. Культурогенез інтелектуальної власності: соціально-філософське дослідження історичних передумов трансформації інтелектуально-правових відносин у соціальний інститут/ О.В. Стовпець// Науковий вісник. Серія «Філософія». - 2016. – №46 (частина II). – с. 204-215.
2. Стовпець О.В. Соціально-філософський погляд на типологію інтелектуальної власності/ О.В. Стовпець // Проблеми

соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія.- 2016. - № 2 (8). – С. 169-180.

3. Торопова Н.Ю. Философско-правовой аспект интеллектуальной собственности. / Н.Ю. Торопова//Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия «Право». – 2012. - № 2 (12). – С. 80-83.

Луценко Аліна,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
факультет адвокатури, 1 курс, 3 група*

ДО ПИТАННЯ ОДІОЗНОСТІ ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Генезис усіх сфер соціального життя викликає розвиток особистих прав людини, їх розширення та зміну пріоритетів. Багатогранність людської істоти обумовлює поступове ускладнення її прав та їх необмеженість у часопросторі, що робить надзвичайно актуальним дискурс про обґрунтування особистих прав людини.

Традиційно застосовують класифікацію прав людини згідно з теорією французького правознавця К. Васака. Основою його концепції є генераційний підхід, який поділяє права на три покоління: 1) перше покоління – громадянські та політичні права й свободи; 2) друге покоління – соціально-економічні та культурні права; 3) третє – колективні права, або права “солідарності”. Однак у 1996 р. А. Семітко запропонував виділити права четвертого покоління, до яких, на його думку, необхідно віднести права людини, пов’язані із здійсненням абортів та евтаназії. Згодом М. Авдєєнкова обґрунтовує таку категорію як “право на фізичну свободу”. Ю. Дмитрієв до четвертого покоління прав зараховує лише інформаційні права та захист технологій. Цікавою є російська доктрина, що виділяє соматичні права – права людини розпоряджатися своїм тілом, у тому числі право на клонування. Перелік прав четвертого покоління Д. Шебаніца включає права на клонування, евтаназію, трансплантацію органів, зміну статі, використання віртуальної інформації.

Отже, права четвертого покоління – це права, що стосуються меж свободи особи у виборі нею власної сутності та соціального статусу у зв’язку з вдосконаленням медицини й еволюцією норм моралі. Тобто мова йде про визначення тієї міри свободи, якою буде розумно й доцільно наділити людину у вищезгаданих сферах сучасного високотехнологічного життя. Чим же обумовлена тенденція розширення “поколінь прав людини”: зростанням незахищеності особи у сучасному світі та необхідністю відвойовувати й узаконювати абсолютно природні можливості, чи, навпаки, виходом людини за межі своїх природних потреб?

На думку релігійних теоретиків, свобода розуму і вчинків можливі тільки у правових межах церковних настанов, у той час як за їх межами свобода являє собою ересь, тяжкий гріх. І сьогодні церква чітко висловлює своє негативне ставлення до певних прав четвертого покоління. Патріарх Московський і вся Русь Кирило зазначає, що за концепцією прав людини приховують образи релігійних і національних цінностей, а також той факт, що до комплексу прав та свобод людини поступово інтегруються ідеї, які суперечать не лише християнським, а й традиційним моральним принципам. Концепція прав людини ніби захищає ці ідеї як невідчужуване право особи на самостійний вибір у житті, проте така моральна автономія повністю суперечить нормам християнської етики. Це свідчить про догматизм християнського світогляду та абсолютно нееластичний, незмінний у часі, несприйнятливий до соціальних порухів теологічний моноліт, який помітно гальмує розвиток суспільних відносин. Аргументом на користь концепції прав четвертого покоління є думка стосовно того, що будь-які порухи і потреби, які зародилися у свідомості людської істоти є природними, оскільки й сама людина – частина природи. Але, закликаючи кожного до толерантного ставлення до життєвого вибору іншої особи, легко перетнути тонку грань між захистом прав одних та примусом стосовно інших, що порушуватиме їх права на свободу слова й самовираження, або право на приватність і недоторканість. Дане питання залишається відкритим, адже не знаходить одностайних відгуків з боку різних національних, релігійних та регіональних культур, що мають протирічливі уявлення про гідність, свободу й цінність людини та по різному оцінюють проблему взаємозалежності людини й природи.

Лядов Антон,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
аспірант кафедри фінансового права*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ У ПЕРЕХІДНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Спроможність держави досягти якомога вищого ступеню свого розвитку багато в чому залежить від рівня правосвідомості та правової культури як окремо взятої людини, так і суспільства загалом. Цей рівень, в першу чергу, підтримується належним механізмом правового виховання як діяльності держави із соціального управління населенням з метою формування у нього необхідного рівня правової свідомості та правової культури. Правовому вихованню відводиться особливе місце в процесі демократичного транзиту, який має на меті подолати інститути попереднього тоталітарного режиму та встановити розгалужену систему демократичних інститутів громадянського суспільства. Як вдало зазначає О.Г. Данильян, здійснюючи важку трансформацію від тоталітаризму до

демократії, пострадянські країни мають своїм завданням ліквідувати прояви тоталітарної правосвідомості та правової культури, замінивши їх на демократичні [1, с. 27]. А тому, не буде зайвим розглянути особливості правового виховання у перехідному суспільстві.

Правове виховання у перехідному суспільстві є складним і суперечливим процесом, що підтверджується постійним протистоянням між створенням міцного громадянського суспільства, в якому діють справедливі і шляхетні закони та існуванням негативних чинників (правовий нігілізм, правовий конформізм, корупція і т.д.), які перешкоджають досягненню належного рівня правосвідомості та правової культури. Визначивши головні причини, які мають вплив на формування правової свідомості та правової культури, отримаємо можливість окреслити основні завдання і найефективніші шляхи правового виховання в транзитивному суспільстві, в тому числі і в Україні.

Загалом можна виділити три головні групи чинників, які впливають на формування правової свідомості та правової культури: історичні, національно-психологічні та трансформаційні.

Перша група характеризується існуванням негативного досвіду попереднього тоталітарного режиму, який маючи «всеосяжну ідеологію, монолітну масову партію як носія цієї ідеології і сучасну машину влади над всіма сферами суспільного життя, вождя, який має харизматичні здібності, апарат безперервного масового терору» [1, с. 29], протягом десятиліть пригнічував розвиток правового виховання. Наміри щодо руйнування будь-якої різноманітності, заохочення одноманітності різних сфер суспільного життя, нехтування діалектичною протилежністю, абсолютизації ідеології, розвитку монополії на істину, антиправового характеру правової свідомості та правової культури, їх політизування мали своїм наслідком поширення безініціативності населення з існуванням подвійної моралі та звички очікувати, що всі проблеми будуть вирішені всесильним вождем.

Процес формування правосвідомості і правової культури залежить від особливостей національного характеру, який можна віднести до національно-психологічних чинників, які впливають на правове виховання в перехідному суспільстві. Необхідно погодитися з дослідниками, які справедливо вказують на наявність діалектичної природи взаємодії національного характеру та рівня правосвідомості і правової культури, що головним чином проявляється в прямій залежності національного характеру від стану розвитку суспільства з одного боку та впливі національного характеру на соціальне буття та усі його складники – з іншого [2, с. 148].

Організованість та спроможність реагувати належним чином на зовнішні умови, які є переважно перманентними, визначають здатність будь-яких громадських та державних структур продуктивно здійснювати свою діяльність, а принципи системної організації й ефективного

управління впливають на досягнення цілей правового виховання в транзитивному суспільстві, в тому числі і в Україні [3, с. 112]. Відповідно, зруйнована тоталітарним режимом система правового виховання перестас виконувати головну свою функцію – формування відповідного рівня правової свідомості і правової культури, а також необхідної поведінки громадян, і, як наслідок, в Україні стрімкими темпами збільшується рівень правового нігілізму, правового конформізму, абсентеїзму, злочинності, корупції і т.д. Цьому процесу сприяє третя група чинників, які іменуються трансформаційними, сутність яких проявляється в конфронтації застарілих тоталітарних та прогресивних правових норм.

Окрім названих причин, додаткової уваги заслуговують й інші, такі як відсутність державної політики у сфері правового виховання; неможливість державних інститутів належним чином організувати правове виховання; слабка підготовка кадрів з правового виховання, тощо. У зв'язку з цим, правове виховання у перехідному суспільстві можна охарактеризувати як складне і суперечливе явище, яке піддається постійному впливу, вираженому в різного роду чинниках.

Література:

1. Данильян О. Г. Тоталітарна правосвідомість і права культура та їх характерні ознаки / О. Г. Данильян // Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук пр. / Акад. прав. наук України, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування. – Харків : Право, 2007. – Вип. 14. – С. 27–35.
2. Данильян О. Г. Деякі причини, що впливають на формування правової культури в перехідному суспільстві / О. Г. Данильян // Проблеми законності: респ. міжвід. наук. зб. – Харків, 2004. – Вип. 68. – С. 145-153.
3. Данильян О. Г. Особливості організації та управління правовим вихованням у перехідному суспільстві / О. Г. Данильян // Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія : зб. наук. пр. – Харків : Право, 2012. – № 3 (13). – С. 112–117.

Майданік Сергій,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
аспірант кафедри міжнародного права*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОСВІДОМОСТІ ТА ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ У ТОТАЛІТАРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Становлення та розвиток будь-якої правової держави неможливий без формування громадянського суспільства. Вони органічно доповнюють один одного: держава не може називатися правовою без існування

автономного та здатного ефективно реалізовувати свої права суспільства, а в свою чергу громадянське суспільство у будь-якому випадку потребує чіткого та зрозумілого нормативного регулювання та підтримки державних інституцій. Головною умовою існування громадянського суспільства виступає особистість, яка здійснює своє право на самореалізацію. Як суб'єкт правового суспільства він має можливість і здатність вияву своєї волі, а також наділений громадянською відповідальністю.

Правосвідомість та правова культура якраз і є тими елементами, які формують правове бачення та ставлення особи до права та забезпечують ефективну взаємодію громадян та держави між собою. Саме тому вкрай важливим є здійснення належного правового виховання в суспільстві. В сучасному суспільстві провідна роль у плануванні правового виховання належить державі, яка повинна обґрунтувати стратегічні цілі, принципи і завдання правовиховного процесу; скласти програми правовиховних заходів; визначити суб'єктів, відповідальних за виконання цих програм і строки досягнення намічених цілей, а також вказувати джерела фінансування правовиховних заходів [1, с. 113]. Але оскільки держава володіє такою кількістю засобів та методів впливу на правову свідомість своїх громадян – то у випадку панування тоталітаризму в країні правове виховання буде спрямоване не на формування громадянського суспільства з активними та ініціативними особистостями, а на насадження власних ідей, власної ідеології та на повне підпорядкування тоталітарному режиму.

Тоталітаризм – явище, яке виникло в 20-30-і роки ХХ сторіччя у зв'язку з кризою, яку переживали європейські країни, та яке можна визначити як «політичний режим, при якому держава прагне до повного, тотального контролю за всіма сферами суспільного життя, ліквідує конституційні права і свободи, насаджує репресії» [2, с. 28-29]. Основна ознака тоталітаризму – всезагальний контроль над всіма сферами суспільного життя, в тому числі і духовної. При тоталітаризмі не допускається існування автономних соціальних груп чи інституцій, відбувається стандартизація та уніфікація суспільних відносин з метою створення однорідної системи. І при цьому повністю ігнорується той факт, що для повноцінного функціонування суспільства необхідна різноманітність, необхідний плюралізм думок, політичних сил, цінностей. Повний контроль та одновимірність безумовно ведуть до застою та деградації, оскільки внутрішнє різноманіття та суперечності якраз і є джерелом змін та розвитку. Здається очевидним, що в таких умовах жодна нормальна людина жити не може і що такий суспільний лад не може існувати довго за відсутності підтримки народу. Але для цього якраз й існує правове виховання в тоталітарних країнах, яке доцільніше назвати пропагандистським апаратом. Так як існування в таких умовах суперечить волелюбній натурі людини, то необхідно приймати заходи, які б

струмували народ у покорі. Саме тут проявляє себе інша риса тоталітаризму – ідеологізація. Якусь ідею проголошують істинною та примушують всіх і всюди її дотримуватися, а незгодних з нею – сурово карають та репресують. При цьому неважливо, що саме виступає як ідеологія – будь-яка ідея, якщо її довести до абсолюту, спотворюється. Хоча тут слід зазначити, що у більшості випадків лідери тоталітарних країн та їх політична верхівка і не ставлять собі за мету повністю дотримуватися власної ж ідеології. Для них вона є лише інструментом для управління народом, який приховує справжній стан речей та деформує правосвідомість до необхідного рівня. І це основне призначення ідеології – народ не повинен адекватно розуміти та оцінювати дійсність. Для тоталітарного режиму необхідно мати можливість управляти масами і мобілізувати їх на виконання поставленої мети і одночасно надавати моральну сатисфакцію та розрядку для запобігання заворушень. Для цього використовуються різні прийоми: створення образу зовнішнього ворога, який є абсолютним злом, і для перемоги над яким необхідно консолідуватися, чіткий розподіл на «своїх» та «чужих» без будь-якої альтернативи. Така ситуація може викривити та деформувати правосвідомість до такої міри, що у людей починає формуватися так зване двоєдмство, здатність одночасно дотримуватись двох переконань, що суперечать один одному. Наприклад, негативно відноситися до війни, але водночас прославляти загарбницьку політику своєї країни, або поважати права людини, та водночас підтримувати повне їх ігнорування щодо «ворогів народу». Власне, можна описати ці риси тоталітаризму як такі, що мають антиправовий характер, коли тоталітарна держава перетворює право на слугу режиму, спотворює його суть до невпізнання. У неправій державі юриспруденція стає дисфункціональною. Зберігаючи мову і зовнішні ознаки права, вона за допомогою різноманітних софізмів підміняє право і в результаті перетворюється на теорію неправу [2, с. 31-32]. Таким чином, тоталітарний режим кардинально перебудовує правосвідомість та правову культуру своїх громадян, наповнюючи її нав'язаними цінностями та ідеалами, при цьому повністю ігноруючи потреби народу та знищуючи індивідуальність особистості.

Література:

1. Данильян О. Г. Особливості організації та управління правовим вихованням у перехідному суспільстві / О. Г. Данильян // Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія : зб. наук. пр. – Харків : Право, 2012. – № 3 (13). – С. 112–117.
2. Данильян О. Г. Тоталітарна правосвідомість і правова культура та їх характерні ознаки / О. Г. Данильян // Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук пр. / Акад. прав. Наук України, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування. – Харків : Право, 2007. – Вип. 14. – С. 27–35.

ЛЮДСЬКИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА «МАШИННЕ» МИСЛЕННЯ

Ідея створення штучного інтелекту передбачає моделювання того вхідного стану майбутньої людини, яка потенційно здатна увійти у людське суспільство. Тобто йдеться про моделювання системи, яка не відразу буде повноцінною особистістю, але з часом зможе нею стати.

Основні можливості моделювання вхідного стану полягають у тому, що «розміри», «вмістимість», характеристики гнучкості й самоконтролю того мікрохаосу, з якого під впливом людського та природного середовища виникають операційні структури людського мозку, схожі до подібних характеристик мікрохаосу, потенційно присутньому у віртуальних просторах комп'ютерного мозку. Звідси основне питання: що і як потрібно вкласти у вихідний хаос, аби на основі фрагментів, що складаються з фізичних і логічних правил, побудувати систему, здатну до саморозвитку та спрямовану у бік ускладнення через постійне її спілкування з людьми.

Завдання ентузіастів «машинного мислення» – створення штучного інтелекту, що вирішує хоча б частину завдань неалгоритмічного характеру, з якими щодня справляється природній інтелект. Підвалину вирішення будь-якого завдання складає вміння людини відкинути значну частину наявних знань і сконцентрувати увагу лише на тих, що мають відношення до цього завдання. Це є необхідною передумовою успішної діяльності людського інтелекту. Відтак і машина має бути спроможною згенерувати новий алгоритм своїх дій. Однак цільова обумовленість пошуку у людей принципово не алгоритмічна. Перетворившись на алгоритм, дія перестає бути самостійною і пошуковою. Отже, для створення дієвих інтелектуальних систем необхідно навчитися штучно відтворювати цілеспрямований відбір наявних відомостей у відповідності з пропонованою задачею.

Отримання нетривіальних результатів в інтелектуальній діяльності людини можливе лише завдяки її свободі, що неминуче тягне за собою свободу у виборі засобів і способів досягнення результату. Відсутність якого-небудь з цих компонентів або їх жорстка фіксація трансформує розумову діяльність на штучний інтелект. Сучасні машини мислять, але це лише репродуктивна складова розуму, яку людині зручно передати машині.

Не тільки вирішення теоретичних задач, а й практична поведінка людини має бути обдуманого. Сенс вчинків в кінцевому результаті визначається ідеалами. Саме ідеальна мотивація поведінки людини є вираженням вищої форми розуму, який Кант називав «практичним» і

ставив вище за «теоретичний». Фактична поведінка людини визначається не стільки цілями, скільки прийнятими нею цінностями, вмінням відрізнити корисне і шкідливе, добро і зло. Але якщо в класичній філософії, починаючи з Сократа, моральність поставала як вираження вищого розуму, то для постлюдини, вона виявляється зайвою.

Машина здатна і не здатна мислити. Подолання цієї антиномії – там, де ми дивимося на мислення в його історичній перспективі – застосовуючи до людства і конкретної особи. І, по великому рахунку, мова йде про різницю між глуздом і розумом. Машина здатна на вибирання вже наявних варіантів, але не на синтез нового способу дії. Машина так і не змогла ще «набратися розуму», пройшовши шлях від ЕОМ до сучасної комп'ютерної техніки. Вибір значення слова в людини зумовлюється ситуацією, яка завжди конкретна. Але ця ситуація знаходиться по той бік мислення машини, у предметному житті людини, де є цілі і засоби їх досягнення. Постановка мети та вибір необхідних засобів і є самостійним рішенням людини.

Матвієнко Владислава,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 2 група*

ОНТОЛОГІЧНИЙ СТАТУС ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Процеси бурхливого розвитку технологій спричинили появу комп'ютерних інновацій і їх проникнення у всі сфери людського життя. Це, у свою чергу, призвело до трансформацій, які в подальшому отримали назву – віртуальна реальність.

Цей термін є недостатньо вивченим і потребує дослідження на онтологічному рівні.

Поняття «віртуальність» та «реальність» стали об'єктом дослідження ще в античності. Стародавні мислителі, визначаючи поняття «віртуальний», виходили з провідної сили розуму. Варто зазначити, що термін «virtus» вперше згадується у роботі Марка Тулія Цицерона «Про природу богів» у значенні «чеснота». Саме античні погляди почали акцентувати увагу на тому, що психіка людини змінюється під впливом чогось незвичного.

У Новий час зміст «віртуального» набуває вагомого значення і наповнюється іншими інтерпретаціями. Але, слід наголосити, що класичне значення «virtus» – чеснота, зберігається у роботах І. Канта, Г. Гегеля та Г. Лейбніца, який у своїй теорії – монадології відтворив і описав будову глобальної мережі, яка стала прототипом віртуальної реальності.

В індустріальну епоху ідея віртуальності розвивалась поряд з гуманітарними науками, що дало поштовх до створення філософських

ідей віртуальності. Можна сказати, що в цей час враховувалися значення поняття “virtus” як ті, що розроблялись і використовувались схоластами, так і ті, що живились для опису квантових процесів.

А. Бергсон наприкінці XIX ст. наголошував, що у віртуальній діяльності міститься ідея існування об’єкта, який відсутній тут і зараз, але має реальні прояви самого себе.

О. Каріна у своєму дослідженні щодо онтологічного статусу віртуальної реальності писала про те, що у XX столітті поняття «віртуальність» втрачає той багатий зміст, яким воно наділялось у середні віки. Тому що відбулась зміна семантичного простору поняття, яка пов’язана з виникненням нових напрямків філософії, таких як феноменології, психоаналізу. У рамках цих напрямків допускалась можливість багатоманітного моделювання світу. Як наслідок, термін «віртуальний» почав розглядатися у контексті діяльності свідомого і несвідомого.

У сьогоденні не існує єдиного розуміння сутності віртуальної реальності, в якій втілені різноманітні феномени, такі як телебачення, мультимедіа, комп’ютери, глобальна мережа Інтернет. У XXI столітті можна виділити декілька підходів до тлумачення поняття віртуальної реальності. Такі вчені як М. Носов, С. Хоружий, Д. Пивоваров висловлювали думку про те, що віртуальна реальність – це маніфестація онтологічних закономірностей та принципів, і статус віртуальної реальності визначається від чистої потенційності до ототожнення з реальним життям. С. Жижек, К. Чешер надавали перевагу думці про те, що феномен віртуальної реальності має саме антропологічні підстави.

Тому, проаналізувавши існуючі підходи до дослідження віртуальної реальності та визначивши її онтологічний статус, доцільно зауважити: у сьогоденні феномен віртуальної реальності не є ретельно дослідженим на рівні філософсько-правової рефлексії. Спираючись на зроблене дослідження можна припустити, що майже усі концепції віртуальності пов’язані з ідеєю про множинність світів та їх взаємовпливом.

Меньшиков Ілля,
*Український державний університет
залізничного транспорту,
факультет АТЗ, 5 курс, 1 група*

"NEW MEDIA" ТА СУЧАСНА ПОЛІТИКА

"New media" почали широко проникати у різні сфери сучасного суспільства. Одна зі сфер, яка зазнала суттєвих змін під впливом «нового медіа» є політична, це:

- новий спосіб презентації своїх політичних цілей. Раніше, політики мали шанс познайомити своїх виборців з власною програмою

використовуючи традиційні медіа (телебачення, радіо, газети), а також мітинги. Особливо це стосується опозиційних кандидатів;

- більша залученість рядового виборця в політичний процес. Виборець може отримувати інформацію про того, чи іншого кандидата «з перших рук», створювати групи однодумців не виходячи з свого будинку;

- можливість маленьких, локальних груп також впливати на політичні процеси на внутрішній та міжнародній арені. Інтернет дозволив їм об'єднуватися, демонструвати свою точку зору на ті, чи інші події, заохочувати у власні лави все більше прихильників.

Наприклад використання "New media" у якості одного з основних джерел інформації задля залучення нових прихильників активно застосовувалося під час президентської кампанії Барака Обами у 2008 році. Її команда справила революцію у використанні "New media" розуміючи, що використання «традиційних» засобів не принесе необхідного результату. Активно використовувались соціальні платформи Twitter, Facebook, YouTube, неодноразова поява у популярних телевізійних проєктах (серіали, ток шоу), комп'ютерних іграх і т.д. Офіційний сайт передвиборчої кампанії використовував усі наявні ресурси: мультимедійний центр, де виборці мали шанс ознайомитися та поділитися коментаріями, блоги, робити грошовий внесок (таким чином було залучено декілька мільйонів дол.), або стати волонтером. Кампанія стала піонером у використанні цифрового мікротаргетингу (використання соціальних мереж для збору інформації про політичні вподобання виборців).

"New media" (в тому числі соціальні мережі) стали одним із головних методів впливу, змінивши динаміку спілкування між політичними лідерами, громадськістю і журналістами. Все це відкрило більш широкі можливості для миттєвого політичного дискурсу та дебатів.

Однією з особливостей, які принесли "New media" є швидке розповсюдження новин, результатів опитувань, чуток. На сьогодні інформація доступна 24/7. На той час, як можна отримувати інформацію із великої кількості ресурсів новин, у будь який час, велика кількість людей надає перевагу сайтам по типу Facebook та ін. для отримання останніх новин, часто нехтуючи сайтами, які спеціалізуються на політиці і новинах. Це призводить до широкого розповсюдження фейкових новин, не маючих іноді а ні правдивої інформації, чи хоча б якогось зв'язку з реальністю.

Також, одним із важливих засобів використання "New media" в політиці є процес збору, та представлення даних, щодо настроїв суспільства по тому чи іншому питанню екзит-полів. Інтернет ресурси дали можливість отримувати більш об'єктивну та повну інформацію. Інтернет призвів до збільшення кількості подібних опитувань, а соціальні мережі дозволяють не тільки побачити результати, але й взяти безпосередню участь. Нажаль однією із проблем є той факт, що на

сьогоднішній день є велика кількість способів маніпулювати статистичними даними, у тому числі результатами екзитполів.

Отже "New media" є відносно новими джерелами інформації та нам ще доведеться побачити силу впливу, яку вони здійснюють на суспільство, але вже зараз можна з упевненістю сказати, що вони поступово стають центральною частиною політичних кампаній, вносячи свої корективи. Все більш поширеними і незалежними будуть екзит-поли, проведені з використанням соціальних медіа. Зараз у різних країнах йде обговорення про можливість переходу на Інтернет голосування. Це у свою чергу призведе до збільшення числа голосуючих виборців, а самі вибори стануть більш демократичними.

Мешій Михайло,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
фінансово-правовий факультет, 1 курс, 1 група*

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО НА ЕТАПІ СТАНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ

У межах концепцій інформаційного суспільства існують дві протилежні тенденції щодо оцінки самого факту перетворення інформації в потужну соціальну силу. Згідно з першою, оптимістично, інформатизація суспільства – зокрема, комп'ютеризація – становить безумовне соціальне благо (виникають принципово нові умови для праці, зростає рівень свободи та усвідомлення людиною своїх можливостей, виваженішими та обґрунтованішими стають політичні рішення тощо). На думку Масуди, інформаційне суспільство сприятиме появі нового типу людини – «людянішої», екологічно зорієнтованої, – а еволюцію людства замінить коеволуція – обопільний розвиток людства й природи. Згідно з другою, песимістичною (передусім Лайон), інформаційне суспільство є маніпулятивне, а рівень маніпуляції щоразу більшає. Нові технології перетворюються на політичні, і як наслідок, більша частина людства не усвідомлює стану «реального розподілу влади й контролю в цьому суспільстві».

Інформаційне суспільство нині є водночас і дійсністю, і планом, і прогнозом розвитку в Україні. Інформаційно-комунікаційні технології вже спричинили значні зміни в способі життя пересічних громадян. Стрімко розширюється використання всесвітньої мережі Інтернет, а комп'ютерні мережеві технології перетворюються на основну складову буденності. В умовах світового інформаційного суспільства індивід повинен розв'язати завдання щодо освоєння принципово нового простору. Із маленької, замкненої території йому доводиться переселятися до світу планетарного соціуму та з планетарними зв'язками. Нове інформаційне суспільство ставить нас у зовсім інші зв'язки зі світом.

Аналізуючи інформаційне суспільство в національному законодавстві, можна стверджувати, що його правове регулювання відображено в тексті Конституції України, а також те, що її здійснюють через норми, закріплені в спеціальних законах ВРУ, указах Президента, постановах КМУ тощо. Обравши євроінтеграційний курс, наша держава мусить орієнтуватися на стратегію розвитку країн-учасниць ЄС. Тому постає питання гармонізації українського законодавства з європейським. Так, у липні 1994 року було підписано Протокол про роботу між Державним комітетом зв'язку та інформатизації і Генеральним Директоратом XIII, що заклав на офіційному рівні підґрунтя для спільних дій у галузі інформаційного суспільства.

Створення інформаційного суспільства в Україні вперше було офіційно засвідчено в Стратегії інтеграції України до ЄС, ухваленій 1998 року. Процес розвитку соціуму в нашій державі відбувався у два етапи. На першій стадії (1998-2006 рр.) було ухвалено низку законів, як-от «Про національну програму інформатизації», «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про електронний цифровий підпис» тощо, які започаткували формування нормативно-правової бази інформатизації. Навіть згідно зі ст.9 Закону України «Про національну програму інформатизації» КМУ щорічно подає на розгляд ВРУ доповідь про стан інформатизації в Україні, основні проблеми й перспективи розвитку. Це стало закономірним відбиттям загальносвітових тенденцій кінця ХХ – поч. ХХІ ст., коли сам термін набув у світі найбільшої поширеності.

2016 року Україна посідала середні, проте стабільні позиції у світовому рейтингу розвитку інформаційного суспільства. Попри всі позитивні аспекти, вітчизняна практика залишається фрагментарною й ситуативною.

Отже, останнім часом в Україні створено основні правові принципи побудови інформаційного суспільства. Створено мінімально необхідне законодавче підґрунтя, однак інформаційне суспільство багато в чому залишається лише популярним гаслом, аніж реальною практикою.

Мічківський Роман,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 3 група*

ІДЕАЛЬНА ДЕРЖАВА: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?

Існування ідеальної держави залишається однією із найскладніших і найсуперечливіших проблем, що постають перед людством та вітчизняною спільнотою, яка наразі прагне розбудувати громадянське суспільство.

З плином часу актуальність цієї теми лише зростає. Велика кількість філософів і вчених уже багато років намагаються зрозуміти чи

може існувати «ідеальна держава» насправді. Погляди стосовно методики конструювання «ідеальної держави» залежать від того, які процеси обрані для мислення та наскільки в них дійсність віддалена від «ідеального типу». За Платоном душа складається з трьох частин, при гармонійному поєднанні розумом яких досягається чеснота справедливості. Подібна паралель проведена і до держави, де повинні поєднуватися три класи, кожен з яких має виконувати свою роль. Тому у філософії Платона вихідним моментом її утворення стає досягнення консенсусу між людьми. Суть ідеальної держави Платона в тому, що вона повинна не тільки відстоювати принцип всезагального Блага, а й бути способом, за допомогою якого можливо було б наблизитися до відтворення істинного світу буття в земних умовах. Тому концепцію ідеальної держави і називають утопією, адже люди починають надмірно захоплюватися новоствореним суспільством, забуваючи про найвищу мету створення такої держави – всезагальне Благо. В процесі «перенесення» Раю на Землю, увага людей переходила з найвищих цілей – досягнення соціальної справедливості та всезагального Щастя, Блага до збереження заснованого механізму. Мета перетворилась на засіб.

Й. Фіхте наголошував, що держава є найповнішою реалізацією людського «Я», вищим емпіричним проявом людської особистості. Цим твердженням можна узагальнити погляди ще одного дослідника – Б. Кістяківського, який тлумачить два ідеально-родових поняття – «ідеальний тип» і «соціальний тип». На його думку, для того, щоб знайти соціальний ідеал потрібно відповісти на питання про справжні завдання та цілі держави, які він визначає у здійсненні солідарних інтересів людей. Здійснюючи функцію консенсусу між людьми, держава буде спрямована на розвиток кращих якостей особистості для того, щоб знову і знову не страждати від невдалих спроб побудови «ідеальної держави» з «неідеальних людей».

Отже, «ідеальна держава» – не більше, ніж міф. Будь-який проект, що має у своїй основі ідею всезагального Блага, можна вважати утопією через певні засоби реалізації цієї ідеї. На думку Л. Чорної, таким засобом виступає поступове еволюціонування суспільства, яке має на меті досягнення ідеалу, що, у свою чергу, є орієнтиром, до якого можна тільки наблизитися. Або шляхом реалізації ідеї досягнення всезагального Блага є бажання одночасно замінити несприятливу дійсність кращою реальністю, детально продуманою утопістом. Цей шлях утілення суспільного порядку зазвичай досягається насильницькими діями, а тому вважається інволюційним. Тому, якщо за першим способом ідеал залишається ціннісним орієнтиром для суспільства, що динамічно розвивається, то у другому перетворюється у свій антипод. То ж, зважаючи на усі недоліки, будувати треба справедливе, правове суспільство, таке, що відповідає реаліям.

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ В СУЧАСНОМУ ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Сьогодні ми живемо у світі постійних і швидких змін. На сучасному етапі розвитку суспільства постає проблема гендерної рівності в контексті розбудови громадянського суспільства, зокрема в Україні. В умовах інтеграції до європейської спільноти постають питання переосмислення ролі жінки і чоловіка в суспільстві, рівноправності у всіх сферах життя, розподілу соціальних статусів, привілеїв та влади. Дослідниця К. О. Павшук у своїх дослідженнях визначає, що чоловік і жінка наділені як рівними, так і різними правами та обов'язками, що обумовлено об'єктивним процесом розвитку людської цивілізації, і залежить від особливих біологічних та психологічних характеристик чоловіка і жінки. На разі існує проблема соціальної дискримінації, яка обмежує чи призводить до втрати прав за гендерною ознакою, а також знижує соціальний статус та являє собою певну форму знуцання над особою. На думку О. Р. Дашковської, важливим аспектом розвитку демократичних процесів у ХХІ ст. є питання вдосконалення правового становища жінок та формування фактичного гендерного балансу в суспільстві. В сучасних умовах формуються гендерні норми, які спрямовуються на усунення розриву між становищем жінки і чоловіка та ліквідацію усіх форм дискримінації в суспільстві. З'являється система заходів, спрямованих на досягнення рівності й вирішення гендерних проблем, виражена в такому явищі як гендерна політика. Важливим кроком є впровадження гендерних аспектів у систему законодавства, оскільки, з погляду філософії, це стосується не тільки забезпечення рівноправного суспільного розвитку методом застосування найбільш ефективного державного втручання, але й такої проблеми як соціальна справедливість. Інтереси жінок часто не беруть до уваги в економічних структурах, таких, як фінансові ринки та установи, ринки праці, економіці та соціальній інфраструктурі, оподаткуванні та системі соціального страхування. Результатом цього стає те, що різні напрямки політики лише сприяють закріпленню гендерної нерівності між жінками та чоловіками, що і є підтвердженням нівелювання такого філософського аспекту як соціальна справедливість.

Гендерна рівність, як вважає О. Р. Дашковська, як один з видів рівності повинна будуватися з урахуванням усіх чинників, що спроможні компенсувати формальні недоліки рівності. Рівність чоловіка і жінки у правах не слід вважати за ідентифікацію їхнього правового статусу, оскільки вони мають різні правомочності. Саме тому права жінок мають

варіюватися на різних рівнях, зокрема на представницьких, виконавчих, судових, в ЗМІ, в сфері освіти та виховання. Україна, як правова держава, спрямовує розвиток своєї політики з урахуванням стандартів міжнародного законодавства та гендерних складових, включаючи ці напрямки у національне законодавство, державні програми та, реалізуючи плани дій з питань становлення гендерної рівності. Також, дослідниця К. О. Пашковська звертає увагу на таке питання, як уникнення дискримінації, яке залежить від політичного бажання протистояти регулярним порушенням прав жінок та чоловіків. Правова держава, на її думку, повинна забезпечувати рівність між статями, надаючи їм рівних стартових можливостей.

Гендерні аспекти є частиною комплексу завдань розвитку держави і суспільства, оскільки гендерна нерівність суттєво стримує такий розвиток. Приймаючи необхідність врахування конкретних соціальних умов, формування та протікання політичних течій, в яких розгортається діяльність держави у напрямі досягнення гендерної рівності, і вченим, і практикам, і державним урядовцям необхідно постійно визначатися із змістовим наповненням цієї категорії.

Морозов Ярослав,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 10 група*

АКТУАЛЬНІСТЬ НЕОТОМІЗМУ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОСТІ

Актуальність теми зумовлена необхідністю філософського осмислення релігії у контексті сучасності. На основі цього питання постає необхідність визначення основних положень неотомізму як визначної течії релігійної філософії.

Варто відзначити, що неотомістичне вчення є досить актуальним на сьогодні. Тому доцільно розглянути ті концепції, які потребують першочергової уваги. По-перше, оригінальність цієї філософської школи полягає у тому, що вона наголошує на несуперечності віри та розуму. Відповідно до цього виокремлюються два види пізнання: науковий та релігійний (віра). Але що є оригінальним у цьому положенні? Ю. Чорноморець переконаний, що неотомізм зводить зміст Божого Одкровення до системи суджень, які можна перевірити методом верифікації або фальсифікації. Таким чином, філософи не тільки отримують об'єктивний образ буття, вони можуть наочно впевнитись у певних релігійних положеннях, а у разі виявлення суперечностей — сформулювати нові.

По-друге, послідовники Фоми Аквінського значну увагу приділяють феномену особистості. Так, вони вважають особистість

автономною, незалежною від суспільства, їй притаманна свобода волі та вибору. Але така автономія не виникає сама по собі: «Автономія людини є наслідком її, людини, «особистого зв'язку» з Богом, що є її основою. За такого підходу автономія особистості щодо суспільства є другою стороною підпорядкування її Богові» (Т. Герасимів, Л. Ватаманюк). Людина самостійно визначає те, ким вона є. Дієвість даної концепції проявляється при вирішенні життєвих викликів, суспільних та релігійних суперечностей.

Не менш актуальною є проблема інтуїтивізму. Представники неотомізму заперечують цей метод, хоча водночас мовчазливо його використовують. Вони вважають, що початком пізнання є діяльність розуму, яка називається «сепарацією» або «розрізненням». Відповідно, дослідник неотомізму, А. Баумейстер, «передбачає трактування здатності розрізнення (сепарації) як інтуїтивістське розуміння». Таке пізнання проявляється у наступному: людина вірить в існування певних реальностей (Бог, душа), і на основі такого припущення вона починає усвідомлювати характерні для цих реальностей властивості. У результаті, ці уявлення розкриваються нам безпосередньо в акті розуміння. Отже, можна зробити висновок про доречність інтуїції для релігійної філософії.

У межах неотомізму існує суперечка з приводу визнання або невизнання інтуїтивізму. Але варто враховувати ефективність цього методу, адже він здатний вдосконалити та розширити концепції даної течії. Саме тому, на думку Ю. Чорноморця, «вихід з апорій такого роду може бути один: визнання різних видів інтуїтивного знання, філософське й теологічне осмислення інтуїтивних знань та віри».

Загалом, варто відзначити актуальність положень неотомізму, використання яких є доцільним як у межах філософії, так і у повсякденному житті. Співвідношення віри та розуму, незалежна особистість, інтуїтивне пізнання, яким ми користуємося досить часто — риси, які вирізняють цю течію з-поміж інших. Поряд із цим необхідно розвивати нові та вдосконалювати чинні положення, щоб вивести неотомізм на нову сходинку філософської думки.

Мошура Лілія,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 6 група*

ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ОСОБИСТІСТЬ»

Особистість завжди була і залишається однією з найактуальніших проблем людського пізнання. Вона є предметом вивчення багатьох гуманітарних наук, а особливо соціології та філософії.

Особистість – це людина як суб’єкт суспільних відносин, яка оцінюється не лише з точки зору її властивостей, а й з боку духовних та соціальних якостей.

Для того, щоб краще зрозуміти сутність терміна «особистість», потрібно розглянути процес розвитку даного поняття, що розпочинається ще з часів Античності і продовжується разом з еволюцією людства.

У добу Античності особистість розглядалася як частина Космосу. Видатний філософ Демокріт говорив, що людина є такою мірою мікрокосмосом, як Всесвіт макрокосмосом. Але згодом, починаючи з софістів, акценти роздумів філософів перемістилися з проблематики Космосу на дослідження людини як представника соціуму. Головний принцип «вчителів мудрості» був сформований Протагором: «Людина – міра всіх речей».

Наступним величезним поштовхом у процесі розвитку поглядів на особистість була доба Відродження. У цей час під поняттям «особистість» розумілася духовна істота, яка вміє раціонально і логічно мислити та займає конкретне місце у суспільстві, тобто є соціальною людиною. Італійський філософ Данте Аліґ’єрі одним із перших проголосив особистість «найвеличнішим чудом із усіх виявів божественної мудрості».

Гуманістичні традиції Відродження продовжили представники широкого та могутнього руху – Просвітництва. Відповідно до філософії цієї доби, особистість повинна стати володарем світу, змінити відносини у суспільстві на розумних засадах. На цій основі людина мала право бути рівною іншій, бути вільною у власних діях та рішеннях. Тому увага мислителів концентрувалася як на проблемах життя окремої особи, так і на завданнях всього людства в цілому.

Слід зазначити, що у епоху Нового часу поняття «особистість» визначає розуміння індивіда як цілісної істоти, що об’єднує у собі соціальні, природні та особисті якості. Ці погляди представлені працями таких відомих мислителів, як Едуард Шпрангер, Серен К’єркегор, Макс Шелер тощо.

Едуард Шпрангер, німецький філософ та психолог, вважав, що найголовніше в особистості – ціннісна орієнтація. З її допомогою людина здатна пізнавати світ. Саме вона є тим духовним началом, що визначає світобачення. Ціннісна орієнтація є похідною частиною загального людського духу.

Серен К’єркегор, данський філософ, досліджував термін «особистість» як «замість» – неподільний атом початку людського буття, який визначає її як ідею конкретної людини. Саме тому мислитель характеризує його як низку понять, що починаються словом «само»: самодетермінація, самоусвідомлення тощо.

Макс Шелер, німецький філософ та мислитель, під терміном «особистість» розумів духовну істоту, на яку постійно здійснює вплив

любов – вищий прояв духовності і людяності. Тому для здійснення характеристики особи та фундаменту її буття необхідні саме ті цінності, які пройшли кризу любов, а не раціональні категорії.

Отже, протягом всього розвитку вчення про людину поняття «особистість» здійснило еволюцію від людини як частини Космосу до духовної істоти, яка здатна мислити та виконує конкретну роль у суспільстві. Різні філософи формулювали різноманітні визначення цього терміну, але в одному вони були єдині: це соціальна людина, що наділена певними якостями та властивостями, і не має аналогу у світі, тобто є унікальною. Проте, з розвитком філософії, погляди на поняття «особистість» будуть поступово вдосконалюватися та доповнюватися все новими і новими дефініціями.

Мустафаєва Саїда,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ШКЮ, І курс, 7 група*

ФІЛОСОФСЬКА КОНЦЕПЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ЇЇ ІСТОРИЧНИЙ НАРИС

На рубежі минулого століття наша країна отримала незалежність, якої так довго прагнула, проголосивши у першій статті новоствореної конституції себе правовою державою. Та чи дійсно це носить не лише декларативний характер?

Основою сформованої правової держави, а точніше невід'ємною її структурою, є громадянське суспільство. Для того щоб на нашій Батьківщині ефективно діяв цей публічний інститут, корисно було б дізнатися історичні підвалини його виникнення, формування та розвитку.

Ще за часів античності перші уявлення та раціональні принципи щодо досліджуваного питання були обґрунтовані Платоном, Арістотелем, Цицероном. Платон і Арістотель вважали, що нормальне існування суспільного життя неможливо без участі держави, лише вона регламентує відносини та забезпечує відсутність конфліктів.

У добу Середньовіччя дещо змінюються парадигми, нав'язані класичною античною традицією про те, що держава є універсальним регулятором та вимагає повного служіння з боку громадянського суспільства.

Аврелій Августин – єпископ, філософ, теолог, зазначав, що неможливо створити спільність рівних перед державою індивідів, якщо існує майнова та соціальна нерівність, яка є неминучим явищем, що вражає будь-яке навіть найрозвиненіше суспільство, натомість виправдовував це тим, що всі люди є рівними перед Богом і повинні навчитися терплячості і покори, навіть до не зовсім справедливих речей, аби досягнути Божої благодаті.

Один із найбільш відомих діячів епохи Відродження Нікколо Макіавеллі зазначав, що найвищою сходиною всього, що існує в світі, є держава, а головним сенсом життя кожного громадянина є підкорення, повага, та служіння їй. Крім того, мудрий государ ніколи не перейде межі порушення прав жителів своєї країни, адже він теж служить державі і боїться втратити свою владу, в той же час намагаючись забезпечити її процвітання шляхом всебічного розвитку прав і свобод її підданих.

У XVII ст. поняття «громадянське суспільство» розвивається у працях видатних творців філософсько-правової думки Г.Гроція, Т.Гоббса, Дж.Локка, Б.Спінози.

Відомий англійський філософ-матеріаліст Томас Гоббс формулює докорінно іншу концепцію громадянського суспільства, що являє собою вже спільність людей, яких стримує не ворожнеча страх і незрозумілість, а публічне об'єднання, що має певну правову культуру та свідомість, дотримується законів та загальної традиційної дисципліни.

Дж.Локк синтезував ідею Т.Гоббса про громадянське суспільство. Він вважав, що необхідними умовами для існування гідного суспільства є наявність судового захисту, передбаченість рівності кожного перед законом та можливість самостійного вирішення людиною питань приватної юрисдикції.

Займався розробкою концепції громадянського суспільства також Георг Вільгельм Фрідріх Гегель, який розглядав його як відділений від держави самоврядний інститут, що не є природним утворенням, а завдячує своїм існуванням розвитку економіки, політики, культури та загалом історичному процесу та узагальненню досвіду попередників.

Проаналізувавши зазначені вище положення щодо трактування громадянського суспільства можна зробити висновок, що ця концепція і досі не має однозначного тлумачення, а історичні етапи її розвитку різнились багатоманітністю особливостей від цілковито служіння державі до визнання людини соціальною цінністю і її права на культурну, економічну, соціальну і правову самобутність, що виражалась в плюралізмі її прав та можливостей, за яких кожен член громадянського суспільства має свою значимість і не перебільшену роль.

Наливайко Вікторія,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКОЮ України, 1 курс, 3 група*

МОРАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА РЕФЛЕКСІЯ Л. ТОЛСТОГО ТА Г.

АРЕНДТ

Якщо Толстой припускав наявність індивідуальної (приватної) свободи в невеликому розвитку історії, то Арендт зобразила її повну відсутність в тоталітарних режимах. Якщо в будь-якій традиційній

авторитарній системі до ХХ ст. свобода, хоч і була обмежена, але не могла бути знищена до кінця, то вибратися з тоталітарної системи, зберігаючи особистісну свободу, виявилось практично неможливо.

У той же час Арендт доводила, що тоталітаризм не в змозі знищити свободу мислення і судження окремої людини; свобода – це невід'ємна частина її природи, що не піддається розкладанню і «вигоранню». У фатальну хвилину надійна мораль тільки тих людей, хто говорить: "Я не можу, " і не робить нічого проти своєї совісті.

Виходить, що ніяка держава не здатна змусити людину коритися в галузі думки, совісті і вчинку. Цей висновок був би більш закономірний для Толстого, який цілком правомірно сподівався на індивідуальний розумовий і моральний вчинок людини в імперії. Заперечуючи публічну сферу, він займався правозахисною діяльністю (відкидаючи право), рятував людей від суцільного голоду в роки неврожаїв (не визнаючи благодійність), організував переїзд громади духоборів в Канаду, виступав проти смертної кари, повстав проти страшної економічної прірви між бідними і багатими, виступав проти патріотизму і націоналізму і багато чого іншого.

Якщо Толстой у своїй критиці відкрив масову людину, що стала в підсумку «матеріалом» «нового антропологічного типу» (вираз М. Бердяєва), народженого в радянській тоталітарній і мілітарній системі, то Арендт зобразила головну спрямованість тоталітаризму на закріплення такого типу людини, без якої ідеологія і практика цих режимів була б неможлива. При цьому, Толстой не до кінця розумів силу маси, цілком здатну до руйнувань, яка практично не вміє мислити самостійно і відповідально. Його критика суспільно свідомості залишалася в рамках ХІХ ст., тоді як Арендт прекрасно відрізняла масу від натовпу, розуміючи її руйнуючу агресивність та активну роль в створенні і підтримці вождів. У своєму вченні про трансформацію радикального зла тоталітарної системи у «банальне зло» її суб'єктів-виконавців вона показала, як в людині система руйнувала головні особистісні основи: пам'ять, почуття провини, автономне мислення.

Парадокс полягає в тому, що вони, відкривши цю саму «масову людину», стали пред'являти до неї ті ж вимоги, що і до автономної особистості, твердо залишаючись на позиціях кантовського ідеалізму. Арендт, цілком в дусі Толстого, писала про персональну відповідальність за скоєне кожного учасника кривавої історії ХХ ст., різко критикуючи ідею «масової провини» і «козла відпущення».

Але вона ж мислила зовсім по-іншому, коли «виправдовувала» діяння Адольфа Ейхмана. Тут вона допускала поведінку людини-«гвинтика» тоталітарного організму, оскільки тиран, взявши на себе повноту відповідальності за всі злочини, автоматично знявши її з «Ейхману».

Протиріччя в тому, що Арндт, показавши Ейхмана як елемент маси, відмовивши йому в здатності мислення в принципі, одночасно вимагала, щоб він почав мислити як кантівський філософ, хоча б в суді, в момент «перетворення бюрократичного нікчеми» на автономну особистість (фактично вільну від зовнішніх зобов'язань). Однак він не виявив у собі ні особистості, ні героя, здатного зберігати своє справжнє обличчя, незважаючи на афективність або рутину життя (як сказав би Вебер).

Не варто забувати про абсолютну переконаність багатьох військових того часу в своєму «моральному праві вбивати». При цьому Ейхман, безумовно, був здатний до «приватного застосування розуму», в рамках якого він умів відрізнити добре від поганого, «відмінно» грав свою роль, вважав себе «невинною» жертвою історії. Усі його аргументи були не такими вже поганими. Головним же залишався «ціннісний» аргумент «від солдата», який сумлінно виконував військові накази і обов'язки перед Відчиною.

Аргументи від «солдата» є і у Толстого. В оповіданні «Микола Палкін» він описав героя-солдата, який будь-яке зло, біль, насильство і смерть виправдовував «гіпнотичною» ідеєю про солдатську долю і священною місією воїна, закріпленою в громадській думці в магічних поняттях патріотизму, слави і героїчного життя. Коли оповідач спробував звернутися до його совісті, старий солдат повів себе так само, як Ейхман на суді: він просто не зрозумів звинувачення і злякався. Переляк старого був щирий: в чому може бути винуватий виконуючий службовий обов'язок солдат? У данному випадку «службовий обов'язок» для солдата – зовнішній імператив, «статут», який жодною рисою не нагадує кантівський моральний обов'язок, але такий самий категоричний в сенсі виконання.

Толстой – антибуржуазний, схильний до анархізму християнський мораліст-кантіанець, який не поступається державі і владі ні йотою людської гідності і особистісної незалежності, яка мріє про життя в Богові і заради інших людей. Арндт – політичний філософ, для якої найважливішим було зміцнення публічної сфери, пронизаної владою громадянського слова і вчинку, дій (взаємодій) вільних і рівних один одному людей, закріплених в природному праві кожного на свободу.

За всієї різниці позицій, дискурсу і переконань Толстой і Арндт виявилися максимально зближеними завдяки кантівському просвітницькому гуманізму і етики переконання, а також мрії про можливість створення вільного міжособистісного простору «людської гідності» поза бюрократичним і тоталітарним придушенням, приниженням і насильством.

ЩОДО ПРИРОДИ ІНТУЇЦІЇ

Слово «інтуїція» ми зустрічаємо майже чи не кожен день у своєму житті. Наприклад, вчитель, вимагаючи пояснення у школяра стосовно обраної ним відповіді у тестах, часто отримує відповідь: «Не знаю, це було інтуїтивно!» або Ви робите приблизні прогнози стосовно наступних президентських виборів і виявляєтесь праві, або ж подруги, розповідаючи про свої проблеми в особистому житті, часто повторюють: «А ти ж мені про це казала, треба було тебе слухати! І як так виходить, завжди знаєш, що буде?!». І таких прикладів можна приводити незліченну кількість. Як ми це робимо? Невже у деяких людей є надприродні можливості передбачення майбутнього?

Більшість людей скаже, що це робота інтуїції, нібито людина на підсвідомому рівні здатна щось передбачити. Інші прирівнюватимуть інтуїцію до надприродних сил, говорячи, що це так зване шосте відчуття людини. Але що ж таке інтуїція? Чи є жіноча інтуїція? Чи існує вона взагалі? І знову відповіді будуть різнитися.

Поняття «інтуїція» у перекладі з латинської – споглядання, уважне спостереження та звертання уваги. Залежно від контексту свого використання має два значення: 1. здатність людини у деяких випадках несвідомо, чуттям відчувати істину, передбачати, вгадувати щось, спираючись на попередній досвід, знання; 2. безпосереднє осягнення істини без досвіду і логічних умовиводів.

Поняття «інтуїція» пройшло свою стежину розвитку. Видатні вчені: Платон, Аристотель, Рене Декарт, Іммануїл Кант, Готфрід Вільгельм Лейбніц, Бенедикт Спіноза, Артур Шопенгауер та багато інших у своїх філософських працях розглядали дане поняття та розуміли його кожен на свій лад. Але найкраще поняття «інтуїція» розкрили сучасні вчені, а точніше вони заперечили існування інтуїції в тому розумінні, яке панує в більшості думках людей. Даніель Канеман у своїй праці говорить, що психологія точної інтуїції не містить ніякої магії. Це твердження підтримав і розвинув Герберт Саймон. Він проводив дослідження стосовно мислення видатних шахістів. Головна мета у шахах – це швидко зреагувати на дію супротивника своїм ходом, передбачивши багато варіантів подальшого розвитку гри та здобути перемогу в партії. Отже, їх ціль – швидка та правильна реакція. Таке мислення не може бути інтуїтивним, оскільки інтуїція дає нам приблизне, недостовірне знання. Тоді що ж спрацьовує у шахістів? Г. Саймон дослідив, що після тисяч годин занять гротмейстери інакше бачать фігури на дошці і спокійно можуть миттєво оцінити ситуацію, що склалася на шаховій дошці. Вони

це роблять не інтуїтивно! На основі вже зіграних партій вони мають досвід, який і використовують для блискавичного ходу. Саймон висунув таку тезу: «Ситуація дала підказку, підказка дала експерту доступ до інформації, що зберігається в пам'яті, а інформація дала відповідь. Інтуїція - це не що інше, як впізнання».

Виходячи з цього положення, інтуїція – це ніщо інше як накопичене знання людиною з досвідом та професіоналізмом. Саме тому, коли ми не маємо знань про конкретний предмет або галузь науки, ми не можемо дати правильну відповідь чи прогноз. Відомі вчені, такі як Архімед, Коперник, Ньютон, Ейнштейн та багато інших, не зробили б свої видатні відкриття, якби вони не були «занурені» в певні наукові галузі. В них були знання, і на основі цих відомостей вони зробили логічний висновок, узгодили відомі їм факти.

Отже, інтуїції як чуттєвого передбачення прогнозів не існує, адже це не ірраціональний процес мислення. Це просто згорнуте міркування. А питання про жіночу інтуїцію відпадає саме, адже за не існуванням інтуїції як такої, не можна говорити про надприродні можливості жінок.

Невзорова Анна,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКОЮ України, 1 курс, 10 група*

ОСМИСЛЕННЯ ФЕНОМЕНУ САМОТНОСТІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Ми входимо в світ самотніми і самотніми залишаємо його.

Зигмунд Фрейд

Самотність – одна із найскладніших соціальних проблем сьогодення. Цей термін характеризує емоційний, душевний стан людини, який викликано відсутністю близьких їй людей, стан ізольованості суб'єкта, відчуженості від духовно-культурного середовища, традицій, спільноти. Уявляється, що в сучасному світі, де кожен день людина зустрічає тисячу знайомих і незнайомих людей, спілкується з ними, працює в колективі, самотність не загрожує нікому. Але насправді не все так просто. Людина глибоко всередині себе може бути настільки одинокою, що втрачатиме свої соціальні й культурні функції, ставатиме неспроможною до саморозвитку.

Розвиток глобальних комунікаційних мереж сьогодні сприяв збільшенню самотніх людей. Віртуальне спілкування створило ілюзію насиченого життя, дозволило реалізувати себе в різних сферах, при цьому скасувавши такий необхідний атрибут існування в суспільстві, як «зобов'язання перед іншими», взамовідповідальність. Самотність більш не є острівцем, створеним людиною для відпочинку, вона є потенційним станом. Заразившись самотністю, складно вибратися з неї самотійно. В науковій літературі

самотність розуміють як результат усвідомлення людиною її відірваності і кінця існування, що супроводжується відчаєм і втратою надій на майбутнє, для інших – це активний творчий стан, сприятлива можливість для спілкування з самим собою, джерело істини.

Самотність – це комплексне, гостре і відверте переживання самого себе, певна форма самосвідомості, що є свідченням розколу у реальній мережі відносин і зв'язків із внутрішнім світом особистості. На думку психолога В. Кисельової, найбільш гостро проблема самотності відчувається в юності. Це пов'язано, перш за все, із віковою здатністю до рефлексії і переходом на новий рівень самосвідомості, з посиленням потреби у самопізнанні та самовизнанні, спілкуванні і відокремленні, із кризою самооцінки. В підлітковому віці відбувається переорієнтація з батьків на однолітків, що робить цю проблему актуальною. Якщо підліток протягом спілкування з друзями і однокласниками не отримує визнання, підтримки, емоційного відгуку, тобто не відбувається задоволення його потреби у соціальному самоствердженні, то у нього, відповідно, виникає почуття самотності. Так, якщо у підлітків почуття самотності пов'язане з особистою неінтегрованістю, то у зрілому віці – з проблемою безшлюбності, а в літньому – з виходом на пенсію, з утратою близьких людей. У кожному віці почуття самотності має свої відтінки.

Сучасній культурі властива публічність, що виступає умовою успішної інтеграції людини у соціально-культурний контекст. Проте дана публічність є анонімною, тобто особистість заміщує аватарка. Само поняття «самотність» сьогодні змінило свій зміст із романтичного на постмодерний. Сьогодні в пріоритеті «автономність» індивіда (автономність політична, правова, ідеологічна, духовна). Вона містить у собі певну міру самотності в значенні незалежності й всемогутності. Буття в інтерактивному віртуальному вимірі втратило свій емоційно-ліричний зміст. Інформаційний простір ефективно вирішує проблему самотності людини. Проте ця проблема переходить на глибинний, сутнісний рівень антропології людини. Із проблеми психічної стає онтологічною: постає як проблема способу існування й самовизначення людини.

Отже, можна бути самотнім, перебуваючи в суспільстві, адже самотність пов'язана не тільки з проблемою спілкування та міжособистісними взаєминами, але й із власне буттям. Необхідно розрізняти поняття «самотність» і «перебування наодинці з самим собою». Людина – соціальна істота, але іноді їй потрібно залишатися наодинці для розвитку своєї індивідуальності, особистісного зростання. Таким чином, самотність постає водночас і як руйнівна сила, і як необхідна умова самовизначення, етап розвитку самопізнання особистості.

РЕЛІГІЙНІ ЗАСАДИ ПРАВА

На формування правових систем впливають різноманітні світоглядні форми, у тому числі й релігія. Саме тому останнім часом все більшого обговорення здобуває питання співвідношення релігійних і правових норм, приділяється все більше уваги дослідженню взаємовпливу релігійних норм і правової системи.

Релігійний світогляд зародився досить давно. Основні світові релігії, з тисячолітнім корінням, мають на меті підтримання єдності, соціальної спільності й певного укладу у їх взаємовідносинах. Адже для більшості релігій є характерним дотримання певних правил, заповідей, моральних приписів, закріплених в релігійних джерелах, даних обітниць (які добровільно накладають на себе віряни).

Чимало сучасних держав визнали релігію основною державною ідеологією, а релігійне право поряд із державним забезпечує соціально-регулятивну функцію держави.

Право на генетичному рівні пов'язане з релігією, адже саме релігійні установи та приписи виступили «базисом» для закріплення перших правових норм.

Якщо ж звернутися до історичного аспекту розвитку правової системи, то можна відмітити той факт, що в історії права були цілі епохи, коли релігійні норми мали безпосередньо і юридичний характер, регулюючи деякі політичні, шлюбно-сімейні, економічні та інші відносини, тим самим виступаючи як правові норми. У ролі первісного суспільного регулятора релігія починає встановлювати межі дозволеної та небажаної поведінки в суспільстві.

Релігійні норми, перш за все, є уособленням життєвого досвіду та суспільної моралі. Саме тому слід відзначити, що на стадії виникнення права чи не найбільший його обсяг складають релігійні норми, які отримали захист з боку держави шляхом санкціонування, тобто визнання офіційними. Якби ж законодавець закріплював свавільні норми, які суперечать уже суспільно сформованим моделям поведінки, то, відповідно значно, б знижувалися регулятивні якості права, а окрім того, ухвалювалися б закони, які б повністю не сприймалися соціумом. Це дає зрозуміти, що санкціонування релігійних норм є важливим аспектом державної діяльності у сфері формування права, що у свою чергу забезпечує дієвість права у суспільстві, його відповідність суспільним цінностям.

Згодом же відбувався процес зниження ролі релігії в житті суспільства; відбувався перехід від суспільства, регульованого переважно

релігійною традицією, до світської моделі суспільного устрою на основі раціональних (нерелігійних) норм. Право відокремлювалося від релігії та набувало ознак самостійної форми суспільної й індивідуальної свідомості, якій притаманні власні ознаки та закони розвитку. В умовах секуляризованого світу вплив релігії на правотворчі процеси проявлявся переважно в опосередкованих формах впливу (формування засад правомірної чи неправомірної поведінки, стимулювання або гальмування правової активності людини, визначення розвитку окремих правових інститутів, правової науки і т.д.).

Якщо ж охарактеризувати реалії сьогодення, то необхідно відзначити, що постсекуляризоване суспільство, звичайно, не повертається до визнання релігійних норм єдиним джерелом права. Релігійний вплив у сфері правотворчості залишається мінімальним, адже секуляризована держава безпосередньо релігійних норм не санкціонує і не захищає, за винятком приписів, що мають традиційне або символічне значення (наприклад, закріплення в законодавстві вихідних на релігійні свята).

Таким чином, можна зробити висновок, що вплив релігії на правотворчі процеси змінюється впродовж усього часу, проте, не зважаючи на всі процеси, релігія і право тісно переплітаються.

Овчаренко Артем,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ШКЮ, 1 курс, 11 група*

ВЛАДА І МОРАЛЬ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ СПІВВІДНОШЕННЯ

Думка пересічного громадянина про співвідношення моралі та влади, без сумніву, зводитиметься до того, що таке поєднання буде оцінено як ірреальність, щось на кшталт двох паралельних прямих, які ніколи не перетинаються. І, на перший погляд, для такої точки зору існує обґрунтування, а саме: широкий життєвий досвід індивіда, і значна кількість історичних прикладів-підтверджень.

Широко відомі висловлювання знаного теоретика політики, держави та права Н.Макіавеллі, який у трактаті «Государ» відкрито писав: «...ми знаємо з досвіду, що в наш час великі справи вдавалися лише тим, хто не намагався дотримати даного слова і вмів, кого треба, обвести навколо пальця: такі государі в результаті досягали більшого, аніж ті, хто ставив на чесність». Таким чином, Макіавеллі підкреслює положення про «звільнення» влади від моралі; у боротьбі за владу та її утримання, блага, які вона з собою несе «мета виправдовує засоби». Дії можновладців повинні оцінюватись, на думку Макіавеллі, не з точки зору моралі, а за їх кінцевими результатами, які, в свою чергу, визначаються інтересами

держави, зміцненням влади, і як не парадоксально, вигодами народу від таких перетворень.

Подібні думки можна зустріти й у творах політиків XIX і XX століть, в тому числі у класиків марксистсько-ленінської теорії. Наприклад, К.Маркс: «У політиці заради відомої мети можна укладати союз навіть з самим чортом – треба тільки бути впевненим, що ти перехитриш чорта, а не чорт тебе». У тому ж руслі висловився й В.Ленін, який говорив, що «покладатися на переконання, відданість та інші прекрасні душевні якості – це річ у політиці зовсім не серйозна».

Мораль і політика, яка є втіленням влади, функціонально близькі тим, що вони здійснюють регуляцію поведінки і життєдіяльності людей в цілому. Впорядкування поведінки людей відбувається за допомогою моральних і політико-правових норм (загальних правил, еталонів, зразків поведінки), які поширюються на всі випадки цього роду і є загальнообов'язковими для всіх людей. Людина здатна розвивати свою моральність лише в суспільстві, в державі, яка, в свою чергу не може існувати без влади з її легальними засобами насильства – державним примусом. Влада, держава покликані допомагати індивідові у моральному розвитку. Для цього вона створює примусові закони, які обмежують деструктивну волю людей і не дають їм змогу руйнувати суспільство.

Взагалі, у сучасних реаліях шлях до загального блага пролягає через певну необхідну примусовість організацій суспільного життя. Без влади, держави, правозахисних органів моральність залишається лише абстракцією. Разом з тим, моральне вдосконалення не може бути цілком примусовим, оскільки моральний розвиток передбачає свободу. В цих умовах влада через свої інституції, через право повинна забезпечити особистості необхідні свободи. Не вдаючись до аморальності, влада повинна забезпечити людині певний, обмежений рамками закону, але реальний простір свободи, який дозволяв би їй жити і діяти в ньому без шкоди для оточуючих і держави.

Отже, співвідношення моралі і влади пов'язане з сутністю самої влади. Можливості останньої розпоряджатися матеріальними та духовними благами, долями багатьох людей, сам престиж причетності до влади створюють спокусу будь-якими засобами домогтися влади, утриматися при ній. Руйнуючий особистість вплив влади на можновладців і підлеглих зростає з посиленням її концентрації і безконтрольності. Роль влади в моральному удосконаленні суспільства і людини важлива, але, разом з тим, обмежена. Влада створює лише зовнішні, певною мірою відносні умови для торжества моральності. Гарантуючи правопорядок, блокуючи руйнівні сили, вона забезпечує цим людину і дає їй можливість користуватись наданими свободами.

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРАВОВІЙ ПРАКТИЦІ

В сучасному світі основою людського існування є інформація. На сьогоднішній день вона стала стратегічною сировиною як для окремих осіб так і для будь-якого суспільства та держави; як в побутових питаннях(розклад потягів, курс валют, місце розташування тих чи інших об'єктів тощо), так і в сферах діяльності суспільства та держави (може грати активну роль в державному управлінні, фінансовій та науковій сферах і так далі).

Юридична сфера – це велика та різноманітна галузь суспільного життя, яка невід'ємно пов'язана інформаційно-комунікаційними технологіями. З їх появою практична та теоретична діяльність правознавців набула нових проявів та нових темпів, отримала інноваційні допоміжні засоби, які найчастіше є дуже корисними в даній сфері.

Великий обсяг діяльності, який виконує юридична практика та велика розгалуженість сфер її безпосередньої дії обумовлюють взаємозв'язок правової діяльності з такою ж невід'ємною частиною сучасного суспільства – інформаційними технологіями.

В правовій сфері інформаційні технології застосовуються як універсальний засіб ефективного, швидкого та якісного вирішення проблем, які виникають під час реалізації юридичної діяльності; оптимізації процесу правозастосування тощо.

Першою такою проблемою, яку вирішують технології, є пошук, обробка та аналіз правової інформації. Ефективним вирішенням цього питання стало впровадження електронних баз даних. База даних – сукупність даних, організованих за певними правилами, що передбачають загальні принципи опису, зберігання і маніпулювання, незалежна від прикладних програм. Є інформаційною моделлю предметної області. Звернення до баз даних здійснюється за допомогою системи керування базами даних. Бази даних на сьогодні зберігають велику кількість нормативно-правової інформації, пошук якої значно сприяє діяльності юриста у виконанні своїх обов'язків. Слід зауважити, що у своїй праці доцент Альохіна Г.В. зазначає що крім нормативних документів бази даних містять численні види ненормативної правової інформації: відомості про осіб, які перебували під слідством, загублені паспорти, викрадені автомобілі, викрадену зброю тощо. Це прискорює захист прав людей і суспільства та строки пошуку винної особи: раніше за відсутності довідкових правових систем користування нормативно-правовими документами займало великий проміжок часу, а дані, які містилися в них

могли не відповідати дійсності чи могли бути некоректними, що мало негативний вплив на діяльність правознавців; на сьогодні ж пошук такої інформації не тільки прискорився, але й став можливим в повному обсязі завдяки постійному оновленню та коректуванню старих даних, своєчасному внесенні нових, а головне завдяки незалежності інформації від території(тобто на даний час люди можуть бути ознайомлені з однією ж і тією інформацією, знаходячись в різних кутках планети).

Другою перешкодою на шляху здійснення юридичної діяльності потреба в фіксації, збереженні та достовірному відображенні правової інформації. Для виконання даних завдань в об'ємному просторі інформаційних технологій виділяють галузь мультимедійних технологій.

Таким чином, мультимедіа - сучасні цифрові технології, що дають можливість поєднувати досягнення аудіовізуальної техніки (тексти, звуки, відео зображення, графіка і т. д.) і забезпечують інтерактивну взаємодію користувача з комп'ютером. Мультимедійні технології вбирають в себе велику кількість засобів відображення світу(збереження та обробка аудіо, відео файлів, фотоматеріалів; застосування машинної графіки та засобів візуалізації, побудова анімацій та 3D моделювання тощо), тому так часто використовуються в юриспруденції та виконують великий обсяг завдань.

Пержур Віталій,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 5 група*

СПІВВІДНОШЕННЯ РЕЛІГІЇ І ПРАВА: ПРОБЛЕМАТИКА І ХАРАКТЕРНІ РИСИ

Дане питання залишається досить актуальним і сьогодні, бо більшість правових систем є вже відносно сформованими. Кожна правова система зазнає впливу одна одної. Але також не варто забувати про вплив на право інших суспільних інститутів. На думку багатьох науковців, саме релігія є одним із таких інститутів.

До постановки проблеми співвідношення релігії і права у своїх наукових статтях звертались багато науковців. Серед них варто виділити таких: В. А. Трофименко, В. Муж, О.В. Маніліч, Ю. Ю. Пайда, Д. Вовк та ін. Проаналізувавши зміст даних статей, можна сказати про те, що право та релігія мають спільні риси та принципи.

Дане питання осмислювалось філософами Середньовіччя, коли вагомий вплив в суспільстві мало християнство. Т. Аквінський та А. Блаженний наголошували на практичній тотожності релігії та права, а згодом на тому що релігія важливіша за право. А право, вважав Т. Аквінський, встановлюється державою. У епоху Відродження, а особливо Просвітництва, філософи хотіли раціоналізувати право, тобто відмежувати його від релігії. Вони намагалися знайти способи наукового

осмислення права. Такі переконання помітні у філософських думках Л. Валли, Е. Гроція, Г. Лейбніца. Деякі філософи протиставляли релігію і право, особливо Ш. Л. Монтеск'є. В. Блекстон наголошував на тому, що право носить антропологічний характер, адже людина має волю. Німецький філософ І. Кант вважав, що моральний закон, що існує в праві, не може мати зовнішнього походження, а тим більше бути волею божества. Моральний закон, на думку Канта, виводиться з автономії суб'єкта. А. Гольбах та К. Гельвецій вважали релігію основним джерелом бід, тому вона не може ототожнюватись з правом і тим більше виступати його джерелом. А. Гольбах та К. Гельвецій основою пізнання вважали людський розум. Найбільш чіткими та об'єктивними були погляди з цього питання у видатного німецького філософа Г. Гегеля, який розмежував право і релігію у системі соціального та правового регулювання. Він вважав державу «світським божеством», яке встановлює правові приписи, яких потрібно дотримуватись. Дж. Остін переконував, що розуміння права, як наказу суверенна, не заважає розумінню божественного джерела і походження правових норм. Пізніше з цього питання починають формувати погляди наступні філософи: П. Юркевич, М. Алексєєв, В. Соловйов, для яких право було тільки нижчим ступенем моральних чеснот, а вищий проявляється у християнських чеснотах. Хоча за їх переконанням релігія і право є недосконалими явищами. Але як і релігія, так і право є самостійними та значущими засобами для досягнення ідеального суспільства. Ідеальне суспільство, на їх думку, є таким, де панує релігійна мораль і правовий регулятор відносин. Якщо проаналізувати погляди сучасних українських філософів, то можна сказати, що існує досить невелика кількість робіт, в яких розглядається питання співвідношення релігії та права, саме з філософської точки зору. Найінформативнішою у філософському аспекті є робота В.А. Трофименко «Сучасна релігійно-правова філософія як антропологічний і ціннісний базис права». Автор попри детальну характеристику різних релігійних вчень та їх співвідношення з правом наводить також погляди інших філософів. Він досить вдало співставляє їх та пояснює причину відмінності між правом і релігією. На думку В. А. Трофименко, основна причина відмінності між релігією і правом полягає у соціальних та історичних чинниках.

Релігійні вчення переповнені суб'єктивізмом, різноманітністю трактування текстів, орієнтовані на відносно мале коло осіб. Переважна кількість релігійних норм характеризуються консервативністю, що значно контрастує з сучасним суспільством і правом, які щодня змінюються, вдосконалюються. А релігія в цьому процесі відіграє тільки негативну роль, адже значно стримує суспільний розвиток, проникаючи у всі сфери життя суспільства. Наведені факти підтверджують те, що релігію не варто розглядати як важливий суспільний регулятор.

Отже, на основі аналізу поглядів філософів з цього питання, простежується тенденція залежності їх думок від умов суспільного та історичного розвитку. Тому на сучасному етапі розвитку філософії варто докласти всіх зусиль для філософського переосмислення впливу релігії на право. Тільки філософське переосмислення допоможе вирішити ті проблеми, що виникають при регулюванні суспільних відносин релігією та правом.

Пісенко Дарина,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 1 група*

ЗНАЧЕННЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

В історії філософії можна виокремити великий спектр трактування справедливості. І в наш час проблема справедливості є досить актуальною. Кожен історичний етап диференціює принцип справедливості по-різному. Ще з давніх джерел справедливості визначалась як «сущий світоустрій», духовна основа історії. Різноманітність думок обумовлена місцем людини в суспільстві, умовами життя людей та їх уявленнями про середовище, яке їх оточує.

Більшість філософів вважали справедливість великою цінністю, фундаментальною ознакою життя, і вони давали свої визначення цьому поняттю. У статті З.А. Довбоша щодо справедливості та правотворчості, з точки зору філософсько-правового аспекту вказується, що Сократ визначав справедливість як «проходження мудрості, в істинні знання, порядок речей, закони». Водночас Платон стверджував, що справедливість – це подання до душі про вище благо. Аристотель наголошував, що справедливість – це «душевна чеснота, яка полягає у тому, аби вистачило всім надати належне». Він зазначав, що право є «критерієм справедливості».

Цицерон також активно досліджував принцип справедливості. Він створив концепцію тісно пов'язану з правом. За нею правитель повинен володіти основами права і тоді його можна вважати справедливим. Причому, справедливість Цицерон розуміє як незмінне, вічне та невід'ємне; властивість, яка існує з природою загалом і походить з людської природи.

У статті Трубнікова про принципи справедливості з позиції філософії наведено, що Фома Аквінський захищає теологічне розуміння справедливості і розвинув вчення Августина про Град Божий як вмістилище справедливості. У цьому вченні справедливість трактувалась як природний закон, який відповідає божественному закону. Сфера людського розуміння повинна правильно тлумачити цей закон. В

християнській державі вважали, що тлумачення справедливості має бути в гармонії з правом, яке диктує розум.

У своїй статті «Філософський і правовий аналіз поняття «справедливість» і філософії права» Антіга Пашаєва зазначає, що в своїх роботах Кант також наголошував на ідеї справедливості. Він розглядав два види справедливості: моральну і правову. Кант наголошував, що людина здатна робити добро тільки заради корисних ідей, заради самої ідеї добра, з однієї тільки поваги до етичного закону і обов'язку. У своїх дослідженнях Кант зазначав, що «справедливість – це категоричний імператив, який він розглядав як добро, благо, тому покарання звучать справедливо». Якщо особа виявить бажання погано поводитись з іншими індивідами, то тим самим констатує як слід поводитися з ним.

О. П. Дзьобань та Є.М. Мануйлов у статті «Справедливість як правова цінність: концептуалізація справедливості» стверджують, що призначенням справедливості традиційно вважається підтримка і відтворення рівноваги чи рівної міри, належного. Правова система, щоб слідувати вимогам справедливості, повинна надавати людям рівні права, а також встановлювати рівні обов'язки і рівну відповідальність. Право насправді встановлює як рівність, так і нерівність людей, яка об'єктивно існує. У такому праві містяться вимоги загальної урівноваженості, балансу.

Отже, доцільно зазначити, що історія розвитку філософських, правових, релігійних уявлень, різноманітних учень реалізує безліч різноманітних концепцій і підходів до розгляду питання справедливості. Однак, незважаючи на вражаючий інтерес до проблеми справедливості і багатогранність підходів до з'ясування її сутності, залишаються недостатньо розробленими проблеми цілісного, взаємного розуміння справедливості як невід'ємного атрибута соціальних систем, тому принцип справедливості потребує подальшого дослідження в філософсько-правовому аспекті.

Піскуровська Анна,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 2 група*

ФІЛОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ НА ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

У другій половині ХХ століття людство увійшло у нову стадію розвитку – епоху інформаційного суспільства. В соціальній концепції «інформаційне суспільство» – це те суспільство, де основним фактором розвитку є виробництво й використання науково-технічної та іншої інформації.

З першого погляду здається, що становлення цього суспільства приносить нам лише безумовну користь. І сьогодні це питання стає досить актуальним, тому що лише одиниці замислюються над наслідками цієї епохи.

А й справді, сучасні технології значно поліпшують якість повсякденного буття людей. Існує безліч сучасних додатків для телефонів, націлених на покращення здоров'я людини, з'явилися гаджети, що можуть контролювати в режимі реального часу фізичні показники стану організму людини, GPS – системи для прокладки маршрутів слідування. У побут людини увійшла технологія «розумний будинок», заснована на дистанційному керуванні власним приміщенням.

Спираючись на дослідження науковців, які досліджували питання «становлення інформаційного суспільства», ми можемо побачити не такі позитивні прогнози, які очікували. Наприклад, О. Рогальчук щодо цієї проблеми писав наступне: «відбувається зростання сфери, де не створюються ні матеріальні, ні культурні цінності, а виробляються і відтворюються переважно фіктивні блага». Також він звернув увагу на некерований характер розвитку інформаційно-комп'ютерних технологій, при якому часто не враховуються реальні потреби людства.

Досліджуючи це питання, В. Голубовська виокремлює таку проблему як «цифрова нерівність», тобто непропорційне використання мережі Інтернет. Внаслідок чого формується впливовий прошарок інформаційної олігархії, яка прагне диктувати свої умови ринку, отримуючи величезні монопольні надприбутки. Також вчена не обходить проблему правового регулювання в інформаційному просторі, насамперед в Інтернеті. Виникають проблеми, пов'язані з поширенням заборонених матеріалів, авторськими правами, шахрайством, несанкціонованим доступом до конфіденційної інформації.

О. Запороженко наголошує на тому, що антропологічні ризики втрати духовності та втрати довіри взагалі можуть стати значною перешкодою на шляху розвитку інформаційного суспільства й поставити крапку у подальшому існуванні людського соціуму та самої людини як біосоціальної істоти.

В. Степановиче на самому прикладі проілюстрував те, що людство стоїть на межі самознищення за допомогою своїх же інтелектуальних напрацювань. Він казав: «уявіть собі, що вся та грандіозна інформаційна система, яка вже створена на нашій планеті, і потужність якої зростає з кожним десятиліттям, виявиться одного разу в руках невеликої групи людей, які переслідують свої корисні інтереси. У подібній ситуації відбудеться глобальне зомбування планетарного людства».

Як бачимо, чимало проблем було досліджено вченими щодо встановлення сучасного інформаційного суспільства. Філософські погляди дають нам привід говорити, що суспільство є дуже залежним від

створеної інформаційної інфраструктури. Тому, ми погоджуємося з думкою В. Голубовської, що для здійснення якісного переходу до суспільства знання, треба відслідковувати нові технічні ідеї, жити на випередження ситуації, провадити наукові і фундаментальні дослідження з метою виявити найбільш перспективні, інноваційні рішення.

Плотнікова Анна,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 4 група*

РОЛЬ МІФОЛОГІЇ В ПОХОДЖЕННІ ФІЛОСОФІЇ

Вже багато століть дослідники займаються проблемою походження філософії. На сьогодні існує багато концепцій щодо цього питання, які хоча й відрізняються одна від одної, але мають спільне та пов'язані між собою. На зародження філософії вплинуло багато чинників. Вона формувалася на основі певних ідей та джерел, якими є міф, релігія, буття людини та свідомість.

Дослідники вважають, що провідну роль в формуванні філософії відіграла саме міфологія. Дослідженню цього питання велику увагу приділяли

А. Лосєв, С. Аверінцев, І. Дьяконов, А. Ісаєва, В. Скуратівський. Е. Кассієр, Ф. Шеллінг та Дж. Томсон також в своїх працях неодноразово звертались до проблеми виникнення філософії, вивчали роль міфології та звернення до теми міфу у філософії, та, як наслідок, стверджували, що філософія виникла саме з міфології, як першої форми світогляду.

З давніх часів людство намагалося осмислювати навколишній світ і першим засобом для цього виступав міф. В. Скуратівський визначав значення міфу як «ідеологічного продукту давніх уявлень про довколишній світ та систему узагальнень первісного людського досвіду в його намаганнях виявити основоположності світобудови, природного та людського начал у них». Щодо міфології, то В. Скуратівський висловлювався, що це «сукупність міфів, нагромаджена різними етносами та анархічна за своїм походженням культурна традиція».

Філософія починає формуватися, коли в суспільстві, в духовній сфері починається криза, яка полягає в зміні звичних орієнтирів світогляду, зміні розуміння сенсу життєдіяльності людства. З'являться люди, які намагаються робити перші спроби переосмислення міфологічного світогляду. Дослідник та прихильник міфогенної концепції походження філософії М. Петров стверджував, що «сама філософія на ранніх етапах свого становлення має яскраво вираженні риси міфологізму», а також, що «міфологія античності надала досить вагомий вплив на вироблення значущих антропологічних, онтологічних, гносеологічних, аксіологічних та інших проблем в подальшому розвитку

філософії». М. Петров. наголошує, що велика кількість філософських шкіл почали формуватися саме на міфологічному ґрунті. Філософія починає формуватися з сумніву щодо достовірності та обґрунтованості міфологічного світогляду.

Дослідженням виникнення філософії почали займатися ще античні філософи. Аристотель досліджував питання сутності філософії і стверджував, що філософія походить з науки та міфології. Важливе значення має концепція Гегеля щодо виникнення філософії, його думка про те, що внутрішній зміст міфології близький змісту філософії, що можна просто «виділити цей зміст із міфів у формі філософем». В епоху Відродження виникають спеціальні теоретичні дослідження сфери міфічного в філософії, де міфи отримують алегоричне значення. У Новий час Дж. Віко застосовував історичний підхід до вивчення ролі міфів у філософії. Дж. Томсон говорив про походження філософії з міфології, стверджуючи, що єдине джерело філософії — міфологія. Згідно з А. Лосєвим, філософія походить з нерелігійної міфології, успадковуючи від неї ряд особливостей. Ще одне важливе значення в міфогенній концепції має філософський трактат Ф. Шеллінга «Філософія міфології», де вперше пояснюється сутність міфології, її передісторії з самої філософії, та вплив на зародження філософії.

Отже, питання щодо походження філософії є досить складним. На сьогодні більшість філософів схиляються саме до міфогенної концепції, згідно з якою міфологія як історично перша форма існування світогляду заклала основу для подальшого розвитку філософії, яка успадкувала від неї певні особливості. Проте питання про генезис філософії залишається не до кінця з'ясованим, тому в подальшому будуть мати місце інші дослідження цієї проблеми.

Правник Світлана,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 6 група*

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ «СВОБОДА» ВІД АНТИЧНОСТІ ДО СЬОГОДЕННЯ

Проблема свободи — одна з центральних тем світової філософії. Свобода є природною ознакою, втіленням сенсу життя людини та її призначення. Вона розкриває усю сутність людини та слугує її життєвим орієнтиром.

У розумінні філософів Давньої Греції вільною вважалася людина, дії якої спрямовані на досягнення загального блага. Прихильником цієї теорії був Платон. У статті «Філософсько-правове розуміння свободи людини» О. Щадило зазначає, що вищим проявом свободи, на думку Аристотеля, було досягнення щастя шляхом можливості керуватися

власними бажаннями та діяти відповідно до власної волі. Для Сократа свобода – прекрасне і величне надбання як для людини, так і для держави, яке можливе лише за умови дотримання всіма справедливих законів.

І. Савицька виклала свої філософські погляди на дану проблематику у статті «Свобода як звільнена свідомість: історико-філософський дискурс». Авторка доцільно зазначила, що зміна уявлень про людську свободу відбулася в епоху Середньовіччя, коли в центрі уваги стояло питання про Бога і релігію. Перші філософські уявлення про свободу з теологічних позицій зустрічаємо в Філона Олександрійського. Він вважав, що вільною людиною може називатися лише та, чия свобода дарована їй Богом. Августин Блаженний акцентував на свободі волі, соціальна свобода підмінялася доцільністю спасіння. Тоді як Фома Аквінський більшу увагу приділив самостійності людських дій та звільненню людського духа.

У філософії Нового часу проблема інтерпретації терміна «свобода» реалізується через підкорення людини природі, її законам та через їх пізнання. Як зазначав Е. Римар у статті «Свобода особистості в правовій політиці держави», Томас Гоббс роз'яснював еволюцію від свободи-сваволі, тобто робити все, що завгодно до необхідності свідомо дотримуватися правил заради своєї ж користі. Бенедикт Спіноза стверджував, що звільнення людини можливе шляхом здобуття свободи як пізнання природи мотивів людської діяльності.

Представники німецької класичної філософії більш детально розглядали поняття свободи людини, зокрема свободи волі. У праці «Категорія свободи в історії філософії права» О. Донченко показав, що Іммануїл Кант мислив про свободу як про фундамент моральної, правової діяльності людини. Але з точки зору практичної філософії стверджував, що свобода є умовою діяльності індивідів та їхньої взаємодії. На думку Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля, справжня свобода — це усвідомлення необхідності дотримуватися загального, об'єктивного, а не сліпо підкорятися власним суб'єктивним бажанням.

У ХХ ст. філософи-екзистенціалісти розуміли свободу не лише як благо, але і як важкий тягар. Жан-Поль Сартр вважав свободу не чимось даним понад; не річ, яка полегшує життя, а скоріше навпаки. У статті «Розуміння свободи в реаліях ХХІ століття» О. Івченко зазначав, що у концепції Еріха Фромма свобода діє двояко: людина здобуває незалежність від усього того, що раніше мало над ним владу, але водночас відділяється від навколишнього світу, у зв'язку з чим виникає непереборне відчуття власної безпорадності.

Отже, доцільно зазначити, що продовжуючи свій розвиток, суспільство поступово формує нові уявлення про свободу. Свободою для сучасної людини є можливість досягнення своїх власних цілей, заради яких вона здатна поступитися правами та свободами інших людей. Таким чином, свобода приймає форму егоїзму, де особистість зосереджена на

індивідуальному добробуту і практично не зважає на добробут колективу. У зв'язку з цим особливою актуальності набуває традиція філософського осмислення поняття свобода, особливо ті концепції, які розкривають трансцендентальний вимір свободи як основи загальнолюдської моралі.

Призенко Олександр,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКОЮ України, 1 курс, 12 група*

ІДЕЯ НЕСКІНЧЕННОСТІ В АНТИЧНОСТІ, СЕРЕДНЬОВІЧЧІ ТА У НАШ ЧАС

Нескінченність – одна із найбільш складних та популярних проблем в історії людської думки. До її розв'язання звертались і продовжують звертатись різні галузі та області знань, такі як філософія, наука, релігія, математика. Поняття «нескінченність» може набувати багатьох змістів і значень, залежно від середовища, що характеризується протяжністю, тривалістю, чисельністю, якістю, або активністю. Даними властивостями в абсолютній своїй формі володіє сьогодні віртуальна реальність – простір нескінченних можливостей.

Більшість давньогрецьких філософів, зокрема Анаксимандр, казали про нескінченне першоначало, із якого походить все, і до якого усе приходить. Всесвіт античних атомістів нескінченний: в нескінченно порожньому просторі нескінченні по числу і різноманіттю атоми створюють нескінченні світи. В піфагорійській школі нескінченне розглядалось як одне з протилежних начал, від єднання з яким виникає космос і всі речі в ньому. Арістотель, у свою чергу, заперечував існування безкінечного, адже воно суперечило б основним принципам його науки про рух. Однак для підтвердження істинності власної кінематики він усе ж таки ввів принцип безперервності. До того ж стосовно часу та числового ряду Арістотель припускає існування нескінченності. Таким чином в епоху Античності нескінченність розглядалась переважно як характеристика матеріальної основи та початку світу, її намагались застосувати до матеріальних носіїв: атом, космос, рік.

В Середні віки роль нескінченності перейняв на себе Бог. Він як Абсолют був ототожнений з нескінченністю. Власне Бог і став тією нескінченністю, що створила світ. Людина могла пізнати і зрозуміти нескінченність лише пізнавши Бога, потрапивши до Раю, коли земний шлях знайшов свій кінець, а душа – спасіння. Сама ж «нескінченність» часу та простору в християнстві тече від створення світу до Страшного суду. Тобто це означає, що світ має свій кінець, а Бог, як Абсолют – ні.

Сьогодні, у віртуальному просторі буття та світі штучного інтелекту нескінченність частково виходить за межі людської свідомості та проникає в іншу свідомість, в яку людина може зазирнути та

симулювати або змінювати її. Власне віртуальний світ є нескінченним, часто він будується на принципі втілення неможливого в реальному, саме тому він поступово заміщує реальність фізичну. Ідеї сучасної філософії нескінченності знайшли певне відображення у кінострічці «Матриця» (1999), де віртуальний світ є ілюзією, нескінченність якої є штучною. Також до теми віртуальної нескінченності звертається словенський філософ С. Жижек. У своїй книзі «Ласкаво просимо в пустелю Реального» автор виокремлює дві реальності, одна з яких є цілковитою ілюзією, проте такою, що має величезну владу над людиною.

Таким чином, нескінченне в історії філософії завжди мало змогли бачити, метафізичну сутність, адже людина не володіє матеріальними доказами відсутності кінця і тому умовно припускає її імовірність. Однак нескінченність завжди вабила асоціюючись у людині із всемогутністю, вічністю. Отже віртуальний простір є останньою і актуальною альтернативою вирішення проблеми нескінченності. І привабливаність віртуального для людини ще раз доводить значимість ідеї нескінченності.

Прохорова Анастасія,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 8 група*

КАТЕГОРІЯ СПРИЙНЯТТЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ ФІЛОСОФСЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ

Категорія сприйняття завжди була цікавою та актуальною для дослідження з часів античності та аж до сьогодення. Найбільш ґрунтовно категорія сприйняття досліджувалась крізь призму філософської рефлексії.

Особливо актуальною є проблема художнього сприйняття, оскільки воно розвиває естетичну свідомість. Філософ Г. В. Ф. Гегель зазначав, що естетика є частиною філософії, яка вивчає різні напрямки мистецтва. Внаслідок цього філософія дозволяє визначати, яке місце займає певний вид мистецтва в системі минулого, нинішнього і майбутнього поколінь людей.

І.М. Біла у своїй роботі «Індивідуальні особливості сприйняття, їх роль у конструюванні діяльності» визначає, що кожен окремо взятий суб'єкт сприймає світ по-своєму, приносить в свої судження особистий суб'єктивний елемент, що не піддається об'єктивному аналізу. Аналізуючи природу індивідуального сприйняття, дослідниця посилається на І. Канта. Згідно з його теорією, кожна особа будує предметний світ з недоступного нам фізичного світу «речей у собі», про сутність якого нічого не можна сказати, бо це є недоступним для пізнання. Через своє неповторне сприйняття кожна людину можна назвати «річчю у собі».

Отже, замість одного об'єктивного фізичного світу існує стільки фізичних світів, скільки існує свідомостей.

О.Я. Грановська, досліджуючи проблему суб'єктивного сприйняття часу наголошує, що сприйняття часу зумовлене тим змістом, який його заповнює. Так, наприклад, людина, зайнята цікавою діяльністю, не помічає, як проходить час. Ледарюючи, людина навпаки не знає, як прискорити хід часу. Дослідниця акцентує увагу на тому, що сприйняття часу також залежить від емоцій людини. Це позначається у тому, що час, заповнений подіями з позитивним емоційним забарвленням, скорочується в переживанні, а заповнений подіями з негативним значенням, збільшується: «Щасливі годин не помічають», як казав О.С. Грибоєдов

Міжособистісне сприйняття також вивчалось крізь призму філософської рефлексії Н.А. Карпенком. Він зазначає, що на сприйняття людей один одним впливають немало чинників: стереотипи, нав'язані суспільством, поведінка людини, її зовнішність, тощо. Таке сприйняття іноді буває зовсім необ'єктивним. А чи правильно оцінювати людину суб'єктивно? Н.А. Карпенко вважає, що суб'єктивне оцінювання перешкоджає правильному мисленню. Ми погоджуємося з дослідником, оскільки необ'єктивність гальмує розвиток людини.

Л.Т. Рябовол досліджувала сутність та особливості сприйняття правознавства. Вона наголошує, що сприйняття є важливим етапом засвоєння правознавчого матеріалу, оскільки в учня формується уявлення про явища державно-правової дійсності. Дослідження сприйняття як основи засвоєння правознавства є необхідним та актуальним для студентів-юристів, оскільки саме їх подальша ефективна діяльність залежить від того, як вони сприйняли та засвоїли матеріал.

Таким чином, кожен вид сприйняття є беззаперечно важливим, оскільки різні сфери людського життя потребують їх детального сприйняття та осмислення людиною, що в подальшому відображається на її досвіді та розвитку. Але для більш повного вивчення категорія сприйняття потребує подальшого вдосконалення на рівні філософської рефлексії.

Рижкова Юлія,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого,

міжнародно-правовий факультет, 1 курс, 4 група

КОНЦЕПЦІЯ НАДЛЮДИНИ У ТРАКТУВАННІ ФРІДРІХА НІЦШЕ

Надлюдина – це людина із сильною волею, хазяїн не лише своєї долі, але й життя інших людей. Проте хто ж така ця «надлюдина»? Актуальність даної теми полягає у з'ясуванні як могло б змінитися наше життя і сприйняття світу при осягненні вчення Ф. Ніцше щодо ідеї «надлюдини».

Поняття «надлюдина» має значення створіння, що підноситься над людиною. Як зазначає Л. Морозова у своїй статті: «Надлюдина – не раб загальноприйнятих цінностей і думок, а сама задає собі певні моральні цінності, сама вирішує, що є добро і зло. Це «нова людина», яка не ставить перед собою авторитетів, Бога, а є «людиною майбутнього»». У створенні своєї концепції Ніцше покладається на теорію природного відбору Дарвіна і вказує на те, що люди від природи поділяються на слабких, які не мають власного «стрижня», та сильних, які володіють рішучістю та наполегливістю. Філософ наголошував, що саме природний відбір є істинною життя, а людина є лише перехідною, недовершеною частиною еволюції, у той час як надлюдина – кінцевий пункт і мета, до якої має прагнути людина у своєму розвитку. У своїй праці «Так говорив Заратустра» Ніцше вказує: «Людина – це канат, натягнутий меж звіром і надлюдиною. Канат над прірвою». Тобто у будь-який момент можна впасти у прірву. Основною відмінною рисою надлюдини від людини сучасної, як вказує Ніцше, є воля, яку він поділяє на чотири види: воля до життя, що вказує на такий аспект людини як інстинкт самозбереження; внутрішня воля, яка має собою певний «стрижень», що визначає до чого прагне людина і не дозволяє нав'язати їй думку інших; несвідома воля, яка включає в себе людські інстинкти, нерациональні дії; воля до могутності, яка присутня у кожній людині. Саме останню волю Ніцше вважає ключовою і пов'язує із такою, за допомогою якої можна змінити внутрішній світ людини і досягти вищого рівня розвитку, а мораль, що присутня у звичайних людей, є тягарем та слабкістю, яка тягне вниз. На переконання Р. Гречкосія: «Людина, яка прагне вийти за межі своєї індивідуальності, подолати себе і стати надлюдиною, повинна розвивати свою волю до могутності, стати сильною зсередини, полюбити своє власне «Я». За Ніцше людина має пройти ланцюг перероджень – «верблюд – лев – немовля» і це означає, що людина має звільнитися від «кайданів» оточуючого світу і стати чистою як немовля на початку нового шляху.

Проте деякі люди, не зрозумівши сенсу філософії Ніцше, вказували на жакхливі наслідки концепції надлюдини, спираючись на діяння А. Гітлера, не розуміючи основних відмінностей. Метою Гітлера була саме раса надлюдей, і для того, щоб цього досягти він вдавався до зовнішнього впливу, шляхом агресії та насильства. Проте неможливо досягти стану «надлюдини» методом сили чи спеціально відібраного генома. Ніцше тлумачить створення надлюдини не як обраної раси або нації, а як внутрішню трансформацію індивідуальної свідомості та глибоку ментальну роботу. Адже тільки така робота, наголошує Ніцше, може зробити людину надлюдиною, але цей процес є нескінченним тому, що кінцева точка розвитку свідомості відсутня.

Отже, для того щоб стати надлюдиною потрібно мати яскраву індивідуальність, відрізнятись від інших людей своїм внутрішнім світом і

поглядом на речі, які можуть не співпадати із загальноприйнятими нормами поведінки. Тобто якщо відмовитися від моральних принципів та володіти сильною волею, то можна досягти досконалого виду людини. Проте, з іншого боку, надлюдина – це унікальна істота, яких не може бути багато за природою. Тому якщо кожен буде прагнути стати надлюдиною, то світ перетвориться на хаос і концепція спрацює проти суспільства.

Ріонідзе Христина,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
аспірантка кафедри права Європейського Союзу*

ПРОБЛЕМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Правосвідомість та права культура є найважливішими чинниками, які сприяють становленню правової системи держави. Остання виступає як офіційний представник усього суспільства і будь-яка людина в межах її території підпадає під юрисдикцію цієї країни, тобто стає адресатом обов'язкових приписів законодавства [5, с. 160].

В юридичній літературі більше уваги зосереджено на проблемах гарантування державою реалізації прав і свобод людини, ніж дослідженню питань дотримання громадянами їх конституційних обов'язків. Водночас, поняття «права» і «обов'язки» мають настільки велике значення для розкриття феномена права, що вони можуть бути названі модусами права [4, с. 240].

Відомо, що головним напрямом оптимізації правового виховання в сучасній Україні є створення багатоступеневої системи правової освіти, яка покликана забезпечити безперервність правових заходів щодо населення. Тільки така система може забезпечити ефективність та формування необхідного рівня правосвідомості і правової культури [1, с. 3].

Дане твердження цілком відповідає дійсності, оскільки права освіта в демократичному суспільстві здійснюється на всіх етапах життя людини і громадянина, а саме у сім'ї та дошкільних закладах, у загальноосвітніх середніх та професійно-технічних навчальних закладах і у вищих навчальних закладах та установах післядипломної освіти.

Слід звернути увагу, що права освіта і виховання є найефективнішими в певний період життя людини. В науці висловлюють таку точку зору, що у випадку, коли людина до 20–25 років не одержала належного виховання, у тому числі правового, то у неї може сформуватися інфантильне чи нігілістичне ставлення до права, а це у подальшому призводить до девіантної поведінки, порушення правових норм [1, с. 5].

Виховання не може здійснюватися без освіти, яка в певній мірі має виховний ефект. Отже, у формуванні правової культури в сучасній Україні має бути зроблено акцент на користь правової освіти. У даний час школярі отримують знання права в перебігу засвоєння учбової дисципліни «Основи правознавства», що переважно викладається в закладах середньої освіти у дев'ятому класі. Ця дисципліна містить лише загальний огляд теоретичних понять різних галузей права [2, с. 391]. Очевидно, що цього недостатньо. У школярів відсутнє розуміння того, наскільки знання законів є необхідним у повсякденному житті кожної людини. Саме тому вчителі повинні намагатися зацікавити учнів в отриманні належного правового виховання з метою формування юридично освіченої молоді нашої країни.

Навчання у ВНЗ має поглибити правові знання, що були одержані в школі, та сформувати юридичну компетентність особистості, яка не просто володіє сумою знань, умінь, навичок і професійно важливих якостей, але й здатна до постійного самовдосконалення. Наявність правової бази не просто корисне, а й важливе для вирішення багатьох питань. У зв'язку з цим, вбачається за доцільне в неюридичних освітніх закладах увести в навчальний процес різноманітні спекурси з правової тематики, наприклад, спецкурс із прав людини та механізму їх захисту. Це б сприяло поглибленню правових знань студентів і поліпшенню ситуації у сфері правової освіти та правового виховання [1, с. 6].

На сьогодні, основними джерелами правового інформування громадян у сучасній Україні є засоби масової інформації такі, як телебачення, Інтернет, радіомовлення і друкарські видання, роль яких у демократичному суспільстві при формуванні правових цінностей і стереотипів є не менш значущою, ніж роль держави або ВНЗ [3, с. 432].

Не менш важливим напрямом підвищення ефективності правового виховання в сучасній Україні є пропаганда законотворчої поведінки, а також пробудження інтересу громадян до правових знань. Для досягнення цієї мети держава і громадські організації повинні активно використовувати методи правової пропаганди, агітації, реклами та «public relations» [1, с. 7].

Слід звернути увагу на те, що в Україні сучасна теорія в сфері правового виховання перебуває у стані формування. Правове виховання доцільно розглядати у двох аспектах: а) перший зводиться до того, що низька правова обізнаність і недостатня правова активність громадян негативно впливає на рівень їх життя, що зумовлено неможливістю захистити свої права і свободи; б) другий проявляється в тому, що багато суспільно небезпечних діянь вчиняються молоддю саме через відсутність достатнього рівня правової культури та виховання. Важливо залучати молодь до культури права, зокрема, через отримання теоретичних знань, здобуття й вдосконалення практичних навичок та шляхом активної участі у безкоштовних семінарах і конференціях. Необхідно організувати

зустрічі молоді України з юристами, які спеціалізуються у кожній галузі права для отримання консультацій правового характеру та відповідей на питання, які їх турбують. Корисно роз'яснювати молоді їх основні права, свободи та обов'язки, а також навчити правильно застосовувати їх на практиці.

Розглядаючи перспективи правового виховання в Україні, слід виділити такі завдання щодо його оптимізації: розроблення обґрунтованої державної правової політики, а на її основі — концепції правового виховання населення; створення багатоступінчастої системи правової освіти; піднесення загальної моральності громадян; популяризація правових знань (зокрема, через засоби масової інформації); застосування методів реклами і public relations; розвиток сімейного правового виховання тощо [2, с. 397].

Таким чином, визначені в Конституції України завдання щодо створення демократичної, соціальної, правової держави не можуть бути вирішені без належного правового виховання, за допомогою якого формується необхідний рівень правосвідомості, правової культури громадян і суспільства в цілому. Важливим напрямом правової політики в демократичних країнах є створення умов для реалізації громадянами своїх прав і свобод, що означає можливість одержання ними широкої правової інформації та належної юридичної допомоги.

Література:

1. Данильян О. Г. Деякі оптимізації правового виховання в сучасній Україні/ О.Г. Данильян, Я.О. Овдієнко // Наукові записки Харківського університету Повітряних Сил. Соціальна філософія, психологія. – 2009. – Вип. 2 (33). – С. 3-11.
2. Правове виховання в сучасній Україні : монографія / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; за ред.: В. Я. Тацій, А. П. Гетьман, О. Г. Данильян. – Харків : Право, 2010. – 368 с.
3. Данильян О. Г. Особливості організації та управління правовим вихованням у демократичному суспільстві / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань // Гілея : науковий вісник : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Укр. акад. наук. – Київ, 2011. – Вип. 50 (№8). – С. 427-433.
4. Філософія права : учебник / под ред. О. Г. Данильяна. – Москва: ИНФРА-М, 2007. – 336 с.
5. Філософія права: конспект лекцій / под. ред. О. Г. Данильяна. – Харьков: Право, 2009. – 170 с.

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ АРИСТОТЕЛЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Аристотель на рівні з Платоном є одним із «стовпів» всієї сучасної філософії. Представник класичної грецької філософії залишив своїм нащадкам неабиякий спадок, по суті, заклавши фундамент інтелектуального дискурсу Західної Європи. Особливо цікавим є те, що Аристотель є представником язичницької думки, тобто його світосприйняття базуються на космологічних засадах єдності Всесвіту, що є причиною такою «різновекторності» його філософії. Через те, що дохристиянська Європа не розділяла об'єкти природи між собою та не відділяла людину від природи, вона так само і не відділяла політику від етики, етику від метафізики і так далі.

Для того аби дослідити політичну думку Аристотеля потрібно дати визначення поняттю форма правління. На думку О. Ф. Скакуна, форма правління – спосіб організації верховної влади, який визначає систему її найвищих органів, порядок їх формування і особливості розподілу повноважень.

Аналіз цього визначення крізь призму Аристотеля варто почати із поняття влада. Для давньогрецької філософії була характерна антиекзистенціалістська в своїй суті думка про те, що екзистенція передус есенції, або буде точніше сказати, що вони з'являються одночасно. Тобто людина за своєю природою має певний набір, або навичок, або сукупність схильностей, згідно з якими вона має будувати своє життя, щоби досягти найвищого блага для себе. Тобто екзистенситувати відповідно до своєї есенції, аутентично. Як зазначає А.С. Васильєв в своїх дослідженнях щодо філософії Аристотеля, якщо у людей є якісь природні нахили і суспільство формується на основі цих нахилів, то мають бути і нахили до «влади» та нахил до «підкорення». За Аристотелем влада притаманна будь-яким людським відносинам, а рівність неможлива. Ієрархічна модель побудови суспільства є надзвичайно важливою для досягнення хоча би якихось значних результатів

А. В. Лонін та Д. Е. Григоренко наголошують, що за Аристотелем мірилом для правителя має бути його орієнтація на закон, а не на власні інтереси, а для громадянина — покірність.

Так як Аристотель вбачав благо в помірності, то найкращим суспільним устроєм він бачив політію, яку О. М. Беляєва трактує, як владу помірних. Що таке політія? Політія — це влада середнього класу. За Аристотелем великою небезпекою є віддавати всю повноту державної

влади найбільш бідним, що перейде в демократію (а потім в охлократію), та найбільш багатим, що перейде в олігархію.

Політія – це форма цензової демократії. Так як Аристотель вважав, що найголовніше в державі є задоволення потреб найбільшого кола осіб, то найкраще з цією роллю впоратяться саме найбільш помірні громадяни, якими і є середній клас. З аристотелівської ідеї справедливості випливає цікава концепція справедливої війни, яка була досліджена Е. В. Лобановим. На його думку, на відміну від Платона Аристотель не вважав, що війна є неминучою, але й не говорив про можливість вічного миру. Аристотель розглядає війну, як природній засіб, для досягнення своїх цілей.

Отже, на нашу думку доцільно наголосити, що Аристотель вибудував свою концепцію на ідеї справедливості та помірності. Помірність за Аристотелем повинна слугувати орієнтиром при побудові суспільства. Аристотель може бути цікавим також своєю критикою демократії, яку сьогодні висувають як безальтернативну форму правління. Обговорення ідей Аристотеля має викликати дискусію, яка на мою думку просто необхідна для філософського осмислення реальності.

Романчук Альбіна,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 13 група*

НІЦШЕ – «ХРЕЩЕНИЙ БАТЬКО ФАШИЗМУ»: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?

Однією з найбільш провокаційних у свій час концепцій, що історично вплинула на долю не тільки Німеччини, а і всієї Європи є ніцшевська теорія надлюдини. Ще за життя філософ був частіше за інших приречений на нерозуміння читача за свої неординарні думки. І хто б міг подумати, що ці ідеї без відома творця будуть направлені в інше русло та наслідки цього можуть стати катастрофічними для всього людства.

Націонал-соціалізм був ідеологією диктаторського типу, у якій для обґрунтування своїх ідей нацистські лідери широко використовували основні думки філософського вчення Ніцше з книг «Так казав Заратустра» і «Воля до влади». Особливо часто нацисти використовували ідею Ніцше про надлюдину, про неприйняття демократичного ладу, говорили про мілітаризм і війну як засіб оновлення суспільства, про існування «моралі рабів» та «моралі панів», тобто існування вищих та нижчих рас. Майже всі пропагандистські виступи нацистських лідерів мали лозунги про надлюдину, якою, на їх думку, був кожен представник «вищої» арійської раси.

Через цей зв'язок між філософськими думками Ніцше та лозунгами фашистських лідерів, його часто називають «хрещеним батьком

фашизму». Фахівець із творчості філософа Крістіан Німейер, дійшов висновку, що ідеологом фашизму та антисемітизму Фрідріха зробила одна із його сестер - Елізабет Ферстер-Ніцше. Після видання однієї зі своїх найвідоміших робіт «Так говорив Заратустра» Ніцше потрапив до психіатричної клініки, де спочатку за ним наглядала мати, а після неї сестра Елізабет. Вона зобов'язала себе видавати книги Фрідріха після його смерті, але друкувала їх у певному ракурсі. Відомий такий факт, що з 505 листів Ніцше, опублікованих його сестрою в 1909 році, тільки 60 від початку і до кінця власноруч написав сам учений. Більшість були досить сильно відредаговані Елізабет, а 32 вона взагалі написала сама. Але вона не просто «вирізала» уривки з творів, а і додавала власні вислови. Наприклад, завдяки підробленим нею цитатам, створюється враження, що Ніцше розділяв погляди французького філософа і засновника расистської теорії Артура Гобіно.

Німейер стверджує, що Елізабет редагувала не тільки листування свого брата, але і його праці: під час редагування книги "Воля до влади" Ферстер-Ніцше вважала за краще опублікувати тільки 270 з 374 афоризмів свого брата, більшість з яких при цьому були нею перероблені. До речі, Німейер був не першим, хто говорив про втручання Елізабет у праці філософа. Ще в 1967 році група італійських науковців знайшла і опублікувала оригінали відредагованих сестрою філософа уривків з «Волі до влади». Старання Елізабет не пройшли марно: створений нею музей «Архів Ніцше» став центром нацистської ідеології, який відвідував особисто Гітлер.

Однак, якщо вдумливо вчитатися у тексти Ніцше, можна дійти до висновку, що німецький націонал-соціалізм мають за своїм змістом суттєві відмінності. Наприклад, надлюдина у розумінні Ніцше це насправді результат духовного самовдосконалення людини, особистості, яка за духовними і моральними якостями стоїть вище сучасників філософа. Друге питання пов'язане безпосередньо із війною – це неправильне тлумачення фрази «Падаючого-штовхни!». Насправді її автор мав на увазі не відносини людини з людиною, а падіння епох, моральних норм, відмирання того, що заважає суспільству і гальмує його розвиток. Також інакше можна розуміти поняття Ніцше про сильні та слабкі раси. Сильні раси – це люди із високим станом душі. Слабка раса – це малодушні люди, які живуть за принципом корисності. Отже, теоретики нацизму безумовно взяли за основу філософські ідеї Ніцше, але сильно спотворили істинний сенс його ідей.

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОВПЛИВУ

Незважаючи на спроби міжнародного співтовариства заборонити застосування сили чи погрози силою при вирішенні міжнародних спорів і затвердити мирні засоби для їх розв'язання, в сучасному світі все одно мають місце збройні конфлікти. Переважна більшість держав продовжують активно впроваджувати політику мілітаризації, ведуть з іншими акторами так звану «гонку озброєнь», яка добре відома нам ще з часів «холодної війни». В таких умовах гостро постає проблема забезпечення безпеки як кожної держави, так і світу в цілому.

Під безпекою розуміють відсутність явної чи прихованої загрози інтересам, цінностям і здатність ухилитися або нейтралізувати руйнівні впливи на них [1, с. 43]. В сфері міжнародних відносин здебільшого використовують термін «глобальна безпека», «міжнародна безпека», «колективна безпека». Стосовно держави переважно застосовують термін «національна безпека». Останній, зазвичай, визначають як спроможність держави самостійно чи разом з іншими країнами попереджати, запобігати, знешкоджувати внутрішні чи зовнішні загрози територіальній цілісності, національному суверенітету, конституційному ладу, економічному розвитку та іншим важливим складовим духовного і матеріального життя суспільства [1, с. 45]. В свою чергу, національна безпека є комплексним поняттям, що включає в себе декілька рівнів, а саме: політичний, економічний, військовий, екологічний, гуманітарний та інші. Разом з тим, абсолютизація або пріоритетний розвиток одного з цих рівнів може негативним чином вплинути на інші. Отже, забезпечення їх розвитку в єдності сприяє реалізації інтересів і потреб особистості, суспільства і держави в цілому.

Підтримуємо позицію, що сфера забезпечення національної безпеки сучасної держави перебуває у стані стрімких та постійних змін і вона охоплює практично всі сторони життєдіяльності суспільства та функціонування держави. Цей стан має багато детермінант і потребує значної уваги та наукового аналізу [2, с. 263].

В світлі обраного Україною євроінтеграційного вектору розвитку та в контексті співробітництва нашої країни з Європейським Союзом (далі – ЄС) і його державами-членами в сфері простору свободи, безпеки та юстиції, зокрема, з такими європейськими органами і агенствами, як Європол, Євроюст, Європейське оборонне агенство, Європейське агенство по боротьбі з шахрайством та ін., проблема взаємовпливу національної безпеки та правового виховання набуває особливого значення.

Не можна не погодитися з думкою науковців, що якість правової вихованості громадян, їх здатність розбудовувати сучасну демократичну державу є одним з тих чинників, що безпосередньо впливає на розвиток країни [3, с. 31]. Для утвердження принципу верховенства права і розбудови правової держави, у тому числі забезпечення національної безпеки, важливим є розуміння і сприйняття даного принципу українським суспільством. Особливе значення в цій царині, як підкреслюють вчені, має достатньо високий рівень правового виховання суб'єктів влади, зокрема, державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування, адже від їх рішень залежать долі громадян, майбутнє суспільства [3, с. 32]. Як теорія, так і практика доводять нам, що правове виховання являє собою найважливіший соціальний інститут з формування правової культури в перехідному суспільстві. З цього приводу слід звернути увагу на позицію вчених, які вважають актуальними для України такі завдання у сфері правового виховання, а саме: проведення обґрунтованої державної правової політики і створення на її основі багатоступеневої системи правового виховання й освіти; популяризація правових знань (у тому числі через засоби масової інформації); пробудження інтересу до них у населення і підвищення їхньої доступності тощо [4, с. 133-155].

Загальновідомо, що такі завдання детерміновані суспільними потребами та інтересами, а також основними напрямками діяльності держави. Підписавши Угоду про асоціацію між Україною та ЄС, наша держава взяла на себе зобов'язання забезпечувати повагу спільних цінностей, таких, як демократія, повага до прав людини і основоположних свобод та верховенство права. Від їх дотримання залежатиме подальша політична асоціація та економічна інтеграція нашої держави з ЄС. Таким чином, цілі правового виховання в Україні безпосередньо пов'язані з розумінням громадянами європейських цінностей і їх дотриманням у правотворчій, правоохоронній та правозастосовчій діяльності.

Підводячи підсумки аналізу взаємовпливу національної безпеки та правового виховання слід зазначити, що це комплексна проблема, яка безпосередньо пов'язана з політикою держави і утвердженням в ній принципу верховенства права. Якщо останній стає визначальним, він задає темп у розвитку правового виховання, сприяє формуванню правової свідомості, правової культури, як наслідок, це гарантує підтримання правопорядку та забезпечує охорону безпеки – однієї з найвищих соціальних цінностей України.

Література:

1. Національна безпека України в етно-ментальному та міжнародному вимірах : монографія / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, Ю. Ю. Калиновський, Н. І. Моїсеєва. – Харків : [б.в.], 2004. – 274 с.

2. Правові основи формування та функціонування органів державної влади у контексті євроінтеграції : монографія / Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; за ред.: Ю. П. Битяк, О. Г. Данильян. – Харків : Право, 2010. – 384 с.
3. Данильян О.Г. Проблема взаємовпливу правового виховання і державотворчого процесу: українські реалії / О.Г. Данильян, О.В. Петришин // Вісник Академії правових наук України. – Харків : Право, 2010. – №1(60). – С. 28-38.
4. Правове виховання в сучасній Україні : монографія / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; за ред.: В. Я. Тацій, А. П. Гетьман, О. Г. Данильян. – Харків : Право, 2010. – 368 с.

Самусєва Катерина,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого,

міжнародно-правовий факультет, 1 курс, 2 група

«ФІЛОСОФІЯ СЕРЦЯ» ПАМФІЛА ЮРКЕВИЧА ЯК ПІДҐРУНТЯ ЦІННІСНОГО ВИБОРУ ОСОБИСТОСТІ

У наш час залишається актуальним питання про осмислення сутності людини. Багато філософів таких як В. Соловйов, С. Трубецький, С. Булгаков, М. Бердяєв, намагалися розкрити таємницю буття кожного індивіда, визначити, що є важливим для особистості. Проблема співвідношення серця і розуму як ціннісного вибору людини була чи не найбільш гострим питанням, яке постало перед філософами минулої та сучасної доби.

Етимологія слова «серце» відображає багатозначність культури слов'янського народу. Серце пов'язане з емоціями та почуттями людини, є центром морального життя особистості і навіть іноді ототожнюється з душею. Найбільш повно та глибоко значення серця розкрито філософом ХІХ століття Памфілом Юркевичем у його головній праці «Серце і його значення в духовному житті людини за вченням слова Божого».

Серце за Юркевичем – це орган, де зберігаються різноманітні прагнення та бажання, зароджуються вчинки та рішучість для їх реалізації, з'являються душевні переживання, хвилювання й пристрасті. Саме в серці народжуються такі життєві цінності як любов, дружба, розуміння, повага до інших, подяка, прощення. Всі рівні почуттів: радощі, скорбота, ворожість, незадоволення, страх відтворюються в цьому органі. Крім того, воно є осередком всіх дій, які можна пізнати. Серце є хранителем всіх важливих подій, які закарбовані в душі.

На думку Юркевича, серце тісно пов'язане з Богом. Людський обов'язок полягає в тому, що вона має доручити Богові своє серце, аби бути вірною з ним в думках, почуттях, словах та справах. Лише тоді її вчинки будуть визнаватися правильними.

Головним завданням для Юркевича є прагнення довести, що мислення не вичерпує всієї повноти духовного життя людини, а поширюється значно глибше – до серця, аби проблема людської індивідуальності не залишалася непоміченою. Лише воно може пізнати неповторність кожного індивіда, його уявлення, вчинки та думки, які відрізняють одну людину від іншої, розкрити ті життєві цінності, які неможливо пізнати розумом.

Юркевич наголошував на тому, що серце відрізняється від розуму тим, що воно може розуміти різні душевні стани, які не піддаються розуму через надмірну духовність, ніжність. Він вважав, що розум є лише світлом, яке опромінює те, що недоступне для нього. Філософ зауважував, що світ, в якому живе людина, сповнений краси та неповторності, і в першу чергу він відкривається зі своїми особливостями для серця, а вже потім для розуму.

З іншого боку Юркевич не заперечує думку про те, що для практичної діяльності людини розум є необхідним і всі знання, які ми отримуємо, треба використовувати.

Філософ піддавав критиці матеріалізм, вважаючи, що він позбавляє людину здатності думати та відчувати. Все складне розкладається на прості елементи, явища стають доступними для розуму, і це призводить до наявності у всьому математичної точності й чіткості.

Отже, П. Юркевич у своїй «філософії серця» наголошував на значущості серця на противагу раціоналістичному неповному розумінню людського буття. На мою думку, суспільство повинно усвідомлювати, що не все в світі зводиться до розуму і осягається ним, що є цінності, які зберігаються лише в серці й обумовлюються почуттями, переживаннями, емоціями, вчинками.

Світлична Юлія,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Слідчо-криміналістичний інститут, 1 курс, 2 група*

ВЧЕННЯ ПРО ДЕРЖАВУ У ТВОРІ АРИСТОТЕЛЯ «ПОЛІТИКА»

Актуальність даної теми пояснюється широким інтересом, що викликає постать і наукові дослідження Аристотеля. На думку Дж. Себайна «Аристотелева концепція нової найзагальнішої політичної науки містить у собі не тільки дослідження етичного значення держави, а й емпіричне дослідження як політичних, так і соціальних елементів

тодішніх державних устроїв, їхніх комбінацій і наслідків, що, природно, впливають із цих комбінацій».

У своїй праці вчений виступив з критикою щодо «ідеальної держави» Платона і запропонував свою теорію рабовласницької держави. Основою його теоретичної конструкції була концепція «золотої середини», згідно з якою будь-яка добродесність є чимось середнім між протилежними вадами (наприклад, бережливість як добродесність є середнім між марнотратством і скупістю). Відтак характеризуючи суть держави у прагненні до загального добробуту, Аристотель виступив проти надмірного багатства та крайніх злиднів, поклавши в основу середній стан: «У кожній державі ми зустрічаємо три класи: дуже заможні, вкрай незможні і треті, що стоять посередині між тими та іншими».

Аристотель будував свою модель ідеальної держави виходячи з реальності. Досліджуючи трактат «Політика» Аристотеля, можна побачити, що він дає чітке визначення політики. Політика для нього – це наука про управління державою; наука про вище благо людини і держави. Виходячи з цього, мета політичної науки – виховати в людях високі етичні якості.

Аристотель поступово підходить до критичного дослідження окреслених ще до нього видів державного устрою. Він робить це дослідження не для того, аби заперечити написане до нього чи виявити певну зверхність. Його метою було, з одного боку, систематизувати все варте застосування, що містилося у стародавніх державних устроях, а з іншого боку – наголосити на їхніх недоліках.

У трактаті «Політика» набуває подальшого розвитку питання про форми правління. Аристотель розподіляв їх так: «Існує три правильні форми – монархія, аристократія й політія, і три форми, що відхиляються від правильних, – тиранія як противага монархії, олігархія – аристократії, демократія – політії. Кожен з цих типів може перерости в свою протилежність, в залежності від політичних обставин. Крім того, багато факторів впливають на якість влади, а найважливіший – це особистість її носія».

Досліджуючи окремі форми державного устрою і притаманні їм риси, Аристотель вважав, що спочатку треба розглянути питання – що таке держава. На його думку, держава є певним впорядкованим організмом, у якому живуть громадяни. Філософ був переконаний, що можливі тільки три види державного устрою. Один з них – коли влада належить лише одній особі, – монархічний, потім той, при якому вона належить не багатьом, – аристократичний, і нарешті, вид, коли влада належить усім, – демократичний.

Слід наголосити, що існує ще одна теорія, яка належить Аристотелеві, а саме – розподіл інституцій на три види влади: законодавчу, виконавчу й судову. Про кожну з них він розповідає окремо,

аби показати, наскільки важливо, щоб ці три гілки влади були відокремлені одна від одної і не зосереджувалися в руках однієї особи.

Отже, можемо стверджувати, що завдяки своєму історичному методові дослідження Аристотель передав нащадкам багато своєрідних та цікавих подробиць про найзначніші види державного устрою, форми правління та видів влади.

Селівьорстова Марія,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКОЮ України, 1 курс, 6 група*

ФІЛОСОФІЯ Г. СКОВОРОДИ В КОНТЕКСТІ ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНИХ УКРАЇНЦІВ

У різні часи й епохи перед філософами поставало питання людини. Вони намагалися створити певний ідеал відповідно до вимог, інтересів та потреб конкретної історичної доби. Пізнаючи світ, особа намагалася глибше пізнати явища, світовлаштування та саму себе. Одним з представників шукачів самих себе є український поет-мислитель Г.Сковорода.

Г. Сковорода, формуючи свої філософські концепції, багато в чому спирається на східнохристиянські філософські традиції. Акт самопізнання він розуміє як процес “реального наближення людини до Бога шляхом заглиблення у себе”. Остаточною метою пізнання для нього було не що інше, як розуміння “найсвятішої частини нашого серця”, себто Бога. А результатом цього процесу постає відкриття людиною самої себе, самоідентифікація, самовдосконалення та віднайдення сенсу свого життя.

Ключовим поняттям сквородинської концепції самопізнання є поняття “сродності”, тобто спорідненості. Мислитель виходив з того, що природа, джерелом якої є Бог, визначила людині “сродність”, тобто природний нахил до певного виду діяльності. Саме віднайдення “сродності” і приносить людині стійке щастя. Але для цього потрібно спершу пізнати самого себе, результатом чого має стати осягнення своєї внутрішньої, духовної суті (так зване “друге народження”). Він проводив думку, що “людина повинна тривало поглиблювати своє внутрішнє життя і що друге народження приходить як результат довготривалого внутрішнього різьблення”. У своєму діалозі "Наркіс" Сковорода намовляє свого співбесідника турбуватись тільки одним: "пізнати себе". "Узнай же себе! Испытай себе крѣпко" тому, що пізнання себе є основою всього знання. Але поруч із пізнанням власного серця Сковорода висміює та засуджує тіло, сприймає їх антонімічно, говорить про них як про правду й ілюзію, красу і сміття.

Однак, здебільшого ми спочатку робимо вибір, а потім вже задумуємося над своїм життям і починаємо пізнавати свою суть, коли ж

самопізнання повинне передувати нашому життєвому вибору – у тому і полягає, на наш погляд, ще одна проблема сучасних українців.

Звідси і маємо недоволеність життям. Як зазначає сам Г. Сковорода, “суспільні вади й нещастя постають з того, що люди добровільно (або їх змушують обставини) беруться не за свою справу, до праці, до якої “не лежить серце”, немає охоти, здібностей, нахилів. Коли ж праця відповідає “сродності”, вона перетворюється в найпершу життєву потребу, стає “солодкою”. Саме тому спочатку людина повинна пізнати себе, виявити свою “сродність”, своє покликання, а потім вже обирати та конструювати свій життєвий шлях. І тоді “найважчий у твоїй праці труд буде для тебе найсолодший, як запашне повітря, чисті потоки вод, співи птахів, як і самі плоди твоїх трудів. Цього від тебе чекає твоя батьківщина”.

Найпершим же компонентом у процесі самопізнання, самоідентифікації та самовизначення є серце. Адже саме через нього ми нащупуємо шлях до серединки своєї душі, а відтак, – до Бога. Саме через серце ми віднаходимо “сродність”. Саме серце, по-справжньому, здатне фільтрувати, що є істинним, а що хибним.

В. Ільїн, досліджуючи цю проблематику, зазначає, що “філософія серця” Г. Сковороди як “родова риса” його вчення визначає екзистенціальну позицію людини, згідно з якою вона, безвідносно до конкретної багатоманітності діяльності, зовнішньої залежності залишається собі тотожною, виявляє структуру своєї особистості, завдяки чому виникає можливість визначити нову систему персональних цінностей.

Таким чином, Г. Сковорода ставить у центр своєї філософії людську особистість та її внутрішні зміни на шляху до удосконалення, що робить його філософію персоналістичною. В людині є видиме та невидиме, тлінне та вічне. Істинною людиною в людині є невидима натура, тобто, внутрішня людина, котра протиставлена зовнішньому світу, загублена в ньому. Знайти себе людина може лише залишившись на самоті, втікши від спокус та поглинувшись в себе. Звернення людини до самої себе й пізнання себе – це осягнення Бога. Адже ество, суть внутрішньої людини і є Бог. Як коментує Д. Чижевський висловлювання Г. Сковороди: “...тексти, що говорять про Бога, Сковорода просто переносить на дійсну людину”.

Однак, варто зазначити, що самопізнання досягається надзвичайними зусиллями. І не кожна людина здатна докласти цих зусиль: постійно боротися зі своєю лінню, страхом невизначеності та обрання невірною шляху тощо. В Україні, до того ж, це все посилюється відсутністю стійкості та впевненості у завтрашньому дні, знеціненням та поневірянням у колись вже усталених життєвих настановах, переконаннях і цінностях. Значно простіше “плисти за течією”, керуватися стереотипами, вперто придушувати свої таланти, мовляв “не час їх

проявляти” (мова йде про універсальну “відмазку”, що успішно застосовувалася і продовжує застосовуватися не тільки у сучасних умовах складних перемін життєвих настанов, цінностей та переконань, яскравим виразом яких постали останні події в Україні, звинувачуючи у всьому інших.

Таким чином, перед нами постає питання: як сучасному українцю, в умовах складних перемін життєвих настанов, переконань і цінностей, віднайти та потім не загубити самого себе, осмислити свою суть, досягнути гармонії із самим собою, віднайти ту “споріднену працю” та своє місце в житті суспільства, відкрити своє серце до пізнання істини при наявності тієї опори, що змогла би допомогти йому у цьому, прислухатися до свого серця, відшукати в ньому божественну сковородинську природу?

Найперше – потрібно намагатися тримати своє серце відкритим, не зважаючи на усі негаразди, не відкидати святоотчої моралі, що є “Світлом у кінці тунелю”, дивитися на свої вчинки через призму вічності, а відтак – знайти час для улюблених справ, тих, що відповідають сродності. А у перспективі – так виховувати наступне покоління, докласти таких зусиль, аби “народилася нова еліта гуманітарного спрямування, котра б мала творити нові духовні вартості, які й ставали б засобом існування поневоленої нації, бо це давало змогу залишатися самим собою навіть за відсутності самостійності чи навіть підрядного державного існування”.

Отже, концепція самопізнання Г. Сковороди може слугувати опорою в процесі осмислення та самоідентифікації сучасним українцем самого себе, встановлення гармонії із самим собою та віднаходження свого місця в житті суспільства, в сучасному духовному середовищі в умовах складних перемін життєвих настанов, цінностей та переконань, яскравим виразом яких постали останні події в Україні.

Сербіна Діана,

*Національний юридичний університет
ім. Ярослава Мудрого,*

господарсько-правовий факультет, 1 курс, 2 група

СВІДОМІСТЬ ЯК НАЙЗАГАДКОВІШИЙ ОБ’ЄКТ ФІЛОСОФСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Останнім часом проблема свідомості перебуває під пильним оком вчених різних галузей: соціології, логіки, психології, філософії. Причина актуальності даної теми полягає у тому, що з’ясування природи людської свідомості дає змогу визначити місце людини у цьому світі, характер її взаємодії з навколишньою діяльністю. Артур Шопенгауер говорив про свідомість, як про «загадку Всесвіту», адже сутність свідомості вже протягом століть залишається незрозумілою та таємною.

Питання проблеми свідомості та її взаємозв'язку з буттям є предметом дослідження багатьох філософських напрямків. Відомий філософ М. К. Мамардашвілі по-своєму пояснює таку тенденцію. По-перше, свідомість є граничним поняттям філософії природи, науки, суспільства та права. Вона відкриває філософу можливість його особистісної реалізації, що знаходить вираження в тексті і тим самим існуючої в культурі не просто у вигляді досягнутої суми знань, а у вигляді реалізованої думки і способу буття. По-друге, свідомість є абстрактним явищем, її неможливо уявити, викласти як теорію чи концепцію.

У різні періоди історії існували різні уявлення про походження та сутність свідомості. Вперше давньогрецький анатом і лікар Алкмеон з Кротона висловив припущення, що наш мозок є центральним органом психіки, нашого мислення і свідомості, ще в VI ст. до н.е. В ті часи існувала думка, що свідомість існує у формі таємничої «чуттєво-надчуттєвої» істоти, відповідальної за людське життя. Давньогрецькі філософи Сократ та Платон вважали душу такою субстанцією, що існує самостійно, тобто окремо від матеріального тіла, є безсмертною та вічною. З плином часу уявлення про свідомість змінювались. Філософи Фалес, Анаксимен, Геракліт, а пізніше Демокріт, та Епікур відносили зародження душі до матеріальних стихій.

У період середньовіччя свідомість тлумачилась як «душа», в якій віра повинна поєднуватися з аргументами розуму, але пізнання Бога є містичним, ірраціональним. Пізніше віра протиставляється розуму, якому відмовляється у спроможності дослідити основи Бога і віри (Тертулліан). В епоху Відродження проблема свідомості тлумачиться як інтелектуальна засада могутнього потоку творчості, який притаманний людині. Філософія Нового часу розвивається у тотожності з науковим пізнанням, саме тому свідомість також стає предметом такого наукового пізнання.

Німецька класична філософія (І. Кант, І. Фіхте, Шеллінг, Г. Гегель) характеризується розвитком ідеалізму. Проблема свідомості, як і сама свідомість, стає предметом ідеалістичного тлумачення, висувається ідея творчої сутності людської свідомості. Новий підхід у розумінні проблеми пов'язаний із виникненням діалектичного матеріалізму, який вивів матеріалістичні підстави походження свідомості, використавши теоретичні засади ідеалістичних систем посередників. З точки зору цього напрямку свідомість є похідною від матерії, вона вторинна і активна щодо неї. У період посткласичної філософії центром свідомості суб'єкта виступає так зване «Я», яке є особливою духовною формою освоєння соціального і природного світу і, разом з тим, формою саморозвитку. А. Камю, Е. Гуссерль, Ж.-П. Сартр, П. Тейяр де Шарден, М. Хайдеггер, К. Ясперс, як представники філософії двадцятого століття, розглядали світ як феномен людської свідомості.

Отже, проблема свідомості у філософії є одним з найзагадковіших та найцікавіших феноменів. Свідомість є абстрактним явищем, її

неможливо побачити, саме тому в різні епохи існували різноманітні уявлення про неї. Наразі питання сутності свідомості є відкритим та викликає велику кількість думок у науковців та мислителів. Як заявляв американський філософ Річард Рорті: «Філософія свідомості сьогодні є єдиною насправді корисною філософською дисципліною».

Сергієнко Андрій,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,*

Слідчо-криміналістичний інститут, 1 курс, 1 група

ФІЛОСОФСЬКЕ І ПРИКЛАДНЕ ЗНАЧЕННЯ СИМВОЛУ УРОБОРОСА

Дослідження філософських ідей, концепцій, поглядів, символів, які мають багатовікову історію, насичує сучасну філософію та дає відповіді на прикладні питання сьогодення. З огляду на це дослідження символу Уробороса у філософському та прикладному аспектах дає можливість збагатити надбання філософії новими смислами та відкрити шляхи для практичного їх застосування.

Уроборос як філософський символ у більшості випадків використовується як символ єдності й цілісності, символ безсмертя і самооновлення, об'єднання протилежностей та інтеграції, що обумовлює його беззаперечну важливість власне для філософії, однак не дає можливості для реалізації його прикладного значення.

Історія використання символу Уробороса налічує не одне тисячоліття: на стелі фараона Піанхі, датованій VII ст. до н. е., знаходиться фрагмент поеми, у якій згадується Уроборос як метафора замкнутого об'єкта; у «Тімеї» Платона використання образу Уробороса уособлює образ космосу, який отримує живлення від свого власного тління і яке може брати все «в собі самому і само через себе».

В Середні віки символ Уробороса використовується у гностичних ученнях, зокрема у трактаті «Pistis Sophia», як модель побудови Всесвіту, який виникає та нищиться, що свідчить про розуміння змісту символу Уробороса як символу безкінечного періодичного процесу; в алхімічних ученнях, як символ процесу, що протікає по колу та дає якісно новий результат. З часів Середньовіччя використання символу Уробороса значно зменшилося: замість розробки нових його аспектів з подальшим їх застосуванням, даний символ використовувався у творчості. Наукові розробки у більшості стосувалися розумінню даного символу на певному історичному проміжку або дослідженню історії символу в цілому, зокрема у наукових дослідженнях М. Луркера, Р. Робертсона, А. Комбса та ін.

Основними аспектами розуміння символу Уробороса у стародавньому Єгипті були аспекти руху та цілісності, у стародавній Греції – руху та самодостатності, у Середньовіччі – руху та якісних змін.

Аспект постійного руху, характерний для розуміння символу Уробороса, був притаманний в усі історичні періоди, однак різні інші аспекти сприяли використанню даного символу відповідно до поставленої мети.

Виокремлення певних аспектів не дає можливості дослідити певне явище загалом. З огляду на це раціональним видається розуміння символу Уробороса у філософському сенсі як символу інтенсивного розвитку, основні риси якого можна побачити у моделі космосу за Платоном, та у прикладному як моделі системи, що діє за принципом інтенсивного розвитку – системи, що, не потребуючи ресурсів ззовні, оптимально використовує власні ресурси у тому числі непотрібні частини самої себе. Модель системи інтенсивного розвитку має важливе практичне значення сенсі у всіх сферах суспільного життя, як основа для систем, що заощаджують ресурси. Зокрема в інформаційних системах для створення циклів збереження та накопичування інформації, які базуватимуться на принципі заміщення непотрібної інформації потрібною при обмеженому загальному обсязі.

Таким чином, можна визначити, що символ Уробороса, який має тисячолітню історію, може розумітися в багатьох аспектах. Трактовка образу Уробороса як символу постійного руху, якісних змін при незмінному обсязі, дає можливість створити практично значущу модель системи, яка забезпечує власний розвиток при обмеженні необхідних ресурсів ззовні за допомогою непотрібних ресурсів самої системи. У розумінні даного символу простежуються елементи як діалектики, так і синергетики.

Сидлярович Ілля,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
військово-юридичний факультет, 1 курс, 4 група

СУТНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОВОГО МЕНТАЛІТЕТУ

Правовий менталітет сучасного українського суспільства формувався протягом усієї історії України, трансформуючись та вбираючи особливості кожної з епох, політичних режимів та економічних устроїв. Зміст поняття правового менталітету перебуває у прямій залежності від співвідношення з правом, іншими словами, від концепції праворозуміння. Правовий менталітет українських громадян перехідного періоду розвитку нашого суспільства можна охарактеризувати як неординарний та суперечливий, в якому дивним чином поєднуються чи й химерно переплітаються паростки нових демократичних цінностей із залишками старого, тоталітарного минулого. Найбільш негативною установкою масової свідомості громадян України є правовий нігілізм, який руйнує провідні принципи демократичної свідомості й відчутно

гальмує процес розбудови громадянського суспільства. Тому боротьба з ним має бути цілеспрямованою і мати системний характер.

Правова свідомість повинна ґрунтуватися на вимогах природного та позитивного права, загальнолюдських цінностей, історичному досвіді країни, національному менталітеті і традиціях народу, світових правових і культурних надбаннях. Тому підготовка громадян до сприйняття нових демократичних цінностей передбачає виховання у них такої правосвідомості, яка б відповідала не лише загальнолюдським цінностям і принципам міжнародного права, а й історичним традиціям та менталітету українського народу, його засадничим уявленням про правду і кривду, волю й неволю добро та зло. Рівень правової свідомості громадян України, що існує на цей час, потребує значного підвищення і доведення в найближчій перспективі до рівня правової свідомості демократичного суспільства. А це передбачає удосконалення правових норм, практики діяльності юридичних інститутів та правовідносин, політичної оцінки права, законотворчої і правозастосовної діяльності, покращення правового виховання.

Отже, до основних напрямків розвитку правового менталітету громадян України можна віднести:

По-перше, через правовий захист і використання позитивних чинників право виховного впливу.

По-друге, через протидію негативним чинникам формування правового менталітету особи. Серед негативних чинників слід назвати: корупцію, тіньову економіку, безробіття.

По-третє, шляхом цілеспрямованого формування позитивних правових настанов як вирішальних чинників правомірної поведінки. Необхідність формування в особи почуття національної єдності, поваги до співгромадянина як основи індивідуальної правової культури та ін. Окрім того, Україна потребує створення протягом найближчого періоду загальної концепції формування правової свідомості і правової культури суспільства та прийняття Державної програми формування правової культури громадян шляхом розвитку правової освіти і правового виховання населення. Можливості підвищення правової свідомості населення в Україні є. Головне нині – рішуче і цілеспрямовано активізувати цю діяльність.

Правовий менталітет – це не просто здатність накопичувати знання про право від покоління до покоління, а і уміння користуватися ними та критично оцінювати правові ситуації та орієнтувати суб'єктів права в таких ситуаціях. Правовий менталітет може не тільки відображати правову дійсність, а й активно впливати на її розвиток, вдосконалення та зміни.

СВІТОГЛЯДНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ ФІЛОСОФІЇ У ПІДГОТОВЦІ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ У ГАЛУЗІ ПРАВА

Філософія допомагає людині вільно і творчо мислити, знайти сенс життя. Філософія дисциплінує людське мислення, говорить про необхідність дотримуватися законів логіки, чітко обґрунтовувати і аргументувати власні судження. Роль філософії у формуванні світогляду студента, як майбутнього сучасного фахівця права, є досить вагомою, оскільки філософське знання формує цілісний світогляд людини, а також створює людину як творчу, вільну особистість, здатну стати повноправним членом сучасного суспільства.

Сократ і Платон, філософи епохи Відродження, філософи Бекон і Гоббс, Спіноза, французькі філософи XVIII століття, представники класичної німецької філософії, Маркс і Енгельс, екзистенціалісти, – кожен з цих мислителів досліджував значення філософії, її функції у становленні світогляду, розвиваючи і доповнюючи тим самим вчення про людину.

Очевидно, що крім професійних знань і умінь фахівців в галузі права повинен мати усвідомлене сприйняття світу і самого себе в ньому, вміння критично аналізувати існуючу реальність. Які ж завдання вирішує філософія в процесі формування сучасного фахівця права і людини?

Перш за все, філософія формує світоглядну позицію. І завданням філософії є не тільки формування цілісного, самостійно мислячого фахівця з свідомо обраною стійкою світоглядною позицією, а й вироблення у студента критичної позиції по відношенню до свого світосприйняття, чого особливо не вистачає сучасній молоді.

Також філософія в процесі формування особистості виконує онтологічну функцію. Основним питанням філософії є питання про буття, пошук тих фундаментальних підстав світобудови, без і поза якими світ існувати не може. Творити і управляти чимось можна, тільки знаючи, на що спрямовані зусилля, що таке цілісний світ. Звідси, і чергове завдання філософії – пошуки першопричин буття, і це питання рано чи пізно постає перед кожною людиною.

Також філософія як універсальне знання виконує систематизуючу функцію. Тільки філософія здатна забезпечити людині пізнання найзагальніших принципів буття, здатна розкрити першооснови і сенс всього суцього. Для формування всебічно розвиненої особистості майбутнього фахівця права важливою є також систематична єдність всього мислення людини, цілісна система сприйняття світу, знання самого людського життя, його сенсу, що і забезпечується філософією.

Пізнавальна функція філософії полягає в пізнанні буття, де завдання філософії – побудувати цілісну, універсальну систему розумової діяльності, яка прагне до абсолютного знання. Людина, що займається філософією, постійно шукає себе, що визначає головну мету філософії – привести людину до істини і до самого себе.

Говорячи про критичну функції філософії, мається на увазі рефлексія з приводу самих філософських систем, оскільки і сама філософія, за словами Георга Гегеля, є «система, що розвивається». Критична функція філософії може бути сформульована таким чином: руйнувати стереотипи сприйняття, сумніватися, аргументувати і доводити. Звідси випливає наступна задача, яка виконується філософськими дисциплінами: навчити студента коротко, точно і аргументовано висловлювати і відстоювати свою позицію. Знання необхідно не лише для того, щоб створювати матеріальні і культурні блага. Без певного мінімуму знань економічного, соціального і політичного характеру у більшості громадян країни, без навичок самостійного і раціонального мислення неможливим буде існування стійкого вільного і демократичного суспільства.

Філософія також виконує і екзистенціальну функцію, метою якої є те, щоб особа могла зрозуміти і пояснити особливу внутрішню сутність людини. Завдання філософії – навчити людину жити самостійно, унікально і мужньо, перемагати в собі тваринний початок.

Філософія, що викладається студентам, повинна бути максимально наближена до їх життя, до їхнього рівня свідомості. У сучасному суспільстві все більшого значення набувають практичні навички, а це у свою чергу веде до зниження інтелекту.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що філософія звертає студента, до аналізу самого себе, до виявлення сенсу свого власного існування. Філософія розкриває не становлення чужих нам речей, а відкриває нам нас самих, і не просто відкриває, а створює нас. Філософія виступає необхідним фундаментом світогляду студента, як майбутнього сучасного фахівця права, змушуючи його піддавати критичній рефлексії повсякденні знання про світ і свої власні переконання.

Скрипник Андрій,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
аспірант кафедри кримінального процесу*

ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ ПРАВА І ВЛАДИ У СУСПІЛЬСТВІ, ЩО ТРАНСФОРМУЄТЬСЯ

Одночасно зі здобуттям незалежності перед українським суспільством постала низка викликів, пов'язаних, зокрема, з прагненням

розбудови демократичної, соціальної та правової держави, яке свого часу знайшло закріплення на рівні Основного Закону (ст.1). У той же час, перехід української держави до демократичних цінностей не можна вважати завершеним, оскільки наразі згадана у ст.1 Конституції України норма є радше не констатацією наявного стану, а високою метою, до досягнення якої мають прагнути усі суб'єкти права. Через це дослідження періоду, який науковці характеризують, як особливий трансформаційний або перехідний, набуває особливої актуальності [і, с.6].

Розвиток права і влади у суспільстві, що трансформується, відбувається, на наш погляд, на фоні щонайменше двох характерних особливостей. *По-перше*, перехід від «старої» соціально-політичної системи (тоталітарної чи авторитарної) до «нової» (демократичної) пов'язаний з фундаментальними змінами, які призводять до виникнення гігантського конфлікту або хаосу чи дезорганізації перехідного суспільства та його правової системи [ii, с.310]. Зазначений стан дезорганізації знаходить свій найбільш яскравий вияв у негативних соціальних процесах, поширеність яких починає значно збільшуватися. Проте, в багатьох випадках, наявність саме такого хаосу з необхідністю призводить до стрибку у розвитку суспільства.

Дезорганізацію ж, на думку фахівців, слід розуміти як сукупність соціальних процесів, які призводять до того, що відхилення та негативно оцінювані дії перевищують допустиму межу, загрожуючи тим самим встановленому порядку колективного життя [ii, с.310].

По-друге, сам розвиток права і влади (як державної інституції) характеризується взаємною пов'язаністю обох елементів: з однієї сторони, право виконує функцію з'єднувальної ланки або «містка» між державою та суспільством, з іншої ж – право, будучи створеним державою, одночасно і зв'язує її. Така зв'язаність найбільш повно знаходить свій вияв у тріаді напрямків державної влади: законодавчого, призначеного створювати норми, виконавчого, створеного для реалізації останніх, та судового, який має наглядати за дотриманням створених норм. Отже, право, будучи «продуктом» держави, слугує межею як для суспільства, так і для самої держави.

Окремою особливістю правотворчості та правозастосування перехідного суспільства є амбівалентність правосвідомості людей, яка виявляє себе у певному ступені інертності людської свідомості, який перешкоджає швидкому переходу від «старих» до «нових» цінностей [ii, с.311]. У новостворюваній правовій системі негативні аспекти амбівалентності можуть проявлятися, зокрема, в низькому рівні легітимачії проваджуваної владою правової політики. Саме це вимагає від керівництва держави у перехідний період суворого дотримання меж правового регулювання: як верхньої – межі можливого втручання держави у суспільні відносини, так і нижньої – необхідності останнього [3, с.155]. Зазначена категорія відображає міру можливого і необхідного втручання

держави посередництвом правового регулювання у суспільні відносини, що склалися. Основне питання полягає в тому, чи потребує втручання з боку держави та сфера суспільних відносин, яка посередництвом саморегулятивних чинників функціонує стабільно, що, у свою чергу, свідчить про значний рівень легітимації застосовуваних регуляторів (моралі, релігійних, корпоративних норм). У перехідному суспільстві умисний чи необережний вихід за одну з наведених вище меж може призвести до соціального «вибуху», оскільки, як зазначалося вище, демократичні цінності у такому суспільстві ще не досягли необхідного рівня засвоєння та визнання.

У перехідному суспільстві особливо актуальними виглядають принципи правотворчості, основними з яких, на переконання А.А. Кененова та Г.В. Чернобель, є: засади адекватного відображення нормативно-правових потреб, понятійної визначеності, модальної збалансованості, ретрибутивної забезпеченості [3, с.165]. Безумовно, кожен з наведених принципів є необхідним для якісного та ефективного правотворчого напрямку державної політики, проте у трансформаційний період особливої актуальності, на наш погляд, набувають перший та останній. Причини затребуваності першого були частково розкриті вище: право має регулювати те, що вимагає саме правового регулювання, і у такій мірі, яка об'єктивно потрібна. Ретрибутивна забезпеченість передбачає впровадження заходів, необхідних і достатніх для реального застосування тих правових норм, які були запроваджені. З огляду на амбівалентність правосвідомості представників перехідного суспільства остання не завжди може бути достатнім мотиваційним фактором належної поведінки учасників правовідносин, тому у більшості випадків валідність норм права може забезпечуватися посередництвом встановлення санкцій за їх недотримання чи порушення.

Отже, під час перехідного (трансформаційного) періоду правова політика має впроваджуватися з урахуванням описаних вище (проте не виключно) особливостей, ступінь пристосованості до яких і визначатиме ефективність та легітимність впроваджуваних реформ.

Список використаних джерел

1. Данильян О.Г. Місце та функції конфліктів у трансформаційний період розвитку суспільства. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2014. № 2. С. 5-12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_32014_2 (дата звернення - 31.01.2019).
2. Философия права: Учебник / О.Г. Данильян, Л.Д. Байрачная, С.И. Максимов и др. / Под ред. О.Г. Данильяна. М.: Изд-во Эксмо, 2007. 416 с.
3. Проблеми влади і права в умовах посттоталітарних трансформацій: міждисциплінарний аналіз: монографія / за заг. ред.: М.І. Панов, О.Г. Данильян. Харків: Право, 2004. 359 с.

ПОСТГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК НОВА МОДЕЛЬ ПОБУДОВИ СУЧАСНОГО СВІТУ

Етап глобалізації, який в сучасному світі розуміється як процес переходу до єдиної світової економіки без національних кордонів, де факто був завершений ще на зламі століть. «Єдиний світ» (One World), як глобальне економічне, інформаційне та соціальне середовище вже існує. Глобалізація, яка визначала формування світу в кінці ХХ - ХХІ ст., призвела до нових соціально-економічних та політичних явищ. Вони, у свою чергу, зумовили сучасний етап світового розвитку, який в науководослідній літературі визначений як постглобалізація.

Постглобалізація – це процес всесвітньої економічної, політичної та культурної дивергенції й диференціації. З філософської точки зору постглобалізація – це особливий історичний період, завершальний етап становлення глобального економічного і соціального простору, в якому суспільні процеси й тенденції мають дивергентний характер, а також включають тенденції до непросторового ізоляціонізму окремих соціальних груп.

Сьогодні стає актуальним дослідження особливостей постглобалізаційних процесів і факторів, що призвели до цього нового типу соціальної організації. Глобалізаційний світ: безбар'єрний та прозорий, проте саме цьому більш конкурентний та нестабільний. Адаптуючись до нового, соціуми були змушені посилювати власні бар'єри та захисні функції.

Характерними рисами цих нових постглобалізаційних процесів є :

- нове розуміння демократії, суверенітету, громадянства, безпеки тощо;
- дбайливий підхід до історичних та політичних традицій окремих регіонів, розробка національних стандартів освіти, якості життя, соціального та культурного розвитку з урахуванням специфіки культури та потреб країн;
- переважання соціальної диференціації непросторового порядку (на відміну від просторової соціальної диференціації епохи глобалізації);
- реформізм, що виражається у небажанні еліти поєднувати модернізацію зі збереженням цінностей, практики та інститутів суспільства;
- культурна самоідентифікація суб'єктів міжнародної системи, що виявляється у відстоюванні певного комплексу цінностей,

пов'язаних з релігією, мовою, ментальністю, історичною пам'яттю, тощо.

Звичайно, наведений перелік не є вичерпним, проте саме ці риси є найбільш загальними. Правильний підхід держав до постглобалізаційних процесів може не лише вирішити внутрішні суспільні конфлікти, а й посилити власні позиції країни на світовій арені, що, в свою чергу, сприятиме підвищенню загального добробуту.

Таким чином, формування багатопольного постглобалізаційного світу створює перспективи для виходу з глобальної кризи, породженої неоліберальною системою транснаціонального корпоративного капіталізму. Політика країн найчастіше виходить з потреб економіки, проте, на жаль, нерідко в кінцевому підсумку чималу роль відіграють й інтереси глобальних корпорацій. Спроби вирішення існуючих проблем призвели до створення нової постглобалізаційної моделі суспільства, в якій підкреслюється особлива роль релігії, ментальності, освіти, та інших соціальних інститутів для розвитку кожної окремої громади. Ця нова концепція розвитку світу дає змогу по іншому поглянути на такі надзвичайно важливі суспільні явища як: держава, соціум, міжнародна співпраця та інші.

Сорокопуд Анастасія,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКООУ України, 2 курс, 4 група*

КЛОНУВАННЯ ЯК ВИКЛИК ПРАВАМ ЛЮДИНИ

Протягом останніх десятиріч проблема клонування стала предметом гострих дискусій серед філософів, учених та міжнародної громадськості, більшість з яких наразі негативно оцінюють його. На сьогодні переважна частина країн світу в певній формі заборонила клонування. Приміром, Австралія, Німеччина, Данія, Італія, Франція, Швейцарія, Швеція, Японія на законодавчому рівні врегулювали це питання. Такий шлях обрала і Україна.

Було створено міжнародні акти щодо заборони клонування, зокрема Додатковий протокол про заборону клонування людини до Конвенції Ради Європи про права людини та біомедицину (який підписала й ратифікувала Україна), а також Загальну Декларацію ООН з геному людини та прав людини, 11 стаття якої зазначає: «Не допускається практика, яка суперечить людській гідності, така як практика клонування з метою відтворення людської особи».

Сучасний стан проблеми зумовлює необхідність встановлення розумної заборони, контролю за досягненнями науки та техніки і юридичних рамок можливих досліджень, що в XXI столітті є однією з ключових проблем. І вагоме значення при вирішенні цього питання

повинно бути відведено праву.

Так, наприклад, відомий філософ Френсіс Фукуяма у книзі «Наше постлюдське майбутнє» виступає за встановлення певних обмежень щодо клонування, і, на думку Фукуяма, це необхідно зробити якомога раніше, оскільки людство, як видно з історії, не завжди розумно поводить себе з відкриттями. Також він звертає увагу на те, що сама по собі наука не може визначити цілі, яким вона служить, і тільки «теологія, філософія або політика» можуть задати мету науці та технологіям, які наука породжує, і оголосити ці цілі хорошими або поганими. А встановлювати, що законно або незаконно в науці, буде демократично влаштована громадськість, що діє головним чином через своїх обраних представників, яка є в цих справах сувереном і має владу контролювати розмах розвитку технологій.

Громадська думка неоднозначно ставиться до перспективи клонування людей. Наразі протистоять один одному думки наукової спільноти і духівництва, що формують розбіжні позиції. Представники основних релігійних течій у сучасному світі виступають одностайно проти клонування людини. Так, православна церква захищає людину на кожному етапі її розвитку, через це і не підтримує ідею терапевтичного клонування, що дозволяє створення людського ембріона з метою його подальшого руйнування. Адже неприпустимо перетворювати людське життя на сировину.

Але переважна частина аргументів у дискусіях щодо клонування стосується проблем прав людини: які права є у людини та хто саме володіє ними. У юридичному аспекті клонування людини суперечить фундаментальним правам людини, а саме праву на повагу до людської гідності та право на цілісність особи. Гідність означає, що особистість людини не може зводитися до її генетичних характеристик, і вимагає поваги її унікальності, неповторності та сприйняття людини як найвищої цінності. Тобто людина – це не продукт, не просте згущення клітин, які можна розбирати задля власних цілей. Репродуктивне клонування людини спричинить передусім правові проблеми. Найперші питання, що виникнуть: чи має право одна особа клонувати іншу, чи буде клон людини суб'єктом права, і якщо так, то чи буде його правосуб'єктність така ж, як і в оригінала? Величезною правовою проблемою буде врегулювання відносин між оригінальною особою та її клоном, зокрема відносин щодо ідентифікації особи, правонаступництва, сімейних відносин. Чи всі погодяться визнати клонів людьми? Ким будуть клони у своєму власному сприйнятті?

Ще однією правовою проблемою є те, що створення генетичних копій обумовлено задоволенням потреб інших людей, перспективою використання клонів в особистих корисливих цілях, прагненням клонувати людину, аби розібрати клон на генетично сумісні органи та тканини. Навіть терапевтичне клонування людини – це зловживання особою та її правами, засноване на способі мислення, при якому в людині

на ембріональній стадії її розвитку вбачається лише сировина для виробництва препаратів або експериментів зі стовбуровими клітинами.

Не викликає вагання те, що клонування людини відтворює саме людське життя. Насамперед, клонування – це експеримент, в якому випробовуваною є людина. А це недопустимо без її добровільної згоди. У разі клонування людини отримати цю згоду не має можливості, оскільки той, у кого зобов'язані її завчасно одержати, сам з'являється в результаті цього експерименту. Як наслідок, у цьому випадку спершу порушується основоположне право людини не бути заручником маніпуляцій з її життям. Цей аргумент, зокрема, розвинутий у книзі Юргена Габермаса «Майбутнє людської природи», де філософ наголошує на тому, що будь-яке втручання у людський геном (не кажучи вже про клонування) призведе до зміни структури нашого морального досвіду як свободних істот, здатних до вибору.

Таким чином, клонування людини зруйнує природні основи соціальних відносин, викличе зміну світоглядних установок у бік подальшого знецінення життя кожної окремої людини, створить загрозу людській гідності, унікальності та особистій недоторканності, роблячи спадковість людини беззахисною перед сторонніми втручанням. Тому розвиток біотехнології неминуче потребуватиме введення певних юридичних заборон та рамок, і краще це зробити якомога раніше.

Такеда Ноурі,
*Університет Чіба,
гуманітарний факультет,
3 курс (Японія)*

ДЕТЕКТИВНИЙ ЖАНР У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ФІЛОСОФІЇ

Класичний детектив будується за законами класичної метафізики з її презумпцією наявності онтологічного сенсу буття, який об'єктивований в логосі і відкритий для реконструюючого когнітивного зусилля. Стосовно детектива це означає, що оповідання неухильно базується на імплицитній презумпції існування об'єктивної, істинної картини злочину, в основі якої лежать певні дії суб'єкта-злочинця. Останній виступає деяким деміургом детективного універсуму, бо задає логіку подіям, що відбулися, і пропонує їм певний сенс, який слідчий повинен розшифрувати. Другою непорушною презумпцією детектива є презумпція справедливості: вона незмінно торжествує у фіналі. Юридично артикульований Закон виступає не лише як феномен правової сфери, але і як гарант морального і соціального порядку. Закон – критерійна матриця, на основі якої можна відрізнити соціальний хаос від космічної впорядкованості і обґрунтувати тим самим правомірність покарання за злочин. У класичному детективі «завжди панує норма – інтелектуальна, соціальна, юридична і моральна» (Еко).

Модерністський детектив ставить під сумнів презумпцію непорушності соціокоосмічного порядку. У фокусі уваги – умови можливості виживання людини в умовах її конфлікту з буттям: у парадоксальній гармонії з дисгармонією світу виявляється іманентна дисгармонія розірваної свідомості. Модерністський детектив постулював презумпцію неможливості вичерпно обґрунтованого пізнання здійсненого подієвого ряду, абсолютно точної реконструкції картини злочину. Детективний модернізм робить інтерпретаційний процес чи не головним змістом детективного сюжету. Непорушною залишається презумпція наявності справжньої картини подій: проблема лише в неможливості її реконструкції, з якої і виникають усі екзистенціальні втрати героїв, а для читача завжди залишається можливість прийняти ту або іншу версію подій, що відбулися.

Постмодерністський детектив будується як колаж інтерпретацій, кожна з яких в рівній мірі може претендувати на онтологізацію. Трагізм постмодерністського детектива полягає в абсолютній відсутності «правильної версії» як такої. «Факти» – не більше, ніж привід для вправи автора і читача в «інтерпретаційному свавіллі» (Дерріда). В умовах свого роду «смерті етики» в контексті постмодерністської культури в детективі цього типу стає розмиттю і початково властива детективному жанру орієнтація на торжество справедливості і норми, бо постмодерністська культура характеризується відмовою від ідеї виокремленості, переваги якої б то не було «естетики існування» як універсально прийнятої і тому загальнообов'язкової норми.

Такою ж значимою виявляється для трансформацій детективного жанру в контексті сучасної культури постмодерністська презумпція «смерті суб'єкта»: детективний сюжет часто аксіологічно зрушується в сферу пошуків героєм самого себе, реконструкції своєї біографії та особистісної ідентичності. Таким чином, постмодерністські детективи не завершуються традиційним відкриттям таємниці – шуканий продукт виявляється розчиненим в самій процесуальності пошуку. Така побудова постмодерністського детектива реалізує і одне з найважливіших програмних завдань постмодернізму, а саме – завдання звільнення справжньої суті людини від насильства з боку його інтерпретації, диктованої культурними і мовними нормами. Сучасний детектив не просто несе на собі відбиток специфіки культури постмодерну, але і виступає спеціальним жанрово-семантичним полем реалізації його програмних послань.

ФІЛОСОФІЯ ФЕМІНІЗМУ У ТВОРІ СІМОНІ ДЕ БОВУАР «ДРУГА СТАТЬ»

Сімона де Бовуар незвичайна та дуже видатна жінка, перу якої належить такий прекрасний твір як «Друга стать», в якому авторка намагається з'ясувати справжню суть жінки, а головне осмислити своє призначення в цьому світі. «Друга стать» є енциклопедичним і блискуче аргументованим документом, де засвідчується нерівність і насаджувана силоміць «інакшість» жінок. Твердження даної книги підтвердженні дослідженнями та інтерв'ю, які були проведені з багатьма жінками різного віку і статусу, де поєднувалися складова частина внутрішнього жіночого всесвіту – душі, зовнішнього – фізичного, а також враховувалися економічні та історичні ролі жінок. Ця книга стала одним з найвагоміших досліджень проблеми фемінізму. Авторка поділяла інтереси Ж.П. Сартра, була його дружиною, саме їх сімейні відносини і стали поштовхом до написання даної книги. Також вона була причетна до такого явища як «сексуальна революція».

Для розуміння сутності фемінізму важливо з'ясувати його витoki. Першими почали розглядати соціально-правовий статус жінок Вольтер, Д. Дідро, Ш.-Л. Монтеск'є. Самі ж жінки наважились про себе заявити лише під час Великої Французької революції, звернули увагу на свою безправність, в цей період було започатковано жіночі клуби та журнали. Але влада не змогла допомогти жінкам і протистояти традиціям, тому як наслідок виникло таке суспільне явище як фемінізм представники якого стали на захист прав жінок. Першим документом фемінізму стала «Декларація прав жінки та громадянки» Олімпії де Гуж.

У кінці XVIII ст. Мері Волстонкрафт заявила знову про фемінізм. У 1827р. відбувся з'їзд суфражисток та було прийнято декларацію прав жінок. У XIX ст. головною ідеєю фемінізму стало надання жінкам виборчого права. Результати діяльності цих рухів призвели до успіху, зокрема здобуття жінками виборчого права. Війна і повоєнне відродження призвели до дезактивації жіночого руху. Він починає відновлюватися лише в 60-х рр. XX ст. завдяки Сімоні де Бовуар та її твору «Друга стать», що був історико-філософським дослідженням становища жінки. Авторка відстоювала свою позицію заявляючи, що в жінці закладено такі ж самі можливості, як і в чоловіка. Завдяки її праці виникла така течія як неофемінізм. Робота «Друга стать» була написана для того щоб спростувати всі міфи навіяні соціумом про нерівність жінок та чоловіків. Авторка переконувала, що природні особливості жінки не мають ставити її на другий план у суспільстві. Дуже суттєвим для твору є поняття

«іншої», бо чоловік є певною абсолютною точкою, а жінка сприймається іншою відносно чоловіка. Саме ця «іншість» жінки і зумовлює формування жіночої ідентичності. У творі авторка дотримується моралі екзистенціалізму, та переконує, що жінка позбавлена свободи вибору та екзистенційної повноти. С. де Бовуар внесла значні корективи у філософський план пізньої модерності, окресливши тогочасний гендерний образ, та зробила спробу+ творення нових+ філософських концептів, які проблематизували_соціокультурне_розташування_статі.

Отже, праця С. де Бовуар «Друга стаття» є прикладом нової текстуальності і написана на основі екзистенціальних, структуралістських та психоаналітичних підходів. Авторка хоче змінити ставлення суспільства до жінки та самих жінок до себе та своєї природи. Тому її робота є філософським аналізом фемінізму, де вона наголошує на тому, що чоловіки управляють світом, а жінки мають повністю присвячувати себе шлюбу та дітям аж до повного обмеження своєї свободи.

Терехова Тамара,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
аспірантка кафедри державного будівництва*

ФІЛОСОФСЬКА ТА НАУКОВА КАРТИНА СВІТУ СУЧАСНОСТІ

В історії людської культури картина світу постійно змінювалась. На ранніх етапах розвитку людства, картина світу була релігійно-міфологічна. У Новий час, і особливо в наші дні, в епоху бурхливого науково-технічного прогресу, це науково-філософська картина. Картина сучасності висуває на передній план завдання пізнавати світ у всіх його зв'язках, у всьому його різноманітті. Вона висуває в якості центральної методологічної установки завдання вивчити всі прояви, всі форми буття, взаємодію суб'єктивної та об'єктивної реальності, а не тільки якоїсь однієї форми матерії або свідомості.

Наукова картина миру виникає як альтернатива релігійній, світ і людина тут розглядаються як об'єкти дослідження.

Як вважає Т.А. Кубанова, наукова картина світу являє собою синтезований образ дійсності, субстанційованою інтеграцією різних галузей сучасного наукового знання [1, с. 18]. Вона сформувалася в Новий час під сильним впливом ідеї еволюціонізму та матеріалістичного природознавства. Наукова картина світу передбачала, що навколишній світ складається із двох початків – форми та матерії. Форма – це просто інша назва для різних матеріальних структур, що становлять закономірний і логічний кістяк всіх процесів та явищ у світі. Тобто в основі всього лежать структурні форми, що виражають себе в числах, операціях і відносинах. Наукова картина світу також припускала, що

структури-форми формуються в матерію та реалізуються у вигляді нескінченної розмаїтості явищ і процесів, що сприймаються почуттями. Структури не просто повторюють себе в чуттєво-матеріальному світі, вони багато в чому перетворюються, послабляються та змішуються.

Сучасну наукову картину світу сформували, насамперед, значні відкриття фізики, зроблені наприкінці XIX – початку XX ст.ст. Ці відкриття, пов'язані з будовою речовини та взаємозв'язків речовини й енергії. Якщо раніше останніми неподільними частками матерії, своєрідними цеглинками, з яких складається природа, вважалися атоми, то наприкінці XIX століття були відкриті електрони, як власні частини атомів. Водночас, як зазначають дослідники, сучасна наука існує вже в стані постнекласичної раціональності, подолавши перехід від некласичної раціональності, враховуючи при цьому взаємовплив знань про світ і людину у науковій картині світу не тільки зі складними процесами у сьогоdnішній науці, але і з соціокультурними структурами діяльності людини й суспільства [2, с. 575]. Наука як соціальний інститут зазнає труднощів, пов'язаних з внутрішнім перевлаштуванням і реорганізацією своїх зовнішніх зв'язків – системною кризою. Наука вирішує все більше задач, які ставляться для неї ззовні. Більше того, система науки управляється на підставі цілей і норм опису, оформлених у сфері інших соціальних інтересів, аніж пізнання світу [3, с. 27]. Таким чином, наука підкорюється не фундаментальним концепціям та ідеям, а матеріалістичним соціальним уявленням про ефективність, контроль та поліфункціональність. Наукова картина світу сучасності охоплює у собі комплекс відкриттів та винаходів, спрямованих передусім на культуру споживання, аніж на вирішення реальних соціальних проблем. Аналогічні процеси спостерігаються й у трансформації філософської картині світу.

Сучасна картина світу почала формуватися із середини минулого століття. Цю епоху ще називають часом після модерну – епохою постмодерна. Час модерну – це і є час сучасності, але тоді той час, який має місце зараз є постсучасним. У філософському аспекті епоха постсучасності затверджується за рахунок відмінності себе від попереднього (модерного) часу, а точніше, затверджується як епоха розходжень (у т.ч. розходження з тим, із чого вона виростає й від чого відштовхується). Передусім сучасна філософська картина світу відмовляється від непомірного звеличування розуму – від його претензії на знання природи речей і самого себе, від його всесилля та самовпевненості, егоїзму й себелюбності. Міждисциплінарність та еклектика (поєднання різнорідного) характеризують сучасний стан знання. Істинність вже не стільки обґрунтовується, скільки виявляється в протиборстві думок, різних точок зору а, також, за допомогою підтвердження корисності (ефективності) цього знання в реальному житті.

Плюралізація соціального, духовного, природного буття лежить в основі філософської картини світу сучасної епохи. Плюралізм – це

множинність образів і стилів життя, культурних норм і цінностей, смислів і значень, істин і оцінок, що проявляють свою значимість у постійному співвіднесенні та сполученні. Філософська картина світу сучасної епохи в цьому контексті вкрай неоднозначна, у ній поєднуються міфи й різноманітні вірування, наукові та паранаукові уявлення, метафізичні ідеї і містичні практики. Світ сьогодні вкрай складний в комунікаційному змісті. Людина не мислить своє життя поза засобами комунікації. Сучасну епоху називають комунікативною (інформаційною), підкреслюючи цим те значення, що у суспільстві відіграє комунікація й інформація. У цьому сенсі дослідники виділяють три шляхи, що відрізняють людину у процесі пізнання сучасної філософської картини світу. Перший – шлях вченого, який переходить у своїх дослідженнях від старих моделей до нових. Другий шлях – шлях освоєння всього простору продуктів західної цивілізації, тобто шлях людини, що постійно знаходиться в культурному середовищі інформаційного суспільства. Третій шлях – освоєння людиною нових наукових моделей, близьких до східної холистичної традиції, на вказаних підставах східної культури.

Таким чином, філософська та наукова картина світу сучасності відображають тенденцію всієї людської цивілізації до зближення культур та наукових підходів. У ході глобалізаційних процесів руйнуються старі наукові підходи та філософські істини, але при цьому відкривається шлях до занурення у науковий досвід та філософську традицію протилежних культурних парадигм. На основі відмови від уявлень класичних картин світу відбувається взаємопроникнення цивілізаційних зв'язків між ними.

Література:

1. Кубанова Т.А. Картина мира как философское понятие и мировоззренческая система взглядов: история и перспективы изучения / Т.А. Кубанова // Общество. Среда. Развитие (Terra Humana). – 2011. – № 1. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kartina-mira-kak-filosofskoe-ponyatie-i-mirovozzrencheskaya-sistema-vzglyadov-istoriya-i-perspektivy-izucheniya>
2. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Інформаційна картина світу як соціокультурна реальність / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань // Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, Укр. акад. наук. – Київ, 2013. – Вип. 70. – С. 573-578.
3. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Інформаційна картина світу в контексті перспектив сучасної науки й культури / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань // Інформація і право. – 2013. – № 1. – С. 21-28.

ВПЛИВ МАС-МЕДІА НА СВІДОМІСТЬ ЛЮДИНИ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Сучасність важко уявити без засобів масової інформації, адже сьогодні ЗМІ мають вплив на всі сфери суспільного життя. Важливою проблемою є те, що мас-медіа приймають активну участь у формуванні свідомості людини. Засоби масової інформації маніпулюють громадською думкою і, таким чином, створюють певний «клімат» у суспільстві.

На думку античних мислителів Платона та Арістотеля, маніпуляція є явищем об'єктивним і діалектичним. Маніпуляція є різновидом соціального впливу і характер його прояву залежить саме від особи, яка здійснює вплив на свідомість людини. Також античні мислителі стверджували, що маніпуляція є граничною, її межа настає з досягненням мети.

Розповсюдженням явищем є пропагандистська політика та необмежений сублімінальний вплив на суспільство. Шарль де Голль наголошував: «Міністр не повинен скаржитися на газети або навіть читати їх. Він повинен писати їх».

Саме філософія досліджує проблему впливу мас-медіа на свободу вибору і самовизначення людини, адже технології прихованого управління масовою свідомістю стають з кожним днем досконалішими. У зв'язку з цим виникає питання: «Як мас-медіа впливає на свободу вибору й самовизначення людини?»

За даними моніторингу передвиборчої кампанії 2019 року, переконливим прикладом слугуватиме саме кампанії кандидатів в президенти, під час яких можна було спостерігати висвітлення на телебаченні неправдивих або замовлених матеріалів, що суперечить певному спрямуванню редакційної політики. Саме тому більшість людей під час передвиборчих кампаній не здатні об'єктивно оцінювати ситуацію та робити власний вибір – не нав'язаний ззовні.

Як зазначає доктор філософських наук С. Ягодзінський, мас-медіа дає можливість вимальовувати нашу особистість, за допомогою представленої інформації, таким чином ми закладаємо підґрунтя поневолення. «Мільйони отримали засіб реалізації власного потенціалу і свободи, а одиниці – спосіб контролю та влади. Нині цей інструмент використовується з метою отримання прибутків (продаж реклами, статистичних даних, аналіз уподобань тощо). Можна припустити, що у майбутньому мас-медіа стане новою формою підкорення мас,

інструментом тиску, який неможливо буде подолати через всезагальність та всепроникнення.

На думку фахівця у галузі масових комунікацій В. Лизанчука: «Людські спільноти створюються мережами інформаційних комунікацій, через які передається необхідна державно-політична інформація. Національна мережа засобів масової комунікації – це один із «трьох китів» на якому базується державна свідомість суспільства».

Отже, філософська рефлексія, присвячена феномену сучасних мас-медіа, виникла відносно недавно. Фактично тільки з появою Інтернету стало очевидно, наскільки важливу роль медіа відіграють у становленні нашої культури та особистості. Головним із чинників, що обмежує свободу вибору індивіда є прихований вплив ЗМІ, який невпинно зростає. При цьому відмінною рисою прихованого впливу на свідомість є той факт, що для об'єкта маніпуляції створюється ілюзія свободи вибору, але насправді переконання та погляди нав'язуються ззовні. Проблему впливу ЗМІ на свідомість людини повинні вирішувати спеціально уповноважені державні органи, за допомогою науковців та кваліфікованих фахівців, які можуть запропонувати оптимальне вирішення цього питання.

Титаренко Маргарита,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого

міжнародно-правовий факультет, 1 курс, 2 група

ВАГОМІСТЬ І СПРИЙНЯТТЯ ЧАСУ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

У зв'язку з прискоренням темпу життя, стрімким розвитком технологій та наявністю безлічі хобі та захоплень, у сучасному світі дуже гостро постає питання раціонального сприйняття та використання часу.

Саме Ісаак Ньютон сформулював теорію відносності, що відображає відношення між часом і матерією. Згідно цієї теорії, час утворює одне ціле з простором, тому і існує таке поняття як “просторово-часовий континуум”.

На відміну від фізичного значення часу, який має однакову швидкість та є одновимірним, суб'єктивний, психологічний, час, може мати різну швидкість. Наприклад, якщо особа очікує на певний результат, то час для неї спливає дуже повільно, у той час коли, навпаки, знаходячись у веселому та радісному стані, людина не помічає, як спливає час – для неї час йде дуже швидко.

Саме через це найактуальнішою темою сьогодення є розпоряджання часом, правильне ставлення до нього. Чи варто “бігти” за часом? Або ж це саме час – те, що “проходе” крізь нас, коли ми “стоїмо на місці”?

Багато соціальних експериментів продемонстрували негативний вплив технологій на життя людей. Наприклад, було доведено, що

більшість користувачів після користування додатками, перегляду відео або гри на телефоні не могли визначити, скільки часу вони витратили на це заняття.

Це доводить думку, що під час зайнятості цікавою та захоплюючою справою, людина не здатна контролювати час, який вона витрачає на цю справу. Зокрема, для людини у цей момент час спливає швидше ніж він спливав би, якщо людина не була б зайнята.

Окрім цього, пошук інформації став значно швидшим та доступнішим. Якщо раніше люди змагалися за знання, які вони могли здобути, то на сьогодні йде беззупинна боротьба інтернет-провайдерів, веб-сайтів та пошукових систем за швидкість надання необхідної інформації та її доступність, лаконічність та зрозумілість.

Відтепер часові приділяється більше уваги, ніж раніше. Час виступає як неперевершений дорогоцінний ресурс, як людська цінність.

Отже, підводячи підсумок, необхідно зазначити, що час у сьогодення є одним з, якщо не найбільш вагомим ресурсом людського життя. Його найбільш раціональне використання є головною метою при його розпорядженні, що полягає у отриманні найбільше користі при найменших його витратах.

Час є незалежною тривалістю, яка, незважаючи на це існує тоді, коли з'являється, змінюється, зникає певна матерія. Тобто, коли не існує матерії, не існує часу.

Сприйняття часу безпосередньо залежить від життєвих цінностей кожної людини, однак найбільш поширеним порівнянням з часом є гроші, оскільки наразі час виступає як обмінна одиниця або така, яку можна продати з метою отримання рівноцінної або більшої вигоди.

Кожна людина самостійно вирішує, як вона розпоряджатиметься своїм часом, однак завжди необхідно зберігати якнайменш відносний баланс між раціональним використанням часу та відпочинком, відволікання від незворотності часу.

Тітова Вікторія,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
міжнародно-правовий факультет, 1 курс, 3 група*

ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ КОНЦЕПЦІЙ ПРАВА НА ПРИКЛАДІ «СПРАВИ СПЕЛЕОЛОГІВ»

«Справа спелеологів» – видуманий казус Л. Фуллера, який полягає в тому, що чотирьох спелеологів звинувачують у вбивстві свого товариша, якого вони з'їли, перебуваючи довгий період без засобів існування в печері, вхід до якої був закритий важкими валунами. Закон цієї «держави» говорить, що «той, хто навмисно позбавить життя іншого, повинен бути покараний смертю». Погляди суддів у цій справі були

обумовлені різними підходами до праворозуміння, що відповідно вплинуло на їхній вирок.

Так, суддя Фостер є прибічником природного права. В основі цієї теорії лежить теза про те, що право надане від природи, а не від держави. Відповідно людина наділена невідчужуваними правами, а саме: право на життя, рівність, справедливість, недоторканність, гідність. Також прихильники природного права вважають, що право повинно включати в себе моральні елементи. Підтвердження того, що суддя Фостер не є позитивістом, є висловлена ним думка: «Позитивне право виходить з можливості співіснування людей у суспільстві. Якщо виникає ситуація, в якій співіснування неможливе, то умова перестає існувати. Отже, якщо зникає умова, значить зникає сила закону». Крім того, він вважає абсолютною цінністю людське життя і стверджує, що обвинувачені порушували букву закону, а не сам закон, тому вирок повинен бути скасований.

Суддя Таттінг, на відміну від Фостера, керується такою концепцією праворозуміння, як психологічна теорія права. Прибічники цього вчення керуються двома визначеннями щодо права, які взаємопов'язані, а саме: інтуїтивне право (результат психічного переживання людей) та позитивне право (проекції переживань осіб влади). Крім двох видів психічних переживань (активні та пасивні), існує ще один вид переживань – емоції, що мають двосторонній характер, і саме вони штовхають людину на певні дії. Тому суддя Таттінг вважає, що люди керувалися емоціями, діяли навмисно, завбачливо, інтуїтивно, але вони могли б почекати кілька днів до врятування. Але, разом із тим, суддя не може зробити висновок щодо невинуватості чи винуватості обвинувачених, тому він усувається від вирішення цієї справи.

Суддя Кін, як позитивіст (прихильники позитивізму вважають правом все те, що встановлено державою і що не включає в себе моральних елементів), виступає за принцип пріоритету законодавчої гілки влади («судді зобов'язані ревно проводити в життя писане право і інтерпретувати його відповідно до точного змісту, абстрагуючись від особистих бажань і уявлень про справедливість»). Він стверджує, що «неможливо одночасно і застосовувати статут, і переробляти його так, щоб він відповідав твоїм власним бажанням». Суддя Кін доходить висновку, що вирок повинен бути залишений у силі.

Суддя Хенді, один із представників соціологічної теорії права, які розглядають право в «дії» – здатністю творити право наділені тільки судді. Він вважає, що через те, що не слова й абстрактні поняття правлять суспільством, судова влада більше схильна до втрати контакту зі звичайними людьми, бо ця справа вже викликала величезний суспільний інтерес, тому потрібно зберегти розумну, гідну згоду між суддями і громадською думкою. Саме з таких підстав суддя Хенді виносить вирок, що звинувачення повинні бути скасовані.

Отже, можна дійти висновку, що завдяки різним підходам до праворозуміння можна по різному вирішити судову справу, і від цього залежатиме подальше життя звинувачених. Тому, на мою думку, потрібно дотримуватися нейтральної позиції та знаходити «золоту середину» для винесення вироку.

Точій Анна,
*Національний юридичний університет
Імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 8 група*

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ПРИЧИН ЗЛОЧИННОСТІ

На сьогоднішній день однією з найглобальніших проблем у світі залишається злочинність, яка спромоглася вразити всі сфери діяльності людини. На жаль, Україна не стала виключенням, цей негативний феномен прогресує з кожним днем і в нашій державі, а злочинці, у свою чергу, все більше починають відчувати свою безкарність перед законом. Для того, щоб зрозуміти, чому злочинність набула такої колосальної поширеності у сучасних країнах та які чинники на це вплинули слід звернути увагу на думки відомих філософів.

Найвидатніший учень Сократа, відомий філософ Платон вивчав причини злочинів і аналізував їх мотиви, писав про гнів, ревнощі, бажання до насолод, помилки, незнання. На думку Платона, саме невиконання складовими душі своїх функцій приводить людину до несправедливості та злочинних вчинків. Також він зазначає, що основна причина псування людських суспільств і державних систем – панування матеріальних інтересів та їх вплив на поведінку людей. Особливу увагу Платон звертає на добродійство і зло, які він пов'язував не з природними якостями особи, а з її вихованням: «...добродійства вчити можна... і що немає нічого дивного, коли у хороших батьків бувають недобрі діти, а в недобрих батьків – хороші діти». Контраргументом є судження античного філософа Діогена, який пов'язував вчинення злочинів з непомірними і спотвореними потребами: жадібністю, розпустою, егоїстичним честолюбством, які оволоділи людиною в силу пороків виховання.

Аристотель був переконаний, що злочинець стає зіпсованим за своєю волею, але дух його повинен володарювати над тілом, а розум над інстинктом, як господар над рабом. Однак Аристотель відзначав і такі причини злочинів, які корінились у зовнішніх для злочинця умовах: безлади в державі; можливість легко сховати вкрадене; штучна потреба, яка виникає від надлишкового багатства одних і справжньої крайньої потреби інших; небажання або боязнь потерпілих звернутися зі скаргою; продажність посадових осіб. Аристотель відстоював думку про соціальну, а не тільки про особистісно-мотиваційну природу злочинів. Він убачав їх

причину у недотриманні в суспільстві рівності та справедливості, що породжує зіпсованість норівів.

Цицерон найважливішим джерелом злочинів вважав «нерозумні та жадні пристрасті до зовнішніх задоволень, з безмежною необдуманістю до задоволення потреб».

На протигагу попереднім поглядам філософів виступає думка Лукреція, який відзначав страшну бідність народу як основну причину злочинності. Він вважав, що більшою мірою на злочинність впливає саме різний рівень багатства і бідності та велика соціальна нерівність. А соціальна єдність змогла б привести суспільство до нормального життя і зменшення злочинності загалом.

Але у розумінні Томаса Гоббса джерелом будь-якого злочину є нестача розуміння і помилки в міркуванні. Перше є незнанням троякого роду: незнанням закону, суверену та покарання. А неправильні міркування (омани) роблять людей схильними порушувати певні закони.

Проаналізувавши думки даних філософів, можна зробити висновок, що в будь-якому разі злочинність є негативним соціальним явищем, яке знищує в людині особистість і призводить до деградації суспільства в цілому. Причини зародження і розповсюдження злочинності намагаються збагнути ще з епохи античності і до сьогодення. Доречно було б почати викорінювати цю актуальну проблему, а не просто аналізувати. Ані політика її запобігання, ані система кримінальної юстиції не можуть бути ефективними без доброзичливого ставлення громадськості й активної участі населення. Тож кожен із нас може елементарно почати із себе, адже усунення дрібних правопорушень – це початок до ліквідації злочинності у всьому світі.

Травлєсва Єва,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
факультет адвокатури, 1 курс, 4 група*

ОБ'ЄКТИВНІСТЬ В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ: ФІЛОСОФСЬКЕ РОЗМІРКОВУВАННЯ

Потреба у дослідженні права як соціального явища та феномену свідомості зумовлена гострою потребою суспільства у вирішенні ряду важливих проблем, а саме: забезпечення ефективного функціонування державної влади і місцевого самоврядування, діяльності правосуддя і правоохоронних органів, а також створення реальних гарантій забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Отже, в філософії права постає гостре питання міри об'єктивності й суб'єктивності права як системи цінностей, а також об'єктивного змісту самої правової справедливості.

Право прагне бути об'єктивним, проте суб'єкти, які здійснюють правосуддя, пропускають його через себе: своє сприйняття, принципи, досвід, емоції. По-перше, суддя при вирішенні справи спирається на ті традиції, переконання та звички, що притаманні його народу, культурі, епосі. Якщо певна правова норма суперечить існуючим в суспільстві соціально-економічним, культурним та політичним канонам, то вона не буде виконуватись людьми, мати практичну цінність. По-друге, адвокати, здійснюючи захисну практику, часто грають на почуттях суддів, присяжних, оперуючи інформацією, що діяла б на користь їх клієнтів чи дискредитувала доводи протилежної сторони. Високопрофесійні адвокати – справжні майстри маніпуляцій. По-третє, суддя виносить вирок, керуючись нормою, відповідно до того, як він її розуміє, а також свого суб'єктивного виміру, справедливості і моралі. Також судді у своїй роботі досить часто зустрічаються із винятками, коли потрібно захищати вразливі верстви населення та створювати для них більш сприятливі умови існування, бо рівність не завжди означає справедливість. Так, малозабезпечені чи багатодітні сім'ї потребують соціальної допомоги, що збуджує суддів у випадках їх осудження відступати від права і керуватися своїми почуттями.

Також суб'єктивність права виявляє себе у діях слідчого та у кваліфікації певного діяння як правопорушення чи злочину. Проте, одним із головних складових злочину є вина, яка виявляється у психічному ставленні особи до своїх протиправних дій або до бездіяльності та їх наслідків у формі умислу чи необережності. Вина є одним з елементів суб'єктивної сторони будь-якого правопорушення, а тому юридична відповідальність, за загальним правилом, можлива лише за умов винуватості суб'єкта, тобто винному вчиненні ним забороненого діяння. Правопорушенням визнається лише діяння особи, яка здатна усвідомлювати значення свого вчинку і керувати своїми діями. Проте Кримінально-процесуальний кодекс України не встановлює поняття психічного стану особи, який би дозволяв визнати її неосудною, а також не містить приблизного переліку критеріїв, які необхідні для оцінки цього стану. Коло психічних аномалій, які досліджуються під час такої експертизи не визначені. Тому висновки лікарів залежать від багатьох суб'єктивних факторів, а саме: обізнаності й зацікавленості самого лікаря, точності відновлення картини злочину та обставин, які сприяли цьому тощо. До того ж притягнення особи до кримінальної відповідальності за бездіяльність залежить від того, чи буде вона визнана такою, що була здатна у даних умовах здійснити певні дії, які б дозволили уникнути реальних небезпечних наслідків. Очевидно, що це буде залежати від суб'єктивної оцінки показань свідків, ретельності огляду місця події слідчими, переконливості доказів адвокатів і т. п.

Таким чином, право постає як складне багатогранне явище, що містить у собі елементи дійсного і належного, абсолютного і відносного,

фактичного і припустимого, об'єктивного і суб'єктивного. Тому, будучи сферою застосування і здійснення права, юриспруденція не може претендувати на статус класичної суворої науки, що оперує об'єктивними істинами.

Трищук Юлія,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
міжнародно-правовий факультет,, 1 курс, 4 група*

ФІЛОСОФІЯ ХІПІ: НЕДОЛІКИ ТА ПЕРЕВАГИ

В сучасному світі, який розвивається неймовірно швидкими темпами, неможливо не помітити поширення та розвиток молодіжних субкультур зі своїми різноманітними поглядами та ідеями. Найвідомішими є такі напрями як: готи, панки, скінхеди, емо, хіпі та інші. Детальніше проаналізуємо філософські ідеї хіпі.

Варто зазначити що хіпі також називають «миролюбними філософами». Якщо говорити про ідеологію хіпі, то вона на мій погляд є досить суперечливою. З одного боку, вони виступають проти війни і насильства, головною цінністю для них є свобода, радість та любов до кожного, не дивлячись на його расу чи релігію. А з іншого боку, зневажають інтелектуальні пошуки знань, їм притаманна теорія «вільного кохання» і все, що з неї випливає та інтерес до наркотиків. Вони вважали, що саме за допомогою наркотиків людина може возз'єднатися з навколишнім світом, природою. Наркотики стали для них джерелом одкровення, джерелом того, що не можна досягнути медитаціями та читанням мантр.

Не можна не сказати про демонстративну бідність, що і визначає спосіб їх життя. Хіпі прагнули відокремитись від суспільства, знайти щось краще. Найчастіше жили у так званих комунах зі своїм власним устроєм, які знаходились подалі від цивілізації. В роботі Генрі Девіда Торо «Уолден або життя в лісі» можна прослідити найголовніші ідеї хіпі стосовно такого способу життя. Сам Торо вважав, що людина витрачає свій час та сили на непотрібні речі. Те, на що заробляє гроші – легше та й однозначно дешевше зробити самому. Будинок можна побудувати своїми руками, їжу можна добувати самостійно, працюючи на своїй ділянці, цьому автор надає великого значення. І ось саме тоді, говорив Торо: «Людина змогла б перестати бути рабом цивілізації і своїм власним, отримала б більше вільного часу на те, щоб розвиватися духовно». Суспільство відволікає від важливих думок, люди на його переконання спілкуються один з одним занадто часто, не встигають набувати «цінності» один для одного.

Хіпі надавали велике значення свободі людини, вважали що кожна людина має «займатися своїм ділом» – це означало зосередитись на

проблемах самореалізації, самопізнання. Цікавою стосовно цього є думка Халіля Джербана, який у своїй праці «Пророк» зазначив: «Ваші діти – це не ваші діти. Вони сини і дочки Життя. Вони з'являються через вас, але не з вас, хоча вони належать вам, ви не господарі їм. Ви можете подарувати їм вашу любов, але не ваші думки, тому що у них є власні ідеї. Ви можете дати будинок їхнім тілам, але не їхнім душам». Тобто автор намагається донести до нас, що кожна людина – це ніби окремий мікросвіт, з своїми особливостями, поглядами, здібностями, почуттями та світоглядом, кожен є вільним у своєму виборі, самореалізації та в житті загалом.

Як говорив Халіль Джербан: «Кожен з вас стоїть поодиноці перед Богом, так кожен з вас повинен бути самотнім і в своєму знанні Бога і розумінні Землі». На мою думку, це можна трактувати так, що кожна людина повинна аналізувати свої думки, мати свою, незалежну ні від кого позицію, і саме так осягнути світ та визначити своє місце в ньому, самостійно нести відповідальність за свої вчинки.

У висновку зазначимо, що філософія хіпі є досить цікавою для вивчення і робить значний внесок у сучасну культуру. Хоча вона сповідує досить суперечливі ідеї, мені здається, що кожна людина могла б виокремити для себе певні позитивні аспекти, розширити свій кругозір та подивитись на світ по-новому – крізь призму поглядів і переконань «свободи» та зробити свої власні висновки, щоб допомогло б їй знайти своє місце в житті та сформувані світогляд.

Турчин Наталія,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ППКЮ, 1 курс, 9 група*

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ МОЛОДІ В УКРАЇНІ

Сьогодні в Україні відбуваються радикальні перетворення. Багато моральних цінностей, які були життєвими маркерами, та служили основними орієнтирами у житті декількох поколінь тому, сьогодні піддаються переосмисленню та переоцінці. Формування правосвідомості молоді – це тривалий, безперервний вплив на особистість молодої людини, результатом якого є розширення меж правових знань про права і свободи людини, розвиток правового мислення та стійкого переконання в необхідності здійснення та захисту прав, а також становлення культури прав людини.

Проблема правосвідомості молоді у різних аспектах досліджувалася в працях таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як Т. І. Боброва, С. Б. Боднар, О. М. Губарь, Ю. М. Дмитрієнко та інші. Проте в цілому проблема правосвідомості молоді залишається мало дослідженою.

На думку І. Омельчука, правосвідомість молоді – форма суспільної свідомості, яка складається з сукупності правових поглядів, уявлень та переконань, почуттів, емоцій, відповідно до яких (молодь) оцінює вимоги права, правові явища, визначає до них своє ставлення і готовність здійснити певні правові дії в суспільних чи особистісних інтересах. Таким чином, правосвідомість української молоді є стійким особистісним утворенням, що включає правові знання, готовність користуватися ними та захищати правовими засобами в разі їх порушення, оціночне ставлення до прав і свобод людини.

За законодавством України, молодь - це молоді громадяни України віком від 14 до 35 років. Для молодих людей віком від 14 до 18 років характерне отримання правових знань, формування уявлень про власні права, свободи і обов'язки. У цей період відбувається вибір сенсу життя, формуються ідеали й прагнення до самовизначеності, самодетермінації.

Однією найпоширенішою і особливо небезпечною формою викривлення правової свідомості молоді є правовий нігілізм. Причини правового нігілізму можуть бути різними.

О. Калашник вважає, що причинами, які породжують правовий нігілізм є неупорядкованість законодавства, його нестабільність, суперечливість, низька правова культура та ряд інших причин. У молодих людей правовий нігілізм обумовлений передовсім такими негативними соціально-психологічними рисами, як недосвідченість, соціальна апатія, конформізм, агресивність, відмова від традиційних моральних і культурних цінностей та інші. Правовий нігілізм можна розглядати так само, як на рівні ідеології, так і на рівні практики. Тобто на теоретичному рівні обґрунтовуються думки, що право не має соціальної цінності, право виступає лише інструментом, як похідне від держави явище. Якщо розглядати правовий нігілізм на практичному рівні, то він є уособленням протиправної поведінки людини, яка проявляється у масовому порушенні прав і свобод громадян.

Є підстави вважати, що в Україні низький рівень сформованості правосвідомості молоді. Це виявляються у тому, що молоді люди порушують права інших осіб, а свої права захищають неправомірними засобами. Отже, молоді люди здебільшого мають епізодичні уявлення про право, правові норми знаходять на стадії усвідомлення ними. Тому важливим і актуальним питанням є цілеспрямована політика держави, щодо формування правової культури молоді, яка полягає у формуванні свідомості молоді на засадах гуманістично-орієнтованої особистості, яка наділена почуттям власної гідності, та усвідомлює високу цінність свободи та демократії, поважає права і свободи людини та вмє захищати ці права.

ВІРТУАЛЬНА РЕАЛЬНІСТЬ І ДЕГРАДАЦІЯ ЛЮДИНИ

Сучасний світ характеризується розвитком інформаційних технологій та поширенням віртуального простору (ВП), появою ефективних засобів стимуляції свідомості та нових принципів соціальності, що робить філософське осмислення людини у віртуальності досить актуальним. Про антропологічну ситуацію у просторі інформаційних мережевих технологій і їх вплив на суспільство в цілому йдеться у працях таких філософів як Ж. Бодрійяр, С. Жижек, Г. Дебор, С. Хоружий, Є. Уханов та інших.

Все більше людей занурюється у світ віртуальності, однією з причин чого можна вважати самотність. Адже коли людину відчужує індивідуалізоване суспільство, вона втрачає впевненість у власній цінності у цьому світі. Інформаційні технології радикально впливають на людину, змінюючи її світосприйняття та ставлення до всього, що її оточує. Так Є. Уханов переконаний, що людина, перебуваючи у віртуальному світі, втрачає відчуття реальності, часу та простору. Індивід у ВП характеризується як «маска», що має здатність змінюватися та приховувати справжню сутність особи. Наслідком цього є відділення власного «Я» від суспільного організму, відрив його від власної ідентичності, що мала місце в світі соціальних ролей.

На думку С. Хоружого, суспільство наближається до виникнення «віртуалістичного світосприйняття» та людини, орієнтованої виключно на віртуальне буття, включаючи тілесність. Філософ зазначає, що «віртуалістичне світосприйняття» є причиною енергетичного занепаду людини, але занепаду не кількісного, а якісного, тобто зменшення її формотворчої волі та здатності до створення цінностей. Наприклад, В. Ємелін для характеристики ВР використовує поняття «симулякр» в значенні вербальної копії суб'єкта, що претендує на реальність другого порядку. У ВП відбувається злиття оригінального суб'єкта із симулякром самого себе, їх отождолення. Залишаючись фізично у реальному світі, суб'єкт набуває нових ідентифікацій у світі віртуальному, кожна із яких наділена новою тілесністю. Подібні сутнісні метаморфози можна охарактеризувати як шизофренічні, що виражається у розщепленні цілісності індивіда, феномені розколотого або проникливого тіла. М. Козловець характеризує суспільство у віртуальній реальності, як звільнену від теоретичного мислення сукупність носіїв інформації та її споживачів. Саме звичка до швидких потоків інформації здатна викликати певні деструкції у свідомості та мисленні людини, може породити їх

кліповість, хаотизм, зруйнувати здатність до концентрації та безліч інших негативних наслідків.

М. Кастельс у свою чергу констатує виникнення «homo virtualis», тобто людини, суцільно орієнтованої на ВР. Формування, нової спільноти, яка орієнтується на віртуальний світ має негативні наслідки, адже сучасна молодь все більше надає перевагу віртуальному спілкуванню, а не реальному. Найчастіше саме люди, які не здатні реалізувати себе в світі реальному, занурюються у ВР, де прагнуть до позитивних емоцій, відчуття сильних переживань, що здатні активізувати агресію та страх («віртуальні наркомани»). Це являє собою певного роду втечу від реальності, коли особа не може знайти свого місця, не здатна реалізувати свій потенціал, відчуває себе не потрібною у тілесному світі. Відбувається формування нового типу людини – «віртуальної особистості», візуальним втілення якої є певний «аватар». Як наслідок, виникає проблема ідентифікації особою свого вигаданого двійника із своєю особистістю.

Отже, більшість вчених вважають ВР небезпечним явищем, віртуальні практики відносяться до патологічних, руйнівних та навіть кримінальних проявів, оскільки сучасна людина втрачає здатність усвідомлювати межу між віртуальним та реальним світом, піддається духовній і моральній деградації.

Уколова Валерія,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого,

міжнародно-правовий факультет, 1 курс, 4 група

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «ДУХ» У ВЧЕННІ

Г.-В.-Ф. ГЕГЕЛЯ

Георг Гегель здійснив потужний інтелектуальний вплив на філософію останніх двох століть. Такі дисципліни, як філософія права, філософія релігії, філософія історії, естетика та інші випробували на собі всю різноманітність та новизну ідей німецького філософа.

Вивчаючи філософію Гегеля, можна побачити, що він є представником об'єктивного ідеалізму, який заперечує суб'єктивізм представників Нового часу. На відміну від них, центром його вчення є абсолютна ідея – самодостатня сила, мислення, всевітній розум, нічим не спровоковане духовне начало, яке породжує навколишній світ. Філософ стверджував, що «розум – це дух», який ототожнює себе з дійсністю та цілим світом.

За визначенням Гегеля дух – це свідомість, яка сама себе пізнає через рефлексію. Він запевняв, що дух зароджується і закріплюється в моралі, яку він сам назвав істиною. Тому важливо зазначити, що «дух – це моральне життя народу тією мірою, якою дух є безпосередньою істиною, це індивід, що є світом». У Гегеля особистість, з одного боку, формується

з моралі, а з іншого, на її основі отримує незалежність від повсякденного життя й бере на себе відповідальність за світ, за все, що в майбутньому може з нею статися.

У видатного філософа була власна думка щодо розуміння взаємозв'язку духу та природи. Він вважав, що природа є первинною основою відносно духу, проте з виникненням суспільства, панування отримує дух і починає сприйматися, як першооснова буття, як могутній поштовх для виникнення чогось нового у світі. Дуже вагомою є ідея філософа про те, що способом буття духовного є творчі здібності людини та її чесноти. Власне, Г. Гегель запевняв, що людські здібності є конкретною формою буття духовного, а особистість є їх проявом. Але дух виникає, розвивається не лише в моралі, а також і у сфері освіти, культури, права, в суспільстві та, насамперед, в державі, яка «є моральною субстанцією, що має самосвідомість...».

Тепер, коли ми зазначили, що дух присутній у багатьох сферах діяльності людини, можна точно сказати, що дух є реальністю. Гегель, зайнявши позицію щодо тотожності буття й духу, змушений був шукати конкретне, доцільне втілення цієї тотожності. Він убачав її в особистості: «Дух усвідомлює свою чисту особистість...». Але ця думка у «Феноменології духу» залишилася нерозвинутою. Лише згодом вона досягла розвитку у праці «Філософія духу», де особистість постає не тільки особою, яка має власність, а й персоніфікацією духу. Тобто тепер особистість здатна бути об'єктивним і конкретним фундаментом державного й суспільного життя й може забезпечити рівність всіх людей у державі.

У висновку хотілося б зазначити, що гегелівські ідеї істотним чином вплинули на подальший розвиток світової філософської думки. Гегель заклав філософську базу розуміння духу, який реалізується в моралі, праві, державі, релігії й філософії. Також він доповнив поняття особистості, яке досліджували римські юристи, моральними та духовними якостями: особистість – це не лише особа, що має власність, а вона є персоніфікацією духу й втіленням моралі. Акцент на особистості не є випадковим, тому що Гегель, як християнин, усвідомлював роль і значення особистості для історичного буття. Започаткована ним традиція – особистість як персоніфікація духу отримала конструктивний та динамічний розвиток у творчості інших видатних філософів, таких як А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, М. Бердяєв, І. Франко та ін. Отже, поняття «дух» у мислителя постає як основа буття, про що зокрема йдеться у його «Феноменології духу»: «Субстанція – це дух, самоусвідомлена єдність Я і сутності...»

САМОБУТНІСТЬ ТА ОРГАНІЧНІСТЬ ФІЛОСОФІЇ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Багато хто знає Григорія Савича Сковороду як байкаря, поета, педагога, але небагатьом відомо, що ім'я цього видатного українця займає дуже чільне місце серед імен знаменитих філософів світу. Його філософська система не тільки самобутня, але й досить сучасна, особливо найбільшої уваги привертає до себе вчення про людину та її місце у цьому світі.

Незважаючи на те, що сучасні філософи стверджують про неоригінальність вихідних думок Сковороди в контексті європейської філософії, слід звернути увагу на те, що тут вирішальне значення має декілька вагомих моментів. По-перше, філософія Г.Сковороди – це явище органічно цілісне, просякнуте єдиними темами та настроями. По-друге, він вводить деякі новації в усі свої провідні ідеї, які виявляються вирішальними в плані остаточної реалізації сенсу. По-третє, Г.Сковорода являв собою той особливий тип філософа, який філософію розглядає як прямі духовні концентрації власного життя, а саме життя не мислить собі інакшим, як побудованим у відповідності із принципами своєї філософії.

Найважливішим питанням, якому Григорій Савич присвятив велику частину свого життя, було людське самопізнання, тому не дивно, що улюбленим гаслом філософа було «Пізнай себе!». Він стверджував, що в людях як в малих світах зібрані всі властивості великого світу. Згідно з його філософськими вченнями, людина містить у собі дві світові натури: видиму (чуттєву), що є несправжньою за своєю суттю, та невидиму (духовну), яка є справжньою основою будь-чого. Не сприймаючи християнську тезу про творення чуттєвої натури із нічого, Г. Сковорода наполягає на тому, що видима та невидима натури є співвічними та існують паралельно. Наприклад, співвідношення двох натур філософ передає через притчу про кульгаву, зрячу і розумну людину, що об'єднується із сліпим та не дуже розумним велетнем з метою отримання здатності до дій: кожна з цих осіб не може діяти повноцінно, але разом вони надолужують свої вади та навіть демонструють переваги.

Поряд із двома світовими натурами існує ще три світи, кожен з яких також володіє видимою і невидимою натурами. Першим і найголовнішим світом у видатного українського філософа є весь Всесвіт – макрокосм, який включає в себе все народжене в цьому великому світі, складеному з паралельних незліченних світів. Цей світ немає ані початку, ані кінця - він вічний та безмежний. Метою пізнання цього світу є розкриття невидимої натури окремих предметів. Другим з трьох світів є

малий світ (мікрокосм), тобто людина. В основі всіх матеріальних речей лежить єдність чотирьох елементів — вогню, повітря, води та землі. У цьому вбачається наслідування Сквородою вчення Аристотеля. Переносячи дану концепцію на мікрокосм, Григорій Савич впевнений, що тілесне здоров'я людини є ніщо інше, як рівновага цих чотирьох елементів. Останнім світом є Біблія - символічний світ, що виступає у видатного філософа як самостійна реальність, що дає людині можливість осягнути Бога, через цей світ Бог являється людині. Отже, відповідно до вчення Сквороди, усе, що відбувається у світі - макрокосмі, знаходить своє завершення в мікрокосмі (людині) та можливості пізнання світу людиною нічим не обмежені.

Григорій Скворода зробив великий внесок у розвиток вітчизняної філософії, певною мірою відродив в Україні філософствування типу Київської Русі. Звідси випливає, що він був філософом особливого культурно-історичного типу, вже за життя поставав справжнім уособленням філософії як занепокоєного духу, що шукає свого втілення.

Філіпських Ольга,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
господарсько-правовий факультет, 1 курс, 1 група*

ПРАВО, ДЕРЖАВА І СВОБОДА У ФІЛОСОФІЇ ПРАВА ГЕГЕЛЯ

У процесі розвитку філософії, проблема права завжди була, є і буде однією з провідних. Одним з перших філософів, хто розглянув право з філософської сторони, був Гегель. Нам цікаві його погляди на право, адже вони є унікальними у своїй глибині та ґрунтовності. Вчення Гегеля про право виходило далеко за рамки лише юридичних проблем. Воно потребує докладнішого розгляду, користуючись як методологією правничих наук, так і філософською методологією. Сутність і значення права у Гегеля розкривається саме у міждисциплінарному, комплексному дослідженні й дозволяє вирішити, фундаментальні наукові завдання, пов'язані з теоретичним поясненням такого елемента дійсності, як права реальність.

Хоч у Георга Гегеля є безліч робіт, однак нас цікавить саме «Філософія права», яка з'явилася 1821 року, де автор найкраще висвітлює свої політичні погляди та правові й соціальні проблеми. Зокрема, Гегель розглядає власність як проблему, однак він повстає проти думки, згідно з якою власність вважається чимось ганебним. Сам філософ зазначав, що «дана робота, оскільки в ній міститься наука про державу, буде спробою осягнути й зобразити державу як щось розумне в собі. Як філософський витвір вона повинна бути найдалі від того, щоб конструювати державу такою, якою вона має бути; повчання, що міститься в ньому не повинно бути спрямоване на те, щоб повчати державу, якою їй слід бути. Її мета -

лише показати, як державу, цей моральний універсум, необхідно пізнати». Право є найважливішою соціально-культурною формою, яка найбільш повно реалізується у понятті права, як свободи та права, як закону. Якраз у Гегелівській системі процес розвитку права постає як процес збільшення ступеня свободи. Філософ вважав, що свобода - мета весвітньої історії, а право має безпосереднє відношення до неї, адже саме з його допомогою індивіди набувають необхідний простір для соціального самоствердження у практичному та духовному житті.

На думку Гегеля, право існує в трьох іпостасях. Перша з них - ідея права, яка являє собою свободу волі. Наступна іпостась - особливе право, яке виступає як конкретні права соціальних суб'єктів, зокрема особистості, сім'ї, держави. І, нарешті, позитивне право, останнє серед трьох іпостасей, яке становить собою закон. Однак, тільки перша іпостась - ідея права, відноситься до предмета філософії. Гегель уважав, що мета філософії права - це не «виявлення потойбічного ідеалу», а осягнення дійсного розвитку особистості, суспільства і держави. Гегель сприймав державу, як синтез сім'ї та громадянського суспільства, яке у свою чергу розкривається у тріаді: «відносин держави до своїх громадян, відносин держави з іншими державами, переходу держави в світову історію». Філософ стверджував, що існують лише 3 аспекти діяльності держави: всезагальний (закони), особливий (застосування законодавства до конкретних справ), одиничний (монарх).

Таким чином, держава виражається як свобода та раціональна воля. Людина отримує максимальну свободу саме в державі. Найвищим виразом існування держави є розумність, втілення ідей права та свободи, а також реалізація божественної волі. Саме тому Гегель був прибічником спадкової конституційної монархії.

Проте, Гегель поряд із поняттям права впроваджує та розглядає таку категорію, як «неправо». Цю категорію він характеризує як демонстрацію свавілля та як свою відокремленість від загальних волі та права. У своїй філософії Гегель ставить поряд поняття права і неправа як дихотомні категорії, такі як світло і темрява, добро і зло та інші.

Попри все, філософське вчення про право Гегеля все ще залишається видатним для всіх у сфері філософії. Можна вважати, що його ідея про право є чимось абстрактним. Саме воно являє собою спосіб реалізації свободи, яка є цілком реальною. Умови розвитку держави, які ми спостерігаємо сьогодні, дозволяють нам звернутися до спадщини Гегеля. Більшість філософів вважають, що можливості наукового розвитку стосовно цієї проблеми можуть здійснюватися за допомогою подальшого ґрунтовного розгляду взаємодії інших соціальних регуляторів із правом у філософії Гегеля.

НРАВСТВЕННЫЕ ИМПЕРАТИВЫ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУДЬИ

Специальное образование, активная деятельность в правовой сфере и жизненный опыт по достижении определенного возраста у судьи должны развить в нем качества, определенные этическими требованиями этой профессии.

Когда он принимает присягу, то «торжественно клянется честно и добросовестно исполнять свои обязанности, осуществлять правосудие, быть беспристрастным и справедливым, как велят ему долг судьи и его совесть».

Так, к основным нравственным и моральным требованиям этой должности можно отнести: честность (она состоит из правдивости, принципиальности, искренности не только в служебной обстановке); чувство долга, беспристрастность, чувство совести, гуманность, неподкупность.

При отборе подходящих кандидатур на должность судьи наличие стремления профессионального роста, желания взвалить на себя более ответственную работу учитываются в первую очередь. Должна быть целью, а не средством.

Чтобы осуществлять правосудие в соответствии с действующим законодательством и этическими требованиями судья должен знать процессуальные особенности проведения судебного заседания: судебное заседание начинается всегда в назначенное время, недопустимы опоздания даже на несколько минут. Судья должен быть внимательным и наблюдательным на протяжении всего процесса. Также очень важно наличие такого качества, как умение слушать и слышать людей.

Особую сложность представляет правильное построение взаимоотношений с прокурорами и адвокатами. Необходимо исходить из того, что представители этих профессий имеют прямо противоположный интерес и это определяет их позицию, поведение, оценку происходящего в суде. Нужно обязательно избегать неформального общения в перерывах судебного процесса.

Судебное решение – это акт правосудия, что качественно выделяет его среди других процессуальных актов. Он должен отвечать высоким правовым и нравственным требованиям. Способность исследовать обстоятельства дела и принять справедливое решение, равно относясь к сторонам, не привнося каких-либо личных мотивов, - не только предписание закона, но и личное нравственное качество судьи как человека. В вынесении решения должны аккумулироваться его лучшие

нравственно-психологические качества, а само решение должно основываться лишь на тех доказательствах, которые рассмотрены в судебном заседании.

Высокие нравственные качества судья должен поддерживать и в процессе повседневной жизни, что способствует нравственному становлению личности, самовоспитанию. Внеслужебная деятельность не должна вызывать сомнений в его объективности, справедливости, неподкупности. Участие судьи в общественной деятельности возможно при условии, что она не наносит ущерба авторитету суда. Также судья не может участвовать в политических партиях, демонстрациях и движениях, каким-то образом их поддерживать, публично выражать свои политические взгляды. Запрещены личные, финансовые, деловые связи, которые могут отрицательно сказаться на его репутации и профессиональной деятельности.

В личной жизни от данного должностного лица требуется скромность, умеренность, порядочность, забота о членах семьи и соблюдение ими нравственных норм.

Хайрулліна Дар'я,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
факультет адвокатури, 1 курс, 4 група*

ЕВОЛЮЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ З ХІХ СТОЛІТТЯ ДО СЬОГОДЕННЯ

На сьогоднішній день Україна переживає економічну, соціальну і духовну кризу, однією з причин чого є недостатня кількість освічених, активних та творчих осіб, «моральних фахівців», володіючих критичним мисленням, здатних до нестандартних рішень існуючих проблем та готових нести за них відповідальність.

Історично склалося так, що цю роль в перехідні періоди історії, зокрема у ХІХ-ХХ ст., відігравав прошарок суспільства, який характеризувався високою освіченістю, певною опозиційністю, прогресивністю поглядів та критичним сприйняттям сучасності. У той час, як в Західній Європі їх називали інтелектуалами, на території Російської імперії – інтелігенцією. Це виразники народної свідомості та моралі, що формують соціальні й історичні цілі народу, а також зберігають його духовні цінності. Точного визначення поняттю «інтелігенція» спробували надати Р. Мамедов, Б. Колоніцький та інші вчені. Проте, через багатоаспектність цього поняття, єдиного висновку вони не дійшли. Щоб визначити основні етапи генезису та з'ясувати роль інтелігенції в українському суспільстві, треба простежити історію виникнення самого поняття «інтелігенція» та його сутність.

Античні філософи визначали термін «інтелігентність» як здатність розуміти себе та інших. У період Відродження інтелігентність асоціювалася з культурністю як інструментом досягнення соціальної гармонії. У XVIII ст. інтелігентцією називають представників з аристократичних кіл суспільства. Проте її асоціюють виключно з феноменом руської культури. Так американський словник Н. Вебстера визначає поняття «інтелігенція» як «національних інтелектуалів, які зазвичай перебували в опозиції до російського уряду». Однак деякі дослідники вважають, що це поняття має польське або французьке походження. В кінці XIX ст. розроблено два підходи для осмислення поняття «інтелігенція»: культурологічний (надкласова група, що займається наукою, мистецтвом, «ті, серце яких з народом») і соціальний (базується на соціально-економічних особливостях інтелігенції як прошарку суспільства, що не зайнятий у виробництві).

Руська інтелігенція мала на меті осмислити та сприйняти іноземне новаторство, але в той же час зберегти власну культурну спадщину і не втратити етнічну самобутність. Ще Петро I, штучно формуючи прошарок освічених людей з класу дворянства (тогочасної аристократії), намагався прискорити модернізацію країни. Цікавим є й той факт, що після доповнення складу інтелігенції особами з різних соціальних класів (ремісників, духовництва), вплив дворян залишався превалюючим, що виявлявся у «панських замашках», характерних аристократичним колам: презирство до фізичної праці, торгівлі, комерції (згодом саме це стане причиною недовіри до інтелігенції з боку всього суспільства). Інтелігенція Російської імперії була надзвичайно строкатою за своїм складом, а тому мала різні життєві принципи. У дворянства – принципи кодексу честі, у нижчих верств – багатство та чини як засоби прогодувати себе. Здебільшого належачи до службовців, інтелігенція повністю залежала від держави, що породжувало комплекс неповноцінності, та її агресивне ставлення до влади. Найважливішим та найважчим етапом для інтелігенції був радянський період. Більшовики вбачали в «старій» аристократичній інтелігенції небезпеку, тому мали на меті знищити її, замінивши «новим» робітничо-селянською елітою, яка мала підтримувати владу. Однак, жодні репресії радянської тоталітарної влади не викоринили у високоосвічених і моральних фахівців духовність та опозиційне вільнодумство.

Проте, як парадоксально б це не виглядало, деякі науковці, зокрема Е. Михайлева, вважають, що цілі терору довела до кінця «хрущовська відлига». Причиною стало збільшення кількості фахівців розумової праці, що призвело до неспроможності держави надати їм гідне матеріальне забезпечення. Інтелігенція втратила своє гідне привілейоване становище, ставши предметом насмішок. В 90-ті ж роки XX ст., коли суспільне визнання залежало виключно від матеріального благополуччя,

культурні, моральні принципи інтелігенції були зневажені остаточно, а її праця – знецінена.

Період незалежної України став епохою докорінної зміни як цінностей інтелігенції, так і переосмислення її призначення. Науковці вважають, що сучасна українська інтелігенція сутнісно відрізняється від колишньої, адже, вона має інші життєві пріоритети – суто індивідуалістичні, що зближує її з західними інтелектуалами. Як і раніше, інтелігенція так само залежна від держави, більшість має незадовільний рівень доходів, що призводить до пасивної незадоволеності її соціально-політичним устроєм, у той час як особи з вищим рівнем доходу орієнтовані тільки на власне кар'єрне зростання. Однак, сучасна інтелігенція відійшла від історичного призначення – «вчити народ», поширювати культурні та духовно-моральні цінності. Деякі вчені вважають, що інтелігенція себе віджила через те, що її функції втратили свою актуальність, як втратив актуальність і сам термін. Причиною може бути всюдоступність та всезагальність інформації, завдяки чому кожен вважає себе інтелектуалом. Але ця інформація потребує обробки, осмислення, узагальнення, систематизації та критичної оцінки, до чого виявляється неспроможною більшість людей споживацького суспільства.

Отже, зважаючи на вищезазначене, можна зробити висновок, що інтелігенція пройшла великий та непростий шлях, який визначився зміною її соціального складу, цінностей, орієнтирів та світобачення. Але більшість принципів залишаються вічними та непідвладними часу, суспільній зневазі та тиску з боку влади: високоморальність, етичність, високий рівень інтелекту, патріотизм, незламність, жага до самовдосконалення. І тому підвищення ролі української інтелігенції, залучення її до різних сфер життя суспільства стане вирішенням багатьох сучасних наріжних проблем.

Цицишук Катерина,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого,

ІПКЮ, 1 курс, 5 група

ІДЕЯ КОРДОЦЕНТРИЗМУ У ФІЛОСОФІЇ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

І. Мойсєєв стверджує: кордоцентризм – біблійне за походженням уявлення про те, що істинна сутність людини зосереджена в серці. У європейській філософії така ідея розроблялася Б. Паскалем, Ф. Гемстергейсом, Новалісом та іншими.

Кордоцентризм, або «філософія серця», безсумнівно, – явище абсолютно не нове для українців: на ментальному рівні воно закладено, буквально, із самого початку історії нашого етносу. Намагання довести науковцями важливість людини у Всесвіті, її існування і розвитку як

цілісності душі та тіла відбуваються не лише закордоном, а й в Україні: цю тему, зокрема, досліджували Д. Чижевський, який і запропонував термін «філософія серця», П. Юркевич, П. Куліш, І. Мірчук, С. Кримський, В. Липинський та інші. Доцільно наголосити на ідеях Г. Сковороди, які М. Попович навіть назвав «філософією свободи». Творчість мислителя досліджували також Ю. Барабаш, Л. Ушкалова, Д. Багалій, О. Мазуркевич та інші.

Чимало вчених наголошують, що праці Г. Сковороди ґрунтуються на Біблії, тому й «філософію серця» трактують як перевагу внутрішнього світу, думок, почуттів над фізичними властивостями особи. Філософ приділяє увагу серцю як засобу пізнання Бога, центра людської душі, якого, практично, ніде фізично немає та, водночас, є скрізь; як інтелектуально-вольової субстанції, що є основою життя і його джерелом: «Усе проходить, тільки любов залишається після всього. Усе пройде, але не Бог, не любов», – писав Сковорода і наголошував на безсумнівній важливості душевного, не протиставляючи це розуму, а говорячи про необхідну відповідність способу існування людини до її сутності.

«Краще годину чесно жити, ніж кепсько цілий день»: цією фразою філософ прагне донести важливість трудової діяльності за людськими вподобаннями, яка відповідає їхнім природним нахилам – ідею «сродної праці». Для Г. Сковороди праця – неабияка насолода й безмежне відчуття задоволення, незважаючи на матеріальний аспект результату, а не примус, нав'язаний обов'язок чи вимоги зовнішнього світу. За своїми внутрішніми переконаннями мислитель весь час говорив, що все «потрібне» – «легке», а «непотрібне», відповідно, – «складне». Зіставляючи ці поняття, часто повторював слова Епікура: «Благодареніе блаженной натуръ за то, что нужно сделала нетрудным, а трудное ненужным». Відповідно, якщо головне у людині – «серце», а не теоретико-пізнавальні здібності, то жодна праця, здійснювана без емоційного піднесення, задоволення, не принесе дійсної користі, хоч якою майстерністю, знаннями у цій справі не володів би, ніяка наука не допоможе зрозуміти, що це справді те, чому здатен присвятити усе майбутнє. Ніхто не зможе бути щасливим без вселення любові у свою діяльність, тому «несродна праця» – всесвітнє нещастя, що призводить до руйнації суспільства, адже «сродність» – вияв у людині вічного, сокровенного, «іскри Божої», які проявляються у «сродности к хлебопашеству», «сродности к воинству», «сродности к богословию». Визначення праці з позицій джерела волі і щастя, чи джерела страждань і нещастя людей зустрічається досить рідко. Г. Сковорода – перший, хто у своїй творчості головною визначає проблему суспільної користі й особистого щастя, здобутих зі «сродної праці», як домінуючу, рушійну силу для об'єднання людства.

Всесвітньо визнано, що щастя і мир залежать від об'єкта діяльності, а не засобів виробництва, зокрема умінь та навичок. Тому ідеї

Г. Сковороди – неоціненний скарб як української, так і зарубіжної філософії, що завдяки вчинкам, яких вимагає серце, дозволяє суспільству шляхом боротьби із зовнішнім і внутрішнім тиском здобути відчуття незалежності та душевного спокою.

Цувіна Анна,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКООУ України, 1 курс, 1 група*

ЦІННОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Цінності, тобто позитивне або негативне ставлення до явищ навколишнього світу, яке ґрунтується на потребах та інтересах людей, культур певного соціуму, займають надзвичайно важливе місце у світогляді людини. Ще зі стародавніх часів дослідженню проблеми людських цінностей приділялася чи не найбільша увага. Водночас, окремої уваги заслуговує проблема ціннісних пріоритетів сучасної молоді, цінності якої динамічно змінюються під впливом соціально-економічних, політичних, культурних чинників.

Для сучасного суспільства характерною є певна криза цінностей. Основними причинами цього явища є: а) науково-технічний прогрес, створення штучного інтелекту, впровадження новітніх технологій; б) високий рівень життя населення; в) розмитість інформаційних, культурних кордонів. Для України ще однією причиною може слугувати дезорганізація суспільних цінностей внаслідок переходу до демократичної ціннісно-нормативної системи.

Характерною рисою світогляду сучасної молоді є перфекціонізм, що полягає у прагненні людини відповідати певному навіяному ідеалу, який насправді є недосяжним. Ця риса знаходить відображення у бажанні відповідати стандартам зовнішності, що пропагуються, головним чином, телебаченням та періодикою.

Ще однією ознакою ціннісних орієнтирів молоді є індивідуалізм, що полягає у наданні першочергового значення власним цілям та потребам людини, що часто не співпадають із суспільними. Покладаючись тільки на власні сили та концентруючи увагу на своїх інтересах, людина нерідко нехтує нормами моралі, адже найважливішими цінностями для неї є самореалізація, досягнення особистого успіху. Внаслідок панування серед молоді індивідуалізму дещо послабилися і її громадські позиції, помітним є індиферентне ставлення до політичних та соціальних подій, свідченням чого є абсентеїзм серед молоді.

Поширеною є орієнтованість молоді на матеріальні потреби, прагнення швидко накопичити багатство без значних зусиль. Духовні цінності часто розглядаються як вторинні, молоді люди прагнуть змінити,

в першу чергу, зовнішні обставини життя і не досліджують глибини особистої свідомості. Через прагнення до матеріального добробуту змінилося й ставлення молоді до роботи. Оплата праці тепер поцінюється вище цікавості роботи. Окрім того, ще однією цінністю сучасної молоді є повнота та емоційна насиченість життя. Молоді люди прагнуть отримувати емоційне задоволення та яскраві враження від життя.

Слід зазначити, що нового контексту набувають такі загальнолюдські цінності як сім'я, здоров'я, кохання тощо. Так, нового осмислення серед молоді набрала одвічна цінність – сім'я. Поширення набуває співмешкання без реєстрації шлюбу, що є показником небажання та неготовності молодих людей брати на себе відповідальність. Важливо, що здоров'я залишається однією з головних цінностей молоді, серед якої поширюється тенденція дотримання здорового способу життя, що активно пропагується засобами масової інформації та оточенням. Активна діяльність людини, спрямована на збереження і поліпшення свого фізичного та психічного стану, сьогодні є певною моделлю «модної» поведінки.

Отже, для ціннісних орієнтирів сучасної молоді характерні: індивідуалізм, перфекціонізм, орієнтованість на матеріальні потреби, прагнення жити повноцінним і насиченим життям. Змінюється також ставлення до одвічних цінностей сім'ї, здоров'я тощо. Оскільки людський прогрес, зміна ціннісних орієнтирів молоді є невідворотними, то їм не потрібно протидіяти, натомість варто вчити молодь розрізняти позитивні та негативні явища, формувати власне світобачення та власну систему цінностей, виходячи не лише з особистих переконань, а й із загальносупільних настанов.

Червінська Дар'я,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
факультет адвокатури, 1 курс, 2 група*

МНОЖИННІСТЬ ЗМІСТУ ПРАВОВОЇ НОРМИ

Сучасна юридична наука, як і будь-яка інша, досить успішно бореться із гносеологічним і методологічним догматизмом. Провідні ж досягнення у цій боротьбі здійснено в галузі теорії мови і стосуються вони зокрема багатозначності правових текстів.

Правова норма – це формально визначене, сформульоване чи санкціоноване державою загальнообов'язкове правило поведінки загального характеру, реалізація якого забезпечується державним примусом. Через свою універсальність, норма права надає широкі можливості її інтерпретації та тлумачення. Визначення змісту норми при її застосуванні та реалізації базується на знанні методів юридичної

герменевтики та таких семіотичних понять, як зміст, сенс, символ, знак, багатозначність тощо. Виокремлюють наступні типи змісту, що може містити у собі правова норма: офіційний (нормативний та казуальний), неофіційний (побутовий та доктринальний), правозастосовчий, інтелектуально-вольовий, філологічний, логічний.

Офіційний зміст норми права складається з двох змістів : нормативного і казуального. Нормативний зміст – це законодавчий зміст, «правова думка», яку уповноважений законом суб'єкт помістив у норму права. Казуальний зміст – це зміст норми права, що виникає при її застосуванні відносно конкретного юридичного казуса. Юридичним казусом є подія, яка не може бути передбаченою за звичайних умов, оскільки не залежить від волевиявлення суб'єкта права. Тобто казуальний зміст є специфічною інтерпретацією нормативного змісту правової норми. Неофіційний зміст правової норми надається їй неофіційними суб'єктами та не має юридичної сили. Цей зміст не висвітлює основну ідею, вкладену законодавцем, як це виражається в нормативному змісті і може бути інтерпретований суб'єктивно. Неофіційний зміст поділяють на доктринальний, що вкладається в правову норму науковцями, та побутовий – який виникає в результаті тлумачення норми права звичайними пересічними людьми.

Правозастосовчий зміст виявляється в результаті використання правової норми на практиці. Якщо під час правозастосування виникають суперечності чи неточності, відкривається новий, пристосований до конкретної справи чи ситуації зміст норми. В Україні правотлумачення офіційного змісту норм права має виключно Конституційний Суд України. У країнах англо-саксонської правової сім'ї, де основним джерелом права є прецедент, правом інтерпретації змісту норми права наділені абсолютно всі судді. Отже, герменевтика як метод, та юридична герменевтика зокрема, виділяють цілий ряд змістів правової норми, що актуалізується в тому чи іншому культурному контексті, будучи свідченням багатогранності й неоднозначності самого права.

Інтелектуально-вольовий зміст норми являє собою ідеальне відображення тієї моделі суспільних відносин, яка була закладена законодавцем. Вольовий зміст характеризує в правових нормах диктаторський початок. Вольовий та інтелектуальний змісти тісно взаємопов'язані, адже вони відображають ідеалізоване суспільство, суспільні відносини. Філологічний зміст норми з'ясовується через граматичний й семантичний аналіз юридичних тверджень, прагне закріпити буквальний, дослівний зміст правової норми, через що не завжди відповідає дійсності. Філологічний зміст – це сенс понять, а не сутність дефініцій (значення термінів), що використовуються в нормі. Цей зміст не може претендувати на юридичну істинність, адже не містить факховості, а відповідає загальній семантиці.

Така множинність змістів правової норми, надає можливість її усестороннього, багатоаспектного аналізу, що спрощує її подальше контекстуальне застосування. Багатоманітність нормативних змістів забезпечує доцільне використання норм на практиці, дозволяє уникати казусів, робить право гнучким, ліберальним та ефективним.

Черкашин Сергій,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
аспірант кафедри цивільного права №1*

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ТРАНЗИТИВНОГО СУСПІЛЬСТВА

Правова культура українського суспільства досліджувалася неодноразово [1–3]. Однак, незважаючи на численні публікації, ця тема залишається недостатньо освітленою. Загальновідомою є закономірність про те, що проблеми правової культури надзвичайно загострюються у періоди суспільних трансформацій, державотворчих процесів. Як наслідок – руйнування більшості інституціональних та нормативних зразків та встановлення нових правових цінностей, цілей та засобів їх реалізації. Демократична правова культура передбачає наявність активного громадянського суспільства, функціонування верховенства права у житті соціуму, а також реального захисту прав і свобод людини як вищої соціальної цінності. Правове виховання є важливим механізмом становлення демократичної правосвідомості та правової культури, які, у свою чергу, обумовлюють існування різних форм правового буття [3, с. 202]. Його ідеальна мета – формування системи знань, переконань, мотивів, настанов та звичок соціально активної поведінки у повсякденному житті.

Однак всі ці положення є досягненням теоретичних розробок та досліджень, які зосереджені більше на побудові загальнодержавної системи, яка б рухала до образу ідеального, демократичного суспільства в соціальній державі. На перший погляд, це дуже гарна концепція, однак, якщо поглянути на цю модель з точки зору аналізу менталітету та типових проблем транзитивного суспільства – виникає ряд проблем.

Правове виховання не може не враховувати особливості менталітету суспільства, оскільки від нього залежить рівень засвоєння настанов та ідей. З цього боку ми стикаємося з особливостями процесу трансформації суспільства, а саме з утвердженням ієрархії правових цінностей. Кожна зміна суспільного устрою, як правило, створює власні системи цінностей, трансформуючи попередні. Історичні процеси на території України демонструють відхилення від цієї концепції, просуваючи ідею створення нового на уламках старого. Тим самим протиставляючи політичні амбіції діалектичному закону заперечення

заперечення, що призведе до деформації менталітету суспільства. Через це свідомість стала більш «інертною» до моделі поступового розвитку. Свій слід залишила також колишня система правового виховання, яка була побудована на принципах всепроникнення та загальнообов'язковості. Зазначені чинники створили неоднозначний результат. Якщо більш наглядно продемонструвати, то свідомість людини перетворилася на скло, на якому необхідно створити витончене зображення акварельними красками. Через це занадто витончені ідеї не можуть прижитися. Ті ж ідеї, які були закріплені, потребують постійного оновлення. Зважаючи на сучасне соціально-економічне становище України, говорити про таке злагоджене та постійне правове виховання – не можна. Як наслідок, відбувається «змивання» більшості правових настанов та утворюється порожнеча, яка активно заповнюється правовим нігілізмом. З цього випливає, що старі догми втратили свою офіційність, а нові правові стандарти не набули сили стереотипу. Цей процес підкріплюється «війною законів» між відомствами, між республіками колишньої єдиної держави, протидією між виконавчою і представницькою владами [2, с. 4-5]. Цілковито органічно вибудовується розуміння того, що правове виховання буде ефективним щодо впливу на наявну суспільну правову культуру та правосвідомість лише тоді, коли проголошені правові норми ефективно діятимуть у суспільстві. У даному контексті слушною є думка В. Кудрявцева, який стверджує, що модель поведінки, яку уявляє собі людина, зумовлюється не тільки однією нормою і не одними відносинами, в яких бере участь цей індивід, а взаємодією декількох складових: норм, багаторівневих зв'язків, знань, ціннісних уявлень індивіда, алгоритму поведінки [3, с. 302].

Окремо необхідно звернути увагу на ефективність такої методики правового виховання, як демонстрація корисності дотримання пропонованої законослухняної поведінки. Загальновизнаним є те, що ця методика діє на первинні механізми психіки і є базовою для виховання дітей. Однак, за умов розвинутого правового нігілізму вона стає неефективною. Особа не зможе і не буде вірити у необхідність дотримання правових норм, коли вона не відчуває себе захищеною під дією цих норм. На тлі відсутності елементарних механізмів захисту прав і свобод громадян, а також: 1) поглиблення протиріч між гілками влади на фоні відсутності реалістичної концепції виходу з кризи; 2) банкрутство обраного курсу реформ у більшості країн, що трансформуються; 3) критичне зниження громадської моралі; 4) зубожіння і політична апатія населення; 5) регіональний і етнічний сепаратизм, що загрожує цілісності країн; 6) зростання частки тіньової економіки в економічній сфері, ріст злочинності, криміналізація перехідного суспільства та ін. – призводять до відторгнення більшості елементів правового виховання [2, с. 8].

Таким чином, можна констатувати, що транзитивне суспільство не може створити ефективну систему формування правосвідомості та правової культури без забезпечення базових потреб людини. Високий рівень правової культури є продуктом та ознакою високого рівня розвитку суспільства.

Література:

1. Данильян О. Г. Особливості організації та управління правовим вихованням у перехідному суспільстві / О. Г. Данильян // Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія : зб. наук. пр. – Харків : Право, 2012. – № 3 (13). – С. 112–117.
2. Данильян О. Г. Специфіка формування правової культури в транзитивному суспільстві / О. Г. Данильян // Наукові записки Харківського університету Повітряних Сил. Соціальна філософія, психологія. – 2006. – Вип. 2 (26). – С. 3–9.
3. Правове виховання в сучасній Україні : монографія / А. П. Гетьман, Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян та ін. ; за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2013. – 440 с.

Чорна Вікторія,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ШКЮ, 1 група, 2 група*

ФІЛОСОФСЬКЕ РОЗУМІННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ МОРАЛІ І ПРАВА

Проблемі співвідношення моралі і права присвячено чимало наукових робіт та статей. І хоча, на перший погляд, це питання досліджено всебічно, існують протилежні думки стосовно пріоритетності моралі над правом, чи навпаки — права над мораллю, що й зумовлює актуальність даної проблеми.

Осмислення ціннісної самостійності моралі і права як підстави для їх взаємодоповнення стало предметом дослідження в класичних концепціях філософської традиції, представлені такими дослідниками, як Т. Гоббс, Д. Юм, Ш.Л. Монтеск'є, Ч. Беккарія, Вольтер, Ж. Руссо й ін. І хоча тема права в цих концепціях як і раніше залишалася темою моральної філософії, право вже осмислювалася не просто як конкретизація і деталізація моральних обов'язків, а як феномен, що здобуває свій вищий зміст і значення в сукупності з етичними категоріями.

Цікавими є ідеї І. Канта. Він казав: «право має бути в кореляції з мораллю, лише тоді воно зможе претендувати на безумовне визнання і відстоюватися людьми з тією самовідданістю з якою відстоюються особисті принципи і ідеали». Аргументувати цю думку можна тим, що

мораль зародилася ще до виникнення інституту держави. Натомість право виникає тоді, коли виникає суспільство і з'являється потреба в регулюванні суспільних відносин, узгодженні потреб окремих індивідів із потребами більшості. Проте існує й протилежна думка щодо значимості моралі, моральних норм для правового регулювання суспільних відносин. Таку думку висувають представники сучасного лібералізму, зокрема В.П. Заблоцький та Ф. Хайєка, які стверджують, що не потрібно зосереджуватися на проблематиці моралі, адже людина раціональна, отже у своїй мотиваційній діяльності визначає для себе моральні вимоги як об'єктивні підстави для дії.

Ідеї лібералістів критикує видатний комунітарист А. Етціоні. Він стверджував: «для лібералів мораль — це просто справа індивідуального вибору, тобто взагалі не мораль, а причина цього криється в тому, що ліберали не можуть пожертвувати індивідуальними правами задля загального добра». На це представник лібералізму Д. Роулз роз'яснює, що будь-який моральний консенсус лібералізму має зосереджуватися на справедливості, а не на питанні добра, оскільки досягнути згоди у моральних, філософських та релігійних питаннях неможливо.

Окремої уваги заслуговує еволюція філософсько-правових течій юснатуралізму та юспозитивізму до сучасного юснатуралізму та неопозитивізму, що вказує на суперечність поглядів науковців на сутність моралі та права та їх співвідношення. Для того, щоб норми права закріпились у суспільстві, вони повинні певним чином узгоджуватись із моральними або хоча б не суперечити їм.

Отже, на основі наведених роздумів доцільно зробити висновок, що проблема співвідношення моралі і права досі залишається дискусійною та актуальною. Виходячи з раніше наведеного ми можемо зазначити, що взаємозв'язки права і моралі є надзвичайно глибинними та ґрунтовними. Починаючи від формування первіснообщинного стада та системи табу до сучасних процесів правотворчості ми вбачаємо у праві моральні засади та ознаки, а отже цим чітко визначаємо співвідношення моралі і права.

Чуєнко Олександра,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
факультет адвокатури, 1 курс, 2 група*

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ВЛАДА» У ФІЛОСОФІЇ М. ФУКО

Французького філософа М. Фуко дослідники досить рідко визначають як політичного, проте у його працях значна увага концентрується навколо поняття «влада». В силу оригінальності філософського підходу до феномену влади як до різновиду відносин сили,

вчення М. Фуко можна вважати революційним і таким, що містить значну теоретичну актуальність та практичну цінність для сучасної культури.

На відміну від своїх попередників, М. Фуко у детермінуванні влади виходить за межі розуміння цього явища як суто політичного, адже «відношення влади не локалізуються у відношеннях між державою і громадянами, для них характерна безперервність, вони виражаються у численних точках зіткнення» (М. Фуко «Наглядати і карати»). Філософ акцентує, що владні відносини формуються в усіх сферах людського життя: між чоловіком і дружиною, учнем та вчителем, лікарем та пацієнтом, творцем знань та їх адресатом, а тому не залежать від державної влади, а, навпаки, є базою для неї. З цього випливає, що неправильно ототожнювати терміни «влада» та «державна влада». М. Фуко наголошує на існуванні множинності мікровлад, які, до того ж, постійно протидіють, переплітаються й утворюють єдину систему відносин соціуму.

Досить важливим аспектом розуміння дефініції влади у М. Фуко є те, що вона позбавлена суб'єкта та об'єкта, неперсоніфікована. «Влада всюдишуща; не тому, що вона охоплює все, а тому, що вона іде звідусіль», – писав М. Фуко у праці «Воля до істини: по той бік знання, влади і сексуальності». Вона є не функцією правителя чи окремих інститутів, а системою відносин у суспільстві, не предметом боротьби, а самою боротьбою. Отже владу неможливо захопити, утримати, обмежити, уособити.

У відносинах влади формується дві полярно протилежних сторони: той, хто прикладає сили, і той, хто їй протидіє, чинить спротив. Результати цієї боротьби кристалізуються у правила та закони. Інтернаціональний характер влади полягає у її спрямованості на суб'єктні структури, що реагують на неї опором. У цьому полягає гетерогенність системи: влада-спротив. Влада визначається спротивом, у той час як суб'єкт спротиву самовизначається у своїй практиці реагування на владу.

Мислитель приділяє значну увагу співвідношенню понять «знання» і «влада». Згідно М. Фуко, вони нерозривно поєднані, адже влада формує певне знання у своїх цілях, а воно, у свою чергу, конструює владні відносини, посилюючи їх. Виходячи з об'єктивної пов'язаності цих явищ, М. Фуко визначає володіння знаннями як володіння владою. Метою як влади, так і науки, тобто системи знань, є вплив на суспільство, який здійснюється через проголошення істини. Систему «знання-влада» філософ пояснює на прикладі функціонування інститутів лікування психічно хворих; сутність таких закладів полягає у необмеженій владі працівників над пацієнтами, яка формується через наявність знань в одних і їх відсутність у інших.

Отже, влада для М. Фуко не є явищем суто негативним: вона не обмежує свободу індивіда, а навпаки формує простір для його діяльності. Аналізуючи політичні проблеми сучасності крізь призму концепції влади

М. Фуко, можна дійти висновку, що для зміни становища в державі недостатньо змінити суб'єктів владних повноважень або певні соціальні інститути. Потрібно змінити відносини в аполітичних формуваннях: закладах освіти, комунікації, медичних та пенітенціарних закладах, що, згідно М. Фуко, утворюють систему дієвих мікровлад.

Шевченко Анастасія,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 6 група*

ФІЛОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ ДЖОРДЖА БЕРКЛІ НА ІСНУВАННЯ РЕЧЕЙ

Філософія Берклі є надзвичайно актуальною, тому що основи його філософії світ людських відчуттів стає більш зрозумілим для сприйняття. Для підтвердження цього можна звернутися до однієї з його найвідоміших цитат «Всяка річ існує тільки тоді, коли я її сприймаю». Таким чином положення Берклі про те, що «існування сукупності різних речей повністю залежить від сприйняття їх суб'єктом» має неабияку вагу для сучасного суспільства.

Тематикою таких праць Берклі як «Алсіфрон, або дрібний філософ», «Нова теорія зору» було відображення суті ідеї філософа, що стала опорною точкою в його дослідженнях, який зацікавився ступенем існування речей в зв'язку зі сприйняттям їх однією, окремою людиною.

Дана проблема полягає в порівнянні речей за допомогою свідомості індивідуума. Переконавання Дж. Берклі ґрунтується на тому, що немає одного цілісного предмета, що має первинні та вторинні властивості. Натомість є різні окремі об'єкти або ідеї. Оскільки ідеями – безпосередніми об'єктами чуття або розуму – є все, що сприймає та пізнає дух, який не може сприйняти нічого, крім ідей, бо нічого, окрім ідей та духів не існує.

С. Юров стверджує, що філософія Дж. Берклі допускає і соліпсичне, і несоліпсичне трактування. Суть теорії соліпсизму полягала в розгляді філософом окремого існування людини і його свідомості незалежно від навколишнього світу. Причому ідея полягала в тому, що саме в свідомості цього індивіда створювався якийсь об'єктивний метод сприймання ним світу (в тому числі і іншими навколишніми людьми), який міг видозмінюватися залежно від ступеня сприйняття ним деяких предметів.

За Берклі, в людині існує певний «орган», що виконує функцію сприймання відчуттів. Відчуття можуть засвоюватися тільки такою безтілесною субстанцією, як людська душа, яка в свою чергу управляє здатністю сприймати ці відчуття (ідеї). Таку функцію Берклі назвав

розумом, а людський розум в свою чергу формує людську волю. Якщо естетичність розуміти як чуття в найширшому його значенні, а розум, органи чуття, уяву тощо розглядати як форми окресленого чуття, то мисленню Дж. Берклі притаманна естетичність, що в такому значенні пронизує всю його філософію.

Берклі допускає існування «надіндивідуальної Божественної свідомості», здатної «стежити» за всіма індивідуумами і речами в світі. Так як Бог сприймає все речі в світі постійно і одночасно, то певна річ існує навіть тоді, коли вона не сприймається ні одним з людей, з тієї причини, що вона постійно сприймається Богом.

Також слід зазначити, що Дж. Берклі намагався створити дієву апологію тогочасної християнської релігії проти критики тих мислителів, кого називали «свободомислячими людьми». Крім того, основним в морально-філософському вченні «свободомислячих» був деїзм як уявлення про принципове невтручання Бога в природний хід речей, а також у життя людей.

Отже, філософія Берклі не є естетикою в сучасному розумінні, однак наведені міркування дають підставу стверджувати, що для філософії Дж. Берклі властива естетичність. Також філософ вирішив, що світ існує незалежно від сприйняття його окремим суб'єктом, і відчуття потенційно існують десь в певному місці, яке Джордж Берклі назвав «Божественним розумом», хоча своє існування і здійснення вони проявляють в розумі кожної мислячої істоти.

Шилова Дар'я,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого,

міжнародно-правовий факультет, 1 курс, 3 група

ПРОБЛЕМА СВОБОДИ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Поняття «свобода» — одне з основних і водночас найскладніших у філософії. У найзагальнішому сенсі воно використовується на позначення можливості особи чинити свідомий вибір, узгоджуючи його із власними бажаннями, інтересами та цілями на основі розуміння та оцінки об'єктивної дійсності. Свобода визначає сутність людини, яка складається з її здатності мислити, самостійно приймаючи рішення, та в подальшому діяти таким чином, що дозволить максимально наблизитись до поставленої мети.

Значний внесок у розробку цієї філософської категорії зробили давньогрецькі вчені – Сократ, Діоген, Епікур; діячі доби Середньовіччя, Відродження й Просвітництва – Іоан Дунс Скотт, Вольтер, Бенедикт Спіноза, Жан Жак Руссо, Артур Шопенгауер; ідеологи марксизму Карл

Марк та Фрідріх Енгельс; представники німецької класичної філософії – Іммануїл Кант, Георг Вільгельм Фрідріх Гегель, Людвіг Феєрбах.

У зв'язку з тим, що на межі ХХ-ХХІ століть, а в деяких країнах Європи – по завершенні Другої світової війни суттєво прискорились, одночасно посилюючись, процеси всесвітньої глобалізації та взаємної інтеграції, відбувся стрімкий перехід від індустріального до інформаційного (постіндустріального) суспільства. Внаслідок цього людство вступило в якісно новий етап свого розвитку, пов'язаний з небаченим раніше науково-технічним прогресом та революційними досягненнями і перетвореннями в галузі інформаційних технологій.

Через деякий проміжок часу виникла об'єктивна і цілком очевидна необхідність методологічного забезпечення вивчення проблем, пов'язаних зі становленням майбутньої особистості в умовах інформаційного суспільства. З'явилась потреба не лише у сучасних пристроях, а й у нових, кардинально відмінних від тих, що існували раніше, підходах до виховання людини в умовах тотальної інформатизації оточуючого середовища. Деякі аспекти цього невідомого раніше і певною мірою загадкового соціального феномену були частково висвітлені, описані та досліджені у вчених працях Дж. Гелбрейта, Е. Тоффлера, Ф. Фукуями, С. Халтінгтона та інших науковців.

Першим, хто заговорив про сутність інформаційного суспільства, запропонувавши колегам до розгляду цей термін під час однієї з наукових дискусій, був професор Токійського технологічного університету Ю. Хаяши ще наприкінці 60-х років ХХ ст. В звітах Агентства економічного планування, які спиралися на аргументацію, викладену Ю. Хаяши у своїх працях, інформаційне суспільство визначається як таке, у якому процес суцільної комп'ютеризації надає людям вільний доступ до надійних джерел інформації різноманітного характеру будь-де, будь-коли і за будь-яких обставин, а також допомагає їм уникнути рутинної фізичної праці, полегшуючи життя за рахунок забезпечення високого рівня автоматизації виробництва.

Внаслідок глобальної інформатизації поступово починають відбуватися істотні й фундаментальні зрушення у соціально-психологічній та політичній сферах більшості розвинених країн. Починають переважати гуманістичні засади керування суспільством, превалює демократизм, що ґрунтується на прозорості влади, всезагальному та відкритому доступі до інформації, зокрема тієї, яка сприяє демократичності прийняття загально важливих для суспільства й усього людства рішень (суспільне явище, відоме під назвою «гласність»).

В той же час виявляється і негативний вплив засобів масової інформації (особливо телебачення) на повсякденне життя людей. Небажане, втім широке втручання в сферу приватних справ громадян та організацій на базі вдосконалених інформаційних технологій, труднощі або взагалі неспроможність літніх людей адаптуватися до середовища

інформаційного суспільства, небезпека розриву між «інформаційною елітою» (спеціалістами, які мають відповідну освіту, займаються розробкою та використанням інформаційних технологій і, по суті, володіють інформацією, маючи здатність контролювати її потік) і звичайними людьми, що виступають лише споживачами готового інформаційного продукту – все це небезпечні реалії сьогодення, пов'язані з існуванням особистості в інформаційному суспільстві.

Інформаційне суспільство безперервно впливає на особистість протягом її життя. До того ж, потужність впливу інформаційного соціуму на особистість багаторазово перевищує потенційну потужність впливу на неї традиційного суспільства. Все частіше викликає занепокоєння тотальне занурення людини у так звану «віртуальну реальність» під впливом комп'ютеризації, що супроводжується істотним послабленням соціальних зв'язків між малими (родинне коло) та великими (територіальні громади, національні меншини тощо) суспільними групами, девальвацією традиційних ціннісних орієнтирів, руйнацією традиційного способу життя і господарювання людини, надмірною їх уніфікацією.

Якщо дозволити особистості залишатися наодинці із потоками стихійної, жодним чином не впорядкованої інформації, численні суспільні проблеми будуть поглиблюватись, а конфліктні ситуації – загострюватись. Проте, незважаючи на посилення деструктивних тенденцій, спричинених інформаційною революцією, будь-яка цивілізована, а тим більше демократична, держава не може неправовими засобами втручатися у сферу особистих прав та приватних інтересів людини, порушувати її право на свободу, самовираження і відпочинок.

Завдання сучасної правової держави – забезпечити громадянам умови для самореалізації, простір особистої автономії, а також ні в якому разі не допускати примусового «удосконалення» життя людей. Отже, свобода формування культури особистості має обстоюватися як безумовна цінність.

Шкуропацька Оксана,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого,

міжнародно-правовий факультет, 1 курс, 4 група

ЕВОЛЮЦІЯ ЗАСОБІВ КОМУНІКАЦІЇ

На сучасному етапі розвитку суспільства наука в своєму розпорядженні має провідні технології та засоби комунікації, які виступають дієвим інструментом у забезпеченні зв'язку із суспільством та культурою, в яких вона розвивається. Питання комунікації та комунікативних відносин все частіше стають об'єктом досліджень провідних науковців сучасності.

Термін комунікація (від лат. *communicatio* – повідомлення, передача) – спілкування, обмін думками, відомостями, ідеями – це специфічна форма взаємодії людей у процесі їх життєдіяльності. Комунікація може здійснюватися за допомогою різноманітних засобів, зокрема, найпоширенішими є: усна, письмова, друкована та комп'ютерна комунікації. Розглянемо еволюцію кожного із зазначених засобів.

Усна комунікація належить до первісної дописемної культури суспільства. Варто зазначити, що усна комунікація заснована на принципах природності і колективності способу життя, сприйняття і розуміння навколишнього світу завдяки усним формам взаємодії, а також домінування акустичного каналу передавання інформації, оскільки людина жила у відкритому природному просторі.

Письмова комунікація є логічним продовженням попереднього етапу розвитку культури суспільства. Першим зовнішнім фактором, який змінив характер спілкування в дописемний період, стало виникнення письма. На даному етапі слід звернути увагу на той факт, що письмова культура замінила усно-емоційні форми спілкування книжними і спричинила поступову раціоналізацію суспільних відносин.

Друкована комунікація пов'язується, насамперед, з виникненням, зокрема, друку і становленням професійного масового спілкування за допомогою відповідних друкованих текстів. Даний етап характеризується революційністю, оскільки на зміну раніше широко використовуваним листам прийшов новий технічний засіб – друкарський верстат.

Комп'ютерна комунікація або ж як її ще називають віртуальна комунікація, є вінцем наукового технічного прогресу людства. Беззаперечним є той факт, що сучасне суспільство – це інформаційне суспільство. Постійний рух, швидкість, великий об'єм інформаційних потоків зумовили виникнення та розвиток нової глобальної культури. Віртуальна комунікація відрізняється від традиційних форм комунікації своєю дистанційністю (здійсненням на відстані, без дотичності) і високим ступенем мобільності – комунікантом може виявитися індивід, який може знаходитися у будь-якій частині світу.

Новітні віртуальні технології здійснюють надзвичайно великий вплив на розвиток усіх сфер людської життєдіяльності. Засоби комп'ютерної комунікації щосекунди змінюють інформаційний простір сучасного суспільства, а отже, і саме суспільство.

Кожен новий засіб комунікації – листування, телеграф, телефон, електронна мережа – не тільки трансформує характер повідомлень, але й породжує нові смислові конфігурації. Людина включається в мережі комунікативних відносин, використовуючи накопичений культурний досвід та всі наявні способи комунікації для виробництва та розуміння повідомлень.

Таким чином, як висновок зазначимо, що вплив засобів комунікації на свідомість людини завжди мав передусім світоглядний

характер, незважаючи на те, що слугувало інструментом – мова, лист, книга тощо.

Розглянуті засоби комунікації вказують, наскільки тривалий та складний процес довелося подолати, перш ніж досягти сучасного етапу цивілізаційного розвитку інформаційного суспільства. Віртуальна комунікація безсумнівно має як позитивні, так і негативні риси, проте, на сьогодні вона відіграє ключову роль у формуванні культури та ціннісних орієнтирів кожного суспільства.

Шпак Костянтин,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 8 група*

ВПЛИВ ВЧЕННЯ ФОМИ АКВІНСЬКОГО НА РОЗВИТОК РЕЛІГІЇ

Фома Аквінський є фундатором вчення томізму, яке згодом трансформувалося у неотомізм та лишається й у наші дні достатньо актуальним. Безпосередньо це пов'язано з тим, що в сучасному житті існує безліч різних концепцій віри, люди все найчастіше сповідують атеїзм, не бажаючи навіть спробувати досягти того, чого вони могли отримати завдяки життю разом з Всевишнім, не розуміючи, які переваги вони можуть мати.

В. Кравченко зазначив, що всі міркування, що стосуються природи людини та її виявів, так чи інакше впливають із метафізики та теріології Фоми Аквінського. Кожна дія людини має значення для всього її життя. Кожний вчинок зараховується як заслуга або гріх. Протягом багатьох віків вчення Фоми Аквінського було суто конфесійним надбанням, але лише у XVIII столітті його праці починають привертати увагу інтелектуальної еліти. Дослідник О. Сербін зазначив, що хоч у філософії Ф. Аквінського є спрямованість на віру, але цей теолог каже про те, що кожна людина в незалежності від своєї релігійної точки зору може проявляти свободу думки.

Також, дослідник В. Кравченко виокремлює, що там, де відсутня спрямованість до Бога, там і божественний порядок більше не здійснюється. Для людини це означає недосяжність мети її буття – вічного життя і блаженственого споглядання Бога.

У своїй концепції «Подвійної істини» митець намагався створити таку доктрину, яка б дала можливість контролю філософського і наукового знання церквою. За цією теорією, наука та філософія здобувають знання, саме спираючись на розум і досвід. Але, на відміну від них, теологія здобуває істину в божественному одкровенні, тобто через пізнання Бога.

Дослідник О. Сербін зазначив, що Ф. Аквінський, досліджуючи науки, робив спроби гармонізувати відношення останніх до віри. Ця гармонізація забезпечувалась представленням не дуалістичності істини, а, насамперед, дуалістичністю самої класифікаційної системи. Це ще одна особливість систематизаційних новаторств мислителя, що, напевно, не були продиктовані бажанням внести новизну представлення певної ідеології за рахунок якихось систематизаційних прийомів, а, в першу чергу, були адекватним відображенням бачення Фомаю Аквінатором основних постулатів віри. Треба зазначити, що таким чином Ф. Аквінський визначив сферу науки та віри.

Отже, вчення Фоми Аквінського, відомого нам як теолога, філософа-схоласта є фундаментальною працею всіх часів, її актуальність простежується й сьогодні, що можна пов'язати з тим, що роль Бога, хоча й применшується в житті людини, за словами самих людей, але насправді саме через Бога всі існують, пізнають об'єктивну реальність, накопичують досвід та знання. Тож той внесок, що він зробив до розвитку суспільства є базисом для подальшого розвитку релігії та здібностей щодо пізнання в цілому.

Шудріков Данило,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКОЮ України, 1 курс, 6 група*

«КИЇВСЬКА ФІЛОСОФСЬКА ШКОЛА»: ІМЕНА ТА ІДЕЇ

Київська релігійно-філософська школа репрезентована науковою та освітянською діяльністю викладачів філософії Київської духовної академії, що продовжувала традиції Києво-Могилянської академії.

Кожен з представників київської школи зробив вагомий внесок у розвиток вітчизняної філософської традиції. Зокрема, І. Сковрцов одним із перших здійснив перехід від традиційного вольфіанства до кантіанства, а за часів ректорства Інокентія набув поширення «історичний напрямок» у викладанні богословських наук. В. Карпов був одним із кращих перекладачів праць Платона і тяжів до раціоналістичної філософської традиції. П. Авсенев першим на вітчизняному ґрунті заклав підвалини спекулятивної психології і при цьому тяжів до містики, а Міхневич вперше зміг перенести духовно-академічну традицію в світську освіту, зокрема в Ришельєвський ліцей, захоплювався романтизмом.

Ор. Новицький – автор першого російськомовного підручника з історії філософії, а С. Гогоцький першим в історії вітчизняної філософії здійснив спробу створити філософську енциклопедію та був найпопулярнішим прибічником і одночасно критиком Гегеля. П. Юркевич виявився єдиним філософом, хто після 10-річної заборони філософії в університетах зміг очолити філософську кафедру

Московського університету, а його філософія серця згодом послугувала витоком багатющої традиції російської релігійної філософії.

Судячи із залишеної київськими філософами спадщини, німецький контекст у XIX сторіччі домінував у ній. Хоча ще були польський, український, великодержавно-російський контексти. Всі вони перетиналися, «полемізували», і кожен прагнув домінувати.

Німецька філософська домінанта почала стверджуватися ще у Києво-Могилянській академії, тобто ще на початку другої половини XVIII сторіччя, коли схоластизований аристотелізм змінився картезіанством, а згодом і вольфіанством. У першій половині XIX сторіччя у стінах Київської духовної академії ще розквітав платонізм як справжня першопочаткова основа академічної думки. Платонічні уподобання знайшли свій прояв у творчості І. Скворцова, лекціях Інокентія, у роботі В. Карпова над підготовкою перекладу творів Платона. Але згодом платонічна тенденція академічного філософування зазнала потужного впливу нової німецької філософської домінанти. Ідеї Канта, Шелінга, Гегеля збурили розум та серце професорів і студентів, яких уже не могли задовольнити усталені посібники І. Вінклера та Ф. Баумайстера.

Вихідними та засадовими ідеями означеної школи були ідеї релігійного іdealізму, критика матеріалізму в усіх його різновидах (механістичному, вульгарному тощо), позитивізму, марксизму та атеїзму. Головними напрямками всередині київської релігійно-філософської школи XIX сторіччя можна назвати історико-філософський, логіко-гносеологічний, метафізичний, релігієзнавчий, релігійно-антропологічний, християнсько-етичний, умоглядно-психологічний, педагогічний. Звичайно, що ці напрямки були пов'язані з представниками цієї школи. Зокрема, праці всіх без винятку представників київської духовно-академічної філософії просякнуті історико-філософською та релігієзнавчою, християнсько-етичною та релігійно-антропологічною проблемами.

Аналіз здобутків «Київської філософської школи» є абсолютно необхідною умовою для надання філософської освіти українській молоді. Це необхідно здійснювати насамперед у курсах історії вітчизняної філософії та філософії української культури.

Щербаков Володимир,
*Національний юридичний нiверситет
імені Ярослава Мудрого,
господарсько-правовий факультет, 1 курс, група 2*

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДІАЛЕКТИКИ Г. ГЕГЕЛЯ (закони діалектики як основа становлення людини)

Г. Гегель є представником класичної німецької філософії, що стоїть на позиціях раціоналізму. Вчення Георга Гегеля є найвищим її

досягненням, оскільки він зміг увібрати в себе краще від своїх сучасників. Гегель називав свою філософію абсолютним ідеалізмом, в ній розкривав: 3 стани розвитку, 3 етапи розвитку науки (притаманно як раз раціоналізму), етапи розвитку цивілізації; 2 принципи і 3 закони діалектизму. Така чітка структурованість свідчить про те, що в той час філософи намагалися надати філософії якомога більше рис науковості, до речі однією з рис тогочасної філософії є прагнення перетворити останню на наукоподібну універсальну систему.

У нього було прагнення охопити весь природний і духовний світ одним поняттям, їм стала «абсолютна ідея», в якій розумне мислення є першоосновою буття.

Першим етапом саморозкриття «абсолютної ідеї» є логіка або мислення, воно існує поза простором і часом у вигляді понять і категорій. Чисті думки і ступені розвитку ідей самі по собі є змістовними і тому складають суть речей.

Наступним етапом саморозвитку є природа, яку Гегель називає «інобуттям абсолютної ідеї». Він вважає природу необхідним, але допоміжним засобом з метою виникнення людини і людського духу з природи.

Останньою і найвищою формою «абсолютної ідеї» є «Абсолютний Дух», під яким розуміється сукупна духовна діяльність людства протягом тисячоліть розвитку історії, на цьому етапі він творить людину, тут же відбувається синтез, так як дух втілюється не лише в людському дусі, свідомості, а й у різних формах взаємин людей.

Ці три ступеня розвитку – це «гомінідна тріада»: «я» ~ «не я» ~ «я» (людина); мислення ~ природа ~ духовна істота, тут мислення є тезою, природа є антитезою, а духовна істота – це синтез. У тріаді набула вираження така важлива риса руху понять, як взаємне заперечення і взаємне збагачення розумового змісту тези й антитези.

У певному протиріччі з системою Гегеля знаходиться його ж діалектичний метод пізнання, у вигляді 2 принципів і 3 законів і категорій, який передбачає розгляд усіх явищ і процесів у загальному взаємозв'язку, взаємозумовленості і розвитку, а його філософська система заперечує загальність розвитку.

Гегель відзначав свою діалектику як рушійну силу істинного пізнання, як принцип, що вносить в зміст науки внутрішній зв'язок і необхідність. Гегель підкреслював, що неможливо зрозуміти предмет, не усвідомивши всього попереднього шляху його розвитку, тобто в основі діалектики лежить становлення і розвиток протиріч, а сам він розумів її як теорію розвитку. Принципи, що існують в його діалектизмі, показують на чому засновані його закони, це: а) принцип зв'язку; б) принцип розвитку. Закони – це основа його методу пізнання: 1) єдності і боротьби протилежностей визначає джерело розвитку; 2) взаємного переходу

кількісних і якісних змін показує напрямок розвитку; 3) заперечення запереченням показує спадкоємність розвитку.

Для того, щоб краще розкрити сутність цих законів, або, по-іншому, теорію розвитку, для розгляду можна взяти процес становлення людини від народження до її зрілого віку. Адже саме у відносинах дитини з її батьками і розкривається цей метод.

Перший закон полягає у народженні і вихованні дитини, адже вона походить від своїх батьків – це єдність, а процес виховання – боротьба, адже не завжди дитина підкорюється і виконує всі настанови своїх батьків. Назвати батьків і дитину протилежностями ми звичайно не можемо, але кожна людина по-своєму різна і унікальна, а під час виховання це набуває свого найбільшого відображення, всі ці процеси і становлять джерело розвитку дитини.

Другий закон – це зміни, які відбуваються під час виховання, адже батьки намагаються вкласти в свою дитину найкраще, і саме під час виховання і відбуваються кількісні і якісні зміни, вони обумовлені поступовим становленням людини як особистості. Вона починає прислуховуватися до настанов своїх батьків, але знову ж таки не завжди, і так вона розвивається, самовдосконалюється. В свою чергу життя дитини поряд з батьками змінює і їх життя, настанови, світогляд, адже після народження дитини батьки стають зовсім іншими, дуже багато вбирають в себе і з дитини, роблять для себе висновки і аналіз. Це і показує напрямок розвитку за діалектикою Гегеля.

Третій і останній закон, один з етапів теорії розвитку, як їх сам називав Гегель, – це вік дитини, коли вона наближена до того, щоб вважатися зрілою, дорослою. На цьому етапі краще за все відображена одна з проблем всього людства – «проблема різниці поколінь», тут можуть відбуватися постійні суперечки між батьками і дитиною, адже світ змінюється кожного часу, а сучасний світ не може бути такого ж розуміння у батьків, як у дитини, дитина в свою чергу не завжди сприймає настанови з минулого від своїх батьків. Але через це батьки і діти удосконалюють один одного і через деякий час всі ті настанови батьків стануть для дитини своєрідною спадкоємністю, яку вона буде цінувати і поважати. Ось і розкривається закон «заперечення запереченням показує спадкоємність розвитку».

Гегель залишив велику філософську спадщину, а його закони, стани розвитку, метод популярні і до сьогодні, адже вони розкривають актуальні проблеми сьогодення і, гадаю, ніколи не вичерпають себе, хоч і сприймаються вони не всіма однозначно.

СУТНІСТЬ СВОБОДИ В ПРАЦІ І. КАНТА «КРИТИКА ЧИСТОГО РОЗУМУ»

Протириччя між свободою і природною необхідністю (законом причинності) є підставою розробки Кантом теорії пізнання, в рамках якої він досліджує сутність свободи. Теорія пізнання знайшла відображення в одній з його робіт, як «Критика чистого розуму», в якій важливе місце займає третя антиномія свободи.

Теза третьої космологічної антиномії говорить: *«В світі існують вільні причини»*. Філософ в основу поняття свободи закладає уявлення як про трансцендентальну ідею, яку він розглядає як поняття розуму. Це ідея спонтанності, те, що самостійно починає діяти без будь-якої попередньої причини.

Для дослідження трансцендентальної ідеї свободи Кант виділяє два світи: розумоосяжний і емпіричний.

За Кантом, людина як духовна істота володіє свідомістю і розумом. Саме розум надає людині «розумоосяжний» характер, який є «характером речі в собі». Розум не є явищем і не підпорядкований умовам чуттєвості і часовій послідовності. Кант зазначає, що «розум, присутній у всіх вчинках людини за всіх часів та обставин й залишається незмінним, але сам він не перебуває в часі й не опиняється в новому стані, у якому не був раніше». Він являє собою постійну, не обумовлену умову будь-якої вільної дії людини.

Він може породжувати такі умови послідовного емпіричного ряду подій, які самі емпірично не обумовлені, що є доказом вільного характеру такого роду причинності, так як свобода і є не що інше, як «спроможність спонтанно започатковувати ряд подій».

Антитеза третьої космологічної антиномії говорить: *«Немає ніякої свободи, все відбувається в світі тільки за законами природи»*. Природний закон, за яким усе, що відбувається, має ту чи іншу причину, і, таким чином, усі події в тому чи іншому природному порядку є емпірично визначеними.

Людина є одне з явищ чуттєвого світу. В емпіричному світі людина діє, як «річ», як природне, фізичне тіло. Всі вчинки людини в явищі визначені з її емпіричного характеру відповідно до природного порядку. Отже, з погляду цього емпіричного характеру немає ніякої свободи.

Кант зазначає, що «Серед умов, що визначають людину відповідно до цього характеру, немає жодної, котра б не містилася в ряду природних дій і не корилася б їхньому законіві, за яким не трапляється

жодної емпірично безумовної причинності того, що відбувається в часі». З цього випливає, що жоден даний вчинок не може початися цілковито сам від себе.

Отже, в емпіричному світі, якщо будь-яке явище обумовлене передуманням як своєю причиною, то у світі свободи розумна істота може "починати ряд", виходячи з поняття розуму, який зовсім не є детермінованим природною необхідністю.

У своїй праці Кант показав, що свобода може відноситися до цілком іншого виду умов, аніж природна необхідність, і тому закон другої не впливає на першу, отже, обидві вони можуть існувати незалежно одна від одної і не перешкоджаючи одна одній. Третя космологічна антиномія свободи ґрунтується на самій лише видимості, а природа принаймні не суперечить причинності від свободи.

Юхименко Дар'я,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
міжнародно-правовий факультет, 1 курс, 1 група*

ІДЕЇ ТА ПОГЛЯДИ СУЧАСНОГО ФРАНЦУЗЬКОГО ФІЛОСОФА АЛЕНА БАДЬЮ

Говорячи про становлення та розвиток сучасної французької філософії характерним є те, що вона формується на основі впливів та досягнень видатних мислителів минулих століть, що безпосередньо простежується в поглядах та ідеях такого французького філософа, як Ален Бадью.

Ален Бадью народився 17 січня 1937 року в м. Рабат, Марокко, однак через те, що його батька Раймона призначили на посаду мера, родина була змушена переїхати до м. Тулуза, Франція, де він уже в подальшому отримав освіту. Під час навчання в Сорбонні йому випала можливість познайомитися з видатним математиком і майбутнім художником Морісом Матьє, завдяки впливу якого в нього вже тоді проявився інтерес до математики й політики.

Центральне місце в його філософії займає онтологія, заснована на чистій математиці – зокрема, на теорії множин і категорій, що може свідчити про певну схожість сучасної французької філософії з німецьким ідеалізмом й творами античності. Вона складається з низки заперечень, а також з того, що автор називає умовами: мистецтва, політики, науки і любові. Як пише Бадью у творі «Буття та події» (2005), філософія – це те, що «циркулює між онтологією (математикою), сучасними теоріями суб'єкта і її власною історією». Подібно Гегелю в його феноменології духу, він ставить за мету вирішити постійні труднощі в філософії, відкриваючи нові горизонти думки. Поступово він приходять до висновку, що немає прямого доступу до буття як чистої множинності,

оскільки все зсередини ситуації здається єдиним й усе це є ситуацією. Розглядаючи співвідношення онтології та філософії, можна сказати, що філософія приймає положення про умови і перевіряє їх, так би мовити, по відношенню до онтології, а потім робить з них ту категорію, яка буде слугувати їх мірою – Істиною, а думки про умови, які проходять через категорію Істини можуть бути оголошені істинами.

Творчість А. Бадью можна розділити на дві частини. Основна частина – його роботи з філософії у власному розумінні цього слова, з яких найбільш відома фундаментальна книга «Буття та події». Більш легкими шляхами в бадьюзіанську філософію є збірник «Умови» з критичною передмовою Франсуа Валя і три пов'язаних роботи – «Короткий трактат з метаполітики», «Мале керівництво з інестетики», «Короткий трактат із транзитornoї онтології».

Крім того, Бадью є не тільки активним політичним борцем, але й борцем в галузі філософії, це стає зрозумілим з більшості його недавніх робіт: «Етика», серія «Обставини», в якій він досліджує ставлення антисемітів до євреїв, яка говорить про тероризм і про французькі вибори 2002 року, і нещодавні «Століття» і, нарешті, як продовження «Буття та події» – «Логіка світу». Як один з кращих істориків ідей, він вміє звести суть епохи до кількох тез або понять. Бадью також переконаний, що філософія повинна говорити про свій час, і, як і більшість континентальних філософів цього покоління він бореться з ідеєю, згідно з якою філософськими проблемами є вічні питання, які всюди і завжди розроблялися подібним чином.

Нарешті, він один з не багатьох, як правовірний прихильник, продовжує підтримувати і захищати такі тези, як: відмова від гуманізму і від твердження, що людина є найвищою цінністю, відмова від парламентської демократії. У цьому сенсі він є вагомою фігурою французького інтелектуального життя, це підтверджує відносний успіх його останньої книги «Століття». Після смерті Дерріда він незаперечно є найбільш відомим за кордоном французьким філософом (особливо в Латинській Америці, де інтерес до нього, безсумнівно, вписується в загальну моду на французьку філософію), зокрема, тому, що він продовжує сартрівську традицію, для якої філософія і політична ангажованість нероздільні.

ПРОБЛЕМА СВОБОДИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ФІЛОСОФСЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ

Протягом всієї історії людства актуальною залишалась і залишається проблема свободи. Постійно цей феномен зазнавав змін. Важливо розглянути проблему свободи кризь призму філософської рефлексії.

О. Щадило у роботі «Філософсько-правове розуміння свободи людини» зображує історичні етапи розвитку феномену свободи. Він наголошує, що в античні часи люди поділялися на вільних та рабів. В Середньовіччя відбувалося приглушення свободи з боку церкви. Лише з того часу, як відбулася Велика французька революція свобода почала зазнавати радикальних змін та розвитку в суспільстві та в думках окремої людини. Людство зрозуміло, що свобода по праву належить кожному індивіду. Вона не має ніким обмежуватися.

Т. Крамар у своїй праці «Свобода як контамінація вибору та необхідності» зазначає, що людина є носієм двох протилежних начал: впливу зовнішніх умов та активності особистісних факторів. Вони впливають на становлення та на реалізацію свободи. Також дослідник наголошує на тому, що становище свободи залежить від внутрішнього вибору суб'єкта, що безпосередньо створює умови для її реалізації.

Стаття І. Савицької «Постановка проблеми свободи у християнській філософії епохи Середньовіччя» дає нам змогу дослідити переконання видатних теологів - деякі з них вважають, що свобода, перш за все, йде від Бога. Але постає питання: «Чи можна за всі злочинні та аморальні дії зробити відповідальним Всевишнього, який надав цю свободу?» За Фомою Аквінським, люди є незалежними у своїх діяннях, що кладе їм на плечі тягар відповідальності за всі злодіяння, які вони вчиняють. При цьому залишається ідея блаженності та всемогутності Бога.

Також слід розуміти, що є різновиди свободи. Так Л. Ярмол у своєму дослідженні «Поняття, значення свободи та її взаємозв'язок з правом» виділяє наступні види свободи: фізична свобода, інтелектуальна свобода, внутрішня свобода та політична свобода. Найбільш доречно, на нашу думку, буде виокремити саме політичну свободу, адже вона означає, що народ має право вибирати уряд, брати участь у законотворенні та контролювати виконавчу владу. На думку вченої, не меншим важливим є те, що право є єдиним способом, який може формально закріпити свободу.

С. Смілик у своїй статті «Проблема свободи та відповідальності у філософії екзистенціалізму» акцентує увагу на тому, що, за М. Бердяєвим,

свобода йде зсередини людини, з її внутрішнього начала, а не ззовні. Людина є вільною у своїх діяннях, але для того, щоб ця свобода не перетворилася на свавілля та анархію, слід нести відповідальність за вчинене. Вчений наголошує на тому, що свободою треба вміти користуватися.

Отже, дослідивши проблему свободи крізь призму філософської рефлексії, слід зазначити, що вона завжди цікавила й, напевно, буде цікавити людство далі. Питання свободи є надзвичайно актуальним і необхідним для дослідження.

Якимцова Александра,
*Национальный юридический университет
имени Ярослава Мудрого,
ИПУЮ, 1 курс, 12 группа*

ПАМ'ЯТЬ КАК РЕФЛЕКСИЯ ПРОШЛОГО

Нечасто люди размышляют над тем, что есть «мы» в повседневной жизни. Что связывает и делает единым сознание ребенка, подростка, взрослого? С помощью чего формируется ощущение себя в нашем самосознании?

Подвластны памяти мы бываем довольно часто, например вспоминая эпизоды прежней жизни. Это набирает характер параллелизма бытия-сейчас и бытия-в-прошлом. И экстраординарность данного явления есть метафизическое условие, которое делает возможным существование наших «я» в самосознании.

С помощью памяти создается, поддерживается и удерживается последовательность духовных ценностей, которая нас и формирует. Подразумевается комплекс значимых конкретных эмоций, волевых проявлений, мыслительных модификаций, общих интуиций. Это могут быть моменты любви и ненависти, страха и чувства торжества. Они создают амальгаму нашего «я». Мы знаем, что мы есть – потому что помним это. Помним и интуитивно знаем, как поступим в схожей ситуации в будущем.

Память порождает возможность рефлексии – отстранение от настоящего, ради размышлений о своем состоянии и обращения внимания на самого себя. Для самоанализа мы должны вернуться во времени – хотя бы на секунду ранее, дабы оценить и проанализировать наши действия, мысли, чувства.

Воспоминания бывают машинальные, ситуативно-ассоциативные и по некоторым поводам. Но большинство из них являют собой общий невнятный смысловой поток нашего постоянно модернизирующего ощущения своего существования в реальном мире. Перед нами возникает необъятный объем воспоминаний или «вещь-в-себе», которая дается эпизодами и никогда не проявляется «для-нас» полностью.

«Воспоминание – поиск самости» представляет собой четкую и выработавшуюся модификацию общего потока памяти и характеризуется актуализацией, константностью и целесообразностью. Цель состоит в экспликации, фиксации и полагании некоего своего инварианта в личностной временной длительности, замыкаемой нынешним состоянием самосознания.

Данное рефлекслирующее воспоминание, озадаченное стремлением к само объективации в форме необходимости, принимает статус «метафизического». Оно затребовано на создание и последующее установление безусловности и уникальности – таковой субъективности. Также, как и любая из «метафизических» потребностей человека, она принадлежит к области воображения и потому созидательна для сознания.

Вернемся к «воспоминанию – поиску самости». Оно состоит из совокупности мыслительных процессов: целесообразной выборки, рафинирования и элементов рационализации. Целесообразная выборка – это сознательный поиск тех серий воспоминаний, которые наилучше характеризуют те или иные стороны нашего отношения к чему-либо. Эти серии демонстрируются быстро и спонтанно – во множестве тотчас же появляющихся ассоциаций, иницилируемых маркерами – оценками. Рафинирование же – это очищение основы или линии жизненного поведения индивидуальности от всего несущественного и малозначительного для цели самоанализа. С рафинированием граничат и некоторые приемы рационализации: упорядочивание и организация очищенного материала выборочного воспроизведения с использованием идеального инструментария – категорий, нравственных критериев, нормативных образцов.

Следовательно, человек, постоянно возвращаясь к воспоминаниям, непрерывно ведет оценку своих поступков, мыслей, чувств, сопоставляя их с уже закрепленными маркерами в памяти и по итогу выводя понимание своего состояния и своей личности на подсознательном и сознательном уровнях.

Яшарова Дарья,
*Национальный юридический университет
имени Ярослава Мудрого,
ИПУЮ, 1 курс, 7 группа*

АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЙ КРИЗИС КАК ОТРАЖЕНИЕ ПРОБЛЕМ СОВРЕМЕННОСТИ

На рубеже XX – XXI веков человечество переживает новый этап своего развития в условиях становления информационно-техногенной цивилизации. Достижения научно-технического прогресса открывают перед людьми фантастические, но опасные возможности для реализации своего научного и творческого потенциала. Однако чем больше человек усиливает свои возможности при помощи науки, тем более уязвимым он становится. Как утверждает А. И. Креминский: «Современный мир пребывает в ожидании техно-экологического апокалипсиса и тревожной

растерянности в отношении своего ближайшего будущего». Чернобыль стал для человечества страшным уроком того, сколь колоссальными и разрушительными могут быть последствия технологий, созданными людьми. Почти вся вторая половина XX столетия прошла под прямой угрозой тотального вымирания всего живого. И следует отметить, что главной причиной всех происходящих кризисов и техногенных катастроф является сам человек.

Проблема современного антропологического кризиса представляет собой, помимо угрозы выживаемости человеческого вида, проблематичность бытия человека, непредсказуемость и не гарантированность его судьбы, а вследствие этого – деформацию личности и утрату нравственных ориентиров. Постепенно в современном обществе наблюдается высокий уровень агрессии – терроризм, массовые беспорядки, погромы, избиения людей, которые намеренно записываются на видео и выкладываются в социальные сети. Во всем этом проявляется абсолютная моральная деградация нашего общества. Происходит деформация социальных качеств, вызванная антигуманным характером человеческих отношений. Это объясняется тем, что человек из существа социального превращается в антисоциальное – индивида, который полностью замыкается в своем микросоциуме. Как следствие человек становится максимально прагматичным, достижение личных целей связывается с нанесением вреда окружающим. Как пишет Ю. Е. Марков: «Став максимально рациональным, человек последовательно стремится к поставленной цели и рассчитывает сравнительные издержки того или иного выбора средств ее достижения, что ведет к тому, что гуманизм, любовь к ближнему становятся нерациональными и заменяются любовью к самому себе». Достигается вершина эгоизма – эгоцентризм. Человек заботится исключительно о себе, все, что его интересует – это еда, одежда, развлечения, желание быстро и без особых усилий добыть денег, погоня за престижем, славой. И его не волнует, что происходит рядом с ним в обществе, в его стране, в мире. Общество становится потребителями, не желающим ничего отдавать взамен. «Неограниченный прогресс потребления материальных благ ведет людей, в конце концов, к «потреблению» самих себя, поскольку односторонний культ материально-потребительских ценностей извращает духовную природу человека и её человеческие качества». А именно духовность выступает способом самоусовершенствования личности, поиска своего правильного пути.

Подводя итог, целесообразно отметить, что отражением многих проблем современности является антропологический кризис, который оказался разрушительным не только для окружающей среды, но и для внутреннего мира человека, потерявшего общечеловеческие ценности. Прогресс не отвратим, однако не стоит позволять ему оказывать негативное влияние на мир. Необходимо научиться жить так, чтобы не вредить ни самому себе, ни природе. Стараться каждый этап прогресса

выверять мерой гуманного и духовного человека. И не забывать, как сказал Н. Кузанский, что человек не хочет быть ничем, кроме человека.

Vovchanskyi Ivan,
*Yaroslav Mudryi National
Law University,
PTIBJU, course 1, group 4*

DIALECTIC OF ACTION, PRINCIPLE AND MASTERY IN THE PHILOSOPHY OF POLITIC FREEDOM OF ANNA ARENDT

Arendt assumes that freedom which can take a place in the sphere of politics does not the phenomenon of will. We meet here not with “*liberum arbitrium*”, freedom of choosing, reasoning and choosing between two given things – good one and bad one, and whose decision ordained by motive, argument, which must be said before the start of this operation.

This is the freedom, calling into being something, has been never existing before, hasn't been given previously, hasn't even been the object of knowledge or imagination, and what therefore, strictly speaking, couldn't be known. Arendt stresses: to be free, the action must be free, on the one hand, from motive, but on the other hand from intended goal like predictable result. It doesn't mean, that motives and goals are not significant factors in each single act, but these once – are determinative factors, and the action as free as it can step over them.

Action, to the extent that it is determined, known by future goal, the desirability of which intelligence gets before the will will want it, but because only the will can give the order to action, then mind calls will – rephrases Arendt characteristic description of this process by Duns Scott. The purposes of action are different and depend on volatile circumstances; awareness of purpose is not the subject of freedom, but it is the subject of right or wrong judgment. Will, like special and separate human's ability, follows the verdict of mind, i.e. knowledge of right goal, and then tells to make accepted decision. Authority to order, to dictate the actions, it is not the feature of freedom, but it is the question of force or weakness.

Action to that extent is free, isn't under leadership of intelligence or under the dictatorship of will but it needs in both of them for achievement any practical purpose but it happens from something entirely different, what (following the famous review of form of government by Montesquieu) Arendt call it – principle. Principles manage not inside, like motives do it, but inspire the action from outside, and they are too general to prescribe specific goals, although, as soon as the action began, each specific goal can be judged in the light of its principle.

Unlike the decision of intelligence, preceding the action, and unlike the order of will initiating it, inspirational principle completely presents itself only in the most performing action; besides, when judgments lose their validity, but

the force of ordering will dwindle during the action, which they together do, inspirational principle will not lose neither its validity nor its force. Unlike the purpose of action, its principle can repeat over and over, this principle is inexhaustible, and unlike the action's motive, validity of this principle is universal, it doesn't attached neither to a particular person, nor to a particular group.

However principles are found only through the action they are revealed in the world, only as long as the action lasts and no longer. These principles are honor and glory, love for equality, which Montesquieu called virtue or difference, or superiority – Greek «ἀεὶ ἀριστεῦειν» («always persist to make all the best and be the best»), but also fear, mistrust or hate. Freedom or its opposite occurs any time in the world when these principles become actual; the phenomenon of freedom (like a manifestation of principles) coincides with the execution of the action. Unlike owning the gift of freedom people are free when they are in action, but neither before nor after action. To act and be free – are the same things.

Freedom rooted in action, the most successfully can be illustrated by Machiavellian concept «virtù», –the mastery with which human responds to favourable opportunities, which the world opens him, presented before him as fortuna. The sense of «virtù» best conveyed by the word "virtuosity"; this is mastery inherent to the performers of game arts (and distinguishing them from creative arts, where the creator produces something tangible).

In this case the completeness of creation concluded in the performing act, but not in final product, whose existence continues outside of the activities that generated it and becomes independent of it. According to the opinion of Arendt, link with Machiavellian «virtù» with «virtuosos» reminds about that fact (but Machiavelli didn't know probably about it), that the Greeks in order to distinguish political activity from other kinds of activities, always used metaphors like playing the flute, dancing, healing and sailing, i.e. conducted analogies with those arts in which the virtuosity of performance plays a crucial role.

Since any actions contain an element of virtuosity, and virtuosity means high skill, which we recognize in the performing arts, it is clear why politics is often called art. This, emphasizes Arendt, is not a definition, but a metaphor, and the metaphor is certainly false, only worth to fall into a common mistake and begin to view the state or government as a work of art, as a kind of collective masterpiece. From the point of view of creative arts, which generate something tangible and universal, human thought strives to such an extent that it generates something capable of independent existence, and believes that the politics is opposite to art and emphasizes – this does not mean that politics is a science.

SOCIAL FEAR AS A HUMAN ONTOLOGICAL CHARACTERISTIC

Fear serves the survival of a person; through fear, a person learns to avoid dangers and prevent them. This function of fear, to a greater or lesser extent, was noted by many philosophers who addressed the question of the essence and properties of fear. Social fear is defined as the fear of social situations, the fear arising under the influence of social dangers, as a collective fear that spreads among a large number of people. Since fear belongs to the sphere of human existence, it is advisable to consider this phenomenon from anthropological and existential positions, i.e. as a phenomenon arising from the conditions of human existence.

The presence of self-consciousness, mind and imagination, allowing a person to create, build and try to predict the future, according to E. Fromm, destroys the “harmony” characteristic of animal existence. Therefore, E. Fromm called man “anomaly”, “freak of the Universe”.

Creativity, the creation of culture compensates for the human biological failure. And in the cultural art, which is absent in animals, there is another unique feature of man that distinguishes him from animals. However, this very opportunity to create, the ability to create a culture, create as a distinctive feature of a person turns into fear for the unknown before him. On the one hand, the need to overcome “biological unspecialized”, to find acceptable forms of interaction with it push people to creativity, on the other hand, every creation is something new, and therefore inevitably frightening with its novelty. Therefore, the work itself often causes fear and anxiety in the inhabitants, because it threatens the usual course of life. It is no coincidence that, apparently, creativity is considered as a kind of deviant behavior, from which society seeks to protect itself with norms and sanctions, which give confidence in the smooth functioning of everyday interaction.

This allows us to agree with existentialism, which asserted that man is an abandoned being, thrown, as E. Fromm put it, into an “uncertain, unclear, open” situation, depriving him of confidence about the future and leaving him confidence only about the past.

It is probabilistic prediction, characteristic of human consciousness, that is the basis of activity, in contrast to reactivity, characteristic of lower forms of life and reflection of reality. However, a fair question naturally arises about the quality of the predictions that human consciousness is capable of making. In this regard, in philosophy, one can meet two opposing points of view, respectively, optimistically and pessimistically oriented.

One aspect of human existence shows the ontological inevitability of fear in a person. This is the incompleteness of man as a being open to becoming, first of all spiritual. In this sense, the interpretation of the existentialism of a person as a project is appropriate and productive, because it shows that a person is always a future-oriented being, which is not always, however, he is aware and subject to. Exactly anxiety arises on this way of becoming a person as a person, searching for the meaning of life, his place in the world, forcing a person to think about his own being. Moreover, fear in this case can be considered as a sign of the spiritual health of a person who is in a state of search, awaiting the realization of his plans for the future. At the same time, what is important, even the fear of death, arising as a result of awareness of one's own finiteness, in modern society is not only the subject of intimate experiences and reflection, but also the subject of social activity — medical care for patients experiencing existential fear.

This aspect of human existence is directly related to the concept of personality, in which the process of formation is expressed, including the formation of the subject of social action and interaction, which implements socially typical features within the framework of the system of social relations. From the point of view of the activity approach in psychology, the “core of personality” is formed as a hierarchy of motives reflecting the hierarchy of activities. A change in the hierarchy of motives is also correlated with a change in the types of activities, which is not least related to the choice. And where there is a choice, as J.P. Sartre, fear and anxiety arise. Thus, awareness of oneself and one's activity and motives of activity, that is, the birth of self-consciousness is a sign of the formation of a person's personality. This in turn implies an awareness of the needs and threats to them and the motives, which creates internal psychological prerequisites for the emergence of fear, fear for the destruction of the existing hierarchy of personal meanings.

The considered aspects of human existence, the situation in which a person is put, suggest that social fear associated with threats of a social origin is an integral and inevitable component of a person as a social subject. Despite the fact that a person seeks to form a predictable social environment through social norms, rules of behavior, public institutions, etc., he remains open to the existential constants of his situation (“the human situation”), which creates prerequisites not only for his development but also for the continuous experience of social fear.

THE PROBLEM OF CONSCIOUSNESS IN THE THEORY OF THE DAVID CHALMERS

In the book «The Conscious Mind», Chalmers thus defines an ideal theory of consciousness: «Ideally, we would like the theory of consciousness to indicate the conditions under which physical processes generate consciousness, and she had to specify what kind of experience turns out to be related to him». In other words, such an ideal theory should have been the answer to the difficult question of consciousness: how and why does the brain generate consciousness?

Such a theory deals with naturalistic dualism, which, according to D. Chalmers, opens up the opportunity to construct a naturalistic theory of consciousness. This dualism, he convinces, is fully compatible with the scientific point of view, with the results of modern science, as the scientific picture of the world does not reject, but only expands. This extension is that besides the basic, physical properties of nature, she is attributed to some nonphysical, but fundamental for her, mental properties. In the section «Is it possible to explain consciousness reductive» the author writes: «In order to demonstrate the absence of reductive explanation, we must show that consciousness is not something logically supercontinece physical». The most obvious (though not the only) way of studying the logical supercontinece of consciousness Chalmers sees in considering the logical possibility of a zombie: someone or something physically identical to me or any other conscious being, but completely devoid of conscious experience. At the global level, we can consider the logical possibility of a zombie world - the world that is physically identical to ours, but with complete absence of conscious experience. In such a world, all will be zombies.

One of the most interesting moments in Chalmers's book is the justification of the duality of consciousness carried out on the example of «the philosophy of zombie». In connection with discussions about artificial intelligence, the author tried to understand, Is it possible to reduce the concept of «man» to a set of physical functions and processes, or we are more than a set of reactions and tissues. In order to answer the question, D. Chalmers used the term «philosophical zombies». «Philosophical zombies - the creatures that represent it in imaginary experiments, the behavior of which is no different from the behavior of people from the outside. Zombies are no worse than the latter are guided in space and time, drive cars and dine in restaurants, talk about any topics, including philosophical ones». The image of «zombie» allows you to start a discussion about the nature of human consciousness.

In general, Chalmers is convinced: «the very fact that one can imagine a being with the same brain as the normal person, in which there are processes that are usually associated with consciousness, but there is no consciousness itself, serves as a sufficient basis for the expression of the thesis that consciousness is a special phenomenon and can be «torn off» from physical properties» In this context, the notion of «philosophical zombies» is used to critique physicalism. Proponents of physicalism adhere to the position according to which the attribute of reason, in reality, must be attributed to the brain and its activity. Proponents of the opposite position believe that the concept of «philosophical zombies» does not contain internal contradictions. For example, the American researcher D. Dennett states that "these people do not appear to be essentially different from «zombies», and that consciousness does not exist as something different from the brain, and believes that people are, in fact, «zombies». D. Chalmers advocates the thesis that the phenomenal consciousness is ontologically independent of the physiological processes occurring in the brain. Chalmers reinforces this position by the following arguments: the logical possibility of the existence of a zombie and the argument of the inverted spectrum, the argument of epistemological asymmetry, the argument of knowledge and the argument for the absence of analysis. It seems that Chalmers's proposed expansion of the scientific picture of the world is intended to resolve the contradiction in preserving the old scientific paradigm for the physical part of the world, combining it with a phenomenon of consciousness that does not fit into this paradigm.

Kovalenko Valeria,

*Yaroslav Mudryi National Law University,
PTIBJU, course 1, group 8*

ABOUT SOME SPECIFIC DEVILS OF RELIGIOUS CONSCIOUSNESS

Religious consciousness exists, functions and is reproduced by means of religion language. Religion language is a sign system, the elements of which have religious values and senses. The content of belief causes a symbolical aspect of religious consciousness. Symbol represents contents, values, direct content of one's carrier distinct from. Symbolical properties could be possessed by material subject, action, voice text, some image of consciousness. The things, action locating and making out of consciousness, acquire specified properties just in the ratio with consciousness. Symbol assumes performing by the acts consciousness objectifying conceivable content, directivity to subject prescribed as objective (substance, property, communication), designation of this subject.

In religious systems subjects, actions, words, texts are given by religious values and senses. The carriers of these values and senses represent equivalents - deputies of symbolized, form a religious-symbolical Wednesday of formation and functioning of the appropriate consciousness, enter to rite.

Symbol attributes to “something” (“something such is present”), to “secret”, but does not open her, and rather, hides. Therefore possession by the symbol sense is appropriated by devoted persons or groups; for uninitiated sense is hidden, in particular, finds in it expression connection in religious systems exotericism with esotericism. Symbol comprehension is reached in cataleptis (seizing, taking possession).

Any religious system has its own set of symbols which beyond this system such are not. Religious symbols plenty, the most common they are those which represents the appropriate religion. Hierarchical system of symbols develops; she is formed: the main symbol of given religion, the symbol of the direction, faith, symbol is regional-religious-ethical, the symbol of religious community, the symbols of the character, events, transformations and so forth. The most common are the main symbols of one or another religion. In the Buddhism it is display of Buddha sitting in “lotus pose”, and the Wheel of the doctrine with eight by the spokes meaning Precious Octal Way leading to release from sufferings. The symbol of the Christianity, Cross, means martyrdom death of Son of Divine Jesus Christ granting redemption sins sort of human, victory above death, salvation. In the Islam the main symbol, Half moon, testifies belief hardness (Iman), strict observance of rites (Ibada), strength and force of the community (Umma).

To religious consciousness allegoricalness is inherent. Allegory represents allegory, conventional form of the statement, conventional expression of abstract concepts in evident images which mean something distinct from of literal value. Allegory frequently acts as the set of connected images united to plot; she is didactic and teaching. With her aid through some image or their combination is allegoric transmitted the content of ontologic, gnosiological, moral and other concepts developed in given religious system. On ordinary level allegory is organised spontaneously, and in doctrinal conceptions special receptions of allegorical interpretation are developed. For example, in Christian theology allegorical account is characteristic for exegesis, which gives the appropriate interpretation of bible texts: beside literal text sense the system of other senses relies.

To religious consciousness strong emotional saturation value is peculiar. Important component of this consciousness are religious feelings. Religious feelings are believers' emotional attitude to hypostasis substances admitted to objective, attributed properties and communications, to sacralized things, persons, places, actions, together and to self himself, as well as to religious interpretative separate phenomena in the world and to the world as a whole. Not any experiences can be considered religious, but just those which soldered with religious representations, ideas, narrations and by virtue of it acquired the appropriate directivity, sense and value. Arising, religious feelings become need object - gravitation to their experience, religious-emotionally saturation.

With religious representations they can incorporate and to receive the appropriate directivity, value and sense the most different emotions of the person - fear, love, admiration, awe, gladness, hope, expectation, sthenic and asthenic, altruistic and selfish, practical and gnostic, moral and aesthetic. As a result of such connection "God's fear", "love to God", "feeling of sinfulness, humility, humility", "gladness divine communion", "affection", "compassion to near", "awe before beauty and harmony of created nature", "expectation of the miracle", "hope to afterworld requital" is suffered etc.

Melnyk Maria,
*Yaroslav Mudryi National Law University,
PTIBJU, course 1, group 2*

TOLERANCE: THE EXPERIENCE OF THE PAST AND MODERN CONTEXT

In modern conditions, it is necessary to form such principles that would avoid clashes in intercultural dialogue. The interest of philosophy to the problems of tolerance arose long ago. Already the philosophers of antiquity recognized the role of tolerance in the effective interaction: Socrates, Plato "patience" is associated with the intellectual asceticism and determine as a prerequisite for spiritual and social cohesion of people. Aristotle, in the interpretation of the basic goodness of people as "mean", "tolerance" aware of the possibility of an equivalent of the existence of things and people.

Philosophy of the middle Ages tend to look for in tolerance the way to overcome religious bigotry, misunderstanding and hatred towards dissenters. In Europe, the interest of philosophers (S. Castellion, P. Bale, Voltaire, J. Locke et al.) to the problems of tolerance increases in the era of religious wars. The understanding of tolerance in this period is reduced to a compromise, which Catholics and Protestants had to agree to. If in XV century. it was used in the sense of "endurance", "ability to endure pain", in the XVI century added values: "permission", "restraint", "restraint".

The evolution of social consciousness contributed to the rethinking of the concept of tolerance, expanding the importance of this category, giving it a global significance.

A comparison of the definitions of tolerance in different languages leads to the following conclusion. In European languages, including Ukrainian, tolerance is understood as tolerance to other people's opinions, respect for other people's beliefs. It is important to note that tolerance is not perceived as indifference or ignoring another person or opinion - it is an assumption based on tolerance. In addition, tolerance means an interest in differences, that is, an active, constructive attitude. An important semantic nuance of the concept of "tolerance" is stability, strength. Tolerance of other people's opinion means the position of the strong. On the contrary, intolerance, xenophobia is a sign of weakness.

Within the Western philosophical tradition as a whole, the semantic emphasis of the category of tolerance is on the idea of a measure, a border to which one can tolerate another. Thus, tolerance is a rather complex concept in its content. In contrast to the everyday use of the term tolerance as tolerance, in the scientific literature as a whole its diversity is noted.

It seems that tolerance is a doctrinal phenomenon in modern philosophy. It is not so important which phenomenon becomes the object of evaluation of tolerant (or intolerant) consciousness. The perception of interaction as an equal dialogue is an indispensable condition of tolerant consciousness.

The objective process of globalization offers new opportunities for universal development. The revolution in the field of Informatics and telecommunications will make it possible to use the advantages of the international division of labour, production cooperation and more efficient use of resources more fully than ever. Great hopes are generated by the strengthening of the interconnection and interdependence of States, Nations, peoples, regions and continents, which opens up objective prerequisites for strengthening international cooperation and joint search for answers to the main problems.

At the same time, as the pace of globalization has accelerated, some of the negative effects of this process have become more pronounced. The main problems of modern society are intolerance, aggression, xenophobia. Uneven economic development, diversity of religions, cultures, ethnic groups becomes a source of manifestation of intolerance.

It should be noted that among the conditions affecting tolerance, an important factor is the type of culture. There are two antagonistic types of culture: aggressive-intolerant and tolerant. At the same time, there is a certain adaptability. One of the decisive factors of mobility is the degree of social satisfaction. Its high level significantly contributes to the rooting of tolerance, low – pushes it to the peripheral positions of public life.

The events of recent years have convincingly shown that globalization and the associated post-industrial changes, at least in the forms in which they are now being implemented, do not provide solutions to social problems and, consequently, do not stimulate the growth of a culture of tolerance in developed or developing countries or in the world community. The fact is that relations between people, social groups and national-state communities are not becoming more just. This is the main reason for the growth of social exclusion and hostility, which prevents the spread of social tolerance.

TRANSHUMANISM IN THE SPACE OF IDEOLOGICAL OPPOSITIONS

The concept of transhumanism involves solving most of the social and anthropological problems of our time by expanding the mental and physical capabilities of man and extending his life to immortality through the introduction of scientific and technological progress. The transhumanist movement does not have a clear ideology and a single structure. Various scientists, philosophers and public figures who share this concept have their own vision of ways to achieve human immortality. As a first step, in particular, they popularized the idea of cryonics, that is, freezing the human body or brain immediately after death with the aim of its subsequent resurrection in the future. Also transhumanists are exploring expansion of the capabilities of the human brain through nootropics, and neural interfaces. In recent years, significant progress has been made in the field of prosthetics of limbs and individual organs. The ultimate goal of this direction is to create a "prosthesis of the whole body" as one of the options for the final solution of the issue of human mortality.

Unlike other postmodern concepts, including metamodernism, transhumanism is focused not so much on understanding the problems of our time, but on solving practical problems. It does not interpret the confrontation between modern and postmodern, does not postulate the need to overcome the last one. Moreover, unlike other concepts, transhumanism as a whole is not focused on reflection on basic social and philosophical problems, taking them beyond its interest and a priori perceiving them as automatically solved after the achievement of the main goal – the exit of man to a new stage of evolution.

Its philosophy boils down to the idealization of scientific and technological progress and the idea of man as an intermediate link in the endless evolution of the material world. Intelligence and creativity allow people to take control and speed up the process. This aspect makes transhumanists an object of criticism from adherents of religious and other conservative positions.

The prospects for the full or partial realization of the goals of transhumanism are very problematic. Nevertheless, the projects implemented according to his ideas, can significantly affect all aspects of social and cultural life of a person, even in the case of partial success.

In particular, the development of the neurointerface will radically change the communicative environment. The introduction of various technologies of "improvement" of a person carries the potential for the emergence of new categories of social inequality and in a special way problematizes the anthropological aspect. The potential for a significant

extension of life and physical immortality, which at the moment has no practical implementation, but is not perceived as a priori incredible, radically change human society. Consequently, this will lead to new problematic questions, is available only futurological and socio-philosophical reflection.

Despite the equivocation of transhumanism in its absolutist formulations, the full or partial realization of this concept opens up new prospects for humanity. The danger of a traditionalist revenge makes a careful study of all the alternative positive strategies for coping with post-modernism, and transhumanism.

Provencher Guillaume,

Université Laval (Québec

–Canada),

Université du Sud Toulon-

Var (France)

DRT- Lecture-cours in Philosophy of law

JURISTENBALL

The jurist is, by definition, a person who has a great deal of juridic knowledge and who, by extension, has made of the Law the object of his profession. The jurist comes in several models. First of all, by far the most well-known ones are those who are said to practice law; the lawyers, the judges, the notaries, but also the legislators and other creators of laws. These are the *practitioners*. They are at the center of all legal actions. Anchored in the judiciary or in the legislature, it is their concrete practice, their acting, which contributes to the making of law (Latour, 2002). Then there are the other jurists, those who have chosen to stay above the fray. Spectators certainly, but nevertheless active, they allow themselves to be caught playing by analyzing, commenting or proposing alternative ideas and new interpretations. Specialists of hypothetical possibilities and opportunities, experts in woulda-coulda-shoulda, these monday-morning quarterbacks are the *philosophers of law* and for the majority, they are professors and researchers-in-law, nomographers or *Legum Doctor* candidates (LL.D.).

The juridical world is divided into two large permeable and compatible universes with practitioners, on the one hand, and philosophers of law on the other. If the practitioners dive eagerly and repeatedly into the heat of the action to live and participate into the legal events of our societies, the philosophers of law keep a distance somehow to offer themselves a privileged view of the legal phenomenon, without any obligation and time constraints. This remarkable dichotomy is not the prerogative of all fields. Take, for example, history: there is no one historian shaping history and another one studying it. This peculiarity gives to the Law a singular character among the social sciences.

Philosophers of law and practitioners have an approach that differs widely from one another. However, the two groups of jurists are not isolated or

exclusive. They are even sometimes amalgamating. The actors and spectators rely on one another constantly, and rightly so, because, for all we know, the balcony is still part of the room where the performance takes place (Ost et Van de Kerchove, 1991). The relationship between practitioners and philosophers of law is the result of mutual involvement that is linked to the juristic character that drives them.

The roles of jurists can change over time and according to their interests. During a career, jurists can wear different hats, successively or simultaneously. It is definitely not uncommon to see a lawyer step back in order to take a critical look at his field of practice and then share his thoughts in a book or the other way around, to see a researcher-in-law put forward his ideas and expertise by sitting on a committee dedicated to the development of new legislation. And so on goes the waltz of jurists on the legal dance floor : Welcome to the *juristenball* !

Philosophers of law's work results are not intended to settle conflicts between citizens, or to offer a concrete solution to parties in dispute. The conclusions to which they will arrive will act as a form of "conscience" for the law more than a specific and immediate answer to a legal problem in order to bring back peace among the community. What a philosopher of law has to propose can be inspiring, enlightening, alarming or destabilizing, but never, it can be binding. Philosophers of law usually don't have a say during a trial in the courtroom (except maybe when it concerns ethical or constitution sensitive matters, but even there, it is extremely rare) because even though Habermas, Hegel or Ricœur have strong and very well-constructed arguments, it is just not the kind of arguments that would know to convince a jury. The reflective work of the philosopher of law is made to inspire but does not aspire to persuade a judge or impose itself to parties and this, despite the fact that at the very beginning of all of his efforts, it is (it has to be) the concrete actions of those same practitioners that is the source of his reflections.

Philosophers of law depend on the actions of the legal practitioners. Indeed, philosophy of law has no reason to be in itself. In other words, it is of no use unless it is first fed by legal practices. After they have nourished themselves from concrete legal actions, philosophers of law can dig in any field, seize inspiration from everything for as long as they do not lose sight of the essential : the Law. Interdisciplinary has long been an integral part of research in philosophy of law (Petev, 1991). It allows the researcher to acquire some new knowledge as he needs to articulate it with his own in a successive way, just like a dialogue (Ost, 1988). Practitioners are obligated to limit their sources to legal texts in force (procedures, laws and regulations, Constitution, etc.) while philosophers of law are free to do whatever they want as long as they're able to justify and demonstrate the relevance of their transgressions.

A philosopher of law does as much as he can and can do as much as he wants of the reality that surrounds him. If it is true to say that all legal phenomena are social phenomena (Carbonnier, 1978), the opposite situation is

not so accurate ; what is social is not necessarily legal (Carbonnier, 1988). Assuredly, social is not legal even though they're tied together and bind themselves closely (Legendre, 2001). The job of a philosopher of law may not be to solve cases, but he sure does, in a way, contributes to the solutions. Philosophers of law play an active role among the legal project of our societies (Melkevik, 1998). The fact that they are not limited, neither pressured, give them a wider scope on Law and reality and most importantly, how they both get along.

The philosopher of law adopts an "external" point of view in relation to legal practice. On the other hand, in order to ensure the correctness of his reflection in law and to be able to render justice to his whole process, the philosopher of law must necessarily consider the "internal" point of view, that is to say the one of the legal practitioner. The philosopher of law must remember the presence of these two points of view and he should not consider one of them as nonexistent (Hart, 1976). In sum, the philosopher of the law must adopt a "moderate external point of view" (Ost and Van De Kerchove, 1991) if he wants to give a good account of the reality of the Law. Only the combination of a bird's-eye view and a bug's-eye view can give a full legitimate view. After all, in philosophy of law, there is not only philosophy, there is also a little bit of law.

Cherednichenko Veronika,
*Yaroslav Mudryi National
Law University,
PTIBJU, course 1, group 6*

FUTUROLOGY OF HUMAN AND ROBOTS: OPPOSITION OR UNITY?

Can a person create a complex robot that would have acquired the full capacity of independent existence and development? And can a robot implement an independent way of existence? Today, robots can create other (new) robots independently working instead of working groups for a long time, but under the control of the "regular" employee. There was no case yet that robots independently planned their own development bypassing the program of activity created by a person. In the 1940s, people first encountered a new formula of culture – a computer, and since the 1970s, computers around the world began to unite into the World Wide Web which now penetrates the whole world like a mycelium. The network covers the entire globe including not only computers, but also cars, cash registers and TVs.

It is possible that once a global network suddenly acquires a mind similar to our own – or maybe it will realize itself. Studies in the field of artificial life and computer evolution show that an evolution can lead to the emergence of a mind which is not similar to ours. If a computer is allowed to offer its own solutions to a task, it produces options that may seem useless. A

robot can surpass a person and destroy all humanity only if the aggressive robot stands for an aggressive person who is interested in anti-human consequences. Today, people are able to foresee levels of their development, and not only biological but also social.

Can the robot gain independence in relation to a person, if it wishes? Or: if a robot possesses more advanced cognitive abilities than a person, will it be able to push a person out of this world in which a man created him? Man in reply says to an imaginary robot: «I gave you life and I will take it». A person can no longer obey exclusively the biological laws of existence. The main thing – we are constantly improving our ethical standards of behavior, as described in details by Steven Pinker's book. A futurist and inventor Ray Kurzweil believes that by 2045, cars will surpass the person by intelligence and even have time to create a situation in the future, when "we will need or merge with our creatures, or give way to them".

If someone dares to express a clear assumption that robots created by a person can replace (or surpass) his activity completely, and most importantly – to ensure its own independent existence, then inevitably there is a question: what will be the need of the robot in its own independent existence? The robot does not have its biological needs, as the car does not need a gasoline, when the gas tank is empty, and the car does not have the owner. A person who has substantially changed his own way of life still has not lost biological needs. Moreover, humanity developed them – in the direction of further development of mental ability.

But the decisive objection must arise in connection with the specific feature of human existence in comparison with the surrounding world of the living. F. Nietzsche stressed the following feature of man as a disadvantage, a burden. Man cannot part with the past. This is his "chain", he thought, which man should carry with him. This "chain" pulls him down.

The specificity of human existence was always connected with the past. "Accumulated past" – that is the unity of past time and accumulated activity – is the main spiritual factor that makes the future of a person potentially infinite. But since the "accumulated past" of a person has no limits at all, there are no limits behind which human activity may end and stop "accumulation" in order to give way to a new biological species, moreover, to the product of human activity – a robot.

Good and evil are the output and fundamental concepts of the formation of the moral relations of a person, therefore, are the basis of social relations. Today, we can already say that Satan and the Devil or just people were hiding under the name "evil", but the instinct of strength and weakness from which the human nature began to get rid of a fortified "mind".

SOCIAL PHILOSOPHY OF ENLIGHTENMENT AS A BASIS OF CLASSICAL LIBERALISM IDEAS

The desire for personal liberty is a feature of the representatives of all peoples at all times. The bright examples are city-policies from Ancient Greece to European, the political system of which included many elements of the law-governed state and democracy in conjunction with the freedom of private enterprise. Complete liberal movements arose in the Enlightenment in France, England and colonial America. Their opponents were an absolute monarchy, mercantilism, orthodox religions and clericalism. Liberal movements of the Enlightenment first formulated the concept of human rights on the basis of constitutionalism and self-government via freely chosen representatives.

The idea that free people can become the basis of a stable society was put forward by J. Locke. He formulated two fundamental liberal principles: economic freedom as the right to personal possession and use of property and intellectual freedom, including freedom of conscience. The basis of Locke's theory is the idea of natural rights: on life, on personal freedom and on private property, which became the forerunner of modern human rights. In forming society, citizens conclude a social contract, according to which they refuse their power of attorney in favor of the government, so that it protects their natural rights.

Among the thinkers of the Enlightenment, the greatest influence on liberal thought was made by two figures: Voltaire, who advocated a constitutional monarchy, and Jean Jacques Rousseau, who developed the doctrine of natural freedom. Both philosophers defended in various ways the idea that natural freedom of personality can be limited, but it can not be destroyed by its essence. Voltaire emphasized the importance of religious tolerance and the inadmissibility of torture and humiliation of human dignity.

Russo drew attention to the fact that many people are the part of a society without ownership, that is, a social contract simply establishes the property rights of its actual owners. In order for that treaty to be legitimate, in exchange for her independence, a person must get the benefits with which can provide only society. One of these benefits Rousseau considered education, which allows people in best way realize their abilities, and at the same time makes people law-abiding citizens. Another benefit is the collective republican freedom that a person acquires through identification herself with the nation and national interests. Due to that identification, educated person herself restricts their freedom, because it becomes in her interests. The will of the nation as a will of something whole can only be realized on the condition of self-determination of peoples.

Thus, a social contract leads to national consensus, national will and national unity. These ideas became a key element of the Great French Revolution, as well as the views of liberal American thinkers (B. Franklin and T. Jefferson).

An important contribution to liberalism was made by D. Hume, I. Kant and A. Smith. Hume stated that the fundamental (natural) laws of human behavior dictate moral rules that can neither be limited nor suppressed. Under the influence of these views, Kant gave an ethical justification of human rights without referring to religion (as it was before him). According to his doctrine, these rights are based on natural science laws and objective truth. Smith developed the theory that moral life and economic activity are possible without state directives and that the strongest are those nations in which citizens are free to show their own initiative.

ЛОГІКА І ПРАВО

*Алексанян Карина,
Національний юридичний університет
Імені Ярослава Мудрого,
ППКЮ, 1 курс 1 група*

ЛОГІЧНЕ ДОКАЗУВАННЯ В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ

Доказування – невід’ємна частина судового процесу. Ця тема є як ніколи актуальна, адже саме логіка дає вихідні поняття про правильне доказування у суді. Головним способом пізнання фактичних обставин справи, що підтверджують вимоги і заперечення сторін, та інших обставин, що мають значення для правильного вирішення справи, є встановлення їх за допомогою судових доказів, тобто судове доказування. Судове доказування – процесуальна діяльність суду та інших учасників процесу, спрямована на встановлення істини з конкретної справи і вирішення спору між сторонами. Судове доказування поєднує дві рівноцінні сторони – розумову та практичну. Розумова (логічна) сторона доказування підпорядкована законам логічного мислення, практична (процесуальна) діяльність, тобто процесуальні дії з доказування, підпорядковані приписам правових норм і засновані на них

У своїй доповіді, я хочу більш детально дослідити саме логічне доказування у суді. Ця сторона доказування полягає в отриманні знань шляхом умовиводів. З точки зору логіки, знання про відносності, допустимості та достовірності кожного доказу є результатом міркування про володіння доказом цими властивостями, до якого суб’єкт приходиться шляхом здійснення розумових операцій аналізу, синтезу, порівняння та ін. Проте головна складова розумової сторони процесу доказування полягає у вирішенні за допомогою цих знань проблеми винності чи невинності підозрюваного, обвинуваченого. Так як усі явища пов’язані, знання про певне явище виникає як результат встановлення його власних зв’язків з іншими явищами. Вирішення будь-якої справи у судді вимагає виявлення логічних зв’язків між елементами розлідуваної події, оскільки без цього неможливо побудувати обґрунтованих висновки. Різні докази і сторони цієї події складну утворюють складну систему взаємопов’язаних елементів, тому чим об’єктивніше і достовірніше встановлені зв’язки, тим об’єктивніше і достовірніше засновані на цих доказах висновки. У практиці доказування найчастіше виявляються так як зв’язки явища та сутності причинно-наслідкові або генетичні зв’язки явищ: зв’язок між причиною та наслідком, між умовою і обумовленим, як в прямому, так і в зворотному напрямках; функціональні зв’язки кількісні зв’язки змінних індивідуалізують (об’ємні) зв’язку, на основі яких встановлюються родовидові відносини і відносини тотожності. Деякі вчені доповнюють

перелік такими зв'язками як локальні і хронологічні. Доведення на основі будь-якої з названих зв'язків є побудова обґрунтованих висновків від одного судження до іншого. Процесом побудови такого висновку є умовивід. Формальна правильність міркування, заснованого на вірних посилках, дозволяє сформулювати висновок, який відповідає дійсній природі речей. У логіці існує поділ умовиводів на дедуктивні та індуктивні. Вони використовуються в судовому доказуванні.

Отже, доведення будь-якої обставини, що має значення для справи, вимагає здатності до логічного міркування, уміння знаходити правильні зв'язують судження, відрізнити категоричні висновки від ймовірних. При цьому слід пам'ятати, що логічна стрункність міркування не зумовлює достовірності висновку, яка залежить від доброякісності взятої в якості логічного аргументу інформації, тобто від достовірності докази.

Базюк Софія,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКОЮ України, 1 курс, 11 група*

ВИКОРИСТАННЯ ЛОГІЧНИХ МЕТОДІВ ПРИ ДОКАЗУВАННІ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Будь-який судовий процес базується на доведенні, що неодмінно позначається на остаточному результаті – рішенні суду. Правильно і юридично грамотно довести свою позицію у суді можуть лише фахівці, а принцип змагальності передбачає посилення конкуренції під час судового розгляду справи. Переваги у реальному процесі матимуть найбільш юридично обізнані фахівці, які знають краще процес доведення і швидше орієнтуються в його тонкощах.

Один із відомих юристів та науковців М. Й. Штефан саме так визначив характерні особливості процесу доказування:

- а) доказуванням буде процесуальна і розумова діяльність суб'єктів доказування, яка здійснюється в урегульованому цивільному порядку і спрямована на з'ясування дійсних обставин справи;
- б) докази і доказування виступають процесуальними засобами пізнання в цивільному судочинстві.

В той же час В. В. Комаровим визначаються такі етапи доказового процесу: збирання, дослідження й оцінка доказів. Незважаючи на різницю в підходах до різних етапів процесу доказування й до переліку дій на кожній стадії процесу доказування, загальним аспектом доказового процесу буде поетапність та відповідна стадійність, які також мають відтворюватись у понятті доказування.

Заслугує на увагу й розширене визначення процесу доказування, дане М. Й. Штефаном: «Доказування – це пізнавальна і

розумова діяльність суб'єктів доказування, яка здійснюється в урегульованому цивільному процесуальному порядку і спрямована на з'ясування дійсних обставин справи, прав і обов'язків сторін, встановлення певних обставин шляхом ствердження юридичних фактів, зазначення доказів, а також подання, прийняття, збирання, витребування, дослідження і оцінки доказів». Тобто вченим на перше і основне місце ставиться пізнавальна і розумова діяльність суб'єктів доказування.

Хоча з логіки та психології не регламентується на законодавчому рівні в явній формі, вони використовуються при доказуванні. Дійсно, логічне опрацювання фактичних даних на перших етапах судового дослідження починається з узагальнення. Повнота й закінченість вихідних даних впливають на ступінь обґрунтованості узагальнення. Узагальнення доказів за своєю логічною природою є індуктивним умовиводом, специфічною рисою якого є те, що при узагальненні доказів ідеться не про встановлення якогось загального правила, якому підпорядковуються однорідні явища – члени певного класу, а відновлюється складна подія по окремих його ознаках або навіть по ознаках його ознак.

Отже, особливість судового дослідження – відновлення одиничної події за її слідами – впливає на операцію індуктивного узагальнення доказів, яка відрізняється тим, що за її допомогою здобувається знання про групу фактів, що характеризують досліджувану подію з різних сторін. Логічна однорідність зазначених фактів, їхня спільність проявляються в тому, що кожний з них якоюсь мірою пов'язаний з досліджуваною подією, а вся група в цілому розглядається як сукупність доказів, що стосуються справи. Логічна структура доведення містить три взаємопов'язані компоненти: тезу, аргументи та демонстрацію. Наявність цієї структури свідчить про те, що предмет пізнання набув наукової форми. Якщо при доведенні встановлено відсутність будь-якого з даних компонентів, вважаємо, що доведення не здійснено. Так, не є доведенням аргументування без тези, теза без аргументування, демонстрація без тези і т. ін.

Білоус Ірина,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПЮК для СБ України, 1 курс, 2 група*

ЛОГІЧНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗЛОЧИНУ»

Згідно кримінального кодексу України, злочином є передбачене суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Особа, яка пішла на цей крок, керується певним мотивом, будує план даного діяння. Багато дослідників використовували

дані характеристики для тлумачення поняття суб'єктивна сторона злочину. Наприклад П. С. Дагель вважав, що усвідомлення особою фактичного характеру і суспільної ваги вчиненого діяння або відсутність такої свідомості, передбачення чи не передбачення суспільно небезпечних наслідків своїх дій, певне вольове до них ставлення, мотиви, якими керувався суб'єкт, здійснюючи злочин, цілі, які він перед собою ставив, емоції, які він при цьому відчував становить суб'єктивну (внутрішню, психологічну) сторону злочину.

Дане тлумачення є чітким, але, на мою думку, не можна не додати до даної характеристики суб'єктивної сторони злочину, також почуття, які відчуває особа, яка вчиняє дане злодіяння, вони залежать від моральності особи, її ставлення до навколишнього оточення, сприйняття нею суспільства і людей в цілому, даний перелік має вплив на ступінь тяжкості злочину.

Одним із необхідних елементів складу злочину є дослідження суб'єктивної сторони злочину. Як зазначає Бажанов М. І. суб'єктивна сторона злочину – це внутрішня сторона злочину, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення невідомості і волі до суспільно небезпечного діяння, котре нею вчиняється, і до його наслідків. Зміст суб'єктивної сторони складу злочину характеризують певні юридичні ознаки. Такими ознаками є вина, мотив та мета вчинення злочину. Вони тісно пов'язані між собою, проте їх зміст і значення у кожному випадку вчинення злочину неоднакові. Вина – це основна, обов'язкова ознака будь-якого складу злочину, що визначає наявність суб'єктивної сторони і значною мірою її зміст. Мотив – це внутрішнє спонукання, рушійна сила кримінально караного вчинку людини, що визначає його зміст і допомагає більш глибоко розкрити психічне ставлення особи до вчиненого. Мета злочину – це результат, якого прагне досягти винний, вчинюючи посягання.

Якщо дати логічне визначення цих понять, можна сказати, що їх характеристика досить схожа. Так як, дані поняття є nereеструючими (охоплюють досить неоднозначні поняття, які ґрунтуються лише на індивідуальних відчуттях), незбірними (складається з однорідних автономних понять), абстрактними (всі ці поняття існують в нашій свідомості і відіграють важливу роль в нашому житті), позитивними. Проте, проблематично одразу визначити одиничні чи загальні дані поняття. Для кожної людини буде власне почуття провини, яке неможливо визначити за кількістю, можливий один чи декілька мотивів, мета злочину також не завжди одиничне поняття. Це підтверджує що, суб'єктивна сторона створює психологічний (суб'єктивний) зміст злочину, тому є його внутрішньою, у зіставленні з об'єктивною, стороною. Якщо об'єктивна сторона складу злочину становить його фактичний зміст і може бути безпосередньо сприйнята особами, які перебувають на місці злочину під час його вчинення, а наслідки злочину

можуть сприйматися і після його вчинення, то суб'єктивна сторона безпосередньому сприйняттю людьми піддана бути не може. Адже, це процеси, які відбуваються у психіці винного й об'єктивне їх визначення можливе тільки завдяки дослідженню об'єктивної сторони складу злочину й інших ознак, які входять до складу злочину.

Боз Софія,
*Падуанський університет,
юридичний факультет, I курс,
(Італія)*

ВИКОРИСТАННЯ СВАЗОРІЙ І КОНТРОВЕРЗІЙ ПРИ НАВЧАННІ МИСТЕЦТВУ АРГУМЕНТАЦІЇ В СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

Свазорії (suasoria) і контроверзії (controversia), як вправи в складанні і промовах на задану тему, були двома головними елементами підготовки римських юристів. Як показала Т. І. Кузнецова, цікавий досвід навчання мистецтву аргументації в Стародавньому Римі ґрунтувався саме на них. Вони зіграли важливу роль в програмі римських ораторських шкіл першого століття нашої ери. Свазорії ґрунтувалися як на реальних історичних подіях, так і на вигаданих сюжетах, які ставилися до якої-небудь великої людини в критичний період його кар'єри.

До нашого часу дійшли сім свазорій з першої книги написаної Сенекою Старшим (55 до н.е. – 39 н.е.) для своїх синів і потім розповсюдженої в багатьох копіях твору *Oratorum et rhetorum sententiae divisiones colores* («Висловлювання ораторів і риторів, аналіз робіт, художні засоби»). Так, в одній з свазорій Олександр Македонський розмірковує, чи варто йому перетнути океан. Оратор повинен був описати хід думок Олександра і аргументи за і проти його рішення перетинати океан. В інших свазоріях Олександр повинен вирішити, чи варто входити в Вавилон (йому передбачене померти в цьому місті); 300 спартанців – ухилитися чи від бою з перським військом або битися на смерть при Фермопілах; Агамемнон – принести чи в жертву свою дочку Іфігенію, щоб домогтися успіху в поході на Трою; афіняни – чи слід знести їх монумент Перемозі, щоб запобігти другому перському вторгненню; скіфи – чи залишатися їм в напівдикі стані або перейти до цивілізованості способу життя; Цицерон – чи потрібно просити Антонія за своє життя і спалити на його вимогу свої твори, або відмовитися це зробити і померти. Учням пропонувалося знайти вагомні аргументи і вимовити переконливою мовою.

В інших 10 книгах зазначеного твору Сенеки Старшого пропонуються 74 контроверзії. Від свазорій їх відрізняла велика складність системи аргументів і ширший діапазон ситуацій і персонажів. Контроверза була фіктивною судовою промовою, в котрій наводилися аргументи на користь або проти уявного підсудного. Контроверзи

пропонувалися на останній стадії навчання оратора, і вони більш цікаві з логічної точки зору. Вони починаються з короткого опису факту, викладеного в свазоріях. Вчитель встановлював обставини справи, він міг дати раду щодо аналізу справи і вибору діючих осіб. Потім, стисло виражається відношення оратора до твердження про винуватість чи невинуватість обвинуваченого. Отримавши основу сюжету і норму права, учень піддавав випадок поділу – аналізу справи і вибудовування за допомогою питань плану аргументації і, нарешті, тлумачення з точки зору того, чи міг обвинувачений так поступати по формальному праву, і чи повинен він був так чинити. Питання і трактування підтримувалися фактичними доказами і показаннями свідків.

Випадок може бути розглянуто в різних аспектах, зауважує Сенека: з точки зору законності, справедливості або факту, які, можуть виявити конфлікт між буквою і духом закону таким чином, що те, що виглядає як злочин, насправді таким не є.

Т. І. Кузнецова вказує на те, що така морально-правова рефлексія проходить в контексті екстремальних побутових ситуацій, які здаються безнадійними, а молодий оратор безсилем перед вирішенням справи. Йому потрібно знайти необхідні аргументи для позитивного рішення. При умові демонстрації такого вміння, майбутній оратор набуває «право» відстоювати інтереси інших і говорити за інших.

Отже, свазорії і контроверзії були своєрідними розумовими вправами, що були необхідними для професійної юридичної діяльності.

Бугай Юлія,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІІЮК для СБ України, 1 курс, 2 група*

ЛОГІЧНЕ ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВОВИХ НОРМ: ЗНАЧЕННЯ ТА ПОХОДЖЕННЯ

В даній темі мене зацікавило питання щодо тлумачення правових норм в логічному сенсі, адже без чіткого і глибокого розуміння змісту правових норм неможливо правове регулювання громадського життя, зміцнення законності. Тлумачення нормативних актів є надзвичайно необхідною передумовою для реалізації норм права у суспільстві.

Однією з найпоширеніших проблем юридичної науки є саме проблема тлумачення, яка має самостійне значення в процесі наукового та повсякденного пізнання державно-правового життя. Необхідність точного та правильного розуміння змісту чинних правових норм виникає в ході правотворчої діяльності.

Тлумачення правових норм є складовою частиною процесу застосування права. Це складне явище, яке має інтелектуально-правовий характер і направлене на пізнання і пояснення змісту права.

Термін «тлумачення» (*interpretatio*) латинського походження і має багато значень. Науковці виділяють широке та вузьке значення даного терміну. Але тлумачення саме в широкому значенні розуміють, як пізнавальний процес, який направлений на пояснення явищ природи або суспільного життя, на пізнання змісту правових норм і який виражається в усній або письмовій формі і має певне значення. Метою цього процесу є з'ясування значення і змісту термінів і виразів, які викладені в нормативно-правових актах.

«Законодавець, формулюючи нормативно-правові акти, виходить не з того, які існують місцеві діалекти і значення тих чи інших слів, а з того, як вони використовуються в спеціальних галузях знань, як вони склалися в правозастосовчій практиці і в міжнародно-правових документах. Отже, він застосовує логічне тлумачення правових норм. В процесі тлумачення нормативно-правових актів встановлюється значення нормативних приписів, основна мета, ціль і соціальна направленість, місце в системі правового регулювання», — вказав у своєму збірнику наукових праць «Держава й право» Заєць О. Г.

Тлумачення права служить правильному, точному і однозначному розумінню і застосуванню нормативно-правових актів, що в свою чергу впливає на стан законності і правопорядку. Водночас воно не повинно вносити поправок чи змін у чинні нормативно-правові акти. Саме термін «тлумачення» чітко пояснює Вопленко М. М. в публікації 1998 року «Офіційне тлумачення норм права».

Логічний спосіб тлумачення полягає в тому, що суб'єкт використовує різні логічні прийоми, закони формальної логіки й інших логік на базі самої норми, не торкаючись інших засобів тлумачення. Серед них виділяють: логічні перетворення, виведення норм із норм, висновки “*a fortiori*”, висновки із понять, висновки по аналогії, висновки із протилежного, доведення до абсурду.

Отже, необхідність тлумачення норм права обумовлена тим, що норми права є взаємопов'язаними. Це означає, що норми права діють не ізольовано одна від одної, а в певній системі й в деякій мірі навіть залежать один від одного. Вони регулюють певну систему однорідних суспільних відносин в контексті правових інститутів.

ЗНАЧЕННЯ ЛОГІКИ ДЛЯ ПРАВОЗНАВСТВА ТА ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ

Юрист, як людина, може мислити раціонально й ірраціонально, логічно і алогічно, творчо і нетворчо, але як фахівець-правознавець він повинен міркувати логічно.

Питання про значення логіки для права, про співвідношення цих двох наук довгий час привертало увагу логіків, філософів, юристів. Саме юристи повсякчас підтверджували велике значення логічних знань для правознавців. Так, на початку ХХ ст. у правовій літературі неодноразово зазначалося про необхідність знань з логіки для правової діяльності. Більшість сучасних вчених-юристів у своїх працях підкреслюють тісний зв'язок логіки і права. Так, В.Д. Титов досліджує цей зв'язок в історичному контексті.

Логіки, як і юристи, також завжди стверджували велике значення логічного знання для правознавців, ефективність дослідження правової проблематики засобами логіки. Так, ще в 1672 році видатний німецький філософ, логік, математик, правознавець Г. Лейбниц написав працю, де спробував визначити основні модальності права і з'ясувати логічні відношення між ними. Вважається, що саме ця праця започаткувала новий напрямок логічних досліджень, а саме — деонтичну логіку, або, як її ще називають в літературі, логіку норм. Відношення до права мають також такі розділи сучасної логіки, як темпоральна логіка, епістемічна логіка, логіка дії, логіка взаємодії, логіка запитань та відповідей тощо.

Можна стверджувати, що:

По-перше, логіка формує культуру мислення правознавця, допомагає йому в складних ситуаціях правової діяльності міркувати правильно, швидко знаходити логічні помилки у своїх думках та у міркуваннях інших людей, грамотно їх спростовувати.

По-друге, значення логіки для юристів полягає у тому, що методи логічного аналізу можуть застосовуватися для витлумачення законодавства. Існують різноманітні способи тлумачення норм права: мовний, логічний, систематичний, історико-політичний, телеологічний, спеціальний юридичний. Логічний спосіб, полягає у дослідженні засобами логіки структури правових текстів, займає серед них чільне місце. У процесі витлумачення правової норми можуть застосовуватися різноманітні методи логічного аналізу понять, суджень, міркувань, а також методи аналізу логічних операцій: визначення, поділу, класифікації тощо.

По-третє, значення логічних знань для юристів полягає у тому, що методи сучасної логіки сьогодні з успіхом можуть використовуватися для дослідження наукових проблем у правознавстві. Завдяки їм стає можливим логічне моделювання правової проблематики, що дозволяє перевести змістовні міркування з тієї чи іншої проблеми з неточної природної мови на точну мову логіки. Таким чином, змістовна модель проблеми, що досліджується, уточнюється та спрощується, а зміст концепту проблемної ситуації отримує точне й чітке вираження.

Отже, вивчення логіки для майбутніх юристів має як практичне, так і теоретичне значення. Ознайомлення з теоретичними аспектами і наполеглива праця над застосуванням цих знань й методів на практиці допоможе не тільки підвищити свою логічну культуру мислення, оволодіти ґрунтовними знаннями в галузі сучасної логіки, а й опанувати методи тлумачення юридичних текстів.

Бурлаков Богдан,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
факультет адвокатури, 1 курс, 3 група*

ТИПИ (МОДЕЛІ) ЮРИДИЧНОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ

Дослідження з юридичної аргументації вже декілька десятиріч років не втрачають своєї актуальності. Про це свідчить велика кількість публікацій, що почали видаватися з кінця ХХ ст., а також діяльність різних міжнародних організацій – Міжнародне товариство вивчення аргументації та ін. Особливо велике значення це питання має для всіх юристів, оскільки вони повинні вміти довести свою думку, нав'язувати її учасникам судового процесу, достатньо та повно обґрунтувати неправильність мислення інших осіб, повинні володіти навичками правильно будувати свої аргументи тощо. Слід окремо сказати про значимість аргументації саме для адвокатів і прокурорів, оскільки саме вони за допомогою доказів спростовують чи доводять винність або невинність підозрюваної особи, тобто від рівня їх професійної компетентності, аргументування залежить доля людини. А високий рівень навичок та здібностей юристів дасть змогу не тільки уникнути помилкових судових рішень, а також встановити принцип верховенства права, що має велике значення для України, яка є правовою державою.

Процес вивчення аргументації розпочався з давніх часів, пройшов досить тривалий, непростий шлях і триває сьогодні. Дослідження, що проводяться останні десять років характеризуються багатим розмаїттям тем, підходів, ідей та принципів. Наукові роботи, що мають велике значення для юридичної аргументації, створили такі вчені: Аристотель, Джонсон Р., Перельман Х., Стоув Д., Тіндаль С., Тулмін С., серед них українські: Кістяник В., Козюбра М., Рабінович П., Титов В.,

Хоменко І., Щербина О., Юркевич О. У своїй роботі я використовував праці таких науковців: Дубаш Т., Загуєва О., Козюбра М., Павленко Ж. О., Щербина О. Ю.

Виокремлюють дуже багато підходів до юридичної аргументації та її видів. На увагу заслуговують три підходи: логічний, риторичний, діалектичний. Логічний (формальний) зосереджує увагу на формальних аспектах юридичної аргументації, а доводи повинні відновлюватися у логічно правильну аргументацію, тому вони будуються за допомогою мови логіки. Також у ньому використовується дедуктивний метод та логічна модель оцінки юридично прийнятих рішень. Особливістю риторичного підходу є використання топіки як способу проблемно-орієнтованого мислення, розвинутого риторикою. Цей підхід використовує топоси – евристичний інструмент для побудови аргументів та їх стандартизація у контексті діалогу. Це відрізняє його від логічного, оскільки дедукція не зосереджує уваги на конкретній ситуації, орієнтирі.

В основі діалектичного підходу лежить поняття кодифікованості, що означає незавершеність висновків, оскільки вони ґрунтуються на неповних знаннях. Завдяки такому підходу з'явився цілий ряд немонотонічних логік: абдуктивна та логіка замовчування. Прийнято виділяти також ще 4 типи юридичної аргументації: дедуктивна, індуктивна, герменевтична, цілісна (когерентна). Перший тип є найстарішим та будується на правилах силогізму. Характерний для юридичного позитивізму та його варіантів, наприклад, юриспруденція понять. Індуктивний тип виник через недоліки дедуктивного та характеризується протилежними йому засобами та прийомами. Він тісно пов'язаний з соціологічним правом та школою правового реалізму. Герменевтичний тип полягає у правильному тлумаченні текстів. В його основі знаходиться герменевтичне коло, відповідно до якого ціле розуміється через частини і навпаки. А у центрі цілісного типу лежить ідея системної єдності або когерентності.

Підсумовуючи, треба сказати, що юридична аргументація відіграє важливу роль у суспільстві, а її подальше дослідження є необхідним. Вона не існує у кожному типі (моделі) окремо, а завжди їх поєднує у собі, що забезпечує її більшу ефективність та усунення негативних наслідків кожного типу, що поєднується.

Вергун Аліна,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ШКОЮ України, 1 курс, 4 група*

ВИКОРИСТАННЯ СОФІЗМІВ У ТРОЛІНГ-ТЕХНОЛОГІЯХ

У сучасному світі ми не уявляємо наше життя без інтернету та інших засобів масової інформації. Приходячи додому, вмикаємо

комп'ютер або телевізор і «поглинаємо» ту інформацію, яку нам пропонують. Разом з тим, інколи цікаво почитати висловлювання людей в коментарях, де можна знайти більше інформації, ніж на сайтах, та навіть вступити з ними в діалог. Саме така форма спілкування стала невід'ємною частиною полілогу мас-медіа та аудиторії. За таких умов новітні ЗМІ отримали можливість управляти активністю аудиторії та її реакцією на інформацію. Крім того, можна штучно підвищувати популярність матеріалу, відволікати людей від певної теми, або навпаки сконцентрувати увагу на конкретному питанні, не залучаючи до цього журналістів, просто правильно керуючи реакцією аудиторії.

Засоби впливу бувають різними. Одним із них є тролінг. Іншими словами, це провокація з метою отримання від користувачів емоційного коментаря. Тролінг існує грубий та тонкий. Грубим називають такий, який відкрито створює конфліктну ситуацію. Тонкий тролінг завуальований, тому його не відразу і не кожному вдається розкрити. Річ у тім, що тонкому тролінгу притаманне глибоке знання в галузях логіки та психології маніпулювання. Основною зброєю тонкого тролінгу є старі софістичні прийоми, відомі за часів Стародавньої Греції, які допомагають відстоювати свою точку зору, не враховуючи її істинності.

Софізми – це міркування, засновані на навмисному порушенні законів логіки або правил мови та на вживанні помилкових аргументів. Мета його – видати хибу за істину. Вони ґрунтуються на таких логічних помилках, як підміна поняття, утворення порожніх понять, помилкова дилема, порочне коло, визначення невідомого через невідоме, що є основою методів, якими користується троль при виконанні свого завдання.

Одним із прийомів тролінгу є зміна теми за допомогою порушення закону тотожності, що тягне за собою підміну понять. Як вже було зазначено, тонкий тролінг має бути завуальованим, тому зміщення або заміна слів слугують способом для непомітної зміни суті діалогу. Ми звикли сприймати текст нормативно, послідовно, щоб він не викликав труднощів у розумінні, тому важко помітити порушення закону, який діє на рівні понять і на рівні суджень.

Ще один прийом тролінгу – суперечка. Зазвичай він здійснюється за допомогою порочного кола. Троль висловлює думку, протилежну більшості читачів. Деякі з коментаторів входять у суперечку, але на свою відповідь не отримують нових аргументів. Троль викладає одну й ту саму інформацію, де зміст не розкриває, а повторює її іншими словами. Прийом виводить людей із себе, отже здійснює завдання тролінгу.

Такий прийом як використання гострої теми здійснюється за допомогою порушення закону достатньої підстави. Троль обирає таку тему, яка є суспільно важливою і викладає свою думку, яка побудована на хибних аргументах. При цьому його думки не впливають одна з одної.

Користувачі швидко реагують на хибні аргументи гострої теми, а троль отримує передбачений ефект.

Слід розуміти, що з психологічної точки зору тролінг – це кіберсадизм. Його метою є руйнування цінностей, а його ресурсом – різноманіття «болочих» тем в площині Танатосу. На сьогодні таке явище складає велику загрозу для людства, бо використовується в сучасній гібридній війні.

Отже, розглянувши декілька прийомів тролінгу, ми визначили, що в тролінг-технологіях використовуються прийоми софістичної практики, які рідко помічаються користувачами інтернету, а їх усвідомлення і розкриття є важливими не тільки в логіці, а й в загальному розумінні для практики суспільної комунікації.

Гой Анна,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПЮК для СБ України, 1 курс, 2 група*

СОФІСТИЧНІ ПРИЙОМИ В ДОПОВІДЯХ АДВОКАТА ПЛЕВАКО Ф. Н.

Федір Никифорович Плевако, один з найвідоміших адвокатів, який виголосив у судовій залі безліч промов, які ставали потім надбанням громадськості і передавалися з вуст в уста. Він є справжнім прикладом того, як софістичними прийомами має володіти кожний адвокат. За висловом А. Ф. Коні це була «... людина у якої ораторське мистецтво переходило в натхнення». «За всю історію вітчизняної адвокатури не було в ній людини більш популярної, ніж Плевако», – пише саратовський історик Н. А. Троїцький. Фахівці в області права і обивателі цінували його вище всіх адвокатів як «великого оратора», «генія слова», «старшого богатиря» і навіть «митрополита адвокатури». Саме прізвище його стало, синонімом адвоката екстра-класу.

Ф. Н. Плевако був одним із тих адвокатів, які почали розробку основ судової риторики. Він виголосив в судовому залі безліч промов, які згодом ставали надбанням громадськості та передавалися з вуст у уста. Різким нападкам своїх противників на судових процесах юрист протиставляв обґрунтовані заперечення, спокійний тон і строгий аналіз доказів. Ф. Н. Плевако полемізував тактовно, уникав ексцесів, вимагаючи і від супротивників «рівноправності в боротьбі і битві на рівній зброї».

У судовій промові неприпустимі жарти і іронія. Тільки адвокати, що мають великий авторитет можуть собі це дозволити. У ході однієї справи Плевако Ф. Н. зміг дозволити собі таке висловлювання, яке було прихильно сприйнято. У судовій справі полковника Коструб–Корицького опонентом Плевако Ф. Н. виступив присяжний повірений князь А. І. Урусов, пристрасна мова якого схвилювала слухачів. Ф. Н. Плевако

належало згладити несприятливе для підсудного враження. Різким нападам він протиставив обґрунтовані заперечення, спокійність тону і строгий аналіз доказів.

Одним з софістичних прийомів є аргументи до співчуття, до лиця, а не до суті питання. Вони роблять сильний психологічний вплив. Їх мета – вплинути на почуття, схилити слухачів на свою сторону. Приклад з одного судового засідання по захисту священика: «Плевако, згадавши слова обвинувача, сказав голосом, що йде з душі в душу: «Вам говорять, що він високо стояв і низько впав, і в ім'я цього вимагають суворої кари, тому що з нього повинно «стягтись». Але, панове, ось він перед вами, він, що стояв так високо! Подивіться на нього, подумайте про його розбите життя – хіба з нього вже мало стягнуто? Пригадайте, що йому довелося перестраждати в неминучому очікуванні цієї лави і під час перебування на ній. Високо стояв – низько впав, адже це тільки початок і кінець, а що було пережито між ними! Панове, будьте милосердні і справедливі!». У промовах сучасних судових ораторів подібні приклади є неприпустимі.

За словами науковців, промови Ф. Н. Плевако багаті на художні образи; його мова ораторської прози проста, доступна, але у той же час вражає своєю винахідливістю. Також для Ф. Н. Плевако була характерна сміливість та певна безтактність й холоднокровність в своїх промовах.

До недоліків ораторської манери Ф. Н. Плевако критики відносили композиційну розпорошеність і «банальну риторику» окремих його промов. Крім того, Ф. Н. Плевако часто грішив тим, що вивчав справи недостатньо уважно, не вдавався в подробиці, нерідко під час процесу плував імена свідків і збивався сам. Як результат, в його промовах не було детального розбору фактів. Він черпав натхнення не з судових статутів, а з життя. Якщо ж ґрунту для запалу не знаходилося, промови його ставали беззмістовними.

Головченко Тетяна,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
факультет адвокатури, 1 курс, 3 група*

ЗАСТОСУВАННЯ ФІГУР КАТЕГОРИЧНОГО СИЛОГІЗМУ В ЮРИДИЧНИХ РІШЕННЯХ

Передісторія логіки норм бере свій початок ще з праць Аристотеля, адже саме він відкрив загальні правила силогізму. Аристотель пишався своїм вченням про силогізм. У праці «Про софістичні спростування» він пише: «...відносно вчення про силогізм ми не знайшли нічого, що було б сказане до нас, але ретельне дослідження цього предмета коштувало нам праці протягом тривалого часу».

З точки зору логіки нормативно-правовий акт можна розглядати як більший засновок дедуктивних умовиводів. Механізм дедуктивного

умовиводу полягає в поширенні загального положення на окремий випадок, тобто якщо ми поширюємо загальне положення на конкретний предмет, ми здобуваємо знання про цей предмет, знання про те, що даний предмет має ознаку, наявну для всього класу, про який ідеться в загальному положенні. Наприклад, усі злочини є правопорушеннями, хабар – це злочин. Отже, хабар – це правопорушення. Проте, якщо ми хочемо підвести частковий випадок (наприклад, конкретну злочинну дію) під відповідну статтю закону (норму права), ми повинні безпосередньо дослідити цей випадок, виявити його істотні ознаки: тільки після цього ми зможемо поширити на нього загальне положення. До першої фігури категоричного силогізму ми вдаємося щоразу, коли сказане про весь клас предметів хочемо застосувати лише до його окремого конкретного предмета, а також коли висновок про окреме робимо на підставі знань загального положення. Зокрема, перша фігура силогізму має велике значення для судової практики, адже з допомогою неї відбувається юридична кваліфікація правових фактів. Більшим засновком виступає норма права, а меншим – конкретний випадок. Висновок – це висловлення про конкретне на основі загального. Наприклад, грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, супроводжуване особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом є хуліганством. К. порушував громадський порядок з особливою зухвалістю. Отже, дії К. є хуліганством. За першою фігурою категоричного силогізму відбувається застосування норми права до окремого випадку і призначення покарання за скоєний конкретний злочин. У більшому засновку вказується санкція, у меншому, що конкретний злочин є елементом всього класу злочинів, а висновок виступає судженням про покарання. Наприклад, за ч. 4 ст. 186 ККУ грабіж, вчинений у великих розмірах – карається позбавленням волі на строк від 7 до 10 років. М. вчинив грабіж. Отже, М. може бути позбавлений волі на строк 7-10 років. Сутність другої фігури полягає в запереченні належності будь-якого предмета до того чи іншого класу предметів. Другу фігуру ми застосовуємо щоразу, коли хочемо довести, що конкретний предмет, яким ми цікавимося не може належати до класу предметів, про котрий йде мова у більшому засновку. Висновок робиться на підставі відсутності у предмета тих ознак, які притаманні класу в цілому. Наприклад, замах на злочин можливий лише з умислу. У діяч підозрюваного прямого умислу не встановлено. Отже, дію підозрюваного не можна кваліфікувати, як замах на злочин. У судовій практиці друга фігура є логічною формою обґрунтування складу злочину, доказом неправильності кваліфікації скоєного. Третя фігура силогізму у юридичній практиці трапляється рідше, оскільки має лише слабкі модуси, тому надає слабкі аргументи. Оскільки хід наших думок, згідно з правилами четвертої фігури, не є типовим у процесі мислення і його

висновки пізнавальної цінності практично не мають, то цією фігурою користуються досить рідко.

Отже, I і II фігури категоричного силогізму, надають сильні аргументи і мають велике значення в діяльності юриста. Незнання законів і правил логіки, невміння користуватися ними нерідко призводять до різноманітних логічних помилок, котрі в судовій практиці із логічних перетворюються в судові помилки, які є неприпустимими, оскільки вони позначаються безпосередньо на долі конкретної людини.

Гончаров Вадим,

Національний юридичний університет

Імені Ярослава Мудрого,

ІПКЮ, 1 курс, 8 група

ВАЖЛИВІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ФОРМАЛЬНОЇ ЛОГІКИ

Небагато людей у сучасних реаліях вивчають таку формальну науку як логіка, проте це погано, тому що на неї покладається важливе завдання - навчити індивіда правильно мислити. Окрім того, що логіка формує важливі положення про правильне мислення звичайної людини, вона широко використовується у філософії, юриспруденції, математиці, філософії та інших наукових галузях. Тож, на мою думку, висвітлення важливості використання логіки є нагальним питанням в науці, бо як сказав Станіслав Є. Лец: "Якщо виявиться, що логіка неправильна, то всі науки стануть поезією".

Першочергово варто зрозуміти, чому логіку варто вивчати всім, а не лише науковцям. Одним з термінів, що допомагає це з'ясувати, є критичне мислення, тобто процес оцінки, який використовує логіку, щоб відокремити істину від хибі, розумні від нерозумних доказів. Якщо ви хочете краще оцінити різні ідеї, аргументи, з якими ви зіткнулись, вам потрібно краще зрозуміти основи логіки та процес критичного мислення. Логіка не є предметом думки: коли йдеться про оцінку аргументів, існують конкретні принципи і критерії, які потрібно використовувати. Це важливо, адже іноді люди не розуміють, що, те, що звучить розумно, не обов'язково логічне. Саме через незнання логіки можливі випадки дезінформації, маніпулювання, можлива наявність важкості чітко мислити і зрозуміти світ навколо вас. Наприклад, людина, яка ріже людину, - злочинець; хірург ріже людину; отже, хірург – злочинець. Такі банальні судження, але вони можуть ввести людину в оману, звісно можна сказати, що цей приклад є абсурдним, проте потрібно пам'ятати, що логіка вимагає доказовості, не можна використовувати ті уявлення, які склалися впродовж життя особи, бо вони можуть виявитися хибними, якщо застосувати закони логіки.

Одним з позитивних наслідків вивчення логіки є вдосконалення навичок спілкування, тому що ви зможете представити ідеї через добре побудовані, систематизовані і переконливі аргументи.

Завдяки знанням логіки є змога досконало будувати і захищати власні погляди, оцінювати конкурентні позиції і наполегливо відстоювати думку, що власні погляди є кращими від альтернативних.

Логіка важлива в професійній підготовці та розвитку на роботі. У менеджменті, фізиці, хімії, археології, історії та інших дисциплінах, що потребують логіки і міркування. Наприклад у математиці, залежно від відповідей, які ви шукаєте з даних, вам необхідно застосувати відповідну логіку.

Неможливо не згадати про природну спорідненість між логікою та правом: юристи можуть використовувати логіку для аналізу та оцінки своїх суджень, органи нормотворчості повинні використовувати здобутки логіки, аби не порушувати принцип правової визначеності, тобто щоб закони були логічними, ясними, точними, чіткими та несуперечними. Проте, на жаль, часто зустрічаються випадки порушення законів логіки, що свідчить про неналежний рівень оволодіння формальною наукою. Порушення законів є недопустимим як з точки зору логіки так і юриспруденції в цілому, бо від однієї помилки може залежити життя, свобода, честь та гідність людини. Наприклад, відповідно до ст. 23 ч.16 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»: «забороняється ототожнення адвоката з клієнтом». У цьому нормативно-правовому приписі порушено закон логіки - тотожності, а саме підміна понять. Тобто відповідно до цієї статті адвокат не може бути навіть клієнтом, наприклад, стоматолога чи компанії з продажу автомобілів.

Підсумовуючи, хочу сказати, що здатність мислити логічно має величезне практичне значення в нашому повсякденному житті. Кожен день, момент нашого життя сповнені інтерпретацією наявних доказів і прогнозами того, що буде далі. Від правильності суджень та умовиводів залежить результат, що може бути як позитивним, так і негативним залежно від підходу до вирішення ситуації. Тож кожному необхідно опанувати мистецтвом логіки, аби вміти переконувати, пояснювати та бути впевненим, що опонент зрозуміє тебе правильно.

ЗАГАЛЬНА КЛАСИФІКАЦІЯ АРГУМЕНТІВ У ЮРИДИЧНІЙ АРГУМЕНТАЦІЇ

Велика кількість фахівців права стикаються з проблемами, що пов'язані з доказовістю власних висловлювань, здійснюючи свою діяльність за відсутності такого вміння.

Аргументацію як спосіб досягнення істини у своїх працях досліджували такі дослідники як: Конверський А. С., Навроцький В. В., Павленко Ж. О., Титов В. Д., Тягло О. В., Хоменко І. В., Щербина О. Ю., Юркевич О. М. та ін.

У юридичній практиці використовується безліч видів аргументів, але перш за все необхідно знати до якого типу вони належать.

Науковці вважають, що аргументи можуть поділятися за аспектами аргументації на змістовні (визначаються конкретним аспектом речей), формальні (визначаються формально-логічною структурою) та процедурні (визначаються процесуальними вимогами). За специфікою аргументи бувають теоретичні (коли наводяться конкретні факти, які вимагають обґрунтування з інших, вже обґрунтованих положень) та практичні (постають як комунікативний процес, в ході якого в аудиторії формується конкретна позиція стосовно певної проблеми). За джерелами отримання їх поділяють на аргументи «до речей», аргументи «до людей» (наприклад, П. є поганою людиною. Отже, його аргумент не слід приймати), аргументи «до права», «до закону», «до минулих рішень», аргументи «до публіки» (наприклад: «Ви тільки послушайте, що він говорить. Хіба це може бути істиною!»). За джерелами походження виділяють первинні (наприклад, свідок розповів під час допиту, що він бачив, як обвинувачений наносив потерпілому побої) та похідні (наприклад, свідок повідомив, що сам він не бачив, як обвинувачений бив потерпілого, але потерпілий розповів йому, хто, за яких обставин заподіяв йому тяжкі тілесні ушкодження). Залежно від міри відповідності бувають істинні та хибні, відносимі та невідносимі, припустимі та неприпустимі, коректні та некоректні (аргументи до авторитету, до вигоди, до жалю, сили, неучтвa). Залежно від відношення до предмета доказування вони поділяються на прямі (наприклад, обвинувачений був затриманий безпосередньо на місці злочину під час його скоєння) та непрямі (побічні). Наприклад, обвинувачений працює фармацевтом, а, отже, розуміється на медичних препаратах; у момент злочину його не було на роботі; працівники з аптеки неподалік від будинку потерпілого підтвердили, що обвинувачений придбав у них за рецептом певну токсичну речовину; сусіди бачили як він заходив до під'їзду потерпілого; на місці злочину він втратив свою носову хустинку –

у сукупності цих фактів можна зробити висновок про винність обвинуваченого. В залежності від предмета обвинувачення - виправдувальні та обвинувальні. І залежно від механізму їх формування: речові (матеріальні предмети, електронні носії інформації та ін.), особисті (показання обвинуваченого, свідка, потерпілого, висновку експерта та ін.), письмові (записи, документи, листи, договори та ін.).

Розглядаючи усі ці типи аргументів, необхідно зазначити, що їм притаманні певні властивості. По-перше, безпосереднє використання їх у судовому процесі обумовило їх правову назву – процесуальні докази. По-друге, від кожного доказу вимагаються такі властивості як достовірність, належність, допустимість та для сукупності зібраних доказів – достатність.

Отже, знаючи ці аргументи та вмюючи їх використовувати при доведенні своєї думки, одна із сторін може з самого початку захопити ініціативу, тобто не «оборонятися», а «наступати» у спорі; покласти тягар доведення або спростування на опонента, який через погане володіння прийомами аргументації заплутається у своїх міркуваннях і визнає себе переможеним; зможе використати ефект раптовості проти опонента, тобто висловити найбільш важливі аргументи наприкінці дебатів і тим самим збити його з пантелику, тощо.

Гриньов Сергій,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
міжнародно-правовий факультет, 1 курс, 1 група*

ВИМОГИ ДО ДЕФІНІЦІЙ В ПРАВІ

Термін «дефініція» має іншомовне походження (англійське *definition*, латинське *definitio*) і етимологічноозначає «встановлення меж», «визначення». Визначенням в логіці називається операція, що розкриває зміст поняття. Результатом такої логічної операції є дефініція, або судження, що розкриває зміст поняття. Однак, визначення неповністю відображає предмет – воно бере з поняття тільки істотні ознаки і залишає поза своїм змістом низку інших ознак, якими воно наділене. Правова дефініція – це визначення, що містяться безпосередньо в тексті правової норми; вони є обов'язковими, оскільки є частиною правової норми.

Зазначимо, що значення правових дефініцій у забезпеченні правової визначеності підкреслюється не тільки на рівні правових систем окремих держав, а й на рівні таких утворень, як Європейський Союз. Відповідно до пунктів 1 та 2 преамбули Міжінституційної угоди між Європейським парламентом, Радою ЄС та Комісією ЄС щодо загальних настанов, спрямованих на забезпечення якості і проєктування законодавства Співтовариства від 22 грудня 1998 року (1999/С 73/01) ясне, просте та чітке проєктування законодавчих актів Співтовариств є

необхідним, оскільки такі акти мають бути прозорими та зрозумілими для громадськості та учасників економічних відносин. Це також є передумовою для належної імплементації та однакового застосування актів законодавства Співтовариства в державах-членах ЄС.

У правовій літературі виокремлюють різні види дефініцій та способи їх фіксування у правовій літературі. Утім вважаємо, що основними є кодифіковані (законодавчі) дефініції, які вибудовані за родовидовим (класичним) принципом: зазначення родової ознаки та видової відмінності. Існує ціла низка вимог до формулювання дефініцій.

Вимога системності має подвійну природу, йдеться про поняттєву та словотвірну системність, оскільки термін має бути системним двічі: як «словесне позначення поняття» має відповідати системі понять певної галузі науки чи технології, а як слово-термін має відповідати системі мови.

Поняттєва системність полягає в сукупності понять, які перебувають у певних відношеннях, зв'язках один із одним, шляхом чого формується певна цілісність - поняттєва система.

Словотвірна системність полягає в сукупності словотворчих одиниць у їхніх взаємозв'язках.

Вимога точності вказує на те, що юридична дефініція має якнайповніше передавати зміст відповідного юридичного поняття.

Використання в нормативно-правовому акті маловідомого технічного терміну повинне супроводжуватися його офіційним тлумаченням. У цьому аспекті важливого значення набувають технічно-юридичні дефініції, які представляють офіційновизначене технічним терміном поняття. Вони, як правило, розміщуються на початку нормативно правового акту. Всі використані в нормативно-правовому акті дефініції розміщують в окрему статтю, якій дають назву "Основні поняття", або "Основні терміни і поняття", або "Визначення основних понять".

Дефініції розміщуються в статті в алфавітному порядку. Можливе розміщення дефініції і в тій частині тексту, де вперше вживається термін. Законодавчі дефініції істотно поліпшують чинне законодавство роблять його зміст зрозумілим і доступним. Традиційно їх розглядають у якості коротких визначень понять, включених у текст джерел права. З їх допомогою юадресати правового припису отримують можливість детально розібратися в елементах категоріального апарату законодавства, отримати точне уявлення про державно-владне веління, закріплене в юридичній нормі.

ЗАСОБИ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ МАНІПУЛЯЦІЇ

В умовах технологічно – інформаційного прогресу дедалі актуальними стають питання впливу маніпуляції на суспільство. На сьогодні сформований інформаційний простір є найефективнішим інструментом, який дозволяє людині безперервно залишатися в авангарді суспільних подій, але й – сприятливою пасткою для того, щоб стати жертвою маніпуляції. Її прояви можна знайти в політиці, дипломатії, військовому мистецтві, маркетингу. З огляду на це, дослідження механізмів нейтралізації маніпуляції є вкрай значущим.

Під час спілкування між людьми здійснюється взаємодія. В процесі комунікації одна особа може виконати дію по відношенню до свого партнера, яка може призвести до зміни його поглядів на той чи інший предмет. Дія, яка призводить до переорієнтації поглядів, називається впливом, він може впливати на поведінку одержувача позитивно або негативно.

Таким чином, кожний учасник спілкування може стати або об'єктом (жертвою маніпуляції), або суб'єктом (маніпулятором) психологічного впливу. Вчені визначають психологічний вплив як дію на психічні стани, думки, почуття і вчинки інших людей за допомогою психологічних засобів: вербальних та невербальних.

Тоді маніпуляцію визначаємо як вид психологічного впливу, який використовується для прихованого впровадження в психіку жертви цілей, бажань, намірів, відносин або установок маніпулятора, які не збігаються з актуально існуючими потребами жертви. Це управління людьми та їх поведінкою. У відповідь на маніпуляцію, у людини може виникнути психологічний захист – це процес вживання особою психологічних засобів для ослаблення впливу маніпулятора.

Засоби нейтралізації маніпуляції класифікують за формою. Так, існує пасивна та активна форми протидії маніпуляції. Пасивну форму використовують у тому разі, якщо жертва не планує псувати відносини з маніпулятором, тоді вона діє за принципом не реагування на маніпуляції. Активна форма протидії полягає в установленні факту маніпуляції та декларування чіткої позиції об'єкта щодо дій маніпулятора.

Теоретиками розроблена розгалужена система класифікації засобів протидії, але психологи виокремлюють 6 базових дієвих установок, які є основою процесу нейтралізації маніпуляції: відхід, вигнання, блокування, управління, ігнорування та завмирання.

Отже маніпуляція оточую людину в усіх сферах життєдіяльності. Для того, щоб не стати її жертвою, слід дотримуватися певних правил у повсякденному житті:

1. Орієнтуватись на власні цілі та пріоритетність їх досягнення;
2. Критично осмислювати інформацію, яка надходить із різних джерел. Зіставляти факти та робити власні умовиводи;
3. Прислуховуватися до думок інших, але не зраджувати власному «Я»;
4. Завершувати конфлікт пошуком компромісу, не підкорюватися повністю інтересам та поглядам іншого.

Гулаткан Соломія,
*Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курсу, 7 групи*

РОЛЬ ЛОГІКИ В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Безумовно, логіка як дисципліна традиційно становить важливе підґрунтя загальної підготовки правника. Без будь-якого перебільшення можна стверджувати: людина, яка не здатна точно аналізувати складну інформацію, висувати вірогідні версії подій, перевіряти їх, відшукувати хибу в своїх міркуваннях або влучно критикувати опонента, не досягне успіху в царині юриспруденції. Навчальні плани з логіки традиційно спрямовувались на вироблення вмінь точно формулювати свої думки та здійснювати дедукцію з наперед заданих висновків.

У вільному демократичному світі на перше місце виходить вміння критично оцінювати інформацію, відрізнити істину від хиби, самостійно виробляти рішення та обстоювати в суперечці власну думку. Отже, на шляху розбудови демократичної правової держави, формування менталітету її свідомого громадянина суттєві трансформації викладання логіки не тільки перспективні, а й необхідні як засіб здійснення бажаних змін. Актуальність звернення до нових шляхів формування логічного мислення визначається й потребою залучення нашої країни до світового освітнього простору, де сьогодні популярності набрали курси неформальної логіки та критичного мислення.

Варто зауважити, що другою, після математики, чи паралельно з нею виникла і розвивалася логіка або формальна логіка. Логіка як наука про закони, форми і прийоми пізнання світу, про мову як засіб такого пізнання бере початки, як і математика, в сивій давнині. Будучи нерозривно пов'язаною в своєму генезисі з математикою вона пов'язана, також, і теоретичними способами виведення нових результатів в пізнанні, доказуванні їх з допомогою логічних прийомів та правил. Батьком логіки як науки вважають Аристотеля.

Аристотель сформулював основні закони логіки, обґрунтував їх застосування в пізнанні, мисленні (як природному процесі), до закону виключення третього, у висловлюваннях про Буття, вчення про фігури і модуси дедуктивного умовиводу. Створивши силлогістичну теорію Аристотель заклав основи формальної логіки, яка панувала в Європейській науці аж до XIX ст.

В XIX столітті все чіткіше проявляється недостатність формальної раціональності для потреб розвитку науки, для наростаючого по кількості і розширенні горизонту людського пізнання, для пізнання самої людини.

В юриспруденції, як її теоретичній, так і практичній частинах є поширені розмірковування про «метод юридичної науки», «метод правового регулювання», «метод юридичного пізнання», «юридичний метод» пізнання, «формально-логічний метод», інше. Використання філософських, психологічних, соціологічних методів в юриспруденції носить похідний, вторинний характер. Юриспруденція не має власне своїх методів пізнання чи методологій. Вона запозичує як методи і методології інші вже отримані і розроблені системи знань, теорій, концепцій.

Як випливає із сказаного вище, у діяльності юристів логіка має особливе значення. Ще Цицерон, говорячи про судові справи, радив ораторові, які б справи він не узявся вести, "ретельно і ґрунтовно в них розібратися". Він підкреслював, що на судовому форумі документи, свідчення, договори, угоди, зобов'язання, споріднення, властивість, укази магістратів, висновки правознавців, усе життя, нарешті, тих, чия справа розбирається, і усе це повинне бути розібрано.

У цій попередній роботі Цицерон особливо виділяв логічну сторону справи: "Той довід, у якому більше допомоги, чим шкоди, я намічаю привести; де я знаходжу більше зла, чим блага, то я цілком валю і відкидаю. Так мені і вдається спочатку обміркувати, що мені сказати, а потім вже і сказати".

Прикладом може слугувати вирок суду, який повинний ґрунтуватися на ретельно перевіреному фактичному матеріалі. Для правильного судового рішення важливе значення при розгляді справи має також переконлива, логічно струнка мова прокурора або захисника.

Кращі юристи відрізняються не тільки глибоким знанням всіх обставин справи і яскравістю судових мов, але також строгою логічністю у викладі й аналізі матеріалу і незаперечною аргументацією висновків. І навпаки, мова, що містить логічні помилки, плутана і суперечлива, ускладнює з'ясування справи, а в деяких випадках може служити причиною винесення неправильного вироку.

Для успішного використання логічного арсеналу потрібно в досконалості їм володіти. І отут немає іншого шляху, крім глибокого і вдумливого вивчення логіки - освоєння визначеної суми логічних знань, вироблення відповідних логічних умінь і навичок.

Про те, яке значення має логіка для юристів, свідчать стенограми матеріалів Конституційного Суду. Як видно із стенограм, на засіданнях безліч разів уживався сам термін "логіка": "звичайна логіка", "усупереч логіці", "логічна форма думки". Використовувалися і спеціальні логічні терміни: "визначення", "теза", "доказ", "довід", "аргументи", "підстава", "висновок" (або "висновки"). Робилися посилання на закони і вимоги логіки: говорилося про "підміну тези" (закон тотожності), виявлялися логічні протиріччя в міркуваннях сторін (закон протиріччя), застосовувалася вимога "або" (закон виключеного третього), говорилося про "достатні підстави" для висновків (закон достатньої підстави).

Зрозуміло, що рішення суду могло бути правильним лише в тім випадку, якщо не тільки його юридичні підстави вірні, але і хід міркувань - правильний. А це і є логічна сторона юридичних доказів. Характерно, що і самі юристи визнають важливість і значення логіки для юридичної практики.

У нинішніх умовах розвитку нашої країни значення логіки для юристів ще більш зростає. Становлення правової держави в Україні припускає висування на одне з перших місць у суспільстві всього комплексу юридичних наук як теоретичної основи правового регулювання всієї сукупності суспільних відносин в умовах переходу до ринкової економіки.

У сучасній юридичній теорії та практиці широко використовується, власне кажучи, весь найбагатший арсенал логічних засобів: визначення (юридичних понять), розподіл (наприклад, класифікація злочинів), підведення під поняття (наприклад, кваліфікація конкретного діяння), версія як вид гіпотези (наприклад, як слідча версія), умовивід (наприклад, в обвинувальному висновку), доказ і спростування (наприклад, під час судового розгляду), а робота юриста вимагає точності мислення та обгрунтованості висновків.

Гур'єва Катерина,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКОЮ України, 1 курс, 4 група*

ЛОГІЧНІ ПРИЙОМИ ВИЯВЛЕННЯ ЛЖЕСВІДЧЕННЯ

Однією з найважливіших проблем у сучасному житті суспільства є лжесвідчення, тобто злочин, що виражається в свідомому свідченні завідомо неправдивої інформації свідків, обвинувачених у суді або під час слідства, або посадовою особою під присягою правоохоронним органам, суду або органам влади. Розпізнавання брехні можливо на двох рівнях. Перший називається невербальним рівнем спілкування та включає в себе міміку, жести та інші зовнішні прояви діяльності внутрішніх органів. Другий рівень — вербальний, він включає в себе як логічний аналіз

отриманої інформації, так і співвіднесення вимовлених слів з сигналами невербального рівня. У процесі маніпуляції підозрюваного для виявлення лжесвідчення часто застосовуються логічні прийоми.

В їх основі лежать: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, аналогія та ін. Дана група прийомів побудована на демонстрації невідповідності показань дійсності. До таких прийомів відносяться: пред'явлення доказів для отримання нових свідчень допитуваного; логічний аналіз суперечностей між показаннями допитуваного і наявними в справі свідченнями інших осіб; раптове пред'явлення доказів, що повністю спростовують попередні свідчення допитуваного.

При допиті в процесі вільної розповіді допитуваному надається повна можливість викласти факти в тій логічній послідовності, в якій він їх спостерігав. Такий порядок допиту виправданий.

Прийоми, які використовуються при допиті, мають бути логічними, зв'язаними між собою та служити досягненню однієї мети.

Якщо ми можемо побачити в справі докази, то слід застосувати метод прямого логічного переконання в марності неправдивих свідчень. Для цього докази аналізують, встановлюють між ними зв'язок, визначають їх значення для справи. Цей тип доводів називають логічним. Він ґрунтується на доказах та факти тут істинні, логіка бездоганна, висновки правильні. Завдання слідчого полягає в послідовному використанні аргументів.

В юриспруденції розроблені правила використання аргументів у процесі міжособистісної протидії, в умовах конфліктних ситуацій, характерних для попереднього слідства.

Перед використанням системи аргументів потрібно зняти напругу у конфліктуючого партнера, послабити силу впливу переживань, пов'язаних з розслідуванням справою, встановити з учасником процесу психологічний контакт. Потім слід адаптувати систему аргументів до особистості партнера, щоб він зрозумів, що потрібно підпорядковуватися впливу слідчого, але не звернув особливої уваги на форму і мету надання аргументів. При цьому враховується рівень його інтелекту, загальної і спеціальної освіти. Після цього обирається тактика аргументації, яка може бути або прямою, коли аргументується теза слідчим, або зворотньою (контраргументація), за допомогою якої спростовується пряма аргументація процесуального партнера. В процесі аргументації важливо визнавати правоту партнера при наявності достатніх аргументів хоча б для того, щоб зберегти з ним контакт і мати час для перевірки істинності свідчень.

Отже, для того, щоб найбільш точно виявити помилкові показання, необхідно використовувати вищезазвані тактичні прийоми, враховуючи вербальні та невербальні ознаки брехні. Не треба забувати також про те, що деякі допитувані, в силу притаманних їм індивідуальних якостей, є прекрасними знавцями психології людей, які вміють

вишукувати слабкі місця в позиції слідчого. Іноді навіть за мимовільним жестом або виразом обличчя слідчого допитуваному вдається встановити, які докази його винності в того є. Тому треба обережно використовувати тактичні прийоми виявлення помилкових показань.

Гуренко Дмитро,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
факультет адвокатури, 1 курс, 1 група*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОЦІНОЧНИХ ПОНЯТЬ У ПРАВІ

На сьогодні в законодавстві України використовується велика кількість оціночних понять такі як «тяжкі наслідки», «істотна шкода», «завідомо», «загально небезпечний», «привласнення», «злісне ухилення», «мордування», «недбалість», «опір», «шире каяття», «бойова обстановка». Але попри це вчені не досягли певного консенсусу щодо доцільності використання оціночних понять у законодавстві, щодо механізму тлумачення цих норм. Метою даної наукової роботи є саме розгляд цих позицій.

Розглядаючи питання доцільності використання оціночних понять у законодавстві, потрібно зауважити на тому, що деякі вчені висловлюють думку щодо уникнення таких понять у законодавстві. Вони аргументують таку позицію тим, що такі поняття є досить нечіткими і допускають інтерпретацію закону суддями, наслідками чого стає плутанина, адже в теорії люди можуть отримати різні вирокі суду за вчинення однакових дій, при однакових умовах. Також інтерпретація може вчинятися і звичайними громадянами, що унеможлиблює співвідношення поведінки даної особи і поведінки, передбаченої законом.

Ці вище перелічені факти стають причинами для тлумачення, конкретизації оціночних понять. На думку професора М.І. Хавранюка необхідно створити у Кримінальному кодексі “словник” з точним роз’ясненням усіх необхідних термінів, оскільки якщо термін ясно зрозуміти і точно розтлумачити неможливо, то він не повинен вживатися, бо людина не може бути покарана за щось незрозуміле. Це необхідно, щоб припинити хаос законотворчості в сфері кримінального права в Кримінальному кодексі України. Вчений у цьому питанні посилається на досвід Республіки Білорусь, Республіки Молдова, Болгарії, Республіки Польща, Австрії, Італії, Нідерландів, Швейцарії, США, в Кримінальних кодексах яких закріплені визначення термінів.

А.В. Наумов стверджує, що лише судовий прецедент може конкретизувати зміст оціночного поняття, що використовується законодавцем при побудові кримінально-правових норм, тому що це зробить законодавство більш гнучким. Дана теза знаходить підтвердження

у рішенні ЄСПЛ по справі “Кокінакіс проти Греції” в якій зазначалось, що визначення злочину прозелітизму, тобто нав’язування свого віросповідання, вміщене у грецькому законодавстві, разом із винесеними судом прецедентами, в яких здійснюється його тлумачення та застосування, відповідає принципу визначеності. Тобто, на думку ЄСПЛ, недостатня конкретність законодавчих формулювань може бути доповнена їх судовим тлумаченням, конкретизацією з урахуванням обставин справи.

Таким чином, щоб уникнути колізій у правозастосовчій діяльності, використання оціночних понять у праві повинно супроводжуватись подальшим їх тлумаченням. Це можливо здійснити або шляхом створення “словника” з точним роз’ясненням всіх термінів, або шляхом застосування судового прецеденту. Ефективність запропонованих підходів може бути оцінена лише в практичній діяльності.

Гурина Ніколь,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курсу, 16 групи*

ЛОГІЧНЕ ТЛУМАЧЕННЯ У ПРАВЗАСТОСУВАННІ

За своєю природою право завжди є загальним правилом поведінки, тому при його реалізації завжди виникає потреба у екстраполяції абстрактного правила на конкретну ситуацію, у його тлумаченні. Проблема тлумачення полягає ще й у багатозначності будь якої мови, а особливо – юридичної. Тому при правозастосуванні необхідною умовою є з’ясування точного змісту правової норми, вибір одного з можливих варіантів її значення. Помилкове тлумачення може призвести до незворотних наслідків: покарання невинної людини, ухилення від відповідальності реального злочинця, руйнування вже сформованих суспільних відносин, та інших. Актуальність тлумачення норм права також зумовлена застосуванням в правових нормах юридичних термінів або термінів з інших наук, які не мають аналогів у звичайній мові, що викликає складнощі в її розумінні. Саме тому, тлумачення правових норм є дуже важливою процедурою в процесі правозастосування.

Тлумачення норм права здійснюється уповноваженими на це суб’єктами права. І той, хто тлумачить норму права, і той, до кого вона буде застосовуватись, має з’ясувати саме той зміст, який був визначений законодавцем при її створенні. Тлумачення правових норм можна розглядати в двох аспектах – як сам інтелектуально-вольовий процес, спрямований на роз’яснення змісту норми права, і як результат цього процесу. Тлумачення правових норм може виражатись у їх роз’ясненні і з’ясуванні.

У праві загальноприйнятим є поділ роз'яснення правових норм на офіційне і неофіційне. Офіційне тлумачення правових норм – це тлумачення правової норми, яке здійснюється компетентними органами і є формально обов'язковим для всіх суб'єктів її застосування і реалізації, а неофіційне тлумачення правових норм виражається в процесі роз'яснення дійсного змісту норми права, який не має юридичної сили, третім особам, що може здійснюватися будь-яким суб'єктом тлумачення. Будь-яке роз'яснення норми права (офіційне і неофіційне) завжди закінчується відповідним результатом, що виражається в акті тлумачення відповідної норми права. Акти офіційного тлумачення норм права (інтерпретаційні акти) – правові акти-документи, прийняті уповноваженими органами, що містять роз'яснення змісту норм права або порядку їх застосування та мають обов'язкову силу для всіх, хто застосовує норми, котрі роз'яснюються. Під терміном «акт тлумачення» слід розуміти не тільки письмовий документ, а й усні роз'яснення дійсного змісту норми права.

Правозастосовець, в процесі тлумачення, має використовувати логічні прийоми і правила для з'ясування дійсної волі законодавця, вираженої у правовій нормі. Сукупність логічних прийомів і правил, використання яких необхідно для з'ясування дійсного смислу норми права, становить зміст логічного способу тлумачення. Логічні прийоми і правила суб'єкт застосовує для дослідження як самої норми права, так і її правових та неправових зв'язків. У цьому разі логічні прийоми і правила застосовуються поряд і в тісному зв'язку з прийомами й правилами граматичного, системного та історичного способів тлумачення. Тому твердження, що в процесі логічного тлумачення суб'єкт оперує матеріалом тільки самої норми права, є надто вузьким і фактично призводить до протиставлення логічного та інших способів тлумачення, на чому й наполягають деякі вчені, заперечуючи самостійне існування логічного способу тлумачення. Водночас не зовсім правильно вважати, що в такий спосіб досліджується логічний зв'язок між нормами права для розкриття змісту певної правової норми на основі загальних принципів законодавства. Справді, при виведенні загальних правових принципів із сукупностей відповідних норм права застосовують і логічні прийоми та правила. Правова наука виділяє низку прийомів логічного тлумачення норм права. Проаналізуємо декілька їх видів.

Першим з них є логічне перетворення. Необхідність застосування логічних перетворень походить з особливостей мовного формулювання норм права. Формулювання норми права у вигляді граматичного речення в більшості випадків не відповідає повністю нормі права, яка ним передбачена. Така невідповідність може полягати, наприклад, у тому, що суб'єкт норми права не співпадає з підметом речення, або граматична форма речення, яке містить норму права, не точно виражає кількісний бік цієї норми.

Висновки від протилежного традиційно належать до логічного способу тлумачення. Цей прийом заснований на логічному законі суперечності. Два судження, що суперечать один одному щодо змісту норми права, не можуть бути істинними, одне з них обов'язково є неправильним. Висновки від протилежного можна використовувати лише тоді, коли суб'єкт тлумачення вже отримав певні висновки щодо змісту правової норми і має істинні судження про її дійсний зміст.

Ще одним логічним прийомом є висновки з норм. Застосування цього напряму необхідно, наприклад, коли суб'єкт у процесі системного способу тлумачення використовує принципи права, особливо, якщо вони не сформульовані в окремій нормі. Просту дедукцію застосовують для виведення конкретних логічних висновків із загальних юридичних принципів.

Отже, варто сказати, що логічний спосіб тлумачення має велике значення для тлумачення правових норм. Однак, логічні прийоми і правила суб'єкт використовує не окремо, а в тісному зв'язку з іншими способами тлумачення. Для встановлення відношення результату тлумачення до висновків, які походять із буквального тексту норми, потрібно порівнювати з цими висновками результат тлумачення, отриманий за допомогою всієї сукупності способів тлумачення.

Давидюк Юлія,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 4 група*

АНАЛІЗ СТРУКТУРИ НОРМ ПРАВА

Норми права – це закріплені у джерелах права правила загального характеру, що визначають стандарт належної чи дозволеної поведінки або наслідки їх порушення. Однією з характерних ознак норми права є наявність особливої внутрішньої будови, тобто структури. Традиційно у структурі норми права виокремлюють три елементи: гіпотезу, диспозицію та санкцію.

Кожен із цих елементів має в структурі норми права своє особливе місце і призначення. У нормі права мають бути насамперед перелічені умови, за яких вона підлягає застосуванню (гіпотеза); далі повинно викладатися саме правило поведінки (диспозиція); в нормі має міститися вказівка на наслідки порушення цього правила (санкція). По справедливому судженню, що склалося в юридичній науці, без диспозиції норма є неймовірна, без гіпотези – безглузда, без санкції – неспроможна. Таким чином, структура юридичних норм має логічний зв'язок гіпотези, диспозиції та санкції. Отже, будь-яка норма права може бути викладена у вигляді формули «якщо → то → інакше».

Для прикладу візьмемо п.4 ст.31 Сімейного кодексу України: «У разі відмови від шлюбу особи, яка одержала подарунок у зв'язку з майбутнім шлюбом (гіпотеза), договір дарування за вимогою дарувальника може бути розірваний судом (диспозиція). У разі розірвання договору особа зобов'язана повернути річ, яка, була їй подарована, якщо вона не збереглася – відшкодувати її вартість (санкція)».

При аналізі логічної структури норм права потрібно враховувати спеціалізацію права. На практиці нормативно-правове впорядкування суспільних відносин здійснюється за допомогою регулятивних та охоронних норм права. Кожна з них реально складається з двох елементів і може бути представлена за допомогою формули «якщо → то». Ця формула також використовується в умовно-категоричному силогізмі, а саме в заперечному модусі. У структурі *modus a tollens* перший засновок – це імплікативне судження, в другому засновку заперечується висновок імплікативного засновку, а у висновку заперечується його підстава. Наприклад:

Якщо наявний склад злочину, то справу буде порушено.

Склад злочину відсутній.

Отже, справу не буде порушено.

Регулятивна норма права складається з гіпотези та диспозиції. Наприклад, Правила дорожнього руху закріплюють таку регулятивну норму права: якщо водій керує транспортним засобом у межах населеного пункту (гіпотеза норми), то йому дозволяється рух із швидкістю не більше 60 км/год, і забороняється перевищення цієї швидкості (диспозиція).

Гіпотеза охоронної норми вказує на юридичний факт порушення диспозиції регулятивної норми, з яким санкція охоронної норми пов'язує настання несприятливих юридичних наслідків. Наприклад, КУпАП закріплює охоронну норму права: якщо водій транспортного засобу перевищує встановлені обмеження швидкості (гіпотеза), то на нього накладається штраф від п'ятнадцяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (санкція).

На думку професора С. Алексєєва, структура логічної норми має три елементи, а припис – два і навіть один елемент.

Прикладом цього може слугувати стаття 29 Конституції України: «Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканість».

Отже, кількість елементів правової норми залежить від її конкретного функціонального та ціннісного значення у механізмі правового регулювання. Основним способом виявлення цих елементів є логічний аналіз структури норм права.

ЛОГІКО-ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ В США

У США немає єдиної, загальнонаціональної кримінально-правової системи, що обумовлено особливостями американського федералізму. Це породило таке характерне для США явище, як правовий дуалізм, що означає, що на території кожного штату діє право даного штату, а за певних умов — право федеральне.

Джерелами федерального кримінального законодавства є: Конституція США 1787 р, акти Конгресу і федеральні підзаконні акти, а також норми міжнародного кримінального права.

Позбавлення волі в США характеризується значною своєрідністю. Американське кримінальне законодавство відрізняється тривалістю термінового позбавлення волі: ще до середини 70-х рр. XX ст. терміни позбавлення волі переважної більшості штатів були пов'язані з системою невизначених вироків. Так, наприклад, в 1992 р в штаті Вісконсін 34-річний серійний вбивця і канібал Дж. Дамер був засуджений до 16 довічних термінів тюремного ув'язнення.

Ні федеральні закони, ні, як правило, закони штатів не встановлюють загальних граничних термінів позбавлення волі, що дозволяє судам засуджувати винних до 200, 300 і більше років або кількох довічних термінів.

У зв'язку з тим, що США належать до англо-саксонської правової сім'ї, йде поєднання застосування судового прецеденту та законів штатів, то при винесенні вироку застосовуються методи індукції та традукції (Індукція — це процес, котрий досягає висновку, що при наявному стані знань є напевно істинний, але не гарантує його; традуктивний умовивід — це аналогія, у якій на підставі подібності предметів в одних ознаках робиться висновок про подібність їх і в інших ознаках).

Призначення покарання відбувається за індуктивними умовиводами та умовиводами за аналогією. Також використовується дедуктивний умовивід при призначенні покарання при застосуванні законів штатів на федеральному рівні.

Наприклад, за вимагання майна — терміном в два, три або чотири роки з утриманням у в'язниці штату. У штаті Іллінойс закон передбачає мінімальний і максимальні межі, наприклад, за злочин класу I, пов'язаний з наркотиками, терміном від 4 до 15 років. Крім того, суддя має право зменшити або збільшити на 20% зазначені в законі терміни.

Незважаючи на введення в США нової системи вироків, там як і раніше зберігаються великі відмінності в призначенні покарань за однакові злочини.

Багато суддів заявляють, що введення і обов'язкове застосування розроблених цими комісіями посібників за призначенням покарань означають втручання в здійснення правосуддя.

Демчик Ольга,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПЮК для СБ України 1 курс, 2 група*

ВИКОРИСТАННЯ ЮРИДИЧНОГО ФАКТУ В ЮРИДИЧНІЙ АРГУМЕНТАЦІЇ

Юридичний факт – це конкретні життєві обставини, з якими норма права пов'язує виникнення визначених юридичних наслідків. Юридичні факти є фактичною обставиною для виникнення правових відносин, саме з їх настанням пов'язано виникнення, зміна чи припинення в учасників правових відносин певних суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, стверджував академік О. В. Петришин.

Те твердження, що відстоюється, називається тезою аргументації, тобто спосіб логічного обґрунтування тези за допомогою аргументів, називають формою аргументації, або демонстрацією.

У ролі аргументів можуть виступати математичні і логічні аксіоми, принципи, юридичні закони, протоколи слідчих дій, свідчення компетентних очевидців, що заслуговують довіру: висновки експертів, речові докази та інші.

Техніка аргументації полягає у спеціальному підборі й використанні логічних доказів, фактів з метою переконливого доведення істинності певного положення, зазначав професор В. Д. Титов.

Юридичні факти відіграють активну роль у правовій системі, вони з'єднують норми права з реальними суспільними відносинами. За їх допомогою життєві обставини набувають юридичного значення і таким чином впливають на соціальні процеси і явища, направляючи їх у необхідне русло, засвідчував доктор юридичних наук О. Г. Мурашин. Аргументація включає три взаємозалежних елементи: теза, аргументи, демонстрацію.

Процес аргументації передбачає попередній аналіз наявного фактичного матеріалу, статистичних узагальнень, свідчень очевидців, наукових даних та інші. Слабкі і сумнівні аргументи відкидаються, найбільш вагомі синтезуються в стійку і несуперечливу систему доведень.

Професор В. І. Кирилов свідчив, що переконлива сила аргументації багато в чому визначається раціональним поєднанням в

полеміці операцій обґрунтування і критики, що сприяє досягненню в кожному конкретному випадку об'єктивно істинних результатів.

Право не породжує факти, вони виникають і існують поза ним, але право надає їм статусу юридичних.

Мета аргументації під час обговорення спірних питань – формування раціонально обґрунтованих переконань. А також мета полягає в тому, щоб додатково пояснити сутність проблемної ситуації та окрему позицію щодо неї, а також переконати співбесідника у раціональності цієї позиції і засобів розв'язання існуючої проблеми, писав у своїх працях фахівець з логіки та методології наукового пізнання А. А. Старченко.

Отже, юридичні факти – це такі обставини, що несуть в собі інформацію про стан суспільних відносин, котрі входять у предмет правового регулювання, а також ними виступають лише такі обставини, що прямо чи опосередковано стосуються прав та інтерес суспільства, держави, соціальних колективів, а також особистості.

*Денисюк Дарина,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
факультет адвокатури, 1 курс, 3 група*

ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ ЛОГІКИ ПРИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ

Кваліфікація злочинів — це точна, логічна кримінально-правова оцінка небезпечного вчинку в суспільстві. За допомогою законів логіки слідчий, при розслідуванні злочину, повинен дійти справедливого висновку. Метою роботи є розгляд основних принципів логіки, які допомагають слідчому зробити точний, логічний та достовірний аналіз ознак вчиненого злочину.

Щоб виявити мотиви вчинення суспільно-небезпечного діяння, слідчому потрібно скористатися законом несуперечності. Цей принцип вперше сформулював Арістотель. Посилаючись на закон несуперечності, варто зазначити: якщо ми маємо дві протилежні думки, то одна з них буде обов'язково помилкова, а інша в свою чергу або істина, або також помилкова. Наприклад, якщо ми маємо судження: “Громадянин, який проживає у місті Києві, скоїв вбивство сина з особливою жорстокістю” і “Громадянин, який проживає у місті Києві, скоїв вбивство сина з милосердя”, то одне із цих суджень буде хибним, а інше істинним, або жодне з них не буде істинним. Якщо, слідчий при розгляді справи зможе виявити істинне і хибне судження, то ніколи не допуститься помилок у процесі розслідування.

Важливо також при кваліфікації злочину знайти та встановити кримінально-правову норму, яка окреслює ознаки вчиненого діяння. За

допомогою закону достатньої підстави можна кваліфікувати суспільно небезпечний вчинок, а саме на перевірених фактах дійсності дійти до істинного висновку. Слідчий повинен обов'язково дотримуватися цього принципу на всіх етапах кваліфікації суспільно-небезпечного діяння, щоб не допустити помилки. Наприклад, згідно Кримінально-процесуального кодексу України слідчий зобов'язаний вжити всіх передбачених законом заходів для всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи.

Як зазначає академік В. М. Кудрявцев: "Процес кваліфікації злочинів за своєю сутністю полягає в послідовному відмежуванні кожної ознаки вчиненого діяння від ознак інших, суміжних злочинів". У процесі розслідування злочину потрібно думати про конкретний предмет, тобто якщо мова йде про знаряддя вбивства, то наші думки мають бути спрямовані тільки на нього і відволікання на інші предмети неприпустимо. Найчастіше при розслідуванні може траплятися помилка підміни тез, коли слідчий при характеристиці конкретної зброї навів ознаки та характеристики зовсім іншої, яка не стосується злочину. Порушення вимог принципу тотожності тягне за собою неточне та двозначне мислення, що ніколи не приведе слідчого до істини.

Важливе місце також займає закон виключеного третього. З цього принципу випливає, що в процесі міркування не можуть бути хибними два суперечливих судження. Тобто ми можемо сказати, що громадянин, який звинувачений у скоєнні злочину або "винен", або "не винен" іншого бути не може. Наприклад, у ст. 2 Кримінального Кодексу України зазначається: "Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду". Тобто закон виключеного третього полягає у тому, що або будуть підстави для притягнення людини до кримінальної відповідальності, або вони будуть відсутні. Для того, щоб застосувати принцип виключеного третього, слідчий повинен обрати між двома суперечливими судженнями істинне.

Отже, усі вище зазначені закони логіки мають важливе значення у роботі слідчого. Для того, щоб не допустити помилки у кваліфікації суспільно небезпечного діяння, потрібно дотримуватись усіх правил у процесі мислення і тільки тоді можна дійти правильного висновку.

ЛОГІКО-ПРАВОВЕ СПІВВІДНОШЕННЯ НОРМИ ПРАВА І СТАТТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТА

Співвідношення норми права і статті нормативно-правового акта завжди викликало питання в розумінні істинності взаємодії цих фундаментальних для правової системи понять.

Це пов'язано з тим, що первинним елементом системи законодавства (аналогом норми права як первинного елемента системи права) є не стаття нормативно правового акта, а нормативно-правовий припис. Під нормативно-правовим приписом розуміють логічно завершене положення, що сформульоване у тексті акту державного органу та містить обов'язкове для інших осіб, рішення державної влади. Якщо розглянути це поняття з точки зору логіки і права, то нормативно-правовий припис – це вміщене у статті нормативного юридичного акта або іншого джерела права логічно і граматично завершене деонтичне судження загального характеру про формально дозволу, обов'язкову чи заборонену поведінку за певних обставин. Однак введення в юридичну термінологію нового поняття «нормативно-правовий припис» не вирішило проблеми співвідношення понять норми права та статті нормативно-правового акта, а навпаки призвело до появи нових протиріч і як результат не одного підходу стосовно розуміння проблеми їх співвідношення. Наприклад, Алексеев С. С. зазначав, що поняття нормативного припису не можна протиставляти поняттю норми права. Терміни «нормативний припис» і «норма права» є синонімами. Тобто, він вважав їх тотожними поняттями – будь-яка норма права є нормативно-правовим приписом і будь-який нормативно-правовий припис є нормою права. З точки зору логіки це означає, що нормативно-правовий припис і норма права відображають один і той же самий предмет, їхні обсяги збігаються повністю, але зміст різний.

Необхідно відмітити, що Карташов В. М. вказує на те, що вони не є тотожними: норма права є різновидом нормативно-правового припису. Він говорить, що усі нормативно-правові приписи поділяються на норми права та нестандартні нормативно-правові приписи отже обсяг поняття нормативно-правового припису включає в себе обсяг поняття норма права. При цьому обсяг поняття нормативно-правовий припис ширше, ніж обсяг поняття норма права.

Поряд з вищезазначеними поглядами у науковій літературі існує думка, що вони не є тотожними та різнорідними поняттями – норма права є ідеальною логічною загальнотеоретичною конструкцією та належить до системи права, а нормативно-правовий припис є реальним текстуальним

формулюванням та належить до системи законодавства (джерел права). Необхідно вказати, що в цілому нормативно-правовий припис має двохелементну будову, норма права ж складається із трьох елементів.

Отже, можна дійти висновку, що норма права і нормативно-правовий припис як аналог норми права закріплюються у статтях нормативно-правових актів. Формулюючи тексти статей, законодавець використовує різні способи викладення елементів норм права. Іноді норму права може бути викладено в одній статті нормативно правового акта, але частіше вони за своїм змістом не збігаються. Навіть у випадках, коли юридична норма і стаття закону не збігаються за обсягом, остання завжди є логічно (і граматично) завершеним реченням, яке виражає певне нормативне судження

Отже, стаття нормативно-правового акта є зовнішньою формою як юридичної норми (зрідка — у повному обсязі, а частіше — у неповному), так і юридично-нормативного припису, за допомогою якого ця норма будується.

Діброва Таїсія,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 1 група

ВИМОГИ ДО ДЕФЕНІЦІЙ В ПРАВІ

Процес створення якісних нормативно-правових актів не є можливим без правових дефініцій. Перш ніж переходити до переліку вимог, які ставляться до дефініцій, необхідно зрозуміти, що вона собою являє і якими є її основні функції. Так, правові дефініції-визначення правових явищ, через виділення їх основних ознак. Вони сприяють ясності, прозорості і повноті змісту юридичних термінів, допомагають розрізнити поняття одне від одного та обачливо розмістити нормативний матеріал, не допускають тавтології, покращують наукову базу законів.

Задля досягнення успішності виконання тих завдань, які покладені на дефініції у праві, необхідно дотримуватись тих вимог, що ставляться до них. Багато науковців звернуло увагу на проблеми використання правових визначень і, завдяки чималим науковим дослідженням та аналізу юридичної практики, на сьогодні такі вимоги розроблені на доктринальному рівні.

До загального переліку вимог необхідно віднести такі:

- дефініції мають відбивати тільки значні властивості явищ, адже саме вони допомагають виокремити поняття серед безлічі інших, подібних. Відображені ознаки повинні мати юридичне значення; бути повними; адекватними – їх обсяг має збігатися із поняттям,

що визначається; не містити розбіжних тверджень; не містити термінів, які використовуються у понятті, що визначається;

- тільки та ознака, що властива поняттю, що визначається, і відсутня в інших поняттях даного роду є видовою відмінністю. Саме вона має міститися у дефініції.
- визначення не має бути заперечним;
- У випадку дефініційного нагородження, можуть статися розбіжності, складнощі під час інтерпретації нормативно-правового акта, тому кількість визначень, пояснюючих ті або інші терміни вміщених у законі, не повинна бути надмірною.

Найоптимальнішим є розміщення статті з визначенням безпосередньо після назви. Правові дефініції можуть розміщуватися при першому використанні терміна, у примітках, на початку нормативно-правового акта. Проте кращим і зручнішим є місце у примітках, адже звертаються до правових джерел люди з різним рівнем юридичних знань і не завжди зручно витратити час на те визначення, яке вже відоме.

Не можна використовувати у визначеннях оціночні терміни, адже авторський посил у нормативно-правових актах відсутній, вони створені для регулювання суспільних відносин, а не для їх оцінювання.

Формулювання визначень має бути лаконічним, задля кращого розуміння термінів, проте не повинно бути відсутності основних, відмінних, визначальних ознак.

Необхідно також зазначити підстави дефінування термінів, використаних у тексті нормативно-правового акта. Так, ними є випадки, коли поняття створене через нове вираження загально використовованого слова або з використанням нетрадиційної лексики; поняття, оформлене за допомогою слів, що занадто часто використовуються у звичайній мові і викликають розбіжності у розумінні різними суб'єктами, множинні змістовні асоціації; за метою нормативно-правового акта це поняття є специфічним; поняття по-різному трактуються юридичною наукою і практикою.

Дефініції термінів можуть послужити вдосконаленню нормативно-правових актів, покращенню їхньої якості лише тоді, коли наявне розуміння дефініції терміна, застосування переліку вимог до неї, правил та передумов використання при створенні проектів нормативно-правових актів. Вони мають бути закріплені в Законі України «Про нормативно-правові акти» чи у методичних рекомендаціях щодо правил нормопроекування, а також суб'єкти нормотворчості, повинні володіти не тільки теоретичними знаннями з питань нормопроекування, а й практичними навичками використання засобів нормотворчої техніки, мати високу професійну підготовку.

ВИКОРИСТАННЯ ЗАКОНУ ТОТОЖНОСТІ У СЛІДЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Слідчу діяльність в аспекті кримінального процесу не можна відривати від діяльності суду і прокуратури, адже вона є невід’ємною частиною судочинства, завдяки якій здійснюється процес втілення права, а з ним і втілення соціальної справедливості.

У цій діяльності важливим є формування слідчого як фахівця і як носія розвинутої культури мислення, яка визначається як певним рівнем знань законів, форм, методів і правил мислення, так і вмінням їх застосовувати в практичній і теоретичній діяльності, вмінням мислити самостійно, творчо і самокритично. “Культура мислення, – пише В. Є. Жеребкін, – необхідна умова культури дослідження, пізнання, культури обґрунтування здобутих висновків, висунутих положень. Логіка, підвищуючи культуру мислення, безпосередньо впливає на процес пізнання судової істини, на розслідування і розгляд судових справ”.

Велика увага приділяється кращим слідчим, які відрізняються глибоким знанням всіх обставин справи, строгою логічністю у викладі й аналізі матеріалу і незаперечною аргументацією висновків. Він повинний з’ясувати ситуацію, що містить логічні помилки, плутанину і суперечливість, яка утрудняє з’ясування справи, а в деяких випадках може служити причиною винесення неправильного вироку. Тому слідчий повинний володіти ціннісно-оцінковим характером правового мислення, тобто, від формулювання юридичних проблем до їх вирішення.

Для слідчої діяльності головне протягом усього міркування і висновку зберегти об’єктивно істинну і логічно правильну думку про предмет, щоб одне поняття не підмінялось і не змішувалось з іншим. Для забезпечення цих вимог слідчі використовують Закон тотожності, спрямований проти розпливчастості, безпредметності суджень, робить думку певною і однозначною.

Загально відомо формулювання закону тотожності: кожна думка про конкретний предмет, про конкретну його властивість, в конкретному міркуванні повинна зберігати один і той самий визначений зміст. Тобто, вимагає додержання однозначної думки про деяку властивість предмета в міркуванні.

Він набуває сили в слідчій діяльності тоді, коли його використовують, враховуючи такі умови: мова повинна йти про один і той самий предмет думки; мова повинна йти тільки про одну властивість предмета думки; думка про предмет міркування повинна бути обмежена певним часом.

Закон тотожності забезпечує логічність досудового слідства та дізнання, а саме: вимагає, щоб в процесі міркування про якийсь предмет, слідчі мислили саме про нього і не підміняти його іншим предметом думки.

Наприклад, у ст. 42 Кримінального процесуального кодексу України (Відомості Верховної Ради України, 2013) визначається: "Розгляд справи у суді відбувається тільки щодо обвинувачуваних і лише з того обвинувачення, з якого вони віддані під суд". Це означає, що на слідчих покладенні великі завдання – докази, з яких роблять висновки у справі, повинні мати чітку систему фактів без якихось внутрішніх суперечностей.

Отже, закон тотожності має силу в розумовому процесі, на матеріальні відносини предметного світу він не поширюється, не є загальним законом дійсності. Цілком погоджуюсь із думкою В. Д.Титова, що закон тотожності допомагає слідчим добре знати технологію своєї професійної діяльності, для них він виступає тією необхідною умовою, без виконання якої неможливим є логічно правильне міркування.

Ігнатюк Юлія,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого,

господарсько-правовий факультет, 1 курс, 4 група

ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ДЕРЖАВА»

Ідеального визначення поняття «держава» не існує. Держава в субстанційному розумінні визначається як організована група людей, що об'єднана територіально, в атрибутивному – офіційний устрій суспільства, а в інституціональному – апарат публічного управління, інакше кажучи, «правовий механізм».

Поняття «держава» має неоднакове визначення у різних працях з філософії, соціології, політології тощо. Так, Арістотель розумів державу як необхідний і природний спосіб співіснування вільних громадян. На його думку, природний потяг до спілкування реалізується саме через державу. У свою чергу Нікколо Макіавеллі вважав, що держава – це втілення вищої влади, необхідної для наведення порядку і зміцнення безпеки громадян, які самі по собі нездатні це зробити. Для Миколи Данилевського держава – це істотний інструмент політичної незалежності. Тож, кожен науковець інтерпретує у визначений період часу це поняття по-різному.

Незважаючи на різне трактування даного поняття, визнаним у науці є мереологічний підхід до розуміння змісту такого багатогранного явища, як держава, а саме: держава пов'язується з існуванням або відсутністю трьох характерних елементів: територією, населенням та владою.

Розглянемо класичне визначення «держава», яке надано професором О.В. Петришиним: «Держава – територіальна організація влади, яка об'єднує населення на засадах громадянства, здійснюється за посередництвом апарату управління, шляхом ухвалення і реалізації законів та інших правових актів задля забезпечення функціонування та сталого розвитку суспільства, захисту прав людини і громадянина». Виявимо суттєві ознаки, що складають зміст даного поняття: територіальна організація влади; об'єднання населення на засадах громадянства; здійснення влади за посередництвом апарату управління шляхом ухвалення і реалізації законів; метою є забезпечення функціонування та сталого розвитку суспільства, захист прав людини і громадянина.

З точки зору Л.Ю. Грініна: «Держава – це особлива, досить стійка політична одиниця, що представляє відокремлену від населення організацію влади і адміністрування, претендує на верховне право керувати (вимагати виконання дій) певною територією і населенням незалежно від згоди останнього; має сили і засоби для здійснення своїх претензій». Змістовними ознаками цього поняття є: стійка політична одиниця; відокремлена від населення організація влади і адміністрування; існування верховного права на керування певною територією і населенням; наявність сил і засобів для здійснення своїх претензій.

Іншим прикладом є визначення О.А. Грамші: «Держава – це сукупність практичної і теоретичної діяльності, за допомогою якої панівний клас виправдовує і утримує своє панування, домагаючись при цьому активної згоди тих, ким керують». Суттєві ознаки: сукупність практичної і теоретичної діяльності; виправдовування і утримання панування правлячого класу, домагаючись згоди тих, ким керують.

Отже, поняття «держава» не має загальновизнаного тлумачення. Різна інтерпретація цього поняття зумовлена наявністю різних підходів до розуміння природи держави, її властивостей та призначення в суспільстві. Але попри це, зберігає характерні елементи, зокрема: територія, населення і влада.

Горданова Олександра,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
міжнародно-правовий факультет, 1 курс, 3 група*

РОЛЬ СОФІСТИКИ В РОЗВИТКУ ЛОГІКИ ТА ЮРИДИЧНОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ

Актуальність теми зумовлена важливістю викорінення порушень певних правил і законів раціонального теоретичного мислення, викриття навмисних обманів у логіці, розвитком міркування на основі принципів

логіки та уникнення перешкод в обговореннях і суперечках, які трапляються через використання софізмів.

У науковому та загальному сенсі софізм – це навмисний обман, що базується на порушенні прав мови та логіки. Важливо зазначити, що цей обман завуальовується спеціально і не всім суб'єктам вдається розпізнати його сутність. Головна мета софістики – видати брехню за істину та вдало довести точку зору зацікавленої в цьому сторони. Згідно до загальновідомих фактів, звертання до софістики викликає негативне ставлення від людей і прирівнюється до брехні. Софізмам протиставляється паралогізм, що являє собою ненавмисну помилку в міркуванні через порушення законів і правил логіки.

Важливо згадати, що ще Платон у своєму трактаті казав про те, що мистецтво софістів на відміну від інших мистецтв є більш видатним, так як це - мистецтво переконувати і в цьому уся його сутність. Основною задачею софістики є маніпуляція громадською свідомістю. У софістиці використовується велика кількість інструментів, непідвласних логіці. Неточність визначення, абсурд, перебільшення - це звичайні логічні помилки, але в софістиці вони посідають важливе місце. Ще одна задача софістики – намагання залучити співбесідника займатися безглуздою балаканиною.

Так, аналіз поняття софізм та вивчення фігури софіста, використання цього поняття в юридичній аргументації та у працях авторів, що працювали у період пізньої схоластики, дозволили пов'язати софістику з певною політично-семіологічною програмою. За приклад можна навести постать Леонардо Бруні, який впродовж життя, займаючись вивченням асиметрії аргументів «за і проти» тез, які були на порядку денному в той час, зробив висновок щодо наявності амбівалентної культурно-політичної концепції у виявах софістики.

Варто зазначити, що найважливішою ціллю в історії нелегітимної аргументації є наміри приручити софістичний логос та перетворити його в нешкідливий дидактичний інструмент, як і було зазначено в «середньовічних диспутах з приписами».

Так, провокативне судження Уікліфа про «ослиний софізм» тобто визначення софізму як предмет, що завжди тотожний істині, відсилає нас до твердження відомого софіста Протогора «все є істина», до «картезіанського» сумніву - як незламної основи достовірності і до революції, що відбулась в Новий час під впливом «теорії мовних актів». Звідси слідує, що в той час софістика вважалась з боку деяких людей цілком легітимною та актуальною течією і навіть прирівнювалась до істини.

Щоб зрозуміти роль софізмів в юридичній аргументації, треба проаналізувати виступи А.Поліціано и Д.Кальдеріні. В їх виступах ми можемо побачити, як учасники дискусії вдало використовують подвійні стандарти під час зіткнення з більш авторитетними давніми авторами і

сучасними авторами, що піддаються критиці: якщо критична та текстологічна робота з античними письменниками повинна задовольняти найвищі стандарти філологічної бездоганності, то інтерпретація аргументів колег-сучасників задовольняє лише стратегічні потреби переконливості та полемічної ефективності.

Згодом відбувся перерозподіл відносин між теоретичним та практичним аргументом. Звідси, найбільш чіткі та вдалі доводи проти софістичних вивертів у сфері алхімії були створені Бернаром Палассі, що не знав мови на високому рівні та відзначався відсутністю ерудиції.

Дійсно, епоха розквіту нелегітимної аргументації співпадає з періодами недостатньої кількості рівня знань мови в тих чи інших областях знань або у сферах практичної діяльності ,наприклад під час «інквізиційної революції».

Навіть якщо зараз важко представити собі таку картину та сучасна людина бачить у цьому апофеоз нелегітимності, багато хто з юристів того часу погоджувалось з методами інквізиції та вдало запевняла у істинності і законності цієї процедури, адже вважала це «божевільним правосуддям» .

Сучасний науковець А.Бадью казав, що для софістів нема істини, а є лише мовна гра.Я можу сказати, що софізми древніх, сформульовані ще в той період, коли логіка ще тільки зароджувалась як наука, адже не існувало вчення про правильне міркування, дали поштовх необхідності її створення. Саме з софістів почалося осмислення та вивчення доказів і спростування. В деякій мірі вони були послідовниками Арістотеля, а він в свою чергу основоположником логіки, тому неможливо сказати однозначно про її негативний вплив на становлення логіки і тогочасного суспільства. Суперечки про шкоду і користь софістики ведуться і до цього дня. Як і раніше, вона використовується для спотворення минулого, підриву ідеалів людей суспільства щоб підмінити їх пріоритети і цінності.

На мою думку, софістика зіграла важливу роль у прогресі та внесла важливий вклад у закони і форми правильного мислення, адже стимулювала появу саме правильних та істинних шляхів народження думок. І хоча вдаватись до використання софізмів у своєму мовленні не є доречним, ми все одно не можемо уявити наше життя без софістики .

Ісачкін Павло,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого,

міжнародно-правовий факультет, 1 курс,2 група

ПОБУДОВА СОФІЗМУ ТА МЕТОДИ ЙОГО ВИКРИТТЯ

Термін софізм має декілька визначень, але з них можна виділити, що софізм- це складне судження, яке має в собі певні логічні або інші помилки та має намір заплутати. Софізм відрізняється від паралогізмів та апорій саме тим, що він навмисно порушує правила логіки.

Софізми були створені давньогрецькими софістами (такими як Протагор, Горгій, Антифонт, Крітій), як один з методів навчання красномовству молоді. Протагор казав: «Людина є мірою усіх речей існуючих — що вони існують, неіснуючих — що вони не існують». Тим самим філософ вказував, що у кожної людини своє бачення світу, а тому об'єктивної істини немає та будь-яку інформацію можна подати з різних боків. Багато філософів того часу, у тому числі Арістотель та Платон критикували софізми. Платон називав софізми «уявними знаннями», адже вони «примарні подоби знання, але не істинні». Арістотель говорив, що софізми є «натаскуваннями», а не науковим пошуком істини. Арістотель написав спеціальну книгу «Про софістичні спростування», де він навів 13 видів софізмів: 6 пов'язаних з мовними зворотами, 7 паралогізмів, або неправильно побудованих міркуваннях.

Для побудови софізму ми повинні використати логічну або термінологічну помилку, яка б заплутала опонента. Основними логічними помилками є: висновок з негативною меншою посилкою в першій фігурі, висновок із загальним висновком у третій фігурі, висновок з стверджувальними посилками в другій фігурі. Однією з найпоширеніших помилок є використання середнього терміну в більшій і меншій посилці у різних значеннях. Наприклад: «Всі вулкани-гори. Всі гейзери- вулкани. Всі гейзери- гори».

Одним із найдавніших софізмів вважається «рогатий» софізм, що приписують Евбуліді: «Що ти не втрачав, то маєш. Рогу ти не втрачав. Значить, у тебе роги». Тут маскується двозначність більшої посилки. Якщо вона мислиться універсальною: «Все, що ти не втрачав...», то висновок логічно бездоганий, але нецікавий, оскільки очевидно, що велика посилка є хибною; якщо ж вона мислиться приватною, то висновок не випливає логічно.

Розглянемо один із прикладів софізму із термінологічною помилкою, а саме з помилкою складання: «Всі кути трикутника дорівнюють 180° ». Помилка в тому, що ми подаємо, що кожен кут дорівнює 180° , але правильним є розуміння в тому сенсі, що сума кутів дорівнює 180° .

Для пошуку помилки в софізмі треба звернути уваги на початкове припущення, адже саме в ньому найчастіше і є помилка, а далі рішення йде правильно. Необхідно визначити «галузь» теми, щоб не допустити омонімічних, або інших помилок. Потрібно з'ясувати, чи дотримуються всі правила, теореми, формули логіки. Ви можете розділити роботу на певні блоки та перевірити правильність судження в кожному з них. Для загальної перевірки результатів софізму можна виконати перетворення зворотною дією.

ЛОГІЧНІ ПОМИЛКИ У ЮРИДИЧНИХ ДОКУМЕНТАХ

Можна знайти багато статей, наукових досліджень на цю тему, проте моя мета систематизувати найтипівіші помилки в юридичних документах та нормативно-правових актах. Ще Цицерон, кажучи про судові справи, радив оратору спочатку підготуватися до них, щоб запобігти безглузким помилкам. Він підкреслював, що на судовому засіданні документи, договори, укази є дуже важливими та уміння правильно їх складати є одним із основних обов'язків юриста. У своїх роботах Цицерон особливо виділяв логічну сторону справи: «Той аргумент, в якому більше допомоги, ніж шкоди, я намічаю привести у дію, але де я знаходжу більше зла, ніж добра, то я цілком відкидаю. Так мені і вдається спочатку обміркувати те, що мені потрібно сказати, а потім уже говорити».

Зміст документа є одним із найголовніших аспектів у юридичній та законодавчій діяльності. Інформація, яку містить документ чи закон має бути лаконічною, точною, ясною, аргументованою, простою для розуміння. Дотримання суворої логічної послідовності є запорукою існування того чи іншого нормативно-правового акта. Для встановлення та запобігання будь-яких помилок допоможуть знання логіки, адже це необхідно не тільки для юриспруденції, а й для інших сфер суспільного життя. Більше того логічні помилки як порушення послідовності викладу та правил логічного міркування являють собою негативний результат недотримання принципів і законів формальної логіки, наприклад, при складанні протоколів слідчим та при винесенні рішень суддею. Ці помилки при складанні процесуальних чи інших нормативно-правових документів можуть допускатися як ненавмисно (паралогізми), а саме через незнання логічних азів та правил, які вимагає цей процес, так і умисно із власних цілей або з метою введення в оману інших осіб, обґрунтування якогось твердження (софізм).

До найтипівіших видів логічних помилок відносять:

1) порушення логічної послідовності у юридичних документах, тобто теза, аргумент і умовиводи повинні не суперечити між собою (наприклад: громадянин А. вчинив злочин з необережності та має неповнолітніх дітей);

2) відсутність логічних зв'язків, а саме підстави або наслідку під час опису обставин учиненого злочину (наприклад: підсудний зробив штучне дихання і після цього його відвезли в лікарню, де він помер);

3) вживання фраз, які призводять до двозначності і тавтології (наприклад: копію прокурора направити прокурору Шевченківського району м. Львова);

4) незрозуміле використання особи у тексті, що призводить до її підміни та порушення логічного сенсу при ознайомленні з документом, наприклад, спочатку мова йдеться від першої (я, ми), а потім від третьої особи (він, вона, вони);

5) юридичні колізії є не менш важливим дефектом логіки, бо призводять до протиріч та неузгодженості нормативно-правових актів, які регулюють одну і ту ж саму галузь правовідносин (наприклад: зайве дублювання, а точніше повний збіг обсягу і змісту норм різних галузей, логічна недосконалість що виявляється у каверзності викладення правового матеріалу);

Помилки при правозастосуванні свідчать про низьку освіченість, халатність, невідповідальність до своєї роботи юристів, політиків та інших чиновників. Однак, використання цих пасток із власних амбіцій, а саме усвідомивши відповідальність за це, є ганебним вчинком і прикрістю для правової культури.

Карпова Софія,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
факультет адвокатури, 1 курс, 1 група*

ЛОГІЧНІ ПРИЙОМИ ВИЯВЛЕННЯ ЛЖЕСВІДЧЕННЯ

Для аналізу даної теми, я використала роботу Гаврилова М.І. та Ратинова О.Р. «Логіко-психологічна структура брехні та помилки у свідченнях свідків» .

Перед безпосереднім розглядом справи судом та винесенням вироку проходить процедура досудового розслідування. Як правило, вона регулюється процесуальними нормами.

В досудовому розслідуванні беруть участь всі сторони процесу. Крім цього, до учасників входять і свідки. До останніх на стадії досудового слідства використовується допит. Допит є найпоширенішою і однією з ключових слідчих дій. Тактично і правильно побудований проведений допит дозволяє отримати важливий доказовий матеріал для встановлення істини в процесі розслідування.

Допитуваний, який не бажає повідомити правдиві показання, свідомо формує лжесвідчення, які відтворює на допиті. Необхідно розрізняти такі поняття як “неправда”, “неправдиві показання”, “лжесвідчення”. Лжесвідчення являє собою повідомлення брехні, дачу неправдивих показань. Причому, у вузькому значенні слова, лжесвідчення пов’язують з такою процесуальною фігурою, як свідок (потерпілий).

У добросовісного свідка дача показань матиме поновлюючий характер, а для лжеця – це творчий процес. Слідчі для розмежування добросовісних та лже-свідків використовують логічні прийоми. Один з таких прийомів – неповне спростування. Прийом є успішним у тому випадку, якщо свідок свідомо не повертається до теми.

Також, одним із критеріїв є унікальність свідчень, тобто правдиві свідчення відрізняються своєю унікальністю і деталізацією, а лжесвідчення навпаки – позбавлені цього.

Допомогти може використання суперечностей у показаннях однієї й тієї ж особи, між її показаннями та іншими доказами (висновком експерта тощо).

Слідчі можуть використовувати штучне зміщення спору. Приступивши до обговорення будь-якого положення, слідчий намагається не приводити доводи, що підтверджують це положення, а пропонує відразу перейти до його спростування. У результаті обмежується можливість для критики власної позиції, а сама суперечка зміщується до аргументації протилежної сторони. У тому випадку, якщо свідок піддається на виверт слідчого і починає критикувати висунуте положення, наводячи різні аргументи, суперечку намагаються вести навколо відповідних аргументів, вишукуючи в них недоліки, не надаючи для обговорення свою систему доказів.

Також одним із логічних прийомів є рекомендація, де свідчення треба аналізувати за п'ятьма позиціями:

1. Взагалі, дійсність описуваного (даного) факту.
2. Знання свідка про існування (не існування) даного факту.
3. Відповідність його висловлювання знанням (не знанням) про цей факт.
4. Оцінювання у світлі попередніх позицій його висловлювання на істинність або хибність.
5. Остаточна кваліфікація висловлення (як правдиве чи ложне).

Для цього слідчі у своїй роботі використовують «матрицю істинності та щирості свідчень». У цій матриці обов'язково наявний критерій варіантів подій за п'ятьма попередніми позиціями, де позначається існування або ж не існування даного факту.

Кишко Олена,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 18 група*

ЛОГІЧНІ ВИМОГИ ДО ЮРИДИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ

Юридична діяльність є багатоаспектною. За загальним правилом, вона складає численну кількість етапів, стадій, частин, довготривала у часі, і, звичайно, потребує великих розумових зусиль. Досягнути

поставлену ціль найкоротшим шляхом юристу допомагає побудова загального плану роботи, виокремлення певних часових відрізків на кожний етап роботи, дотримання логічних правил здійснення професійної діяльності юриста. Помилки, пов'язані з порушенням законів логіки, призводять до непослідовності в процесі міркування, прийняття хибних суджень за істинні, призводять до викривлення змісту будь-якого юридичного документа. Відступ від вимоги логічності змісту юридичного документа є перешкодою для нормального застосування правового акту. Саме тому дотримання логічних вимог до юридичних документів є важливим правилом здійснення юристом своєї професійної діяльності.

На практиці логічність досягається за допомогою дотримання вимог, згідно з якими формулювання змісту юридичного документа повинно бути точним, чітким, та зрозумілим, доступним для сприйняття. Точність змісту документа більшість дослідників розуміють як ступінь відповідності тексту правового акту тій думці, яка в нього закладалася особою, що створила юридичний документ. З огляду на це, можна виділити декілька критеріїв точності документа. По-перше, визначення мають бути чіткими і не можуть містити двозначність. По-друге, в юридичному документі не має бути двозначних та багатозначних термінів. По-третє, юрист у процесі право творення має використовувати не більше одного заперечення у разі викладення думки, тобто позитивно використовувати логічні формули. До того ж, кожний новий термін, що використовується в юридичному документі, має бути роз'яснений на початку або в кінці тексту. Отже, юридичні документи мають бути максимально точними для правильного, ефективного та швидкого право творення та правозастосування.

Крім того, у логіці існує така вимога до юридичних документів, як ясність. Незрозумілий юридичний документ не дає повного уявлення про права та обов'язки осіб, що використовують цей документ, призводить до невизначеності в їх діяльності, невиправданих витрат часу і сил, зумовлює необхідність тлумачення, призводить до непорозумінь та помилок.

Ясність змісту залежить від вдалого добору слів, термінів, речень, їх правильного і послідовного розташування у тексті юридичного документа. На основі цього можна виділити кілька критеріїв ясності юридичного документа. Юрист має використовувати в тексті юридичного документа загальновідомі терміни в їх відомому значенні. Він має розшифровувати значення тих термінів, які є найбільш важливими. До того ж, юрист має використовувати прості та зрозумілі терміни та звороти. Тому, ясність мови тексту юридичного документа виражається в однаковому розумінні тексту та змісту юридичного документу, слів, зворотів, термінів, що вживає юристі. Крім того, ясність усвідомлення змісту правового акту для кожного суб'єкта залежить від низки факторів, таких, як його досвід, освіта, рівень загальної та правової культури тощо.

Отже, дотримання юристом у процесі правотворення та правозастосування логічних вимог до юридичних текстів має дуже велике значення. Тільки при дотриманні логічних вимог, таких, як точність та ясність, можна досягти повного розуміння юридичного документа.

Кишко Олена,
*Національний юридичний університет
Імені Ярослава Мудрого,
ППКЮ, 1 курс, 18 група*

ЛОГІКО-ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ ОФІЦІЙНОГО ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ КОНСТИТУЦІЙНИМ СУДОМ

Тлумачення Конституції найвищим органом конституційної юрисдикції є одним із завдань демократичної, правової, конституційної держави. Належне тлумачення Конституції Конституційним Судом України є юридичним засобом обмеження зловживання владою та формування засад конституціоналізму в Україні. Здійснюючи тлумачення, КСУ забезпечує верховенство права та безпосередню дію Конституції України. Тому тлумачення конституційних норм є одним із пріоритетних завдань Конституційного суду. Проте виникає питання, які інструменти, методи використовує КСУ у своїй діяльності, здійснюючи офіційне тлумачення Конституції.

Так як тлумачення конституційних норм є ефективним і єдиним способом правильного пізнання їх дійсного змісту, то відповідно воно має здійснюватися за допомогою логічних інструментів, які мають бути невідривно зв'язані з правовими(юридичними). Використання логічних інструментів пов'язане з використанням законів і правил формальної логіки, що дозволяє розкрити зміст юридичних норм, який іноді не збігається з буквальним значенням через невдалий вибір законодавцем словесних форм.

Особливістю такого тлумачення конституційних норм є те, що аналізуються не слова і вислови закріплені диспозицією статті, а поняття, які вони відображають. За допомогою логічних операцій, які включають аналіз і синтез, побудову силогізму (логічного умовиводу, який складається з двох посилок і висновку) логічне перетворення, висновки по аналогії формулюється норма права, що тлумачиться. Такий інструмент, як логічний аналіз є одним із основних і він охоплює такі рівні тлумачення: аналіз буквального тексту, тобто «літери закону»; аналіз юридичних особливостей норм, їх техніко-юридичної своєрідності, конструювання їх логічної структури на підставі правових розпоряджень (догма права); соціально-історичний аналіз моральних, економічних та інших передумов закону, які дозволяють пізнати волю нормотворчого органу («дух закону»). Цікавим інструментом є логічно-правова аналогія, Конституційний суд застосовує його у тому разі, коли законодавець не дає

вичерпаного переліку обставин, ознак і вживає при цьому звороти «та інші», «в аналогічних випадках».

Важливо, щоб логічно-правові інструменти були засновані на основних принципах інтерпретаційної діяльності КСУ. Зокрема, такими принципами є: верховенства права, правової визначеності, пряма дія прав людини та основоположних свобод, зв'язаності з правом, забезпечення єдності Конституції. Таким чином, можна зробити висновок, що логічно-правові інструменти тлумачення виступають одними із головних у діяльності Конституційного суду України при тлумаченні Конституції.

Ці інструменти виділяються не тому, що вони мають якесь особливе «зовнішнє» значення, а навпаки, специфіка їх застосування при тлумаченні конституційних норм полягає в тому, що вони складають внутрішню професійно-ціннісну сторону інтерпретатора: суддя Конституційного суду не може тлумачити інакше, ніж юридично та логічно. Без цих інструментів інтерпретатор не зможе здійснити тлумачення – філологічне, систематичне, історико-політичне. Тому – це не лише прийоми, інструменти для тлумачення конституційних норм, а також «засадничі» начала, які входять до системи інтелектуальної діяльності.

Питання щодо застосування у юридичній практиці невербальних засобів спілкування постало досить давно. Як на мене, це гарна можливість аргументувати свою позицію не тільки за допомогою красномовства, але й за допомогою міміки, жестів, інтонації, емоцій.

Юрист як суб'єкт суспільних відносин, всіляких міжособистісних контактів активно бере участь у різних видах ділового (професійного) спілкування. Йому постійно доводиться контактувати з різними посадовими особами, з керівниками місцевих органів влади, з представниками підприємств, установ. Спілкування з ними певною мірою впливає на прийняття рішень організаційного, процесуального характеру і в цілому на всю його діяльність.

Від юриста, крім знань закону, потрібні ще й певні комунікативні здібності встановлювати відносини з людьми, вміння переконати людину, враховуючи її індивідуально-психологічні особливості, пробудити інтерес до спілкування у зв'язку з тими чи іншими обставинами, які мають правове значення.

Мистецтво невербального переконання і доведення включає в себе деякі правила.

По-перше, переконливість аргументів значно залежить від іміджу та статусу того, хто переконує. Якщо людина має охайний вигляд, достойно тримається у суспільстві, займає певне положення у ньому – тоді інформація опонентами сприймається краще.

По-друге, існує теорія, що до аргументів приємного співрозмовника ми ставимося поблажливо, а до аргументів неприємного - критично. З даного твердження впливає те, що поведінка аргументатора

повинна бути відкритою, широкою, стриманою, без зайвих жестів, випромінювати позитивні відчуття та сіяти зерно довіри аудиторії. В іншому випадку, замкнутість та закритість, або навпаки, розкутість та надлишкова жестикуляція створюють бар'єр у спілкуванні.

По-третє, ледве не головним компонентом переконання є прояв емпатії. Розуміння емоційного стану співрозмовника дозволяє не лише краще його зрозуміти, але й передбачити хід його думок. Емпатія базується на почуттях, і не залежить від інтелектуальних здібностей.

Існує три базиси емпатії:

- хто уважно слухає, той може зрозуміти, що думає, відчуває інший (це об'єднує людей);
- підтримує сприйняття іншого таким, який він є;
- дозволяє краще зрозуміти інших, приносить їм радість з того, що хтось їх розуміє.

Як нам відомо, у всьому світі основні комунікаційні жести не відрізняються один від одного. Коли люди щасливі, вони посміхаються, коли сумні, вони виглядають похмурими, коли сердяться - у них відповідний вираз очей і поза.

Наприклад, руки в замок на грудях висловлюють спробу сховатися від несприятливої ситуації. При цьому якщо схрещування рук супроводжується стисненням пальців в кулак, то цей жест говорить про його ворожу і наступальну позицію. У середовищі юристів можна спостерігати ситуацію, як прокурор і захисник склали обидва руки на грудях, але у прокурора пальці рук стиснуті в кулак, а у захисника охоплюють плечову частину рук. Це означає, що прокурор підкреслює своє більш високе соціальне становище, а адвокат своїм жестом стримує негативні відчуття.

Хотілося б також додати, що зоровий контакт має неабияку силу у невербальній комунікації і рівноправний тим пунктам, які наведені вище. За допомогою переконливого й впевненого погляду можна довести свою позицію тільки глянувши на опонента.

Підсумовуючи, можна сказати, що аналіз засобів невербальної комунікації дає змогу виявити такий аспект комунікативного процесу, як наміри його учасників. Вони справляють суттєвий вплив на характер міжособистісних стосунків та аргументацію у спілкуванні.

НЕВЕРБАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ОДИН ІЗ ВИДІВ АРГУМЕНТУВАННЯ

Питання щодо застосування у юридичній практиці невербальних засобів спілкування постало досить давно. Як на мене, це гарна можливість аргументувати свою позицію не тільки за допомогою красномовства, але й за допомогою міміки, жестів, інтонації, емоцій.

Юрист як суб'єкт суспільних відносин, всіляких міжособистісних контактів активно бере участь у різних видах ділового (професійного) спілкування. Йому постійно доводиться контактувати з різними посадовими особами, з керівниками місцевих органів влади, з представниками підприємств, установ. Спілкування з ними певною мірою впливає на прийняття рішень організаційного, процесуального характеру і в цілому на всю його діяльність.

Від юриста, крім знань закону, потрібні ще й певні комунікативні здібності встановлювати відносини з людьми, вміння переконати людину, враховуючи її індивідуально-психологічні особливості, пробудити інтерес до спілкування у зв'язку з тими чи іншими обставинами, які мають правове значення.

Мистецтво невербального переконання і доведення включає в себе деякі правила.

По-перше, переконливість аргументів значно залежить від іміджу та статусу того, хто переконує. Якщо людина має охайний вигляд, достойно тримається у суспільстві, займає певне положення у ньому – тоді інформація опонентами сприймається краще.

По-друге, існує теорія, що до аргументів приємного співрозмовника ми ставимося поблажливо, а до аргументів неприємного - критично. З даного твердження випливає те, що поведінка аргументатора повинна бути відкритою, щирою, стриманою, без зайвих жестів, випромінювати позитивні відчуття та сіяти зерно довіри аудиторії. В інакшому випадку, замкнутість та закритість, або навпаки, розкутість та надлишкова жестикуляція створять бар'єр у спілкуванні.

По-третє, ледве не головним компонентом переконання є прояв емпатії. Розуміння емоційного стану співрозмовника дозволяє не лише краще його зрозуміти, але й передбачити хід його думок. Емпатія базується на почуттях, і не залежить від інтелектуальних здібностей.

Існує три базиси емпатії:

- хто уважно слухає, той може зрозуміти, що думає, відчуває інший (це об'єднує людей);
- підтримує сприйняття іншого таким, який він є;

- дозволяє краще розуміти інших, приносить їм радість з того, що хтось їх розуміє.

Як нам відомо, у всьому світі основні комунікаційні жести не відрізняються один від одного. Коли люди щасливі, вони посміхаються, коли сумні, вони виглядають похмурими, коли сердяться - у них відповідний вираз очей і поза.

Наприклад, руки в замок на грудях висловлюють спробу сховатися від несприятливої ситуації. При цьому якщо схрещування рук супроводжується стисненням пальців в кулак, то цей жест говорить про його ворожу і наступальну позицію. У середовищі юристів можна спостерігати ситуацію, як прокурор і захисник склали обидва руки на грудях, але у прокурора пальці рук стиснуті в кулак, а у захисника охоплюють плечову частину рук. Це означає, що прокурор підкреслює своє більш високе соціальне становище, а адвокат своїм жестом стримує негативні відчуття.

Хотілося б також додати, що зоровий контакт має неабияку силу у невербальній комунікації і рівноправний тим пунктам, які наведені вище. За допомогою переконливого й впевненого погляду можна довести свою позицію тільки глянувши на опонента.

Підсумовуючи, можна сказати, що аналіз засобів невербальної комунікації дає змогу виявити такий аспект комунікативного процесу, як наміри його учасників. Вони справляють суттєвий вплив на характер міжособистісних стосунків та аргументацію у спілкуванні.

Ковальова Анастасія,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого,

ШКОЮ України, 1 курс, 4 група

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОЛІТИЧНОЇ ТА СУДОВОЇ РИТОРИКИ

Риторика – це ораторське мистецтво, тобто мистецтво переконувати слухачів за допомогою слова.

Спочатку розглянемо спільні риси. Головним предметом цих двох видів риторики є вміння переконувати слухачів. Переконливість промови забезпечують такі критерії, як чіткість, правильність, доречність та красота. Чіткою називають таку промову, зміст якої швидко і надійно схоплюється слухачами. Правильною промова буде тоді, коли в ній відсутні орфографічні та пунктуаційні помилки. Доречність промови забезпечується відповідністю її данній ситуації. Ну і красоту промови формує тембр голосу оратора, вміння змінювати інтонацію, робити короткі паузи, застосовувати різні художні засоби, така промова емоційно забарвлена і її хочеться слухати знову і знову.

В чому ж полягають відмінності? По-перше, ці два види риторики описують різні періоди часу: якщо політичний оратор зацікавлений в майбутньому (він говорить про речі або закликає до дій, які мають відбутися після його виступу), то юридична промова переймається справами минулого: одна людина звинувачує або захищає іншу, згадуючи про ті події, що вже відбулися. По-друге, ці промови мають різну мету: політична – закликає нас робити або не робити щось, юридична – захищає або звинувачує когось. По-третє, у кожному з цих двох видів риторики існує своє кінцеве завдання. Політичний оратор хоче різними способами заручитися підтримкою своїх слухачів і яким шляхом це досягнуто: справедливим чи несправедливим – це не головне. В судовій же справі головне завдання: довести справедливість або несправедливість тієї чи іншої справи і притягнути винних до відповідальності. По-четверте, політики у передвиборних промовах нерідко вдаються до обману, можуть наобіцяти своїм виборцям «золоті гори», якими тільки останні віддали за них свої голоси, і не несуть ніякої відповідальності за невиконані обіцянки. В судових же промовах за надання неправдивої інформації людина може бути притягнута до відповідальності за законом. По-п'яте, перш ніж проголосити в судовій залі промову, чи то обвинувальну, чи то захисну, потрібно дуже ретельно підготуватися: кожен факт має бути чітко аргументованим, треба зібрати багато інформації з доказами, адже від кожного слова залежить справедливість прийнятого рішення і доля людей, причетних до цієї події. Політичній промові передують певні підготовки, але вона не настільки клопітка та відповідальна, як судова промова. В політичній промові доречний експромт, в судовій – кожне слово має бути ретельно обдумане. По-шосте, в судовій залі завжди всі дотримуються суворої дисципліни, присутні з повагою відносяться один до одного, не перебивають виступаючих, хоча, в одній залі знаходяться і звинувачені, і потерпілі. При політичних же дискусіях ми нерідко бачимо кардинально протилежну картину, коли опоненти стараються, як можна болючіше уколоти одне одного, інколи вдаючись і до фізичної розправи. По-сьоме, є різниця і в значимості цих промов: так, судові промови, в яких задіяна велика кількість людей, стосуються певної події, до якої причетні одна чи кілька осіб. В той же час один політик з успішною промовою може повести за собою велику кількість людей. По-восьме, успіх політичної промови залежить від багатьох факторів: якщо промова і не була досить переконливою, а оратор зміг викликати позитивні емоції у слухачів, він може розраховувати на перемогу. Кожна судова промова має бути переконливою. Хоча вона може бути і емоційною, але без доказів та аргументів цю промову чекає поразка.

Отже, при порівнянні політичної та юридичної риторики ми знаходимо як спільні риси, так і відмінні. В основі судової та політичної промов лежить вміння переконувати слухачів, але ці два види риторики мають багато відмінностей, а саме: вони описують різні періоди часу,

використовуються для різної мети та в кожній з них існує своє кінцеве завдання.

Костін Микита,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКОЮ України, 1 курс, 5 група*

СПІР ЩОДО ДОКАЗУВАННЯ НА ПРАКТИЦІ ВСУ

Спір – це процес обміну протилежними думками, у ході якого одна із сторін (або обидві) прагне переконати іншу в істинності своєї позиції.

В логічній науці розрізняють два види спорів за внутрішньою структурою: спір щодо істинності думки і спір щодо способу доказування.

Спір «щодо істинності думки» полягає в знаходженні та встановленні пунктів розбіжності, створення антитези та в подальшому спростуванні істинності тези опонента.

Більш важливим, в контексті цієї теми є спір «щодо способу доказування». В юридичній практиці часто є необхідним не доказування (спростування) істинності думки, а показати ступінь її недоведеності опонентом, що і є вирішальним для винесення рішення судом.

Але варто визначити, що спростування доказу опонента не передбачає собою спростування тези опонента. Така логічна помилка в юридичній практиці є доволі розповсюдженою, оскільки для вирішення юридичного спору достатньо показати недоведеність тези опонента, а не її хибність у цілому. Характерною особливістю юридичного спору є те, що саме опонент обирає вид спору, а таким найчастіше є спір щодо способу доказування.

Звертаючись до практики Верховного Суду, можна виділити наступне: у справі №5-249кс15 у постанові від 21 січня 2016 року Верховний Суд зробив висновок щодо дослідження доказів «Переконливість кожного доказу доводиться у змагальній процедурі безпосередньо перед тим складом суду, який дає цьому доказу юридично значущу оцінку».

В іншій справі №748/3070/15-к ВСУ зробив висновок про те, що суд апеляційної інстанції повинен надавати оцінку доказам обвинувачення і захисту при розгляді справи. Також, Верховний Суд наголосив на тому, що суди апеляційної інстанції зобов'язані спростовувати доводи судів першої інстанції щодо встановлення винуватості особи, та наводить на користь цього низку аргументів.

Цікавим є висновок, який зробив ВСУ в постанові від 16 березня 2017 року у справі №671/463/15-к, текст якої друкує видавництво «Закон і Бізнес»: «Фактичні дані, одержані в результаті проведення оперативної закупки до внесення відомостей до ЄРДР, можуть бути визнані

належними та використані як докази, як документи в кримінальному провадженні за умови, якщо вони були отримані в порядку, передбаченому КПК, з урахуванням особливостей, установлених законом «Про оперативно-розшукову діяльність». Невідкриття матеріалів сторонами одна одній в порядку ст.290 КПК після закінчення досудового розслідування, а також додаткових матеріалів, отриманих до або під час судового розгляду, є підставою для визнання судом відомостей, що містяться в них, недопустимими як докази».

Виходячи із зазначених постанов ВС, варто звернути увагу, що мотивувальна частина судових рішень містить просте перелічення норм права та наданих доказів, без зазначення їх оцінки та логічного зв'язку між ними. У таких випадках ми отримуємо невмотивоване рішення, що дає підставу поставити питання про рівень кваліфікації судді у цілому і про законність такого рішення. Чимало норм законодавства вказує на те, що вину особи необхідно саме доводити, а це означає наявність належних та допустимих доказів в тій чи іншій справі. Саме тому спір щодо доказування має більш вагоме значення в юридичній практиці.

Як висновок, необхідно зазначити, що і спір щодо істинності судження, і спір щодо доказування мають вагоме значення для юридичної науки і судової практики зокрема. Проблема постає в тому, судові рішення ґрунтується не лише на істинності твердження, але й на аргументації тези. Саме належність, допустимість і законність отриманих доказів, а також логічний зв'язок між ними і нормами права повинні визначати судові рішення.

Котенко Андрій,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
міжнародно-правовий факультет, 1 курс, 1 група*

ФОРМАЛЬНА ЛОГІКА ТА ЇЇ РІЛЬ У ФОРМУВАННІ ЮРИДИЧНОГО МИСЛЕННЯ

Формальна логіка зажди мала значний вплив на підвищення рівня логічної культури, яка в свою чергу проявляється в письмовій та усній мовах та сприяє розвитку навичок аналізу логічних думок. Зв'язність мови, послідовність та обґрунтованість висловлень та їх несуперечність, правильне узагальнення та конкретизація понять становлять буденну основу спілкування будь-якої людини. Для юристів, у свою чергу, вивчення формальної логіки має своє значення через специфіку даної професії. Юристи часто зіштовхуються з нормами права та необхідністю їх доцільної кваліфікації, правильної їх інтерпретації у судових дебатах та при підготовці нормативно-правових актів. Основоположні принципи формальної логіки у професійній

діяльності юриста допомагають у визначенні істинності, хибності, можливості чи випадковості тих чи інших явищ.

Сучасна юридична практика широко використовує цілий спектр логічних засобів. Наприклад, кваліфікація того чи іншого діяння як такого юристом відбувається з допомогою визначення поняття на підставі матеріалів досліджуваної справи. Версія слідства фактично є видом гіпотези, а судові дебати безперервно супроводжуються доказами та спростуваннями. Класифікація самих злочинів як таких є яскравим проявом використання засобу поділу логічних понять. Для юридичної практики особливо актуальним є розділ логіки, що називається логікою норм, який дозволяє ефективно виявляти суперечності в законодавстві та усувати конкретні колізії права, пов'язані з доцільністю впровадженні тієї чи іншої норми права по відношенню до інших правових норм. В свою чергу, такі розділи як логіка дій та логіка спору доповнюють загальну картину використання юристом формальної логіки на практиці.

Наприклад, якщо ми маємо справу з протиправним діянням або бездіяльністю, скоєну особою чи групою осіб з подальшим нанесенням шкоди громадському майну, то за родом можемо визначити злочин як “адміністративне правопорушення”, а за видовою відмінністю можемо визначити, що воно являється тим злочином, за яке накладається відповідна санкція на особу або групу осіб, що його скоїла.

Найбільш часто в юридичній практиці застосовується такий логічний засіб як доказ, який вбирає в себе всі форми логічного мислення. Наприклад, висувається теза про те, що чиновник є корупціонером. Підставою для цього є аналіз його електронної декларації доходів за певний період часу та надходження і витрати коштів. З цього робимо логічний умовивід про те, що маючи один шлях офіційного збагачення і не відповідаючи йому нагромадження коштів, дана особа ймовірно є корупціонером.

Нарешті, важливою частиною співпраці логічного мислення і юридичної практики є конкретизація та узагальнення правових норм. Узагальнення правових норм здійснюється тоді, коли регулювання суспільних відносин рухається від конкретного до загального і на підставі цього на основі уже створених норм права створюються узагальнені редакції, юрисдикція яких поширюється на більш широку сферу суспільних відносин. Конкретизація правових норм здійснюється тоді, коли основний закон містить в собі багато уточнюючих статей і з цього випливає необхідність створення нової уточнюючої редакції закону.

Таким чином, сучасна юридична діяльність потребує не лише високої юридичної грамотності, а й обізнаності юриста в питаннях, пов'язаних з логікою та її роллю у право творенні та правозастосуванні.

ВИКОРИСТАННЯ АРГУМЕНТУ ДО АВТОРИТЕТУ В ЮРИДИЧНІЙ АРГУМЕНТАЦІЇ

У практиці міркувань можна зустрітися з ситуаціями, коли пропоненту потрібно обґрунтувати істинність своїх суджень та міркувань, довести, що вони є доцільними та істинними. Такий спосіб інтелектуальної діяльності називаються аргументацією. Тобто, аргументацію можна визначити як спосіб міркування, який складається із доведення і спростування, в ході яких формується переконання в істинності чи хибності якогось судження. Серед загальних аргументів розрізняють аргументи до логосу, до пафосу, до етосу.

Юридична аргументація – це звід суджень (аргументів), які використовуються у сфері права, мають юридичну значущість та можуть призводити до юридичних наслідків та результатів. Прикладом таких аргументів можуть бути закони, факти дійсності, аксіоми (презупція невинуватості, принцип «все, що не заборонено – дозволено»), визначення та дефініції.

Основною метою даного дослідження є те, що існують юридичні аргументи, які з логічної точки зору вважаються помилковими. Це стосується, зокрема, аргументу до авторитету.

В логіці аргумент – це судження, яке попередньо було визначено як істинне і яке може бути використане для подальшого обґрунтування ще недоведених суджень. Слід усвідомлювати різницю між епістемічним авторитетом – авторитетом знавця, фахівця в якійсь області і деонтичним авторитетом – авторитетом вищої посади або органу.

Аргумент до авторитету досконально вивчає неформальна логіка. Основною підставою того, що аргумент до авторитету вважається логічно-недоцільним є те, що об'єктивно жодна людина не може бути експертом в усіх галузях знань, а отже ми потребуємо певної консультації фахівців, думка яких в питаннях даної області знань вважається суспільством авторитетною. Протириччя полягає у тому, що логічна помилка може виникати не тому, що будь-яка думка авторитету є коректною, а у тому, що вона не може підлягати критиці та сумніву і вважається апіорно істиною. Так, Франц ван Ємерен відмічає, що помилковість аргументації, в якій використовується аргумент до авторитету пов'язана не з помилкою в самому міркуванні (тобто логічною некоректністю), а з хибністю невираженого засновку. Формою аргументу до авторитету є: «(1') X говорить, що S можливе; це твердження належить до типу Т. (2') Все, що говорить X про твердження типу Т, вірне. Отже: (3') S можливе».

У праві ми стикаємося з іншою ситуацією: Авторитет – це вид влади, який реалізує свої регулятивні функції за допомогою трансляції зразків поведінки і діяльності, і заснований на довірі з боку тих, на кого ця влада спрямована. Важливо розуміти різницю між владою і авторитетом. У будь-яких соціальних системах мають місце певні вірування і практики, які повинні прийматися разом з цією системою. Ухвалення всіх цих практик і оцінок, які можуть включати розподіл впливу всередині системи, пов'язує їх в деяке ціле на основі загальної перспективи.

Юридичний авторитет є атрибутивною властивістю правової свідомості, основне призначення якого – юридична регуляція соціальної взаємодії і його відтворення. Соціокультурними основами існування юридичного авторитету є потреба суспільства в певному виді правових знань, та новостворене на її основі соціальне очікування, ієрархічність знання, історична і культурна обумовленість правових норм, протиріччя між формальною організацією правової діяльності і неформальним характером соціальної взаємодії.

Отже, якщо в суспільних сферах, зокрема у правовій, деякі особи мають право встановлювати критерії, визначати зразки і застосовувати критерії до результатів, то в логіці такі дії можуть вважатися хибними, а їх використання – призвести до логічних помилок.

Кузьменко Богдан,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКОЮ України, 1 курсу, 1 групи*

ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ ЛОГІКИ ПРИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ

У кримінальному процесі закони логіки сприяють правильній кваліфікації злочину, що відповідає його фактичним обставинам. Сутність кримінально-правової кваліфікації полягає у встановленні і юридичному закріпленні точної відповідності ознак вчиненого діяння ознакам складу злочину, тобто застосування логічного закону тотожності, який полягає у якісному визначенні предметів, що віддзеркалюються у мисленні людини. Він означає, що людина, обмірковуючи і характеризуючи щось, повинна виділяти у предметі міркування суттєві ознаки і уникати несуттєвих. Порушення основних логічних принципів веде до неправильної юридичної оцінки діяння і негативних юридичних наслідків. На практиці застосування основних принципів логіки при зіставленні фактичних обставин з тим, про що свідчить кримінальний закон, є дуже важливим. Бо недотримання слідчим законів логіки в цьому процесі призводить до того, що слідчі у обвинувальному акті звинувачують людину не за той злочин, що вона зробила, а за інший, що є великою проблемою та порушенням прав людини.

При кваліфікації злочину в судово-слідчій практиці виникає потреба пояснення сукупності певних обставин та окремих фактів, тобто застосування логічного закону достатньої підстави. Цей закон передбачає обґрунтованість висунутих думок (суджень) для досягнення істинності у процесі міркувань. Відповідно до цього висувається низка гіпотез, які по-різному пояснюють ці факти. Такі гіпотези називають версіями – основними поясненнями щодо походження або властивостей юридично значущих обставин злочину в цілому. Побудова версій – необхідний шлях до встановлення злочину.

Розрізняють декілька стадій побудови версій при кваліфікації злочинів:

- 1) вивчення обставин досліджуваного злочину (збирання фактів);
- 2) висунання версій щодо ймовірного злочину;
- 3) виведення наслідків злочину (розвиток версії);
- 4) висновок про істинність або хибність висунутої версії.

Також слід зазначити, що важливим етапом встановлення злочину є їх розслідування, і саме на цьому етапі у працівників правоохоронних органів виникають проблеми. Перш за все, вони виникають через недосконале планування слідчим його дій. Для виявлення об'єктивної істини щодо злочину для первинного слідства важливе здійснення ряду необхідних логічних дій, обумовлених основними законами логіки. Для того, щоб ці дії у своїй сукупності дали ефективний результат, необхідно реалізувати їх на основі спеціально розробленого плану. Виходячи з цього, слідчому необхідно пам'ятати, що істотну частину його роботи становить розробка плану розслідування та урахування основних законів логіки, які гарантують здійснення правильної кваліфікації. Слід зазначити, що на цьому етапі у слідчих, які розслідують злочини, можуть виникати не одна версія, а одразу декілька. В таких ситуаціях слідчі керуються законом виключеного третього: «З двох несумісних суджень, які знаходяться у протиріччі, одне істинне, інше – хибне, а третього не існує».

Проаналізувавши низку наукових робіт вчених, ми можемо зробити наступний висновок. Дійсно, фундаментальні логічні принципи при кваліфікації злочинів мають важливе значення для правильного застосування кримінального закону, так як вони є основним з етапів застосування норм кримінального права, котрий виражається в прийнятті рішень про те, яка саме кримінально-правова норма визначає скоєний злочин.

ЛОГІЧНІ ВИМОГИ ДО ЮРИДИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ

Юридична діяльність, якщо детальніше розглянути її, насправді дуже складна. Вона своїм правовим впливом пронизує майже всі сфери суспільного життя, які підлягають правовому регулюванню. Один з найважливіших аспектів юридичної діяльності – це укладення юридичних документів.

У практиці правотворчості стиль правових актів вироблявся віками. Він характеризується передовсім такими рисами, як логічність, точність, ясність, чіткість, стислість, доступність і простота викладу.

Точність документів важлива не тільки для осіб, які мають відношення до них та для учасників правовідносин, але й для самого органу, який видав документ. Він має сам розуміти і усвідомлювати сутність тексту.

Зрозумілість означає, що документ має бути правильно побудований, з вдалим добором слів, термінів та речень.

Основними критеріями ясності юридичного документа є:

- 1) обов'язковість розшифровки значення найбільш важливих термінів, які використовуються в юридичному документі;
- 2) використання в тексті юридичного документа загальновідомих термінів в їх загальновідомому значенні;
- 3) використання простих і зрозумілих термінів, відомих і широкоживаних зворотів.

Якщо правовий акт призначений для невизначеного кола суб'єктів, то він повинний бути написаний більш простою мовою, прикладом може бути Конституція України. Якщо ж юридичний документ розрахований для вузького кола суспільних відносин, то він може бути складним та технічним, з використанням відповідної термінології.

Для логічних вимог також характерні використання засобів логічної оцінки матеріалу для зв'язності окремих частин, зазначення черговості здійснення; врахування таких елементів, як актуальність фактів та їх своєчасність; послідовність викладення тексту та його частин.

Логічна послідовність викладу особливо увиразнюється в тих видах ділових документів, де зовсім виключаються суб'єктивні елементи: прояви роздратування, незадоволення, привнесення особистого ставлення до справи чи особи в текст документа.

Ознаки логічної послідовності: тісний логічний зв'язок усіх компонентів документа, чітко виявлені причинно-наслідкові зв'язки між повідомлюваними фактами. Логічна послідовність ділового документа може реалізуватися й іншими видами зв'язків: це протиставлення (воно

найчастіше виражається словами проте, однак); виявлення й логічне підкреслення черговості (одночасно, спочатку, потім); мета (з цією метою, для цього, тому), результативність (отже, таким чином, у результаті, загалом); конкретизація будь-якого місця в документі (наприклад, зокрема, як-от).

Аргументація та висновки в тексті мають бути об'єктивними. Офіційний документ покликаний спонукати до будь-яких дій, переконати (що досягається аргументованістю й логічністю фактів, доказів, які наводяться); в юридичному відношенні його формулювання мають бути бездоганними.

Якщо документ є недоступним, тоді це може призвести до необхідності проведення додаткових заходів з метою встановлення справжнього змісту правового акта, в тому числі звернення до компетентних органів держави та до наукових установ.

Але все ж, варто слідкувати за тим, щоб прагнення до доступності не переходило межу, яка зробить документ спрощеним та примітивним.

Отже, як можна зрозуміти, логічність в юридичних документах вкрай необхідна для суспільства. Якщо б її не було, то навряд чи ми змогли зрозуміти хоча би ту саму Конституцію України.

Кузьміна Валерія,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
факультет адвокатури, 1 курс, 3 група*

ЛОГІЧНІ ПОМИЛКИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ У СЛІДЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Розслідування кримінальних справ є головним аспектом роботи слідчого. Цей вид діяльності, в першу чергу, потребує високої кваліфікаційної підготовки, що зводить до мінімуму виникнення логічних помилок у його діяльності.

Слідчу помилку можна визначити як неусвідомлено неправильні дії або бездіяльність слідчого, направлені, за його суб'єктивною думкою, на успішне розв'язання кримінальної задачі.

Дослідженням логічних помилок при розслідуванні кримінальних справ у слідчій діяльності займалися такі науковці, як Аленін Ю.П., Власов В.Н., Вовпенко Н.Н., Клименко Н.І., Кузьмічов В.С., Леженіна Л.М., Марітчак Т.М., Соловейко А.Б., Стратонов В.М., Токарева М.Є., Шепітько В.Ю. та інші.

Леженіна Л.М. зазначає у своїй статті «Пізнавальна діяльність слідчого на різних етапах розслідування», що процес мислення у формі слідчих версій проходить декілька етапів, серед них: збирання фактичного матеріалу, його логічний аналіз і оцінювання; побудова слідчої версії та її формулювання, включаючи передбачення; отримання передбачуваної

інформації в процесі перевірки версій та перевірка наслідків. Але слід пам'ятати і про те, що слідчі перевіряють як достовірні, так і проблематичні судження. Наприклад, надання неправдливих свідчень свідками на допиті призводить до ускладнення роботи кримінальних органів, так як неправдиві дані також потребують додаткового часу для спростування.

Науковці пропонують різні класифікації слідчих помилок, зокрема О. Михайлишин поділяє їх за сферами діяльності слідчого на: логічні помилки (помилки в розумовій, мисленнй сфері діяльності) та фактичні помилки (помилки в практичній сфері діяльності); за формою прояву на: ті, що проявилися у формі порушення процесуальної норми (процесуально-правові), ті, що проявилися у формі неправильного застосування матеріальної норми (матеріально-правові), та ті, що проявилися у формі методичних та тактичних рекомендацій (криміналістичні).

Помилки трапляються на всіх етапах слідчого розслідування, а завдання працівника правоохоронних органів полягає у тому, щоб зібрати якомога більше достовірної інформації. Найчастіше зустрічаються такі помилки як: неправильне або неповне сприйняття ситуації в цілому, поверхневий аналіз фактів та матеріалів справи, помилкове уявлення про придатність (або непридатність) матеріальних джерел інформації для наступного вирішення конкретних експертних завдань, суб'єктивний підхід при визначенні ролі та значення досліджуваних об'єктів та їх ознак, неповний аналіз можливих причин, взяття за причину лише однієї з умов протікання явища, поспішне узагальнення та неповне висунення всіх можливих версій.

Наприклад, рішення про обрання неправильної тактики слідчої дії або порядку проведення слідчих та інших дій призводить до тактичної помилки. Помилка при прийнятті тактичного рішення – це прорахунки, допущені безпосередньо при прийнятті рішення. Дані помилки призводять до помилковості рішення в цілому, тобто до тактичної помилки, якщо рішення буде виконано.

Критерій добросовісності помиляння, як зазначає Когутич І., і відрізняє слідчу помилку від усвідомлених професійних недоліків, прогалин, порушень у діяльності, від посадових проступків і навіть злочинів проти правосуддя.

Для запобігання логічних помилок слідчий має дотримуватись логічних законів, які існують для правильної побудови форм та необхідних відношень між ними для досягнення істини. Вони допомагають планувати та оцінювати хід розслідування, дозволяють уникати помилок при кваліфікації злочинів та при перевірці слідчих версій.

ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ТЕРОРИЗМ»

Існування тероризму є одвічною, актуальною проблемою людства, проте останніми роками він набуває все масштабнішого та глобальнішого характеру. Це пояснюється його трансформацією в міжнародний тероризм, а також з розвитком науково-технічного прогресу, який формує нові види тероризму, а саме кібертероризм, екологічний чи біологічний тероризм. Тому, доцільним буде з'ясувати суттєві ознаки поняття «тероризм».

Перш за все, варто зазначити, що поняттям називають форму думки, яка предмет і явище відтворює за допомогою їх суттєвих ознак. Тож для того, щоб дати правильний логічний аналіз цього поняття необхідно виявити ті особливості, які складають його зміст.

Зміст поняття «тероризм» відповідно до статті 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» має такі суттєві ознаки: масовість, застосування залякувань та насильства, небезпечність для соціуму, зв'язок з організованою злочинністю, публічність. Проте, сформулювати єдине визначення цього поняття, яке було б сприйняте світовою спільнотою є вкрай важко та проблемно, оскільки наразі існує більше ста різних за своєю сутністю дефініцій.

По-перше, це пояснюється дослідженням тероризму як складного феномену різними науками, такими як: філософія, соціологія, психологія, історія, політологія, а також низкою юридичних наук: міжнародне, кримінальне право.

Філософія трактує тероризм як різновид політичної діяльності, головною метою якого є досягнення цілей політичного характеру шляхом залякування опонентів, нагнітання жаху та створення нових екстремальних ситуацій.

Соціологія ж визначає тероризм як незаконні збройні формування, що підтримуються державною політикою і домагаються своїх цілей за допомогою вбивств, захоплення заручників, диверсій чи фактичним застосуванням сили з прямим порушенням прав людини. Історія пов'яже тероризм безпосередньо з діями недержавних органів або окремих людей, що спрямовані на залякування населення з метою досягнення своїх цілей.

Політологія дає наступне визначення: тероризм – це діяльність екстремістських організацій чи окремих осіб з метою залякування уряду, партії, групи людей чи всього населення через використання насильства.

Юриспруденція ж загалом визначає тероризм як завчасно обдумане насильство, що застосовується з метою впливу на прийняття рішень органами влади, окремими особами чи певними організаціями. По-друге, різні національні правові системи по різному тлумачать поняття «тероризму» та склад терористичних злочинів в законодавчих актах.

По-третє, політичний характер цього явища відкриває можливості для подвійних стандартів у політиці, тобто в залежності від певних інтересів ті чи інші групи визнаються терористичними або ж визвольними.

Основою дослідження поняття «тероризм» є його розуміння як такого суспільного явища, що постійно розвивається та змінюється. Отже, воно здійснюється за допомогою чотирьох теоретико-методологічних підходів: дедуктивного та індуктивного, системного та діалектичного.

Застосування цих підходів надає можливість визначити суттєві ознаки даного поняття, а саме: використання насильства для досягнення певної мети, у більшості випадків політичної, а також економічної, релігійної, ідеологічної, кримінальної за допомогою державного примусу для здійснення тих чи інших дій на користь окремих осіб чи певних організацій.

Лазуренко Анастасія,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКОЮ України, 1 курс, 11 група*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНДУКТИВНОГО УМОВИВІДУ В ЮРИДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ

У науковій літературі термін «індукція» (від лат. *inductio* — наведення) — це метод пізнання, що ґрунтується на формально-логічному умовиводі, який дає можливість одержати загальний висновок на основі окремих фактів. Інакше кажучи, це є рух нашого мислення від часткового, окремого до загального. Індукція, як і будь-який умовивід, складається із засновків і висновку. Засновки в індукції — це судження про окремі факти, одиничні предмети або групи предметів і явищ. Висновок — судження про клас предметів або явищ у цілому.

З точки зору повноти емпіричного дослідження розрізняють два види індуктивних умовиводів: повну і неповну індукцію. Г. І. Челпанов зазначав, що повною індукцією називається той вид індукції, в укладанні якого вказується тільки про ті випадки, про які йдеться також і в посилках. Необхідно сказати, що у розумінні повної індукції серед логіків не існує єдиної думки. Розбіжності відбуваються щодо двох основних питань, а саме — питання логічної природи повної індукції про те, до яких умовиводів вона відноситься: індуктивних чи дедуктивних, та питання про те, чи дає повна індукція нове знання. Одні вчені розглядають повну

індукцію як правомірний вид індуктивних умовиводів. Інші, наприклад, вважають, що повна індукція — це несправжня, така, що здається індукцією, а по суті — це дедукція. Таке твердження робиться на тій підставі, що в повній індукції висновок не поширюється на нові, не розглядувані в засновках предмети, що в повній індукції ми не виходимо у висновок за межі того, про що йдеться у засновках.

Завдяки тому, що повна індукція дає достовірні висновки, вона використовується в доказах. У судовій практиці, і особливо в експертизі, вона застосовується досить широко. Більше того, під час дослідження деяких об'єктів узагальнюючі висновки експертом можуть бути зроблені тільки у формі повної індукції. Так, експерт не може дійти висновку про характер дробу всієї партії патронів, що надійшли на дослідження, на підставі вивчення лише деякої частини їх. Дослідженими мають бути всі патрони. Так само, якщо на дверях наявні сліди злому, то експерт може зробити висновок про те, яким знаряддям нанесені наявні пошкодження, тільки на підставі дослідження усіх слідів і не може зробити певного висновку, вивчивши лише частину їх.

В. О. Жеребкін зазначав, що неповною індукцією називається умовивід, у якому загальний висновок виводиться із засновків, котрі не охоплюють усіх предметів класу. Отже, важливість застосування неповної індукції в юридичній практиці полягає в тому, що те, що нам відоме про частину предметів класу, ми поширюємо на увесь клас, на всі його предмети. У неповній індукції знання з вивчених фактів переноситься на факти, котрі не вивчалися; ознаку, яка належить предметам, що спостерігалися, ми приписуємо і тим предметам даного роду, котрі не були об'єктом нашого спостереження. Ця властивість неповної індукції досить важлива для пізнання.

У повній індукції важливість застосування в юридичній практиці є те, що засновки вичерпують усі випадки явища, котре вивчається. У неповній індукції загального висновку про клас предметів ми доходимо на основі вивчення тільки якоїсь частини предметів цього класу. Індукція називається неповною саме тому, що клас предметів, про який ми висловлюємо узагальнюючий висновок, досліджується нами не повністю.

Лось Олексій,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
міжнародно-правовий факультет, 1 курс, 2 група*

ЛОГІЧНЕ ДОКАЗУВАННЯ В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ

Логічна сторона доказування в судовому процесі визначається отриманням істинних знань шляхом умовиводів.

Процес розкриття злочину і вирішення проблеми винності або невинності обвинуваченого потребує виявлення логічних зв'язків між

елементами розслідуваної справи, адже без них побудова достовірних висновків стає неможливою. На основі доказів утворюється певна система взаємопов'язаних елементів (система доказів). З цього випливає що, чим об'єктивніша і достовірніша ця система, тим об'єктивніше і достовірніше будуть висновки засновані на ній.

Логічна сторона доказування в судовому процесі найбільш розроблена в працях А. А. Старченко, А. А. Ейсмана, А. А. Хмирова.

А. А. Ейсман вважав, що в практиці доказування частіше за все зустрічаються:

- 1) зв'язки сутності і явища
- 2) причинно-наслідкові або генетичні зв'язки явищ: зв'язок між причиною та наслідком і між умовою і обумовленим як в прямому, так і в зворотному напрямках;
- 3) функціональні зв'язки і кількісні зв'язки змінних величин
- 4) індивідуалізовані (об'ємні) зв'язки, на основі яких встановлюються родовидові відносини і відносини тотожності.

Процес доведення на основі будь-якого з названих зв'язків є побудова істинних висновків від одного судження до іншого. Процес виведення такого висновку називають в логіці умовиводом. Умовиводи поділяються на дедуктивні та індуктивні.

Найбільш прості дедуктивні умовиводи, які складаються з тези, доказу (аргументу) та судження, що зв'язує відоме з невідомим, називаються елементарними актами доказування.

Доведення будь-якої обставини, що має значення для справи, потребує здатності до логічного міркування, уміння знаходити правильні зв'язки у судженнях, відрізнити категоричні висновки від ймовірних. Але слід пам'ятати, що логічна структура міркування не зумовлює достовірність висновку, адже вона залежить від достовірності доказів.

Формулювання висновків на основі умовиводів можна уявити у вигляді піраміди. Низ такою піраміди складають безліч елементарних актів доказування. Вони представлені висновками з кожного окремого доказу. Такі висновки об'єднуються в доказові комплекси, що утворюють простір між основою і вершиною. На вершині буде єдиний висновок про винність чи невинність особи у скоєнні злочину.

Сукупність великої кількості доказів, що не пов'язані між собою, не здатна забезпечити необхідний результат. Отже, найважливішою умовою процесу доказування є побудова ієрархії взаємопов'язаних доказів, що ведуть до спільного висновку.

Індуктивна логіка на відміну від дедуктивної не є тільки формальною логікою. В процесі індуктивних умовиводів зазвичай використовуються спеціальні методологічні засоби. Вони підвищують ступінь правдоподібності умовиводів.

Висновок про вчинення злочину певною особою є різновид індуктивного умовиводу. Із нагромадженням більшої кількості доказів,

кожне з яких лише ймовірно (опосередковано) свідчить про існування доказуваної обставини, виявляється зв'язок цих доказів і між собою. Їх пов'язує загальна сутність, з якою взаємодіє кожне з них як самостійне явище. Характерною особливістю індуктивного умовиводу є принципово необмежена можливість збільшення його надійності до будь-якого рівня.

Лукаш Єлизавета,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
факультет адвокатури, 1 курс, 3 група*

ЛОГІКА ЗАПИТАНЬ ПІД ЧАС ДОПИТУ СВІДКІВ І ПОТЕРПІЛИХ

У процесуальному праві запитання використовується як тактичний прийом, або як елемент системи тактичних прийомів (комбінацій), або як структурний елемент системи запитань, сформованих в логічній послідовності.

Допит – це процес інформаційної та психологічної взаємодії слідчого з допитуваним, під час якого застосовується ряд тактико – риторичних прийомів задля досягнення головної мети цієї вербальної слідчої дії – отримання від допитуваного повної та правдивої інформації, що сприяє встановленню істини у справі.

Запитання як специфічні розумові форми не виражають судження, тому що вони в своїй побудові не мають ні ствердження, ні заперечення, отже, вони не можуть бути ні хибними, ні істинними. Їх логічна структура містить в собі два елементи: основу питання і його функтор (оператор, квантор), у якому зосереджена вказівка на заповнення інформації, яка є невідомою. Отже, головною ознакою питання є не його мовна форма чи порядок слів, а наявність факту запиту інформації.

Особливої уваги заслуговує розгляд особливостей інформаційної та психологічної сутності запитань, що використовують слідчі. Інформаційна структура запитань містить в собі вербальну і не вербальну складові. Процес вербального отримання інформації може мати різні форми: вільна розповідь, вільна розповідь з подальшим заданням питань і формат «питання-відповідь». Невербальна складова регулює ступінь психологічного впливу, який закладений у запитанні. Психологічна сутність запитання полягає у тому, що воно може виступати як самостійний тактико – риторичний прийом, який направлений на орієнтацію мислення допитуваного у правильному напрямі.

Окремою проблемою в кримінальному провадженні при допиті постає використання заборонених навідних запитань. Справа у тому, що чіткої межі між дозволеними і не дозволеними запитаннями не існує. Єдиною відмінністю забороненого запитання від дозволеного є те, що в навідному питанні відповідь визначена настільки, що у свідка, який надає відповідь на запитання відсутня свобода вибору. До вербальних способів

побудови навідного запитання відносяться: 1) вказівка на конкретний об'єкт у формуванні питання – пряма підказка («Ви бачили в руках обвинуваченого червоний гаманець?»); 2) побудова запитань з використанням слів невже? хіба? і ведення альтернативних варіантів відповідей («Хіба ви нічого не бачили в руках обвинуваченого?»).

Деякі вчені, зокрема В. А. Журавель, вказують на те що, що при допиті в кримінальному провадженні необхідно використовувати програми – рекомендації, які містять перелік запитань для допитуваних, які посідають зовсім різні процесуальні положення (свідок, потерпілий, підозрюваний, обвинувачений) в різних категоріях злочинів. Виклад цих запитань є чітким, структурованим та логічним. Це значно полегшує роботу слідчого та унеможливує використання навідних запитань, але, у свою чергу, це значно обмежує можливість слідчих викрити неправдиві свідчення.

У ході кримінального провадження важливе значення має формування запитань допитуваному. Вимоги, які встановлюються під час допиту до формування запитань, базуються на загальнологічних правилах, які впливають з аналізу структури й функцій запитання, тому постає необхідність у дослідженні інформаційно – логічних, психологічних, гносеологічних тощо особливостей формування запитання.

Маленко Владислав,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого.*

ІПКОЮ України, 1 курс, 19 група

ІСНУВАННЯ ОСОБЛИВОЇ ЮРИДИЧНОЇ ЛОГІКИ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?

Логічні закони і методи є важливими складовими як юридичної теорії, так і практики. Юрист у своїй діяльності керується не тільки процесуальними законами, а й інтелектом, який є підґрунтям принципу логіки. Основним завданням юридичної логіки є вивчення законів та форм юридичного мислення. Усі дії, усі рішення правника мають бути чітко сформульовані та аргументовані. Незнання та нехтування законів можуть призвести до логічних помилок, які є фатальними для професії юриста, і тому законодавець, задля вирішення цих проблем, закріпив принципи особливої логіки.

У 50-х роках ХХ століття в науці з'являється нова форма логіки – неформальна логіка. Ентоні Блейр та Ральф Джонсон у своїй статті зазначають, що неформальна логіка не є несумісною з застосуванням точних критеріїв. Але відразу виникає питання: «Які ж це критерії?». Науковці вказують на те, що неформальна логіка:

- 1) Синонім до концептуального поняття;
- 2) Дисципліна практичного критичного мислення;

- 3) Формальна логіка, але без формалізмів;
- 4) Розглядається як своєрідну методологію використання епістемологічних засобів для оцінювання аргументації;
- 5) Є думка, відповідно до якої завдання неформальної логіки полягає в тому, щоб формальну логіку поєднати з міркуваннями, які люди використовують у реальних процесах комунікації.

Спираючись на думки вище зазначених канадських вчених, то формальна логіка щільно пов'язана з рухом, що намагається зробити логіку більш емпіричною, тобто менш апіористичною. Все ж таки предметом вивчення неформальної логіки є аргументативне міркування, а її завданнями — розвиток стандартів, критеріїв та процедур для його інтерпретації та оцінювання. На противагу до неформальної логіки є формальна логіка, тобто загальна логіка, як форма загального мислення.

У лекціях Мартіна Хайдеггера, німецького філософа ХХ століття, можна знайти низку цікавих фактів. За його лекціями була створена книга «Метафізичні основи логіки». Тобто, кожне мислення має свою тему, свою мету, яке пов'язане з конкретним об'єктом: ідея, фізична річ, подія. Наукове дослідження в кожному окремій ситуації є різним, а саме логіка мислення у фізиці, логіка математичного мислення, філологічного, історичного, і зрештою, філософського мислення, що й складає матеріальну логіку. Варто зазначити, що слід відрізнати практику мисленнєвого визначення, тобто формування концепту з науковим обґрунтуванням. Проаналізувавши вище зазначене, можна припустити, що юридичну логіку можна поставити в один ряд з математичною, або філологічною логікою. Оскільки норми і стандарти правильних розмислів та міркувань суттєво залежать од вибору того поля, або домену, в якому розгортається розумова активність, і у сфері правознавства природно прийняти логіку, побудовану за юридичною моделлю, то специфіка такої — юридичної — логіки визначається не тільки полем її застосування, а й відповідними йому особливими нормами та стандартами правильності. Особливість юридичної логіки є в тому, що вона не обмежується врахуванням формальної валідності, яка пов'язана з визнанням формальної істини.

З наведеного випливає, що існує особлива юридична логіка. Отже, існування особливої юридичної логіки ніяк не міф, не вигадки і не фантазії, а буденна реальність, з якою правники зіштовхуються кожного дня при розгляді юридичних спорів, конфліктів.

АРГУМЕНТАЦІЯ В ЮРИДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ

Зазвичай, термін «аргументація» вживається в юридичних догмах, а інколи у мові правотлумачення (зокрема в з'ясування і роз'яснення волі законодавця Конституційним Судом України). Але варто зазначити що термін «мотивація» та спільнокореневі з ним терміни вживаються у правотворчості частіше. Також, у мові правозастосування вживають терміни «обгрунтованість», «доказування», «доведення».

Також, аргументація будується на правилах формальної логіки і накладає на право частину догматизму, несумісний із складним характером реальної дійсності, з динамізмом самого права.

Юридична аргументація це наведення переконливих правових аргументів, доказів щодо правильного розв'язання того чи іншого спірного питання, посилаючись на тлумачення певної норми, поширення її дії на суспільні відносини.

Варто зазначити, що юридична аргументація є однією з найважливіших елементів судового процесу. Вона має свої особливості в залежності від юрисдикції суду, в якій розглядається певна справа. Методологія юридичної аргументації в конституційному процесі залежить від суб'єкту, який її використовує і види процесуального документу.

Обов'язковість юридичної аргументації у конституційному поданні нормативно визначена як одна з вимог щодо наведення у ньому правового обгрунтування, викладення аргументів, тверджень про неконституційність відповідних актів.

В конституційному судочинстві головне і вирішальне значення мають не факти (як, наприклад, в місцевих судах), а логічно-аналітичні докази, які спираються не тільки на дедуктивні та (або) індуктивні. Також чимало уваги у конституційній аргументації приділяється саме творчому аналізу норм Конституції і законів, загальних принципів права. Творчість полягає у знаходженні дотичних до обставин справи суспільних відносин, які не є явно вираженими в тексті законів і Конституції, а також у звертанні до доробків юридичної науки та інших галузей знань. Але цей процес відбувається за неефективною схемою. Суддя – доповідач пише відповідний лист до провідних юридичних і наукових навчальних закладів з проханням висловитись стосовно предмету конституційного спору, таким чином відбувається залучення науки до конституційного провадження, яке є майже провальним.

Як вже наголошувалось, що процес юридичного тлумачення Конституційним судом – це процес творчий. Але творчості, у даному

випадку, не тільки застосування логічних умовиводів - дедукції, індукції, аналогії.

Особливістю конституційної аргументації є те, що рішення Конституційного суду ґрунтується не тільки на доказах, отриманих на судовому засіданні, але і на доказах зібраних і долучених за власною ініціативою. Ці особливості конституційного судочинства накладають відбиток на форми розгляду справ у конституційному суді, рівень регламентації процедури такого розгляду, співвідношення наукових і мистецьких методів і прийомів у конституційному судочинстві тощо.

Мельник Владислав,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
міжнародно-правовий факультет, 1 курс, 1 група*

СУПЕРЕЧКА ТА ТАКТИКА ЇЇ ВЕДЕННЯ

Суперечка займає важливе місце в житті суспільства і кожної людини, вона постійно супроводжує нас з дитинства і до старості. На разі ми її використовуємо не тільки на побутовому рівні, а й в державних справах та в судах. Її суть переконати свого опонента в правильності своїх поглядів, захистити, відстояти і довести істинність своїх суджень, відкидаючи ті погляди і судження, які ви вважаєте помилковими.

В умовах демократії і гласності, плюралізму думок, розходження позицій, взаємна критика – явища цілком нормальні. Адже кожна людина має свій життєвий досвід, різний рівень культури, виховання, особливості характеру і моральні цінності. Звідси й виходить різностороннє бачення світу кожної людини. Як говорили великі вчені, а потім і конституції всіх розвинутих держав, що кожен має право на висловлення власної думки.

Спосіб ведення діалогу першим став застосовувати давньогрецький філософ Протагор, якому приписують твір «Мистецтво суперечки». Великий майстер діалогу Сократ виробив низку загальних прийомів розвитку думки в процесі полеміки, вимагав перевірки та доведення кожного висунутого положення, кожної думки. Також стародавні індійські логіки високо цінували такі риси учасника дискусії, як уміння знайти помилки в міркуваннях суперника, швидко схопити висловлене опонентами, швидко вникати в сутність їхньої думки, зберігати під час суперечок присутність духу, не нервувати, не допускати грубощів стосовно опонента.

Суперечка – це зіткнення думок, у ході якого кожна зі сторін аргументовано відстоює своє розуміння обговорюваних проблем і прагне спростувати доводи інших сторін. Суперечку можна розглядати як дебати, тобто обговорення чого-небудь між двома чи декількома людьми, при якому кожна зі сторін обстоює свою думку, свою правоту. В процесі

ведення суперечки в явному чи неявному вигляді учасники мають різні точки зору, що, як наслідок, формує проблему.

Ще навіть давні греки відрізняли суперечку конструктивну, тобто її ціль – досягнення істини, та конфліктну, мета якої є примітивна боротьба з супротивником та просто перемога в ній. Відповідно до цього греки навіть термінологічно розрізняли дві моделі спору: суперечку заради істини, вони називали її діалектичною суперечкою, а суперечку заради простої перемоги – еристичною. Модель суперечки заради перемоги – репрезентували в Стародавній Греції софісти. Вони вважали, що за допомогою мистецтва спору можна довести будь-яке положення, яким би безглуздим воно не було. Змагання між учнями в процесі спору було основою викладацької стратегії софістів.

Суперечка допомагає формувати в учасників уміння зіставляти різні точки зору, аргументувати свої переконання в пошуках істини. Але необхідно й давати надійне обґрунтування істинності висунутих положень, уникати бездоказових тверджень, розпливчастості, двозначності та неконкретності.

Варто ставитися з повагою до поглядів і переконань свого опонента. Дуже важливо в суперечці налагодити контакт із ним, винкнуту в суть наявних розбіжностей, виробити в себе готовність вислухати думку протилежної сторони і враховувати його протягом усієї дискусії. Довіра і взаємна ввічливість дуже позитивно впливають на людину і, в остаточному підсумку, на весь хід полеміки.

Тобто суперечка вимагає компетентності, ерудиції, знань правил полемічного мистецтва, уміння мислити творчо, конструктивно. Успіх у суперечці значною мірою залежить від світоглядної переконаності, твердої позиції учасника.

Науменко Єлизавета,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого,

господарсько-правовий факультет, 1 курс, 4 група

ЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ДЕРЖАВА»

Сьогодні на політичну карту світу нанесено більше 200 держав, які мають суттєві відмінності між собою. Це позначається різними формами правління, формами державного устрою та формами державного режиму. Також, на різноманітність держав впливають такі критерії: територія, звичаї та традиції населення, його менталітет, економічний і соціальний розвиток та історія. Але попри всі відмінності, держави світу мають певні спільні риси, оскільки в іншому випадку, їх би не об'єднували в одну категорію – держава.

Щодо тлумачення поняття «держава» висловлено багато думок. Ці ідеї містять різні суттєві ознаки даного поняття. Щоб точно зрозуміти

поняття «держава», треба використовувати логічний аналіз, що допоможе нам визначити точний зміст та обсяг поняття.

Розглянемо такі тлумачення поняття «держава»:

«Держава (дефінієндум) – це територіальна організація влади, яка об'єднує населення на засадах громадянства, здійснюється за посередництвом апарату управління шляхом ухвалення і реалізації законів та інших правових актів задля забезпечення функціонування та сталого розвитку суспільства, захисту прав людини і громадянина (дефінієнс)» – за Великою українською юридичною енциклопедією за редакцією О.В. Петришина. У цьому виданні зазначається, що суттєвими ознаками держави є територіальна організація влади; об'єднання населення на засадах громадянства; здійснення за посередництвом апарату управління.

«Держава (дефінієндум) – це одна велика родина, де влада імператора – влада батька, а відносини правителів і підданих – родинні відносини (дефінієнс)» – говорив Конфуцій. Філософ зазначав, що держава має такі риси: одна велика родина; влада імператора – влада батька; відносини правителів і підданих – родинні відносини.

«Держава (дефінієндум) – це машина для підтримки панування одного класу над іншим (дефінієнс)» – висловлював свою думку В.І. Ленін. На його думку держава – це машина для підтримки панування одного класу над іншим.

«Держава (дефінієндум) – це автономна політична одиниця, що включає багато громад у рамках своєї території і має централізований уряд з повноваженнями збору податків, призову людей на роботу чи війну, а також видання і виконання законів (дефінієнс)» за тлумаченням Роберта Леонарда Карнейро. На його переконання держава має такі ознаки: автономна політична одиниця; об'єднання багатьох громад у рамках своєї території; має централізований уряд.

Хоча надані визначення – різні, бо кожен автор висловлює точку зору відповідно до своїх уявлень про роль і місце держави в суспільному житті, але їх всіх об'єднує наявність трьох елементів в обсязі цілого, а саме: території, влади та населення. Також, на це впливає і епоха, в яку він жив (живе), ідеологічні настанови та його світосприйняття. Таким чином, можна простежити співвідношення теоретичного та практичного рівнів мислення. Слід зазначити, що метою практичного мислення є розв'язання конкретних ситуацій, тоді як теоретичного мислення – пошук загальних закономірностей. Практичне мислення характеризується рухом від загального до часткового, тоді як теоретичні знання – від часткового до загального. Зв'язок з практикою цих двох типів мислення також відрізняється: практичне мислення має безпосередній зв'язок, а теоретичне – опосередкований.

ЗАКОНИ ЛОГІКИ У ПРОЦЕСІ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ СУДОМ

У юридичній сфері закони логіки набувають форми правових норм. Саме тому їх недодержання неодмінно тягне за собою порушення основоположних принципів права, що є неприпустимим у демократичному, правовому суспільстві. Логічність судового рішення є запорукою об'єктивності, неупередженості, справедливості, визначеності і обґрунтованості правозастосування.

Як відомо, структура судового рішення включає в себе вступну, із зазначенням формальних даних, описову, яку ще часто називають історичною, мотивувальну (аналітичну) та резолютивну (заключну) частини. Основною виступає саме мотивувальна частина, адже вона містить фактичне і правове обґрунтування остаточних висновків суду в даній справі. Остання складається з *obiter dictum* (з лат. – сказане між іншим) та *ratio decidendi* (з лат. – вирішальний доказ, аргумент, підстава), що являє собою принцип права та правову позицію, покладену в основу вирішення справи; аргументацію та обґрунтування відповіді на питання, яке постало перед судом. Тобто сама побудова судового рішення передбачає наявність *достатньої підстави*. Змістовним критерієм достатності в юридичній сфері є наявність нормативної (відповідного джерела права), фактичної (скоєння діяння) і процесуальної (причинно-наслідковий ланцюг між нормативною базою і діянням) складових. Неможливо притягнути особу до відповідальності у формі довічного позбавлення волі за дрібну крадіжку. Так само некоректно називати злочинцем пішохода, який нехтує правилами дорожнього руху. Адже існує нормативно-правова база, яка встановлює конкретну форму юридичної відповідальності за конкретне правопорушення та класифікує їх за рівнем соціальної шкідливості.

Принцип тотожності вимагає визначеності, тобто в процесі міркування вживаний термін повинен спрямовуватися на конкретний об'єкт дослідження і розумітися у тому самому сенсі. Якщо в ході розгляду цивільної справи під терміном «правопорушення» ми розуміємо цивільно-правовий проступок, то нелогічно буде змінювати предмет думки на проступок конституційний.

При формулюванні остаточного рішення важливо керуватися також *законом несуперечливості*: принаймні одне з прямо протилежних суджень завжди буде хибним, і ніколи обидва з них не будуть одночасно істинними. Підсудний може бути або винним, або невинним у скоєнні правопорушення (чи окремих його елементів). Суд може або призначити покарання, або звільнити особу від юридичної відповідальності. Наявність

суперечностей у доказах або показаннях свідків робить винесення справедливого рішення неможливим. Суперечливі докази непридатні для обґрунтування. У ході винесення судового рішення усуваються також суперечливості між джерелами права шляхом встановлення ієрархії та більшості юридичної сили.

Принцип виключеного третього виголошує, що про будь-який предмет думки можливо щось стверджувати або заперечувати – третього не дано, що передбачає неможливість одночасної хибності двох суперечних суджень. Він потребує визначеності понять і домовленості щодо меж нечітких понять на визначення граничних станів. Наприклад, особа до 18 років є неповнолітньою, після – повнолітньою і не може перебувати в обох станах одночасно. Відповідь на питання, яке постає перед судом, завжди має бути категоричною: «або ... , або ...».

Розглянувши роль і місце кожного з чотирьох законів логіки в процесі винесення судового рішення, неможливо заперечувати, що останні є основоположними в судовій практиці. *Закон достатньої підстави* в юридичній сфері знайшов своє відображення у принципах справедливості й гуманізму; разом із *законом тотожності* вони забезпечують існування принципу рівності; *закон виключеного третього* є запорукою розумності судового рішення; а усі чотири, разом із *законом несуперечливості*, логічні закони є гарантантами функціонування принципів правової визначеності та пропорційності.

Півоварова Дарина,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ШКОЮ України, 1 курс, 3 група*

КЛАСИФІКАЦІЯ ФАКТИЧНИХ ПРЕЗУМПЦІЙ У ПРАВОВІЙ НАУЦІ

Однією із важливих і складних проблем в науці теорії права є питання сутності і класифікації фактичних презумпцій. Тому проблема фактичних презумпцій у праві стає цікавою для дослідників і привертає їх увагу. Фактичними презумпціями є припущення, що підтверджені попереднім досвідом, які не знайшли закріплення у законодавстві.

Класифікація – це багатоступеневий послідовний поділ обсягу поняття з метою систематизації, поглиблення, отримання нових знань стосовно членів поділу.

Презумпція – припущення про наявність або відсутність певних фактів, засноване на зв'язку між передбачуваними фактами і реальними фактами. В основі презумпції лежить повторюваність, типовість життєвих ситуацій. Раз щось систематично відбувається, то, ймовірно, що за аналогічних умов воно повториться. Фактичні презумпції в законі не виражені й тому формально не мають юридичного значення. Проте вони

«спрацьовують» при формуванні внутрішнього переконання правозастосовувача. Наприклад, представляється очевидним, що людина – розумна істота, що батьки люблять своїх дітей.

Проблема класифікації фактичних презумпцій є недостатньо дослідженою у правовій науці. Це пов'язано з тим, що серед науковців немає єдності у поглядах щодо існування фактичних презумпцій в межах права. Одні вважають, що фактичні припущення - явище неправове, оскільки в нормах права вони не закріплюються і правових наслідків не викликають. А інші вважають, що хоча фактичні презумпції в законах не закріплюються, але використовуються у правозастосовувальній діяльності, та не можна погодитися, що вони носять неправовий характер, оскільки, по-перше, потрібно розрізнати форму та зміст презумпції і, по-друге, фактичну презумпцію неможливо ототожнювати з гіпотезами і версіями, які використовуються в процесі доказування у кримінальних справах.

Я вважаю, що фактичні презумпції у нормах права не закріплюються, але застосовуються у судово-слідчій практиці і, що з часом вони можуть перейти у статус правових презумпцій.

В. К. Бабаєв пропонує ділити фактичні презумпції на: 1) презумпції, які склались і відображають звичний порядок відносин незалежно від права, але які знаходять застосування на практиці судово-слідчих органів; 2) фактичні презумпції, що утворились у зв'язку з правозастосовувальною діяльністю.

Також класифікацію фактичних презумпцій можна поділити за такими критеріями: 1) за істинністю презюмованих знань: дійсні і уявні; 2) за часовою направленістю: фактичні презумпції, що моделюють події минулого часу і фактичні презумпції, що моделюють події майбутнього; 3) за характером співвідношення: основні та відтворюючі.

В англійському праві фактичні презумпції називають презумпціями факту. Загальноприйнятим є їх поділ на три класи: 1) *violent presumptions* (сильні презумпції), коли доказані обставини і факти за необхідністю супроводжують презюмований факт; 2) *probable presumptions* (вірогідні презумпції), коли доведені обставини і факти зазвичай супроводжують презюмований факт; 3) *light presumptions* (слабкі презумпції), ті, що мають найменшу доказову силу.

Таким чином, на сьогоднішній день склалась така система уявлень про класифікацію фактичних презумпцій у правовій науці, яка передбачає їх використання лише у процесі доказування. Але така система уявлень є недосконалою, оскільки не враховує те, що фактичні презумпції використовуються у процесі правотворення в якості основи чи мотиву для створення тих чи інших правових норм.

АКСІОМИ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Слід, для початку, визначитись що саме вважають правовою аксіомою. Аксіома – це вихідне положення якої-небудь теорії, що приймається істинним і не вимагає доказів. Аксіома використовується при доведенні інших положень, які називаються теоремами. Відповідно до тлумачних словників юридичною правовою аксіомою визначають такі правові положення, які в результаті багатовікової суспільно-історичної практики стали непорушними, вихідними елементарний істинами – звичними і самоочевидними, за межами яких неможливе існування права як соціального явища.

У науці цивільного процесуального права насамперед є дискусійним питання про саму можливість виокремлення аксіом у цивільному судочинстві та їхню сутність. Варто зазначити, що також актуальним є дослідження проблеми співвідношення та співставлення двох близьких категорій: принципів і аксіом цивільного судочинства, бо немає чіткого розмежування цих категорій.

Дослідженню правових аксіом присвячено роботи С. Алексеєва, В. Кудрявцева, В. Комарова, Г. Манова, А. Ференс-Сороцького, Н. Чечиної, Л. Явіча.

Аналізуючи думки зазначених науковців, можна вказати на існування численних розбіжностей у визначенні одного і того ж питання. Як переконує С. Алексеєв, аксіоми в праві мають характер вихідних істин і не потребують у кожному разі особливого доказування. Закріпленні правових аксіомах ідеї є основними положеннями, на яких базується більшість інших правових норм. Відхід від цих ідей, недотримання їх може призвести до втрати правом своїх рис, право не буде правом.

Важливий вклад щодо вивчення правових аксіом і принципів цивільного процесуального права внесло дисертаційне дослідження А. Ференс-Сороцького, в якому він описує аксіоми як такі правові норми, що в результаті багатовікової практики застосування стали звичними і самоочевидними. Автор стверджує, що аксіоми цивільного процесуального права – найбільш стійкі, незмінні за своїм змістом правила цивільного судочинства.

Яскравим прикладом вживання у сучасному цивільному процесуальному законодавстві України є аксіома «загальновизнані обставини не підлягають доказуванню в суді» безпосередньо закріплено в положеннях ч. 3 ст. 82 Цивільного процесуального кодексу України, згідно з якою обставини, визнані судом загальновідомими, не потребують доказування.

Аксіому «встановлення фактів і знання судом законів може бути оспорено у вищому суді» втілено в положеннях п. 8 абз. 2 ст. 129 Конституції України, згідно з яким однією із засад судочинства є забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення.

На мою думку, однозначно стверджувати, що правових аксіом немає не можна. Аргументованою щодо цього є думка М. Давидової, яка зазначає, про дискусійність питання щодо можливості виокремлення аксіом у праві як різних термінів та їх розмежування за функціями.

Отже, логіка наукового пізнання з метою найбільш повного і всебічного дослідження будь-якого явища впроваджує необхідність розгляду «ціннісного потенціалу» правових аксіом, який варто розглядати в різних аспектах.

Плетньов Олександр,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ШКОЮ України, 1 курс, 3 група*

ЛОГІЧНИЙ СПОСІБ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА

«Колізії» між правовими нормами ведуть до порушення системності правового регулювання і тим самим знижують його ефективність. Вони виникають головним чином внаслідок помилок законодавця, передусім порушень правил формальної логіки. Вони створюють незручності в правозастосовчій практиці.

Ефективним способом вирішення проблем юридичних суперечностей є тлумачення, що дає можливість виявити суперечливі і колізійні норми в законодавстві, встановити зв'язок загальних і спеціальних норм, допомагає правильно зрозуміти сферу їх дії, коло осіб, на яких поширюється їх дія, зміст того чи іншого законодавчого терміну.

Тлумачення, як будь-який процес мислення, підкоряється законам і правилам логіки, тобто кожне положення, що інтерпретується, повинно бути обгрунтованим, доведеним.

За суб'єктами і юридичними наслідками розрізняють: офіційне тлумачення та неофіційне тлумачення.

Основними способами тлумачення є: граматичний, логічний, системний, історико-політичний, телеологічний, спеціально-юридичний.

Логічний спосіб тлумачення є таким тлумаченням, яке базується на використанні законів і правил логіки для осмислення їх змісту. При цьому інтерпретатор не виходить за межі тексту закону.

Зміст логічного способу тлумачення розкривають і конкретизують певні прийоми, а саме:

а) логічне перетворення, або перебудова тексту з відновленням членів речення, що їх бракує, для того, щоб уникнути двозначності чи

невизначеності тексту. Наприклад, текст «напад з метою заволодіння майном громадян ... карається позбавленням волі...» слід змінити на такий: «особа, що скоїла напад з метою заволодіння майном громадян... карається...». Завдяки застосованому логічному прийому перетворення в тексті тепер йдеться не тільки про об'єктивну сторону, а й про суб'єкта злочину;

б) виведення норм з норм (їх логічний розвиток). Цей прийом зводиться до індукції, що використовується для виведення приватних положень (висновків) з загальних норм. Наприклад, з тексту «організація повинна відшкодувати шкоду, заподіяну з вини її працівників» (ст. 441 Цивільного кодексу України) випливає, що будь-яка установа, підприємство чи організація (ательє, фабрика, мале підприємство і т. ін.) зобов'язані відшкодувати шкоду;

в) аналогія; цей прийом застосовується тоді, коли законодавець не дає вичерпаного переліку обставин, ознак і живляє при цьому звороти «та інші», «в аналогічних випадках». Наприклад, у Загальній частині Кримінального кодексу України вказується, що при призначенні покарання суд має право враховувати і інші обставини, які пом'якшують вину;

г) висновки з понять, зокрема з семантичної інтерпретації. Наприклад, ознаки, що відбиті в понятті «юридична особа» (ст. 23 Цивільного кодексу України), у сукупності вказують не певний клас правових явищ, які охоплює зміст цього поняття, що, у свою чергу, дозволяє відносити невизначену безліч державних та недержавних організацій до даного класу суб'єктів права, тобто до класу юридичних осіб, і відповідно враховувати в правотворчій та правозастосовній практиці особливості юридичного режиму таких суб'єктів.

Отже, логічне тлумачення норм права і його результати відіграють важливу роль у процесі реалізації права, завершують процес правового регулювання суспільних відносин, роблять норми права готовими до реалізації різними суб'єктами.

Польшиков Данило,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
міжнародно-правовий факультет, 1 курс, 2 група*

ЛОГІКА У ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ

Сукупність логічних форм, законів і методів становить певний теоретичний метод пізнання. Діяльність і наукове пізнання у юридичній науці здійснюються на певній логічній основі. Юридична наука потребує повноти дотримання логічної форми.

В юридичній науці, в структурі юридичних законів є розумові елементи і засоби, які вивчаються в логіці. Логіка вивчає пізнавальні

засоби, такі як: понятійний апарат юриспруденції, способи міркувань, види аргументації та ін.

В структурі юридичної науки логічні методи відносяться до групи загальнонаукових, які можна застосувати в більшості наук; є методи, які використовуються в юридичній науці, що забезпечують процес пізнання права і правового регулювання, зокрема, при його тлумаченні; логіка використовується в складі основного методу теорії права — сходження від абстрактного до конкретного, від конкретного до абстрактного як способи визначення понять.

Хибна гіпотеза, довільне твердження, неправильне пояснення досліджуваних фактів майже завжди виявляються пов'язаними з логічною неправильністю міркування, з незнанням внутрішньої структури логіки. Тільки логіка дозволяє кваліфіковано відповісти на запитання, які виникають у юридичній науці. Існують логічні теорії, без яких юридична наука не могла б існувати. Теорія класифікації допомагає впорядкувати і систематизувати гігантський правовий матеріал, теорія силогізму дозволяє правильно здійснювати субсумцію - застосування конкретної правової норми саме до певного випадку, засвоєння логіки дозволяє істотно збільшити обсяг і ступінь складності розв'язуваних завдань у юридичній науці й практиці.

Є кілька напрямків застосування логіки: тлумачення юридичних термінів (герменевтика), коментування окремих законоположень; використання доказів і спростувань в процесі міркувань і висновків; використання методів логіки при пізнанні юридичного факту, так як в процесі пізнання юридичного факту поняття про нього утворюється за допомогою логіки. Таких як: визначення, поділ та класифікація понять, узагальнення, обмеження та інші. Окремо можна ще виділити такі напрямки: правотворчість (законодавча діяльність), правоустановлення (визнання і юридичне закріплення прав і обов'язків особи) та правозастосування (правосуддя, правозахист, охорона права).

Активно використовуються логічні прийоми, які мають допоміжну функцію. Серед них: опис, порівняння, класифікація, аналіз, синтез, абстрагування.

Логіка є однією із найважливіших складових у юридичній науці. Недотримання логічності може призвести до порушень у всій системі юриспруденції. Логіка – одна зі штучних мов, яка має фундаментальне значення у юридичній науці.

МОДЕЛІ (ТИПИ) ЮРИДИЧНОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ

В логіці, зокрема, юридичній, та в працях, спеціально присвячених теорії правової аргументації можна виділити різні підходи до її типології. Найпоширеніші серед них – силогістична та дискурсивна.

В основі першої лежить розгорнуте міркування однієї особи, а другої-прагнення учасників до діалогу, узгодження висхідних засновків, їх тлумачення. Більш широкий підхід до типології запропонував Р. Алексі. Він виокремлює дедуктивну модель, модель прийняття рішень, герменевтичну модель та модель когерентності.

Дедуктивна модель є однією з найстаріших. Вона ґрунтується на правилах силогізму: рішення будь-якого правового казусу, яке за названими правилами розглядається як менший засновок(висновок), виводиться з чинної юридичної норми-більшого засновку. Дедуктивна модель юридичної аргументації характерна переважно для концепції юридичного позитивізму та його варіантів.

Відповідно до цієї моделі право розглядається як внутрішньо узгоджена, замкнена система, тобто законодавцем у створюваних ним нормами передбачене все, тому з них дедуктивним шляхом за допомогою суто логічних операцій можна вивести відповідь на будь-яке питання. Але дедуктивна модель не враховує наявності колізій між нормами, можливості формулювання правозастосовних рішень всупереч дослівному тексту норм, зокрема, у випадках їх невідповідності правовим цінностям. Індуктивна модель юридичної аргументації виникла як реакція на недосконалість дедуктивної моделі і ґрунтується на протилежних їй засобах і прийомах юридичного дискурсу. Її формулювання і остаточне утвердження тісно пов'язане із становленням і розвитком соціологічної юриспруденції.

Абстрактно-дедуктивна юриспруденція, за Є.Ерліхом, вступає у суперечність зі всією сучасною наукою, в якій переважає індуктивний метод. Звідси центр ваги розвитку права переноситься ним з формально встановлених державою норм в суспільство, у соціальні відносини, які породжують право. Послідовники Ерліха (Ф.Жені, Г. Канторович та ін.) переконливо доводили, що судді при прийнятті рішень не обмежуються суто логічною операцією «виведення» з більшого засновку норми закону чи іншого нормативного акта, а мають враховувати моральні, політичні, економічні передумови та цінності, що перебувають за межами позитивного права. Особливо актуальними для сьогодення є висновки Є. Ерліха, що закон не є єдиною і виключною підставою для прийняття рішення;необхідна адаптація тексту закону до потреб часу шляхом його

тлумачення. Сьогодні практично всі правові системи Європи, попри відмінності між ними, орієнтовані на дедуктивно-індуктивні способи обґрунтування. Серед європейських працівників існує згода у тому, що суд при розгляді справи, з одного боку, не може відірватися від реальності та передбачати практичні наслідки своїх рішень, а з іншого – має усвідомлювати, що надмірна орієнтація суду на реальність, яка відривається від нагромаджених людством ідеалів і цінностей, спроможна породити беззаконня і свавілля.

Герменевтична модель юридичної аргументації, як впливає з її назви, своїм становленням і розвитком завдячує герменевтиці. Ключовим поняттям цієї моделі є поняття так званого «герменевтичного кола» – можливість досягнення цілого через досягнення частин, і навпаки. Для інтерпретації звичайних текстів достатньо зрозуміти зміст його слів. Для юридичної інтерпретації самого розуміння змісту слів часто недостатньо. На практиці нерідко виникають ситуації, коли зміст норми неможливо встановити шляхом буквального тлумачення. Він же може бути виявлений лише на основі системного тлумачення, тобто розгляду будь-якої окремої норми в контексті з іншими нормами права та нормативними документами. Проте застосування герменевтичного кола в юриспруденції з'ясування взаємозв'язків між окремими словами юридичного тексту та нормами не вичерпується. Юрист, який застосовує закон має бачити зв'язок між конкретними фактами, що ним розглядаються, і цими суспільними чинниками. З огляду на це будь-яка норма має тлумачитись у зв'язку з реальністю. В основі герменевтичної моделі лежить ідея системної єдності або когерентності: розуміння самого права як багатоаспектної цілісності; погляд на право, не як на статичне явище, а як на інтелектуальний процес; усвідомлення того, що висновки у будь-якій справі мають ґрунтуватися на єдності.

Я вважаю, що жодна модель аргументації не може претендувати на завершеність і когерентність сама по собі, без її втілення у реальних діях людей. Отже, її цілісність можуть забезпечити лише люди через певні процедури, однією з яких є юридична аргументація.

Потапова Лоліта,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКОЮ України, 1 курс, 10 група*

РОЛЬ ЛОГІКИ У ФОРМУВАННІ ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ

Загально відомо, що розуміння логіки потрібні всім людям, оскільки ми, безумовно, мислячі індивіди, які неодноразово у побутовому житті керуються найпростішими логічними операціями і правилами. Проте існують сфери людської діяльності, професії і спеціальності, де ці

знання нагально потрібні. Логіка відіграє важливу роль під час усвідомлення різноманітних аспектів людської практики і набуває широкого значення у психології і лінгвістиці, теорії управління та педагогіці, юриспруденції та інших науках. Успіх будь-якого юриста на пряму залежить від його володіння логікою, яка, у свою чергу, є значущою складовою його компетенції. У нашому дослідженні зроблена спроба проаналізувати значення логіки на формування інтелектуальної свідомості юриста і її безпосередній вплив на юридичну практику.

Цицерон, розмірковуючи над судовими справами, радив «ретельно і ґрунтовно в них розібратися». У цій кропіткій роботі Цицерон виокремлював логічну сторону проблеми: «Той аргумент, у якому більше допомоги, ніж шкоди, я намічаю привести; де я знаходжу більше зла, ніж добра, то я цілком відкидаю. Так мені і вдається спочатку обміркувати, що мені сказати, а потім говорити».

Слід зазначити, що логіка є складовою, яка формує інтелектуальну основу духовної культури особистості. Для сучасного спеціаліста мислення відіграє неабияке значення, адже юристу необхідно свідомо контролювати процес мислення з боку його форми: «ревізувати» його правильність, уникати формування логічних помилок, а також виявляти їх і коректувати. У цих правилах і полягає значення логіки. Вона не просто вчить мислити, а застосовувати саме правильне мислення у практичній діяльності, тим самим удосконалюючи його інтелектуальні здібності і навички.

Юристу просто життєво необхідно постійно оперувати, при чому професійно, навичками правильного мислення, будувати логічні ланцюжки, робити доречні умовиводи з певних складних ситуацій, ефективно використовувати мислення під час побудови слідчих версій, а також у тому числі і судочинстві, і в нормотворчості, і в теоретичному аналізі права. Без цього майже неможливо уявити юридичну практику.

Практикам та учням закону доцільно володіти розумінням основних принципів логіки, які регулярно використовуються в юридичних міркуваннях і прийнятті судових рішень. Це розуміння вимагає, у значній мірі, вміння у навігації поміж індуктивних міркувань – методом аналогії та індуктивного узагальнення, - на підставі яких висновки засновані на минулому досвіді і емпіричному спостереженні. По суті, сфера права і, в межах цієї сфери, можливо, особливо у практиці ухвалення судових рішень, - це вправи в практичних міркуваннях. Зрозуміло, закон передбачає не тільки логіку. Тим не менше, багато факторів, які сприяють гарній адвокатурі та справедливому судочинству, свідчать про те, що «життя закону», хоча і не є логікою, являє собою різноманіття дій, які всі використовують і залежать вони від розуму в спеціалізованих цілях.

Тож, потрібно усвідомлювати, що якщо ви не можете мислити логічно, то малоімовірно, що ваші поради будуть корисні для ваших клієнтів. Коли вони розслідують і готують справу для суду, вони не

повинні допускати, щоб нелогічні аргументи впливали на аналіз або «фарбували» висновки. Узагальнюючи, треба зазначити, що логіка має неабияке значення для юридичної спеціальності і є невід'ємною складовою його діяльності.

Потьомкіна Олена,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
міжнародно-правовий факультет, I курс, I група*

ПОБУДОВА СОФІЗМУ І МЕТОДИ ЙОГО ВИКРИТТЯ

Логіка – це наука про закони і різновиди мислення, способи пізнання та умови істинності знань і суджень. Як і всі вчення, вона тісно переплітається з багатьма сферами суспільної діяльності, а, зокрема, є невід'ємним компонентом у вивченні юриспруденції, де основними двигунами в процесі аргументації є поняття, судження та умовивід.

Отож, термін «софізм» (від грец. - майстерність, уміння, хитра вигадка, виверт, мудрість) означає «свідоме порушення певних правил і законів раціонального теоретичного мислення». Розрізняють такі види софістичних умовиводів як, наприклад, софізм «почетверіння терміну», софізм «недозволеного процесу» (порушені правила розподіленості в засновках і висновку), софізм «збірного середнього терміну». Вони застосовуються тими, хто намагається ввести в оману, нібито логічно обгрунтовуючи власну «правоту».

Софізми виникли в Давній Греції під егідою групи «вчителів мудрості», а серед них – Протагор, які викладали логіку, філософію, ораторське мистецтво. Вони готували учнів задля подальшого ведення дискусій, спорів, до безумовної перемоги в будь-яких інтелектуальних змаганнях і суперечках. Узагалі, ці умовиводи були введені в практику задовго до формування самої «софістичної школи», достатньо імпонуючи багатьом іншим античним напрямкам.

Усі софізми – це продукти неправильно сформованих суджень чи висновків. Так звані інтелектуальні виверти й каверзи. Аристотель називав софізмом «уявні докази», які неможливо кваліфікувати як хибні без семіотичного чи логічного аналізу. Ці умовиводи будуються, як правило, за допущення таких замаскованих помилок: метафоричності мови, омонімії або полісемії слів, що порушують однозначність думки і призводять до змішування значень термінів; підміни основної думки, прийняття помилкових посилок за істинні, недотримання допустимих способів міркування, тобто правил логічного виводу; використання «недозволених» або навіть «заборонених» правил або дій. Так, наприклад, можна спостерігати ділення на нуль в математичних софізмах.

Пропоную розглянути також його будову на одному з прикладів.

Ось один зі стародавніх софізмів, котрий приписують Евбуліді: «Що ти не втрачав, то ти маєш. Роги ти не втрачав. Отже, роги ти маєш.» Маємо два засновки та один висновок, що дає право приймати конструкцію за категоричний силіогізм. Середній термін розподілений в обох засновках, однак, за правилами, вони обидва не можуть бути заперечними. Інакше, як і в цьому випадку, – висновок неможливий.

Отже, софізм – усний обман, плутаний доказ; таке собі інтелектуальне шахрайство. Він має випадковий характер і по своїй суті є зовнішньою перешкодою для міркувань. Насправді він не потребує глибокого осмислення й розшифрування чи блискавичних знань у сфері логіки. Достатньо вміло користуватися своїм критичним мисленням аби зрозуміти, що розгадка криється на поверхні.

Прищеп Катерина,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
факультет адвокатури, 1 курс, 1 група*

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВИЛ ЛОГІКИ ПРИ ТЛУМАЧЕННІ НОРМ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Наука логіки, яка досліджує форми, принципи й методи побудови коректного міркування, є одним з головних інструментів тлумачення норм права. Взагалі тлумаченням є пояснення змісту норми права, який виклав законодавець. Логічний підхід використовується у кожному способі тлумачення, бо він ґрунтується на формах і правилах, які необхідні для раціонального пізнання.

Під логічним тлумаченням слід розуміти один із видів тлумачення юридичних норм, який застосовується при з'ясуванні змісту норми права через використання законів і правил логіки. Завдяки цьому розкривається зміст юридичних норм, що інколи розрізняється від його буквального значення, через некоректний вибір законодавцем словесних форм.

Найбільш поширено цей підхід знаходить свій прояв у практичній діяльності Конституційного Суду України.

Наприклад, розглянемо правову позицію Конституційного Суду України стосовно норм Кодексу України про адміністративні правопорушення, щодо словосполучень «за місцем його вчинення» та «на місці його вчинення». При тлумаченні цієї норми кодексу суд враховує не буквальне значення змісту, а, навпаки, використовує аналіз і синтез всіх норм, що регулюють провадження у справах про адміністративні правопорушення, і доходить логічного умовиводу щодо змісту певної норми. Так, Конституційний Суд у своєму рішенні від 25 травня 2015 року № 5-рп/2015 зазначив, що «аналізуючи положення глави 22 Кодексу України про адміністративні правопорушення в системному зв'язку з

положеннями його глави 17 вказує на те, що підстав для ототожнення місця вчинення адміністративного правопорушення з місцем розгляду справи про таке правопорушення немає, а словосполучення «на місці вчинення правопорушення» і «за місцем його вчинення», які містяться у статтях 258, 276 Кодексу, мають різне цільове спрямування і різний правовий зміст. Зокрема, словосполучення "за місцем його вчинення", застосоване у положенні частини першої статті 276 Кодексу, за якою «справа про адміністративне правопорушення розглядається за місцем його вчинення», вказує на місцеперебування органу, уповноваженого законом розглядати справу про адміністративне правопорушення у межах його територіальної юрисдикції згідно з адміністративно-територіальним устроєм України. Словосполучення «на місці вчинення правопорушення» за статтею 258 Кодексу про адміністративне означає саме те, що воно вчинено безпосередньо на тому місці.

Отже, специфіка логічного тлумачення є основою для пояснення змісту норми права. Логічний спосіб тлумачення права полягає в використанні методів традиційної і сучасної логіки при пізнанні правових явищ. Об'єктом дослідження є не окремі слова та словосполучення, а, як ми бачимо на прикладі вище, внутрішні зв'язки між частинами документа, що аналізується, логічна структура правових приписів.

Тому логічний спосіб тлумачення права не тільки є самостійним у всій сукупності засобів інтерпретації нормативно-правових актів, а й є першорядним серед них. Це обумовлено логічною природою позитивного права, тим, що весь його вихідний матеріал, вся його структура, всі його складові частини, елементи, одиниці змісту сформовані на підставі законів логіки і укладені в логічну форму. Логічний спосіб з'ясування правових норм вимагає знань законів і правил традиційної та сучасної логіки, правильного їх застосування.

Рафаелян Овік,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
факультет адвокатури, 1 курс, 3 група*

ЛОГІЧНІ ПОМИЛКИ У НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТАХ

У правовій науці зміст поняття «нормативно-правовий акт» визначають як офіційний письмовий документ, що видається уповноваженим органом державної влади, в якому закріплюються загальнообов'язкові правила поведінки та виконання якого забезпечується державним примусом. Ці документи відіграють основну роль у регулюванні суспільних відносин, тому вони мають бути чіткими, зрозумілими та не містити жодних помилок. Задля того, щоб розпізнати та уникнути багатьох логічних помилок у юридичних текстах, потрібно знати і розуміти закони логіки. В рамках цього дослідження маємо змогу

навести лише декілька яскравих прикладів логічних помилок у чинному законодавстві України.

По-перше, це узгодженість положень одного нормативно-правового акту. Виникають ситуації, коли в одному законі чи кодексі різні положення зовсім по-різному регулюють одне й те саме питання. Наприклад, у Цивільному кодексі України у ч. 3 ст. 5 та п. 4 Прикінцевих та перехідних положень врегульовано питання дії актів цивільного законодавства у часі, але вони передбачають різне регулювання цього питання. Виходячи з положення ч. 3 ст. 5 ЦКУ, якщо цивільні відносини виникли раніше і регулювалися актом цивільного законодавства, який втратив чинність, новий акт цивільного законодавства застосовується до прав та обов'язків, що виникли з моменту набрання ним чинності. На противагу цій нормі, у п. 4 Прикінцевих та перехідних положеннях вказано, що цивільні відносини, які виникли до набрання чинності Цивільним кодексом України, положення цього Кодексу застосовуються до тих прав і обов'язків, що виникли або продовжують існувати після набрання ним чинності.

Другою логічною помилкою є амфіболія. Це хибна, яка проявляється у випадку порушення закону тотожності. Сенс висловлювання буде залежати від того, де саме робиться акцент при його побудові. Приклади амфіболій: «Якщо настанню обставини недобросовісно перешкоджала сторона, якій це не вигідно, обставина вважається такою, що настала» (ч. 3 ст. 212 Цивільного кодексу України). Не зовсім зрозуміло, що саме не вигідно стороні: настання певної обставини чи перешкодження цьому настанню. Можливо, законодавець мав би по-іншому сформулювати цю норму, щоб не виникало різного тлумачення цієї норми цивільного кодексу і зберігався принцип правової визначеності.

Ще однією логічною пасткою є визначення невідомого через невідоме. Така помилка заважає чітко зрозуміти зміст норми. Досить яскравим прикладом такої помилки є частина 14.1.79 Податкового кодексу України, де зазначено, що значні запаси корисних копалин – запаси корисних копалин, розмір яких перевищує незначні запаси корисних копалин. Законодавець не надає визначення «незначних корисних копалин» ні в попередній частині, ні в наступній. Таке визначення він намагається надати лише у частині 14.1.118 цього ж кодексу. Така побудова норм права значно ускладнює їх розуміння та використання на практиці, бо ми не маємо жодного чіткого визначення таких понять як : «значні запаси корисних копалин» та «незначні запаси корисних копалин».

Отже, нормативно-правові акти мають бути розроблені із дотриманням таких правил: визначеність і однорідність предмету правового регулювання; недопущення колізійних норм у тексті одного документа; зменшення бланкетних норм, що, у свою чергу, зробить

правові акти більш доступними і зрозумілими для кожного громадянина в державі.

Репрінцева Владислава,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
факультет адвокатури, 1 курс, 1 група*

ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ПРАВО»

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена наявністю взаємозв'язку між юриспруденцією та логікою, який знаходить свій прояв у юридичній аргументації, вибудові правових досліджень, систематизації права тощо. В межах цієї роботи ми бажаємо приділити увагу логічному аналізу поняття «право».

За загальними правилами логіки, які використовуються при визначенні понять, для того, щоб охарактеризувати обрану категорію потрібно у визначенні навести вичерпний перелік суттєвих ознак, за допомогою яких можна відмежувати це поняття від схожих за змістом. При цьому, надаючи визначення терміну, який знаходиться у відносинах родо-видового підпорядкування доцільно вказати про наявність вказаного зв'язку. Оскільки в теорії права існує принаймні декілька підходів до розуміння змісту самого права, то ми повинні з кожної точки зору надати визначення поняття «право» через відповідну призму. Так, в межах правової доктрини виділяють поняття суб'єктивного, об'єктивного, природного та позитивного права. Також, варто надати визначення поняттю «право», як науки та навчальної дисципліни.

Основою вчення про природне право є ідея первинності свободи людини та її правомочностей перед формальним законом. Відштовхуючись від цього, можна визначити природне право як поняття, яке включає у себе всі ті можливості для людської діяльності, які вона отримала за критерієм належності до людської раси від народження, незалежно від зовнішніх обставин. Позитивним вважається право, яке надане державним законом. З цього випливає наступна дефініція: позитивне право – це категорія, утворена із сукупності наданих людині державним законом прав та свобод, які не належали людині за інших обставин.

Об'єктивне право відображає пануючий у державі юридичний лад, а суб'єктивне право стосується виду та міри можливої поведінки суб'єкта. При цьому, між цими категоріями існує взаємозв'язок. Керуючись вищенаведеним, ми можемо охарактеризувати об'єктивне право як поняття, що охоплює впорядковану сукупність нормативно закріплених державних інститутів, які визначають порядок та спосіб здійснення суб'єктивного права людини. А суб'єктивне право, в свою

чергу, означає сукупність дозволених в межах об'єктивного права варіантів правомірної поведінки окремої людини в соціумі.

З точки зору науки, право варто розкрити, продемонструвавши його дотичність із іншими суспільними науками. З цієї позиції право, або за іншим варіантом юриспруденція, є гуманітарною наукою, яка спрямована на систематичне дослідження держави та прав людини. В контексті навчальної дисципліни право можна розуміти як вид цілеспрямованої розумової діяльності людини, направлений на набуття нею комплексу юридичних знань.

Для кожного з наведених випадків, не зважаючи на різність підходів, існують спільні моменти, на які варто звернути увагу. По-перше, для визначення поняття «право» потрібно за можливості уникати оцінних категорій, так як це розмиває межі поняття і ускладнює його співвіднесення з іншими категоріями. По-друге, визначення даного поняття потребує повного розуміння тих критеріїв диференціації, які використовуються при аналізі цього поняття. По-третє, слід враховувати можливість надати номінальне, реальне, зокрема явне чи неявне, визначення права, використовуючи весь логічний інструментарій.

Таким чином, різноманітність наукових підходів до права не дозволяє охарактеризувати зміст поняття «право» в межах одного визначення. Через це, більш об'єктивним є надання декількох визначень поняття «право», в кожному випадку виокремлюючи вичерпний перелік тих ознак, які є визначальними з точки зору того або іншого наукового підходу. Обрана тема залишається актуальною для подальшого дослідження.

Рогозін Денис,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
міжнародно-правовий факультет, 1 курс, 3 група

ПОБУДОВА СОФІЗМУ ТА МЕТОДИ ЙОГО ВИКРИТТЯ

Виходячи з того, що софізм – це умисне порушення правил логіки, він часто використовується софістами – ораторами, які хочуть ввести свого опонента в оману. Давньогрецький філософ Протагор казав, що задача софіста – презентувати хибний аргумент як істинний шляхом хитрих мовних прийомів, дбаючи при цьому тільки про успіх в дискусії. За наших часів прийоми софістики широко використовуватися представниками професій, пов'язаних з публічними виступами та доведенням власної думки: політиками, адвокатами, богословами, тощо. Так, вибудовуючи свою промову, і ті, і інші вдаються до використання неоднозначних слів і фраз, завдяки чому створюється двозначність їх висловлень. За таких обставин на основних правилах логіки, а зокрема на

побудові та методах викриття софізму, повинен розумітися кожен, хто не бажає бути обдуреним.

Для побудови логічного софізму використовуються певні засоби, головними з яких є недотримання закону тотожності та порушення відношень між поняттями. Розглянемо ці методи більш детально. Основним та найуживанішим інструментом софістів є так звана підміна понять. Науковою мовою такі дії називаються порушенням закону тотожності, в якому наголошується на тому, що у процесі міркування кожна думка повинна залишатися тотожною самій собі. Як приклад такого софізму можна навести висловлення російського протоієрея Дмитра Смірнова про правозахисників: «Правозахисники захищають наших дітей. Чому? Вони їх люблять. Грецькою ті, хто люблять дітей зуться педофілами». З першого ж погляду видно, що священник прирівнює поняття «любов», як бажання дбати про когось до поняття «любов», як вчинення розпусних дій щодо неповнолітньої особи, що є помилковим та робить його висловлення софістичним. Порушення відношення між поняттями є другим методом, за допомоги якого будується софізм. Наочним прикладом такого порушення є наступне міркування: «На лекції нам розповідали, що Майдан Незалежності знаходиться в столиці України, а насправді він знаходиться у Києві. Отже нам брешуть». У такому софізмі поняття «столиця України» та «Київ», які насправді є тотожними, виражаються як протилежні одне одному.

Щодо методів викриття софізмів. Щоб розпізнати факти використання софізму з боку вашого опоненту слід виконувати наступні послідовні дії, які я пропоную розібрати на прикладі відомого софізму «Про рівність повного та порожнього». Звучить він так: «Якщо рівні половини, то рівні й цілі. Напівпорожнє є теж саме, що й напівповне. Отже виходить, що порожнє – це те ж саме, що й повне». Аналізуючи будь-який софізм, по-перше, слід уважно прочитати умову запропонованого вам завдання та розбити роботу на невеликі блоки, проконтролювати правильність кожного такого блоку. Починати пошук помилки краще з умови запропонованого твердження. У наведеному вище софізмі видно, що поняття «половина» й «ціле» не конкретизовані, тобто не визначено половина чого мається на увазі. На умову завжди треба звертати увагу, адже у деяких софізмах абсурдний результат досягається за рахунок суперечливих або неповних даних в умові, а далі все міркування проводяться правильно. Це і викликає труднощі при пошуку помилки. По-друге, треба з'ясувати, чи дотримані всі умови застосовності теорем, правил, формул, чи дотримано їх логічність. На цьому етапі також знаходимо помилку: у першому судженні ототожнюються поняття «ціле» і «половина», які насправді знаходяться у відношенні підпорядкування.

Таким чином, софізм можна охарактеризувати як зовнішньо правильне доведення завідомо хибних думок, що засноване на умисному порушенні основних правил логіки, зокрема закону тотожності та

відношень між поняттями. Основним інструментом викриття софізмів є глибинний аналіз та критичне ставлення навіть до, з першого погляду, очевидних фактів у висловленнях опонента.

Ружинська Анастасія,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКООУ України, 1 курс, 5 група*

ФАКТОРИ ЧАСУ В ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ

Напевно, кожен з нас замислювався про неминучу плинність часу. Кожна секунда, хвилинка, година, день, рік – це все те, що проходить повз нас та те, що грає велику роль у Всесвіті. І. Т. Фролов зазначав, що час – це послідовність існування змінних явищ, він незворотній, а оскільки рух – це сутність часу, то матерія, рух, простір та час глибоко взаємопов'язані (Фролов І. Т.). Саме темпоральна логіка, як розділ модальної логіки, досліджує логічні часові зв'язки між висловлюваннями про минуле, сучасне та майбутнє. Можна виділити деякі основні етапи тлумачення часу: перший – доньютонівська епоха, пов'язана з іменами Аристотеля і Платона; другий – становлення класичної механіки Ньютона; третій – поява теорії відносності; четвертий – створення не релятивної, а згодом релятивної квантової механіки.

Філософські погляди на проблему часу різноманітні. Відома одна науково обґрунтована позиція: час, як і простір, є об'єктивно існуючими формами існування матерії. Тому проблемою саме для юристів стає вплив часу на розвиток подій, що є дуже важливим у процесуальному праві.

Виходячи з проблем часу, всебічного розгляду потребують питання відображення часових характеристик в праві, беручи до уваги те, що в правовій області суспільного життя вони мають свою специфіку.

Особливою областю соціального життя суспільства виступає право, з діями якого дуже сильно пов'язаний час та часові характеристики. Дуже важливо виділити особливу функціональну категорію права – правовий час, який хоча і має визначений людиною характер, але в той же час заснований на об'єктивно існуючому явищі – часі.

Для того, щоб зрозуміти правові інститути, слід зазначити фундаментальні параметри права, такі як минуле, теперішнє і майбутнє. Час незворотній, він плине у майбутнє. Право сьогодення народилося з вчорашнього і є основою для завтрашнього права. Будь-яка юридична ситуація передбачає з'ясування обставин, які передували і вплинули на теперішній час та можливі наслідки в майбутньому.

Час можна виміряти та способи його виміру різноманітні. Важливе значення мають способи виміру часу в праві. М. Г. Мельников зазначив, що правовий час – це міра людського становлення, яка може бути змінена в тих чи інших одиницях, доданих до неї (Мельников М. Г.).

Слід зазначити, що відносно права час виступає і як хронологічна (послідовність подій), і як хронометрична (тривалість подій) характеристика. Послідовність визначає структуру часових правових відношень, що має велике значення в регулюванні процесуальної діяльності відповідних посадових осіб при розгляді та прийнятті рішень.

Особливе значення час та його часові характеристики набувають в процесуальних галузях права, в яких відображається динаміка розвитку суспільних відношень, що обумовлено необхідністю упорядкувати діяльність учасників цих правовідносин. Вчинене правопорушення здійснює зв'язок минулого з теперішнім та майбутнім. Таким чином, правник шукає аргументи в минулому для того, щоб прийняти процесуальне рішення в теперішньому, аби закріпити основні положення в майбутньому (судове рішення).

Отже, час виступає одним з найважливіших факторів, який впливає на діяльність права. Право, юридичні явища і процеси розташовані та плінуть у часі. Фактори часу структурують будь-які юридичні факти, які породжують або припиняють право. Для будь-якої юридичної ситуації надзвичайно важливо, як розвивалися події, що відбувалося в минулому, як минуле впливає на сьогодення і які наслідки можливі в майбутньому.

Савіщенко Ірина,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКООУ України, 1 курс, 11 група*

СУДОВА РИТОРИКА (ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСОБІВ АРГУМЕНТАЦІЇ)

Петро Сергійович Пороховщиків (Пётр Сергеевич Пороховщикёв, 1867-1954, відомий юрист, автор книги «Мистецтво промови на суді», інших книг про судове красномовство і кримінальний захист, літературознавець) казав: «Щоб гідно і професійно здійснювати функцію обвинувачення чи захисту на суді треба вміти говорити». Судова риторика вивчає юридичні і лексичні засоби аргументації і переконання, вміння їх логічно застосовувати під час різних видів судових промов. Без знань теоретичної основи цієї науки і використання її здобутків існування змагального процесу між сторонами захисту і обвинувачення неможливе.

Судова промова має особливу специфіку і вимагає дотримання ряду чітких і регламентованих законодавством правил. Вона відрізняється від інших промов строгістю, змагальністю, раціональними і юридично підтвердженими аргументами, ясністю і адекватністю мовлення, повнотою і завершеністю думки, визначеністю у позиції сторін, логічною послідовністю фактів.

Лексичні особливості засобів аргументації впливають на переконливість виступу і мають значення під час прийняття рішення суддею. Для доведення наданих фактів сторони вдаються до використання різноманітних способів: раціонально-логічного, емоційно-риторичного, аксіологічного. Найбільш поширеним є раціонально-логічний принцип, суть якого полягає у логічних засобах доведення та спростування. У емоційно-риторичному аспекті мають місце такі прийоми як звернення до особи, заклик, акцентування уваги на певному питанні, влучні логічні наголоси. Аксіологічний аспект переконання реалізується через загальноприйняті людські цінності. Його мета – залучення аудиторії на свій бік, охоплення зацікавленістю і емоційністю.

Як зазначала Івакіна Н. М. (юрист, автор багатьох праць про судову риторику, брала участь у судових процесах в якості народного засідателя Красноярського крайового суду і читала студентам власний курс «Культура мови юриста»): «Для того, щоб сформувати переконання суду, судові оратори роблять всебічний, повний та об'єктивний аналіз усіх обставин справи і надають їм правову оцінку». У своєму навчальному посібнику «Професійна мова юриста» вона вказує, що публічна мова передбачає відповіді на питання слухачів, тому судовий оратор заздалегідь визначає, з чим аудиторія або інша змагальна сторона може не погодитися і доповнює свою промову питаннями, на які сама відповідає (мені можуть заперечити, мене можуть спитати, зі мною можуть не погодитися).

Також, Івакіна Н. М. рекомендує наступні способи аргументації промови: використання прямої мови свідка чи підсудного; побудова викладу так, начебто оратор сам шукає істину; застосування дієслів по типу «давайте звернемося до...», «зверніть увагу на...», «поміркуйте над наступним фактом...»; вживання займенника «ми», яке викликає прихильність суду до потрібної інформації: «ми знаємо, що...», «нам відомий факт...»; введення питальної конструкції з метою залучити учасників процесу до логічного міркування (цей метод надає нову інформацію, яка краще запам'ятовується); прийом контрасту, який є одним із найсильніших способів аргументації, він полягає у протиставленні двох змістовно-логічних явищ і допомагає відрізнити друге, як правило, негативне явище.

Отже, сфера аргументації судових промов не стоїть на місці. Будь-який юрист повинен використовувати досвід попередників і здобутки правознавців у цій галузі з метою удосконалення власної практики.

ЛОГІЧНІ ВИМОГИ ДО ЮРИДИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ

Протягом достатньої кількості часу практика правотворчості виробляла стиль правових актів, який вже зараз характеризується такими рисами: послідовність викладу, чіткість, ясність і насамперед логічність.

Будь-який офіційний документ повинен мати об'єктивні аргументи та висновки, вміти спонукати та переконувати; в юриспруденції формулювання таких документів має бути бездоганим.

Логічність текстів юридичних документів досягається за умовою дотримання певних вимог, згідно з якими формулювання нормативно-правових актів повинно бути чітким, зрозумілим, точним та доступним для сприйняття. Основною і загальною вимогою процесу правотворчості є логічність текстів нормативних приписів. Правова норма існує як правовий припис лише тоді, коли вона дозволяє робити дедуктивний логічний умовивід.

Для побудови текстів документів треба вміти зв'язувати окремі частини тексту, тому що кожна наступна думка виходить з попередньої, вказувати на черговість дій або явищ, за допомогою причинно-наслідкових зв'язків в межах одного речення або всього тексту, створювати чітку логічну єдність та послідовність.

В юридичній техніці у пріоритеті стоїть поєднання окремих розділів, пунктів та підпунктів документа у суворій логічній послідовності.

З цього можна зробити висновок, що без дотримання законів логіки правильне складання юридичних документів неможливо. За допомогою застосування законів логіки юристи у своїх документах можуть забезпечувати виведення нових суджень з інших, в процесі міркування правильно переходять від одного судження до іншого.

Існують основні формальні закони логіки, яким повинні відповідати аргументи, міркування і висновки, викладені в нормативно-правових актах:

- 1) Чітке і точне формулювання думки, сталий і незмінний зміст;
- 2) Думка не повинна суперечити іншим міркуванням;
- 3) Аргументи завжди мають бути доведені, а висновки – мотивовані;
- 4) Не слід в тексті нормативного акту допускати суперечностей і двозначностей;
- 5) Недопустимо мати два висновки, які виключають один одного чи суперечать між собою;
- 6) При формулюванні певного судження слід уникати його двозначності;

- 7) Будь-які фрази і положення тексту юридичного документа не можуть бути незавершеними. Недопустимо залишати місце для довільного доповнення тексту документ.

Також існують дві помилки, яких допускаються деякі юристи, складаючи тексти нормативних приписів. Вживання тавтології може стати значною вадою нормативно-правового акту. Тавтологія є одним із видів логічних помилок, коли визначення є повторенням іншими словами того, що міститься у визначуваному. Але допускається вживання словосполучень, у яких слова вважаються єдиними носіями значень. Вживання плеоназмів видає логічну та мовну неграмотність людини. Плеоназм є таким засобом поєднання слів, коли одно з них втілює в собі всю потрібну інформацію, а інше вже є логічно зайвим.

У написанні юридичних документів категорично недопустимо вживати тавтологію і плеоназми.

Регулярне відточення юридичної техніки допоможе прийти до написання ясних, точних і якісних текстів юридичних документів, від яких залежить юридична точність. Також не слід забувати, що краще не використовувати юридичні поняття, зміст яких не є точним, тому що це може призвести до викривленого розуміння укладача.

Сергієнко Андрій,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,*

Слідчо-криміналістичний інститут, 1 курс, 1 група

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ЯК РІЗНОВИД ЮРИДИЧНОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ

Статтею 62 Конституції України закріплюється принцип презумпції невинуватості, відповідно до якого особа вважається невинуватою у вчиненні злочину, доки її вину не буде доведено, усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

Згідно зі статтями 29, 30, 31, 39, 41, 62 Конституції України права та свободи людини можуть бути обмежені на законних підставах лише судом. Задля реалізації задекларованого статтею 129 Конституції України закріплюються основні засади судочинства, відповідно до яких суд виступає незалежним від учасників спору, покладаючи на сторони спору обов'язок доведення переконливості доказів.

Таким чином, Конституцією України встановлюється обов'язковість доведення істинності доказів у судовому розгляді сторонам спору, задля визначення правдивості їхньої позиції.

Юридична аргументація, як зазначає М. Д. Савенко, може розглядатися у двох аспектах: теоретичному та практичному. Стосовно судового розгляду юридична аргументація розглядається саме у практичному аспекті.

Під час судового розгляду юридична аргументація набирає багатьох форм, які об'єднує необхідність доведення істинності аргументів. Питання істинності юридичних аргументів може бути забезпечене за допомогою судової експертизи.

Законом України «Про судову експертизу» судова експертиза визначається як дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду. Даним визначенням судова експертиза характеризується як процес, результатом якого є надання юридичної значущості об'єктам, явищам і процесам для судового розгляду.

Така характеристика судової експертизи визначає, що її висновки є вторинними доказами: об'єкти дослідження судової експертизи не мають юридичної значущості, та набувають її в результаті певної діяльності уповноважених на це осіб, на відміну від первинних доказів, які мають юридичну значущість самі по собі.

Вплив на висновок суб'єктивного фактору визначає негативну сторону застосування судової експертизи. У той же час доручення дослідження надбання інших наук, зокрема природничих, що значно збільшує можливості та запобігає помилкам, які можуть виникати при розгляді доказу лише фахівцем у галузі права.

Відповідно до особливостей судової експертизи проводяться зміни у законодавчій базі, які мають зменшити суб'єктивний фактор під час здійснення судової експертизи та підвищити юридичну значущість доказів, отриманих у результаті судової експертизи.

Таким чином, судова експертиза як різновид юридичної аргументації має важливе значення для судового процесу, через свою компетентність стосовно дослідження об'єктів, явищ і процесів за допомогою засобів інших наук, тому подальший розвиток судової експертизи вимагає зменшення суб'єктивного фактору, який впливає на істинність результатів судової експертизи та можливість їхнього використання як доказів.

Скрипник Юлія,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКОЮ України, 1 курс, 1 група*

ЮРИДИЧНІ КОЛІЗІЇ В НОРМАХ: ЛОГІКО – ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У сучасній правовій науці колізії визначають як сукупність різних за змістом норм, що суперечать одна одній. Але, сьогодні ще не склалося єдиного уявлення про колізії. Так, М. В. Баглай називає колізіями

суперечності між нормами, а С. С. Алексєєв – зіткненням актів у зв'язку з їх дією на тій чи іншій території. Ю. А. Тихомиров вважає, що юридична колізія – це розбіжності між чинним правовим порядком та намірами й діями щодо його зміни. Традиційне трактування юридичної колізії як зіткнення норм не зникає, але з єдиного та універсального воно стає одним з аспектів поняття.

Існує безліч причин появи колізій. Одні з них мають об'єктивний характер, інші – суб'єктивний. Колізії, обумовлені об'єктивними факторами, викликаються також особливостями характеру суспільних відносин і необхідністю їх диференційованого регулювання. Суб'єктивні причини обумовлені особливостями правотворчого процесу, нечіткістю розмежування повноважень державних органів і посадових осіб, неточним формулюванням правових приписів, використанням багатозначних термінів і конструкцій тощо. У результаті одні й ті ж суспільні відносини можуть отримати різне правове рішення на різних рівнях.

Від колізій правових норм слід відрізнити їх конкуренцію, коли декілька норм регулюють одне і те ж коло споріднених суспільних відносин і не суперечать одна одній. Це, як правило, норми різної юридичної сили та рівня, які виходять від нерівнозначних правотворчих органів. У таких випадках норми дійсно ніби конкурують між собою і це, в принципі, є нормально. Негативним же і, безумовно, небажаним явищем виступають саме колізії, коли стикаються один з одним не просто не узгоджувані, а нерідко взаємовиключні приписи.

Один з найпоширеніших видів юридичних колізій – це колізії в праві. Вони часто можуть бути охарактеризовані як дефекти в праві, тобто як порушення логіко-структурної побудови й розвитку системи права та його елементів. До дефектів у праві, крім колізій, відносять також зайве дублювання норм права, прогалини у праві тощо. Зрозуміло, що боротьба з цими недоліками є одним із важливих завдань, що стоїть перед суб'єктами правотворчості, проте, на жаль, усунути всі ці неузгодженості просто неможливо. Багатоманітність та неоднозначність правових колізій зумовлює необхідність їх класифікації.

Вчені дискутують про існування у сфері правового регулювання двох видів суперечностей: матеріальних та формальних. Матеріальні неузгодженості в правовій системі мають об'єктивну природу і пов'язані насамперед із впливом на право не юридичних чинників. Прикладами таких суперечностей є неузгодженості між нормами права і суспільними відносинами, які вони покликані регулювати. Так, через природний динамізм соціальних відносин право може відставати від суспільного життя, а може випереджати його. Досить поширеними є також суперечності між нормами права та іншими соціальними нормами (моральними, релігійними тощо). Наприклад, норми права можуть вимагати певної поведінки, яка є неприйнятною для вірян деяких конфесій.

Таким чином можна сказати, що юридичні колізії заважають нормальній, злагодженій роботі правової системи, нерідко ущемляють права громадян, позначаються на ефективності правового регулювання, правосвідомості й правовій культурі суспільства. Вони створюють незручності в правозастосовній практиці, ускладнюючи користування законодавством рядовими громадянами. А також, існування в системі права суперечностей між нормами призводить до порушення длгічного закону непротиріччя. Саме тому вирішення цієї проблеми потребує високої логічної культури в правовій аналітиці нормотворчості та правозастосування.

Сухоруков Іван,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
факультет адвокатури, 1 курс, 1 група*

ВИДИ АРГУМЕНТІВ

Доведення – це логічний процес доведення істинності якогось судження, за допомогою положень, істинність яких була доведена раніше. Однією із складових, за допомогою якої відбувається процес доведення є аргументи. В теорії аргументації виділяються декілька видів аргументів, від правильності вибору яких залежить істинність тези. Складність полягає в підборі й вибудовуванні їх відповідно до цілей аргументації, спрямовуючи процес на об'єкт доказування.

В загальному вигляді аргументи поділяють на два типи: дедуктивні та недедуктивні, зокрема індуктивні. Дедуктивні аргументи – це ті, в яких містяться знання про весь клас предметів, істинність яких вже була раніше доведена. Якщо засновки істинні й дедуктивна аргументація побудована коректно, то висновок не може бути хибним. Аргументи вважаються індуктивними, коли в них міститься інформація про окремі факти. Якщо ці судження про окремі факти істинні, то висновок, ймовірно, не буде хибним. Різниця полягає в ступені ймовірності й знаходиться на відрізку між певністю (ми можемо бути впевнені, що висновок правильний) та ймовірністю (ми можемо лише здогадуватись, чи правильний висновок). Дедуктивний аргумент з правильною формою може вважатися істинним незалежно від істинності засновків, оскільки він є імплікацією при хибній умові. Коли засновки насправді вірні й аргумент істинний, то ми називаємо це відповідним.

Індуктивні аргументи можна сприймати як сильні (висновок більш вірогідний через підтримку, надану засновками) або як слабкі.

Всі аргументи можуть бути класифіковані як істинні або хибні. Якщо вони є істинними, вони відповідні або невідповідні. Якщо вони хибні, вони сильні або слабкі, а потім залежно від засновків, переконливі або непереконливі. Тобто з цієї точки зору сильний аргумент за

визначенням не може бути істинним, а істинний аргумент за визначенням не може бути сильним. Серед аргументів також виділяють дійсні та софістичні.

До дійсних належать наступні типи:

Аргумент визначення – як правило, виступає найбільш сильним аргументом. Говорить про те, що певна класифікація вписується (або не вписується) в певну категорію. Гарантом його успішного застосування є погодження аудиторії з критерієм; оціночний аргумент – спочатку вводить критерії, а потім визначає наведений факт як добрий або поганий і робить судження про тезу; причинний аргумент – конкретизується на тому, як який-небудь факт спричинив або призвів до певного наслідку (проблеми). Має 2 форми: а) одна причина призводить до одного або більше наслідків; б) один наслідок має декілька причин; пропозиційний аргумент – демонструє план дій, робить висновок, що хтось повинен щось зробити. Найбільша складність полягає у тому, щоб змусити адресата взяти участь в цій дії; спростовуючий аргумент – насамперед є відповіддю на будь-який попередній аргумент (аргументи) і показує, чому вони були не правильними.

Серед софістичних аргументів найпоширенішими є наступні:

Аргумент до публіки – посилається на настрої присутніх, випадкових слухачів з метою зробити психологічний тиск на опонента; аргумент до неуттва – посилення на факти, положення, про які опонент не знає; аргументи до сили – погроза прямими, неприємними наслідками, застосування засобів примусу; аргумент до милосердя – намагання в іншій стороні викликати жалість, співчуття; аргумент до авторитету – в правовій сфері це посилення на авторитет законів, звичаїв, прецедентів, міжнародних конвенцій та практики суддів.

Отже, аргументи можна класифікувати за напрямком думки, за ступенем ймовірності, також аргументи поділяють на істинні або хибні, істинні – на відповідні або невідповідні, хибні – на сильні або слабкі, переконливі або непереконливі, крім того, виділяють такі типи як софістичні, дійсні тощо.

Сушко Юліана,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
міжнародно-правовий факультет, 1 курс, 2 група

ВИМОГИ ДО ДЕФІНІЦІЙ В ПРАВІ

Дана тема є актуальною, адже проблема використання визначень в текстах нормативно-правових актів є значно ширшою і охоплює, окрім суто технічних правил конструювання дефініції, ще і проблему доцільності та необхідності законодавчих дефініцій, їх значення для ефективної реалізації правових приписів та ролі в забезпеченні реалізації

принципів правової визначеності, стабільності правової системи. У зв'язку з цим існує цілий ряд вимог до формування дефініцій у сфері права.

Перш за все, визначення повинно бути співмірним, тобто обсяги визначуваного (definiendum) і визначального (definiens) виразів мають бути рівні один одному ($VDfd = VDfs$). Порушення правила співмірності може призвести до таких помилок, як: а) занадто широке визначення, коли дефінієнс ширше дефінієндума за обсягом; б) занадто вузьке визначення, коли обсяг дефінієнса менше обсягу дефінієндума; в) перехресне визначення – обсяги дефінієнса і дефінієндума знаходяться у відношенні перехресцювання (наприклад, «юрист – це людина, яка керується законами»); г) помилка, що називається «визначити, як потрапило» (приклад такого некоректного визначення колись запропонував Сократ: «Людина є двоногою твариною без пір'я»).

По-друге, визначення не повинно утворювати в собі кола, коли визначальна частина сама може бути визначена тільки через визначуване поняття (наприклад, «цивільне право – це наука про цивільні правовідносини», але в свою чергу, «цивільними правовідносинами є такі відносини, що регулюються цивільним правом»). Більше того, існує частковий випадок кола, так звана «тавтологія» – помилкове визначення, в якому визначальна частина повторює визначувану (наприклад, «можливість – це те, що може бути, а може і не бути»).

По-третє, визначення не повинно бути внутрішньо суперечливим. Помилка, що виникає в результаті порушення цієї вимоги, має назву «*contradictio in adjecto*» – «суперечність в прикметнику, тобто в дефінієнсі.

Наступною вимогою є те, що визначення не повинно бути заперечним, тобто його дефінієнс має містити тільки ствердження стосовно дефінієндуму. Помилковим буде намагання видати за визначення цілком істинне твердження (наприклад, «право не є сферою матеріального виробництва»).

Слід мати на увазі, що кожному дефінієндуму може відповідати низка дефінієнсів, тобто не існує абсолютно завершених і абсолютно досконалих визначень. В «Дігестах» Юстиніана зазначалося, що «в цивільному праві будь-яке визначення небезпечне, бо мало таких, які було б неможливо перекрутити».

Ще однією, не менш важливою вимогою є те, що визначення в праві має бути чітким і ясным. Це означає, що кожному дефінієнсу має відповідати тільки один дефінієндум. Іншими словами, дефінієнс не повинен містити виразів, що у свою чергу потребують визначення.

Отже, дефініції (визначення) термінів сприятимуть високій якості нормативно-правових актів, якщо вони будуть сформульовані відповідно до логічних вимог, і, якщо суб'єкти, які беруть участь у підготовці законопроектів, володіють не тільки теоретичними знаннями з питань

нормопроекування, а й практичними навиками «користування» логічними засобами нормотворчої техніки.

Танцюра Андрій,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
міжнародно-правовий факультет, 1 курс, 3 група*

ЛОГІЧНА СТРУКТУРА НОРМИ ПРАВА В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ ПРАВА

Правові норми посідають особливе, визначне місце у системі соціальних норм. Аналізуючи велику кількість джерел можна сформулювати цілком повне визначення цього поняття. Норма права – це найдрібніше, загальнообов'язкове, формально-визначене правило поведінки, записане в нормативно-правовому акті, встановлене чи санкціоноване державою з метою врегулювання суспільних відносин. Структура норми права – це певний спосіб зв'язку між елементами правової норми, що перебувають у постійній взаємодії. Звичайно, структура норми права має бути чіткою та логічно обґрунтованою.

Питання структури норми права не є схоластичним. Воно є конкретним, і має, насамперед, практичне значення. Певні знання про структуру правової норми допомагають юристам здійснити правильне тлумачення правової норми у процесі правозастосування. Поширену в сучасній юридичній науці тричленну структуру норми права було обґрунтовано ще в середині 20 ст., але вона й зараз залишається актуальною і має традиційний характер. Як вдало зазначає вчений С. В. Бобровник, структура норми є сукупністю чітко визначених елементів, що в процесі своєї взаємодії забезпечують функціональну самостійність норми. Отже, структура норми права – це ідеальна логічна конструкція, що уможливорює процес регулювання відносин у суспільстві.

Дослідженням логічних зв'язків всередині правової норми займається логіка норм, або діонічна логіка. Ця наука базується на принципі, що всі правові норми, незалежно від змісту, мають однакову структуру. Кожна правова норма включає такі елементи, як: зміст (те, що є об'єктом правового регулювання), характер (забороняючий, зобов'язуючий, чи дозволяючий дію), умови (обставини, за який буде виконуватись певна дія), і суб'єкт (особа чи група осіб, на яких розповсюджується дана норма). Варто зазначити, що не всі елементи є явно вираженими в кожній правовій нормі, але наявність їх прямо чи опосередковано є обов'язковою для норми права.

Як я вже зазначав, будь-яка норма традиційно має тричленну структуру. Вона включає гіпотезу, диспозицію та санкцію (покарання). Гіпотеза вказує на умови дії правової норми, диспозиція – сама дія,

передбачена правовою нормою, і санкція – покарання, що настає за порушення певної норми права.

Гіпотеза, як елемент структури норми права, має декілька класифікацій. Залежно від вказаних умов, за яких настає дія норми права, гіпотези поділяються на визначені, відносно визначені та невизначені. Визначена гіпотеза чітко перераховує умови й обставини, за наявності яких норма права діє. Відносно визначена гіпотеза хоч і називає умови дії норми, але дає суб'єктам права можливість обрати з декількох можливих варіантів. Невизначена гіпотеза не вказує прямо на ті чи інші умови, але опосередковано вказує на їх наявність. Також, гіпотези поділяються на казуальні і абстрактні, прості та складні, залежно від способу викладення та обсягу.

Диспозиції, залежно від міри їх визначеності, поділяють на чітко визначені, альтернативні (відносно визначені), які дають право обрати між декількома варіантами поведінки в межах, зазначених нормою і банкетну, яка вказує на дію та відсилає читача до іншої норми задля більш конкретного роз'яснення. Диспозиції також поділяють ще й на прості та складні.

Санкції також класифікують залежно від міри їх визначеності. Відповідно, існують абсолютно визначені, відносно визначені та альтернативні санкції. За характером покарання їх також поділяють на каральні (штрафні), право відновлювальні та правоскасувальні.

Отже, структура норми права є чіткою визначеною та послідовною. Вона має велике значення для правозастосування та тлумачення норм права, адже є запорукою їх правильного, логічного та точного розуміння юристами-право творцями, правозастосовцями, та звичайними пересічними громадянами.

Титаренко Маргарита,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
міжнародно-правовий факультет, 1 курс, 2 група*

ЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕНЬ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ У ПРАВОВИЗНАВСТВІ

В наш час питання дотримання принципу правової визначеності набуває надзвичайної актуальності на тлі масових порушень прав людини та неможливістю їх повноцінного захисту.

Згідно з думкою В. Кернза, принцип правової визначеності – це зобов'язання державних владних органів забезпечити легкість з'ясування права тими, до кого воно застосовується, і набуття останніми можливості у разі необхідності скористатися правом, так само як і способом, за допомогою якого воно буде підлягати застосуванню і тлумаченню.

Тобто принцип правової визначеності гарантується зрозумілістю та доступністю правових норм до розуміння. Однак це можливо лише у тому випадку, якщо термінологія, використана у нормативно-правових актах є чітко визначеною та загальною, тобто одне поняття, що використовується у різних нормативно-правових актах не повинно набувати нових ознак залежно від галузі права. Особливо важливим це є для правоохоронних норм, що спрямовані на визначення протиправної поведінки суб'єкта та встановлюють за це певного виду юридичну відповідальність.

Визначення – це логічна операція, за допомогою якої розкривається зміст понять або вводиться новий термін. Тобто з метою визначення поняття необхідно вказати на усі його істотні ознаки, що входять в його зміст.

Розглянемо декілька проблем визначеності термінів у правознавстві на прикладі Закону України «Про запобігання корупції». Закон містить поняття «корупція», так само як і поняття «правопорушення пов'язане з корупцією». Жодне з них не має перелік правопорушень, які підпадають під один з цих термінів, що ускладнює процес доведення вини правопорушника, дозволяє знайти спосіб «обійти» закон та уникнути відповідальності.

Водночас, термін складається з опису істотних ознак діянь, вчинення яких санкціонується законом. За допомогою цього, законодавець передбачає можливість виникнення нових способів порушення закону, тому декларує лише істотні ознаки цього правопорушення, відокремлюючи цей вид правопорушень від інших.

Таким чином, перед законодавцем стоїть проблема: навести вичерпний список правопорушень, з метою встановлення чіткої визначеності у протиправних діяннях та спрощення процедури доведення винності особи, що вчинила злочин або навести ознаки протиправного діяння певного виду, з урахуванням невичерпності засобів скоєння злочинів та/або вчинення правопорушень, однак урахувати усі істотні ознаки, що відрізняють його від інших. Таким чином, суддя має змогу визначити протиправне покарання, навіть, якщо воно не прямо встановлене законодавством.

З метою підвищення зрозумілості терміну, необхідно визначитися в певних нормах стосовно його змісту та обсягу. За обсягом, поняття вирізняють на одиничні, загальні та збірні. Частіше за все, правознавство визначає загальні поняття, такі як: злочин, цивільна дієздатність, юридична особа. Однак, іноді визначаються і збірні, і одиничні поняття: народ України, Конституція України, Збройні Сили України тощо.

Стосовно змісту, правознавство намагається зробити неможливе і конкретизувати абстрактні поняття, такі як право, справедливість, рівність тощо. Однак, на законодавчому рівні ці поняття залишаються

невизначеними і мають суб'єктивних характер, у залежності від того, яких професор або знавець права написав свою дефініцію.

Що є найважливішим для розуміння дефініції в правознавстві – це формулювати явні визначення, тобто такі, що засновані на рівності визначального та визначуваного понять. Наприклад: «злочин – це суспільно небезпечне винне діяння...», де злочин прирівняний до суспільно-небезпечного винного діяння. Такий спосіб визначення поняття полегшує сприйняття терміну шляхом проведення асоціацій та паралелей.

Виходячи з усього вищезазначеного, визначеність юридичних термінів у правознавстві має надзвичайно важливу роль, оскільки саме термінологія у юриспруденції визначає спрямованість діяльності існуючого законодавства. Логічно правильна визначеність термінів в правознавстві безпосередньо пов'язана із принципом правової визначеності, який є визначальним на шляху до праворозуміння та підвищення правосвідомості громадян.

Тому законодавцю необхідно передбачати такі дефініції, що будуть легкими до сприйняття громадянами з низькою правосвідомістю, з метою її підвищення та створення дійсно правової держави.

Трунов Михайло,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
факультет адвокатури, 1 курс, 3 група*

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЛОГІЧНИХ ПОМИЛОК І ПАРАДОКСІВ В ПРАВОВОМУ ПОЛІ

Ця тема є актуальною, оскільки логічні помилки можуть виникати як при створенні законів, інших нормативно-правових актів та при їх тлумаченні. При розгляді цього питання я спирався на наукові роботи Стрельникова К. А. та Є. Казгерієвої.

К. А. Стрельников поділяє логічні помилки на три блоки. До першого блоку він відносить помилки, які пов'язані з фіктивними судженнями в праві, тобто ці норми не відповідають нормам нашої дійсності. Право не є ідеологічно нейтральним, тому деякі судження, котрі прийнято вважати істинними не відповідають дійсності.

Другий блок включає правила побудови суджень, які за значенням бувають хибними або істинними. Розповсюдженою є думка, що якщо право базується на формальній логіці та враховує всі її правила при побудові судження, то воно є безумовно істинним. Це не так, тому що в самій формальній логіці мають місце парадокси. Тому, навіть якщо право базується на цій логічній системі, це не є гарантією того, що воно буде абсолютно істинним.

Третій блок включає проблему того, що на структуру формування судження впливають зовнішні фактори. Серед таких факторів

прикладом може слугувати людський фактор-неуважність. Через ці фактори порушується структура та з'являються логічні помилки. Парадоксом в відношенні права і логіки є те, що якщо логіка не використовується в праві, то воно не може діяти і бути інструментом врегулювання конфліктів, але треба зазначити, що незважаючи на це, право все ж таки виконує свої функції та призначення.

Є. Казгерієва розглядає це питання трохи з іншого боку. Вона використовує поділ суджень за модальністю, який виробив Аристотель, на три види: асерторичні судження (про фактичний стан речей), проблематичні (можливості) та аподиктичні (про неминучий стан речей).

В асерторичних судженнях встановлюється факт володіння чи не володіння певною ознакою чи характеристикою в будь-який проміжок часу. Помилка в такому виді судження може бути в ситуаціях, коли не встановлюється співвідношення якоїсь якості чи характеристики суб'єкта з самим суб'єктом.

Аподиктичні судження застосовуються, коли треба встановити, чи є якась ознака предмета необхідною. В цих видах суджень важливе місце має факт заперечення чи підтвердження ознаки суб'єкта, що міститься в предикаті судження. Помилка в таких судженнях виникає в ситуаціях, коли не зазначені характеристики предмета, без яких він не може існувати, функціонувати або виконувати своє призначення в повному обсязі.

Проблематичні судження застосовується, коли немає повного переліку фактів, ознак чи характеристик про предикат будь-якого суб'єкта. В таких судженнях розглядається можливість володіння якимось суб'єктом певних властивостей. Знання можуть накопичуватися, і згодом таке судження може стати судженням дійсності, коли встановиться факт існування певних ознак та властивостей суб'єкта.

У висновку треба зазначити, що головною проблемою та помилкою в логіці є невідповідність дійсності. Для усунення цієї проблеми треба враховувати структуру побудови істинних суджень, мати повний обсяг знань щодо предмета вивчення та ці судження мають відповідати дійсності.

Удоденко Ірина,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
факультет адвокатури, 1 курс, 2 група*

ЛОГІЧНА СТРУКТУРА СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Судове рішення – це акт суду щодо розгляду та вирішення справи будь-якого виду провадження по суті. Цей вердикт дуже важливий в

сучасному суспільстві, адже його метою є охорона прав та свобод людини, а також її інтересів.

Актуальною нині є проблема щодо логічної структури судових рішень. Це пояснюється тим, що існує багато випадків, коли рішення суддів були недостатньо обґрунтованими та занадто формальними, у них могли цитуватися різні норми законів, які абсолютно не стосувалися справи, тощо. Усі ці чинники призводять до складнощів розуміння рішень суду, інколи навіть неможливості їх оскарження, що призводить до недовіри до суду.

Для того, щоб рішення було логічно структуроване, потрібно перш за все чітко окреслити предмет спору, тобто вимоги, які висуває одна сторона стосовно іншої. По-друге, пояснити позицію обох сторін у справі. Також мають бути встановлені факти з повним аналізом доказів. Вирок суду – це лаконічне, законне та обґрунтоване рішення щодо предмету суперечки.

Структура судового рішення містить вступну, описову, мотивувальну та резолютивну частини. Вони повинні бути викладені у строгій послідовності відповідно до статті 260 цивільно-процесуального кодексу України.

Вступна - це початкова частина, яка містить найменування сторін, які безпосередньо беруть участь у справі; найменування суду; ініціали судді або колегії суддів, які брали участь у ухваленні рішення, а також прізвище секретаря судового засідання. Також важливою умовою є зазначення часу та місця прийняття рішення, оскільки це дасть можливість визначити, коли рішення набере законної сили. Описова частина містить позицію сторін, які є учасниками у справі; предмет спору та факти, що були встановлені під час дослідження про суд та його учасників. Найбільш складною є мотивувальна частина, тому що в ній має бути вказано, чому: 1) суд прийняв одні факти і відхилив інші, 2) суд визнав певні аргументи та доводи сторін і не звернув увагу на інші, 3) суд застосував одну норму замість іншої, при цьому вказавши мотив такого рішення. Також має бути чітко викладена структура і логічна ієрархія проміжних умовиводів суду, зроблених з окремих питань. Зміст цієї частини дає змогу впевнитись у вмотивованості, справедливості та неупередженості суду. Резолютивна частина містить вирок суду про задоволення або відмову в позові, а також строк набрання законної сили рішенням суду та порядок його оскарження.

Логічна структура рішень є необхідною. Це пояснюється тим, що судові рішення перш за все має характеризуватись чітким порядком викладу та несуперечністю частин, адже це дасть змогу учасникам судового процесу зрозуміти відповідний акт, виконати його або оскаржити при потребі. Також усі судові постанови мають бути чіткі і оформлені за встановленими стандартами. У тексті рішення не повинно бути незрозумілих, складних висловів, суджень або ж зворотів, які

ускладнюють тлумачення судового акту. Що стосується фактів, то вони мають бути записані в чіткій послідовності з дотриманням усіх норм. Усі перелічені ознаки роблять судовий акт законним та обґрунтованим.

Таким чином, ми розглянули основні складові логічної структури судових рішень. Потрібно наголосити на важливості цього питання, тому що не правильна побудова ухвал суду призводить до незадовільних наслідків, які завдають шкоди учасникам провадження та підривають авторитет суду. Тому обов'язок суду – чітко дотримуватись вимог, установлених законом; правил діловодства, норм літературної мови, слідувати логічній послідовності. Усі перелічені чинники – необхідні, тому що судові рішення стосуються безпосередньо або опосередковано долі людини.

Федоровська М.,

*Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, 1 курс*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАКТИКИ ЮРИДИЧНОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ У СПРАВАХ З ДИСКРИМІНАЦІЇ ОСОБИ ЗА ОЗНАКОЮ ІНВАЛІДНОСТІ ТА СТАНУ ЗДОРОВ'Я НА ПРИКЛАДІ РОЗГЛЯДУ СПРАВИ «ГЛОР ПРОТИ ШВЕЙЦАРІЇ»

Стаття 2 Загальної декларації про права людини передбачила, що кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Проте, проблема дискримінації в Україні та у світі має системний характер, який обумовлюється недостатнім рівнем захисту від дискримінації на рівні судової гілки влади.

Актуальність дослідження полягає в дослідженні практики юридичної аргументації Європейського суду з прав людини в справах щодо дискримінації особи на прикладі справи «Глор проти Швейцарії».

У справі « Глор проти Швейцарії » заявник скаржився на те, що, попри бажання пройти військову службу, його визнали непридатним через захворювання на цукровий діабет. Таке захворювання розцінювалось у Швейцарії як «незначне обмеження можливостей особи» та не вважалось інвалідністю. Водночас через непроходження військової служби він повинен був сплачувати податок у розмірі 716 швейцарських франків на рік. Проходження альтернативної (невійськової служби) могло б звільнити заявника від сплати податку, однак така можливість була передбачена лише для осіб, які відмовлялись від проходження військової служби через релігійні або інші “ідейні” підстави, та не передбачалась для тих, кого визнавали непридатним для проходження військової служби.

По-перше, аргументацію судової справи слід базувати на ідентифікації неоднакового поведження/ставлення, шляхом визначення та доведення ознаки розрізнення. Так, для порівняння із ситуацією заявника, якого звільнили від проходження військової служби на підставі незначного обмеження його можливостей, викликаного захворюванням, суд обрав осіб з понад 40-відсотковою втратою працездатності і які вважались «інвалідами» за швейцарським законодавством. Такі особи не повинні були сплачувати податок за звільнення від проходження служби. Отже, ознака: інвалідність заявника («незначне обмеження можливостей особи»), ступінь непрацездатності якої не перевищував 40 %).

По-друге, слід оцінити становище “жертви” у порівнянні з компаратором на основі ознаки розрізнення: заявник ані через проходження військової служби, ані через альтернативну службу не міг уникнути сплати податку. Отже, він перебував у гіршому становищі, ніж інваліди з понад 40-відсотковою втратою непрацездатності та особи, які відмовлялись від проходження служби із зазначених міркувань.

Наступний етап – перевірка пропорційності: чи досягається мета вжитими заходами; чи можна було досягти тієї ж мети менш обтяжливим способом; чи не була перейдена межа свободи розсуду держави. Держава вважала, що податок являв собою спробу справедливо вирівняти становище осіб, які змушені були проходити військову службу, з особами, яких звільняли від такого обов’язку. Оцінюючи пропорційність, суд зазначив, що в питаннях проходження військової служби та звільнення від неї, а так само в питаннях податків межі свободи розсуду держави ширші, але коли йдеться про права людини з обмеженими можливостями (представника особливо вразливої групи населення), то це звужує свободу розсуду держави у виборі засобів для досягнення поставленої мети. Суд також визнав втручання непропорційним через негнучкість законодавчого регулювання, яке не враховувало становище заявника (він не міг пройти ані військову, ані альтернативну службу, а також не міг претендувати на звільнення від податку або зменшення його суми з огляду на фінансове становище).

Використовуючи вищезазначені алгоритми, суд дійшов висновку, що справедливого балансу між суспільними інтересами та повагою до прав заявника не було дотримано, що привело до порушення статті 14 Конвенції. Це була одна з перших справ, в якій суд встановив наявність дискримінації за ознакою інвалідності. Хоч швейцарське законодавство відносило заявника скоріше до кола осіб, частково непрацездатних, а не «інвалідів» як таких, суд зайняв позицію, суть якої зводилась до того, що було б неправильно у розв’язанні цього питання покладатись лише на термінологію, використовувану в швейцарському законодавстві.

Отже, специфіка справ про дискримінацію, яка відрізняє їх від переважної більшості інших категорій справ, полягає в тому, що аргументація в них будується на порівнянні. Тому перший крок у

побудові аргументації – ідентифікація неоднакового ставлення. Другий крок- оцінка становища “жертви” у порівнянні з компаратором. Третій крок – перевірка пропорційності.

Хайрулліна Дар’я,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
факультет адвокатури, 1 курс, 4 група*

ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ ЛОГІКИ ПРИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ

Кваліфікація злочинів є одним із найважливіших етапів застосування норм кримінального права. Правильна кваліфікація гарантує охорону і здійснення прав і свобод людини та виступає необхідною умовою призначення справедливого покарання. У свою чергу, неточності в оцінюванні злочинів призводять до помилок під час призначення покарання або вирішення інших питань щодо кримінальної відповідальності.

Поняття кваліфікації злочину науковцями пояснюється як процес встановлення і юридичного закріплення точної відповідності між ознаками вчиненого суспільно небезпечного діяння і ознаками складу злочину, передбаченого кримінально-правовою нормою. Як і будь-яка розумова діяльність, юридичне мислення підкоряється основним законам логіки.

А. Є. Конверський вважає, що кваліфікація злочину може вважатися істинною тільки тоді, коли забезпечені визначеність, несуперечливість, послідовність і обґрунтованість міркувань. Розглянемо використання законів логіки та найпоширеніші помилки при кваліфікації злочинів.

Закон тотожності: будь-яка думка про предмет у процесі даного міркування тотожна сама собі, скільки б разів вона не повторювалась. Сутність закону тотожності стосовно кваліфікації злочину полягає в тому, що при доведенні в діянні усіх елементів складу злочину, необхідно визначити і проаналізувати їх ознаки та не підміняти предмет думки іншими. Зневага до закону тотожності в більшості випадків призводить до двох логічних помилок – підміни поняття і підміни тези. Сутність підміни поняття полягає в тому, що замість необхідного вживається схоже поняття. За думкою М. І. Панова, найбільш типовим випадком підміни понять є помилкове вживання деяких юридичних термінів свідками, потерпілими та іншими особами, які не мають юридичної освіти. Для виключення логічних помилок, пов’язаних з підміною поняття в процесі кваліфікації злочинів, необхідно точне з’ясування їх змісту.

Закон несуперечності: два судження, в одному з яких в той же час і тому ж відношенні щось стверджується, а в другому заперечується, не можуть бути одночасно істинними. Наявність суперечностей у показаннях

свідка чи потерпілого, у доказах, з яких роблять висновки по справі, або у рішеннях після експертизи, не є істинними та вважаються недостовірними.

Закон виключеного третього: із двох суперечливих суджень про один і той же предмет, в один і той же час і в одному і тому ж відношенні одне неодмінно істинне, друге хибне, а третього бути не може. У процесі кваліфікації злочинів закон виключеного третього націлює на пошук відповіді на питання: чи показують дії винного складу даного злочину чи ні а формою «або – або». Отже, закон виключеного третього розвиває, уточнює і конкретизує положення закону несуперечливості.

Закон достатньої підстави: достовірною треба вважати тільки ту думку, істинність якою є обґрунтована. Закон достатньої підстави отримав юридичне закріплення в кримінально-процесуальному законі, оскільки він безпосередньо пов'язаний з обґрунтованістю кримінальної відповідальності, а тому, на думку О. Ю. Щербини, має принципове значення в судочинстві. Отже, дотримання кримінально-процесуальних норм є гарантією того, що рішення по кримінальній справі будуть достатньо обґрунтованими.

Таким чином, використання логічних принципів у процесі кваліфікації злочинів та іншої юридичної діяльності забезпечує правильну оцінку фактів, що призводить до істинних, обґрунтованих та неупереджених висновків.

Цувіна Анна,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ШКОЮ України, 1 курсу, 1 групи*

АКСІОМИ У ПРАВІ: МЕЖІ ЛОГІЧНОГО

Одним з найцікавіших феноменів є аксіоми у праві, тобто загальноновизнані істини, які не потребують доказів і за межами яких неможливе існування права як соціального явища. Важко переоцінити роль цих непорушних істин, що необхідні для впорядкування суспільних відносин, підвищення рівня ефективності правового регулювання, утвердження справедливості та забезпечення правової визначеності. Варто зазначити, що якщо у логіці, математиці та фізиці терміном «аксіома» позначається поняття спеціальної галузі знань або діяльності, то у випадку вживання його за межами цих наук воно виконує іншу функцію: акцентує такі властиві аксіомам характеристики, як очевидність, істинність, простота, ясність, безспірність. При цьому істинність, притаманна правовим аксіомам, не завжди об'єктивна. Найчастіше вона заснована на вірі у правові ідеали та становить собою спробу сприймати бажане за дійсність. З цього виходить, що аксіоми у праві істинні не тому, що є

адекватними, відповідають дійсності, а тому що самі суб'єкти права хочуть в них вірити.

Аксіома як філософська категорія відома з часів античності. Це поняття у науковий обіг ввів Аристотель, визначаючи його як те, «на підставі чого ведеться доказ», та відзначаючи, що аксіоми «володіють найвищим ступенем спільності і є початком всього». У середньовіччі, завдяки пануванню філософії Аристотеля, це поняття почало вживатися в науці та увійшло у буденну свідомість. Більшість сучасних правових аксіом сформувалися в римському праві («тягар доведення лежить на позивачеві», «нікому не можна відмовити в правосудді» тощо).

Правові аксіоми характеризуються такими ознаками: 1) складають «змістовний каркас» всієї правової системи та походять із досвіду: перш ніж знайти відображення у законодавстві, вони зароджуються у свідомості людей в результаті багатовікової суспільно-історичної практики, акумулюючи правовий досвід всього людства; 2) ідеї, які виражають аксіоми, є вихідними для інших норм права; 3) мають єдине тлумачення та незаперечний характер; 4) ґрунтуються на моральних основах права та відображають загальнолюдські цінності; 5) дозволяють забезпечити наступність у праві, роблячи правозастосування більш передбачуваним, простим та зрозумілим. Аксіоми у праві виконують регулятивну, компенсаторну, орієнтаційну, оціночну, інформаційно-освітню та інші функції.

У літературі наявні різні класифікації правових аксіом. За масштабом дії юридичні аксіоми поділяють на три групи: загальноправові, міжгалузеві та галузеві. Вихідним критерієм для класифікації аксіом стала класифікація принципів права. Враховуючи, що не всі аксіоми можуть розглядатися як правові принципи, аксіоми передусім поділяються на дві групи: а) ті, які є принципами права; б) ті, які не є принципами права. Натомість аксіоми-принципи безпосередньо поділяють на загальноправові, міжгалузеві та галузеві, а до аксіом, що не є принципами права, відносять поодинокі аксіоми, які через свій елементарний характер, статусу принципів права не набувають. За галузевою приналежністю аксіоми поділяють на матеріально-правові та процесуально-правові. За сферою існування вони поділяються на нормативні, тобто правові веління, закріплені в текстах нормативно-правових актів, та наукові. За формою закріплення правові аксіоми поділяються на: а) безпосередньо закріплені у законодавстві; б) виведені зі змісту норм права; в) не закріплені в законодавстві.

Отже, правові аксіоми, що ґрунтуються на розширеному понятті істини, в якому кооперуються логічна та теологічна істини, займають важливе місце в системі права, їх дотримання сприяє дотриманню правопорядку у суспільстві, а нехтування ними призводить до юридичного хаосу. Саме на правових аксіомах базуються юридична наука та фундаментальні теоретичні уявлення про право.

МЕТОДОЛОГІЯ КРИТИКИ МОВИ ПРАВА

Юридична професія нерозривно пов'язана з аналізом досліджуваних текстів. Критичний підхід до цього процесу необхідний для ефективного сприйняття змісту та побудови суджень, а потім умовиводу, що у свою чергу впливає на подальшу аргументацію (особливе значення це має у безпосередньо практичній діяльності).

Мова права – функціональний різновид літературної мови з характерними лінгвостилістичними та структурно-жанровими ознаками, обумовленими специфікою правової сфери та комунікативно-професійними потребами в ній.

Мова права як будь-яка інша професійна мова включає в себе ряд відносно самостійних видів: мову законодавства і підзаконних правових актів, мову правозастосовної практики, мову юридичної науки і юридичної освіти, мову юридичної журналістики і т. д. Специфіка галузей права визначає додаткові особливості кожної з цих підмов, які в свою чергу також поділяються на декілька видів – мови цивільного, кримінального, міжнародного і т. ін. права, мови відповідних видів судочинства тощо.

Критика – це логічна дія, мета якої – переконати у помилковості, хибності якогось положення або, принаймні, посягти сумнів у його істинності. За метою критика є протилежною до аргументації, кінцева мета якої – переконати в істинності або, принаймні, частково обґрунтувати якесь положення чи сформувані певний погляд. У процесі критики інколи лише встановлюють необґрунтованість положення через недостатні, непевні, нечіткі аргументи, а інколи з'ясовують хибність самого положення чи низький ступінь його імовірності.

У зв'язку з цим виділяють два способи критики: перший – критику аргументації, другий – встановлення хибності чи низького ступеня імовірності самого положення, твердження, дії. Частковим випадком критики є спростування. Критика може бути визнана спростуванням, якщо аргументи критики є істинними, а форма критики – демонстративним міркуванням. Спростування – це міркування, під час якого встановлюється хибність тези або неспроможність доведення деякого положення загалом.

Крім того, у спростуванні часто фігурує антитеза – висловлення, положення, яке за змістом суперечить тезі спростування. Вона має стати результатом спростування досліджуваного аргумента і створити аргумент у дискусії.

Найчастіше критика застосовується під час судових дебатів, де відбувається протистояння думок, тез, аргументів і доказів. Важливо зазначити, що дана методика застосовується у всіх видах судових розглядів справи. Окрім цього під час формування доказової бази суб'єкт пізнання застосовується критика для того, щоб викреслити незаконні та недопустимі докази.

Особливу увагу слід звернути на застосування методів критики під час дослідження документів, у яких зафіксовані факти, що мають юридичне значення. Це необхідно для перевірки відповідності підстав, дотримання процедури та вимог щодо суб'єкта його видання.

Чала Вікторія,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКОЮ України, 1 курс, 4 група

ЛОГІКА І МЕТОДОЛОГІЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Юридична аргументація відіграє важливу роль у діяльності юриста, адже це його основне завдання – переконання суду в правильності та вагомості наданих доказів. Юридична аргументація, з логічної точки зору, – це процес підбору аргументів та структурування відношень між ними відповідно логічним правилам істинності, що здійснюється у юридичному контексті. Юридична аргументація застосовується в різних галузях, зокрема й для проведення судової експертизи, яка є одним із етапів розв'язання кримінальних справ. Тому, дуже важливо знати основні характеристики судової експертизи.

Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 визначає поняття судової експертизи як дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового слідства чи суду. Вона є важливою процесуальною формою використання спеціальних знань у судочинстві, внаслідок чого у слідства і суду може з'явитися нова інформація, яка не може бути отримана іншими процесуальними засобами.

Предметом судової експертизи є фактичні дані та обставини справи (провадження), встановлювані судовим експертом на підставі використання спеціальних знань шляхом застосування відповідних засобів (методів) при дослідженні матеріальних та матеріалізованих носіїв інформації з метою вирішення завдань судової експертизи. Залежно від предмета спеціальних знань, виділяють такі види судової експертизи: криміналістична, судово-медична, судово-психіатрична, судово-психологічна, фармакологічна, хімічна, тощо.

Об'єкт судової експертизи – матеріальні джерела інформації, що досліджуються експертом на основі застосування спеціальних знань, у

межах предмета експертного дослідження певними методами та засобами з метою вирішення завдань, поставлених уповноваженою особою або органом.

Класифікація об'єктів судової експертизи: 1) матеріальні: речові докази (документи, одяг, взуття, зброя, тощо); похідні речових доказів (моделі, зліпки з поверхонь слідів, тощо); живі особи; труп; рослини; місце події; тощо. 2) матеріалізовані – це ті, що містять відомості, зафіксовані в матеріалах справи: матеріали справи (у тому числі висновки первинних експертиз чи експертизи інших видів); матеріали, отримані в ході оперативно-розшукової чи слідчої діяльності (протоколи, схеми, фото-, кінодокументи, відео-, фонограми).

Метод судової експертизи – це система логічних і інструментальних способів одержання даних для вирішення питання, поставленого перед екпертом. Серед усіх методів судової експертизи можна виділи суто логічні, які враховують основні етапи й закономірності процесу пізнання: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, індукція, дедукція. Слід зазначити, що експертне пізнання не обмежується використанням лише цих логічних методів. Вони застосовують весь апарат логіки, з усіма її сучасними відгалуженнями й напрямками, що відкривають нові шляхи пізнання.

Висновок судової експертизи, з логічної точки зору, представлений у формі умовиводу. Умовивід як логічна форма висновку повинен бути правильно побудованим. Тобто, в процесі отримання висновку необхідно дотримуватись логічних правил. Висновок судового експерта може складатися різними логічними способами: дедуктивним (на підставі знань про клас в цілому отримується висновок відносно будь-якого елемента даного класу), індуктивним (на основі знань частини класу, робиться висновок відносно класу в цілому), традуктивним (умовивід за аналогією). Але варто пам'ятати, що використання різних логічних форм тягне за собою й різні логічні наслідки.

Отже, судова експертиза – це ефективний засіб доказування, який вимагає дотримання правил аргументації і має важливу роль у процесі розгляду судових справ.

Чеботарьов Максим,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ІПКЮ, 1 курс, 19 група*

ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ЛОГІКИ ЮРИСТА ТА ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Логіка, як основоположна юридична наука, формує інтелектуальну основу духовної культури особистості, сприяючи запобіганню загальноповиваних помилок та вимагаючи неухильної

дисциплінованості, дозволяє уникнути плутанини. У свою чергу, що юридична культура юриста – це вираз духовно-філософського осмислення позитивного права, коеволюції всіх його джерел у співвідношенні частини й цілого, раціональної професійної діяльності та саморегулювання у правовому полі. Логіка, формуючи юридичну культуру юриста, підвищує його культуру мислення, впливаючи на пізнання істини, якість та швидкість розслідування і розгляду судових справ.

Для формування юриста як фахівця і носія високих культурних цінностей, які визначаються досвідом у вирішенні юридично-значущих справ, вмінням застосовувати знання як в теорії так і на практиці, вмінням мислити самостійно, творчо і самокритично, необхідно покращувати логічні навички, які невід’ємно формують культурну освіченість. Отже, культура мислення – необхідна умова культури дослідження, пізнання, обґрунтування положень та пропозицій юриста.

Іммануїл Кант у збірці «Критика чистого розуму» зазначав, що логіку потрібно розглядати двоюко: як логіку загального та особливого вживання. Перша містить загальні правила мислення без яких не можливе правильне вираження розсудку, тому можливе її застосування без відмінностей предметів до яких застосовується логіка. Логіка особливого вживання складається з правил, які сприяють коректному мисленню про якийсь певний вид предметів. Отже, можна назвати першу модель елементарною логікою, а другу – механізмом мислення у науковому полі. Концепція відповідно застосовується до юридичної культури з огляду на хід юридичного мислення звичайної людини та спеціаліста в юридичній галузі.

З цього випливає, що головна відмінність між логічним мисленням пересічної людини та юриста полягає в обґрунтуванні правильних юридичних конструкцій не лише з огляду формальної логіки, а й з «zetetic» (з грецької пошуковий, допитливий), тобто вимагаючи цілого комплексу логічних методів. У цьому розумінні та дослідженні логіки як складової юридичної культури юриста потрібно відповісти на питання самої дефініції логіки. Якщо розглядати логіку з формальної точки зору, то предмет обмежується лише загальними правилами логічного мислення, характеризуючись тривіальністю розуміння специфіки юридичної логіки, значно обмежуючи хід юридичного мислення. З іншого боку, механізми логічного пошуку значно поширюють свої межі, надаючи при цьому інваріанти до загальних правил тлумачення закону, без яких правове мислення у колізійних ситуаціях залишається безплідним.

Відповідно до цього, компоненти сучасної культури юриста потребують відходу від математичних конструкцій та аналогії до дедалі більшого поєднання з традиціями філософії права та герменевтики (тлумачення текстів). У цьому напрямі правова культура має пов’язуватись з онтологією, гносеологією, аксіологією, феноменологією,

що є основою філософії права та неможливе без осмислення в розумінні юриста за допомогою неформальної логіки.

У цьому розумінні школа філософської антропології вимагає від юриста професійної практики, дисциплінованості та здобутків, у чому закономірно актуалізується культура правової коеволюції юриста, яка вимагає уміння бачити правові явища у природі, розуміючи та оцінюючи їх. Професія юриста вимагає своєрідного погляду на світ крізь призму права, що є відмінною складовою юриспруденції та важливим елементом логічної культури юриста.

Очевидно не існує професії, у якій людині доводиться настільки часто використовувати термінологію, як у професії юриста. Поміж іншого, її використання потребує детального осмислення, оскільки існує тенденція до розпливчастості та розбіжності термінології через надмірно загальну дефініцію одних і тих самих предметів в різних національних правових системах, а на прикладі США – навіть різних тлумачень законодавств різних штатів.

Оскільки термінологія є невід’ємною складовою діяльності юриста, вона має бути уніфікована, загальнообов’язкова, інтегративна, що вимагає діяльності правників, які керуються як юридичною логікою так і логічною культурою.

Отже, виокремлення поняття «юридична логіка» – це питання підходу до логіки. Якщо виокремлювати формальну (загальну) її частину, тоді допустима лише коли розуміється як прикладення логіки у полі права. Таке використання притаманне представникам правової догматики, однак, вона не включає імовірнісних міркувань або пошукових міркувань, що є негативним проявом у сучасній юриспруденції. Тому, відштовхуючись від неформального розуміння, юридична логіка – це головний атрибут (невід’ємна властивість) у формуванні правильних міркувань у правовому полі; по-друге, це галузь сучасної науки, яка досліджує атрибут і вчить як його утілювати, свідомо будуючи юридично правильні теоретичні та практичні міркування, уникаючи при цьому порушень. Отже, юридична логіка, утверджуючи та систематизуючи невід’ємні цінності людини, які мають законодавчий вираз, формує загальну логічну культуру, від якої у сучасному світі не може абстрагуватись жоден правник.

Червінська Дар’я,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
факультет адвокатури, 1 курс, 2 група*

ЗМІСТ І ОБСЯГ ПОНЯТТЯ "КОРУПЦІЯ"

В загальному вигляді, в сучасному світі, корупцію визначають як негативне суспільне явище, яке проявляється в злочинному використанні

службовими особами, громадськими і політичними діячами їх прав і посадових можливостей з метою особистого збагачення.

Витоки корупції сягають у первісне суспільство. Імовірно, що перші корупційні дії пов'язані з язичницькими віруваннями. Адже намагалися задобрити богів і приносили їм жертви. Згодом, після появи перших служителів культу, особи що були «посередниками» між богом та людьми (шамани, знахарі, волхви тощо) отримували подарунки, щоб отримати милість богів. Відомості про корупцію містяться в історичних джерелах Давнього Єгипту, Китаю, Індії, Давньої Греції та Риму. Також про корупційні злочини згадується у Старому Завіті: «Я знаю численні ваші злочини й тяжкі гріхи ваші: ви утискаєте правого, берете хабарі, а жебрака, який шукає правосуддя, женете від воріт».

В сучасних словниках існує ряд визначень поняття корупції, зокрема у Великому тлумачному словнику української мови корупцію визначають як підкупність, продажність урядовців і громадських діячів; М. І. Мельник в роботі «Корупція – корозія влади» визначає, що: "Корупція – це багатоаспектне соціально-економічне, політичне, правове та моральне явище, що складається з цілого комплексу протиправних дій і неетичних вчинків. Корупція – це не стільки юридична, скільки соціальна та економічна проблема. Як правова категорія корупція – збірне правове поняття, яке охоплює сукупність взаємопов'язаних правопорушень". О. В. Терещук, в роботі «Адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення» визначає корупцію як діяльність осіб, уповноважених на виконання державних функцій чи прирівняної до неї особи, спрямовану на протиправне використання наданих їй повноважень або свого посадового становища та пов'язаних з ними можливостей для незаконного одержання від фізичних і юридичних осіб матеріальних благ, послуг, пільг, переваг або іншої вигоди матеріального чи нематеріального характеру (запроданство), а також підкуп зазначених осіб фізичними і юридичними особами. Тобто увага акцентується не на змісті поняття, а саме на меті даного діяння.

Дослідивши вже існуючі формальні та наукові інтерпретації, враховуючи примітивізацію явища в сучасному суспільстві законодавці дійшли до висновку, що необхідно створити уніфіковане формулювання даного поняття. Так, в ЗУ «Про запобігання корупції», явище корупція визначається, як використання особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей.

До обсягу даного поняття входять наступні види корупційних дій: хабарництво, розкрадання, вимагання, шахрайство, розтрата, зловживання владою або посадовим становищем.

Корупційні діяння є протиправними та незаконними, гальмують соціально-економічний розвиток суспільства. Зовнішній вплив на осіб, що керують країною, чи їхні власні корисливі наміри впливають на нормальне регулювання соціальних інститутів.

Чехун Дарина,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
ПНЮК для СБ України, 1 курс, 2 група*

ЗНАЧЕННЯ ВИЗНАЧЕННЯ В ЗАКОНОДАВЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У сучасному світі визначенням називають логічну операцію, що розкриває зміст поняття. Результатом такої операції є визначення або дефініція, що розкриває зміст поняття.

Визначення «правова дефініція» як прийом законодавчої техніки походить від її логічної сутності. Як вказує Л. Ф. Апт, що розміщення дефініцій в статтях та інших структурних одиницях тексту нормативно-правових актів є одним із найрозповсюдженіших прийомів нормотворчої техніки, що використовуються в законотворчій діяльності. Необхідно сказати, що без певних логічних операцій не можливе було б функціонування законодавчих інститутів.

Дефініція, на думку Р. Циппелюса, "перекладає" певний термін рівнозначною йому комбінацією (поєднанням) багатьох ознак, яка забезпечує більш точне відмежування цього терміна від інших понять і таким чином "визначає" його. Усі подальші зусилля щодо тлумачення відштовхуються від структури, створеної словами норми і заснованої на синтаксичних та інших логічних відносинах між її елементами. Треба намагатися відтворити цю структуру якнайдетальніше, і зупинитися слід лише тоді, коли виявиться, що вона не піддається глибшій деталізації правовими дефініціями чи іншими положеннями закону.

Використання законодавчих дефініцій — це один з основних технічних прийомів, що забезпечують дотримання принципу правової визначеності та полегшують засвоєння тексту закону.

Значення законодавчих дефініцій в тому, що вони дозволяють уникнути двозначності і зайвого повтору слів. Включення дефініції терміна в законопроект необхідно, якщо словникове значення слова є занадто неясним, занадто загальним або занадто вузьким для цілей конкретного законопроекту або має декілька значень. Не можна обійтися без визначення і в тому випадку, якщо, з точки зору законодавця, термін

дуже важливий і тому відносно означуваного ним поняття не повинно бути ніяких пересудів і сумнівів.

При розробці проекту нормативно-правового акту важливо розуміти, які саме поняття потребують обов'язкового визначення. Необхідність нормативних дефініцій виникає в разі, коли: поняття сформовано шляхом переосмислення загальноживаного слова або з використанням нетрадиційної лексики (рідкісних, спеціальних та іншомовних слів, в тому числі юридичних термінів); поняття сформовано за допомогою слів, які викликають різні за змістом асоціації; дане поняття є специфічним (з урахуванням цілей закону); поняття порізному трактується юридичною наукою і практикою; по відношенню до його змісту не повинно бути сумнівів та непорозумінь (якщо термін дуже важливий для розуміння нормативно-правового акту); відсутність чіткого визначення терміна може призвести до неясності щодо правильного розуміння нормативно-правового акта та точного тлумачення терміна.

Отже, дефініції є «канвою» акту законодавства, адже без їх застосування унеможливиться сприйняття змісту та мети створення нормативно-правового акту.

Чусько Олександра,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
факультет адвокатури, 1 курс, 2 група*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ОЦІНОЧНИХ ПОНЯТЬ У ПРАВІ

Оціночне поняття – це суспільно-значуще твердження, що виникло в процесі відносин між людьми, не містить фактичних даних, та використовується для характеристики предметів чи явищ. До структури оціночного поняття входять суб'єкт, предмет, підстава та стандарт. Особливістю оціночних понять є те, що їх зміст і обсяг не визначено в законодавстві, але їх логічні характеристики роз'яснюються в правозастосовчій діяльності. Серед них поняття «особлива жорстокість», «добросовісність», «правосвідомість», «винятковий цинізм», «поважна причина» тощо. Їх зміст варіативний, адже вони тлумачаться безпосередньо суб'єктом правозастосування з огляду на конкретні обставини. Вони виступають своєрідним юридичним виразом суспільних цінностей.

Проблема застосування оціночних понять у різних галузях права виявляється в їх нечіткості. Дослідженням оціночних понять займалися С. С. Алексєєв, М. О. Власенко, Т. В. Кашаніна, В. М. Косович та інші. Вагомий внесок у формулювання особливостей застосування оціночних понять зробив М. Й. Бару, який виділяв наступні особливості: а) відсутність конкретизації в нормативно-правових актах; б) уточнення

понять відбувається в процесі правозастосування; в) існування оціночних понять уможлиwiająть оцінку фактів правозастосовним органом.

Ці поняття застосовуються в кримінальному, адміністративному, цивільному, сімейному, трудовому законодавстві. Від змісту оціночних понять буде залежати визнання особи винною, визначення ступеня тяжкості злочину, наявності чи відсутності обставин, які пом'якшують покарання; наявності чи відсутності поважних причин при розірванні трудового договору; можливість передачі дитини для проживання з одним із батьків тощо. З одного боку, розвиток правових наук і демократизація суспільства неможливі без розширення мережі оціночних понять. Наявність великої кількості оціночних понять зумовлена тим, що в нормативно-правових актах неможливо закріпити всі можливі поведінкові моделі суб'єктів. Крім того, оціночні поняття існують для урівноваження змісту законів та реальних потреб суспільства. Значущість оціночних понять полягає в їх здатності регулювати відносини з особливим морально-етичним змістом, зокрема, прояви безсоромності чи грубої непристойності, знущання над хворими, особами, які перебувають у безпорадному стані. Основною функцією оціночних понять є забезпечення гнучкості правової норми, регулювання здатних до еволюції суспільних відносин. З іншого боку, закономірним є, навпаки, рух до формалізації оціночних понять, адже суб'єктивізм тлумачення правових норм призводить до порушення основних цінностей права: справедливості та рівності. Так, В.О. Навроцький зазначає, що частота помилок у кваліфікації злочинів, яких припускають в практиці, нерідко пов'язана саме з недоліками формулювання правових норм. Саме тому, недостатня конкретизація волі законодавця призводить до порушення стандартів якості права. За таких умов значно ускладнюється процесуальна діяльність. Тому важливим кроком у вирішенні проблеми застосування оціночних понять є обмеження їх кількості й закріплення переліку основних понять у загальних положеннях нормативно-правових актів. Це сприятиме уніфікації значення понять і полегшить процес правозастосування.

Підсумовуючи вищевказане, можемо зробити висновок, що закономірною є тенденція до зменшення кількості оціночних понять у праві. Для забезпечення законності та універсальності застосування правових норм основні підходи до трактування оціночних понять повинні бути однаковими, що зводить до мінімуму кількість помилок у юридичній практиці.

ЛОГІКА І ЕТИКА В КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ДОКАЗУВАННІ

Сьогодні проблема пошуку об'єктивної істини в кримінальному судочинстві робить актуальним питання про роль складових у кримінально-процесуальному доказуванні, яке має найбільшу питому вагу в усій діяльності сторін кримінального процесу.

Доказування в кримінальному судочинстві є особливим видом процесуального доказування, бо воно протікає відповідно до законів логіки, але одночасно виявляється у практичній діяльності, яка потребує приділення значної уваги етичній складовій.

Логічно правильне мислення є необхідним для встановлення істини у кримінальному судочинстві. Для логічного шляху встановлення істини необхідні мисленнєві операції, у зв'язку з цим вірність отриманого висновку залежить не тільки від істинності встановлених фактів, а й від дотримання правил і законів логіки.

Логічним узагальненням досвіду суспільної практики є теорія доказів, яка описує дійсно існуючий нормативний порядок доказування та його практичну реалізацію, не обходячи стороною прогалини, суперечності та істотні труднощі у процесуальній практиці. Оскільки співвідношення теорії доказів і науки кримінально-процесуального права – це співвідношення частини й цілого, службова роль даної теорії визначається єдиними завданнями науки кримінально-процесуального права, а саме: встановлення порядку провадження у кримінальних справах, мотивоване засудження або виправдання осіб в ході кримінального судочинства. Серед особливих завдань теорії доказів можна виділити поглиблене дослідження категорій доказового права, теоретичне узагальнення слідчої й судової практики його застосування, вироблення наукових рекомендацій з подальшого вдосконалення норм доказового права і практики застосування цих норм у кримінальному судочинстві.

Вчення про доказування виділяє у структурі кримінально-процесуального доказування три елементи: формулювання тези, її обґрунтування та мотивування. Взаємозв'язок цих складових полягає у діяльності, основу якої складають логіко-аналітичні операції з перевірки й оцінки встановлених фактів, доведенні визначеної тези відповідно до законів правильного мислення і, як наслідок, винесення та пояснення певних процесуальних рішень.

Етична складова кримінально-процесуального доказування ґрунтується на прагненні людини реалізувати своє природне право на

свободу за допомогою доведення своєї невинуватості на підставі встановлення логічного зв'язку між фактами і доказами, які були зібрані раніше.

Обсяги поєднання компонентів різних теорій істини можуть бути різними залежно від кримінального процесу загалом й провадження чи його етапу. Наприклад, у провадженнях на підставі угод істинним є знання, в якому домінуючим є компонент теорії конвенційної істини, хоча закон і передбачає необхідність його поєднання з теорією процесуальної та когерентної істини.

Особливістю етичної складової є те, що вона являє собою відновлення обставин порушеного права за інформацією, що залишилася на матеріальних об'єктах, а також у свідомості людей. Головною проблемою тут постає правдивість показань свідків, що залежить від їх бажання встановити справедливість чи задовольнити свою певну мету.

Отже, логічна та етична складові кримінально-процесуального доказування існують одночасно та доповнюють одна одну. Але вони також мають певну специфіку, тому їх розмежування є необхідним для вирішення окремих проблем доказування, які мають питому вагу в правомірному встановленні об'єктивної істини.

Шевченко Анастасія,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава мудрого,
ІПКЮ, 6 група*

ЛОГІЧНІ ОСНОВИ АРГУМЕНТАЦІЇ І ДОВЕДЕННЯ В СУДОЧИНСТВІ

Для кожного з нас важливо отримувати не тільки істинність певної думки, а й розуміти чому ця думка хибна чи істинна. Такий вид інтелектуальної діяльності називається аргументацією. Аргументація – це обґрунтування прийнятності, слушності певних тверджень або намірів дії. Складовими аргументації є доведення і спростування, за допомогою яких формується переконання в істинності чи хибності як у самого автора так і у опонентів. Крім того, доведення і аргументація широко застосовується у різних науках, але розкриття природи цих понять, опис їх структури, визначення спеціальних правил відбувається лише в логіці.

Термін «доведення» має декілька значень:

1. Доведення — це сукупність логічних засобів обґрунтування істинності будь-якого судження за допомогою інших істинних і пов'язаних з ним суджень.

2. Доведення – логічна процедура, в ході якої встановлюється істинність певного положення за допомогою положень, істинність яких уже встановлена раніше.

3. Доведення – це завжди правильне міркування, в якому відношення між засновками і висновком є відношенням логічного слідування.

Для доведення в юридичній практиці більш підходить друге визначення. З'ясуємо це на прикладах.

Одного разу до Ф.Н. Плевако потрапила справа з приводу вбивства одним чоловіком своєї дружини. На суд Плевако прийшов як зазвичай, спокійний і впевнений у своєму успіху, до речі без усіляких бумажок і шпаргалок. І ось, коли дійшла черга до захисту, Плевако підвіся і промовив: «Панове присяжні засідателі!»

В залі почав стихати шум. Плевако знову: «Панове присяжні засідателі!»

В залі запанувала повна тиша. Адвокат знову: «Панове присяжні засідателі!»

В залі пролунав невеликий шорох, але мова не починалась. Знову: «Панове присяжні засідателі!»

В залі почувся шум незадоволення, зачекавшогося на видовиде народу. А Плевако знову: «Панове присяжні засідателі!»

Тут же зал вибухнув обуренням, сприймаючи все як знуцання над поважною публікою. А з трибуни знову: «Панове присяжні засідателі!»

Почалося щось неймовірне. Зал ревів разом із суддею, прокурором і засідателями. І ось нарешті Плевако підняв руку, закликаючи народ заспокоїтися: «ну ось, панове, ви не витримали і 15 хвилин мого експерименту. А як було цьому нещасному мужику слухати 15 років несправедливі докори і роздратоване свербіння своєї сварливої баби по кожній незначній дрібниці?!» Зал заціпенів, потів вибухнув захоплений оплесками. Мужика виправдали.

Ще одним відомим адвокатом, який вирізнявся незвичністю свого доведення є А.Ф. Коні. Анатолій Коні був чудовим судовим оратором, часом йому вдавалося однією фразою вирішити всі сумніви судових засідателів. Ось низка його справ:

1.Одного разу підсудного хотіли звинуватити в крадіжці на підставі того, що в його сумці виявлено злочинський інструмент. На що Коні заявив: «Тоді і мене судіть за звалтування».

Суд негайно обурився: «Але ж факту не було».

Адвокат парирував: «Але інструмент то я маю».

2. Працюючи помічником прокурора в Харківському окружному суді, 23-річний Коні звинувачував городянина в розбещенні 13-річної. Той заперечував свою провину, та й сусіди захищали його як добропорядного людини. Однак під час слізних показань потерпілої і її матері підсудний широко посміхався і навіть беззвучно сміявся. Коні гнівно заявив, що така поведінка повністю спростовує всі аргументи на його користь. Але коли присяжні пішли радитися, один поважний член суду присоромив

молодого юриста: той прийняв за сміх судому особи і гримасу болю. Підійшовши ближче, Коні з жахом переконався, що був неправий, але повернути присяжних вже не міг. Півгодини він промучився в очікуваннях, поклявшись піти у відставку, якщо вирок буде обвинувальним. На щастя, підсудного виправдали.

Отже, в історії судової практики нам відомі імена багатьох захисників, які за допомогою не лише своєї логіки та ерудиції, а й знанню певних основ аргументації та доведення могли виграти навіть найскладніші та знавалося б безнадійні справи. Тому, доведення - логічна процедура, в ході якої встановлюється істинність певного положення за допомогою положень, істинність яких уже встановлена раніше.

Шкуропацька Оксана,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
міжнародно-правовий факультет, 1 курс, 4 група

ЛОГІЧНА ПРАГМАТИКА. ТЕОРІЯ РЕЧОВИХ АКТИВ

Засновником теорії мовних активів по праву вважається британський філософ і логік Джон Ленгшоу Остін (1911 - 1960). Основи теорії мовних активів були вперше досить повно викладені ним в курсі лекцій, прочитаному за спеціальним запрошенням в Гарвардському університеті в 1955р. Ці лекції були видані вже після смерті Дж. Остіна в 1962р. під назвою «How to Do Things with Words» - «Як проводити дії за допомогою слів».

Дж. Остін показав, що ми часто вимовляємо правильно побудовані пропозиції, які тим не менше:

- нічого не описують, не повідомляють і не констатують і, отже, не є істинними або помилковими, оскільки їх не можна перевірити, співвідносячи з реальним станом справ у світі;

- висловлювання такої пропозиції є здійсненням дії, яке не може бути описано лише як проголошення.

Наприклад: заяву одного з героїв церемонії одруження в відповідь на запитання ведучого церемонію «Чи згодні ви взяти в дружини ...»: «Я згоден»;

Але що значить зробити мовну дію, якою та сукупність характеристик, які всі разом перетворюють «говоріння» в повноцінний мовний акт.

Сказати щось завжди означає:

- здійснити акт проголошення певних звуків (фонетичний акт). Ця складова отримала назву – фон;
- здійснити акт проголошення певних слів, тобто звукових поєднань визначених типів, що належать даному національному словнику і упорядкованих

правилами граматики цієї мови, з певною інтонацією і т.п. Цей акт Дж. Остін називає фактичним, а вийшло в результаті висловлювання - фема.

Таким чином, сказати щось - значить, зробити певну сукупність дій, в яку входить проголошення певних звуків, а саме певних слів, упорядкованих в конкретній конструкції і пов'язаних з певним значенням, тобто з включенням даного сенсу і даної референції.

Крім того, аналіз мовного акту як елемента комунікації дозволяє виділити дві форми його існування щодо певної комунікативної ситуації. Якщо розглянутий абстрактно, поза будь-якої комунікативної ситуації він виступає як локутивний акт, оскільки мовець використовує певні мовні засоби, представляючи його (лат. *locutio* – говоріння), то, будучи конкретним комунікативним дією, він стає певним ілокутивним актом, оскільки мовець в процесі говоріння (лат. *in locutio*) прагне до досягнення певної мети в акті мовлення, тобто надає мовному акту іллокутивну силу. Іллокутивний акт виділяє перш за все укладену в висловлюванні комунікативну функцію, яка перетворює його в акт спілкування, наприклад обіцянку, загрозу або, наприклад, аргумент. Крім того, він стає певним перлокутивним актом, оскільки цим мовним актом, тобто за допомогою говоріння (лат. *per locutio*), досягається певний результат, коли співпадає, а коли й не збігається з поставленою метою (слухач вірить, лякається, дратується, переконується і т. п.).

Наприклад:

а) локутивний акт – «Він сказав голосно, щоб усі його чули: "Пора спати"» виступає тут як якась локуція, деякий акт говоріння;

б) іллокутивний акт – «Я наказую всім йти спати». У цьому випадку ясно вказана комунікативна функція мовної дії, тобто його іллокутивна сила – наказ.

Це три елемента, які можна виявити в структурі мовного акту. Таким чином, здійснюючи мовний акт, ми не тільки робимо акт говоріння, породжуючи при цьому певне висловлювання з певним змістом і референцією, ми здійснюємо акт комунікації та інтеракції.

Шпак Костянтин,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого,

ІПКЮ, 1 курс, 8 група

Черний Володимир,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого,

ІПКЮ, 1 курс, 13 група

ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ ЛОГІКИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Логічне мислення є однією з основ успішної діяльності юриста, мовлення юриста повинно бути чітким і лаконічним і для цього йому необхідно дотримуватися законів логіки при вираженні своїх думок. Найвищим проявом діяльності юриста є створення нормативно-правових актів, але, на жаль, на сьогоднішній день можна знайти досить багато логічних прогалин в сучасному українському законодавстві.

Порушення законів логіки в правових актах дає змогу тлумачити їх не відповідно до прямого призначення, при цьому, як це часто буває, для задоволення власних інтересів. Таким чином порушення законодавцем законів логіки веде до виникнення складнощів у трактуванні нормативно-правових актів України і ускладнює їх сприйняття як для рядових громадян, так і для спеціалістів у цій галузі.

Оскільки це питання ще не досліджувалось достатнім чином, можна знайти приклади порушення законів логіки навіть безпосередньо у Законах України, наприклад, відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», а саме, частини 2 статті 49: «Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна чи адміністративна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи», в цьому випадку відбувається явне порушення закону тотожності, а саме розмитість значення слова «звільнений». Тобто слово «звільнений» може трактуватися в різних значеннях, суддя може бути звільнений як з місця утримання, так і звільнений з посади судді. Іншим прикладом порушення закону тотожності є частина 1 статті 19 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»: «Суд утворюється і ліквідується законом». Але ж, при цьому, закон не є суб'єктом, закон – це тільки інструмент, а утворюються суди лише Верховною Радою. В даному випадку виникає повна підміна тези, тобто повністю підміняється предмет думки.

Прикладом порушення іншого закону логіки, а саме закону несуперечності є статті 3 та 31 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Відповідно до вимог частини 2 статті 3 «Створення надзвичайних та особливих судів не допускається», а стаття 31 цього закону допускає існування особливих судів у вигляді спеціалізованих судів - Вищого спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності та Вищого спеціалізованого антикорупційного суду, які діють в межах своєї компетенції, як суди першої та апеляційної інстанцій, що в свою чергу суперечить вимогам статті 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», де зазначено про існування окремих судів першої і апеляційної інстанцій, таким чином з'єднання в одному суді повноважень першої і апеляційної інстанцій суперечить вимогам статті 7 цього закону, де кожному гарантується захист його прав незалежним, безстороннім та справедливим судом та знижує рівень судового захисту гарантованого Конституцією України і підриває авторитет судової системи. Виходить,

що ці закони суперечать один одному, тобто вони є несумісними і відповідно до закону несуперечності не можуть бути оцінені як істинні .

Як показує сучасна практика , порушення законів логіки в законодавстві України потребує більш глибокого дослідження. Вирішити цю проблему можна лише шляхом більш широкого дослідження нормативно-правових актів спеціалістами у галузі логіки. Таким чином законодавчі органи повинні приділити цьому питанню значно більше уваги ніж приділяють наразі і використати всі можливості для ліквідації прогалин у сучасному законодавстві, при цьому зробити все можливе щоб уникнути появи нових логічних помилок . Ця проблема показує наскільки важливим для юриста в нормотворчій діяльності є знання у галузі логіки без яких створення точного і лаконічного законодавства на сьогоднішній день не може обійтись .

Щербаков Володимир,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
господарсько-правовий факультет, 1 курс, група 2*

АНАЛІЗ СТРУКТУРИ НОРМИ ПРАВА

У теорії права виокремлюють різні підходи щодо структури норми права, зокрема *трьохелементну*, *двохелементну* та *варіативну*, але традиційно розуміння норми права представлене у вигляді трьохланкової конструкції, а саме: гіпотези (вказівку на умову її застосування), диспозиції (вказівку на саму поведінку, яка вимагається) та санкції (вказівку на заходи, які застосовуються до правопорушника норми), яка з логічної точки зору може бути виражена формулою «якщо-то-інакше». При цьому дана формула вказує все ж таки на наявність чотирьох елементів, а не трьох, адже, під словом «інакше» мається на увазі не сама санкція, а тільки фраза «у разі протиправного діяння», тобто: **якщо** (*гіпотеза*)..., **то** (*диспозиція*)..., **інакше** (*санкція*)...та відповідну формулу: $(Г \rightarrow Д) \wedge (\sim Д \rightarrow С)$, де Г – гіпотеза, Д – диспозиція, С – санкція.

$(Г \rightarrow Д)$ означає: якщо є визначена сукупність обставин (Г), то обов'язково повинні настати певні наслідки, під якими мається на увазі передбачена законом необхідна поведінка учасників правовідносин (Д). $(\sim Д \rightarrow С)$ означає: якщо необхідної, передбачуваної законом, поведінки учасників правовідносин не відбулося ($\sim Д$) (наявність правопорушення), то настає певний вид правової відповідальності винних осіб (С).

Представлення правових норм у вигляді формул логіки є ні що інше, ніж логічне моделювання правових норм. Кожна абстрактна ознака юридичного складу, який передбачений законом $(t_1, \dots, t_n)$, має місце через факти або обставини, які відбулись $(St_1, \dots, St_n)$. Це означає, як слушно зауважує

Р. Ціппеліус, що для кожної ознаки юридичного складу можна і потрібно

встановити факт реального життя, який мав місце в даній конкретній ситуації, кваліфікувати цей факт, «оцінити» його з юридичного боку. Якщо відповідність встановлена (ситуації дано юридичну кваліфікацію), то правовий наслідок повинен діяти і регулювати ситуацію. Наприклад, якщо фізична особа страждає на психічний розлад (t_1), який істотно впливає (t_2) на її здатність усвідомлювати значення своїх дій (t_3) та (або) керувати ними (t_4), то суд може обмежити цивільну дієздатність фізичної особи (R) – (передбачена норма права в ч. 1 ст. 36 ЦК України). У реальній ситуації гр-н І. страждає на психічний розлад (затмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення) (St_1), який істотно впливає (St_2) на здатність усвідомлювати значення своїх дій (St_3) та керувати ними (St_4). При цьому «верхній» рядок, який в загальному описує ситуацію загалом – тобто норма права в попередньому прикладі звучатиме так: «Якщо мають місце ознаки $t_1, \dots, t_4$, то діє правовий наслідок R». «Нижній» рядок, тобто кваліфікація, виглядатиме так: «Передумови ($t_1, \dots, t_4$) реалізуються фактами ($St_1, \dots, St_4$), які мають місце в конкретній ситуації». Наслідок для конкретної життєвої ситуації при цьому виглядатиме так: «Отже, для конкретної ситуації, представлені фактами ($St_1, \dots, St_4$) має місце правовий наслідок R».

Коли кажуть, що конкретна ситуація кваліфікована, відповідно до абстрактного юридичного складу, встановленого законом, то мають на увазі юридичні міркування, які мають вигляд логічного висновку за ствердним модусом *ponens* (MP): $((a \rightarrow b) \wedge a) \rightarrow b$. Крім того, виокремлюють ще заперечний модус *tollens* (MT): $((a \rightarrow b) \wedge \sim b) \rightarrow \sim a$

Наприклад, якщо фізична особа внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними (a), то суд може визнати таку фізичну особу недієздатною (b) (ч. 1 ст. 39 ЦК України). Суд не визнає фізичну особу А. недієздатною ($\sim b$). Отже, фізична особа А. здатна усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними ($\sim a$).

Таким чином, аналіз структуру норми права можна представити з точки зору логіки у вигляді умовно-категоричного силізму.

Ярова Анна,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
факультет адвокатури, 1 курс, 3 група*

АКСІОМИ В ПРАВІ

Аксіоми в праві відіграють велику роль у становленні стабільності та спадкоємності права, вони є правовим регулятором, який забезпечує основу для інших нормативно-правових актів, тому є важливою та невід'ємною частиною правового забезпечення кожної

країни. Аналізуючи правову літературу, ми знаходимо декілька підходів до визначення поняття правових аксіом.

Більшість дослідників називають аксіомами у праві положення, які мають характер вихідних (елементарних) істин і не потребують доказування, тобто до їх числа можна віднести основоположні визначення тієї чи іншої галузі права (правової науки). Аксіоми виражають певні риси самого права, перш за все специфічні галузеві принципи.

За своєю структурою, сутністю та рядом визначальних ознак правові аксіоми прийнято поділяти на декілька видів: аксіоми – ідеї правосвідомості, аксіоми юридичної науки, аксіоми – окремі принципи права, аксіоми – конкретні норми права та аксіоми – загальновизнані норми права.

Аксіоми – ідеї правосвідомості не вимагають особливих доказів, вони слугують ідеологічними передумовами принципів права. Істинність і переконливість їх перевірені багаторічною, а нерідко й багатовіковою практикою, вони є самоочевидними. Вони за загальним правилом закріплені в ЦПК (п. 3 ч. 1 ст. 16, ч. 1 ст. 61, п. 2 ч. 1 ст. 134), на відміну від цивільних процесуальних принципів знаменують загальнолюдську сторону судочинства і мають наднаціональний характер. Багато з них увійшли в сучасне правознавство у вигляді юридичних приказок і існують в законодавстві різних країн континентальної Європи. Г.І. Манов влучно виділяє три аксіоми загальної теорії права: право реалізується в трьох формах (нормативні акти, правовідносини і правосвідомість); не заборонена нормами і принципам права поведінка дозволяється; ніхто не може бути суддею у власній справі.

Аксіоми – окремі принципи права виражені в праві початкові, є нормативно-керівними засадами, що характеризують його зміст. Наприклад, таким є принцип взаємозв'язку прав і обов'язків.

Аксіоми – конкретні норми права закріплені у законодавстві. Наприклад, в цивільно-процесуальному кодексі діють такі аксіоматичні положення як: «тягар доведення лежить на позивачеві»; «кожен позов обмежений межами певного часу»; «рішення суду не повинне зачіпати тих, хто не брав участь у справі».

Аксіоми – загальновизнані норми права, виражаючи зміст загальнолюдської моралі, знаходять своє віддзеркалення в праві. Наприклад, ніхто не зобов'язаний надавати свідчення проти себе і своїх близьких.

У роботах, присвячених дослідженням аксіом, відзначається, що аксіоми формуються в свідомості людини у вигляді фігур логіки внаслідок багаторазового повторення практики. Однак в самій практичній діяльності аксіом немає, вони виникають в результаті розумових операцій. Їх тісний зв'язок з досвідом полягає в тому, що вони не суперечать йому, і ніхто не може спростувати їх на підставі власного досвіду, але самі вони – продукт

мислення. У зв'язку з цим спроба всебічного дослідження аксіом буде неповною без розгляду їх співвідношення з мисленням, а стосовно предмету відображення прав - без співвідношення аксіом і правового мислення.

Отже, сьогодні практичне використання аксіом в юриспруденції найчастіше ускладнене тим, що вони численні, у них відсутня систематизація і вони слабо формалізовані, що іноді викликає необхідність видання актів тлумачення. Крім того, слід брати до уваги необхідність диференціації правових та етико-правових аксіом, оскільки утилітарна застосовність останніх в умовах юридичного позитивізму малоімовірна. Тому ця тема потребує більшої уваги та доопрацювання серед правників.

Yaroslav Morozov,

Yaroslav Mudryi National Law University,

Criminal Justice and Prosecutor's Training Institute, 1st course, Group 10

DEDUCTIVE REASONING IN JURISPRUDENCE

As any science, logic must stand in relation to some other sciences. Specifically, it is closely related to jurisprudence. These sciences are mutually beneficial because the first one invests important knowledge to the latter. This promotes proper functioning and further improvement for the study of law. Thus, Robert W. Schmidt states that although the knowledge sought in the practical or operative sciences is an immediate end, nevertheless it is subordinated to a further goal, which is viewed as the effective end of the science. For this reason, it is sometimes said that the end of such a science is not knowledge but that to which the knowledge is directed.

According to the statement mentioned above, one should note here that logic has its own special methods that are applied in jurisprudence. One of the mostly used methods is deductive reasoning, which is defined as a conclusion compelled by known facts. The deduction, however, must be properly applied by the scientists of law and the lawyers themselves. For example, in accordance with the law, one cannot say “stop smoking, please” to a person smoking in a public place. Therefore, it is correct to say: “There is a law against smoking in public places. Stop it now.”

It's noticeable that deductive reasoning can be used in different spheres of legal matters. Its usage prevails in Anglo-Saxon legal system, which is based on precedent. For example, the judge may use the former decision for a similar case in the process of administration of justice. Such reasoning goes as the following: “Precedent X says Y. X is appropriate in the current case. Y is also valid.”

In addition, the attorneys can use deductive reasoning in order to protect their clients. The reasoning is based on the principle “if it doesn't fit, you must acquit”. For example, if there is a statement that the killer wore the

gloves, which are used as a proof of his guilt in the case, but they do not fit, then he's not guilty.

Per contra, sometimes deductive reasoning may not be efficient in resolving certain legal matters. Such hard cases may take place when the rule of law is ambiguous or when the validity of the question is vague. Consequently, the deductive reasoning may be applied only after sufficient information about the case or evidence will be revealed. Hence, while investigating the crime in which there's a suspect who has an undoubtful alibi, the investigator cannot apply deductive reasoning. For instance, he cannot call a suspect not guilty until the every aspect of the crime was exposed to thorough investigation. At the end, when the necessary information is uncovered, a judge may decide whether the suspect is guilty or not guilty basing on the facts of the case and applying the deductive reasoning.

In order to provide an efficient reasoning, the STAR technique is used as a facet of deduction. It includes such steps of the reasoning as "situation", "task", "action" and "result". The usage of this technique may be seen in the laws passed by the legislature. In other words, the first two steps are particularly embodied in the law and the second part is up to the person acting in accordance to it. Thus, according to the Article 54 of Law of Ukraine "On Judiciary and Status of Judges" a judge cannot combine his job with any activity that involves entrepreneurship or advocacy and perform any other kind of work that is paid (except for teaching and scientific activities). Ignorance of this law may lead the judge to a disciplinary responsibility or dismissal (action against the law results in a responsibility of the individual who performed such an action).

In summary, the deductive reasoning plays a great role in all spheres of jurisprudence ranging from law-making process to its practical application in particular cases. That's why it is important to use this method properly in order to maintain justice in the society.

Hanischin Mikita,

*Nationale juristische Jaroslav-Mudrii-Universität,
Institut für Strafverfolgung und Strafrecht,
1. Studienjahr, 14 Gruppe*

DIE ENTSTEHUNG DES JURISTISCHEN DENKENS ALS STRUKTURELLES ELEMENT DER LOGIK

Für die detaillierte Ausarbeitung des Ziels muss das Wesen des Konzepts der Entstehung des rechtlichen Denkens bestimmt werden – das ist ein Prozess der Entstehung, Bildung und Weiterentwicklung des professionellen Denkens eines Anwalts im Hinblick auf die Entwicklung der Rechtstechnik. Darüber hinaus hilft juristisches Denken dafür, dass von den Mechanismen der formalen und informellen Logik geleitet wird, Anwälten bei

der Ermittlung, Staatsanwaltschaft und Gerichtstätigkeiten bei der Ermittlung der Wahrheit, die durch die Richtigkeit der Argumentation erreicht wird.

In der modernen Welt ist ein wesentlicher Bestandteil des Anwaltsberufs der direkte Zusammenhang mit der Logik, zur die Rechtskompetenz und die Rechtskultur eines Anwalts gehören. In diesem Sinne ist ein wichtiger Teil der praktischen und theoretischen Arbeit des Anwalts das richtige Rechtsdenken, eine besondere Art der vernünftigen Tätigkeit, nach der es üblich ist, die Rechtssprache zu formulieren und zu entwickeln, um wichtige Informationen in dem definierten Rechtssystem zu vermitteln.

Da die Logik eine relativ moderne Wissenschaft ist, unterliegen ihre theoretischen und rechtlichen Prinzipien einer ständigen Verbesserung und Weiterentwicklung der regulatorischen und rechtlichen Prinzipien auf ihrer Grundlage. Daraus folgt, dass das juristische Denken als strukturelles Element der Logik bestimmte Merkmale aufweist, die das Denken eines Durchschnittsmenschen von dem eines Anwaltes unterscheiden.

Wie der Begründer der deutschen klassischen Philosophie Immanuel Kant in seiner Werke "Kritik der reinen Vernunft" feststellte, sollte man zwischen allgemeiner und besonderer Logik unterscheiden. Nach der allgemeinen Logik ist zu beachten, dass sie allgemeine Regeln des Denkens enthält, ohne deren korrekte und beständige Manifestation der menschlichen Vernunft nicht möglich ist. In Anbetracht der vorgelegten Frage ist anzumerken, dass die Entwicklung und Weiterentwicklung des rechtlichen Denkens einer besonderen Logik unterliegt, deren Verwendung zum korrekten Denken in Bezug auf ein bestimmtes Denkensthema beiträgt.

Daraus folgt die Rechtfertigung der korrekten rechtlichen Konstruktionen nicht nur aus der Perspektive der formalen Logik, sondern auch der informellen Logik, dh der Anwendung einer ganzen Palette logischer Methoden, die ein Unterscheidungsmerkmal zwischen dem Denken gewöhnlicher Menschen und dem Denken eines Anwaltes darstellt.

Daraus sollte gefolgert werden, dass die Entstehung des Rechtsdenkens die Abkehr von der Verwendung des mathematischen Denkens und der Analogien zu den zunehmend mit bestimmten Traditionen der Rechtsphilosophie und der Hermeneutik verknüpften erfordert.

Folglich ist das Hauptprinzip der Tätigkeit eines Anwaltes, das seine Professionalität bestimmt, die Logik. In der modernen Welt, die nur den formalen Teil herausgreift, ist die Wahrscheinlichkeit eines Versagens eines jeden Falls aufgrund seiner Doktrin hoch, dh ein zu enger Ansatz für die Bildung einer Anklage- oder Schutzstrategie, was ein negatives Phänomen in der Tätigkeit eines Anwaltes darstellt. Das wichtigste Mittel, um gewisse Lücken in der Tätigkeit eines Anwaltes und seiner effektiven Arbeit zu überwinden, ist die Entstehung des richtigen Rechtsdenkens, das im Wesentlichen auf einem besonderen, informellen Gebrauch logischer Überlegungen beruht.

З М І С Т

Вступне слово		3
	ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ ПРАВА	
Алексамян К.	ФІЛОСОФСЬКИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ І УПРАВЛІННЯ В ПОЛІТИЧНОМУ ВЧЕННІ МОНТЕСК'Є	4
Алієва А.	ФІЛОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ НА ГЕРМЕНЕВТИКУ ЯК МЕТОДОЛОГІЮ ГУМАНІТАРНИХ НАУК	5
Антоненко М.	КОНЦЕПТИ ДУШІ, СВОБОДИ ТА ВОЛІ У ХРИСТІЯНСЬКІЙ АНТРОПОЛОГІЇ СКОВОРОДИ	6
Афанасьєва А.	ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ФІЛОСОФСЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ	9
Бадика Д.	СУЧАСНА КОНОТАЦІЯ ПРОБЛЕМИ ПАТРІОТИЗМУ	10
Баран Є.	ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ	11
Білоус І.	ВТЕЧА ВІД СВОБОДИ: ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ	13
Білоус К.	ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КАРТИНИ СВІТУ	14
Більченко А.	ФІЛОСОФСЬКІ МОТИВИ У ТВОРЧОСТІ ЙОГАННА СЕБАСТ'ЯНА БАХА	17
Благай І.	ГРОМАДЯНСЬКИЙ ПАТРІОТИЗМ: СУТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ	18
Богушева Т.	СЕНС ЖИТТЯ ЛЮДИНИ ЯК ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА	21
Брояков С.	ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	22
Бодейко В.	ЛЮДИНА: КОЛІЗІЇ АНТРОПОЦЕНТРИЗМУ	24
Бондик Р.	НАУКА ЯК ОБ'ЄКТИВНЕ ВИРАЖЕННЯ СВІТУ	26
Борійчук С.	НІЦШЕАНСЬКІ МОТИВИ У ТВОРЧОСТІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ	27
Борсук І.	ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ	29
Бугай Ю.	ЗНАЧЕННЯ ПРОВІНИ, СОРОМУ І СОВІСТІ У ФІЛОСОФІЇ, РЕЛІГІЇ ТА ПРАВІ	30
Бугрик А.	СУЧАСНІ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ДИСКУСІЇ ПРО СПРАВЕДЛИВІСТЬ	32
Ванджурак М.	ФІЛОСОФІЯ СЕНСУ ЖИТТЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ	33
Витвицький М.	ГУМАНІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМУ	34
Вільвільська С.	ФІЛОСОФІЯ СВІДОМОСТІ РОБЕРТА КІРКА	36
Волотовська Н.	ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ СУТНОСТІ ПРАВОВОГО СУСПІЛЬСТВА	38
Гавриленко К.	ЛЮДИНА І ДЕРЖАВА У ФІЛОСОФІЇ ПРАВА ГЕГЕЛЯ	40

Гамаюнова В.	ТЕНДЕНЦІЇ ДЕМОКРАТИЗМУ У ПЛАТОНА, Т. КАМΠΑНЕЛЛИ ТА Г. СКОВОРОДИ	41
Гахраманова І.	ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ОСВІТИ Й ФІЛОСОФІЇ У ТВОРЧОСТІ Г.С. СКОВОРОДИ	43
Генкул Ю.	ФІЛОСОФСЬКИЙ ВИМІР ЕВТАНАЗІЇ	44
Гиверц П.	ПРИМЕНЕНИЕ МОРФОЛОГИЧЕСКОГО АНАЛИЗА ДЛЯ ВЫПОЛНЕНИЯ ОБЗОРОВ И КЛАССИФИКАЦИЙ	46
Гнітій А.	ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ ТА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ	47
Голод В.	ЕТИЧНІ ІМПЕРАТИВИ «ФІЛОСОФІЇ СЕРЦЯ» Г. СКОВОРОДИ	50
Голоп'яров К.	ФІЛОСОФІЯ ПРАВА Б. КІСТЯКІВСЬКОГО	51
Гольєва Н.	ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	53
Гончаров В.	ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «ДРУЖБА» ЯК НЕОБХІДНОГО ЧИННИКА РОЗВИТКУ БІОСОЦІАЛЬНОЇ ІСТОТИ	55
Гукова А.	ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЯК ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА	57
Гулаткан С.	ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ «ФОРМУЛИ РАДБРУХА»	58
Гуренко Д.	«ПОРЯДОК ІЗ ХАОСУ» ЧИ КЕРОВАНИЙ ХАОС ?	60
Гуржій В.	ГУМАНІСТИЧНІ ПОГЛЯДИ ЕПОХИ ВІДРОДЖЕННЯ ЯК ФУНДАМЕНТ СУЧАСНОГО ГУМАНІЗМУ	61
Гусарікова Б.	МОРАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ НЕПРАВДИ У ТВОРЧОСТІ І.КАНТА	62
Дегтяр Д.	ПРОБЛЕМА ІСТИНИ Й ПРАВДИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ: ФЕНОМЕН ФЕЙКУ	64
Дейнека В.	ПРОБЛЕМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	65
Деркач Я.	МОРАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОБЛЕМАТИКА В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	67
Дзьобань Т.	ЛЮДИНА В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ОСНОВНІ ВПЛИВИ ТА ПРОБЛЕМИ	69
Діброва Т.	ОСМИСЛЕННЯ ФЕНОМЕНУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ СВОБОДИ	70
Доденко І.	ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА УПРАВЛІННЯ ПРАВОВИМ ВИХОВАННЯМ У ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	72
Драганчук В.	АКСІОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	74
Дубина К.	УКРАЇНСЬКИЙ МЕНТАЛІТЕТ: ФІЛОСОФСЬКО- ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	76
Дьякова О.	ОСМИСЛЕННЯ ВИСЛОВУ АРИСТОТЕЛЯ «ЛЮДИНА - ЦЕ ПОЛІТИЧНА ТВАРИНА»	77

Дядюра Д.	КЛІПОВА СВІДОМІСТЬ	78
Єфименко А.	ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ФЕНОМЕНУ ГЛОБАЛІЗМУ	80
Жорняк К.	КОНЦЕПЦІЯ СВОБОДИ У ФІЛОСОФІЇ ЖАН-ПОЛЯ САРТРА	81
Завгородня А.	«УТОПІЯ» ТОМАСА МОРА – ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС	83
Зайцев В.	ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ САМОРОЗВИТКУ	84
Зайцев Г.	ОНТОЛОГІЯ СИМУЛЯКРУ	85
Землякова Д.	ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНЕ РОЗУМІННЯ АБСУРДУ	87
Ігнатюк Ю.	ВІРТУАЛЬНА РЕАЛЬНІСТЬ ЯК ФОРМА БУТТЯ	88
Калиновський К.	ЦІННІСНИЙ ВИМІР ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	90
Капкан Б.	ЧИ ІСНУЮТЬ МЕЖІ ЛЮДСЬКОГО ПІЗНАННЯ? (на основі філософії І. Канта)	91
Капліна В.	ДЕЛІБЕРАТИВНА ДЕМОКРАТІЯ ЯК СПОСІБ ПОДОЛАННЯ КРИЗИ В ПРАВІ СУСПІЛЬСТВА ПІЗЬНОГО МОДЕРНУ	93
Карпій О.	ФІЛОСОФІЯ АБСУРДУ АЛЬБЕРА КАМЮ	94
Клименко А.	ПРОБЛЕМА ЩАСТЯ В ІСТОРІЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ	96
Кліменко Д.	ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	97
Клочко М.	ПРОЯВИ НІГІЛІЗМУ В СПОЖИВАЦЬКІЙ КУЛЬТУРІ	100
Коконос В.	ПРО СИСТЕМУ МЕТОДІВ В НАУКОВОМУ ПІЗНАННІ ПРАВА	101
Контарьова Т.	ФІЛОСОФІЯ ЛЮБОВІ ЕРІХА ФРОММА	103
Котова А.	ПРАВОВИЙ ІДЕАЛ ТА ПРОВОВА ДІЙСНІСТЬ: ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ У СВІДОМОСТІ ТА ПРАКТИЦІ	104
Кочолодзян М.	ПРАКТИКА ПАРТИЦИПАЦІЇ У СУЧАСНІЙ КУЛЬТУРІ	105
Крикун К.	МАНІПУЛЯЦІЯ СУСПІЛЬНОЮ СВІДОМІСТЮ КРИЗЬ ПРИЗМУ ФІЛОСОФСЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ	107
Кужель К.	ПРОКРАСТИНАЦІЯ — БАНАЛЬНА ЛІНЬ ЧИ СТРАХ ПЕРЕД НЕВДАЧАМИ	108
Кукуріло Д.	БАГАТОВИМІРНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ТА МОНАДНІСТЬ ЛЮДИНИ	110
Кулик С.	ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ, ДУХОВНОСТІ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	111
Кулько І.	ФІЛОСОФСЬКО-ПРОВОВА КОНЦЕПЦІЯ «ІДЕАЛЬНОЇ» ДЕРЖАВИ	113
Курчевьонюк Г.	ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ФЕНОМЕНУ МЕДІА- МАНІПУЛЯЦІЇ	114
Лаврова В.	ФОРМУВАННЯ НАУКОВОЇ КАРТИНИ СВІТУ:	115

	ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРОБЛЕМА ВІЙНИ І МИРУ У ФІЛОСОФІЇ НОВОГО ЧАСУ	118
Лагутіна К.		
Лазуренко О.	СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВА І МОРАЛІ	119
Лаптева І.	НЕКРОФІЛЬСЬКИЙ ХАРАКТЕР ЯК ЯВИЩЕ ІНФОРМАТИЗОВАНОГО СУСПІЛЬСТВА	120
Липнік В.	ІДЕЯ ПРАВОВОЇ РІВНОСТІ У ФІЛОСОФІЇ Ж.-Ж. РУССО	122
Лисенко А.	НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	123
Логойко О.	ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ ФІЛОСОФІЇ ПОСТМОДЕРНІЗМУ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ	126
Лопатюк І.	ФІЛОСОФІЯ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	127
Лукань М.	ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ	129
Луценко А.	ДО ПИТАННЯ ОДІОЗНОСТІ ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ	131
Лядов А.	ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ У ПЕРЕХІДНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	132
Майданік С.	ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОСВІДОМОСТІ ТА ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ У ТОТАЛІТАРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	134
Мартін Е.	ЛЮДСЬКИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА «МАШИННЕ» МИСЛЕННЯ	137
Матвієнко В.	ОНТОЛОГІЧНИЙ СТАТУС ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ	138
Меньшиков І.	"NEW MEDIA" ТА СУЧАСНА ПОЛІТИКА	139
Мешій М.	ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО НА ЕТАПІ СТАНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ	141
Мічківський Р.	ІДЕАЛЬНА ДЕРЖАВА: МИФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?	142
Міщенко Ю.	ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ В СУЧАСНОМУ ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ	144
Морозов Я.	АКТУАЛЬНІСТЬ НЕОТОМІЗМУ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОСТІ	145
Мошура Л.	ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ОСОБИСТІТЬ»	146
Мустафаєва С.	ФІЛОСОФСЬКА КОНЦЕПЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ЇЇ ІСТОРИЧНИЙ НАРИС	148
Наливайко В.	МОРАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА РЕФЛЕКСІЯ Л. ТОЛСТОГО ТА Г. АРЕНДТ	149
Науменко Є.	ЩОДО ПРИРОДИ ІНТУЇЦІЇ	152
Невзорова А.	ОСМИСЛЕННЯ ФЕНОМЕНУ САМОТНОСТІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	153
Никончук Н.	РЕЛІГІЙНІ ЗАСАДИ ПРАВА	155
Овчаренко А.	ВЛАДА І МОРАЛЬ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ СПІВВІДНОШЕННЯ	156
Павлюк А.	СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У	158

	ПРАВОВІЙ ПРАКТИЦІ	
Пержур В.	СПІВВІДНОШЕННЯ РЕЛІГІЇ І ПРАВА: ПРОБЛЕМАТИКА І ХАРАКТЕРНІ РИСИ ЗНАЧЕННЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ	159
Пісенко Д.	ФІЛОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ НА ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА	161
Піскуровська А.	РОЛЬ МІФОЛОГІЇ В ПОХОДЖЕННІ ФІЛОСОФІЇ ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ «СВОБОДА» ВІД АНТИЧНОСТІ ДО СЬОГОДЕННЯ	162
Плотнікова А.	ІДЕЯ НЕСКІНЧЕННОСТІ В АНТИЧНОСТІ, СЕРЕДНЬОВІЧЧІ ТА У НАШ ЧАС	164
Правник С.	КАТЕГОРІЯ СПРИЙНЯТТЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ ФІЛОСОФСЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ	165
Призенко О.	КОНЦЕПЦІЯ НАДЛЮДИНИ У ТРАКТУВАННІ ФРІДРІХА НІЦШЕ	167
Прохорова А.	ПРОБЛЕМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	168
Рижкова Ю.	ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ АРИСТОТЕЛЯ ТА СУЧАСНІСТЬ	169
Ріонідзе Х.	НІЦШЕ – «ХРЕЩЕНИЙ БАТЬКО ФАШИЗМУ»: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?	171
Рожок І.	НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОВПЛИВУ	174
Романчук А.	«ФІЛОСОФІЯ СЕРЦЯ» ПАМФІЛА ЮРКЕВИЧА ЯК ПІДГРУНТЯ ЦІННІСНОГО ВИБОРУ ОСОБИСТОСТІ ВЧЕННЯ ПРО ДЕРЖАВУ У ТВОРІ АРИСТОТЕЛЯ «ПОЛІТИКА»	175
Роянова І.	ФІЛОСОФІЯ Г. СКОВОРОДИ В КОНТЕКСТІ ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНИХ УКРАЇНЦІВ	177
Самусева К.	СВІДОМІСТЬ ЯК НАЙЗАГАДКОВІШИЙ ОБ'ЄКТ ФІЛОСОФСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	179
Світлична Ю.	ФІЛОСОФСЬКЕ І ПРИКЛАДНЕ ЗНАЧЕННЯ СИМВОЛУ УРОБОРОСА	180
Селівьорстова М.	СУТНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОВОГО МЕНТАЛІТЕТУ	182
Сербіна Д.	СВІТОГЛЯДНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ ФІЛОСОФІЇ У ПІДГОТОВЦІ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ У ГАЛУЗІ ПРАВА	184
Сергієнко А.	ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ ПРАВА І ВЛАДИ У СУСПІЛЬСТВІ, ЩО ТРАНСФОРМУЄТЬСЯ	186
Сидляревич І.	ПОСТГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК НОВА МОДЕЛЬ ПОБУДОВИ СУЧАСНОГО СВІТУ	187
Сінохара К.	КЛОНУВАННЯ ЯК ВИКЛИК ПРАВАМ ЛЮДИНИ	189
Скрипник А.		190
Скрипник Ю.		193
Сорокопуд А.		194

Такеда Н.	ДЕТЕКТИВНИЙ ЖАНР У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ФІЛОСОФІЇ	196
Тараніченко Ю.	ФІЛОСОФІЯ ФЕМІНІЗМУ У ТВОРІ СІМОНИ ДЕ БОВУАР «ДРУГА СТАТЬ»	198
Терехова Т.	ФІЛОСОФСЬКА ТА НАУКОВА КАРТИНА СВІТУ СУЧАСНОСТІ	199
Тимофєєва Ю.	ВПЛИВ МАС-МЕДІА НА СВІДОМІСТЬ ЛЮДИНИ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ	202
Титаренко М.	ВАГОМІСТЬ І СПРІЙНЯТТЯ ЧАСУ У СУЧАСНОМУ СВІТІ	203
Тітова В.	ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ КОНЦЕПЦІЙ ПРАВА НА ПРИКЛАДІ «СПРАВИ СПЕЛЕОЛОГІВ»	204
Точій А.	ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ПРИЧИН ЗЛОЧИННОСТІ	206
Травлєєва Є.	ОБ'ЄКТИВНІСТЬ В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ: ФІЛОСОФСЬКЕ РОЗМІРКОВУВАННЯ	207
Тріщук Ю.	ФІЛОСОФІЯ ХІПІ: НЕДОЛКИ ТА ПЕРЕВАГИ	209
Турчин Н.	ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ МОЛОДІ В УКРАЇНІ	210
Удоденко І.	ВІРТУАЛЬНА РЕАЛЬНІСТЬ І ДЕГРАДАЦІЯ ЛЮДИНИ	212
Уколова В.	ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «ДУХ» У ВЧЕННІ Г. -В. -Ф. ГЕГЕЛЯ	213
Фадєєва Д.	САМОБУТНІСТЬ ТА ОРГАНІЧНІСТЬ ФІЛОСОФІЇ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ	215
Філіпських О.	ПРАВО, ДЕРЖАВА І СВОБОДА У ФІЛОСОФІЇ ПРАВА ГЕГЕЛЯ	216
Федоркова Ж.	НРАВСТВЕННЫЕ ИМЕРАТИВЫ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУДЬИ	218
Хайрулліна Д.	ЕВОЛЮЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ З ХІХ СТОЛІТТЯ ДО СЬОГОДЕННЯ	219
Ципищук К.	ІДЕЯ КОРДОЦЕНТРИЗМУ У ФІЛОСОФІЇ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ	221
Цувіна А.	ЦІННОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ	223
Червінська Д.	МНОЖИННІСТЬ ЗМІСТУ ПРАВОВОЇ НОРМИ	224
Черкашин С.	ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ	226
Чорна В.	ТРАНЗИТИВНОГО СУСПІЛЬСТВА ФІЛОСОФСЬКЕ РОЗУМІННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ МОРАЛІ І ПРАВА	228
Чуєнко О.	СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ВЛАДА» У ФІЛОСОФІЇ М. ФУКО	229
Шевченко А.	ФІЛОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ ДЖОРДЖА БЕРКЛІ НА ІСНУВАННЯ РЕЧЕЙ	231

Шилова Д.	ПРОБЛЕМА СВОБОДИ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	232
Шкуропацька О.	ЕВОЛЮЦІЯ ЗАСОБІВ КОМУНІКАЦІЇ	234
Шпак К.	ВПЛИВ ВЧЕННЯ ФОМИ АКВІНСЬКОГО НА РОЗВИТОК РЕЛІГІЇ	236
Шудріков Д.	«КІЇВСЬКА ФІЛОСОФСЬКА ШКОЛА»: ІМЕНА ТА ІДЕЇ	237
Щербаков В.	АНТРОПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДІАЛЕКТИКИ Г. ГЕГЕЛЯ (закопи діалектики як основа становлення людини)	238
Щербина А.	СУТНІСТЬ СВОБОДИ В ПРАЦІ І. КАНТА «КРИТИКА ЧИСТОГО РОЗУМУ»	241
Юхименко Д.	ІДЕЇ ТА ПОГЛЯДИ СУЧАСНОГО ФРАНЦУЗЬКОГО ФІЛОСОФА АЛЕНА БАДЬЮ	242
Ядута Д.	ПРОБЛЕМА СВОБОДИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ФІЛОСОФСЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ	244
Якимцова А.	ПАМ'ЯТЬ КАК РЕФЛЕКСИЯ ПРОШЛОГО	245
Яшарова Д.	АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЙ КРИЗИС КАК ОТРАЖЕНИЕ ПРОБЛЕМ СОВРЕМЕННОСТИ	246
Vovchanskyi I.	DIALECTIC OF ACTION, PRINCIPLE AND MASTERY IN THE PHILOSOPHY OF POLITIC FREEDOM OF ANNA ARENDT	248
Кургулова V.	SOCIAL FEAR AS A HUMAN ONTOLOGICAL CHARACTERISTIC	250
Klimuk A.	THE PROBLEM OF CONSCIOUSNESS IN THE THEORY OF THE DAVID CHALMERS	252
Kovalenko V.	ABOUT SOME SPECIFIC DEVILS OF RELIGIOUS CONSCIOUSNESS	253
Melnyk M.	TOLERANCE: THE EXPERIENCE OF THE PAST AND MODERN CONTEXT	255
Mishura A.	TRANSHUMANISM IN THE SPACE OF IDEOLOGICAL OPPOSITIONS	257
Provencher G.	JURISTENBALL	258
Cherednichenko V.	FUTUROLOGY OF HUMAN AND ROBOTS: OPPOSITION OR UNITY?	260
Sharapova V.	SOCIAL PHILOSOPHY OF ENLIGHTENMENT AS A BASIS OF CLASSICAL LIBERALISM IDEAS	262
Алексамян К.	ЛОГІКА І ПРАВО	
Базюк С.	ЛОГІЧНЕ ДОКАЗУВАННЯ В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ ВИКОРИСТАННЯ ЛОГІЧНИХ МЕТОДІВ ПРИ ДОКАЗУВАННІ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	264
Білоус І.	ЛОГІЧНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗЛОЧИНУ»	265
Боз С.	ВИКОРИСТАННЯ СВАЗОРІЙ І КОНТРОВЕРЗІЙ ПРИ НАВЧАННІ МИСТЕЦТВУ АРГУМЕНТАЦІЇ В СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ	266

Бугай Ю.	ЛОГІЧНЕ ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВОВИХ НОРМ: ЗНАЧЕННЯ ТА ПОХОДЖЕННЯ	269
Бугрик А.	ЗНАЧЕННЯ ЛОГІКИ ДЛЯ ПРАВознавства та ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ	271
Бурлаков Б.	ТИПИ (МОДЕЛІ) ЮРИДИЧНОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ	272
Вергун А.	ВИКОРИСТАННЯ СОФІЗМІВ У ТРОЛІНГ- ТЕХНОЛОГІЯХ	273
Гой А.	СОФІСТИЧНІ ПРИЙОМИ В ДОПОВІДЯХ АДВОКАТА ПЛЕВАКО Ф. Н.	275
Головченко Т.	ЗАСТОСУВАННЯ ФІГУР КАТЕГОРИЧНОГО СИЛОГІЗМУ В ЮРИДИЧНИХ РІШЕННЯХ	276
Гончаров В.	ВАЖЛИВІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ФОРМАЛЬНОЇ ЛОГІКИ	278
Гордієнко С.	ЗАГАЛЬНА КЛАСИФІКАЦІЯ АРГУМЕНТІВ У ЮРИДИЧНІЙ АРГУМЕНТАЦІЇ	280
Гриньов С.	ВИМОГИ ДО ДЕФІНІЦІЙ В ПРАВІ	281
Гукова А.	ЗАСОБИ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ МАНІПУЛЯЦІЇ	283
Гулаткан С.	РОЛЬ ЛОГІКИ В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ	284
Гур'єва К.	ЛОГІЧНІ ПРИЙОМИ ВИЯВЛЕННЯ ЛЖЕСВІДЧЕННЯ	286
Гуренко Д.	ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОЦІНОЧНИХ ПОНЯТЬ У ПРАВІ	288
Гурина Н.	ЛОГІЧНЕ ТЛУМАЧЕННЯ У ПРАВозастосуванні	289
Давидюк Ю.	АНАЛІЗ СТРУКТУРИ НОРМ ПРАВА	291
Дворник В.	ЛОГІКО-ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ В США	293
Демчик О.	ВИКОРИСТАННЯ ЮРИДИЧНОГО ФАКТУ В ЮРИДИЧНІЙ АРГУМЕНТАЦІЇ	294
Денисюк Д.	ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ ЛОГІКИ ПРИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ	295
Дзюба Я.	ЛОГІКО-ПРАВОВЕ СПІВВІДНОШЕННЯ НОРМИ ПРАВА І СТАТТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТА	297
Діброва Т.	ВИМОГИ ДО ДЕФЕНІЦІЙ В ПРАВІ	298
Зозуля Л.	ВИКОРИСТАННЯ ЗАКОНУ ТОТОЖНОСТІ У СЛІДЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	300
Ігнатюк Ю.	ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ДЕРЖАВА»	301
Іорданова О.	РОЛЬ СОФІСТИКИ В РОЗВИТКУ ЛОГІКИ ТА ЮРИДИЧНОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ	302
Ісачкін П.	ПОБУДОВА СОФІЗМУ ТА МЕТОДИ ЙОГО ВИКРИТТЯ	304
Кинали Е.	ЛОГІЧНІ ПОМИЛКИ У ЮРИДИЧНИХ ДОКУМЕНТАХ	306
Карпова С.	ЛОГІЧНІ ПРИЙОМИ ВИЯВЛЕННЯ ЛЖЕСВІДЧЕННЯ	307
Кишко О.	ЛОГІЧНІ ВИМОГИ ДО ЮРИДИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ	308

Кишко О.	ЛОГІКО-ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ ОФІЦІЙНОГО ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ КОНСТИТУЦІЙНИМ СУДОМ	310
Ковака А.	НЕВЕРБАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ОДИН ІЗ ВИДІВ АРГУМЕНТУВАННЯ	313
Ковальова А.	ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОЛІТИЧНОЇ ТА СУДОВОЇ РИТОРИКИ	314
Костін М.	СПІР ЩОДО ДОКАЗУВАННЯ НА ПРАКТИЦІ ВСУ ФОРМАЛЬНА ЛОГІКА ТА ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ	316
Котенко А.	ЮРИДИЧНОГО МИСЛЕННЯ	317
Кочолодзян М.	ВИКОРИСТАННЯ АРГУМЕНТУ ДО АВТОРИТЕТУ В ЮРИДИЧНІЙ АРГУМЕНТАЦІЇ	319
Кузьменко Б.	ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ ЛОГІКИ ПРИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ	320
Кузьмич О.	ЛОГІЧНІ ВИМОГИ ДО ЮРИДИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ	322
Кузьміна В.	ЛОГІЧНІ ПОМИЛКИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ У СЛІДЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	323
Кукуріло Д.	ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ТЕРОРИЗМ»	325
Лазуренко А.	ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНДУКТИВНОГО УМОВИВІДУ В ЮРИДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ	326
Лось О.	ЛОГІЧНЕ ДОКАЗУВАННЯ В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ	327
Лукаш Є.	ЛОГІКА ЗАПИТАНЬ ПІД ЧАС ДОПИТУ СВДКІВ І ПОТЕРПІЛИХ	329
Маленко В.	ІСНУВАННЯ ОСОБЛИВОЇ ЮРИДИЧНОЇ ЛОГІКИ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?	330
Матвієнко В.	АРГУМЕНТАЦІЯ В ЮРИДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ	332
Мельник В.	СУПЕРЕЧКА ТА ТАКТИКА ЇЇ ВЕДЕННЯ	333
Науменко Є.	ЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ДЕРЖАВА»	334
Петракова О.	ЗАКОНИ ЛОГІКИ У ПРОЦЕСІ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ СУДОМ	336
Півоварова Д.	КЛАСИФІКАЦІЯ ФАКТИЧНИХ ПРЕЗУМПЦІЙ У ПРАВОВІЙ НАУЦІ	337
Пісенко Д.	АКСІОМИ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	339
Плетньов О.	ЛОГІЧНИЙ СПОСІБ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА	340
Польшиков Д.	ЛОГІКА У ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ	341
Пономар Є.	МОДЕЛІ (ТИПИ) ЮРИДИЧНОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ	343
Потапова Л.	РОЛЬ ЛОГІКИ У ФОРМУВАННІ ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ	344
Потьомкіна О.	ПОБУДОВА СОФІЗМУ І МЕТОДИ ЙОГО ВИКРИТТЯ	346
Прищепя К.	ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВИЛ ЛОГІКИ ПРИ ТЛУМАЧЕННІ НОРМ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА	347
Рафаелян О.	ЛОГІЧНІ ПОМИЛКИ У НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТАХ	348

Репрінцева В.	ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ПРАВО»	350
Рогозін Д.	ПОБУДОВА СОФІЗМУ ТА МЕТОДИ ЙОГО ВИКРИТТЯ	351
Ружинська А.	ФАКТОРИ ЧАСУ В ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ	353
Савіщенко І.	СУДОВА РИТОРИКА (ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСОБІВ АРГУМЕНТАЦІЇ)	354
Санагурська Р.	ЛОГІЧНІ ВИМОГИ ДО ЮРИДИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ	356
Сергієнко А.	СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ЯК РІЗНОВИД ЮРИДИЧНОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ	357
Скрипник Ю.	ЮРИДИЧНІ КОЛІЗІЇ В НОРМАХ: ЛОГІКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	358
Сухоруков І.	ВИДИ АРГУМЕНТІВ	360
Сушко Ю.	ВИМОГИ ДО ДЕФІНІЦІЙ В ПРАВІ	361
Танцюра А.	ЛОГІЧНА СТРУКТУРА НОРМИ ПРАВА В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ ПРАВА	363
Титаренко М.	ЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕНЬ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ У ПРАВознавстві	364
Трунов М.	ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЛОГІЧНИХ ПОМИЛОК І ПАРАДОКСІВ В ПРАВОВОМУ ПОЛІ	366
Удоденко І.	ЛОГІЧНА СТРУКТУРА СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	367
Федоровська М.	ОСОБЛИВОСТІ ПРАКТИКИ ЮРИДИЧНОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ У СПРАВАХ З ДИСКРИМІНАЦІЇ ОСОБИ ЗА ОЗНАКОЮ ІНВАЛІДНОСТІ ТА СТАНУ ЗДОРОВ'Я НА ПРИКЛАДІ РОЗГЛЯДУ СПРАВИ «ГЛОР ПРОТИ ШВЕЙЦАРІЇ»	369
Хайрулліна Д.	ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ ЛОГІКИ ПРИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ	371
Цувіна А.	АКСІОМИ У ПРАВІ: МЕЖІ ЛОГІЧНОГО	372
Цюпка Б.	МЕТОДОЛОГІЯ КРИТИКИ МОВИ ПРАВА	374
Чала В.	ЛОГІКА І МЕТОДОЛОГІЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	375
Чеботарьов М.	ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ЛОГІКИ ЮРИСТА ТА ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ	376
Червінська Д.	ЗМІСТ І ОБСЯГ ПОНЯТТЯ "КОРУПЦІЯ"	378
Чехун Д.	ЗНАЧЕННЯ ВИЗНАЧЕННЯ В ЗАКОНОДАВЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	380
Чуєнко О.	ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ОЦІНОЧНИХ ПОНЬЯТЬ У ПРАВІ	381
Шах М.	ЛОГІКА І ЕТИКА В КРИМІНАЛЬНО- ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ДОКАЗУВАННІ	383
Шевченко А.	ЛОГІЧНІ ОСНОВИ АРГУМЕНТАЦІЇ І ДОВЕДЕННЯ В СУДОЧИНСТВІ	384
Шкуропацька О.	ЛОГІЧНА ПРАГМАТИКА. ТЕОРІЯ РЕЧОВИХ АКТІВ	386
Шпак К., Черний В.	ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ ЛОГІКИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ	387

Щербаков В.	АНАЛІЗ СТРУКТУРИ НОРМИ ПРАВА	389
Ярова А.	АКСІОМИ В ПРАВІ	390
Morozov Y.	DEDUCTIVE REASONING IN JURISPRUDENCE	392
Hanischin M.	DIE ENTSTEHUNG DES JURISTISCHEN DENKENS ALS STRUKTURELLES ELEMENT DER LOGIK	393

Наукове видання

ФІЛОСОФІЯ І ПРАВО

Тези доповідей
XV Міжнародної наукової конференції
аспірантів та студентів
(23 травня 2019 року)

Відповідальна за випуск *Г. В. Коваленко*

Підписано до друку з оригінал-макета 21.05.2019.
Формат 60×84 ¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Обл.-вид. арк. 24,95. Ум. друк. арк. 23,59. Вид. № 2222.
Тираж 250 прим.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
вул. Чернишевська, 80а, Харків, 61002, Україна
Тел./факс (057) 716-45-53
Сайт: www.pravo-izdat.com.ua
E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011 р.

Виготовлено у друкарні ФОП Леонов Д. С.
Тел. (057) 717-28-80